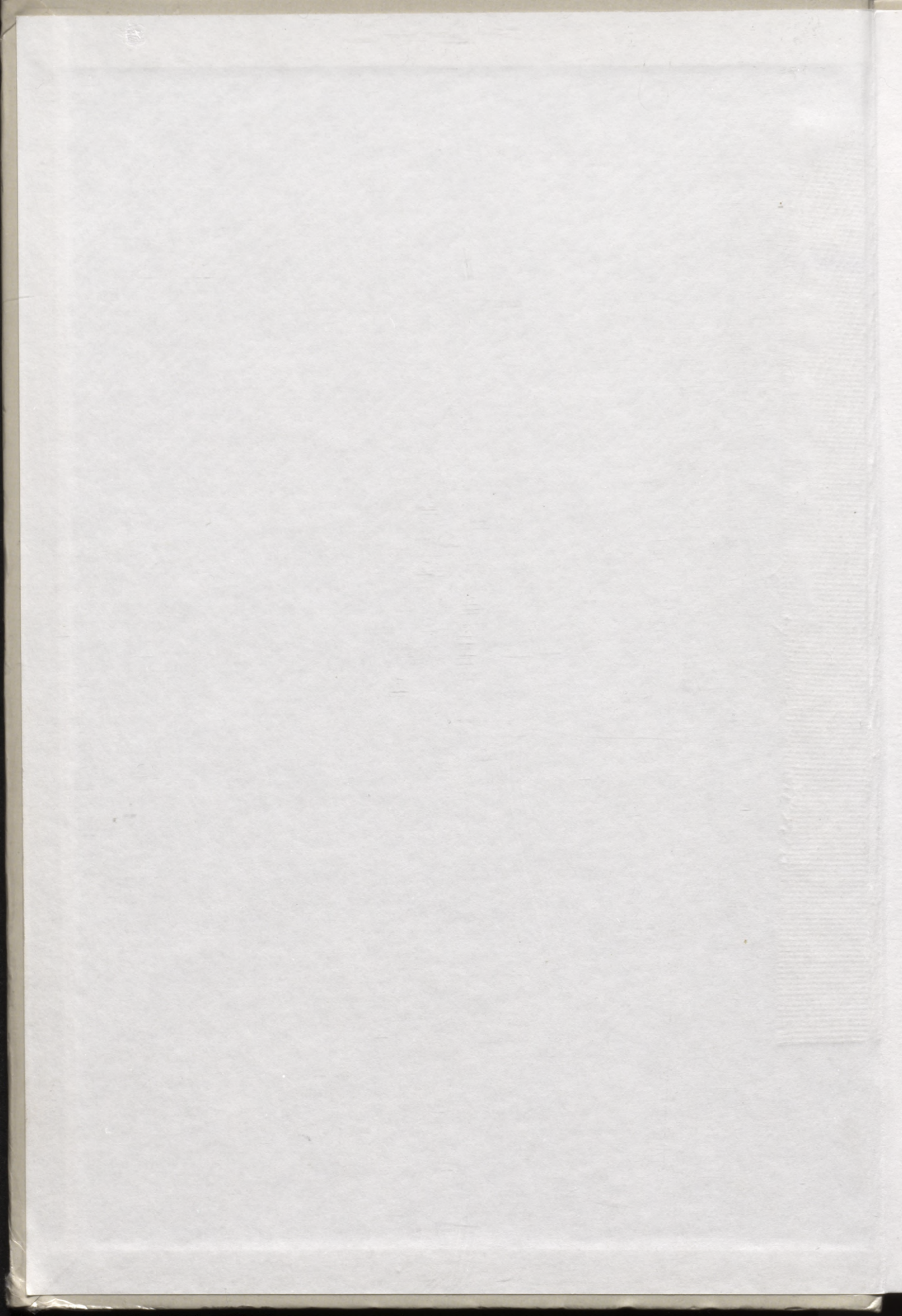

RIHARDS TREIJS

LATVIJAS
DIPLOMĀTIJA UN
DIPLOMĀTI
(1918-1940)

LATVIJAS VĒSTNEŠA BIBLIOTĒKA

Handwritten text at the top of the page, possibly a name or title.

Handwritten text in the upper middle section, including the word "diplomati" and the year "1940".

Handwritten text in the lower middle section, possibly a signature or name.

242146

Prof. Dr. habil.hist.
RIHARDS TREIJS

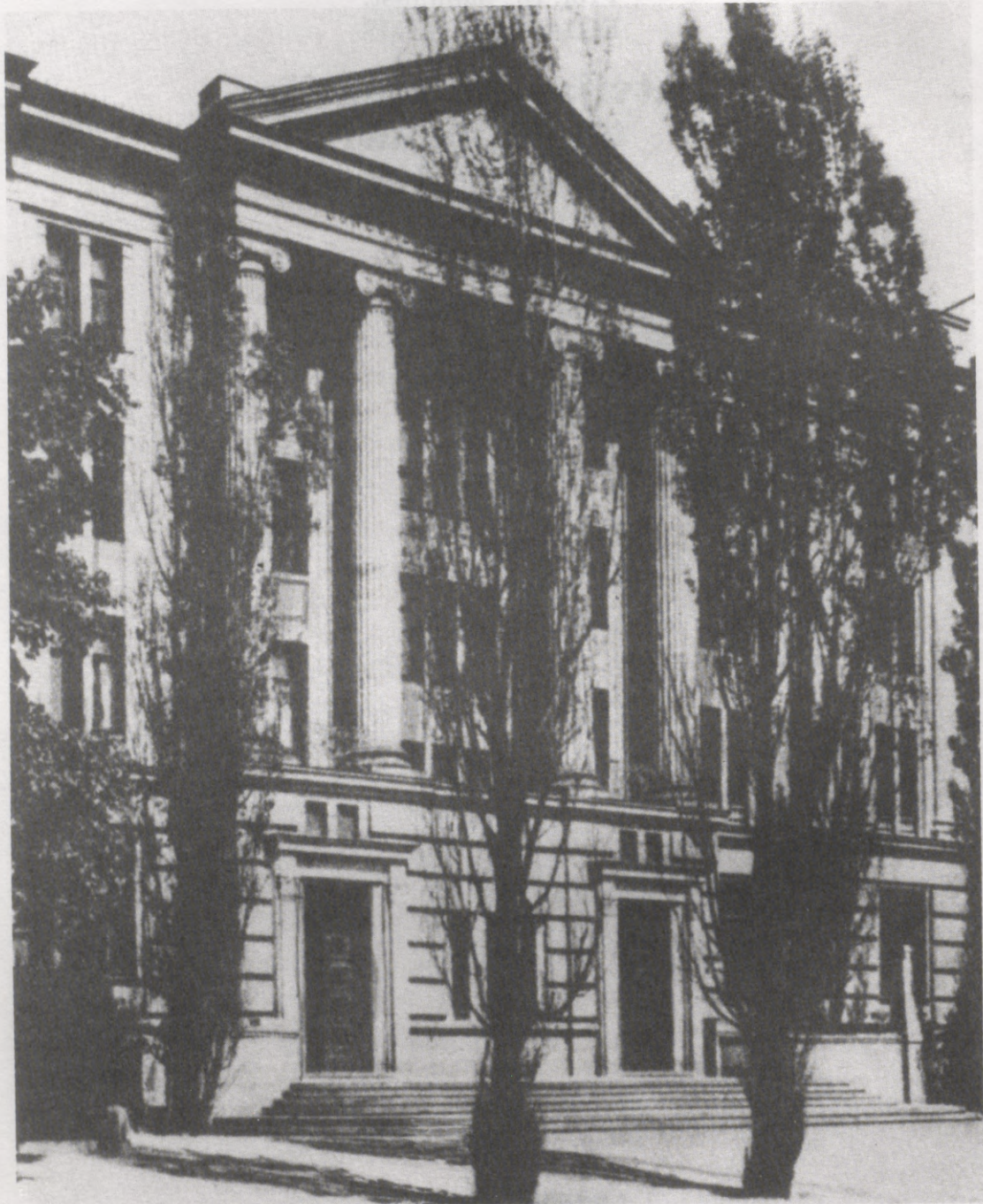
**Latvijas diplomātija
un diplomāti
(1918 – 1940)**

LATVIJAS VĒSTNESIS

2003

L
3

24246

2003

2003-5
L 142

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L
3

Latvijas diplomātija un diplomāti - Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2003.
416 lpp.

Prof. Dr. habil.hist.
RIHARDS TREIJS

Latvijas diplomātija un diplomāti (1918 – 1940)

LATVIJAS VĒSTNESIS

2003

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

0303055352

Latvijas diplomātija un diplomāti – Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2003. –
416 lpp.

Izdevējs **LATVIJAS VĒSTNESIS**

Bruņinieku ielā 41, Rīgā, LV-1011

Attēlā uz vāka (no kreisās):

Vilhelms Munters, Zigfrīds Meierovics un Vilis Šūmanis Romā 1925.gadā

© Rihards Treijs
© Autora redakcija
© Latvijas Vēstnesis, makets, 2003

Mākslinieks – Zbigņevs Beinarovičs

ISBN 9984-731-29-4

Ievadvārdi

Laika posms, kuram ir veltīta neno-gurdināmā profesora Riharda Treija jaunā grāmata, ir diezgan pretrunīgs: no vienas puses, pirmo reizi latviešu tautas vēsturē tika nodibināta neatka-rīga Latvijas valsts un sākās Latvijas diplomātijas vēsture — tādas nebija un nevarēja būt pirms valsts izveides. Ta-ču, no otras puses, Eiropas diplomāti-jas vēsturē šim posmam bija daudzējā-dā ziņā atšķirīgs raksturs: kad latviešu diplomāti spēra savus pirmos soļus, Ei-ropas diplomātija tās tradicionālajā iz-pratnē piedzīvoja neatgriezenisku no-rietu, kurš vēl stiprākā mērā turpinā-sies pēc Otrā pasaules kara. Kāpēc? Lai atbildētu uz šo jautājumu un lai labāk izprastu R. Treija apskatīto laiku, īsu-mā atgādināšu Eiropas diplomātijas vēs-turi un izmaiņas priekšstatos par to, kas ir diplomātija un diplomāti.

“Diplomāts — godīgs vīrs, kurš ir sū-tīts uz ārzemēm melot savas valsts la-bā,” — tā skan viena no populārākajām un asprātīgākajām diplomāta “definīci-jām”, kuru jau 17. gadsimtā — Eiropas klasiskās diplomātijas veidošanās laik-metā— izteica britu diplomāts un dzej-nieks sers Henrijs Votons (*Henry Wot-ton*), lielā mērā vienpusēji turpinot sla-venā Florences politiķa un ierēdņa Ni-kolo Makjavelli (1469 — 1527) jau ag-rāk mācīto: diplomātija ir viltības, vār-da laušanas, izvairības un maldināša-nas māksla (nav divaini, ka Itālijas feo-dālo valstu diplomātiem bija slikta sla-va, taču neaizmirsīsim, ka daudz mazā-ku ievēribu guva Makjavelli prasības, lai diplomāts būtu spēcīga personība un uz-

ticams ierēdnis — tā ir ļoti būtiska lieta un viena no pirmajām modernajām pra-sībām ierēdņiem). Taču ne jau tāpēc 17. gadsimts ir modernās diplomātijas dzimšanas laiks, ka briti radīja asprāti-gu definīciju. Ne tik daudz Anglija, cik Francija bija modernās diplomātijas dzimtene, sākot ar pirmo īstu ārlietu mi-nistrijas izveidi 1626. gadā. To izveidoja neviens cits kā Eiropas dižākais valsts-vīrs, Francijas galvenais ministrs kardi-nāls Armāns Žans Rišeljē (1585 — 1642), kurš, nosakot, ka valstij jāaizstāv un jā-īsteno savas nacionālās intereses — ap-vērsums tā laika politiskajā domāšanā, noteica arī diplomāta — valdnieka pār-stāvja pie cita valdnieka — galveno uz-devumu: savas valsts nacionālo interešu aizstāvēšanu. Diplomātam, uzskatīja Ri-šeljē, bija jābūt apveltītam ar racionālu un aukstu prātu un ļoti loģisku domā-šanu, lai spētu novērtēt Francijas preti-nieku, ienaidnieku vai sabiedroto inte-reeses un attiecības starp lielvalstīm Ei-ropā — tieši to izmaiņām bija jāseko vis-uzmanīgāk. Lai savaldītu vai sakautu Francijas pretiniekus, Parīzei bija jābūt gatavai veidot aliansi ar jebkuru valsti, neskatoties uz reliģiskajām atšķirībām, kuru arī apdraudēja tas pats ienaidnieks (kopēji draudi rada alianses, nekas cits), bet diplomātam bija prasmīgi jāveicina šo alianšu izveide un pastāvēšana. Gan-drīz visi līdzekļi ir labi valsts interešu labā — morāle un ētika vēl nebija diplo-mātijas sabiedrotā. 17. gadsimts atnesa vēl virkni jauninājumu: piecus gadus, no 1643. līdz 1648. gadam, notika Vestfā-les kongress, kurš izbeidza neapraktā-

mi postošo 30 gadu karu, radikāli samazināja reliģijas lomu starptautiskajās attiecībās un lika pamatu pirmajai moderno starptautisko attiecību sistēmai — Vestfāles sistēmai, kura ilga līdz 1815. gadam un balstījās uz nacionālu valstu principu, taču bija t.s. anarhistiskā sistēma, jo vēl neradīja nevienu pastāvīgi darbojošos starptautisku institūciju, kura rūpētos par mieru. Biežie kari un ļoti mainīgas, nereti — paradoksālas, alianses bija šīs sistēmas īpatnība. Sāka veidoties profesionāls diplomātisks dienests centralizētā — ārlietu ministrijas un ministra (vai kanclera, vai ārlietu sekretāra — dažādās valstīs bija dažādi nosaukumi) — kontrolē, taču vēl nebija vienotas, visu lielvalstu atzītas starptautiskas diplomātiskā dienesta sistēmas. Tā radīsies tikai ar jaunas — Vīnes — sistēmas izveidi 1815. gadā. Tobrīd — un uz ilgiem gadiem — par diplomātiem kļuva gandrīz tikai aristokrāti, turklāt bagāti aristokrāti, jo diplomātam bija pašam jāuztur vēstniecības personāls, jārīko bagātīgas pieņemšanas un jāved demonstratīvi izšķērdīgs dzīvesveids. Lai arī jau bija parādījusies prasība pēc profesionāla diplomātiska dienesta, nozīmīgo un prestižo vēstnieka amatu varēja iegūt arī iespaidīgu sakaru ceļā, vai otrādi — vēstniecība ārzemēs varēja kļūt par goda trimdas vietu nežēlastībā kritušajiem politiķiem. Šī iezīme raksturo Eiropas — un ne tikai — politisko dzīvi līdz pat 20. gadsimtam un būs saredzama arī Latvijā 20. — 30. gados, piemēram, 1935. gadā diktators Kārlis Ulmanis aizsūtīja uz Berlīni par sūtni savu nepakļāvīgo konkurentu Latviešu zemnieku savienībā, Rīgas pilsētas galvu Hugo Celmiņu, kurš nebija 15. maija apvērsuma un vadoniskās diktatūras piekritējs (parasti karaļus, diktatorus vai pat demokrātiski ievēlētus vadītājus maz nodarbina jautājums, vai nežēlastībā kri-

tušais politiķis, kurš ir jādabū prom no galvaspilsētas, der diplomātiskajam dienestam vai ne; H. Celmiņš, lai arī goda vīrs un spējīgs politiķis, diplomāta darbu nemīlēja un neprata, pat vairāk, viņš necieta nacistisko Vāciju, arī viņa vācu valoda nebija no labākajām, bet perfekta valodu zināšana ir obligāta prasība diplomātam).

Tas, ka Francija uz veseliem diviem gadsimtiem kļuva par spēcīgāko kontinentālo lielvalsti Eiropā, atspoguļojās arī franču valodas lomas milzīgā pieaugumā: tā nomainīja latīņu valodu kā diplomātijas valodu (sākot ar 1714. gada *Rastatt* mieru, kurš pabeidza milzīgo karu par Spānijas mantojumu, 1774. gadā pat krievu un turki, slēdzot *Kutchuk Kainardji* mieru, to rakstīja franču valodā) un tāda nemainīgi palika līdz pat 19. gadsimta beigām, kad to sāka izspiest angļu valoda, nu jau atspoguļojot Lielbritānijas dominējošo stāvokli pasaulē. Kad 1878. gada lielvalstu Berlīnes kongresā Lielbritānijas premjerministrs B. Dizraeli uzrunāja kongresu angļu valodā, tas bija pirmais un tobrīd vēl neparasts gadījums, kurš ievadīja angļu valodas kļūšanu par galveno diplomātijas un starptautisko sakaru valodu, lai arī franču valoda, pateicoties ne tikai Francijas izmisīgām pūlēm, bet arī pašas valodas skaistumam, vēl saglabāja iespaida paliekas, un tika uzskatīts arī 1918. — 1939. gadā, ka diplomātam tā tomēr jāzina (piemēram, kad 1920. gada nogalē Latvijas Ārlietu ministrijas dienestā stājās jauniņais Vilhelms Munters, nākamais Latvijas ārlietu ministrs, viņam uzreiz bija jāapgūst franču valoda, ko uz valodām ļoti spējīgais Munters arī ātri izdarīja). 17. gadsimtā, bet ne tikai tolaik, ļoti svarīgs, nereti — dramatiski svarīgs — bija sakaru jautājums. Tas, vai monarha sūtnim bija labi vai slikti sakari ar sa-

vu suverēnu, varēja izšķirt, pat tragiski iespaidot starptautisko attiecību likteņus. Angļi bija pirmie, kuri 1641. gadā izveidoja pastāvīgu kurjeru dienestu — tas bija ļoti būtisks notikums, taču — kā redzēsim turpmāk — pat divus gadsimtus vēlāk sakaru problēma vēl nebija atrisināta. Tikai 19. gadsimta lielie tehnikas izgudrojumi — ātri tvaikoņi, dzelzceļš, kabelis, telegrāfs, vēlāk telefons, Jūza aparāts un citi — radikāli mainīja sakaru raksturu, taču arī — par nožēlu klasiskiem diplomātiem — samazināja viņu lomu, bet par to nedaudz vēlāk.

Būtu netaisnīgi, ja mēs atcerētos tikai Francijas un Anglijas (no 18. gadsimta sākuma — Lielbritānijas) lomu modernās diplomātijas dzimšanā. Holandes ieguldījums arī ir nopietni vērtējams. Lai gan Holande bija īsta pasaules lielvalsts ļoti īsu brīdi — tieši 17. gadsimtā —, tās ieguldījums diplomātijas attīstībā ir ievērojams. Tiesa, holandiešu priekšstati par diplomātiem maz ar ko atšķīrās no draudīgo kaimiņu franču vai ekonomisko sāncensu britu priekšstatiem: cienijams spiegs, kluss, apburošs, netiešs, tā diplomātus raksturoja holandieši, vienlaikus iesakot tomēr viņiem pārāk neaizrauties ar krāpšanu. Taču tieši jurisprudences attīstības jomā Holande bija neapšaubāma lielvalsts un pioniere. Tās darbība veicināja ļoti būtiskas normas — diplomātiskās imunitātes un vēstniecību eksteritorialitātes — radīšanu un ieviešanu praksē. Laikā, kad Eiropā plosījās reliģiski kari, imunitāte un īpaši eksteritorialitāte bija vitāli svarīgas. Tas bija dzīvības un nāves jautājums, piemēram, protestantu valstu diplomātu tiesības katoļu zemēs (kaut vai tiesības noturēt dievkalpojumus vēstniecības ēkā). Lai arī šīs normas izvirzīja holandiešu juristi, pirmās tās praksē ieviesa

lielvalstis Francija un Anglija, dodot ārzemju vēstniecībām eksteritorialitātes tiesības savā teritorijā. Te parādās ļoti būtiskais abpusējības princips, bez kura ievērošanas diplomātija nav iedomājama (tas, kas atļauts vienai pusei, jābūt atļauts arī otrai). Diplomātiskā imunitāte tikai pakāpeniski — sākot ar 17. gadsimta vidu — sāka īstenoties dzīvē, bet likuma spēku — pirmo reizi Lielbritānijā — tā ieguva pašā 18. gadsimta sākumā, karalienes Annas valdīšanas laikā, pēc kāda incidenta, kurš uzskatāmi atspoguļoja diplomātu dzīvesveidu. Krievijas vēstnieks Londonā bija kritis lielos parādos sava izlaidīgā dzīvesveida dēļ. 1708. gadā kreditori, nogurdināti ar viņa nevēlēšanos parādus atdot, panāca, ka vēstnieks tika apcietināts. Tas satracināja Krievijas caru Pēteri I, kurš pieprasīja, lai britu policisti tiktu sodīti ar nāvi. Tieši šis konflikts lika karalienei Annai izdot aktu — *Act of Anne*, kurš aizliedza apcietināt vai ieslodzīt cietumā vēstniekus un viņu kalpotājus.

Lielbritānijai pakāpeniski sekoja citas valstis, visvēlāk Ķīna, kura tikai 19. gs. 60. gados piešķīra ārvalstu vēstniecībām tiesības uz pastāvīgu rezidenci Pekinā. Kad 19. gadsimtā un īpaši 20. gadsimtā uzplauka izlūkdienesti, spiegošana un graužoša darbība vēstniecību piesegā, katra vēstniecība vēlējās, lai diplomātiskā imunitāte tiktu attiecināta uz iespējami lielāku darbinieku skaitu. Tas būs ļoti raksturīgs PSRS vēstniecībai Latvijā 1920. — 1940. gadā (piemēram, 1922. gadā PSRS pārstāvniecībā Rīgā strādāja 291 (!) cilvēks, protams, ne jau visi diplomāti). To, cik vēstniecības darbiniekiem būs imunitāte, regulēja speciālas divpusējas vienošanās.

Tikai 1961. gadā, 250 gadus pēc Annas akta, tika noslēgta Vīnes konvencija par diplomātiskiem sakariem, kura

noteica modernu starptautisku kārtību, kas regulē diplomātisko pārstāvniecību un to personāla statusu (pavisam nesen, tikai pirms dažiem gadiem, Krievijas Ārlietu ministrija pārmeta Latvijai — iespējams, pamatoti, ka Latvijas vēstniecības teritorijā Maskavā — eksteritoriālā, t.i. — Latvijas teritorijā — atrodas viesu nams “Tālava”, kurā ir atvērtas vairāku saimniecisku uzņēmumu un banku pārstāvniecības, kas nozīmēja, ka vēstniecības teritorijā notiek neatļauta saimnieciska darbība).

Tikpat pakāpeniski, kā veidojās diplomātiskā imunitāte, tapa arī cita neatņemama diplomātijas sastāvdaļa — diplomātiskais protokols. 17. gadsimtā tas vēl nebija vienots, starptautiski pieņemts, pat Eiropas ietvaros, nemaz nerunājot par pilnīgi citādām (“barbariskām”) normām Āzijā. Polijas karalis, piemēram, varēja būt pārsteigts, redzot Maskavas caristes vēstnieku ienākot ar divām cepurēm galvā: viena tika noņemta, sveicot karali, otra tika saglabāta galvā; “protokols” tika ievērots — monarhs sveikts, taču galva netika atsegta — to Maskavijas sūtnis atsedza tikai sava cara priekšā. Vēstnieka vai speciāla diplomātiskas misijas vadītāja apģērbs — ja tas tika uzskatīts par nepiedienīgu — varēja kalpot par papildu argumentu sapilējuma pieaugumam starpvalstu attiecībās (klasisks ir gadījums 1853. gada 2. martā, Krimas kara priekšvakarā, kad kņazs A. S. Meņšikovs, kuru cars Nikolajs I bija aizsūtījis diplomātiskā misijā uz Stambulu, ne tikai iesniedza Turcijai pilnīgi nepieņemamas politiskas prasības, bet, iesniedzot tās, ieradās sultāna pilī, ģērbies ielas drēbēs, mīkstā filca platmalē, kas, līdzās viņa uzpūtībai un arogancei, izraisīja turkos dziļu aizvainojumu. Pat 20. gadsimtā, kad diplomāta apģērbu jau noteica vispārpieņemtas normas un priekšstati, Hitlers, kurš se-

vi uzskatīja par mākslinieku, pats modelēja Vācijas vēstnieku mundieri, radot nepatiku vecākās paaudzes vācu diplomātos: Latvijas sūtnis Itālijā profesors Arnolds Spekke atcerējās, cik nelaimīgs un nožēlojams 30. gadu otrajā pusē izskatījies Vācijas vēstnieks Romā Ulrihs Hasels (*Ulrich von Hassel*) “dizainera” Hitlera radītajā nožēlojamajā tērpā.

Daudz kas no tā, kas diplomātijā parādījās 17. gadsimtā, pārdzīvoja, lai arī mainītā veidā, savu laiku, taču viena ļoti sena diplomātijas iezīme — laulību diplomācija — kopumā bija noņemta lēnam pagrimumam. Tobrīd viena no laulību diplomātijas lielākajām sekmēm bija vēl samērā necilās vācu zemes Brandenburgas valdošās dinastijas — Hoencollernu (*Hohenzollern*) pārstāvju — ieprecēšanās Prūsijas hercogistē un personālas ūnijas izveide 1618. gadā. Tas izrādīsies par vēsturisku Hoencollernu ieguvumu ar visām tobrīd neparedzamām sekām Eiropai. Laulību diplomācija saglabāja intriģējošu lomu vēl vismaz divus gadsimtus, taču bija noņemta neatgriezeniskam pagrimumam, demokrātijai un nacionālām — arī mazām — valstīm galīgi uzvarot 20. gadsimtā. Skaidrs, ka tai nevarēja būt nekādas lomas demokrātiskās un republikāniskās Latvijas vēsturē 1918. — 1940. gadā, taču kā izaicinājums modernajai pasaulei tā ir atdzimusi 20. gs. 90. gados mūsdienu Vidusāzijas klanu režīmos (ne tik senās Kazahijas un Kirgīzijas prezidentu diktatoru bērnu laulības, lai stiprinātu saites starp antidemokrātiskajām kliķēm).

Klasiskās diplomātijas — tās, kuras galvenais varonis bija vēstnieks — zelta laiks bija skaistais un nenopietnais 18. gadsimts. To ievadīja viena no pirmajām nopietnajām, mūsdienu valodā runājot — zinātniskajām, grāmatām par diplomātiju kā neatkarīgu un patstāvīgu valsts politikas jomu: 1716. ga-

dā Francijas — modernās diplomātijas dzimtenes — vēstnieks Anglijā Fransuā Kaljē (*Francois de Calliere*) publicēja grāmatu ar ļoti zīmīgu nosaukumu “Diplomātijas māksla. Kā vest sarunas ar suverēniem valdniekiem”. Tajā bija skaidri definēts, kas ir diplomātija: tā ir sarunu māksla — māksla īstenot savas valsts un suverēna (tobrīd — viens un tas pats) intereses sarunu ceļā. Kas ir galvenais diplomātijas instruments — tas ir vēstnieks un vēstniecība. Kādam jābūt vēstniekam — talantīgai, spēcīgai personībai, kura vienlīdz labi pārzina vēsturi, jurisprudenci un virtuves noslēpumus — viņš atraisa mēli un ļauj iegūt informāciju. Vēstniekam jābūt apveltītam ar ļoti skaidru prātu un ātru spriešanu, bet arī ar humoru un šarmu; viņam jāspēj precīzi novērtēt iespējamus draudus, kurus viņa valstij var radīt valsts, kurā viņš ir akreditēts; vēstniekam nav jābūt ļaundarim, taču morāles aspekts tobrīd “Diplomātijas mākslas” autoru neinteresēja — pirmie, kuri tam pievērsīs uzmanību — turklāt ļoti lielu, būs ASV valstsvīri 18. gadsimta beigās, liekot pamatu morālismam diplomātijā, kurš nereti nebūs nekas cits kā liekulība vai klasisku lielvalsts interešu nodrošināšana ētisku kategoriju piesegā.

18. gadsimtā tomēr vēl netika izstrādāts kaut cik plaši starptautiski akceptēts diplomātisko rangu reglaments, kas nereti radīja nopietnas domstarpības valstu vidū, aizskarot svētās prestiža un lielummānijas jūtas: kuras valsts kurš rangs ir augstāks vai zemāks par citu; kuru pirmo pieņems valdnieks utt. Tā kā 18. gadsimtā — līdz revolūcijai Francijā — kontinentā nebija nevienas valsts ar pretenzijām uz pilnīgu kontinentālu hegemoniju, kari — lai arī ļoti bieži un dažreiz pat ilgstoši — piemēram, Septiņgadu karš, nebija gran-

diozi vai totāli; alianse un miera līgumi tika slēgti un laužti ļoti bieži, un vēstniekam — diplomātam bija ļoti daudz darba un vietas patstāvīgām iniciatīvām, kuras par neizbēgamām padarīja vēl joprojām vājie sakari ar savu valdnieku. Tas bija intrigu un frivolitātes laikmets, gandrīz tāds, kāds tas ir attēlots franču kinorežisora Kristiana Žaka apburošajā filmā “Fanfans Tulpe”, kuras darbība notiek Septiņgadu kara (1756 — 1763) laikā. Baudu gadsimtam bija atbilstoša arī t.s. buduāru diplomātija — vēstniekam bija ļoti svarīgi piekļūt tieši valdniekam vai viņa ietekmīgajām mīļākajām un iegūt viņu labvēlību. Slavens kļuva Lielbritānijas vēstnieks Pēterburgā Harriss, kurš — protams, savas valsts labā — mēģināja — tiesa, nesekmīgi — pavest carieni Katrīnu II (lieki teikt, ka ķeizarienes reputācija uz to mudināja); tad apzināti zaudēja viņai 20 000 mārciņu (fantastiska summa 18. gadsimtā) personīgās naudas kāršu spēlē, piekukuļoja vareno Katrīnas favorītu Potjomkinu, bet tā arī nenodrošināja vajadzīgo pretimnākšanu Londonai. Buduāru diplomātija saglabās savas nozīmes paliekas līdz pat Pirmajam pasaules karam, īpaši valstīs ar spēcīgu monarha varu (Krievijā, Vācijā, Austroungārijā); modificētā un nesalīdzināmi mazāk iespaidīgā veidā buduāru diplomātijas paliekas būs jūtamas arī demokrātiskās valstīs pat pēc 1918. gada.

Klasiskā diplomātija — lielo un ietekmīgo vēstnieku diplomātija — sāka pakāpeniski norietēt 19. gadsimtā; tā sākumā, vēsturiskajā Vīnes kongresā (1814 — 1815), kurš pamatīgi — uz veseliem simts gadiem — sakārtoja Eiropu pēc gandrīz gadsimta ceturksni ilgajiem kariem ar revolucionārās Francijas hegemonismu, tika pieņemts — 1815. gada 19. martā — Vīnes Reg-

laments, kurš beidzot ieviesa vienveidīgu diplomātisko rangu klasifikāciju, pārvarot iepriekšējā laika domstarpības. Tā augšgalā bija vēstnieks (legāts, nuncijs), tad — sūtnis, tad — pilnvarotais lietvedis. Tika pieņemts, ka vēstniekam ir tiesības vest sarunas — savas valsts vārdā — tieši ar tās valsts, kurā viņš akreditēts, galvu, bet sūtnim šādu tiesību nebija. Nedaudz mainītā veidā šī klasifikācija saglabājās arī 20. gadsimtā, vismaz pirmajā pusē, kad joprojām tika uzskatīts, ka vēstnieki piedienas tikai lielām un iespaidīgām valstīm. Latvijai 1918. — 1940. gadā bija tikai sūtni. Pakļaujot Ķīnu 19. gadsimta beigās un “atverot” Japānu 19. gs. 60. gados, Eiropas lielvalstis un ASV uzspieda rietumniecisku diplomātisku protokolu un reglamentāciju arī Āzijai. Vienotību uz īsu laiku izjauca padomju Krievija, pēc Oktobra apvērsuma atceļot “buržuāziskās” diplomātijas protokolu un reglamentu un ieviešot jaunus, “revolucionārus” rangus, kas tūlīt radīja Maskavai pazemojošas problēmas, līdzīgas tām, kuras mocīja Eiropu pirms Vīnes Reglamenta: ja padomju Krievija neatzina vecos rangus, tad padomju diplomāti ārzemēs tika reducēti uz rangu pašu zemāko galu, kas vissāpīgāk bija jūtams diplomātisko pieņemšanu laikā — padomju pilnvarotie pārstāvji — faktiski vēstnieki vai vismaz sūtni, bet formāli — tikai pārstāvji — bija spiesti gaidīt rindas galā, un tās nebija vienīgās nepatīkšanas, kuras radīja izaicinājums vecās pasaules normām.

19. gadsimtā pakāpeniski norietēja lielo diplomātu — vēstnieku zvaigzne. Tiesa, viņi vēl bija sastopami — īpaši gadsimta pirmajā pusē un vidū. Minēsim tikai divus piemērus — Oto Bismarks, visdrosmīgākais un pat pārgalvīgākais prūšu diplomāts, ilgstoši arī vēstnieks, pirms viņš kļuva par minis-

tru prezidentu 1862. gadā; vai — vēl tipiskāk — britu vēstnieks Stambulā Stretfords Kanins (*Stratford Canning* — *Lord Stratford de Redcliffe*), apveltīts ar ļoti spēcīgu raksturu, neatkarīgu domāšanu un drosmi, kurš pat tika apsūdzēts — diezgan nepamatoti — Turcijas iesaistīšanās karā pret Krieviju 1853. gadā. Pieaugot tehnikas izgudrojumiem, kuri nodrošināja labākus un ātrākus sakarus (vēl 1853. gadā, tā paša Krimas kara priekšvakarā, telegrāfa sakari no Londonas vai Parīzes sniedzās tikai līdz Vīnei, bet vēl ne līdz Stambulai, radot nopietnas komunikācijas grūtības un patiešām paverot vēstniekam plašu lauku neatkarīgai rīcībai), vēstnieka patstāvīgā loma tika arvien samazināta, bet ātri nonākošo ārlietu ministru direktīvu loma pieauga. 1869. gadā tika nodibināta starptautiska Pasta savienība — viena no pirmajām pastāvīgajām starptautiskajām organizācijām. Industriālā revolūcija arī sāka nodrošināt īstu starptautisku sakaru veidošanos: cilvēki sāka vairāk ceļot.

Sabiedrībai buržuāziskojoeties, buržuāziskojās arī diplomātijas sadzīve: ja gadsimta pirmajā pusē svarīgas sarunas noritēja pilīs vai slēgtos klubos, tad 19. gs. 60. gados sāka parādīties “kūrortu diplomātija” — sarunas organizēja jaunos un modernos kūrortos. Biarica Francijā, Biskajas līča krastā, bija viena no pirmajiem, kurā tikās arī Francijas imperators Napoleons III un Prūsijas kanclers O. Bismarks (šis kūrorts ir saglabājis savu lomu pat šodien — pirms dažiem gadiem tur notika augsta Eiropas Savienības apspriede. Neaizmirsīsim, ka pirmā ievērojamā diplomātiskā konference Baltijā pēc neatkarības iegūšanas 1918. gadā notika Latvijas kūrortā Jūrmalā, Bulduros, 1920. gada augustā, kad daudzie delegāti bija patīkami pārsteigti, redzot, cik labi tā bija or-

ganizēta un cik ātri Jūrmala bija sākuši atkopties pēc ilgajiem karu gadiem). Parādījās arī pirmās greznās viesnīcas — sākot ar *Hotel de Paris* Montekarlo 1867. gadā — kuru ērtības un greznība bija atbilstoša diplomātiskiem kontaktiem. Diplomātiskas konferences kūrortos vai populāru ezeru krastos saglabās savu nozīmi līdz pat 1939. gadam — viena no pazīstamākajām bija konference Šveicē Lokarno ezera krastos 1925. gada oktobrī (Lokarno līgumi), bet viena otra dzima vēl pat 20. gs. 70. gados un turpinās līdz mūsdienām (Davosa Šveicē — populāra, daudzskaitliska, bet praktiski maznozīmīga). Neatgriezeniski 19. gadsimtā auga diplomātisko pārstāvniecību skaits un darbinieku daudzums tajās. Vēstnieka loma netika apšaubīta, taču viņa funkciju apjoms samazinājās: vēstniecībā parādījās padomnieki ekonomiskajos jautājumos — kapitālisma uzvaras vēstneši; pieauga izlūkdienesta funkcijas īstenojošo diplomātu loma, tāpat kā militāro atašeju nozīme, ieskaitot militāro spiegošanu. Telefona izgudrošana bija īsta revolūcija, vēl vairāk samazinot vēstniecību patstāvību, bet diplomātijas vēsturniekiem liela laime ir tas, ka parādījās rakstāmmašīna — diplomātisko dokumentu, atskaišu, ziņojumu skaits auga kā lavīna, šodien ļaujot mums arhīvos lasīt biezus sējumus.

Pat 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā diplomātiskais korpuss — republikānisko Franciju ieskaitot — joprojām bija aristokrātisks, kā rezultātā nereti aprobežots, ar katru dienu atpaliekot no sabiedrības buržuāziskosānās un demokratizācijas. Diplomāti bieži bija labākajā gadījumā ironijas un joku objekts — kā Ferencs Lehārs populārajā operetē "Jautrā atraitne" (1904), kuras varonis, kādas Balkānu valstiņas diplomāts Parīzē grāfs Dani-

la, pavada laiku jautro kurtizāņu sabiedrībā. Nereti — īpaši sīkburžuāziskā sabiedrībā — diplomāti tika uztverti ar neslēptu nepatiku un pat nicinājumu, kuru vismaz daļa arī noteikti bija pelnījusi: britu diplomāti nāca gandrīz tikai no Ītonas un vēl vienas otras elitāras koledžas, uzpūtīgi, atrauti no īstās dzīves, bieži nederīgi mainīgajai, arvien vairāk demokrātiskākajai pasaulei.

Skaidrs, ka sievietes nebija iedomājamas diplomātiskajā dienestā: pirmā sieviete vēstniece būs kolorītā Aleksandra Kolontaja padomju Krievijā pēc lielnieku nākšanas pie varas; otra valsts, kura pavērs sievietēm ceļu uz augstiem diplomātiskiem amatiem, būs Francija 1930. gadā. Nevienas sievietes nebūs kaut cik nopietnā amatā Latvijas diplomātiskajā dienestā līdz 1940. gadam, ko viņas ar pelnītu uzviju kompensē šodien.

Liberālisma un vēlāk arī demokrātijas pieaugums, kuru iemiesoja parlamenti, brīva prese — pats galvenais, lēta, cenu ziņā, prese, kura bija pieejama plašiem slāņiem, ar lielu metienu un attiecīgi lielu iespaidu uz sabiedrības noskaņojumu; masu politiskās partijas, ieskaitot kreisos sociāldemokrātus, drupināja tradicionālās diplomātijas svētumu — slepeno diplomātiju, lai arī neizskauda to pilnīgi ne pēc Pirmā pasaules kara — pat nevainīgajai Baltijas Antantei 1934. gada septembrī bija tikpat nevainīgs slepens dokuments pielikumā (nemaz nerunājot par slepkavu — Staļina un Hitlera — slepeno diplomātiju), nedz šodien, taču slepenās, no sabiedrības atrautās diplomātijas zelta laikmets aizgāja bojā līdz ar visu veco pasauli Pirmā pasaules kara ierakumu muklājā. Tradicionālo — no sabiedrības acīm noslēpto un piļu vai hoteļu klusumā īstenoto diplomātiju — vēl spē-

cīgāk grāva masu nacionālisma un pat šovinisma pieaugums; diplomāti joprojām vēlējās atrisināt lietas klusi un bez lieliem konfliktiem. Masas — “tauta” — prasīja gandarījumu, panākumus, pretinieka pazemojumu: pat cariskajā Krievijā, visnedemokrātiskākajā Eiropas valstī, līdz pat 1917. gadam nedz cars, nedz diplomāti nevarēja ignorēt augošu sabiedrības apsēstību ar nepieciešamību palīdzēt slāvu “brāļiem” Balkānos, kamēr palīdzība ieņgrūda bezdibnī — Pirmajā pasaules karā — visu Eiropu.

Pirmais pasaules karš bija viena no galvenajām robežšķirtnēm tradicionālās diplomātijas norietā. Ja pirms tā ārlietu ministrs un diplomāti bija ārpolitikas galvenie veidotāji, tad karš — vispirms Lielbritānijā, bet, sākot ar 1917. gadu, ar veco “tīgi” Ž. Klemanso priekšgalā — daudzkārt palielināja tieši premjerministra un viņa padomnieku lomu. 1916. gada decembrī britu premjers D. Loids Džordžs piešķīra savam privātajam sekretāram Filipam Keram (*Ph. Kerr*) tiesības iejaukties ārpolitikas lietās; tas bija revolucionārs lēmums — ne tāpēc, ka Kers ātri izveidoja ambiciozu jaunu padomnieku dienestu, kuru vecie diplomāti nicinoši sauca par Dauningstrītas 10 — premjera rezidences — bērnu dārzu (*Downingstreet Kindergarten*), bet tāpēc, ka tas ievadīja jaunu ēru, kurā šodien dzīvo visas pasaules valstis — ārpolitikas un diplomātijas jautājumi ir arvien jaunu institūciju kompetencē un nereti prezidentu vai premjerministru padomnieku loma ārpolitikas realizācijā var aizēnot ārlietu ministru (ASV tas ir samērā bieži). Zīmīgi, ka Parīzes miera konferencē — 1919. gada janvāris — 1920. gada janvāris, kura pārkārtoja pasauli pēc Pirmā pasaules kara, no 400 britu delegātiem tikai 18 pārstāvēja Ār-

lietu ministriju, pārējie — visdažādākās institūcijas — īpaši saistītas ar ārējo tirdzniecību un biznesu — jaunās pasaules cienījamus locekļus. Lielas, biežas un pompozas konferences (piemēram, veselas 12 konferences tikai par vienu jautājumu — par reparācijām: kurš, kam, cik parādā pēc kara un kā maksās) un augstākā līmeņa tikšanās (*summit*) arvien vairāk sāka izspiest veco diplomātiju, liekot vienam no tās gudrākajiem pārstāvjiem britu diplomātam un diplomātijas teorētiķim H. Nikolsonam nosaukt tās par visnelaimīgāko, jebkad izgudroto diplomātijas metodi. Parlamentu ārlietu komisijas, partijas, prese, biznesa grupu iespaids, elektorāta intereses un aizspriedumi (iekšpolitikas iespaids uz ārpolitiku) — tas viss un daudz kas cits iespaidoja diplomātiju un ārpolitiku pēc Pirmā pasaules kara, taču vecā diplomācija nepadevās viegli — politiski nestabilā Francijas Republika joprojām bija viena no tās citadelēm, ieskaitot franču uzticību slepenajai diplomātijai — tieši tā bija veicinājusi Francijas uzvaru, lai arī — Pirra uzvaru, karā. Lielbritānija piedzīvoja neredzētu lietu 1924. gadā — pirmo reizi, lai arī uz ļoti īsu laiku, ārlietas pārņēma leiboristi, un — par pārsteigumu vecajiem diplomātiem — daudzi no viņiem bija daudz spējīgāki par norietošo aristokrātiju un pat izskatā viņiem nebija pagrimuma pazīmju. Tomēr neapturams Ārlietu ministrijas un citu ar ārlietām saistītu institūciju birokrātu lomas pieaugums un tai sekojoša lēmumu birokratizācija mazināja tradicionālās diplomātijas un vēstnieku nozīmi, lai arī viņi tam, protams, pretojās (Latvijas jaunās diplomātijas vēsturē uzskatāms bija vēstnieka Dr. Miķeļa Valtera — neatkarīga un iedomīga cilvēka — neveiksmīgs mēģinājums 1920. gadu vidū uzturēt savu

vēstnieka aroganto diktatūru gan pašā Latvijas vēstniecībā Francijā, gan attiecībās ar Ārlietu ministriju. Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma viņa senais paziņa — bet ne draugs, kā pats Valters iedomājās — Kārlis Ulmanis, tagad — diktators, no jauna iecēla Valteru par sūtni ļoti nozīmīgajā Polijā, kas pašpārlicinātajam Valteram arī bija par maz: nenogurstoši viņš jautās Ārlietu ministrijas un ministra kompetencē, pat piesūtīdams Latvijas laikrakstiem rakstus, kuros apšaubīja vai pat atklāti kritizēja valsts ārpolitisko kursu. Viņš patiešām uzvedās kā iepriekšējo gadsimtu lielvalstu lielie vēstnieki). Tieši šajā laikā, pēc Pirmā pasaules kara, vecajai diplomātijai norietot, Latvija pirmo reizi sevi pieteica sarežģītajā diplomātijas mākslā. Tas bija laiks, kad dzima utopiska ticība, ka starptautiskas institūcijas — milzīgas, universālas, globālas (galvenokārt, Tautu Savienība) — var nodrošināt mieru: miers uzplauks, pateicoties institūcijām, lai arī katrs vecās skolas diplomāts zināja, ka viss ir otrādi — institūcijas uzplaukst, pateicoties mieram.

Pasaule, kurā Latvijas diplomācija spēra savus pirmos soļus, ievērojami atšķīrās no tās, kura bija gājusi bojā Pirmā pasaules kara ierakumos: 1) lielvalstu koncerts, kurš bija nodrošinājis mieru kopš 1815. gada līdz Gavriilo Princepa liktenīgajam šāvienam 1914. gada jūnijā, sabruka un neatjaunojās. Šis sabrukums radīja ļoti pretrunīgus rezultātus: uz tā drupām izveidojās jaunās valstis, arī Latvija, taču spēku līdzsvara aizvietoējums ar nāciju pašnoteikšanos un Tautu Savienību nespēja nodrošināt ilgstošu mieru un stabilitāti;

2) jauno starptautisko kārtību Eiropā, kuras sastāvdaļa bija arī neatkarīgās Baltijas valstis, nevarēja uzturēt tikai divas lielvalstis — Lielbritānija un

Francija; abu zenīts bija jau pagātnē; abas bija par vāju tik milzīgam uzdevumam; 3) ASV noslēpās izolacionismā un aizgāja no Eiropas; starptautiskai kārtībai, kuru neatbalstīja un nestiprināja Amerika, nebija izredžu uz ilgu mūžu; 4) jaunā pasaules kārtība un miers Eiropā varbūt būtu pastāvējuši ilgāk, ja tos atbalstītu stabils, nepārtraukts un spēcīgs ekonomikas pieaugums — tāds kā 19. gadsimtā, kad Eiropa piedzīvoja tikai vienu nopietnu ekonomisku krīzi (1873. gadā); tagad tā nebija: uzplaukums ilga tikai sešus gadus — no 1924. līdz 1929. gadam; Eiropai zaudējot savu pasaules centra lomu, arī ekonomikā, to satricināja līdz pamatiem lielā krīze, kura sākās ASV 1929. gada nogalē, ātri šķērsoja okeānu, ierāva arī veco pasauli vislielākajā saimnieciskajā nelaimē kopš industrijas sākuma; tās šausmīgākais rezultāts bija vājās Velmāras Vācijas demokrātijas sabrukums un Hitlera nākšana pie varas; 5) stāvokli Eiropā un pasaulē kopumā destabilizēja ne tikai hitleriskā Vācija un komunistiskā Krievija — plēsoņas, kuras gaidīja izdevīgu brīdi agresijai un karā, ne tikai ASV izolacionisms, bet arī pilnīgi jaunā, destabilizējošā un agresīvā Japāna, kura bija spēcīgi jūtama arī 1939. gada krīzes laikā un liktenīgi ietekmēja — citu faktoru vidū — Hitlera izšķiršanos par labu noziedzīgajam pakdam ar PSRS (Molotova-Ribentropa pakts); 6) milzīgā mērā pieauga ideoloģijas loma starptautiskajās attiecībās un pat diplomātijā: trīs noziedzīgo utopiju — komunisma, fašisma un nacisma — valstis (Krievija, Itālija, Vācija) sagrāva daudz maz vienoto diplomātijas telpu un iznīcināja vienu no vecās diplomātijas stūrakmeņiem — uzticību līgumiem; līgums viņiem bija tikai līdzeklis agresīvo mērķu sasniegšanai un nekavējoties tika atmests, kad kļuva par traucēkli

(Padomju Krievijas svinīgais solījums 1920. gada 11. augustā “uz mūžīgiem laikiem” atteikties no pretenzijām uz Latviju tika izmests mēslainē līdz ar 1932. gada neuzbrukšanas līgumu, 1940. gada 17. jūnijā veicot neizprovocētu agresiju pret Latviju un okupējot mūsu valsti); diplomātu darbs komunistiskajā Krievijā un nacistiskajā Vācijā bija īsts pārbaudījums, kuru izturēja nebūt ne katrs (klasisks ir gadījums ar nelaimīgo britu vēstnieku Berlīnē, “nomierinātāju” seru Nevilu Hendersonu, kurš 1938.—1939. gadā bija noticējis, ka ar Hitleru var vienoties, upurējot mazas valstis — īpaši Čehoslovākiju, ka uz Hitleru var paļauties. Viņa neveiksme 1939. gada augustā bija liela personīga traģēdija Hendersonam, kura veicināja pat smagas, neizārstējamas slimības eskalāciju);

7) nesalīdzināmi lielāku nozīmi ieguva izlūkdienešta loma ārlietu politikā; diemžēl daudz sekmīgāk par miermīlīgo valstu izlūkdienešiem darbojās totalitārās PSRS spiegi (īpaši liktenīgajās 1939. gada dienās — R. Zorge Tokijā un Dž. H. Kings Londonā bija patiešām lieli spiegi, viņu informācijai — būtisks iespaids uz notikumu gaitu) un nacistiskās Vācijas aģenti.

Kā veicās Latvijai jaunajā starptautiskajā kārtībā, ko mēs varējām un ko nevarējām sasniegt — pat ja mums būtu sens diplomātisks dienests (neaizmirsisim jautājumu par diplomātijas iespēju ierobežojumiem: reti kurš Eiropā šaubījās, ka viens no visspējīgākajiem diplomātiem — tradicionālā izpratnē — bija ilggadējais Čehoslovākijas ārlietu ministrs un, sākot ar 1935. gadu, valsts prezidents Edvards Benešs, taču pat viņa veiklība, prāts, nepārspējamā sarunu vešanas māksla nespēja glābt Čehoslovākiju no nacistiskās Vācijas agresijas). Par mūsu iespējām un starptautis-

ko attiecību sistēmas uzspiestiem ierobežojumiem — par to profesora, Dr. habil. hist. R. Treija grāmata.

Noteikti jāatceras arī tas, ka 20. gadsimta divdesmitie – trīsdesmitie gadi – iespējams, kā neviens cits laika posms – bija ģeopolitikas īstas varas uzplaukums: ģeopolitika – politiskā ģeogrāfija, telpas iespaids uz politiku un tautu likteņiem – bija sevišķi ļauna pret jaunajām valstīm pa vidu starp komunistisko Krieviju un Vāciju, īpaši – Hitlera Vāciju. Tobrīd patiešām darbojās ģeopolitiska nolemtība, kura iznīcināja arī Latvijas ārpolitikas un diplomātijas pūles pēc vienīgā lielā mērķa sasniegšanas – valsts neatkarības nosargāšanas. Blakus ģeopolitikai, kurai par labu darbojās Versaļas – Rīgas starptautisko attiecību sistēmas nestabilitāte, būtiska nozīme – kā vienmēr, jebkuras valsts ārpolitisko mērķu realizācijā – bija Latvijas ierobežotajam ekonomiskajam un pat demogrāfiskajam potenciālam. Otršķirīgu, taču ne nenozīmīgu, lomu spēlēja demokrātijas bojāeja 15. maija apvērsumā 1934. gadā un autoritārā režīma – faktiski divu cilvēku – Kārļa Ulmaņa un Vilhelma Muntera – iespaids uz Latvijas diplomātijas realizēšanas veidu un diplomātu atlasu uz iecelšanu vai atcelšanu. Psiholoģiskie faktori – tik grūti definējami un izvērtējami – arī nebūtu jāaizmirst, piemēram, priekšstati par citām tautām, par draugiem un ienaidniekiem (labi zināmā diskusija par diplomātu aprindās – kas ir Latvijas ienaidnieks nr.1, kas ir lielāki draudi – krievu vai vāciešu agresija, kurā atspoguļojās arī dziļš un neizravējams pagātnes iespaids).

*Aivars Stranga,
Dr. habil. hist., profesors,
Latvijas Zinātņu akadēmijas
korespondētājloceklis*

Ievads

... 1969. gads. Izdevniecība "Liesma" Rīgā laiž klajā padomju vēsturnieka Viļņa Sīpola (1923) pusotra simta lapušu lielu grāmatu "Latvijas buržuāziskā diplomātija". Lai gan tās autors ir pietiekami sagatavots profesionāls pētnieks, šā izdevuma satura rādītājā, nemaz nerunājot par tekstu, var sastapt ne vienu vien tādu apzīmējumu kā "patstāvīgas" valsts diplomātijas "neatkarīgums", Latvijas fašisma diplomātija, "sūtņi" sāk rosīties utt., u.tml.

... 2001. gads. Apgāds "Jumava" izdod vairāk nekā 1000 lapušu apjomīgu bijušā ASV valsts sekretāra (1974–1977) Henrija Kisindžera grāmatu "Diplomātija", kuru tulkojusi latviešu diplomāte Maira Mora. Latvijas ārpolitikas vēstures prominentie speciālisti profesori Inesis Feldmanis un Antonijs Zunda šā izdevuma pēcvārdā raksta: "Diplomātija" ir fundamentāls pētījums par ārpolitiskajiem procesiem un starptautisko attiecību problēmām vairāk nekā trīssimt gadu garumā. Lielākā vērība grāmatā veltīta tieši 20. gadsimta problēmām. H.Kisindžers veiksmīgi atklāj ne vien Vīnes, Versaļas, Jaltas un Potsdamas sistēmas būtību, bet labi parāda arī atsevišķu valstsvīru un diplomātu lomu un nozīmi konkrēto jautājumu risināšanā. Būdam amerikānis, H.Kisindžers starptautiskos notikumus pamatos aplūko un arī vērtē tieši no ASV interešu viedokļa, akcentējot morāles nozīmi ārpolitikā."

Ko grib sacīt šis monogrāfijas autors, salīdzinādam minētos divus izdevu-

mus? Tikai to, ka Latvijas brīvvalsts diplomātijas vēstures objektīva, zinātniska izpēte un tās rezultātā radušos darbu izdošana vai tulkošana no svešvalodām varēja sākties vienīgi pēc pusgadsimtu ilgās krievu un vācu okupācijas nokratīšanas un latviešu tautas trešās atmodas triumfa.

Bet pagājušā gadsimta 90. gados un šā gadsimta pirmajos gados tapušie pētījumi nav radušies tukšā vietā. To sākotne meklējama neatkarīgajā Latvijā 20. un 30. gados. Pirmajā laikā tā, protams, vēl nebija nekāda pētniecība, bet vienkārši, to darītājiem pat neapzinoties, materiālu uzkrāšana, publicējot "Valdības Vēstnesi", dažādos krājumos vai atsevišķi Ārlietu ministrijas un tās struktūrvienību oficiālos pārskatus, lēmumus, instrukcijas u.tml. dokumentus, kā arī šā resora darbinieku, politiķu un žurnālistu rakstus par dažādiem Latvijas ārpolitikas un diplomātiskā dienesta darbības jautājumiem. Tās bija demokrātiskas valsts ārpolitikas vadības rūpes par savas darbības atklātumu un publicitāti, netieši gādājot par šīs nozares vēstures pētniekiem nākotnē.

Kā tas pienākas, ārpolitikas problemātiku brīvajā latviešu presē aizsāka Latvijas diplomātijas pamatlicējs, pirmais ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics, kas "Valdības Vēstneša" jubilejas laidienā 1919. gada 18. novembrī publicēja rakstu "Latvijas ārlietu politika. 18. novembris 1918. — 18. novembris 1919.g.". Šajā pašā numurā bija ievietots šā resora politiskā departamenta direktora Ludviga Sējas

apskats "Arējā politika: Latvijas priekšstāvēniecības ārzemēs".

Šīm publikācijām sekoja Ārlietu ministrijas informācijas departamenta darbības pārskats¹. Voldemāra Salnā un Hermana Albata sagatavotais pārskats par ministrijas darbību no 1920. gada 18. novembra līdz 1921. gada 18. novembrim², noteikumi par dienestu Ārlietu ministrijā³, pārskati par ģenerālkonsulāta darbību Londonā 1922. un 1923. gadā⁴, apskats par Ārlietu ministrijas darbu no 1918. līdz 1923. gadam⁵ u.c. materiāli. Tā kā 20. gadu vidū sāka iznākt Latvijas jubilejām veltīti rakstu krājumi, ārpolitisku publikāciju skaits "Valdības Vēstnesī" pakāpeniski samazinājās. Daļēji šo robu aizpildīja "Likumu un valdības rīkojumu krājums" (kopš 1923.gada — "Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums"), bet galveno vietu tomēr ieņēma lielāki vai mazāki atsevišķi izdevumi.

1923. gadā lasītāji saņēma pieticīgu, uz slihta papīra iespiestu tikai 72 lapušu lielu grāmatu, pēc būtības brošūru "Valsts pieci gadi: 1918 — 1923". No tās politiķu, publicistu u.c. profesiju pārstāvju 41 raksta gan tikai četri tieši stāstīja par jaunās valsts ārpolitiku. Toni atkal uzdeva neliela Z.Meierovica publikācija "Pirmais ieguvums diplomātijā", kurā viņš vēstīja par savu darbību Londonā 1918. gada otrajā pusē, karojot par Latvijas atzīšanu *de facto*. Ministrs atzīmēja, ka tajā laikā viņa vistuvākie palīgi šajā cīkstiņā bija Somijas un Igaunijas ārlietu ministri Dr. R.Holsti un prof. A.Pīps, galvenie ienaidnieki — krievu monarhisti, ka-

deti un pat sociālisti revolucionāri, kā arī Baltijas muižniecībai tuvu stāvošas personas, kurām gan nebija tik lielas nozīmes.

Latviešu zemnieku savienības galvenās avīzes "Brīvā Zeme" faktiskā redaktora Jūlija Druvas raksts "Mūsu ārpolitikas pieci gadi" pēc būtības bija šīs visnotaļ svarīgās Latvijas vēstures šķautnes pirmais konspektīvais izklāsts, sākot ar 1918. gada 18. novembra aktu un beidzot ar ārzemju konsulāro pārstāvju skaitu Rīgā. Autors koncentrēti aplūkoja tādus nozīmīgus jautājumus kā attiecību noregulēšana ar Vāciju un padomju Krieviju, Latvijas atzīšana *de iure* un uzņemšana Tautu Savienībā, latviešu politiķu un diplomātu rūpes par Baltijas valstu savienības izveidošanu, piedalīšanās Dženovas konferencē (1922) u.c. J.Druva atzīmēja, ka Latvijas Ārlietu ministrija hronoloģiskā ziņā ir valsts visjaunākais resors, kura organizēšana sākās tikai 1919. gada vasarā pēc Z.Meierovica atgriešanās no ārzemēm. Līdz tam laikam šīs ministrijas darbu veica Valsts kanceleja, bet ārlietu ministra pienākumus pildīja valdības galva Kārlis Ulmanis. "Tagad šis visjaunākais resors," secināja J.Druva, "kļuvis par priekšzīmīgi noorganizētu valsts iestādi, kura ar sekmēm veic savu atbildības pilno darbu." Viņš gandarīts konstatēja, ka 1923. gada rudenī Latvijas labā dažādās valstīs jau strādāja deviņi ārkārtējie sūtņi un pilnvarotie ministri.

Apskata "Starptautiskie līgumi" autors A. (acīmredzot L.Sēja) īsi informēja par 82 līgumiem, kurus Latvija bija noslēgusi līdz 1923. gada 18. no-

¹ Valdības Vēstnesis, 1919, 20., 25.-27., 29.-30. nov.; 2.-3. dec.

² Turpat, 1921, 17. nov.

³ Turpat, 1922, 2. nov.

⁴ Turpat, 1923, 12.-13. febr.; 1924, 28. febr.

⁵ Turpat, 1923, 17. nov.

vembrim, raksturojot tos sīkāk pēc hronoloģiska un problēmu principa. Ārlietu ministrijas preses nodaļas vadītājs Dr.Alfrēds Bīlmanis savukārt iepazīstināja krājuma auditoriju ar Latvijas tēla propagandu ārzemēs.

Ārlietu ministrija pārskatu par savu darbību 1924. gadā publicēja "Valdības Vēstneša" nākamā gada 25. janvāra numurā, bet par 1925. gadā pastrādāto informēja speciālā brošūrā.⁶ Tā sastāvēja no 7 nodaļām.

Pielikumā bija iespiests Latvijas noslēgto starptautisko līgumu saraksts no 1919. līdz 1925. gadam. Diemžēl šis izdevums palika pirmais un pēdējais, kas tādā veidā informēja sabiedrību par vienas no visnozīmīgākajām ministrijām darbu.

Suverēnas valsts nodibināšanai un tās pirmo desmit gadu darbības apcepei domātajā grāmatā "Latvija desmit gados"⁷ par Ārlietu ministrijas veikumu stāstīja šā resora atbildīgu darbinieku informācija, kura bija sarūpēta ministra Antona Baloža personīgā vadībā. Ziņas 40 lappušu lielumā bija par Latvijas sadarbību ar Baltijas valstīm, attiecībām ar Austrumu zemēm, galvenokārt ar PSRS, kontaktiem ar Rietumvalstīm, piedalīšanos Tautu Savienības darbā, Ārlietu ministrijas iekārtu u.c. jautājumiem. Pielikumos varēja atrast informāciju par 10 gadu laikā nodibinātajām ārvalstu pārstāvniecībām Rīgā un svešvalodās izdotajām grāmatām par Latviju.

Neatkarīgās latvju valsts pirmajai lielajai jubilejai bija veltīta vēl otra, daudz apjomīgāka un līdz ar to vispu-

sīgāka grāmata.⁸ Tā sastāvēja no 22 daļām, ieskaitot īpašu 3.daļu "Diplomatija un ārpolitika".⁹ Bez tam 1.daļā "Neatkarīgā Latvija" bija ievietots neliels koncentrēts Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra H.Albata raksts "Latvijas starptautiskais stāvoklis"¹⁰, kurā, aplūkojot šo problēmu vēsturiskā procesa aspektā, autors secināja, ka patstāvības pirmajos gados Latvijas ārpolitika bija virzīta uz tās teritoriju atsvabināšanu, miera līgumu noslēgšanu ar Vāciju un Krieviju, robežu nokārtošanu ar Igauniju un Lietuvu, suverenitātes atzīšanu un uzņemšanu par pilntiesīgu locekli citu valstu un tautu sabiedrībā. Pirmajā periodā sākās arī centieni izveidot Baltijas valstu savienību, kas tomēr nav devuši vēlamo rezultātu. Tāpēc Latvijas ārpolitiskā vadība kopš 1925.gada iestājas pirmām kārtām par Latvijas, Igaunijas un Lietuvas visciešāku saimniecisku un politisku kopdarbību.

A.Balodis apcerē "Latvija un Tautu Savienība"¹¹ apskatījis šīs pirmās globālās organizācijas izveidošanu un darbības mērķus, tāpat kā H.Albats uzsvēra, ka "ir nepareizi sagaidīt pēkšņus brīnumus no tās", bet, citu izeju no tumšā labirinta neredzot, tomēr atliek "cerēt, ticēt un strādāt". Ministrs informēja sabiedrību, ka 1922.gadā ministrijā izveidoja speciālu Tautu Savienības nodaļu, kuras vietā 1925.gadā, sākot Ženēvā strādāt Latvijas pastāvīgam delegātam, darbojas īpašs sekretariāts. Latvijas delegācijas katru gadu piedalās TS pilnsapulcē un Starptautiskās darba organizācijas kongre-

⁶ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – Rīga, 1926

⁷ Latvija desmit gados: Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. – Rīga, 1928

⁸ Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados / Galv. red. A.Bīlmanis. – Rīga, 1928

⁹ Turpat, 78.-104. lpp.

¹⁰ Turpat, 41.-43. lpp.

¹¹ Turpat, 78.-80. lpp.

sā. A. Balodis atzīmēja, ka latviešu diplomātu darbā Ženēvā izšķirami divi periodi. Pirmais — atgaiņāšanās laiks līdz 1926. gada pilnsapulcei, kad bija jācīnās ar vācu muižnieku safabricēto sūdzību Tautu Savienībai it kā par nelikumīgu agrāro reformu Latvijā, kura tika noraidīta, un otrs — aktīvas līdzstrādības periods, sākot ar 1927. gada pilnsapulci. Publikācijas autors uzsvēra, ka “jācenšas, lai Tautu Savienība kļūtu par patiesu miera stiprinātāju un valsts drošības un neatkarības sargātāju”.

Apceramajā izdevumā iespiestie apskati “Mūsu pārstāvniecības ārzemēs” (autors Ārlietu ministrijas administratīvi juridiskā departamenta direktora v. p. i. Aleksandrs Birznieks), “Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības ārzemēs” un “Ārvalstu pārstāvniecības un viņu novēlējumi Latvijai”¹² vispirms sniedz plašu informāciju faktu un skaitļu veidā. Tie liecina, ka Latvijai 1928. gada 1. jūlijā jau bija 12 sūtniecības (Berlīnē, Briselē, Helsinkos, Kauņā, Londonā, Maskavā, Parīzē, Romā, Sokholmā, Tallinā, Varšavā un delegācija Tautu Savienības mītnē Ženēvā), pieci ģenerālkonsulāti un septiņi konsulāti. Bez tam uz Latvijas labvēļu rēķina darbojās 6 goda ģenerālkonsulāti, 76 goda konsulāti un 82 goda vicekonsulāti. Minētie pārskati vēstīja arī par pārstāvniecību praktisko darbu dažādās valstīs un Ārlietu ministrijas plāniem diplomātiskā dienesta tālākajā attīstībā.

Iztirzātajā grāmatā bija ievietoti arī vēl pagaidām Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja Vilhelma Muntera raksts “Tirdzniecības līgumi”

un Jāņa Ruņģa apskats “Latvija kā tranzītzeme pagājušos desmit pastāvēšanas gados”. To nosaukumi jau runā paši par sevi.

Ārlietu ministrija no 1925. līdz 1929. gadam izdeva 9 uzziņu krājumus “Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs”. Dažus gadus (1929, 1931, 1936, 1938) ziņas par diplomātisko korpusu Rīgā brošūru formā iznāca arī franču valodā. Interesenti saņēma 1930. gadā analogu grāmatiņu par konsulāro korpusu.

Visiem šiem datu sakopojumiem neapšaubāmi ir zināma vēstures avotu loma, pētot 20. un 30. gadu Latvijas ārpolitiku un diplomātiskā dienesta funkcionēšanu. Bet pats nozīmīgākais tajā laikā publicētais avots ir H. Albata vadībā (viņš bija arī ievērojams starptautisko tiesību speciālists) sastādītais Latvijas starptautisko līgumu divi sējumi, ap 500 lappušu liels katrs, ar lielākoties paralēliem tekstiem latviešu, franču, vācu un angļu valodā.¹³

Vēl jāpiebilst, ka kopš 1922. gada Rīgā iznāca ikgadējs valsts adrešu kalendārs, kas saturēja sīkas ziņas ne tikai par valsts, bet arī pašvaldības un citām iestādēm, organizācijām un uzņēmumiem (adreses, vadītāju vārdi un uzvārdi, mājas adreses, darba un dzīvokļa telefoni u. tml.). Ārlietu ministrijai atvēlētājās lappusēs var rast konkrētu informāciju arī par Latvijas diplomātiskajām un konsulārajām pārstāvniecībām ārzemēs un citvalstu diplomātisko un konsulāro korpusu Rīgā. Vai nevajadzētu kaut ko līdzīgu izdot arī mūsdienās?

Paejot 10 gadiem kopš Latvijas pirmā ārlietu ministra traģiskās nāves, Z. A. Meierovica piemiņas fonda valde

¹² Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados / Galv. red. A. Bīlmanis. — Rīga, 1928, 81.—104. lpp.

¹³ Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers, 1918-1928, 1. — Rīga, 1928; 1930-1938. 2. — Rīga, 1938

1935. gadā izdeva dzejnieka E. Virzas un diplomāta Dr. A. Bilmaņa sakopoto rakstu krājumu, kas bija veltīts šī dižā latviešu tautas dēla atcerei. Gandrīz pustūkstoš lappušu lielā grāmata sastāv no trim daļām. Pirmajā daļā publicētas Z. Meierovica latviešu un citvalstu līdzgaitnieku atmiņas par viņu. Otrajā daļā ievietotas politiķa 12 runas Satversmes sapulcē un 1. Saeimā, esot ārlietu ministra, kā arī Ministru prezidenta un ārlietu ministra statusā. Trešajā daļā pirmo reizi iespiestas vairāk nekā 40 Z. Meierovica vēstules ģimenei un valsts darbiniekiem, kas ir īpaši vērtīgs vēstures avots. Krājumu bagātina daudzas ilustrācijas.

1938. gadā nāca klajā kārtējais Latvijas "apaļajai" gadadienai domāts rakstu krājums.¹⁴ Ārpolitikai un diplomātijai tieši gan tajā bija veltīts vienīgi pazīstamā vēsturnieka un diplomāta J. Vīgraba konceptuāls apskats "Valsts tapšana un starptautisko attiecību izveidošana".¹⁵

Ja atskaita Latviešu konversācijas vārdnīcā publicētos Latvijas ārpolitikai veltītos rakstus, tad šis apskats bija pirmais lielākais šo brīvvalsts dzīves jomu kopumā aplūkojošs darbs, enciklopēdiskā formā (par to liecina arī numurētas iedaļas) publiskots zinātnisks pētījums. Tas nav pārblīvēts ar skaitļiem, faktiem un detaļām, bet ir mierīgi plūstošs akadēmisks vēstījums par Latvijas ārpolitiku un diplomātiju pusotra desmit gadu (1918 – 1934) garumā. Varētu pat teikt, pirmais valsts ārpolitikas un diplomātijas vēstures konspekts. Turklāt, lai gan tapis nedemokrātijas apstākļos, bez autoritārisma slavināšanas (ja nu vienīgi nepamatoti apgalvojot, ka K. Ulmanim bija noteico-

šā loma 1917. gadā vācu okupētajā Rīgā izveidotajā Demokrātiskajā blokā).

Bez pietiekami plaša lokālā materiāla uzmanību saista J. Vīgraba kontekstuāla, varētu pat teikt, globāla pieeja Latvijas ārpolitikai, tās analīzei uz starpvalstu attiecību fona. Viņa vērtējumā pasaules politisko attiecību attīstībā pēc pasaules kara beigām vērojami divi posmi. Pirmo, sākot apmēram ar 1921. gadu, raksturo cenšanās savstarpēji saprasties, lai novērstu jaunas asiņainas sadursmes un radītu pamatus jo plašai sadarbībai politikas, saimniecības un kultūras laukā. Visos šajos pasākumos liela nozīme bija Tautu Savienībai. Šis posms beidzās ap 1930. gadu, sākoties lielajai pasaules saimnieciskajai krīzei, kas manāmi skāra kā lielās, tā mazās valstis. Izjūkot sadarbībai pasaules ekonomikas laukā, sāka atslābt arī politiskā sadarbība, un valstu starpā radās vispārēja neuzticība. Atsevišķas valstis un valstu grupas nebaidījās lauzt līgumu saistības un pat ķerties pie varas līdzekļiem pret citām zemēm. J. Vīgrabs rakstīja atklāti: "Draudi pasaules mieram vairojās, kad starptautiskās politikas laukā sadūrās Padomju Savienība, kas noslēdza savstarpīgus palīdzības paktus ar Franciju un Čehoslovākiju, ar 1933. gadā radušos nacionālsociālistisko Vāciju."

Viņš norādīja, ka jau Latvijas valsts pastāvēšanas pirmajos gados bija labi saredzamas valsts starptautisko sakaru veidošanās pamatlīnijas: "Noteikta kopā iešana ar Sabiedrotajiem, līdzdarbība Tautu Savienībā un, beidzot, pēc iespējas ciešāka un plašāka sazināšanās un sadarbība ar pārējām Baltijas valstīm." Saprotams, ka rakstā visplašāk bija apgaismoti divi pēdējie virzieni.

¹⁴ Latvija 20 gados / Red. R. Bērziņš-Valdēss un S. Vidbergs. – Rīga, 1938

¹⁵ Turpat, 17.–51. lpp.

J.Vīgrabs publikācijas pēdējā – 28. – iedaļā vēlreiz uzsvēra: “Latvijas ārpolitikas pamatmērķis no valsts pastāvēšanas pirmās dienas ir latviešu tautas neatkarības sargāšana. Latvija nekad nav atteikusies piedalīties pasaules politikas noteicēju spēku centienos uzturēt un stiprināt vispārēju mieru, un, noslēdzot atsevišķus līgumus ar kaimiņvalstīm, Latvija ir nodrošinājusi ar tām iespējamo domstarpību un strīdus jautājumu izšķiršanu miera ceļā.”

Diemžēl likteņa triecienus – divas okupācijas – nepārcieta rakstā sacītie nobeiguma vārdi: “Latvijas ārējā politika ir pārlicinoši attaisnojusi latviešu tautas pašnoteikšanās centienus un likusi visstiprākos pamatus valsts neatkarībai.”

Šaurākai tēmai bija veltīts J.Vīgraba raksts “Latvijas atzīšana “de jure” un uzņemšana Tautu Savienībā”¹⁶. Autors savu darbu sāka ar konstatāciju: “Pēc pasaules kara jaundibināto valstu atzīšana notika parasti divos paņēmienos. Jaunajai valstij pasludinot savu patstāvību, to vispirms atzina “de facto”, t.i., kā tiešām pastāvošu, bet vēl izveidošanās un galīgas nostiprināšanās stadijā atrodošos organismu. Tikai tad, kad bij jau saskatāmi droši priekšnoteikumi tās paliekošai patstāvībai un turpmākai normālai attīstībai, to atzina arī “de jure”, t.i., kā līdztiesīgu jau pastāvošām valstīm.”

Izmantojot līdz tam npublicētus arhīvu materiālus, J.Vīgrabs parādīja, ar kādām grūtībām bija jāsastopas Latvijas diplomātiem ar ārlietu ministru Z. Meierovicu galvgalī šajā procesā un kā tās pakāpeniski tika pārvarētas. Līdz 1920. gada vidum Latviju *de facto* bija

atzinušas ap 10 valstu (Lielbritānija, Japāna, Somija, Polija, Francija u.c.) *De iure* Latviju pirmā atzina padomju Krievija ar 1920. gada 11. augustā parakstīto miera līgumu. Neraugoties uz vecās Krievijas atbalstītāju un citu nelabvēļu pretestību, Sabiedroto Augstākā padome 1921. gada 26. janvārī pieņēma šajā jautājumā Latvijai un Igaunijai labvēlīgu lēmumu. Tajā pašā dienā Latviju atzina Somija un Polija, kurām līdz 1922. gada beigām sekoja vēl 28 valstis.

J.Vīgrabs, apskatot Latvijas uzņemšanu Tautu Savienībā, pirmo reizi latviešu vēstures literatūrā plaši izmantoja šīs globālās organizācijas galvenajā mītnē Ženēvā franču valodā izdotos dokumentus. Var tikai pievienoties viņa publikācijas nobeigumā rakstītajiem vārdiem: “Kad pēc Krievijas sabrukuma un sabiedroto uzvaras pār Vāciju jau bij pasludināta neatkarīga Latvija, latviešu tautai tikai pēc smagām cīņām ar lieliniekiem un ar vācu, kā arī krievu emigrantu karaspēka daļām izdevās iztīrīt savu dzimto zemi no visiem ienaidniekiem. Tikai balstoties uz šādiem panākumiem, Latvijas diplomātija, nezaudējot drosmi arī neveiksmju brīžos, neatlaidīgā darbā panāca Latvijas atzīšanu par pārējo tautu un valstu saimes pilntiesīgu locekli.”

Pēckara padomju Latvijas historiogrāfijā ārpolitikas jautājumu pētīšanā, cik nu vispār tika darīts, pirmo vijoli spēlēja jau minētais V.Sīpols. Viņam bija divas priekšrocības: svešvalodu zināšanas un brīva pieeja PSRS un Latvijas Ārlietu ministrijas dokumentiem, kas trūka parastajiem mirstīgajiem. Plus vēl neapstrīdams zinātnieka talants, un tapa grāmata pēc grāmatas¹⁷,

¹⁶ Vīgrabs J. Latvijas atzīšana “de jure” un uzņemšana Tautu Savienībā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1938, 4. nr., 569.–612. lpp.

¹⁷ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulises: 1918-1920. – Rīga, 1957; Slepēnā diplomātija: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919.-1932. g. – Rīga, 1965; Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940. g. – Rīga, 1963 u.c.

kas iznāca kā latviešu, tā arī krievu un citās valodās. Raksturot tās katru atsevišķi sīkāk nav šīs monogrāfijas uzdevums. Tālab tikai divas vispārēja rakstura piezīmes.

V.Sīpola monogrāfijas, no vienas puses, pelna pozitīvu vērtējumu, jo tās, pirmkārt, balstās uz samērā bagātiem daudzu arhīvu materiāliem un, otrkārt, kā avoti, tā literatūra tajās pārstāvēta vairākās svešvalodās, kas J.Staļina un L.Brežņeva personības kulta laikā nemaz nebija tik bieža parādība. No otras puses, nepieņemama ir V.Sīpola pētījumu koncepcija, kuras pamatā ir neatkarīgas Latvijas valsts pastāvēšanas noliegums ar visām no tā izrietošajām sekām politiskās, saimnieciskās, sociālās un kultūras dzīves sfērā, ārpolitiku un diplomātiju ieskaitot.

Ja V.Sīpols pievērsās Latvijas ārpolitikas vēsturei no antinacionālām, dažbrīd pat atklāti prokrieviskām pozīcijām, tad, protams, arī gribot vai negribot maksājot zināmus meslus marksistiskajai ideoloģijai, objektīvi to centās darīt A.Varšlavāns, K.Počs, ekonomists A.Leits un daži toreiz vēl jaunās paaudzes vēsturnieki. Viņi savos darbos¹⁸, iespēju robežās izmantojot tajā laikā pieejamos arhīvu dokumentus, mēģināja patiesīgi atspoguļot Latvijas attiecības ar Rietumu lielvalstīm, pirmām kārtām ar Angliju, mazāk ar Vāciju, bet gandrīz pilnīgi apejot kontaktus ar Austrumu dižvalsti.

Latvijai smokot otrās padomju okupācijas jūgā, brīvi varēja strādāt vienī-

gi trimdas latviešu vēsturnieki, kuru gan nebija daudz. Turklāt viņiem trūka dzimtenes arhīvu un nereti arī Rīgā izdotās vēstures literatūras.

Brīvās pasaules atzars Latvijas vēstures avotpētniecībā un historiogrāfijā sākās ar sūtņa Dr. Alfrēda Bilmaņa (ASV) sagatavotā dokumentu krājuma izdošanu angļu valodā par Latvijas un Padomju Savienības attiecībām.¹⁹ Grāmatā bija publicēti galvenie līgumi starpkaru periodā: 1920. gada 11. augusta miera līgums, 1932. gada 5. februāra neuzbrukšanas līgums, 1933. gada 3. jūlija konvencija par agresora noteikšanu u.c. Krājumā pirmo reizi tika publiskoti V.Muntera izdarītie pieraksti par viņa sarunām Maskavā 1939. gada 2. un 3. oktobrī.

Dr. Miķelis Valters, kas 1938.–1940. gadā bija Latvijas sūtņis Beļģijā, pēc Otrā pasaules kara izdeva K.Ulmaņa valdības 1940. gada 17. maija ārkārtējo pilnvaru tekstu ar komentāriem, kā arī savu saraksti ar prezidentu un V.Munteru 1939. gadā un 1940. gada sākumā.²⁰ Tas ir svarīgs avots, pētot Latvijas ārējo un iekšējo politiku okupācijas priekšvakarā.

Pats nozīmīgākais pētījums, kas tieši sasaucas ar šīs monogrāfijas problemātiku, ir profesora Edgara Andersona divsējumnieks²¹ un virkne citu viņa lielāku vai mazāku darbu. Tajos uz bagātas faktisko materiālu un plašas literatūras dažādās valodās bāzes Eiropas un pat pasaules kontekstā vispusīgi parādīts Latvijas ārpolitiskais pro-

¹⁸ Počs K. Sanitārā kordona valgos: Baltijas savienības jautājums buržuāziskās Latvijas ārpolitikā: 1918–1925. – Rīga, 1971; Anglijas un Francijas politika Polijā un Baltijas valstīs 20. gadu pirmajā pusē. – Rīga, 1971; Leits A. Buržuāziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921–1929). – Rīga, 1957; Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929–1939): Apcerējumi. – Rīga, 1958; Варшаван А. Политика английского империализма в отношении буржуазной Латвии: 1920–1923. – Рига, 1966; Английский капитал в буржуазной Латвии: 1920–1929. – Рига, 1972; u.c.

¹⁹ Latvian-Russian Relations: Documents compiled by Dr. Alfred Bilmanis. – Washington, 1944

²⁰ Valters M. 15. maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras ar pilnvaru tekstu. – Stokholma, 1951; Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. – Stokholma, 1957

²¹ Andersons E. Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika: 2 sēj., 1. sēj. – Stokholma, 1982; 2. sēj. – Stokholma, 1984

cess un tā dienesta attīstība starpkaru periodā, turklāt zinātnieks to dara kritiski, parādot arī K.Ulmaņa, V.Muntera un citu Latvijas valstsvīru kļūdas šajā laukā. Tiesa, profesora grāmatās ir atsevišķas vājas vietas, nepilnības un pat kļūdas. To galvenais cēlonis acīmredzot bijusi neiespējamība izmantot Latvijas arhīvu dokumentus. Tas pats jāsaaka par profesora Edgara Dunsdorfa fundamentālo grāmatu "Kārļa Ulmaņa dzīve".²²

Sava vieta Latvijas brīvvalsts ārpolitikas un diplomātijas izpētē un izgaismošanā ir memuāriem, neraugoties uz tiem raksturīgo subjektīvismu. Īpaši augstu vērtējamas ir 20. un 30. gados tapušās atmiņas, kuru vidū izceļas diplomāta Jāņa Seska fiksētais²³ par Latviešu pagaidu nacionālās padomes ārpolitisko darbību un Latvijas delegācijas piedalīšanos Parīzes miera konferences darbā 1919.gadā.

Trimdā izdoto atceru vidū vispirms jāmin diplomātu Fēliksa Cielēna, Edgara Krieviņa, Arnolda Spekkes un Fēliksa Donasa grāmatas,²⁴ kurās notikumi ne tikai restaurēti, bet arī analizēti un vērtēti. Vajadzības gadījumā tie ilustrēti ar memuāristu rīcībā esošajiem dokumentiem.

Eksministrs V.Munters, pēc izsūtījuma atkal dzīvodams Latvijā, 60.gados uzrakstīja divas apoloģētiskas memuāru brošūras "Pārdomas" un "Savu tautu ienaidnieki",²⁵ kurās pulgoja (varbūt režīma spiests) neatkarīgo Lat-

viju, tās iekšējo un ārējo politiku, pat kādreizējos kolēģus — latviešu diplomātus. Nodevas totalitārajai iekārtai savās atmiņās vajadzēja maksāt arī bijušajam Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītājam Arturam Stegmanim.²⁶

Var droši teikt, ka mūsu trešo atmodu verbāli ievadīja publicists un politiķis Mavriks Vulfsons ar savu spožo runu radošo savienību plēnumā 1988.gada jūnijā (šo rindu autoram arī bija tas gods tajā piedalīties), pirmo reizi atklāti deklarējot, ka Latvija 1940.gadā tika okupēta, taču rakstiski to vēstures zinātnē izdarīja Ilga Gore un Aivars Stranga ar grāmatu "Latvija: neatkarības mijkršēslis. Okupācija".²⁷ Tās autori, izmantojot jaunus arhīvu materiālus, šim periodam veltīti pētījumus un memuārus, pierāda, ka Molotova-Ribentropa pakts un PSRS 1939.gada rudenī Baltijas valstīm uzspiestie savstarpējās palīdzības līgumi, uz kuru pamata Latvijā, Lietuvā un Igaunijā ievada lielus padomju karaspēka kontingentus, bija vērsti pret šo zemju suverenitāti, tas bija neatkarības gala sākums, prelūdijs 1940.gada jūnijam. Zinātnieki dibināti kritizē Latvijas oficiālās aprindas ar K.Ulmani priekšgalā, kuras nepamatoti cildināja 5.oktobra paktu. Pēc šā dokumenta parakstīšanas Latvijā ienāca ne tikai krievu karaspēks, bet arī pirmie migranti militāristu ģimeņu veidā, lai gan līgums to neparedzēja. Bez okupantu klātbūtnes nenotika arī sasteigtās un

²² Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politīķis. Diktators. Mocekļis. – Stokholma, 1978

²³ Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē: Atmiņas un apcerējumi (1914–1921). – Rīga, 1938

²⁴ Cielēns F. Laikmetu maiņa: Atmiņas un atziņas. 1.–3. sēj. – Stokholma, 1961, 1963–1964; Krieviņš E. Viņās dienās: Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi. – Melburna, 1966; Spekke A. Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti. – [Stokholma], 1967; Donass F. Politiskos krustceļos: Atmiņas un vērojumi 20-gadīgā diplomātiski konsulārā dienestā. – Čikāga, 1969

²⁵ Munters V. Pārdomas. – Rīga, 1963; Savu tautu ienaidnieki. – Rīga, 1964

²⁶ Stegmanis A. Atmiņas // Atbalss, 1981, Nr. 4–5; 1982, Nr. 6

²⁷ Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkršēslis. Okupācija: 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs – Rīga, 1992

nelikumīgās Saeimas vēlēšanas 1940.gada 14.un 15.jūlijā. Var tikai pievienoties I.Gores un A.Strangas secinājumam, ka "Latvija sagaidīja savas neatkarības mijkrēsli "vadoņa" (K.Ulmaņa - R.T.) kulta un varas neierobežotā pieaugumā". Arī tas bija viens no 1940.gada traģēdijas cēloņiem.

Jau drīz pēc apskatītās grāmatas lasītāji saņēma jaunu šai problemātikai veltītu kopdarbu — I.Feldmaņa, A.Strangas un M.Virša pētījumu "Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrajā pusē)".²⁸ Visi tajā izvirzītie jautājumi aplūkoti uz plaša starptautisko notikumu fona. Grāmata ir uzrakstīta, pamatojoties uz faktisko materiālu, kas iegūts Latvijas, Krievijas, Vācijas, Zviedrijas un Somijas arhīvos. Autori plaši izmantojuši diplomātisko dokumentu publikācijas Rīgā un ārzemēs. Viņi likuši lietā citu vēsturnieku pētījumus par starptautiskajām attiecībām 11 valodās. Vairāki jautājumi šajā izdevumā ir apskatīti historiogrāfiskā rakursā.

90. gadu vidū sāka iznākt kapitāli Latvijas vēstures avotu izdevumi, kuros publicēti arī daudzi ārlietu dokumenti. Tos ievadīja krājums "Latvijas okupācija un aneksija",²⁹ kuru lielā latviešu tautas drauga vācu profesora Dītriha Andreja Lēbera zinātniskajā redakcijā sastādījuši un komentējuši I.Grava-Kreituse, I.Feldmanis, J.Goldmanis un A.Stranga. Grāmatā apkopoti dokumenti un materiāli galvenokārt par PSRS impēriskās ārpolitikas realizēšanu Baltijā 1939. un 1940. gadā, K.Ulmaņa valdības rīcību ekstre-

mālajā situācijā, Latvijas iekšpolitisko stāvokli okupācijas priekšvakarā, dažādo politisko spēku pozīciju valstij liktenīgajās 1940. gada jūnija un jūlija dienās, ārzemju reakciju uz notikumiem Latvijā, Lietuvā un Igaunijā 1939. un 1940. gadā. Dokumentu lielākā daļa publicēta pirmo reizi. Tie galvenokārt atlasīti Latvijas Valsts vēstures arhīvā un Latvijas Valsts arhīvā, kā arī Krievijas Ārējās politikas un Vācijas Ārlietu ministrijas politiskajā arhīvā.

Latvijas Ārlietu ministrija, Valsts vēstures arhīvs un Arhīvistu biedrība 1999. gadā sāka izdot ārpolitiskos dokumentus sērijā "Latvija starptautiskajās attiecībās". Pirmā krājuma³⁰ (sastādītājs A.Sarkanis, projekta vadītāja S.Šāvēja) I daļā "Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918-1940)" sakopoti dokumenti par jaunās Republikas akceptēšanu *de iure*,³¹ sākot ar Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes ārlietu ministra 1918. gada 11. novembra notu par Latviešu pagaidu nacionālās padomes kā *de facto* neatkarīgas struktūras atzīšanu un beidzot ar Latvijas Republikas un Afganistānas Karalistes 1928. gada 16. februāra draudzības līgumu. Pavisam 54 dokumenti, no kuriem gandrīz visi ir pirmpublicējumi, tulkoti lielākoties no tolaik diplomātijā pieņemtās franču valodas. Grāmatas vērtību palielina plašā bibliogrāfija, cik zināms, lielākā no publicētajām par Latvijas ārpolitikas un diplomātijas vēsturi. 273 nosaukumos ietvertas dokumentu publikācijas, monogrāfijas un apkopojoša

²⁸ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). - Rīga, 1993

²⁹ Latvijas okupācija un aneksija: Dokumenti un materiāli. - Rīga, 1995

³⁰ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem: 1918-1998. - Rīga, 1999

³¹ Turpat, 61.-123. lpp.

rakstura darbi un raksti periodiskos izdevumos. Aplūkotajam krājumam turpinājuma diemžēl pagaidām nav.

Patstāvīga zinātniska vērtība ir grāmatā ievietotajam I.Feldmaņa rakstam³² par šo periodu Latvijas ārpolitikas vēsturē. Tajā koncentrēti, bet augstā profesionālā līmenī apskatīti visi svarīgākie brīvvalsts starptautiskās darbības jautājumi, priekšplānā izvirzot Latvijas atzīšanu *de iure*, attiecību noregulēšanu ar kaimiņvalstīm un valsts drošības problēmu kā parlamentārās iekārtas, tā autoritārā režīma laikā. Turklāt visai kritiski vērtējot Latvijas ārpolitikas vadību valsts okupācijas priekšvakarā un tās laikā.

Maz ārpolitikas dokumentu ir iekļauti Latvijas Valsts arhīva izdotajā grāmatā "Okupācijas varu politika Latvijā" (atbildīgais redaktors E.Pelkaus).³³ Turklāt tikai daži no tiem ir pirmpublicējumi.

Ne viens vien Latvijas ārpolitikas un diplomātiskā dienesta darbības jautājums ir skarts arī I.Roņa un A.Žvinkļa sastādītajā grāmatā "Kārlis Ulmanis cietumā un trimdā".³⁴ Tajā apkopoti dokumenti par viņa dzīves pēdējo posmu — pēc deportācijas un aresta — kratīšanas un pratināšanas protokoli, sarakste ar tuviniekiem, eksprezidenta rakstiskās atmiņas par neatkarīgās Latvijas laiku u.c.

20. gs. 90. gados un 21. gs. sākumā latviešu presē dzimtenē, kā arī ārzemēs publicēts desmitiem rakstu par Latvijas brīvvalsts ārpolitiku, diplomātisko dienestu un atsevišķiem diplomātiem. Pieredzējušajiem asiem (A.Var-

slavāns, K.Počs, A.Stranga, I.Feldmanis, A.Zunda u.c.) pievienojās jaunā ārlietu pagātnes pētnieku paaudze (Ē.Jēkabsons, A.Lerhis, J.Taurens u.c.), kuru publikācijas ieņēma un ieņem arvien lielāku vietu dažādos kolektīvos darbos, krājumos un periodikā. Tos (sk. iedaļu "Bibliogrāfija") sīkāk apskatīt limitē šīs monogrāfijas lappušu daudzums, un pagaidām varbūt vēl nav arī vajadzības.

R.Treijs, kas aizvadītā gadsimta 70. un 80. gados par Latvijas ārpolitikas vēstures jautājumiem rakstīja tikai epizodiski, pievērsās tieši šai problemātikai, sākoties atmodai. Galvenokārt personāliju skatījumā, bet ne tikai.

Viņa grāmatā "Latvijas valsts un tās vīri"³⁵ ir publicēti biogrāfiski apraksti par visiem 11 starpkaru perioda ārlietu ministriem.³⁶ Turpinot personāliju izpēti, R.Treijs no 1999. gada marta līdz 2003. gada aprīlim sagatavoja un "Latvijas Vēstnesis" (dažus arī "Lauku Avīze") ievietoja vairāk nekā 30 rakstu par ievērojamākajiem latviešu diplomātiem. Pēdējais aspekts prevalē arī viņa jaunajā grāmatā. Lai taupītu vietu, diplomātu biogrāfijas tajā ievietotas petitā.

Tā kā man nebija iespēju strādāt Rietumvalstu arhīvos, nemaz nerunājot par Krievijas arhivāliju glabātavām, viņu dzīvesstāstu atklāsmei, kas ir viens no šīs monogrāfijas virsuzdevumiem, galvenokārt izmantoju Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālus, pirmām kārtām Ārlietu ministrijas administratīvi juridiskā departamenta — 2570. fonda — dokumentus, kā arī Latvijas

³² Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem: 1918–1998. – Rīga, 1999, 15.–27. lpp.

³³ Okupācijas varu politika Latvijā: 1939–1991: Dokumentu krājums. – Rīga, 1999

³⁴ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1994

³⁵ Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas Valdības, Ministri savos darbos: 1918.–1940. – Rīga, 1998

³⁶ Turpat, 19.–75. lpp.

Vēstures arhīva kolekcijas. Liels palīgs monogrāfijas uzrakstīšanā bija arī prese ("Valdības Vēstnesis", "Jaunākās Ziņas", "Brīvā Zeme", "Latvijas Kareivis" u.c., kā arī žurnāli, pirmām kārtām "Economists"), pētnieciskā un populārizinātniskā vēstures literatūra, veco historiogrāfu un mūsdienu kolēģu darbi.

Tencinu Misiņa bibliotēkas un Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Periodikas nodaļas darbinieču atsaucību un palīdzību, topot šai grāmatai. Pateicos prof. Dr. Aivaram Strangam par visnotaļ saturīgo ievādu. Sirsnīgs paldies arī "Latvijas Vēstneša" datormei-

tenēm, kuras sekmīgi tika galā ar R.Treija ķeburaino rokrakstu, un īpaši maketētājai Lidijai Bērziņai. Pateicos visiem labiem cilvēkiem, kas stāvēja kūmās pie šīs monogrāfijas publicēšanas. Pirmām kārtām tie ir mūsu valsts oficiālā un autoritatīvā laikraksta "Latvijas Vēstnesis" izdevēji (Ints Kalniņš un Daina Ābele) un vadītāji (Oskars Gerts un Andris Sproģis). Bez viņu pastāvīga atbalsta šis latviešu diplomātiem veltītais manuskripts nebūtu kļuvis par grāmatu.

Autors

2003. gada aprīlī

I nodaļa.

Latvijas diplomātija neatkarīgās valsts izveidošanās un nostiprināšanās laikā

Latviešu pirmo diplomātu pirmie soļi 1917. un 1918. gadā

Cik paradoksāli tas arī neizklausītos, Latvijas diplomātijas sākotne meklējama apmēram gadu pirms suverēnās Republikas nodibināšanās. Pēc lielinieku organizētā antikonstitucionālā oktobra apvērsuma, kas aptvēra arī vācu okupantu neieņemto Ziemeļvidzemi un Latgali, latviešu pilsoniskajām aprindām un nacionālajai inteliģencei kļuva pilnīgi skaidrs, ka tikai no tām ir atkarīga Latvijas kā iekšpolitiskā, tā ārpolitiskā virzība mierīgā un demokrātiskā ceļā.

Šādu misiju vispirms mēģināja uzņemties Latviešu Pagaidu nacionālā padome (turpmāk — LPNP), kura tika nodibināta Valkā 1917. gada 17.(30.) novembrī. Tajā apvienojās dažādas politiskās partijas, izņemot sociāldemokrātus un konservatorus, novadu pašvaldības, Latgali ieskaitot, arodbiedrības, lielākie kooperatīvi utt. Par LPNP priekšsēdētāju ievēlēja juristu V.Zāmuēlu. Par ārzemju delegātiem izraudzīja J.Čaksti, Z.Meierovicu un J.Kreibergu. Viņus var uzskatīt par pirmajiem latviešu diplomātiem. Bez tam LPNP 1. sesija nolēma nodibināt pie Padomes ārzemju nodaļu, kurai "piekrita toreiz jo grūtais uzdevums popularizēt patstāvīgās Latvijas domu uz ārieni un pašķirt ceļu pie lielval-

stīm, sevišķi sabiedrotiem, neatkarīgas Latvijas dibināšanai".¹

Par nodaļas priekšsēdētāju ievēlēja IV Valsts domes deputātu J.Goldmani, par locekļiem prof. J.Rancānu, redaktoru O.Nonācu, advokātu A.Bergu un žurnālistu A.Dobeli (sekretārs). Pie nodaļas skaitījās minētie ārzemju delegācijas locekļi, un nodaļai bija kooptācijas tiesības. Tās izmantojot, darbā par sekretāru iesaistīja arī teicamo svešvalodu zinātāju J. Seski, kuram vajadzēja kārtot ārzemju lietas, īpaši uzturot sakarus ar Antantes diplomātiem. A.Dobelis pārzināja kontaktus ar krievu presi, centās to izmantot Latvijas propagandas labā.

Nodaļas sēdeklis atradās Petrogradā: te bija sastopami ārzemju diplomāti, politiķi un žurnālisti, te mita liela latviešu kolonija, kura kara laikā bija daudzkārt palielinājusies, te atradās lielinieciskās Krievijas vadošās institūcijas un arī ne viens vien pretlieliniecisks centrs. Tāpēc LPNP ārlietu nodaļa parasti bija labi informēta par politisko notikumu norisi tiklab ārvalstīs, kā Krievijā, Latvijas okupēto daļu ieskaitot. Tas atviegloja darbības līnijas nospraušanu un realizēšanu.

Ārlietu nodaļas darbības programma bija plaša: vajadzēja informēt Antantes valstu pārstāvjus par latviešu tautas politiskajiem mērķiem, saimniecisko stāvokli un kultūru; atspēkot lat-

¹ Līgotņū Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana: (Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome). – Rīga, 1925, 204.lpp.

viešu lielinieku un vācu okupācijas varas viltojumus par latviešu tautas politisko gribu; informēt Antantes un neitrālo valstu presi par latviešu tautas stāvokli okupācijas režīmā un lielinieku slogā; noskaidrot ārvalstu pārstāvjiem lielnieciski noskaņoto latviešu strēlnieku pozīciju attiecībā pret latviešu tautu un krievu lieliniekiem; izdot propagandas brošūras un ziņojumus par Latviju; gatavot Sabiedroto lielvalstu domu Latvijas neatkarības atzīšanai; palīdzēt glābt un kopt latviešu tautas dzīvos spēkus eventuāli vēlākai cīņai par Latvijas brīvību.

Tā kā lielinieki ne tikai traucēja LPNP darbu, bet pat vajāja tās locekļus, Padome bija spiesta pāriet uz Petrogradu, kur 1918. gada sākumā notika tās otrā sesija. Tā 17. (30.) janvārī noraidīja Brestas miera sarunu laikā notiekošo tirgošanos ar mazo tautu likteņiem un pieņēma konceptuālu lēmumu, kurā bija sacīts:

“Dibinādamās uz visas pasaules demokrātijas pasludinātām tautu pašnoteikšanās tiesībām, Latviešu Pagaidu nacionālā padome:

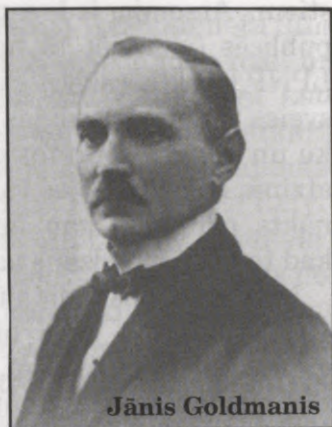
1) atzīst, ka Latvijai jābūt *patstāvīgai* (izcēlums mans — *R.T.*) demokrātiskai republikai, kura apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali;

2) protestē pret jebkuru Latvijas sadalīšanas mēģinājumu, sevišķi pastripojot, ka latvju tautas pirmā un neatlaidīgā prasība ir Latvijas teritoriālā un etnogrāfiskā nedalāmība;

3) protestē pret katru miera noslēgšanas mēģinājumu, kas pārkāpj tautu pašnoteikšanās principu, un pēdīgi;

4) nosoda tautas gribas viltošanu zem okupācijas un kara apstākļu spaidiem.”²

Prof. I.Feldmaņa rezolūtajā vērtējumā, par kuru var arī diskutēt, “ar šo lēmumu tika likts pamats Latvijas valstij. Atbilstoši jaunajai situācijai LPNP aktīvizēja darbību, lai panāktu Latvijas valsts atzīšanu”.³

Jānis Goldmanis

LPNP noklausījās arī J.Goldmaņa pārskatu par ārlietu nodaļas darbu. Viņš atzīmēja, ka ārzemju sūtniecības tikušas informētas par LPNP pozīciju Latvijas jautājumā. Bez tam notikušas personīgas sarunas angļu, franču, amerikāņu un zviedru sūtniecībās. “No Zviedrijas latvieši nekā nevar cerēt. Viņas sūtnis pilnīgi ietur neitralitāti vai pat nostājas uz vācu pusi.”⁴ Ļoti labi izturas pret Latviju Francija, Anglija un ASV. Pēdējās gan maz pazīst latviešus un Latviju. Ne franči, ne angļi, ne amerikāņi neizsakās pret Latvijas patstāvību.

J.Goldmaņa ziņojumu papildināja A.Dobelis un J.Seskiš. Pēdējais informēja sīkāk par sarunām ar ārvalstu sūtņiem. Viņu lielākā daļa maz zina latviešus. Sūtņi interesējas, vai latviešiem ir savs karaspēks un kur tas atrodas. Viņiem vajag iesniegt īsu memorandu, kurā tuvāk iepazīstinātu ar Latvijas stāvokli. Ārzemju prese izturas pret Latviju ļoti labvēlīgi. Tās informēšana vēl vairāk jāpaplašina, un ikvienam, kas grib un var, jānāk palīgā ar rak-

² Līgotņū Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. 195.–196.lpp.

³ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem: 1918–1998. – Rīga, 1999, 20.lpp.

⁴ Līgotņū Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 289.lpp.

stiem. Ārzemju izdevumi tos labprāt publicēs (vienmēr tā nebija — *R.T.*). LPNP loceklis rakstnieks K.Skalbe apsveica ārzemju nodaļas stingro taktiku un stingri ieturētos principus, taču atzina, ka ar Latvijas valsts lozungu ir nākts par vēlu, gan nekonkretizējot, kad to būtu vajadzējis pasludināt.

Nacionāli noskaņotajiem latviešiem 1917. un 1918. gadā bija jāapelē pie visām kultūras tautām, pirmām kārtām, protams, pie Antantes valstīm, lūdzot kā morālu, tā materiālu atbalstu. LPNP ārzemju nodaļas darbinieki to ar lielākām vai mazākām sekmēm darīja visu laiku, vienlaikus iepazīstinot citvalstu diplomātus un žurnālistus ar patstāvīgās Latvijas domu un tādas republikas nodibināšanas iespējamību. Tie bija dzimstošās suverēnās Latvijas dzimstošās diplomātijas paši pirmie soļi. Nebūt ne viegli soļi. Pakavēsimies plašāk pie svarīgākajiem no tiem.

1917. gada 2.decembrī notika J.Goldmaņa, A.Berga un J.Seska saruna franču izdevuma "Le' Journal de Russie" redakcijā ar redaktoru M.Antonelli un viņa biedru. Atbildot uz namatēva jautājumu "kāds būtu, pēc latviešu domām, ideālais latviešu jautājuma atrisinājums?", ciemiņi deklarēja nepārprotami: "Latvijas neatkarīga valsts, kura apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali, pie Sabiedroto valstu garantētas neitralitātes." Vaicāti par gaidāmajām Latvijas attiecībām ar Krieviju, viņi atbildēja: "Ar Krieviju mūs saistītu cieši ekonomiski sakari un uz turieni izvestu mūsu fabrikātus. (..) Mūsu rūpnieciskais eksports galvenā kārtā tiktu vērsts uz Austrumiem, ne uz Rietumiem." Diezin vai varēja uzskatīt par pārdo-

mātu atbildi uz līdzīgu jautājumu par Vāciju: "Tikai naidīgas, sevišķi ekonomiskā ziņā, jo Vācijas rūpniecība radītu mūsējai lielu konkurenci, bez tam vēl darbotos vecs vēsturisks naidis."⁵

1917. gada 30.decembrī J.Goldmanis un J.Seskis devās uz Zviedrijas sūtniecību. Tās vadītājs ģenerālis Brandstroms deklarēja strikti: "Es tikai varu nožēlot un līdzīgi just jums, bet mēs darīt neko nedarīsim, mēs esam bijuši neitrāli un tādi paliksim arī pie miera sarunām."⁶

Labāk J.Seskim, Z.Meierovicam un J.Kreicbergam neveicās arī, 1918. gada 8. janvārī apmeklējot ASV vēstnieku D.Frensisu. Pēdējais vispirms apjautājās, vai latviešiem ir savs karaspēks, cik tas liels un kur tas atrodas. Praktiskos amerikāņus galvenokārt interesēja, vai Latvijas pilsonības rīcībā ir bruņots spēks, ko varētu izmantot cīņā pret padomēm. Ciemiņi bija spiesti atzīt, ka karaspēks latviešiem gan esot, bet tas inficējies ar lielniecismu. Frensis acīmredzot tomēr bija labā omā un tālab, saņēmis arī atbildi uz jautājumu "kur tā Latvija ir, un cik iedzīvotāju?", paziņoja trijotnei: "Ja latvieši ir atsevišķa tauta ar savu valodu (kādas "enciklopēdiskas" zināšanas! — *R.T.*) un vēl plašu inteligenci, kāpēc viņi nevarētu nodibināt savu valsti? Mums tur nebūtu nekas pretim."⁷ Tādi vārdi apmeklētājiem, saprotams, gāja pie sirds. Sarūgtināja vienīgi tas, ka piesardzīgi jeņķi neatvēra naudas makus.

Labvēlīgi Z.Meierovicu, J.Kreicbergu un J.Seski nākamajā dienā uzņēma Anglijas pilnvarotais lietvedis Petrogradā F.Lindlejs. Viņš gan paziņoja, ka Baltijas dēļ vien Sabiedrotie karu ne-

⁵ Ligoņņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 249.–250.lpp.

⁶ Turpat, 254.lpp.

⁷ Turpat, 255.–256.lpp.

turpinās, bet vienlaikus sacīja, ka “mums Latvijas patstāvībai nekas pretim nav. Varat ziņot latviešiem, ka Anglijas simpātijai viņai [Latvijai — R.T.] nodrošinātas”. Britu diplomāts atzina, ka angļi mācījušies pazīt latviešus tikai no tā laika, kad cīņās piedalījušies viņu strēlnieki. Viņš labprāt apsolīja sarunas dalībniekiem vajadzības gadījumā izsniegt rekomendācijas, kā arī saņemt un nosūtīt savai valdībai LPNP memorandu.

To izdarījis, F.Lindlejs 1918. gada 30. decembrī/ 12.janvārī rakstīja LPNP ārlietu nodaļai:

“Godājamie kungi!

Tā kā vēstnieks aizbraucis no Pēterpils atvaļinājumā, man ir tas gods apstiprināt Jūsu 28. decembra/ 10.janvāra raksta saņemšanu; es neesmu kavējies iepazīstināt savu valdību ar viņam pievienoto latviešu deklarāciju.

Būtu lieki Jums vēl apgalvot, ka šī [Anglijas] vēstniecība nav dāvājusi uzticību tām tendenciozām ziņām, kuras mūsu ienaidnieki publicē attiecībā uz garastāvokli, kas it kā valdītu ieņemto provinču latviešu iedzīvotāju starpā.

Lūdzu pieņemat, godājamie kungi, manas patiesas augstcienības apliecinājumu.”⁸

Z.Meierovics, J.Kreicbergs un J.Seskis 1918. gada 27. februārī atkal apmeklēja britu pārstāvniecības vadītāju, lūdzot viņam materiālu pabalstu LPNP vajadzībām. Šim nolūkam bija vajadzīgi 50 tūkstoši rubļu mēnesī. J.Seskis nākamajā dienā saņēma no F.Lindleja šīm vajadzībām 200 tūkstoš rubļu. Viņš savos memuāros raksta: “Ievietojis naudas vīstokļus portfeli, vēlreiz pateicos Anglijas pārstāvim.

Viņš mani pavadīja līdz kabineta durvīm, atvadīdamies spieda man roku un teica: “Cīnieties par neatkarīgu Latviju, un es ticu, ka jūs viņas neatkarību iegūsiet!” Biju ārkārtīgi aplaimots. Arī lielās Anglijas pārstāvis tic Latvijas neatkarībai! Ka tie nav tukši vārdi vien, par to liecināja šis pirmais devums, kas tik konkrēti reāli sajūtams portfeli jau no ārienes. Priekā starodams, iekāpu tramvajā un, portfeli cieši turēdams padusē, garā jau kavējos Ārlietu nodaļas birojā pie kopējā darba biedriem.”⁹

Pēc dažām stundām notika ārlietu nodaļas sēde. J.Seskis iepazīstināja tās dalībniekus ar savas vizītes panākumiem un uzlika uz galda četrus asīgnāciju žūkšņus. “Tie radīja burvīgu ietekmi arī uz maniem biedriem,” viņš raksta. “Likās, ka viņu vaigi noskaidrojās, un tur iekvēlojās, iedegās ticība Latvijas lietai. Dažreiz vērojams noslēpumainais skepticisms bija pazudis un nedrīkstēja vairs rādīties. Bija materiāls pierādījums, ka Antantes pārstāvju simpātijas nav tikai tukši vārdi, jo tie mums palīdz konkrēti mūsu darbā un cīņā.”¹⁰

1918. gada augustā, kad portfelis jau bija tukšs, cits angļu diplomāts — Anglijas ģenerālkonsuls Maskavā R.Lokarts — atkal izsniedza J.Seskim 200 tūkstoš rubļu. “Mana ādas ceļasoma,” viņš atminas, “kas bija pilna kā piebriedusi pāksts, vērsa uz sevi tramvaja braucēju uzmanību (...). Manā somā bija kukulis maizes, šķiņķis, dažādi kompromitējoši raksti un galvenais — 200 000 rubļu skaidrā naudā. Pēdējās lietas mani izkratīšanā būtu bez vārda runas pazudinājušas.”¹¹

⁸ Līgotņū Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 505.lpp.

⁹ Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. 101.lpp.

¹⁰ Turpat, 102.lpp.

¹¹ Turpat, 119.–120.lpp.

1918. gada aprīlī Z.Meierovics un J.Seskis devās uz Vologdu, kur bija pārcēlies Francijas vēstnieks padomju Krievijā Ž.Nulanss. No viņa atbraucēji saņēma vēstuli franču vēstniecības pārvaldniekam Petrogradā ar norādījumu izmaksāt lūdzējam 100 tūkstoš rubļu. Tos kā parasti saņēma J.Seskis. Dažus mēnešus vēlāk LPNP ārzemju nodaļa dabūja no franču pārstāvniecības jaunu aizdevumu.

Pēc J.Seska ieskata, "latviešu tautas vēsturiskais naids pret svešajiem apspiedējiem un franču-vācu asais antagonisms šie apvienojās kopīgā frontē pret vāciešiem. Nav tādēļ brīnums, ka atsaucīgie franču diplomāti latviešu tautas bažas par eventuālo vācu virskundzību saprata labāk nekā citi diplomāti".¹² (Vēlāk gan viņu pozīcija mainījās par sliktu Latvijai — *R.T.*)

Kādas gan diplomātisko misiju durvis nevirināja LPNP ārzemju nodaļas darbinieki! J.Seski, piemēram, vairākas reizes pieņēma Itālijas vēstnieks marķīzs de la Torati, kas jau cara laikā bija dažas reizes piedalījies medībās pie barona Volfa Rankā un mazliet prata krievu valodu. Arī Beļģijas sūtnis Destrē gribēja uzzināt, "kas latvieši par tautu un rasi" (! — *R.T.*) un ar lielu interesi apjautājās par latviešu strēlniekiem. Tikpat laipni latviešu politiķus un viņu iesniegtos memorandus uzņēma Brazīlijas un Japānas vēstniecībā.

LPNP 1918. gadā izdeva vairākas brošūras suverēnas Latvijas idejas un programmas popularizēšanai. Kā pirmavots daudziem memorandiem lielvalstīm lietī noderēja A.Berga darbs "Latvijas starptautiskais stāvoklis", kas iznāca Petrogradā latviešu, krievu, vācu un franču valodā. Tas tika izplatīts arī Rietumeiropā, sniedzot turienes sa-

biedrībai konkrētas ziņas par Latviju kā nacionālu un politisku vienību. Brošūra bija domāta arī kā informācijas materiāls Parīzes miera konferencei. Tās autors secinājumos uzsvēra, ka latvieši "bez šaubām pieder pie tām tautām, kurām šī kara beigās vajaga sasniegt brīvas pašnoteikšanās tiesības. Citāda jautājuma izšķiršana latviešu tautu nevar vest pie apmierināšanās un Latvijas attīstības un plaukšanas. Latviešu tauta ir paspējusi radīt tik stingru un ievērojamu organismu, ka ar viņu nāksies rēķināties, lai neradītu jaunas sadursmes, cīņu un ciešanu perēkli". A.Bergs bija pārliecināts, ka "Latvijai ir visas sastāvdaļas, kuras nepieciešamas patstāvīgai valstiskai dzīvei, un tāpēc patstāvīga Latvija ar starptautiski garantētu neitralitāti ir labākā un taisnīgākā izeja no tagadējā stāvokļa".

Viņa brošūrā "Lettische Zukunfts-gedanken", kura arī iznāca Petrogradā 1918. gadā, bija atspēkots vācu muižnieku apgalvojums, ka latvieši un igauņi ir mazizglītotas tautas, kurām nav tiesību uz politisku patstāvību, un tālab Baltijas valstu dibināšana nav pieļaujama. Latvija nav pievienojama nedz Vācijai, nedz Krievijai, uzsvēra A.Bergs. Tai "jātop patstāvīgai, jātop suverēnai valstij, jaunai Beļģijai. No visiem viedokļiem raugoties, tas ir vienīgi iespējama latviešu jautājuma paliekamais atrisinājums".

J.Seskis uzrakstīja grāmatiņu "Maximalisme et Tirailleurs Lettons", kura nāca klajā 1918. gadā Petrogradā. Tās pirmajā nodaļā bija aplūkota latviešu strēlnieku bataljonu nodibināšanas vēsture, to varonīgā cīņa Rīgas frontē 1916. gadā un cara ģenerāļu nerēķināšanās ar latviešu karavīru dzīvībām, kas virzīja viņus uz lielinieku

¹² Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. 71.-72.lpp.

nometni. Otrajā nodaļā autors parādīja strēlnieku gaitas pēc Februāra revolūcijas, bet pēdējā iedaļā apskatīja Latvijas sociālos un saimnieciskos apstākļus, kuri sekmēja tautas radikālo elementu nostāšanos padomju pusē.

LPNP ārlietu nodaļas iekšzemes propagandas izdevums bija periodisks rakstu krājums "Ziņas no Latvijas". Acīmredzot ar tādu nevainīgu nosaukumu varēja cerēt ilgāk izvairīties no čekas spaidiem. Pārvarot arī lielas tehniskas grūtības, sarkanā terora apstākļos no 1918. gada aprīļa līdz jūlijam sekmējās Petrogradā laist klajā šā izdevuma sešas burtnīcas, kuras popularizēja Latvijas valsts ideju galvenokārt latviešu bēgļu vidū Krievijā. 2.numurā publicētajā ievadrakstā "Atpakaļ uz Latviju!" J.Seskis uzsvēra: "Latvijas jautājums vairs nav tikai Vācijas un Baltijas vāciešu jautājums. Ar saviem upuriem martā un asinīm latvju tauta ir ieguvusi pasaulē vārdu un politikā — pašnoteikšanās tiesību. Šo ieceri latvju tauta nedrīkst izlaist no savām rokām: viņa apzinīgu izlietošanu prasa latvju tautas un pasaules miera intereses." Raksta autors aicināja lasītājus atbalstīt LPNP programmatisko lēmumu: "Latvijai jātop par neatkarīgu demokrātisku republiku, sastāvošu no Kurzemes, Vidzemes un Latgales."

LPNP ārzemju nodaļa kopš paša darbības sākuma mēģināja nosūtīt dažus savus locekļus uz Rietumeiropu, lai ne tikai Petrogradā un Iekškrievijā, bet arī tur popularizētu neatkarīgas Latvijas ideju, lai arī tur stāstītu par latviešu tautu, tās vēsturi, saimniecisko dzīvi, kultūru un mērķiem. Taču tas ilgu laiku neizdevās, jo padomju iestādes vilcinājās izsniegt vīzas un ārzemju pasēs saviem pretiniekiem.

LPNP izraudzījās par brauciena mērķi Angliju — tobrīd varenāko Ei-

Zigfrīds Anna Meierovics

ropas lielvalsti, ar kuras diplomātiem jau Krievijā bija nodibināti labi kontakti, par savu pārstāvi izvirzot jau piedzējušu politiķi Padomes finanšu nodaļas vadītāju Z.Meierovicu. Kad izbraukšanas dokumenti beidzot bija nokārtoti, J.Goldmanis un J.Seskis 1918.gada 12.jūlijā parakstīja dokumentu, kas kļuvis jau par vēsturisku: pilnvaru Z.Meierovicam par diplomātisko sarunu vešanu. Pilnvarā bija teikts: "Latviešu Nacionālā Padome, kura pagaidām ir topošās Latvijas augstākā valsts iestāde un apvieno sevī visas latviešu nacionālās partijas un centrālās sabiedriskās iestādes, sūta uz Angliju kā savu pilnvaroto priekšstāvi šā raksta uzrādītāju Latviešu Nacionālās Padomes locekli *cand.rer.merc.* Zigfrīdu Meierovicu. Meierovica kgam ir tiesība Latviešu Nacionālās Padomes vārdā stāties sakarā ar Anglijas valdību un valsts vīriem, piedalīties un runāt Latviešu Nacionālās Padomes vārdā konferencēs un apspriedēs.

Pie tam Meierovica kgs strādās tādā

garā, ka visur aprādīs suverēnas un nedalītas Latvijas vajadzību ar viņas patstāvības internacionālu garantiju. Šādas Latvijas valsts nodibināšanu Latviešu Nacionālā Padome var panākt, atbalstoties uz Angliju un tās sabiedroto palīdzību un aizstāvniecību starptautiskās konferencēs un pie nākošā miera līguma. Šinī ziņā Meierovica kgs dos visus aizrādījumus un ziņas, kas pareizi apgaismo Latvijas politiskos centienus.”¹³

Bez šā dokumenta Z.Meierovicam, pirmo reizi dodoties tālajā nezināmajā Rietumu pasaulē, bija pieticīgas 500 angļu mārciņas un bagāžā seši šim braucienam speciāli izgatavoti latviešu gleznotāju reprodukciju albumi, kuriem arī vajadzēja stāstīt to saņēmējiem par mazpazīstamo vai tikpat kā nepazīstamo Latviju.

Z.Meierovics 1918.gada 30.jūlijā izbrauca ar kuģi no Petrogradas uz Stokholmu. Augusta sākumā viņš informēja LPNP ārlietu nodaļu: “Šodien ir taisni nedēļa, kamēr esmu Stokholmā. Ja neesmu vēl aizbraucis tālāk, tad tas izskaidrojams caur to, ka no Bergenas šinī laikā nav kuģi uz Angliju gājuši, resp., pirmais kuģis, kuru es arī izlietošu, noies šīs nedēļas beigās. Savu nedēļu Stokholmā esmu izlietojis priekš Nacionālās Padomes Informācijas biroja dibināšanas šeit un viņa rosīgās darbības ievadīšanas.”¹⁴

Biroja dibināšanas sapulce notika 4.augustā. Jauno Latvijas propagandas iestādi vadīja dzejnieks Kārlis Ieviņš un vēsturniece Elza Antone. Birojs ar latviešu jūrnieku palīdzību saņēma literatūru no LPNP ārzemju nodaļas Petrogradā un sūtīja to uz Londonu un Oslo, kā arī izplatīja Stokholmā

zvedru inteliģencē, diplomātiskajās aprindās un žurnālistu vidū. K. Ieviņš un viņa palīgi centās, cik vien bija iespējams, ievietot rakstus par Latviju skandināvu presē.

Z.Meierovicu uzņēma Stokholmā atsaucīgi. Sirsnīgi noritēja tikšanās ar pilsetas birģermeistaru K.Lindhagenu. Pusotras stundas ilga audiece pie Anglijas sūtņa E.Hovarda, kas, runājot Z.Meierovica vārdiem, “interesējās par Latvijas jautājumu visos sīkumos un aizrādīja, cik nepieciešami esot Stokholmā pareizu ziņu izplatīšana un cik tendenciozi latviešu jautājumu šē Skandināvijā apgaismojot caur vācu prizmu”.¹⁵ Zvedru galvaspilsētas lielākā avīze “Afton Tidningen” publicēja plašu interviju ar Z.Meierovicu, kurā viņš informēja lasītājus par LPNP darbību un latviešu politiskajām prasībām, kā arī asi nosodīja vācu okupācijas režīmu Latvijā.

Z.Meierovics ieradās Londonā 1918.gada 12.augustā. Viņa aktivitātes britu zemē bija tikpat daudzpusīgas kā zvedru valstī. To skaitā ietilpa latviešu kolonijas iepazīstināšana ar stāvokli dzimtenē, nemitīgs cīkstiņš ar vecās Krievijas diplomātiem, kuri rokām kājām bija pret Baltijas tautu neatkarību, sakaru nodibināšana ar kaimiņvalstu — Igaunijas (Lietuvai sava pārstāvja Londonā vēl nebija) un Somijas — diplomātiem, sarunas ar angļu politiķiem, tikšanās ar avīžniekiem utt.

Taču pati nozīmīgākā šo daudzo tikšanās vidū bija 20 minūšu ilga saruna ar Lielbritānijas ārlietu ministru Arturu Džeimsu Belfūru, kura notika 1918.gada 23.oktobrī. Tā sākās pulksten 16.35. Kabineta saimnieks apsveicinājies vispirms pajautāja ciemiņam,

¹³ Līgotņū Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 388.lpp.

¹⁴ Turpat, 377.lpp.

¹⁵ Turpat, 380.lpp.

kādā valodā tas vēlētos sarunāties — angļiski vai franciski. Z.Meierovics lūdza atļauju runāt angļiski, gan atvainodamies, ka arī angļiski viņš runājot ne sevišķi labi.

Latviešu politiķis, bet tagad jau arī diplomāts, savu īso uzstāšanos sāka ar vārdiem: “Ser! Šinī liktenīgā Latvijas momentā Latviešu Nacionālā Padome man uzdevusi lūgt Lielbritāniju un viņas stipros sabiedrotos aizstāvēt Latviju, lai pār viņu vai kādu viņas daļu citi negūtu virskundzību.”

Z.Meierovics tālāk pamatoja postulātu, kāpēc Latvijai nav ejams viens ceļš ne ar Vāciju, ne ar Krieviju. “Vācija grib padarīt Baltijas jūru par vācu jūru, kas latviešiem nozīmē saimniecisko verdzību un nacionālu iznīcināšanu.” Kamēr Vācijas politikā pastāvēs dzišanās uz austrumiem, tikmēr “nevar nekas kopējs būt starp latviešiem un vāciešiem”. Runātājs atzina, ka Latvija ir bijusi vienmēr uzticīga Krievijai un ka, ieinteresēta tās nākotnē, tā ir labprātīgi un ar entuziasmu upurējusi visu šajā karā. Taču Krievija nav attaisnojusi šo uzticību. Krievu armija ir vairākkārt nodevusi latviešu tautu un izpostījusi latvju zemi. Arī Krievijas lielnieku valdība ir nodevusi Latviju, pārdodot to Vācijai. Z.Meierovics deklarēja, ka “latviešu jautājums tagad ir starptautisks jautājums” un lūdza Anglijas valdību pēc pilnīgas uzvaras pār Vāciju neatdot Latviju Krievijai (it kā Latvija būtu angļu kolonija! — *R.T.*).¹⁶ Ar to arī aprobežojās LPNP sūtņa vēlmes. Par kaut kādu Latvijas atzišanu Z.Meierovics pat neieminējās. Vai nu uzskatīja, ka tas ir priekšlaicīgi, jo valsts vēl nebija nodibināta, vai klusēja diplomātiskas pietātes dēļ.

A.Belfūra atbilde bija lakoniska,¹⁷ tāpēc citēsim to pilnīgi:

“Viņa Majestātes valdības vārdā varu jums apgalvot, ka Lielbritānija ar dziļu simpātiju seko latviešu nācijai viņas tagadējā grūtā stāvoklī un ka Viņa Majestātes valdība būs nomodā par to, lai Latvija netiktu pievienota pie Vācijas. Es ceru un domāju, ka izsaku arī Lielbritānijas valdības uzskatus, ka Baltijas valstu līga būs tas satversmes veids, radīts uz kopīgu ekonomisku interešu pamata, kas visvairāk būs saskaņots ar latviešu tieksmēm un nodrošinās Latvijai plašu nacionāli kultūralu un politisku attīstības iespējamību.”

Tālāk sekoja pats galvenais: “Viņa Majestātes valdība ir nolēmusi atzīt *pagaidām* (izcēlums mans — *R.T.*) līdz miera konferencei Latviešu Nacionālo Padomi par Latvijas valdību, kamēr Miera konference neizšķirs galīgi vispārīgo Latvijas likteni. Es vēlreiz gribu jūs pārliecināt par tām simpātijām, ar kurām mēs sekojam latviešu nācijai un jūsu zemei.”

Tikšanās turpinājumā britu valstsvīrs iztaujāja ciemiņu par Latvijas un Krievijas attiecību perspektīvām un lieciniecisma ietekmi latviešu un īpaši latviešu strēlnieku vidū. Z.Meierovics vēlreiz apliecināja, ka ar anarhistiski lieciniecisko Krieviju, kuras tieksmēs ir apspiest mazās tautas, Latvijai nevar būt nekā kopēja. Taču ekonomiskā ziņā Latvija ir ieinteresēta Krievijas “aizmugurē”, tāpēc savienības nodibināšana ar kaimiņvalsti ir neizbēgama. Cik šīs attiecības būs draudzīgas, parādīs Krievijas nākotne. Z.Meierovics mēģināja apiet nepatīkamo faktu, ka šajā laikā daudzi viņa tautas brāļi un

¹⁶ Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 393.–395.lpp.

¹⁷ Turpat, 395.lpp.

strēlnieki joprojām ticēja lieliniecisma idejām, apgalvojot, ka tām seko tikai viena desmitdaļa karavīru un ka "pašā Latvijā lielinieku tagad nemaz nav" (*sic!*—*R.T.*). Sarunas nobeigumā viņš vēlreiz pateicās A.Belfūram un solīja par Anglijas valdības lēmumu nekavējoties paziņot "manai valdībai" (kuras vēl nebija! — *R.T.*).¹⁸

Labi saprazdams, ka britu ārlietu ministra 23.oktobra paziņojumam ir nepieciešams dokumentārs apstiprinājums, Z.Meierovics pēc nedēļas lūdza A.Belfūru to izdarīt rakstveidā, jo "tā ir ļoti svarīga lieta mums, latviešiem, iegūt visus tekstus ar mūsu neatkarības atzīšanu, ja tās devuši attiecīgu zemju lielākie valstsvīri".¹⁹

11.novembrī Z.Meierovics saņēma tik ļoti gaidīto atbildi, kuras kvintesence skanēja: "Viņa Majestātes valdība ir raudzījusies ar visdziļāko līdzjūtību uz latviešu tautas centieniem un viņas gribu atsvabināties no vācu jūga. Tā ar prieku atkal apliecina savu gatavību dot pagaidu atzīšanu Latviešu Nacionālajai Padomei kā *de facto* neatkarīgai iestādei līdz tam laikam, kamēr miera konference liks pamatus brīvības un laimes jaunam laikmetam priekš Jūsu tautas.

Līdz tam laikam Viņa Majestātes valdība labprāt pieņem Jūs kā Latviešu pagaidu valdības oficiozo diplomātisko priekšstāvi."²⁰

Tādējādi Meierovics, kā saka, arī starptautiski likumīgi tika atzīts par pirmo latviešu diplomātu. Tāds viņš palika līdz savas dzīves pēdējai dienai.

Lasītājs var jautāt, kā iespējams, ka

starptautisko tiesību izpratnē atzīt valsti, kuras vēl nav (par neatkarīgās Latvijas dibināšanas dienu, kā visiem labi zināms, uzskata 18.novembri). Atbildot uz šo pretrunīgo vaicājumu, trimdas tiesībnieks un vēsturnieks Ā.Šilde grāmatā "Pirmā republika" raksta nepārprotami: "Latvija kā valsts eksistēja jau pirms 1918.gada 18.novembra." Argumentējot šo tēzi, viņš norāda, ka jau tā paša gada 30.janvārī LPNP savā 2.sesijā bija likusi pamatu neatkarīgas demokrātiskas Latvijas Republikas nodibināšanai, otrkārt, jau 1918.gada augustā britu valdība pieņēma Z.Meierovicu kā šīs Padomes pilnvaroto pārstāvi un veda ar viņu sarunas, treškārt, Londonā jau pirms 18.novembra sāka darboties Latvijas pārstāvniecība, kaut arī sākumā vairāk ar informācijas funkcijām.²¹

Vai Ā.Šildem ir taisnība? Domājams, ka tikai daļēji. Pareizāk, vajadzētu runāt par Latvijas valsts aizsākumiem pirms oficiālās proklamēšanas. Un labi, ka Anglijas valdība šos aizsākumus novērtēja tik augstu. Vēlreiz jāakcentē doma, ka tas pirmām kārtām bija Z.Meierovica personīgais nopelns.

Neesošas Latvijas valdības vārdā Z.Meierovics runā arī LPNP 1918.gada 8.novembra iesniegumā Anglijas valdībai, kas bija vērstas pret vācu reakcionāro aprindu mēģinājumiem uzkundzēties Latvijai. Šajā dokumentā²², tika lūgts palīdzēt, lai viss vācu karaspēks atstātu Latviju un evakuētos rajonus varētu ieņemt Sabiedroto karaspēks; atbalstīt LPNP vietējā karaspēka un policijas mobilizēšanā un ap-

¹⁸ Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 396.–397.lpp.

¹⁹ Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. – Rīga, 1988, 52.lpp.

²⁰ Turpat, 55.lpp. Sekojot Līgotņu Jēkaba grāmatas piemēram (399.lpp.), arī šajā dokumentu krājumā vārds "informal" tulkots kā "oficiozs". Patiesībā tas nozīmē "neformāls", kas būtiski maina Z.Meierovica statusa jēgu.

²¹ Šilde Ā. Pirmā republika: Esejas par Latvijas valsti. – Rīga, 1993, 148. –149.lpp.

²² Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, 399.–401.lpp.

bruņošanā; neļaut vāciešiem atkāpjoties aizvest pārtiku un citas mantas uz Vāciju; nodibināt speciālu komisiju, kas izmeklētu visus vācu izdarītos noziegumus un novērtētu viņu nodarītos zaudējumus Latvijai utt.

Šajā laikā Z.Meierovics lika pamatus pirmajai Latvijas pārstāvniecībai ārzemēs — sūtniecībai Londonā, kuru viņš pats sākumā arī vadīja. 1918.gada 9.decembrī sūtniecībā jeb legācijā, kā tolaik mēdza teikt, sāka strādāt politiskais emigrants G.Bisenieks, kas pēc viņa šefa aizbraukšanas uz Parīzi 1919.gada 6.janvārī tika iecelts par sūtniecības vadītāju.²³

Pēc dr.hist. A.Lerha domām, kurām var pievienoties, "LPNP darbības rezultātā tika uzsākti pirmie latviešu pārstāvju diplomātiskie kontakti, meklēti risinājumi pirmo pārstāvniecību un konkrētu mehānismu izveidei ārējo sakaru funkcionēšanas vajadzībām. Būtiska nozīme Latvijas ārpolitiskā dienesta veidošanās sākumposmā bija faktoram, ka latviešu pārstāvjus pilnvaroja konkrēta latviešu tautas interešu pārstāvniecības iestāde (LPNP) un ka tieši šī orgāna pārstāvjus uzklaušīja diplomāti ārzemēs. Tas, ka diplomātiskā dienesta aizsākumus redzam pirms Latvijas valsts proklamēšanas, ir šī dienesta īpatnība, jo nepieciešamība diplomātiskā ceļā censties panākt neatkarīgas valsts izveidi un tās tiesības starptautiskajā arēnā objektīvi rodas pirms jaunas neatkarīgas valsts izveidošanas. Bet nepāšaubāmi latviešu diplomātiskais dienests (jeb, precīzāk sakot, tā "aizmetņi") varēja galīgi izveidoties pakāpeniskā procesā un tapt par Lat-

vijas valsts diplomātisko dienestu tikai pēc Latvijas valsts pasludināšanas."²⁴

LPNP ārlietu nodaļas darbības beigu cēliens

Bet kas notika Petrogradā, kamēr Z.Meierovics iestājās par Latvijas interesēm Londonā? Nodaļas funkcionēšana pieaugošā čekas terora apstākļos bija ārkārtīgi apgrūtināta. Darbiniekiem vajadzēja vairāk domāt par personīgo drošību un eksistenci. J.Goldmaņa dzīvokli, kur atradās arī nodaļas birojs, 1918.gada vasarā vairākkārt izkratīja, sanāksmes un apspriedes vairs nevarēja rīkot oficiālajās telpās. Nereti tikties un aprunāties vajadzēja skvērā, parkā uz soliņa un pat krēslainajā Kažaņas katedrālē.

1918.gada maijā un jūnijā daudz latviešu bēgļu sāka atgriezties dzimtenē. Ārzemju nodaļas darbinieki arī pamazām devās uz Latviju. Tā paša gada septembrī Petrogradā bija palikuši tikai J.Zālītis, J.Kreicbergs un J.Seskis, bet nākamajā mēnesī vienīgi pēdējais. Ar vienu no beidzamajiem — 1918.gada 10.novembra lēmumu — J.Seskis tika pilnvarots stāties sakaros ar Francijas valdību un iestādēm, piedalīties un runāt LPNP vārdā konferencēs un apspriedēs, kurās izšķirs Baltijas un Latvijas likteņus, kā arī saņemt ziedojumus Latvijas valsts organizēšanai un karā izpostīto apgabuļa atjaunošanai.²⁵

Saskaņā ar LPNP valdes lēmumu arī J.Seskim vajadzēja atstāt Petrogradu un doties uz ārzemēm. Taču, tā kā 18.novembrī bija proklamēta neatkarīgā

²³ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2570.f., 14.apr., 168.l., 1.lp. (turpmāk – LVVA)

²⁴ Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1997, 4.nr., 86.–87.lpp.

²⁵ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1356.l., 4.lp.

Latvija, viņš vēlējās pirms tam iegriezties Rīgā, lai informētu valdību par savu pienākumu izpildi. Likvidējis vai noslēpis ārlietu nodaļas lietas, viņš ar lielām grūtībām vilcienā caur Rēzekni, Krustpili un Skrīveriem trešo Ziemassvētku agrumā iebrauca Rīgā. J.Seska pirmais gājiens pēc svētkiem bija pie Pagaidu valdības vadītāja Kārļa Ulmaņa, kuram viņš ziņoja par savas misijas izbeigšanu Petrogradā. Ministru kabineta nākamajā sēdē 1918. gada pašās beigās J.Seski iecēla par Latvijas delegācijas locekli Parīzes miera konferencē un uzdeva tūliņ ar kuģi caur Stokholmu doties uz Franciju.

Ārpolitikas jautājumi Demokrātiskā bloka darbā

Šī politiķu apvienība izveidojās aptuveni divus mēnešus pirms LPNP, taču, tā kā tā bija spiesta darboties nelegāli vācu okupētajā Rīgā, bloka darbības vēriens nekādā ziņā nesasniedza Valkas un Petrogradas līmeni. Taču, no otras puses, nevar neatzīmēt, ka tieši Demokrātiskais bloks spēlēja galveno lomu Tautas padomes izveidošanā un 18. novembra akta sagatavošanā.

Bloka sākumi meklējami 1917. gada rudenī, kad vācu karaspēks ieņēma arī Rīgu. Lai rosinātu cīņu pret nežēlīgo okupācijas režīmu un iestātos par latviešu tautas pašnoteikšanās tiesībām, kuras iekarotāji visādi centās ierobežot, sociāldemokrāti mazinieki Dr. P.Kalniņš un Dr. F.Menders nodibināja sakarus ar pilsonisko partiju pārstāvjiem Dr. M.Valteru, M.Bruži un E.Bitu, vienojoties par zināmu kopdarbības platformu. Mazpamazām ap Demokrātisko bloku, kuru sauca arī par 17 vīru bloku, sāka pulcēties visi nākamie sabiedriskie darbinieki, kuri bi-

ja palikuši Rīgā. Viņu vidū bez jau minētajiem bija K.Ulmanis, M.Skujeņieks, A.Deglavs, S.Paegle, K.Kurševics, V.Straujāns, E.Traubergs un citi. Ar vāciešiem sadarbojās tikai nelielā Latviešu tautas partija ar kolaboracionistiem A.Krastkalnu un F.Veinbergu galvgalī.

Bloka darbības pirmais virziens bija Vācijas sabiedrības informēšana par vācu monarhistisko aprindu un muižnieku aneksijas un kolonizācijas plāniem Latvijā. Šie plāni nepastāvēja tikai uz papīra. Bija pagājušas tikai piecas dienas kopš Brestas miera līguma parakstīšanas, kad 1918. gada 6. martā Jelgavā notika Kurzemes paplašinātā landtāga sēde, kas proklamēja Kurzemes hercogisti. Vācijas ķeizars Vilhelms II oficiāli atzina šo hercogisti par "brīvu un patstāvīgu valsti" un izteica gatavību noslēgt ar to līgumu ciešas saimnieciskas un militāras sadarbības nodrošināšanai.

1918. gada aprīlī okupanti un vietējie baroni, piedaloties arī pa kādam latvietim, iekarotāju stērbeļu laizītājam, gāja jau tālāk, nolemjot izveidot no Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas monarhistisku valsti ar kopēju satversmi un pašvaldību, saistītu ar Vāciju personālūnijā. Prūsijas karalim, pieņemot jaunās valsts troni, vaadzēja noslēgt militāru, valūtas, satiksmes, muiņas, pasta un tiesas konvenciju ar Prūsiju. Kā redzams, runa bija jau par Latvijas pilnīgu aneksiju.

P.Kalniņš kopš emigrācijas laikiem bija labi pazīstams ar Vācijas reihstāga neatkarīgo sociālistu frakcijas deputātu G.Ledebūru. Ar vācu karavīru sociālistu palīdzību P.Kalniņš viņu regulāri informēja par neciešamajiem apstākļiem Latvijā un latvju zemes pievienošanas plāniem Vācijai. "Pasts" darbojās teicami — no aptuveni 40 sū-

tījumiem 1917. un 1918. gadā adresāts bija saņēmis gandrīz visus. G.Ledebūrs un citi frakcijas deputāti izmantoja Latvijas materiālus savās runās reihstāgā, kā arī iespēju robežās presē, kur gan liels šķērslis bija kara cenzūra.

P.Kalniņš tēlaini raksta, ka reihstāga deputātiem izdevās "it viegli sagāzt ar mūsu piesūtīto materiālu palīdzību visu okupācijas varu Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā ar šo zemju iedzīvotāju brīvprātīgu piedalīšanos" rūpīgi celtos "landtāgus" un "landrātus" un pierādīt, kas īstenībā slēpjas aiz 1917. gada beigās un 1918. gada sākumā šais landtāgos pieņemtiem "vienbalsīgiem lēmumiem". (...) Pavisam neglītā situācijā nokļūva toreiz arī viens otrs no mūsu tautiskajiem landrātiem, kas bija pasteigušies "vispadevīgi nolikt pie Viļuma kājām" mūsu galvaspilsētu, vai "īpaši uzsvēris, ka latviešu lauku iedzīvotāji nevēlas paši savu hercogu, bet vēlas, lai par valdnieku būtu Vācijas ķeizars!"²⁶

Demokrātiskais bloks iesniedza dažādus protesta dokumentus arī vietējām vācu militāriestādēm. Tā pirmajā iesniegumā Rīgas kara gubernatoram 1917. gada rudenī cita vidū bija teikts: "Beidzot mēs vēl gribam aizrādīt, ka latvju tauta kā agrāk, tā arī pašreizējos apstākļos aizstāv viedokli par Latvijas nedalāmību, tautu pašnoteikšanos un pašpārvaldību."

Latvijas nākotnes jautājums bija viens no centrālajiem visā bloka pastāvēšanas laikā. Kad arī Rīgā jau saimniekoja okupanti, runājot P.Kalniņa

vārdiem, bija atlikusi tikai viena izeja: "Kas negribēja, lai latvju tauta no jauna nāk zem vācu virskundzības un noslikst uz visiem laikiem kaut arī it kā "tīrajos Vācijas ūdeņos", tāpat arī visiem tiem, kas gribēja redzēt Latviju apvienotu un spēcīgu, vajadzēja atsacīties no populārā lozunga "brīvu Latviju brīvā Krievijā" un censties panākt, lai Latviju atzīst par patstāvīgu valsti."²⁷

1918. gada rudenī revolūcija brieda arī Vācijā. Sakarā ar neveiksmēm Pirmajā pasaules karā un revolucionārā noskaņojuma pieaugumu 3. oktobrī Berlīnē nodibinājās tā dēvētā demokrātiskā koalīcijas valdība, kuru vadīja Bādenes princis Maksis un kas griezās pie Antantes ar priekšlikumu noslēgt pamieru.

Demokrātiskais bloks atgādināja savas prasības arī jaunajiem Vācijas valdītājiem, 1918. gada 19. oktobrī rakstot reihskancleram: "Ne tikai boļševistiskais, arī jebkurš cits režīms nestu sev līdzīgu nestabilitāti, ka visai latviešu tautai būtu jācīnās pret apvienošanu ar Krieviju. Tāpat nevar būt ne runas par pievienošanu Vācijai." Vēstulē bija deklarēti divi svarīgākie latviešu tautas pašnoteikšanās principi:

— Latvija kā neatkarīga suverēna valsts patstāvīgi lemj par savu valsts un pārvaldes iekārtu;

— kā starptautisko attiecību subjekts Latvija brīvi lemj par savām attiecībām ar citām valstīm un netraucēti veic šajā nolūkā vajadzīgos pasākumus.²⁸

²⁶ Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 56.lpp.

²⁷ Turpat

²⁸ Dokumenti stāsta, 45.lpp. Grāmatā "20. gadsimta Latvijas vēsture. I" (Rīga, 2000) norādīts (685.lpp.), ka šī M.Valtera un E.Trauberga parakstītā vēstule jāvērtē kā "privāta iniciatīva". To autori "saņēma pārmetumus, jo viņu Vācijas apmeklējums radīja aizdomas sabiedrotajās lielvalstīs". Taču, no otras puses, vēstulē bija pirmo reizi izteikta doma par Pagaidu valdības sastādīšanu "no noteicošo partiju pārstāvjiem". 31.oktobrī M.Valteru un E.Traubergu pieņēma Vācijas valdības oficiālas personas. "Iespējams", raksta akadēmiķis V.Bērziņš, "ka šo tikšanos rezultātā Vācijas politiķos nostiprinājās uzskats par tūlītēju demokrātisku pārkārtojumu nepieciešamību okupētajā Baltijā."

Kad Vācija revolūcijas rezultātā 1918. gada 9. novembrī no monarhijas kļuva par republiku, tā vairāk vai mazāk sāka rēķināties ar Baltijas tautām. Vācu valdība 15. novembra sēdē Demokrātiskā bloka pārstāvju iesnieguma sakarā pieņēma lēmumu iecelt līdzšinējo Vācijas valsts komisāru Baltijas provincēs A.Vinnigu par vācu ģenerālpilnvaroto Baltijas zemēs, uzdodot viņam "vest sarunas ar latviešiem un igauņiem", kuri vēlas dibināt neatkarīgas valstis.

Demokrātiskais bloks šajā sakarā jau 1918. gada oktobra pirmajās dienās sāka sarunas ar LPNP par apvienošanu, lai līdz tam viņu atsevišķi izvirzīto, aizstāvēto un propagandēto neatkarīgas Latvijas ideju kopīgi realizētu. Tomēr sarunas ieilga, jo netrūka domstarpību. V.Zāmuēls un A.Bergs, kuri pārstāvēja LPNP, uzskatīja, ka viņu institūcijai pēc tās papildināšanas ar politisko partiju pārstāvjiem ir jāspēlē pirmā vijole valsts nodibināšanā. Sociāldemokrātu un sociālistu revolucionāru pārstāvji turpretim bija tādās domās, ka LPNP, kur viņu organizācijas nebija pārstāvētas, ir pārāk pilsoniska. Viņuprāt, Latvijas priekšparlamentam vajadzēja sastāvēt tikai no politisko partiju delegētajiem cilvēkiem. Šis viedoklis uzvarēja.

Latvijas Pagaidu valdības ārpolitiskā programma

1918. gada 17. novembra vakarā pēc ilgām iepriekšējām diskusijām starp LPNP un Demokrātiskā bloka locekļiem astoņas dažādas latviešu politiskās partijas vienojās izveidot pilnīgi jaunu Latvijas pārstāvniecības orgānu — Tautas padomi — un pieņēma tās

politisko platformu. Tautas padomē ietilpa 35 politiķi. Bijušā LPNP locekļa, Latviešu zemnieku savienības biedra Z.Meierovica, kas joprojām atradās Londonā, viņu vidū sākotnēji nebija. Tautas padomes locekļu skaits pakāpeniski pieauga kā uz latviešu, tā minoritāšu partiju biedru rēķina.

18. novembrī tagadējā Nacionālajā teātrī svinīgā atmosfērā notika Tautas padomes otrā sēde, kura proklamēja Latvijas demokrātiskās republikas nodibināšanu. Vēsturiskajā aktā pirmais runāja iepriekšējā dienā par Ministru prezidentu vienbalsīgi ievēlētais Zemnieku savienības biedrs K.Ulmanis. Viņš minēja vairākas neatliekami risināmas problēmas (pārtikas un agrārais jautājums, sociālās reformas un likumdošana u.c.), bet ārpolitikai veltīja tikai vienu teikumu: "Valsts jānostiprina uz ārieni, lai tā stāvētu spēcīga un apvienota, labās attiecībās ar tāliem un tuviem kaimiņiem." Par šo svarīgo jautājumu, ja neskaita vispārīgās frāzes (J.Zālītis: "Līdz ar visas pasaules demokrātiskām valstīm Latvija brīvi ieiet tautu savienībā." A.Ķeniņš: "Starptautiskā satiksmē Latvijas vieta ir tanī tautu savienībā, kas sarauj tautu važas un pāri varai paceļ taisnības karogu, — pie sabiedrotiem!" Sp. Paegle: "Mēs, latvju tauta, ar drošu prātu lai stājamies šodien kopā ar daudzām citām tautām Eiropā pie mūsu jaunās valsts nostiprināšanas.") pēc būtības neizteicās arī pārējie deviņi partiju runātāji.²⁹

Tautas padomes nākamā sēde notika 19. novembrī. K.Ulmanis tajā ziņoja par Ministru kabineta sastāvu, kuru priekšparlaments apstiprināja bez debatēm. Kā jau varēja sagaidīt, par ārlietu ministru kļuva Z.Meierovics,

²⁹ Latvijas Tautas padome: I puse. — Rīga, 1920, 8.—13.lpp.

kuru par to informēja. Vienīgi sociāldemokrāts F.Menders savas partijas vārdā paziņoja, ka LSDSP atturas izteikties par ministru kandidātiem, bet gaida Pagaidu valdības deklarāciju, kad arī darīs zināmas savas domas.

Ministru prezidents iepazīstināja Tautas padomes locekļus ar valdības programmu 1918. gada 2. decembrī. Ārpolitikai veltītajā iedaļā viņš atzīmēja, ka Pagaidu valdība grib uzturēt labas attiecības ar visām valstīm, kuras to darītu tāpat, runājot par Latviju. Bet, turpinot LPNP tradīcijas, tā sevišķas cerības liek uz Sabiedrotajiem, "kuri mums nesuši atsvabināšanu" (te nu premjers pārcentās — *R.T.*). No viņiem jā dabū Latvijas atzīšana un materiāls pabalsts. Valdība ir pārliecināta, ka, to saņemot, Latvijas rokas nekādā ziņā netiks saistītas. Ar sevišķu gandarījumu jāatzīmē prezidenta V.Vilsona nopelni mazo tautu atsvabināšanas labā.

K.Ulmanis atzīmēja, ka valdība grib nodibināt visciešākās draudzības attiecības ar kaimiņvalstīm Igauniju un Lietuvu, visdrīzākajā laikā atrodot savus pārstāvjus, kurus sūtīt uz šīm zemēm.³⁰ Tā cer, ka revolucionārā kustība Vācijā nekavēs nodibināt Tautu Savienību. Valdība sagaida, ka arī kaimiņš austrumos "atgriezīsies pie kultūras valsts dzīves", ka tas nenesīs Latvijai kā tagad "trūkumu, varmācību, tukšumu un ne taisnību". Ministru kabinets ir spēris soļus, lai nodrošinātu Latvijas pārstāvniecību Parīzes miera konferencē.³¹

Debates par valdības deklarāciju notika 4. decembrī. Tajās runāja 10 Tautas padomes locekļi. Strīdus ābols Latvijas ārpolitikas jautājumā pēc būtības bija viens: uz ko orientēties — Antanti

vai Vāciju. F.Menders deklarēja: "Mēs esam Anglijas imperiālistiskās politikas pretinieki, tāpat kā bijām Vācijas imperiālistiskās politikas pretinieki (...).

Kārlis Ulmanis

Mēs esam jaunās sociālistiskās, revolucionārās Vācijas draugi." Ebreju sociālistu pārstāvis (viņa uzvārds sēdes protokolā nav minēts) paziņoja, ka viņi nepiekrīt Sabiedroto orientācijai, jo Anglija apspiež savas nacionālās minoritātes. Par brīvās Latvijas nodibināšanu jāpateicas vācu revolūcijas uzvarai.

Pēc nacionāldemokrāta rakstnieka J.Akuratera domām, runājot par ārlietām, "sevišķi jāuzsver vecās slavenās demokrātijas Francija, Amerikas Savienotās Valstis, Anglija. (...) Krievijas demokrātija vēl nekā nav devusi. Jaunās demokrātijas Austrija, Vācija vēl svešas". Runātājs norādīja, ka vēl nav pietiekami noskaidrots miera konferences jautājums. Tūdaļ ir jānokārto Latvijas pārstāvniecība konferencē. Līdzīgi izteicās republikānis O.Valdmanis: "Mēs esam par sabiedroto orientāciju. Tikai Anglija, Amerika, Francija spēs nodrošināt mūsu patstāvību. Ne Vācijas demokrātija, bet tie kuģi (angļu — *R.T.*), kuri tagad ceļā uz Rīgu."

F.Mendera ierosinātās pārejas formulas 4. punktā bija teikts, ka sociāldemokrāti "atrod par nepielaižamu katru ārējā imperiālisma iejaukšanos

³⁰ Jau 1918. gada decembrī Tallinā Latviju pārstāvēja J.Ramans (Dokumenti stāsta, 93.lpp.), Viļņa — V.Bandrevičs un Kijevā — K.Bahmanis (Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1997, 4.nr., 89.lpp.).

³¹ Latvijas Tautas padome, 20.lpp.

Latvijas iekšējās lietās un neuzskata sabiedroto imperiālismu par mazo tautiņu atsvabinātāju un tādēļ atrod, ka Pagaidu valdības cerības uz sabiedrotiem nav savienojamas ar patstāvīgu, neatkarīgu un demokrātisku Latviju". Šī formula saņēma 15 balsis. Nonāca iesniegtā Zemnieku savienības pārejas formula — 48 balsis (sēdes protokolā nav publicēta).³²

Pagaidu valdības pirmās ārpolitiskās aktivitātes

Jau neatkarības proklamēšanas dienas vakarā K.Ulmanis un G.Zemgals ieradās pie A.Vinniga, lai informētu viņu par notikušo. Pēc K.Ulmaņa biogrāfa prof. E.Dunsdorfa domām, "to bez šaubām var uzskatīt par kļūdu, jo valsts prezidents un ministru prezidents neiet pie kādas ārvalsts sūtņa (īstenībā pilnvarnieka, jo par sūtni Vinnigu iecēla tikai 26. decembrī), bet aicina sūtni pie sevis. Tomēr visi šīs sastapšanās dalībnieki bija nepiedzīvojuši savos jaunajos amatos, un tā neviens nezināja, ka noticis protokola pārkāpums".³³

Pirmais panākums K.Ulmanim kā ārlietu ministra amata faktiskajam izpildītājam Latvijā bija jaunās valsts atzīšana no Vācijas puses. Attiecību no regulēšana ar Berlīni bija jo svarīgāka tālab, ka faktiskā vara gandrīz visā Latvijā joprojām atradās vācu okupācijas iestāžu rokās. Līdzīgi domāja arī Vācijas demokrātiskā valdība, kura da-

žas dienas pēc 18. novembra nolēma atzīt K.Ulmaņa valdību par provizorisku augstāko varu "latviešu etnogrāfiskajā teritorijā" un Tautas padomi par tās kontrolējošo instanci.³⁴ Izpildot savas valdības lēmumu, A.Vinnigs 1918. gada 25. novembrī nosūtīja K.Ulmanim paziņojumu, kurā bija sacīts, ka Vācijas valdība "ir gatava atzīt Latvijas Tautas padomi par patstāvīgu pie varas esošu sapulci un Pagaidu valdību par tās izpildkomisiju līdz turpmākam, kad savu lēmumu būs pieņēmusi Miera konference, kas attiecīgi lems par Latvijas turpmāko stāvokli, pamatojoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām".³⁵

26. novembrī A.Vinnigs piesūtīja K.Ulmanim jaunu paziņojumu, kuru Pagaidu valdība arī uztvēra kā Latvijas atzīšanas aktu. "Šis dokuments," raksta I.Feldmanis, "saturēja divus svarīgus atzinumus. Vispirms A.Vinnigs norādīja, ka Pagaidu valdība īsteno augstāko varu latviešu etnogrāfiskajā teritorijā. Pēc tam viņš paziņoja, ka vācu civilpārvalde nodod zemes pārvaldīšanu Latvijas Pagaidu valdībai saskaņā ar vēl panākamu vienošanos."³⁶

Diemžēl K.Ulmaņa valdība, kurai sava karaspēka 1918.gada rudenī praktiski vēl nebija, lai atvairītu padomju Krievijas armijas, latviešu sarkanos strēlniekus ieskaitot, iebrukumu Latvijā, bija spiesta slēgt nepopulārus, tolaik un vēlāk apstrīdētus un kritizētus līgumus ar Vāciju tās pārstāvja A.Vinniga personā.

7.decembrī apsardzības ministrs

³² Latvijas Tautas padome, 42.–45.lpp.

³³ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 101.lpp.

³⁴ Latvija divos laikposmos: 1918–1928 un 1991–2001. – Rīga, 2001, 33.lpp.

³⁵ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, 64.lpp. Dokuments tulkots no oriģināla, kas glabājas vācu Ārlietu ministrijas politiskajā arhīvā Bonnā, tāpēc tas atšķiras no līdz šim latviskotajiem tekstiem (E.Dunsdorfs, I.Feldmanis u.c.)

³⁶ Latvija divos laikposmos, 33.–34.lpp.

J.Zālītis un A.Vinnigs parakstīja līgumu, paredzot saformēt uz brīvprātības pamatiem kopēju 6 tūkstoš vīru lielu landesvēru, kas sastāvētu no 18 latviešu, 7 vācu un 1 krievu rotas, kā arī 3 latviešu un 2 vācu baterijām. Vācu puse apņēmas piešķirt uz kredīta šā karaspēka vajadzībām Pagaidu valdībai ieročus un formas tērpus, kā arī naudas līdzekļus.

Stāvoklim pasliktinoties un lielinieku karaspēkam tuvojoties Rīgai, K.Ulmaņa valdība 29.decembrī noslēdza ar A.Vinnigu jaunu līgumu, kas paredzēja piešķirt Latvijas pilsonību vācu brīvprātīgajiem par vismaz četrus nedēļu ilgu cīņšanos pret sarkanarmiju. Tiesa, Ministru prezidents par šīs vienošanās parakstīšanu konsultējās ar Anglijas pārstāvi Baltijā V.Bosenketu, kas neiebilda pret šādu soli, bet tas lietas būtību nemainīja — atkarība no Vācijas palika: katrs, kas ieguva Latvijas pilsonību, varēja saņemt arī zemi (šo privilēģiju vēlāk gan maz kas izmantoja).

Pagaidu valdība, kura vienīgi beziņas stāvokļa dēļ slēdza tai neizdevīgus līgumus ar Vāciju, joprojām visas cerības lika tikai uz Antanti. Tālab, padzirdējis, ka, apstājoties tikai Liepājā, bet ne Rīgā, uz Tallinu dodas angļu eskadra admirāļa sera E.Aleksandera-Sinklera vadībā, K.Ulmanis un finansu ministrs K.Puriņš 4.decembrī izbrauca uz Igaunijas galvaspilsētu, lai stātos sakaros ar ilgi gaidītajiem palīgiem (pareizāk sakot, noteicējiem) un lūgtu viņu atbalstu. Tikšanās tomēr aizgāja secen, jo angļu karakuģi bija iestrēguši mīnu laukos. Tad 6.decembrī K.Ulmanis vēstulē angļu flotes komandierim Baltijas jūrā lūdza Antantes palīdzību, norādot, ka vācu karaspēks nespēj nopietni pretoties sarkan-

armijas uzbrukumam, bet viņa valdībai nekādu bruņoto spēku nav. Viņš lūdza sūtīt uz Latviju kā sauszemes, tā jūras vienības un kara materiālus. Vēstījuma nobeigumā tā autors aizrādīja, ka, ciktāl padomju Krievijas armijas virzišanās uz priekšu ir pretrunā ar Sabiedroto valstu interesēm, Pagaidu valdība cer, ka tās darīs visu iespējamo, lai apturētu lielinieku uzbrukumus.

K.Ulmanis vienlaikus nolēma griezties pēc atbalsta arī pie ASV. Šajā nolūkā viņš no Tallinas devās uz Helsinkiem, kur tikās ar šīs valsts pilnvaroto pārtikas lietās, kas bija komandēts uz somu galvaspilsētu, lai iepazītos ar uzturlīdzekļu stāvokli Baltijā. Rīgas vienis prasīja ne vairāk, ne mazāk kā maiži 650 tūkstoš (!) cilvēkiem, pavisam 2,5 miljonus pudu miltu, kā arī citas preces. Angļu konsuls pieņēma K.Ulmani kā privātpersonu un, kā teikts viņa 8. decembra ziņojumā savai valdībai, "saņēma diezgan auksti, jo no lielinieku laikiem latviešus uzskatot par Vācijas draugiem. Cik īsajā sarunā bija iespējams, es raudzīju vest viņu pie cita uzskata. Tiklab Amerikas priekšstāvis, kā arī angļu konsuls vēlas īsu memorandumu par politisko stāvokli Latvijā".³⁷ Uzturoties Helsinkos, K.Ulmanis tikās arī ar Somijas ārlietu ministru, cita starpā apspriežot jautājumu par Latvijas konsula iecelšanu somu galvaspilsētā.

Diezin vai to var uzskatīt par K.Ulmaņa vai viņa igauņu un lietuviešu kolēģu nopelni, bet fakts paliek fakts, ka ASV Senāts 1918.gada 10.decembrī pieņēma rezolūciju par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tiesības uz neatkarību. Šajā dokumentā bija teikts: "Pieņemts, ka no Senāta viedokļa Lietuvai

³⁷ Dokumenti stāsta, 81.lpp.

jābūt atdalītai no Krievijas un [tai] jāpiešķir neatkarība un ka tādām pašām tiesībām jābūt Latvijai un Igaunijai. Visām šīm tautām jābūt brīvām un neatkarīgām, jo Baltijas jūras krasta piederība tām padara to neatkarību par nozīmīgu pasaules brīvības un miera nosacījumu nākotnē.”³⁸

Sekojojot Anglijas un ASV piemēram, Latvijas Tautas padomi vai Pagaidu valdību *de facto* 1919.gadā atzina vairākas valstis: Japāna (10.janvārī), Haiti (30.janvārī), Somija (26.septembrī), Polija (22.oktobrī), Lietuva (23.oktobrī) un Ukrainas Tautas Republika (10.decembrī).³⁹ Taču šo valstu vidū nebija Francija, kura turpināja rēķināties ar vecās Krievijas aizstāvju interesēm. Tautas padomes priekšsēdētājs Jānis Čakste gandrīz vienlaikus ar K.Ulmani meklēja palīdzību Stokholmā. ASV sūtnis Zviedrijā A.Moriss 1918.gada 8.decembrī ziņoja valsts sekretāram, ka Latvijas valdības pārstāvji lūguši viņam Rīgas, Liepājas un Ventspils ostā stacionēt Sabiedroto karakuģus, kā arī piegādāt Latvijai ieročus un munīciju.

Jaunās valsts vadītāju lūgums tika apmierināts — angļu eskadra no Tallinas 17.decembrī ieradās Rīgā. Kopā ar E.Aleksanderu–Sinkleru kā Anglijas Ārlietu ministrijas pārstāvis atbrauca agrākais britu konsuls Rīgā jau minētais V.Bosenkets. 18.decembrī notika Pagaidu valdības locekļu apspriede ar šiem Anglijas emisāriem. Par tās rezultātiem tika publicēts šāds paziņojums: “Daļa angļu flotes paliks pastāvīgi Rīgā. Bez tam angļu valdība dod Latvijas Pagaidu valdībai ieročus un visus citus vajadzīgos

piederumus Latvijas armijas uzstādīšanai, kā arī citādi apņemas pabalstīt Latvijas valsts patstāvību un tās cīņu pret lieliniekiem.”⁴⁰

E.Aleksandera–Sinklera vairāk nekā 20 karakuģu lielās eskadras galvenā daļa 19.decembrī atgriezās Liepājā, kura kļuva par vienu no svarīgākajām angļu kara flotes bāzēm Baltijas jūrā. Liepājā admirālis atkārtoja savu solījumu sniegt K.Ulmaņa valdībai maksimālu palīdzību.

Ministru kabineta 1918.gada 22.decembra sēdē K.Ulmanis plaši ziņoja par Latvijas militāro stāvokli, uzskatot to par nopietnu. No angļiem ir saņemts zināms daudzums šauteņu un ložmetēju (cik, netika teikts — *R.T.*), taču tuvākajās dienās sagaidāma vācu aiziešana, kas atvieglinās lieliniekiem ceļu uz Rīgu. Vācu karavīri ir gatavi uzņemt Latvijas aizstāvēšanu ar noteikumu, ka viņi var kļūt par valsts pilsoņiem.

Valdība šajā jautājumā galīgu lēmumu nepieņēma. Ministri debatēs izteicās, ka jāorientējas uz Sabiedrotajiem, lūdzot no angļiem ne tikai karaspēku, bet arī pārtiku, naudu un pat tankus(!).⁴¹ K.Ulmanis nekavējoties nodeva V.Bosenketam kārtējo valdības lūgumu pēc palīdzības.

Savukārt Z.Meierovics to 1918.gada 27.decembrī atkārtoti lūdza ASV prezidentam V.Vilsonam. Viņa telegrammā bija teikts, ka amerikāņiem vajadzētu iesaistīties kara darbībā Latvijā, lai iegūtu brīvu pieeju Baltijas ostām, lokalizētu lieliniecisma briesmas un izveidotu “sanitāro koridoru”.

1919.gada 2.janvārī Z.Meierovics griezās ar lūgumu pie Lielbritānijas

³⁸ Dokumenti par Latvijas starptautisko atzīšanu, 65.lpp.

³⁹ Turpat, 66.–67., 71.–73., 75.lpp.

⁴⁰ Dokumenti stāsta, 94.lpp.

⁴¹ Turpat, 101.–103.lpp.

premierministra D.Loida-Džordža piešķirt 15 miljonu sterliņu mārciņu lielu aizņēmumu šādām vajadzībām: nacionālās aizsardzības organizēšanai pret lieliniekiem; pārtikas līdzekļu sagādei krievu un vāciešu aplaupītajiem iedzīvotājiem un bēgļiem, kuri atgriezušies Latvijā; valsts reorganizācijai un pārbūvei. Vēstule tika nosūtīta arī ASV, Francijas, Itālijas un Japānas valdībām.⁴²

Amerika bija tālu, un tā nebūt nedomāja sūtīt savus karavīrus uz kaut kādu tur Baltiju. Tuvumā atradās vienīgi angļi, kuri, kā 1918.gada 28.decembrī informēja avīze "Jaunākās Ziņas", bija nolēmuši "izcelt karaspēku Rīgā". Viņi paziņoja, ka "angļu karaspēks uzņemas Rīgas pilsētas apsardzību kopā ar Vācijas okupācijas spēka uzticamākajām nodaļām. Vispirms angļu nodoms ir apsargāt pilsētu, bet ir iespējams, ka turpmāk operācijas tiks paplašinātas".

Pilsētā tiešām izcēlās samērā lielas britu kara jūrnieku vienības. Sp.Paegle rakstīja: "Angļu matroži un viņu virsnieki, apbruņoti, pulkos parādījās uz Rīgas ielām, kamēr angļu flotes komandieri, vietējās vācu militārās pārvaldes un Latvijas armijas (tādas vēl nebija! — *R.T.*) štāba priekšstāvji pārsprieda Rīgas aizstāvēšanas plānus. Vienojās, ka daļa angļu eskadras matrožu kopā ar latviešu aizsargu (zemesargu — *R.T.*) nodaļām aizstāvēs Rīgas rietrumu novadu, kamēr vācu karaspēks kopā ar landesvēru apsargās Rīgas austrumu daļu. Tādā kārtā bija nodomāts lieliniekus nelaist pāri Ķīšu ezeram un Juglas upei."⁴³

Nodomi bija labi, bet angļiem nenāca ne prātā liet asinis par svešu zemi. Viņu artilērija gan piedalījās 1918.gada 30.decembrī kādas latviešu zemessargu rotas sacelšanās apspiešanā, bet 1.janvārī angļu pavēlniecība paziņoja, ka neiesaistīsies Rīgas aizstāvēšanā. E.Aleksandera-Sinklera eskadra devās uz Kopenhāģenu un tālāk uz Angliju. Admirāļa ziņojumos angļu sūtniecībai Kopenhāģenā 1919.gada 1.un 2.janvārī bija teikts, ka Igaunijas un Latvijas valdības nespēj tikt galā ar tagadējiem sarežģījumiem. Iedzīvotāji ir apātiski pret valdību un baidās pievienoties armijai, kas cīnītos pret lieliniekiem. Turklāt vācieši kavējuši mobilizāciju un nav devuši apsolītos ieročus un munīciju.⁴⁴

1919.gada 2.janvārī K.Ulmaņa valdība bija spiesta atstāt Rīgu, lai dotos uz Jelgavu un pēc tam uz Liepāju. Pēc divām dienām galvaspilsētā ieradās P.Stučkas valdība, lai piecus mēnešus vadītu "proletariāta diktatūras" režīmu Latvijas lielākajā daļā.

A.Vinnigs, atkal pārkāpjot protokolu, 4.janvārī Jelgavā uzaicināja K.Ulmani uz sarunām. To temats bija 29.decembra līguma papildinājumi. A.Vinnigs atzina, ka šajā dokumentā trūkst ļoti svarīga noteikuma — brīvprātīgajiem karotājiem nav solītas tiesības iegūt par velti zemi. A.Vinnigs atceras, ka viņa sarunas biedrs iebildis, ka tas ir kutelīgs jautājums, jo zeme vispirms izlietojama, lai apmierinātu latviešu bezzemniekus. K.Ulmanis gan apsollījis šo jautājumu pārrunāt Ministru kabinetā, bet tas, cik zināms, nav noticis.

⁴² Dokumenti stāsta, 124.-125.lpp. Krājuma sastādītāji piezīmē: "Grūti noskaidrot, kāda bija adresātu atbilde uz šo lūgumu. Antantes un ASV imperiālisti aizdevumu izsniedza mazāk naudā, vairāk piegādājot kara materiālus, kuru pēc Pirmā pasaules kara izbeigšanas netrūka, tāpat pārtiku (galvenokārt ASV)."

⁴³ Paegle Sp. Kā Latvijas valsts tapa. — Rīga, 1923, 236.-237.lpp.

⁴⁴ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 108.lpp.

Pagaidu valdības diplomātiskā darbība Liepājas laikā

Lai gan 1918.gada beigās un 1919.gada sākumā Pagaidu valdība no A.Vinniga civilpārvaldes Latvijā iekasētajām summām bija saņēmusi 2,25 milj. marķu, naudas kā trūka, tā trūka. Nemaz nerunājot par ieročiem, kara materiāliem un karotājiem. Tāpēc Ministru kabinets 1919.gada 9.janvārī pieņēma lēmumu sūtīt uz ārzemēm K.Ulmani, K.Puriņu un zemkopības ministru J.Goldmani, pilnvarojot viņus "izgādāt no sabiedrotiem vai neitrālām valstīm militāru pabalstu Latvijas iztīrīšanai no lieliniekiem, noslēgt ārēju aizņēmumu un gādāt par pārtikas un citu preču piesūtīšanu Latvijai, kā arī visās citās Latvijas lietās vest sarunas, noslēgt un parakstīt līgumus un uzņemties pienākumus Latvijas valsts vārdā".⁴⁵ Valdība 11.janvāra sēdē nolēma, ka līdz Ministru prezidenta atgriešanās tās pienākumus izpildīs Liepājā palikušie ministri M.Valters, J.Zālītis un T.Hermanovskis.⁴⁶ Palīgu viņiem bija maz, jo daudzi Tautas padomes locekļi tika mazdūšīgi sameklējuši patvērumu Rietumeiropas valstīs.

Latvijas delegācija ieradās Kopenhāgenā 21.janvārī. Jau nākamajā dienā laikraksts "Berlingske Tidende" publicēja interviju ar tās vadītāju. K.Ulmanis teica: "Mēs lūdzam Eiropas palīdzību cīņā pret boļševikiem. Palīdzību ar brīvprātīgiem, ar ieročiem, munīciju, pārtiku. Lūdzam arī palīdzību nokārtot mūsu finanses."⁴⁷

23.janvārī K.Ulmanis tikās ar ASV

pārstāvi Kopenhāgenā L.Osbornu. Pēdējais telegrāfiski ziņoja uz Vašingtonu, ka atbraucējs lūdzis Sabiedroto intervenci Latvijā, bet, ja tas nebūtu iespējams, atļaut rekrutēt brīvprātīgos Savienotajās Valstīs un Francijā dislocētajā amerikāņu un Antantes karaspēkā, apgādāt tos ar ieročiem, munīciju utt. "Desmittūkstoš vīru kā kods (*sic!* — *R.T.*) varbūt pietiktu." Vajag 40–50 tūkstoš tonnu miltu, lai apgādātu pilsētas un izpostītos laukus. Lūgts 4–5 milj. mārciņu liels aizdevums. Nepieciešama komisija, kas pārraudzītu [Kompjēnas] pamiera noteikumus ar vāciešiem, kuri deva ieročus tikai vācbaltiešiem. Beidzot ir vēlams nosūtīt uz Liepāju Sabiedroto karakuģus, lai uzturētu kārtību un, ja rastos vajadzība, evakuētu ap 1000 vīru lielu latviešu karaspēku no Liepājas.⁴⁸

Atbildot uz L.Osborna jautājumu šīs sarunas sakarā, valsts sekretāra v.i. no Vašingtonas aizrādīja, ka brīvprātīgo vervēšanu ASV kara ministrs ir aizliegts, tāpēc tā nav iespējama. Par aizdevumu jāved sarunas ar amerikāņu misiju Parīzē.⁴⁹

Tajā pašā 23.janvārī Latvijas delegācijai bija saruna ar dāņu finansistu O.Vestholstu par brīvprātīgo sūtīšanu uz Latviju. Pēc avīzes "København" ziņām, latviešu ministriem esot izdevies banķieri ieinteresēt un viņš solījis mēģināt nodibināt 500–1000 vīru lielu dāņu korpusu, kas ieročus un munīciju saņemšot no Sabiedrotajiem. Vēl K.Ulmanim veicās vienoties ar Anglijas lietvedi Kopenhāgenā V.Kilmanorku par 5 tūkstoš šauteņu piegādi. Tās tika atvestas uz Liepāju.⁵⁰

⁴⁵ Dokumenti stāsta, 133.–134.lpp.

⁴⁶ Turpat, 134.–135.lpp.

⁴⁷ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 112.lpp.

⁴⁸ Turpat, 113.lpp.

⁴⁹ Turpat

⁵⁰ Turpat, 113.–114.lpp.

1919.gada 25.janvārī K.Ulmanis, K.Puriņš un J.Goldmanis ieradās Stokholmā. Tur Ministru prezidents apmeklēja ārzemju sūtņus (kādus, nav zināms), kopā ar K.Puriņu bija vizītē pie Zviedrijas finansu ministra Tūrsona un iepazinās ar brīvprātīgo rekrutēšanas biroja darbu. Uz Latviju bija gatavi doties vairāk nekā 100 (pēc citām ziņām — 400) virsnieku, ap 4 tūkstoš kareivju, kā arī daudz ārstu, žēlsirdīgo māsu, lidotāju utt., turklāt ar Zviedrijas valdības akceptu. Tā kā K.Puriņam, kas palika vēl Stokholmā pēc K.Ulmaņa aizbraukšanas, neizdevās dabūt no Zviedrijas 12 milj. kronu lielu aizdevumu brīvkorpusa vajadzībām, zviedru karotgribētāji Latvijā nenokļuva.⁵¹

K.Ulmaņa ceļš tālāk veda caur Helsinkiem uz Tallinu, lai stātos sakaros ar Igauniju un izveidotu savienību cīņā pret kopējiem ienaidniekiem — vispirms lieliniekiem, bet pēc tam arī vāciešiem. Sarunas ar igauņu vadītājiem, Ministru prezidentu K.Petsu ieskaitot, noritēja sekmīgi, un principā tika izlemts jautājums par Ziemeļlatvijas armijas organizēšanu, izraugot par tās virspavēlnieku kapteini J.Zemitānu un pilnvarojot to kopā ar konsulu J.Ramanu slēgt ar otro pusi nepieciešamos līgumus. Vienošanās ar Igauniju par militāru savienību viņi Latvijas vārdā parakstīja 1919.gada 18.februārī. Pēc šā līguma K.Ulmaņa valdība varēja organizēt latviešu karaspēku Igaunijas teritorijā. Līdz nonākšanai Latvijā tās daļas bija pakļautas Igaunijas virspavēlniecībai. Tomēr latviešu karavīrus varēja izmantot tikai igauņu Dienvidfrontes operācijās. Kaimiņvalstij vajadzēja, cik bija

tās spēkos, apgādāt Ziemeļlatvijas armiju pret samaksu ar visu nepieciešamo. Uz šā līguma pamata izveidoja divus kājnieku pulkus, divas baterijas un jātnieku eskadronu.⁵²

Nenogurstošais K.Ulmanis ceļā uz Berlīni un Kauņu atkal iegriezās Stokholmā (šķiet, 13.februārī), kur viņš informēja ASV sūtni A.Morisu, ka Tallinā izdevies panākt vienošanos ar Igauniju par kopēju cīņu pret lieliniekiem un ka viņš cerot noslēgt līdzīgu līgumu arī ar Lietuvu. Stokholmā K.Ulmanis un K.Puriņš tikās ar Lietuvas Padomes priekšsēdētāju A.Smetonu un finansu ministru M.Iču, lai pārrunātu kopējas frontes nodibināšanu pret lieliniekiem un citus sadarbības jautājumus. Zviedru avīze "Stockholms Dagblad" informēja, ka Latvijas premjerministrs, uzturoties dažas dienas Stokholmā, ticies arī ar zviedru, norvēģu un angļu banku, tāpat tirdzniecības firmu pārstāvjiem, lai apspriestos par Latvijas preču, īpaši kokmateriālu, pārdošanu.⁵³

Uz Kauņu K.Ulmanis devās caur Berlīni. Tur neviens viņu neesot sagaidījis, un arī Vācijas Ārlietu ministrijā noticis līdzīgi. Vairākas stundas velti izgaidījis ministrijā, augstais viesis sadusmojies un aizbraucis uz Lietuvu.⁵⁴

Kamēr K.Ulmanis turpināja savu ārzemju turneju, K.Puriņš un J.Goldmanis jau bija atgriezušies Liepājā. Viņi valdības sēdē 1919. gada 18. februārī ziņoja par brīvprātīgo vervēšanas gaitu Zviedrijā un Dānijā, kā arī ieroču dabūšanu ar Anglijas palīdzību. J.Goldmanis informēja par sarunām ārējā aizņēmuma un Latvijas mežu bagātību izmantošanas jautājumā.⁵⁵

⁵¹ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 114.–115.lpp.

⁵² Turpat, 116.lpp.

⁵³ Turpat, 117.lpp.

⁵⁴ Turpat

⁵⁵ Dokumenti stāsta, 144.lpp.

Stokholmā parafēto līgumu ar Lietuvu tās Ministru prezidents M.Slezevičs un K.Ulmanis parakstīja Kauņā 1919. gada 1. martā. Šā dokumenta latviešu pusei tik svarīgais pirmais punkts skanēja: "Lietuvas valdība garantē 1919.g. 28. februārī Lietuvas Tirdzniecības-rūpniecības bankā ar Latvijas valdību noslēgtā aizņēmuma (iespējams, ka to arī parakstīja K.Ulmanis — R.T.) izmaksu 5 miljonu vācu marķu (..) apmērā." Savukārt Latvijas valdība apņēmas pieņemt Liepājas ostā neierobežotā daudzumā Lietuvas valdībai adresētās preces un militārās kravas, to apsargāšanai atļaut Lietuvai nosūtīt uz minēto ostu nepieciešamos bruņotos spēkus, irēt vai iegūt ostā noliktavas vai vietu tām, kravu tālākai nosūtīšanai iespēju robežās nodot Lietuvas valdības rīcībā pietiekamā daudzumā dzelzceļa ritošo sastāvu, atbrīvot Lietuvas tranzītpreces no muitas nodokļiem utt. Lakonisks, bet visnotaļ nozīmīgs bija līguma 11. punkts: "Lietuvas un Latvijas valdības savstarpēji saskaņo savu darbību cīņā pret boļševikiem."⁵⁶

3. martā K.Ulmanis atgriezās Liepājā, un tajā pašā dienā viņš informēja finanšu ministru K.Puriņu, ka noslēdzis Lietuvā līgumu par ārēju aizņēmumu 2,5 milj. ostrubļu apmērā. Kauņā saņemti 750 tūkstoši ostrubļu. Pārējo summu dabūs šādos termiņos: 15. martā — 750 tūkstoš rubļu, 1.aprīlī — 500 tūkstoš rubļu un 5.aprīlī — 500 tūkstoš rubļu. Kā kārtīgs valsts darbinieks premjers lūdza ministru ierakstīt saņemto naudu valsts parādu grāmatā un par tās saņemšanu izdot viņam kvīti.⁵⁷

K.Ulmaņa gandrīz divu mēnešu ilgo braucienu (to gan lielā mērā iekavēja satiksmes grūtības), kura laikā viņš apmeklēja 6 valstis, var zināmā mērā salīdzināt ar nedaudz garāku Z.Meierovica tūri 1920. gada beigās un 1921. gada sākumā (*par to sīkāk nedaudz vēlāk*), kad viņš sabija 3 valstīs, lai iestātos par Latvijas atzīšanu *de iure*, un arī panāca to. Taču abu valstsvīru turnejām ir arī atšķirības. Ārlietu ministrs pirmām kārtām apbraukāja lielvalstis — Itāliju, Angliju un Franciju. Ministru prezidents savukārt, ja neskaita Vāciju, kur viņš uzturējās tikai caurbraucot, apmeklēja nelielas kaimiņzemes, tiesa, veselas piecas. Z.Meierovicam bija simtprocentīgs rezultāts, K.Ulmanim tikai daļējs — līgumi ar Igauniju un Lietuvu, kā arī aizdevums no pēdējās. Taču atšķirībā no vienošanās ar A.Vinīgu abi līgumi ar kaimiņvalstīm bija absolūti līdztiesīgi, abu pušu gribēti. Premjerministrs gan, kā stāsta politiķis A.Klīve, "ar neslēptu rūgtumu atcerējās to augstprātību un iepūtību, ar kādu pret viņu izturējušies zviedri, kad Ulmanis runājis Zviedrijas Ārlietu ministrijā par palīdzību Latvijai ar brīvprātīgiem, ieročiem, pārtiku, apģērbiem u.c. lietām".⁵⁸ Abiem enerģiskajiem un uzņēmīgajiem valstsvīriem kopējs bija tas, ka viņi katru mīļu dienu rūpējās par savas zemes publicitāti, moderni runājot, viņi spodrināja Latvijas tēlu, kas tolaik labi ja bija pazīstams Igaunijā, Lietuvā un kaut cik Krievijā (strēlnieki!).

Rosmīgi darbojās arī Latvijas sūtnis Londonā G.Bisenieks un ģenerālis A.Misiņš, kas 1919.gada sākumā tur kādu laiku uzturējās. Viņi bērtin ap-

⁵⁶ Dokumenti stāsta, 148.–149.lpp.

⁵⁷ Turpat, 150.lpp.

⁵⁸ Klīve A. Latvijas neatkarības gadi: Latvijas politiskā veidošanās un augšana. – Bruklina, 1976, 377.lpp.

bēra Anglijas Ārlietu ministriju ar palīdzības lūgumiem. Abi Latvijas pārstāvji sevišķi lielu vērību veltīja brīvprātīgo meklēšanai citvalstīs. Viņu 1919. gada 14. februāra memorandā britu ārlietu resoram bija teikts: "Latvijas pagaidu valdība faktiski zaudējusi visu Latvijas teritoriju un spiesta vervēt brīvprātīgos ārzemēs — sabiedrotās un neitrālās valstīs. Šie brīvprātīgie izveidotu kodolu, ap kuru tā varētu organizēt un paplašināt savu karaspēku."⁵⁹

Antantes militāristi un diplomāti Latvijā 1919. gadā

Sabiedroto lielvalstu interese par notikumiem Baltijā un palīdzība šā reģiona jaunvalstīm nebija altruistisku motīvu mudināta. Tās pamatā bija gluži pragmatiski apsvērumi — neļaut, lai Latvija, Lietuva vai Igaunija nokļūtu Vācijas vai Krievijas rokās (ja nu vien Krievzemē atkal uzvarētu demokrātija...), bet tās būtu, cik nu tas, protams, iespējams, paklausīgas Rietumu dižvalstīm. Panākt, lai šis ģeopolitiski svarīgais rajons starp Rietumiem un Austrumiem atrastos lielo demokrātiju rezdeslokā un vēlams arī kontrolē.

Pēc Antantes valstu vienošanās Latvija tika atzīta par Anglijas ietekmes sfēru. Tāpēc šis valsts karakuģi pirmie iebrauca Baltijas jūrā un kopā ar tiem vai atsevišķi arī britu diplomāti. 1919. gada sākumā Liepājā ieradās Anglijas oficiālais pārstāvis pie Latvijas Pagaidu valdības H.Grents-Vatsons, kas gan drīz aizbrauca uz Lietuvu, un pulkveža S.Talents vadītā britu militāri politiskā misija Latvijā un Igaunijā, kurā bija gandrīz 40 cilvēku. Šo misiju Lat-

vijā pārstāvēja majors A.Kīnens, kas Liepājā iebrauca 6. martā. Viņa kā padomnieka galvenais uzdevums bija palīdzēt organizēt latviešu karaspēku, kuru Anglija apņēmas apgādāt ar ieročiem. Vasarā Kīnena vietā stājās angļu ģenerālis A.Bērts. 1919. gada maijā par Antantes misijas vadītāju Baltijā iecēla angļu ģenerāli H.Gofu, vēlāk viņa vietā darbojās arī britu ģenerālis F.Māršs.

1919. gada 9. februārī Liepājā pienāca speciāls kuģis no Anglijas ar kara materiāliem pulkveža Oskara Kalpaka komandētajam bataljonam. Februārī un martā nacionālais karaspēks saņēma no angļiem ap 5 tūkstoš šauteņu un 200 (pēc citām ziņām — 50) ložmetēju. Viņi piegādāja ieročus arī tiem latviešu karapulkiem, kas 1919. gada pavasarī sāka formēties Igaunijas teritorijā. A.Kīnens 13. martā uzsauca latviešu karavīriem: "Cik jūs būsit spējīgi, tik liela būs mūsu palīdzība!"

Svarīgs atbalsts Latvijas Pagaidu valdībai bija arī angļu karakuģi Baltijas jūrā, kur kopš 1919. gada 6. janvāra uzturējās britu vieglo kreiseru eskadra kontradmirāļa V.Kovena vadībā. Tās sastāvs un lielums laiku pa laikam mainījās. Divi angļu kreiseri un 10 iznīcinātāji, kas 3. aprīlī iebrauca Liepājas ostā, atveda 20 tūkstoš šauteņu un 6 haubīces.

Diezgan aktīvi Baltijā darbojās arī franču militāristi un politiķi. Kapteiņa A.Brisona komandētā Francijas eskadra, kurā ietilpa 4 torpēdlaivas, 4 lielgabalu izlūklaivas u.c. karakuģi, 19. aprīlī ieradās Liepājā. Franču militāri politiskā misija, kuru vadīja pulkvežleitnants E.Diparkē, atbrauca Liepājā 20. maijā. Vācu un latviešu Rīgas ofen-

⁵⁹ Šipols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulisēs: 1918–1920. – Rīga, 1957, 96.lpp.

sīvas laikā šajā ostā atradās četras franču lielgaballaivas, trīs angļu un trīs amerikāņu iznīcinātāji. Baltijas jūrā uzturējās pat viens itāļu kreiseris.

Malā nepalika arī amerikāņi. ASV valsts sekretārs R.Lansings 1919. gada 10. februārī vēstulē prezidentam V.Vilsonam ierosināja sūtīt uz Latviju, Lietuvu un Igauniju speciālu amerikāņu misiju, savu priekšlikumu vispirms motivējot ar to, ka šīs valstis "cīnās pret lielniecismu". Prezidents bija vienprātis ar savu ārlietu resora vadītāju, un ASV delegācija Parīzes miera konferencē 12. martā nolēma komandēt uz Baltiju misiju ar pulkvežleitnantu V.Grīnu priekšgalā. Misija sastāvēja vienīgi no militārpersonām. Tās vadītājs ieradās Liepājā 2. aprīli angļu kreiseri "Galatea".

Iepazinies ar stāvokli Liepājā un Kurzemē, cik tas īsā laikā bija iespējams, V.Grīns to vērtēja ļoti asi. Viņš 13. aprīli rakstīja: "Pašreizējā situācija Latvijā ir vairāk kritiska nekā citās teritorijās, kas mums jānosiedz, sakarā ar to, ka 1) zemes ievērojamu daļu, ieskaitot Rīgu, pārvalda boļševiki; 2) dominējoša ir vācu militāro spēku klātbūtne, no kuriem zemes drošība būs atkarīga, līdz tiks noslēgta cita vienošanās (...). Pārtikas produktu gandrīz nav, cenas augstas, un krājumi izsīkst (...). Tautkaimiņi visur ārkārtīgi trūkst (...). Situāciju pārvalda vācieši, jo viņi šeit jūtas spēcīgi, bet latviešu armija kā militārs faktors ir nenozīmīgs. (...). Ja nebūtu vāciešu, zemi ātri applūdinātu boļševiki."⁶⁰

Īpaši nesaudzīgi, netaupot melno krāsu un pārspilējot, amerikāņu emisārs raksturoja K.Ulmaņa kabinetu: "Pašreizējā *de facto* Latvijas valdība ir

ārkārtīgi vāja un nepārstāv latviešu tautu. Tā tiktu nekavējoties gāzta, ja notiktu tautas vēlēšanas. Tā ir pašstādījusies valdība, ko radījuši partijas vadoņi un cilvēki, kas ņēmuši lietas savās rokās Rīgā un vēlāk tikuši padzīti no pilsētas boļševiku uzbrukuma rezultātā. Kā baltvācieši, tā sociālisti tai ir naidīgi noskaņoti, un tikai buržuāzija sniedz nelabprātīgu atbalstu." No otras puses, pat V.Grīns bija spiests atzīt, ka "tai pašā laikā tā (valdība — R.T.) ir vienīgā organizācija, ar kuru mums jākāro darīšanas un jāatbalsta kā nacionālā *de facto* valdība vai Latvijas organizācija, bet to pagaidām atzīt nevajadzētu. Ar to tomēr jāstājas sakaros visos jautājumos attiecībā uz pārtikas importu, blokādi, finansēm utt. Ulmanis, premjerministrs, un Valters, iekšlietu ministrs, ir vienīgie spējīgie cilvēki kabinetā. Ulmanis atstāj labu iespaidu un, liekas, ir apveltīts ar ievērojamu enerģiju un vērīgumu."⁶¹

Prof. E.Andersons savukārt tikpat kritiski vērtē V.Grīnu un viņa komandu: "Grīna misija (vēlāk komisija) bija tikpat vāji sagatavota saviem uzdevumiem kā Talents misija un nekā nezināja par apstākļiem Baltijā. Kamēr angļi centās iepazīties ar apstākļu cēloņiem un rūpējās par jauno valstu pašnoteikšanās tiesībām un neatkarības nodrošināšanu, Grīnu interesēja tikai pretlielniecisma frontes noturēšana un privātīpašuma aizsardzība. Viņš pats bija lielkapitālisma un lielo zemes īpašnieku pārstāvis, un baltiešu muižnieki viņa amerikāņa mērogā varēja šķist vēl samērā trūcīgi. Latviešus, lietuviešus un igauņus viņš uzskatīja par rupjiem, neizglītotiem un nicināmiem cilvēkiem. Netaisnību novēršana un tautu tiesī-

⁶⁰ Dokumenti stāsta, 157.–158.lpp.

⁶¹ Turpat, 159.lpp.

bas viņu maz interesēja. Vāciešos viņš saskatīja vienīgo nopietno pretkomunisma cīņas balstu Baltijas telpā. Viņa arhaiskā konservatīvisma dēļ drīz radās plaša starp viņu un angļiem un frančiem, kas nosodīja viņa nevēlēšanos saskatīt starpību starp demokrātijai un vietējo vācu vadoņu bezcerīgi fanātisko un destruktīvo politiku (...). Par vienīgajiem spējīgajiem latviešu politiķiem viņš uzskatīja Ulmani, Valteru un vēlāk jo sevišķi Niedru.”⁶²

V.Grīns ne vien deva padomus K.Ulmaņa valdībai, bet arī tieši piedalījās latviešu karaspēka organizēšanā. Viņš izstrādāja sīku armijas radīšanas plānu un izklāstīja to savā 1919. gada 20. aprīļa telegrammā ASV delegācijai Parīzē: “Pakāpeniski izsludināt mobilizāciju visā Latvijā, izveidot Latvijas nacionālo armiju, kas spētu palīdzēt valsts pārvaldīšanā un kārtības uzturēšanā pret boļševismu, pie kam Antantei jāgādā par vadību, apmācību, naudas līdzekļiem, pārtiku, apbruņojumu un visiem nepieciešamajiem kara materiāliem. (...) Vienīgā cita iespēja būtu Kurzemes okupēšana ar sabiedroto karaspēku.”⁶³

Nevar tomēr neatzīmēt, ka atšķirībā no Anglijas un Francijas, kas palīdzēja Pagaidu valdībai galvenokārt ar kara materiāliem, ASV nāca talkā vispirms ar pārtiku Latvijas bada cietējiem.

Visai enerģiski Latvijā darbojās vēlākā ASV prezidenta H.Hūvera vadītā Amerikāņu palīdzības administrācija (ARA). 1919. gada pavasarī Liepājā ieradās tās misija Baltijas valstīs, kurā bija ap 40 virsnieki (!) ar pulkvedi Dž.Grūmu priekšgalā. Lielākā daļa šo

virsnieku gan faktiski bija piedzīvojuši veikalnieki, menedžeri, ārsti utt., kas savas militārās pakāpes bija ieguvuši ne izdienas, bet speciālu zināšanu dēļ. Latvijā misiju pārstāvēja kapteinis (pēc citām ziņām pulkvedis) T.Orbisons.

Latvijas delegācijas saimnieciskais atašejs Parīzes miera konferencē K.Ozols 1919. gada 8. aprīlī parakstīja ar amerikāņiem līgumu par pārtikas un medikamentu piegādi Latvijai. Nākamajā dienā Liepājas ostā ienāca ASV kuģis “Lake Vimico” ar 1200 tonnām miltu. Pēc nedēļas amerikāņu iekārtotās virtuves baroja tūkstošiem trūcīgo liepājnieku.

Pēc vācu apvērsuma 16. aprīlī ASV gan dažas dienas pārtrauca uzturliedzekļu piegādi, bet A.Niedras kabineta laikā atkal atjaunoja. Līdz 15. maijam Latvija bija saņēmusi no amerikāņiem 2162 tonnas pārtikas. Pēc Rīgas atbrīvošanas jau 27. maijā ap 200 tūkstoš pilsētnieku sāka saņemt viņu sarūpētās zupas, Latvijas valdība saņēma no ARA pārtiku par 2,6 milj. dolāru. Uzturlīdzekļu sūtījumus uz Baltijas valstīm ASV pārtrauca 1919. gada augustā, bet bērniem tie turpinājās līdz 1922. gadam.

V.Sīpola vērtējumā, par kuru var diskutēt, “amerikāņu militāri politiskā misija, pārstāvēdama galveno, visstiprāko kapitālisma valsti, kas sniedza palīdzību Latvijas buržuāziskajai valdībai, drīz vien kļuva par galveno noteicēju Latvijā (...). Lai gan Latvija ietilpa angļu “ietekmes sfērā”, 1919.g. pavasarī Latvijas buržuāziskajai valdībai pakļautajos rajonos vislielākā ietekme bija Amerikas Savienotajām Valstīm.”⁶⁴

⁶² Andersons E. Latvijas vēsture: 1914–1920. – Stokholma, 1967, 483.–484.lpp.

⁶³ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulisēs, 107.lpp.

⁶⁴ Turpat, 112.–113.lpp.

ASV, Anglijas un Francijas militāri politiskās misijas bija ne tikai solidāras ar K.Ulmaņa valdību 1919. gada 16. aprīļa puča laikā, kuru organizēja landesvēra trieciengrupas komandieris H.Manteifels, bet arī pēc tam visiem iespējamām līdzekļiem atbalstīja šo kabinetu, nevis sazvērnieku safabricēto A.Niedras valdību. Sākās ar to, ka visvairāk meklētie K.Ulmanis un J.Goldmanis paglābās angļu misijas ēkā Liepājā. Pēc tam Pagaidu valdība pārcēlās uz ostā esošo kuģi "Saratov" angļu karakuģu apsardzībā.

H.Grents-Vatsons par šo akciju vēlāk rakstīja: "Kamēr vācu ģenerāļiem bija vara uz sauszemes, britu admirālis bija suverēns jūrā. Ulmanim un viņa biedriem tikai bija jāizvairās no baltiešu (vāciešu — *R.T.*) sargiem un ar airu laivu jādodas uz ostā noenkuroto kuģi. Mūsu iznīcinātāju lielgabalu aizsegā viņi nonāca britu aizsardzībā. Latviešu valdība tāpēc novietojās uz tvaiķa "Saratov", un sabiedrotie viņus uzskatīja par likumīgo valdību. Ar satiksmes kuģi devos katru dienu uz kuģi un pārrunāju ar Ulmani sarežģīto notikumu norisi."⁶⁵

Britu kontradmirālis V.Kovens aiztrieca no kreisera "Galedon" klāja puča vadītāju sūtņus, bet Antantes oficiālie pārstāvji pieprasīja Kurzemē un Ziemeļlietuvā dislocētā vācu 8. rezerves korpusa komandierim ģenerālim R. fon der Golcam vainīgo karaspēka daļu izformēšanu, komandieru sodīšanu un K.Ulmaņa valdības atjaunošanu. Lielbritānijas valdība 22. aprīlī Vācijas valdībai un Antantes komiteja Parīzē pieprasīja fon der Golcam atsākt Latvijas Ministru kabineta darbību, nosakot tomēr, lai tajā sadarbotos visi nacionālie elementi.

Atšķirīgu pozīciju ieņēma V.Grīns.

Viņš uzturēja ciešus sakarus ar Golcu, tiekoties vai katru dienu, lai noklausītos ģenerāļa informāciju un dotu norādījumus, kā turpināt militāras operācijas pret lielinieku karaspēku. V.Grīns 22. aprīlī sasauca speciālu apspriedi ASV misijā Liepājā, kurā piedalījās angļu un franču eskadru komandieri, Anglijas Ārlietu ministrijas pārstāvis H.Grents-Vatsons un citi. Sānksme nolēma piesūtīt vēstuli fon der Golcam, pieprasot Manteifeļa un citu nemiernieku vienību izvešanu no Liepājas un nosūtīšanu atpakaļ uz fronti. Sabiedroto misijas, bija teikts vēstulē, apņemas pēc šīs prasības izpildīšanas ieteikt savām valdībām, "lai sekmētu enerģisku kara turpināšanu pret boļševismu", atbalstīt tikai tādu Latvijas valdību, kurā būtu pārstāvētas visas Latvijā dzīvojošas tautības, t.i., tiklab latvieši, kā arī vācbaltieši, baronus ieskaitot. Visu klātesošo vārdā vēstuli parakstīja V.Grīns. Z.Meierovics tajā pašā dienā rakstīja, ka, salīdzinot ar ASV, "Anglija vēlas uzstāties noteiktāk".⁶⁶

Saprotams, ka pirmie pēc 16. aprīļa varas akta sāka enerģiski darboties latviešu politiķi un diplomāti. 19. aprīlī Liepājā sapulcējušies septiņu politisko partiju pārstāvji nosodīja apvērsumu. Latvijas delegācijas vadītājs J.Čakste tajā pašā dienā protestēja Parīzes mierkonferencē par notikušo, pieprasot fon der Golca pakļaušanu Latvijas valdības kontrolei, vainīgo personu sodīšanu un vācu armijas aizstāšanu ar Antantes karaspēku. Sociāldemokrāti — Tautas padomes loceklis P.Kalniņš un P.Sēja (kopš 1920. gada diplomātiskā darbā) — starptautiskajās sociāldemokrātu konferencēs Bernē, Amsterdamā un Lucernā 1919. gada pavasara mē-

⁶⁵ Bērziņš A. Kārlis Ulmanis: Cilvēks un valstsvīrs. — Bruklina, 1973, 111.lpp.

⁶⁶ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulises, 127.lpp.

Vilhelms Šreiners

nešos prasīja aizstāvēt demokrātiskās Latvijas intereses.

1919. gada 26. aprīlī Berlīnē ieradās Tautas padomes vācbaltiešu frakcijas loceklis V.Šreiners kā pir-

mais Latvijas diplomātiskais pārstāvis Vācijā. Viņš izveidoja liberālu vācbaltiešu informācijas biroju un, cieši sadarbojoties ar Lietuvas un Igaunijas diplomātiem, darīja daudz Vācijas valdības atiecīgo iestāžu darbības virzīšanai par labu Latvijai. 31. maijā V.Šreiners iesniedza pārskatu par stāvokli Latvijā Vācijas valsts kancleram F.Šeidemanim un 2. jūnijā tikās ar kancleru, kas apgalvojis, ka viņš nav neko zinājis par notikumiem Liepājā. Latvijas diplomāts tajā pašā dienā sniedza intervijas laikrakstiem "Vorwärts", "Vossische Zeitung", "Die Welt am Montag" un citiem. Arī tā bija liela Latvijas diplomātiska uzvara. Vācu neatkarīgo sociālistu vadītājs H.Hāze savukārt aizstāvēja latviešu intereses Vācijas Nacionālajā sapulcē.

Nākamā akcija, kurā cieši sadarbojās Latvijas un Antantes militāristi un politiķi, bija Cēsu kaujas 1919. gada jūnijā, kuras notika starp landesvēru, 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā izveidoto vācu dzelzs divīziju, un latviešu un Igaunijas armijas (tajā ietilpa arī Ziemeļlatvijas brigāde) daļām. Pēc Rīgas ieņemšanas 22. maijā vācu karaspēks virzījās ne vien uz austrumiem, turpinot cīņu pret sarkanarmiju, bet arī uz ziemeļiem, lai ieņemtu Ziemeļlatviju, ko lielnieku daļas jau bija atstājušas.

6. jūnijā vācu karaspēks ieņēma Cēsis. Pēc Antantes valstu priekšlikuma 10. jūnijā tika noslēgts pamiers līdz 19. jūnijam. Tajā pašā dienā Cēsis notika sarunas, kurās piedalījās ASV, Anglijas un Francijas pārstāvji (V.Grīns, S.Talentss, amerikāņu pulkvežleitnants E.Daulijs u.c.), landesvēra komandieris A.Flečers, igauņu pavēlniecības, A.Niedras valdības un K.Ulmaņa valdības pārstāvji.

V.Grīns ierosināja Igaunijas karaspēkam un Ziemeļlatvijas brigādei atiet uz Igauniju, bet landesvēram ieņemt Ziemeļlatviju. Tādējādi viņš ieteica nodot visu Latviju A.Niedras valdības rokās.

Antantes misiju virsvadītājs Latvijā un Igaunijā H.Gofs savukārt pieprasīja, lai fon der Golcs atvilktu vācu karaspēku uz dienvidiem no Cēsīm, un kategoriski aizliedza jebkādu viņa vienību kustību ziemeļu virzienā. Kad tas netika izpildīts un vācieši pārgāja uzbrukumā, 19.jūnijā sākās Cēsu kaujas, kuras beidzās 23.jūnijā ar igauņu un latviešu uzvaru. Taču ASV delegācija Parīzes miera konferencē ierosināja Igaunijai un Latvijai noslēgt ar vāciešiem pamieru, draudot pretējā gadījumā pārtraukt pārtikas sūtījumus. Arī Anglijas pārstāvji piekrita amerikāņu pozīcijai. 3.jūlijā tika noslēgts Strazdumuižas pamiers, kas radīja sašutumu igauņu un ziemeļnieku karaspēkā, kas vēlējās atbrīvot visu Latviju. Turklāt igauņu vienībām bija jāpaliek pamiera parakstīšanas laikā ieņemtajās pozīcijās, kas nozīmēja, ka tās nedrīkstēja ieiet Rīgā, tāpat kā to Ziemeļlatvijas brigādes komandierim pulkvedim J.Zemitānam 6.jūlijā pavēlēja S.Talentss. Ignorējot šo nesaprātīgo pavēli, brigāde tajā pašā dienā, rīdzinieku sirsnīgi sveikta, ienāca pilsētā.

K.Ulmaņa valdība, svaidīdamās starp A.Niedras kabinetu, P.Stučkas valdību un vāciešiem, piekāpās Antantei aizvien vairāk. Pagaidu valdībai un Sabiedroto misijām vienojoties, 1919.gada 30.jūnijā angļu armijas pulkvedis V.Grovs tika iecelts par galveno apmācības un apgādības priekšnieku visām Latvijas karaspēka daļām un jaunformējamiem spēkiem. Apsardzības ministra J.Zāliša pavēlē bija teikts: "Tamdēļ ir izpildāmi visi no viņa dotie aizrādījumi un pavēles karaspēka iekārtas, apmācīšanas un apgādības lietās. Viņš ir visu instruktoru priekšnieks. Viņa rīkojumi tiks karaspēkam paziņoti un dzīvē izvesti caur ministriju. Tieši dotās pavēles visiem Latvijas kareivjiem tūlī jāizpilda un par dabūtām pavēlēm jāziņo saviem tiesiem priekšniekiem."⁶⁷

Tajā pašā dienā notika Pagaidu valdības sēde, uz kuru ieradās arī J.Čakste. Viņš ziņoja, ka "sabiedrotie izteikuši noteiktu vēlēšanos, lai kabineta rekonstruēšanās notiktu Liepājā un *vēl šodien* (izcēlums mans — R.T.), viņš domā, ka šī vēlēšanās jāievēro, un tādēļ liek kabinetam priekšā atkāpties, lai varētu sastādīt jaunu". Pēc īsām debatēm, iebilstot vienīgi tirdzniecības un rūpniecības ministram Sp.Paeglem, kabineta locekļi nolēma šo prasību apmierināt.⁶⁸

Ar to vēl nepietika. Vienlaikus ar Strazdumuižas pamiera noslēgšanu Sabiedroto militārā misija paziņoja ne vairāk, ne mazāk, ka līdz Tautas padomes sasaukšanai un jauna Ministru kabineta sastādīšanai varu Rīgā "saņemt savās rokās sabiedroto gubernatori". Par civilgubernatoru tika iecelts S.Talentss, par militārgubernatoru — E.Daulijs...

Ignorējot V.Grīna draudus par uzturlīdzekļu piegādes pārtraukšanu, S.Talentss iedrošināja K.Ulmani neuzņemt koalīcijas valdībā A.Niedres ministrus un krievu minoritātes pārstāvi, kā arī samazināt vācu ministru skaitu. 13. jūlijā izveidotajā kabinetā tomēr iegāja vācbaltieši E.Magnuss un R.Erhards — tieslietu un finanšu ministri — un ebrejs prof. P.Mincs — valsts kontrolieris. 15. jūlijā Tautas padome apstiprināja jauno valdību.

K.Ulmaņa nolasītajā Ministru kabineta deklarācijā ārpolitikai bija ierādīts maz vietas. Valdības galva runāja tikai par nepieciešamību vistuvākajā laikā atbrīvot Latgali, panākt vācu karaspēka drīzāku aizvākšanu no Kurzemes un Latvijas neatkarības juridisku atzīšanu. Viņš izteica cerību, ka Latvija reiz būs Tautu Savienības locekle. Un tas arī viss.

Diskusijā par kabineta programmas ziņojumu runāja 13 Tautas padomes locekļi. Tikai daži no viņiem kritizēja šo dokumentu. Visasāk runāja opozīcijas pārstāvis sociāldemokrāts F. Menders. Viņa ieskatā, trīs minoritāšu pārstāvji kabinetā liecina, ka valdība ir nosvērusi pa labi, ka tā neatspoguļo latviešu tautas gribu un tajā nav reprezentētas visas iedzīvotāju šķiras. Šī kompromisa valdība nevarēs dot Latvijai mieru, tā "var nest tikai jaunas briesmas no labās puses". Oratora secinājums bija strikts: "Mēs tagadējam kabinetam, ja arī mums, mazākais man, ir cienība pret pašu kabineta galvu, parlamentārisku uzticību izteikt nevaram."

Taču sociāldemokrātu frakcijas iesniegtā rezolūcija šajā jautājumā saņēma tikai 22 balsis. Par radikāldemo-

⁶⁷ Dokumenti stāsta, 202.lpp.

⁶⁸ Turpat, 201.–202.lpp.

krātu proponēto valdību atbalstošo lēmumu balsoja 61 Tautas padomes loceklis, diviem atturoties.

Parīzes miera konference — Latvijas diplomātu pirmā skola

Konferenci, kura notika ar pārtraukumiem no 1919. gada 18. janvāra līdz 1920. gada 21. janvārim, sasauca Pirmajā pasaules karā uzvarējušās lielvalstis, lai izstrādātu miera līgumus ar zaudētājām zemēm. Piedalījās 32 valstis: ASV, Lielbritānija, Francija, Ķīna, Japāna, Čehoslovākija, Beļģija, Polija u.c. Vācija un tās bijušie sabiedrotie tika ielūgti uz Parīzi tikai pēc tam, kad bija izstrādāti miera līgumu projekti. Galvenais no tiem bija Versaļas miera līgums ar Vāciju. Svarīgākos jautājumus konferencē izlēma ASV, Lielbritānijas un Francijas pārstāvji. Parīzē apstiprināja arī Tautu Savienības statūtus. Baltijas valstis uz konferenci netika aicinātas, jo Antantes vadītāji uzskatīja padomju varu Krievijā par īslaicīgu parādību. Viņuprāt, nevarēja ignorēt baltiešu agrāko piederību cariskajai impērijai un Baltijas valstu neatkarības jautājuma izlemšanu vajadzēja atstāt nākamajai Krievijas Satversmes sapulcei.

Lai gan Latvija nebija ielūgta piedalīties miera konferencē, 1919. gada sākumā tā nosūtīja uz Parīzi Tautas padomes delegāciju, kuru līdz 21. maijam vadīja J.Čakste. Pēc viņa aizbraukšanas uz Rīgu šo darbu turpināja Z.Meierovics, bet, kad viņš jūlijā devās uz dzimteni, — franču valodas un mentalitātes teicamais zinātnis J.Seskis.

Delegācijas oficiālie balsstiešīgie locekļi bija nule minētie trīs politiķi, bez tam strādāja eksperti — M.Skujenieks, V.Skubiņš, J.Kreibergs, J.Grišāns un A.Brēmers. Viņu

sirdsprāts bija Tautas padomes vadītājs un ārlietu ministrs. Diplomāts K.Zariņš rakstīja par J.Čaksti: "Visas delegācijas dvēsele bija Jānis Čakste. (..) Čakste bija no visiem delegātiem tas vecākais un ar lieliem piedzīvojumiem un, jāsaka, arī ar visaugstāko inteligenci."⁶⁹ J.Seska vērtējumā, "neskatoties uz saviem gadiem, Čakste rīkoja un vadīja apspriedes ar īstu jaunības sparū un nesatricināmu ticību Latvijas lietai. Viņš nekad nebija ne piekūsis, ne saīdzis, ne slims, ne nevarīgs".⁷⁰ Delegācijas sekretārs O.Grosvalds bija par Z.Meierovicu līdzīgās domās: "Meierovics bija Latvijas miera delegācijas istā dvēsele. Ar savu enerģiju un uzņēmību, cilvēku pazīšanu un veiklību, apstākļu ātro apsvēršanu un izmantošanu viņš savam diplomātiskam darbam bija kā radīts (..). Meierovica nopelns ir, ka viņš nostādīja Latvijas delegācijas darbu no paša sākuma uz solidiem pamatiem un prata atrast pareizos paņēmienus un pārliecinošus argumentus."⁷¹

1919. gada pirmajās dienās Latvijas speciālisti dažādos jautājumos jau atradās Stokholmā. Pēc neilga laika

Jānis Čakste

⁶⁹ Jānis Čakste: Ilustrēts piemiņas rakstu krājums. — Rīga, 1928, 112.lpp.

⁷⁰ Turpat, 114.lpp.

⁷¹ Z.A.Meierovics: Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums. — Rīga, 1935, 132.–133.lpp.

viņiem pievienojās J.Čakste. 4. un 6. janvārī zviedru galvaspilsētā notika delegācijas pirmās sēdes. J.Seskim tika uzdots izstrādāt memoranda uzmetumu, kuru pieņemt Latvijas valdība iesniegšanai lielvalstīm. Nolēma arī, ka J.Čakstem, M.Skujeniekam un J.Seskim pēc iespējas ātrāk jāizbrauc uz Parīzi. No Bergenes ostas Norvēģijā viņi ar kuģi devās uz Ņūkāstlu Anglijā. Pēc tam ar vilcienu uz Londonu un no turienes uz Francijas metropoli.

Parīze šajā laikā sakarā ar Miera konferenci bija kļuvusi par pasaules politiskās dzīves centru. Tā kā bija liels viesu pieplūdums, trūka dzīvokļu, Latvijas delegācijai vajadzēja mitināties divās vietās. Galvenajā mītnē mājāja J.Čakste un Z.Meierovics, un tur bija arī latviešu pārstāvniecības darba vieta. Baltijas valstu delegācijas, kuras sadarbojās ļoti cieši, savas kopējās sēdes noturēja pārmaiņus latviešu, igauņu un lietuviešu pārstāvniecības telpās. Kādu laiku tajās piedalījās arī Somijas, Ukrainas un Baltkrievijas politiķi un diplomāti.

J.Seska skatījumā, kam var tikai pievienoties, Latvijas delegācijas uzdevums Parīzē bija gādāt, lai:

“1) latviešu delegāciju pielaistu, resp., uzklausītu Miera konferencē;

2) dabūtu no Antantes palīdzību — atbrīvot Latviju no vācu un krievu karpēka;

3) Latvijas valsti atzītu Miera konferencē par pilntiesīgu locekli (*de facto*) valstu saimē.”⁷²

Latvijas valsts idejas popularizēšanai Rietumeiropas presē un sabiedrībā delegācija Parīzē nodibināja Latviešu informācijas biroju, kura vadību uzticēja J.Seskim. Šim mērķim birojs izdeva

“Ziņojumu”, ko piesūtīja visām latviešu organizācijām, kuras bija zināmas ārzemēs. Savas valsts prasību, plānu un centienu propagandai birojs izmantoja arī Parīzē franču valodā iznākošo mēnešrakstu “Revue Baltique”, kuru rediģēja latviešu žurnālists A.Tupiņš. Katras Baltijas valsts delegācijai žurnālā bija rezervēts zināms lappušu skaits, un mēnešraksts arī iznāca uz šo valstu rēķina. Šajā izdevumā varēja ievietot garākus informatīvos un propagandas rakstus, kurus, kā atceras J.Seskis, “plašāki pazīstamas avīzes no nepazīstamas spalvas par nepazīstamām, mazām tautām neuzņēma. (..) Tikai ar pastāvīgu “sevis atgādināšanu”, savu prasību neaprimstošu atkārtotāšanu un zināmu uzlabību bija iespējams uz sevi vērst atklātības un viņas darbinieku uzmanību tanī laikā, kad gandrīz katrai Eiropas nācijai bija savi “sasāpējuši” politiski un saimnieciski jautājumi”.⁷³

Tā kā Latvijas delegācija nevarēja tieši piedalīties konferences darbā, tā bija spiesta aprobežoties ar memorandu, notu, paziņojumu u.tml. dokumentu iesniegšanu foruma vadībai un atsevišķām valstīm. Otra darbības forma bija tikšanās ar lielvalstu vadītājiem (gan tikai viena), ārzemju politiķiem, diplomātiem un žurnālistiem. Latviešu delegāti lielās cerībās sagatavoja 34 dažādas, labi pamatotas oficiālās notas Antantes valdībām un konferences komisijām. Lielāko daļu no tām izstrādāja vai iniciēja Z.Meierovics. “Kā neatzītas valsts pārstāvniecība,” atzīmē O.Grosvalds, “delegācija uz tām nekādas atbildes nesāņēma, tā ka šī aktivitāte bija, tā sakot, vienpusīga, un iesniedzēji nevarēja pārbaudīt savu rakstu iespaidu.”⁷⁴

⁷² Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē, 223.lpp.

⁷³ Turpat, 230.–231.lpp.

⁷⁴ Z.A.Meierovics, 133.lpp.

Latvijas delegācija, pirmām kārtām M.Skujenieks, 1919. gada janvārī un februārī izstrādāja plašu memorandu par savu valsti un iespieda to franču un angļu valodā. Memorandā bija septiņas nodaļas: latviešu apdzīvotās zemes un iedzīvotāji; Latvijas vēsture (divas nodaļas); latviešu kaimiņi; attiecības ar Krieviju; saimnieciskā dzīve; Latvijas rūpniecība un Latvijas valsts īpašumi.⁷⁵ Šo dokumentu J.Čakste 10. februārī iesniedza konferencei, to izsūtīja foruma komitejām, laikrakstu redakcijām, ievērojamiem politiķiem un sabiedriskiem darbiniekiem. Abās konferences darba valodās iznāca arī A.Berga brošūra "Latvija un Krievija".

10. martā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pārstāvjus pieņēma franču parlamenta ārlietu komisijas priekšsēdētājs F.Buijons, bet 16. martā sekoja ilgi gaidītā vizīte pie konferences priekšsēdētāja Francijas premjerministra Ž.Klemanso, kurā bez baltiešiem piedalījās arī Ukrainas un Gruzijas delegāti. E.Andersons norāda, ka "rūdītais Klemanso ar skaistām, nenozīmīgām frāzēm un bezsatura solījumiem izvairījās atklāti atbalstīt šo zemju neatkarības prasības".⁷⁶

Ar vispārpolitisku jautājumu risināšanu Parīzē Latvijai kā neveicās, tā neveicās, jo Antantes valstsvīru un diplomātu vairākums joprojām uzskatīja Baltiju par Krievijas sastāvdaļu. Vēl krasāku antibaltisku pozīciju ieņēma krievu emigrācija un viņu vadoņi, kuri Francijas galvaspilsētā mudžēt mudžēja.

Nekā taustāma nedeļa arī 16. aprīlī Miera konferences Augstākās padomes (Lielbritānija, Francija, ASV, Itālija, Japāna) izveidotā speciālā Baltijas komisija, kuru vadīja angļu delegācijas lo-

ceklis E.Hovards, bet kurai nebija skaidri definēti uzdevumi. Komisijas locekļi pirmajā sēdē 15. maijā akadēmiski diskutēja par dažādām iespējamām Baltijas zemju pārvaldes formām un nolēma sākt savu darbību pēc būtības ačgārni — nevis iepazīstoties ar baltiešu, bet ar krievu un vācu minoritāšu pārstāvjiem. 19. maija sēdē komisija, no vienas puses, ieteica pagaidām atstāt fon der Golca karaspēku Latvijā, bet, no otras puses, pieprasīja vāciešiem atbalstīt latviešu mobilizāciju un nacionālās armijas veidošanu un brīdinot nejaukties Latvijas iekšpolitikā. Kad 22. maijā majors A.Kīnens informēja komisiju par Vācijas īstajiem nodomiem Baltijā, tās prokrieviskie un proģermāniskie locekļi ieteica šo valstu jautājumus kārtot saskaņā ar krievu emigrantu vadītājiem.

Tikai 10. jūnijā komisija atrada laiku, lai uzklausītu Z.Meierovicu, O.Grosvaldu un J.Seski, turklāt sēdē piedaloties arī krievu politiķim V.Maklakovam, kas sēdēja netālu aiz E.Hovarda. Z.Meierovics nolasīja kārtējo memorandu, kurā atkārtoja prasību atzīt Latvijas pilnīgu neatkarību. Sekoja E.Hovarda atbilde. Tā bija laipna, bet tomēr noraidoša. E.Hovards paziņoja, ka komisijas locekļi, vienprātīgi apstiprinot solījumus, kurus viņu valdības, gaidot miera konferences galīgos lēmumus, esot devušas, atzīstot Latvijas Pagaidu valdību kā *de facto* neatkarīgu. Bet komisijai neesot iespējams nosacīt galīgi Baltijas valstu stāvokli bez Krievijas valdības (ne jau nu lielnieku! — R.T.) piekrišanas, kura pēc tās noteiktas pārliecības nodibināšoties visai drīz. Šādos apstākļos Antantei esot ārkārtīgi grūti, ja ne pat neiespē-

⁷⁵ Sk. arī Valdības Vēstnesis, 1919, 1.-3., 5.-6, 8.-9., 11.aug.

⁷⁶ Andersons E. Latvijas vēsture: 1914-1920, 479.lpp.

jami, atzīt tūlīt baltiešu zemju neatkarību. Tomēr komisijas vadītājs pēc būtības liekulīgi deklarēja, ka tās locekļi vēlētos no jauna apliecināt Baltijas valstīm savas simpātijas un norādīt, ka Sabiedrotie cenšoties katrā iespējamā veidā nodrošināt latviešu, igauņu un lietuviešu tautas brīvību. Komisija apspriedīšot Latvijas delegācijas prasības un, cik iespējams, mēģināšot tās ievērot.

Vēl skaidrāk Baltijas komisijas un reizē ar to arī Miera konferences viedoklis izpaudās komisijas konferences zināšanai 23. jūlijā pieņemtajā slēdzienā. Komisija norādīja, ka esot svarīgi Baltijas jūras krastos izveidot stipras valdības, lai tās varētu būt par valni kā pret lielinieciemu, tā pret Vācijas plāniem. Tikpat vajadzīga esot cieša sadarbība starp Baltijas zemju un Antantes un draudzīgo valstu valdībām. Lai to nodrošinātu, baltiešiem jābūt pārliecinātiem, ka Sabiedrotie sargāšot to brīvību gadījumā, ja Krievijā nodibinātos jauna centralizēta valsts vara.

Diplomāta un vēsturnieka J.Vīgraba ieskats, kuram gan grūti piekrist: "No vēstures viedokļa būtu nepareizi pārmet sabiedrotiem šādu viņu izturēšanos pret Baltijas valstīm Miera konferences laikā: toreizējos apstākļos viņi nevarēja citādi rīkoties, sevišķi, ja ņem vērā, ka Baltijas tautas kā tādas sabiedroto zemēs bija gandrīz vai pilnīgi nepazīstamas, un arī neaizmirst Latvijas Pagaidu valdības stāvokli 1919. gadā. (..) Nepadodoties jūtām, bet spriežot mierīgu prātu, jāatzīst, ka Latvijas delegācija Miera konferencē panāca taisni to, ko vispār varēja panākt, un ka sabiedrotie toreiz Latvijai nav devuši mazāk, nekā no viņiem varēja pamatoti prasīt. Bet tikpat dabīgi un

pareizi bija arī no Latvijas delegācijas puses tūlīt celt konferencei priekšā savas galīgās prasības."⁷⁷

1919. gada 28. jūnijā parakstītais Versaļas miera līgums kopumā bija vairāk vai mazāk labvēlīgs Baltijas valstīm. Tā 116. pantā tika solīts respektēt to teritoriju neatkarību, kas līdz 1914. gada 1. augustam piederēja Krievijas impērijai, 292. pantā atsakoties arī no visiem ar šo valsti vai tās bijušām sastāvdaļām slēgtiem līgumiem. Baltijas valstis varēja interesēt arī daži citi 28. jūnija vienošanās noteikumi. Vācija apsolīja paturēt savu karaspēku šajās zemēs, bet neiejaucoties Baltijas valstu valdību nacionālās aizsardzības darbā, un evakuēt savus karapulkus pēc Antantes pieprasījuma. Baltijas zemes Versaļas miera dokumentā saņēma zināmu netiešu akceptu un garantijas, bet, tā kā tās līdz šā līguma parakstīšanai vēl nebija formāli atzītas, viņas nevarēja pieprasīt kara zaudējumu atlīdzību.

Pēc Versaļas miera līguma parakstīšanas Baltijas valstu pārstāvjiem it kā nebūtu bijis vairs īsta iemesla uzturēties Parīzē. Taču tur palikušajam J.Seskim un dažiem citiem Latvijas delegācijas locekļiem vajadzēja atrisināt vismaz trīs jautājumus, kuri prasīja sevišķi daudz pūļu. Pirmkārt, latviešu karavīru reevakuācija no Francijas uz Latviju, otrkārt, latviešu strēlnieku pārsūtīšana no Sibīrijas un Tālajiem Austrumiem uz dzimteni un, treškārt, kara materiālu pirkšana un nosūtīšana uz Latviju. Kā liecina J.Seska memuāri un dienasgrāmata,⁷⁸ lai sekmīgi atrisinātu šos uzdevumus, vajadzēja desmitiem reižu doties uz Francijas Ārlietu un Kara ministriju, pēc iespējas

⁷⁷ Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1938, 4.nr., 575.-576.lpp.

⁷⁸ Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara norisēs, 265.-309.lpp.

augstākā līmenī runāt ar Miera konferences dalībniekiem un ekspertiem, kontaktēties ar franču politiķiem un žurnālistiem. Latvijas delegācijas trešais un pēdējais vadītājs un viņa padotie to darīja diendienā, svētdienas ieskaitot.

1919. gada 9. augusta ziņojumā K.Ulmanim un Z.Meierovicam J.Seskim vajadzēja konstatēt, ka "mēs esam spiesti griezties ar savām prasībām tikai pie viena faktora, pie Antantes, mums nav izvēles, mēs nevaram griezties pie katras otrās varas un ar to kaulēties. Tādā kārtā mūsu politika izvērsās lūgšanās un pierunāšanas mēģinājumos. To zina ļoti labi Antante, vismaz Miera konferencē, un tādēļ viņa izturas pret mazām tautām ar ārkārtīgu vienaldzību un mazcienību".⁷⁹ Lai arī tā, J.Seskis un viņa kolēģi augstāk minētos trīs galvenos uzdevumus 1919. gada otrajā pusē izpildīja.

Latvijas ārpolitika un tās veidotāji 1919. gada otrajā pusē

Saņēmis K.Ulmaņa rīkojumu atgriezties Latvijā, lai tur organizētu Ārlietu ministriju un vadītu tās darbu, Z.Meierovics 1919. gada 3. jūlijā izbrauca caur Londonu uz dzimteni. Uzka vējies kādu laiku angļu galvaspilsētā un pārvarējis satiksmes grūtības, viņš 23. jūlijā ieradās Rīgā. Ministru vajadzēja sagaidīt Vilim Šūmanim, kas jau veica ārlietu resora tehniskos organizēšanas priekšdarbus un bija pirmais ministrijas kancelejas vadītājs. Z.Meierovics bija jā sagaida ostā, un šim nolūkam V.Šūmaņa rīcībā tika nodots viens no nedaudzajiem valdības automobiļiem. Taču tajā jau bija ierausies kāds

ARA loceklis, sekvestrējot spēkratu savām vajadzībām. Kamēr abi mašīnas konkurenti strīdējās, Z.Meierovics, iekāpis vienkāršā ormanī, jau pieturēja pie Ārlietu ministrijas durvīm tagadējā Valdemāra ielā 3, kur pagaidām vēl atrodas Rīgas dome.

Kā jau katrs sākums ir grūts, tāds tas bija arī Latvijas ārpolitiskajam dienestam. V.Šūmanis savās atcerēs raksta: "Mūsu rīcībā nebija gandrīz nekādu sazināšanas līdzekļu ar ārpasauli, izņemot radiostaciju Pētera baznīcas tornī. Resoram nebija arī diplomātisko šifru, kādēļ aicinājumi palīgā bija jānosūta no Pētera torņa skaidrā valodā. Dažreiz gadījās, ka nākošā dienā Vācijas pārstāvība piesūtīja ministrijai radiogrammas ar tekstu ar savām protesta notām par Vācijas karaspēka apvainošanu. Šis protesta notas bira katru dienu kā no pārpilnības raga un bija pa lielākai daļai ieturētas tonī, ko grūti būtu dēvēt par diplomātisku." V.Šūmanis atminas, ka 1919. gada augustā izcēlies gandrīz vai "valodu karš" ar Vācijas pārstāvniecību Rīgā, jo Latvijas Ārlietu ministrija sākusī sūtīt atbildes uz tās notām latviešu valodā. Vācieši sūtījuši latviešu notas atpakaļ, iesakot tās rakstīt kaut vai latīņu jeb spāņu valodā... "Meierovicam bij pietiekoši spēka un izturības atbildēt uz šādu nicināšanu ar noteiktu korektību." Ministra personību memuāru autors raksturo šādi: "Attiecībās ar saviem darba biedriem Meierovics arvien bij ļoti laipns. Viņš prata tos ieinteresēt un saistīt pie darba. Vienmēr nenoguris, dzīvespriecīgs, uzņēmīgs un attapīgs viņš aizrāva arī citus sev līdzīgi darbā. Viņš izvairījās no intrigām, kādēļ arī resora darbinieku starpā valdīja teicama saskaņa. Pat viņa rājiem,

⁷⁹ Dokumenti stāsta, 215.lpp.

kas gadījās ļoti reti, piemita zināms "šarms". (...) Pat vislielākie panākumi to neapzīlbināja: neesmu nekad novērojis pie Meierovica iedomību (...). Bija patīkami ar viņu diskutēt par dažādiem jautājumiem. Ātrs un noteikts savos slēdzienos, viņš labprāt uzklusēja arī savu darba biedru domas un iebildumus un ar lielāko objektivitāti ņēma tos vērā savos galīgos slēdzienos; savu uzskatu uzspiešana citiem viņam bija sveša."⁸⁰

Pirms Z.Meierovica atgriešanās no Parīzes 1919. gada jūlijā izveidoja vienīgi Ārlietu ministrijas kanceleju. Jau ministra vadībā kā pirmos nodibināja politiski diplomātisko departamentu ar ekonomiski konsulāro apakšnodaļu, informācijas departamentu un saimniecības nodaļu kancelejas sastāvā.⁸¹ 1919. gada rudenī funkcionēja jau četri departamenti: politiski diplomātiskais, no kura, runājot Z.Meierovica vārdiem, "iziet uz pasauli un ietek visi Latvijas politiskie pavedieni ārlietās"; informācijas departaments, kura rokās atradās Latvijas propaganda ārzemēs, un kurjeru dienests, resp., sakaru uzturēšana starp pārstāvniecībām ārzemēs un ministriju; juridiskais departaments, kura galvenais uzdevums bija likumu un konvenciju izstrādāšana Latvijas attiecību noteikšanai ar ārvalstīm un līgumu sagatavošana ar tām, un vispārīgais departaments, kura pārziņā atradās ministrijas administrācijas lietas.⁸²

Ārlietu resora pirmie darbinieki, no kuriem pakāpeniski izauga talantīgi diplomāti, bija Ludvigs Sēja (politiski diplomātiskā departamenta direktors),

Pauls Ašmanis (informācijas departamenta direktors), Hermanis Albats (juridiskā departamenta direktors), Jānis Lazdiņš, Jūlijs Feldmanis, Arturs Stegmanis un citi.⁸³ Liela daļa no viņiem bija ar augstāko izglītību (protams, dažādu) un labi svešvalodu pratēji, taču bez diplomātiskā darba pieredzes. To vajadzēja iegūt, gadu ritumā strādājot savas neatkarīgās valsts labā.

Latviešu diplomāti citvalstīs un to diplomāti Rīgā

Veidojot Latvijas pārstāvniecības ārzemēs, Ārlietu ministrijai bija trīs prioritātes: Rietumu lielvalstis, Skandināvijas valstis un Somija un kaimiņzemes — Lietuva un Igaunija. Šis process sākās jau 1918. gada beigās. Par dažām valstīm jau bija teikts.

Mākslas vēsturnieku Dr. Oļģerdu Grosvaldu, kas 1919. gadā strādāja Latvijas delegācijā Parīzes miera konferencē, ar Ministru kabineta 24. septembra lēmumu iecēla par Latvijas valdības priekšstāvi — pilnvaroto lietvedi (*chargé d'affaires*) Francijā (skaitot no 1. jūlija). Ar valdības 1921. gada 7. marta lēmumu viņa pilnvaras attiecināja arī uz Beļģiju un Holandi.⁸⁴ O.Grosvaldu, tāpat kā citus Latvijas diplomātiskos pārstāvjus, līdz valsts atzīšanai *de iure* oficiāli parasti nesauca par sūtņiem un neakreditēja pie attiecīgo valstu valdībām.

Par viņa uzdevumiem 1919. gada otrajā pusē daiļrunīgi stāsta Z.Meierovica 7. augusta vēstule J.Seskim, kurā cita vidū bija sacīts: "Mūsu armijas stā-

⁸⁰ Z.A.Meierovics, 127.–129.lpp.

⁸¹ Valdības Vēstnesis, 1919, 2.aug.

⁸² Turpat, 1919, 18.nov.

⁸³ Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1997, 4.nr., 101.–102.lpp.

⁸⁴ LVVA, 2570.f., 14.apr., 522.l., 266.lp.

voklis ir ārkārtīgi grūts. Ir veselas zaldātu vienības, kas basām kājām, ārkārtīgi slikti apģērbtas, stāv savā grūtā un atbildīgā postenī. Ir vajadzīga ārkārtīga izturība, lai pie tādiem apstākļiem uzturētu armijā uz ilgāku laiku vajadzīgo garastāvokli. Ir pienācis pēdējais laiks, lai mēs armijai sākam dot ko reālu līdzšinējo deviņu mēnešu ilgo solījumu vietā...

Pirmām kārtām tātad mums vajaga zābaku, siltu apģērbu un, par visām lietām, ieročus armijai. Artilērijas Latvijas armijai tikpat kā nemaz nav. Mobilizāciju nevaram izvest, jo nav ar ko apbruņot un apģērbt jaunmobilizējamos zaldātus. Ja daži no Sabiedrotiem negrib saprast lietas stāvokļa svarīgumu, tad koncentrējiet visu savu uzmanību uz Lielbritāniju kā Parīzē, tā arī Londonā.”

Ministrs lūdza diplomātu “arī no savas puses Parīzē darīt visu, lai vāci ātrāk atstātu Kurzemi, jo ir pilnīgi skaidrs, ka šeit vācu un krievu reakcionāru starpā pastāv vēlēšanās izvest plānu par Krievijas–Vācijas aliansi, vismaz pa daļai. Kamēr vāci nav Kurzemi atstājuši, mēs neticam nevienam viņu solījumam. Vācu aiziešanas diena no Kurzemes būs Latvijas nacionālo svētku diena. Bet, līdz kamēr tas notiek, pieliekat visu enerģiju, lai uz to pamudinātu Sabiedrotos, jo viņiem ir līdzekļi, ar kuriem Vāciju uz to piespiest, piem., Vācijas bloķēšana. Vācijas karagūstekņu ieturēšana Sabiedrotu zemēs utt., utt.”⁸⁵

O.Grosvalds savukārt atceras, ka bez šiem uzdevumiem viņam bija jā rūpējas par pasta sakaru un kuģu satiksmes nokārtošanu ar Franciju, Latvi-

jas pilsoņu dokumentu atzīšanu rezidences zemē utt. Taču “galvenais pagaidu mērķis man likās rakstiska Latvijas neatkarības *de facto* atzīšana no Francijas valdības puses. Tāda dokumenta mums toreiz vēl nebija ne no vienas valsts, jo *Balfour'a* (Belfūra — *R.T.*) 1918.g. 11. novembra nota bija tikai atzinusi Latviešu Nacionālo Padomi kā neatkarīgu orgānu (“independent body”). Protams, to tad pilnīgi pareizi praksē attiecināja arī uz Latvijas valdību.”⁸⁶

Z.Meierovics, uzturēdamies Parīzē, 1919. gada 5. martā saņēma K.Ulmaņa telegrammu piedāvāt sūtņa vietu Stokholmā O.Grosvalda tēvam Fridriham Grosvaldam, kas 1919. gada sākumā atradās Londonā — pieredzējušam politiķim, bij. Krievijas I Valsts domes deputātam un sabiedriskam darbiniekam, kas Rīgas Latviešu biedrības priekšnieka amatā sabija 34 (!) gadus (1885—1919). Ministrs par piedāvājumu informēja F.Grosvaldu. Saņēmis piekrišanu atbildi, Z.Meierovics 9. aprīlī vēstulē F.Grosvaldam rakstīja, ka Latvijas pārstāvniecības Zviedrijā “darbības mērķis vispirms būtu panākt Latvijas patstāvības atzīšanu, sakaru uzturēšanu ar citām legācijām, Ārlietu ministriju un Latvijas valdību, tad parastā diplomātiskā darbība (pasu un vīzu izdošana, kur vajadzīga stingra kontrole); beidzot jāizpēta apstākļi, kas būtu labvēlīgi Ziemeļvalstu Federācijas dibināšanai”. Vēstule beidzās ar vārdiem: “Es ļoti priecājos, ka Jūs esat pieņēmuši Latvijas ministra posteni Stokholmā, un esmu pārliecināts, ka laba kopdarbība pastāvēs mūsu starpā un ražīgi panākumi būs Jūsu darbam.”⁸⁷

⁸⁵ Z.A.Meierovics, 458.–459.lpp.

⁸⁶ Universitas, 1958, 5.nr., 23.–24.lpp.

⁸⁷ Z.A.Meierovics, 424.–425.lpp.

Fridrihs Grosvalds

Norvēģijā un Dānijā.⁸⁸

Varbūt mūsdienās tas izklausās mazliet neparasti, taču F.Grosvalda pirmais palīgs bija viņa meita Līna, kura kopš 1919. gada 1. augusta strādāja sūtniecībā par sekretāri, vajadzības gadījumā aizvietojojot arī tēvu. Viņa bija labi izglītota jauna dāma. Beigusi privātskolu Rīgā, L.Grosvalda papildināja zināšanas valoduursos vairākās Rietumeiropas pilsētās, Stokholmu ieskaitot. Tāpēc nav brīnums, ka Līna perfekti pārvaldīja vācu, angļu un franču valodu, bet pietiekami — krievu un zviedru.

1919. gada 1. oktobrī Stokholmā sāka strādāt F.Grosvalda kundze Marija, kura bija nolikusi mājskolotāja eksāmenu Rīgas kroņa ģimnāzijā. Viņa pilnībā prata vācu un franču valodu un diezgan labi orientējās arī krievu, angļu un zviedru mēlē. Atbildot uz anketas jautājumu par sūtņa dzīvesbiedres profesiju, F.Grosvalds ierakstīja: “Grāmatvedis, kasieris, tulks Latvijas legācijā Stokholmā.”

F.Grosvalda nelielā komanda, kurā kādu laiku kā konsula p.v.i. bija arī rakstnieks Kārlis Ieviņš, darīja visu, kas bija tās spēkos, lai panāktu Latvijas atzīšanu *de iure* Skandināvijā. Pir-

mās to izdarīja Zviedrija un Norvēģija 1921. gada 5. februārī, pēc tam Dānija un Islande — divas dienas vēlāk.

F.Grosvaldam bija labi palīgi. 1919. gada 22. martā jurists Kārlis Ducmanis tika iecelts par Latvijas sūtniecības sekretāru Kopenhāgenā, bet tā paša gada beigās — par sūtniecības vadītāju. Viņa pārziņā kādu laiku atradās arī Latvijas centrālais informācijas birojs, kas darbojās Dānijas galvaspilsētā. Pēc neatkarīgās valsts nodibināšanās, kad Latvijas kontakti ar ārzemēm bija ļoti sarežģīti, palīdzēja vien jūras kabelis Liepāja–Kopenhāgena kā sava veida logs uz Eiropu un dažreiz Antantes karakuģi kā “pastnieki”.

K.Ducmanis par Kopenhāgenas laiku vēlāk rakstīja publicistam un pedagogam J.Lapiņam: “Bij jātulko un jāpārstrādā pasniegšanai pārstāvībām un preseī visas Latvijas tapšanas laika gaves, sāpes, ciešanas, cerības, sasniegumi, apmelojumu atspēkojumi. Tas bija interesants, aizraujošs, bet reizē grūts, nervus postošs darbs. Pašam vajadzēja ik dienas likt sevi pārvibrēt, brīžam viss karājās mata galā. Galvenais pasts no Kopenhāgenas uz Liepāju un otrādi bij sabiedroto karakuģu okāzijas (gadījumi — *R.T.*). Ar karakuģiem atgriezās uz Liepāju martā arī Zemgals, Bēnuss, Juraševskis, Birznieks, Dambekalns u.c. (ministri un politiķi — *R.T.*).”

Kad pārstāvniecības galvenie uzdevumi Dānijā bija izpildīti, Latvijas valdība nolēma likvidēt sūtniecību Kopenhāgenā, pārvēršot to par ģenerālkonsulātu un ar 1920. gada 9. februāra lēmumu iecelot par tā vadītāju K.Ducmani. Diplomāts, kas jau prata vairākas jaunās valodas, isā laikā iemācījās arī dāņu mēli un kā jau rakstošs cilvēks korespondēja dāņu avīzēm

⁸⁸ LVVA, 2570.f., 14.apr., 516.l., 1.lp.

“Politiken” un “Kiegeilig Dagblad”, kā arī žurnālam “Illustreret Tidende”. 1922. gadā Kopenhāgenā iznāca viņa brošūra “Lettland”.

Z.Meierovics izsniedza pilnvaras emigrantam inženierim Arturam Vanagam, kas 1919. gada 12. augustā bija iecelts par Latvijas konsulāro aģentu Oslo. Ministru kabinets 1921. gada 6. maijā nozīmēja viņu turpat par ģenerālkonsulu.

Kārlis Reinhards Zariņš — bijušais latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālkomitejas darbinieks Petrogradā — citu Latvijas politisko bēgļu grupas sastāvā 1919. gada 14. janvārī arī iebruca Londonā, kur J.Čakste un Z.Meierovics piedāvāja viņam iesaistīties diplomātiskajā darbā, dodoties uz ASV. K.Zariņš labprāt negribēja braukt uz turieni, un amerikāņi arī bija ar mieru uzņemt viņu nevis kā diplomātu, bet tikai kā privātpersonu. Tādējādi šis jautājums atkrita pats no sevis.⁸⁹

Pēc nepilnu trīs mēnešu ilga darba Latvijas miera delegācijā Pagaidu valdība 1919. gada 3. aprīlī iecēla K.Zariņu par savu diplomātisko pārstāvi (*ministre resident*) Somijā. Tā kā F.Grosvalds vēl nebija paspējis ierasties Stokholmā, K.Zariņam pagaidām vajadzēja viņu aizvietot kā *chargé d'affaires*. Helsinkos sūtnis ieradās 1919. gada 9. oktobrī.⁹⁰

*

K.Zariņam šūpulis kārts 1879. gada 4. decembrī Ziemeļvidzemē, Ipiķu pagastā, lauksaimnieka ģimenē. Mācījies Pēterburgas tautas augstskolā un tirdzniecības zinību kursos. Ilgus gadus bija turienes latviešu biedrības priekšnieks. Tautas padomes loceklis. Darbojās Demokrātiskajā partijā, bet drīz vien atstāja to, lai nekad vairs

nebūtu kādas politiskas partijas biedrs. Dzimis Igaunijas pierobežā, K.Zariņš ļoti labi runāja igauņiski un bez grūtībām iemācījās somu valodu.

*

Rakstnieku un Tautas padomes locekli

Ati Ķeniņu Pagaidu valdība 1919. gada 22. novembrī iecēla par Latvijas diplomātisko pārstāvi (*representant diplomatique*) Polijā, skaitot no 1. novembra.⁹¹

*

Viņš dzimis 1874. gada 16. jūlijā kalpa ģimenē Tukuma apriņķa Grenču pagastā. Pabeidzis vietējo pagastskolu, jaunietis 1894. gadā ar labām sekmēm absolvēja Irlavas skolotāju semināru. Sekoja pedagoga darbs Līvberzē, Jelgavā un Zemītē. Apprecējies ar pazīstamo skolotāju un rakstnieci Annu Rūmani, A.Ķeniņš un viņa dzīvesbiedre 1900. gadā pārcēlās uz Rīgu, kur Āgenskalnā atvēra meiteņu progimnāziju. 1905. gadā A.Ķeniņš nodibināja arī zēnu tirdzniecības skolu.

Jau 19. gadsimta 90. gados viņš pievērsās rakstniecībai. Pirmā pasaules kara laikā A.Ķeniņš pārcēlās uz Maskavu. Viņš ne tikai studēja tieslietas universitātē, bet strādāja arī par skolotāju un rosīgi pedia-

Kārlis Zariņš

Atis Ķeniņš

⁸⁹ Bērziņš Arturs. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā. – Londona, 1959, 177.–179.lpp.

⁹⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1732.l., 10.lp.

⁹¹ Turpat, 743.l., 16.lp.

lijās latviešu bēgļu sabiedriskajā un kultūras dzīvē. A.Ķeniņš nodibināja Kultūras fondu un bija tā valdes loceklis, organizēja Latviešu rakstnieku un mākslinieku biedrību un bija tās priekšnieks.

*

1918. gada oktobrī atgriezies dzimtenē, viņš rosmīgi līdzdarbojās neatkarīgās Latvijas tapšanā. Kā Tautas padomes loceklis A.Ķeniņš bija klāt un Latviešu nacionāldemokrātiskās partijas vārdā runāja vēsturiskajā 18. novembra aktā. Pēc lielinieku iebrukuma Latvijā viņš devās uz Rietumeiropu, kur kādu laiku strādāja Londonā par Maskavas Tautas bankas rezidentu un juriskonsultu. 1919. gada rudenī atgriezies Latvijā, A.Ķeniņš Tautas padomes delegācijas sastāvā piedalījās sarunās ar Igauniju par palīdzības saņemšanu cīņās pret Bermontu.

L.Sēja 1919. gada 18. novembrī informēja "Valdības Vēstneša" lasītājus, ka Latvijas legācijas, kuru vadītāji ir *chargé d'affaires*, funkcionē šādās pilsetās: Londonā (Bisenieks), Parīzē (O.Grosvalds), Kopenhāgenā (Liepa), Stokholmā (Fr.Grosvalds, reprezentē Latviju visās Skandināvijas valstīs), Helsinkos (Zariņš), Varšavā (Ķeniņš), Kauņā (Bandrevičs) un Berlīnē (misija, vadītājs Šreiners). Par legācijas vadītāju pēc delegācijas likvidēšanas Parīzē uzaicināts Seskis (viņu 1920. gada 1. jūnijā iecēla par Latvijas diplomātisko pārstāvi Šveicē, kur atradās Tautu Savienības mītne — *R.T.*⁹²). Pie dažām pārstāvniecībām — Parīzē, Berlīnē, Stokholmā, Kopenhāgenā un Berlīnē — atzīmēja L.Sēja, ierīkoti informācijas biroji, kuru uzdevums sniegt pareizas ziņas par Latviju. Viņš ziņo-

ja, ka valstij vēl ir pārstāvji Igaunijā, Ukrainā, Gruzijā, kā arī Vladivostokā un Murmanskā. Latvijas konsuli strādā Londonā, Ņujorkā, Bernē, Berlīnē, Arhangeļskā un Oslo. Lai veicinātu valsts ārējo tirdzniecību, pārstāvniecībās tiek iecelti tirdzniecības atašeji.

Pateicoties Latvijas ārpolitiskā dienesta darbīgumam, valsts autoritāte starptautiskajā arēnā pakāpeniski auga. Par to liecināja arī ārvalstu pārstāvniecību skaita palielināšanās Latvijā. 1919. gada 1. oktobrī Rīgā bez Sabiedroto militāri politiskajām misijām darbojās Francijas konsulāts, ASV konsulāts, Sarkanā Krusta komisija un Bērnu apgādības misija. Vācijai, Igaunijai un Lietuvai Latvijā bija sūtniecība un konsulāts. Holandai, Zviedrijai, Norvēģijai, Šveicei, Ukrainai un pat tālajai Brazīlijai — konsulāti. Dāniju bez konsulāta Rīgā pārstāvēja Sarkanā Krusta misija, Poliju un Igauniju — militārā misija un Beļģiju — saimniecisko lietu ministra delegācija.⁹³ Ārzemju pārstāvniecību darbinieku sastāvs arī bija raibs — tajās strādāja kā karjeras diplomāti, tā iesācēji šajā laukā. Tāpēc Latvijas Ārlietu ministrijai, kurai tāpat trūka pieredzējušu ierēdņu, nebija viegli sadarboties ar citvalstu sūtniecībām, konsulātiem un misijām. Ja neskaita atsevišķus konfliktus ar vācu diplomātiem, tas tomēr tika darīts pietiekami korekti.

Priekšparlaments par Latvijas ārpolitiku

Latvijas Tautas padome 1919. gada rudenī pirmo reizi speciāli plašāk ap-

⁹² LVVA, 2570.f., 14.apr., 1356.l., 170.lp.

⁹³ Latvija desmit gados: Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. — Rīga, 1928, 89.lpp.

sprieda valsts ārpolitikas jautājumus, par kuriem 6. oktobrī, protams, referēja Z.Meierovics, kas līdz tam nebija piedalījies priekšparlamenta sēdēs. Viņa uzstāšanās⁹⁴ centrējās ap trim galvenajām problēmām: kā panākt Latvijas atzīšanu *de iure*, attiecības ar kaimiņvalstīm Krieviju, Vāciju, Igauniju un Lietuvu un miera jautājums ar lieliniekiem. Bet pirms tam ministrs akcentēja divas domas: kā sarkans paveiciens Latvijas ārpolitikai vijas cauri viens mērķis — kā panākt “pa visdrošākiem un vislabākiem ceļiem suverēnas Latvijas patstāvību”. Otrkārt, “mūsu ārlietu ministrija no sāktā gala pieslējās Sabiedroto orientācijai vairāk nekā jebkam citam, cik tālu Latvijas suverēnās intereses to prasa”. Referents norādīja, ka uz Francijas zemes ar ieročiem rokās tika izcīnīta iespēja tapt neatkarīgai Latvijai. Savukārt Anglija proklamēja Latvijas *de facto* atzīšanu, pirms tā vēl nebija pasludināta par suverēnu republiku, bet ASV sniedz palīdzīgu roku Latvijas ekonomiskās dzīves ieviešanā normālās sliekšņos un īpaši jaunajai paaudzei.

Z.Meierovics norādīja: ir panākts, ka Latvijas jautājums kļuvis par starptautisku jautājumu, ka Latvija tiek uzskatīta par *de facto* pastāvošu valsti. Taču pārāk rožaini, lai neteiktu vairāk, skatīja viņa nākamie vārdi: “Nav nevienam ne mazāko domu starpību (.), ka Latviju varētu saistīt ar Krieviju, pie kuras agrāk piederēja Latvija.” Tā bija vēlāmā pieņemšana par īstenību, par ko ministrs varēja personīgi pārliecināties, pusgadu atrazdamies Parīzē.

Runājot par Latvijas atzīšanu *de iure*, viņš uzsvēra, ka galvenais ceļš uz šo mērķi ir viens — nostiprināt valsti kā iekšpolitiski, tā ārpolitiski. Visa Lat-

vijas dzīve jāvirza uz to, lai valsti atzītu visātrākajā laikā.

Referents uzsvēra, ka Latvijas interesēs ir redzēt demokrātisku Krieviju, kas atzītu latviešu tautas suverēno patstāvību. Bet pret tiem, kas būtu palikuši agresīvi pret Latviju, lai tie ir lielinieki vai reakcionāri, jaunā valsts būs spiesta aizsargāt savu suverenitāti, un viņa to darīs. Latvija nekad nav bijusi agresīva pret Krieviju un krievu tautu, tā grib veidot labas attiecības ar demokrātisku kaimiņvalsti, ieskaitot ekonomiskos sakarus un Baltijas jūras ostu izmantošanu.

Lai gan Vācijā impērijas vietā ir nodibināta republikāniska valsts iekārta, atzīmēja ministrs, tomēr “visi tie solījumi, kas ir doti, visi tie vārdi nav tikusi līdz šim tikpat kā nemaz izpildīti”. Iespējams, domājot par Bermonta vācu un krievu karaspēku Kurzemē, viņš izteica bažas par Krievijas un Vācijas ūnijas iespējamību un tās eventuālo mērķi iznīcināt Baltijas valstu patstāvību. Pretstatā šādai iespējai Z.Meierovics izvirzīja ideju “nodibināt zināmā laikā antanti, sirsnīgu savienību starp Somiju, Igauniju, Latviju un Lietuvu”. Viņaprāt, šis valstis vieno daudz kas — kārtība, kādu pirms 200 gadiem nodibināja Pēteris Lielais un kas pastāvēja līdz 1917. gadam, tās visas stāv uz demokrātiskas valsts iekārtas platformas un viņas saista interešu kopība.

Referents ar gandarījumu atgādināja, ka Igaunija ir palīdzējusi Latvijas aizstāvēšanā pret lieliniekiem. Tad, kad Rīga atradās nevis latviešu, bet svešu cilvēku rokās. Z.Meierovics bija pārliecināts, ka, ja būs vajadzība, Igaunija būs pirmā, kas nāks kā īsts sabiedrotais talkā cīņā pret tiem, kas mē-

⁹⁴ Latvijas Tautas Padome: I puse, 350.–355.lpp.

ģinās pacelt savu roku pret Latvijas patstāvību. Ministrs vienīgi aizmirsa atgādināt, ka 1919. gada 18. februāra līguma vietā ar Igauniju K.Ulmanis, igauņu ārlietu ministrs J.Tenisons un pulkvedis J.Rinks 21. jūlijā parakstīja jaunu līgumu starp abām valstīm par vācu karaspēka daļu teritoriālu ierobežošanu Daugavas kreisajā krastā, kopēju cīņu pret sarkanarmiju, savstarpējo aizdevumu kārtošānu un jauktas komisijas izveidošanu robežu noteikšanai.⁹⁵

Z.Meierovics bija pārliecināts, ka tās grūtības, kas pastāv starp Lietuvu un Poliju, tiks novērstas (te viņš kļūdījās — R.T.). Viņš deklarēja: “Mēs gribam atrast ceļus, lai arī Polija pieslietos šai *entente cordiale* (Baltijas valstu un Somijas savienībai — R.T.), cik tālu tas attiecas uz mūsu interešu kopību.”

Ministrs informēja Tautas padomes locekļus, ka padomju valdības ārlietu komisārs Čičerins ar 11. septembra telegrammu griezies pie viņa ar miera piedāvājumu, paziņojot, ka līdzīgs priekšlikums izteikts Igaunijas valdībai. Čičerins apgalvo, ka lielinieku valdība šo soli spērusi, pierādot vēlēšanos nebūt agresīvai pret jaundibinātajām valstīm uz agrākās Krievijas impērijas teritorijas. Tā liek priekšā stāties pie pamiera sarunām un izstrādāt abpusēja miera noteikumus. Tāds pats priekšlikums nosūtīts Lietuvai, Somijai un Ukrainas valdībai.

Z.Meierovics tālāk izklāstīja Pagaidu valdības pozīcijas šajā jautājumā. Tās bija:

— miers jāslēdz nevis atsevišķi, bet kopējs ar Latviju, Lietuvu, Igauniju un Somiju;

— lielinieku valdībai, ja tā stājas pie

miera sarunām, ir jāatzīst Baltijas valstu suverenitāte (Somiju tā jau ir atzinusi);

— lai lieliniekiem nebūtu iespēja pēc kāda laika atkal uzbrukt vai arī durkļu vietā likt agitāciju, jāizveido pietiekami plata neitrāla zona starp četrām minētajām valstīm un padomju Krieviju;

— Latvija stāsies nevis pie miera, bet pie pamiera sarunām un ir gatava uzsākt tās jau šajā mēnesī.

Debatēs par ārlietu ministra referātu piedalījās deviņi Tautas padomes locekļi. Tikai viens no viņiem — F.Cielēns — oponēja Z.Meierovicam. Pēc viņa domām, Latvijai jāorientējas ne tikai uz Franciju, Angliju un ASV, bet arī uz citām karu pārdzīvojušām tautām, uz Vakareiropas strādniecību un darba demokrātiju. Latvijai kā valstij nav jāiejaucas Krievijas iekšējās lietās. Tā ir krievu tautas darīšana, kāda valsts forma tai ir vajadzīga. Ka ar padomju Krieviju ir jāslēdz pamiens un miers, par to nekādu šaubu nav. Taču to nevarēs izdarīt kopīgi četras valstis, jo to situācija un intereses atšķiras. Slēdzot mieru, jāprasa otrai pusei Latvijas *de iure* atzīšana, Latvijas sociālistiskās padomju valdības likvidēšanu un kara zaudējumu atlīdzība.⁹⁶

Raksturīgi arī, ka pārejas formulu par Z.Meierovica referātu Tautas padome 9. oktobra sēdē pieņēma vienbalsīgi. Lēmumā bija teikts: “Noklausījusies ārlietu ministra ziņojumu, Tautas padome atzīst:

1) ka vajadzīgs vairāk apelēt pie Sabiedroto tautām, lai nodrošinātu Latvijas neatkarību,

2) ka attiecībā uz padomju Krievijas miera piedāvājumu tūlīt jāuzsāk pa-

⁹⁵ Dokumenti stāsta, 207.–210.lpp.

⁹⁶ Latvijas Tautas padome: I puse, 362.–367.lpp.

miera sarunas kopēji ar citām Baltijas valstīm, lai jo drīzi panāktu mieru ar padomju Krieviju un nodrošinātu apvienotā, suverēnā Latvijā demokrātisku iekārtu, atbrīvojot visus spēkus cīņai pret vācu-krievu reakcijas uzbrukumiem.”⁹⁷

Bermontiāde, Sabiedrotie un Latvijas politika

Tā, protams, ir sagādīšanās, ka Z.Meierovics referēja Tautas padomē 6. oktobrī — dienā, kad Bermonts deva pavēli savai armādai pāriet uzbrukumā Rīgas virzienā, lai likvidētu jauno valsti. Ministrs nezina kāpēc nerunāja par šo jautājumu, lai gan viņš taču bija informēts, ka pēc Strazdumuižas pamiera līguma noslēgšanas 1919. gada 3. jūlijā Kurzemē izvietotā vācu karaspēka vadība atteicās pakļauties Antantes prasībai līdz 20. augustam izvēkt savas vienības no Latvijas. Tā komandieris ģenerālis R. fon der Golcs, lai gan Sabiedrotie protestēja, visu laiku saņēma papildspēkus no Vācijas. Uz Kurzemi devās arī krievu karagūstekņu nometnēs Vācijā un Polijā saformētās vienības. To organizēšanu un komandēšanu uzņēmās bijušais cara armijas pulkvedis Pāvels Bermonts, kas 12. jūnijā ieradās no Vācijas Jelgavā.

Antante tikai 8. jūlijā uzdeva Lielbritānijas militārās misijas vadītājam Latvijā un Igaunijā ģenerālim H.Gofam sākt tiešas sarunas ar fon der Golcu par vācu karaspēka evakuāciju, bet 13. un 28. jūlijā franču ģenerālis M.Veiģāns un maršals F.Fošs atkārtoja prasību izvēkt vācu vienības no Latvijas. 19. jūlijā notika Gofa un fon der Golca apspriede Olaines tuvumā, kuru ieva-

dot, vācu ģenerālmajors pat ignorēja angļu ģenerāļa pasniegto roku. Fon der Golcs kategoriski atteicās evakuēties pa jūru, bet aizbraukšanai pa dzelzceļu prasīja 75 dienas. H.Gofs divas dienas pēc šīs neveiksmīgās tikšanās lūdza Antantes Augstāko padomi pieprasīt vācu karaspēka izvākšanu līdz 20. augustam. Ignorējot visas prasības, nākamajā dienā — 22. jūlijā — sākās vācu augstāko virsnieku apspriedes par eventuālu palikšanu Latvijā un karagājienu uz Krieviju. Sarunās piedalījās arī vairāki latviešu kolaboracionisti — A.Niedras valdības locekļi ar pašu šefu priekšgalā.

Fon der Golca nolūks bija sagrābt Baltiju, tāpēc Bermonta karaspēks tika virzīts ne pret lieliniekiem, bet Latvijas armiju. Viņa nodomu īstenošanu lielā mērā diemžēl sekmēja angļu ģenerāļa F.Mārša 1919. gada 26. augustā Rīgā sasauktā sanāksme (piedalījās krievu baltgvardu ģenerālis N.Judeničs, Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Polijas un Bermonta armijas pārstāvji). Apspriede vienojās par kopīgu uzbrukumam lielinieku frontē 15. septembrī. Tika iedalīti arī attiecīgi frontes sektori. P.Bermonts izmantoja šo vienošanos kā ieganstu, lai pieprasītu Latvijas valdībai atļauju izlaist viņa armiju caur Rīgu ceļā uz Austrumu fronti. 5. septembrī viņš publicēja paziņojumu, ka Krievijas Ziemeļrietumu frontes pavēlnieks ģenerālis N.Judeničs iecēlis viņu par krievu Rietumu brīvprātīgās armijas komandieri.

Sava veida atbilde Antantes kategoriskajai prasībai izslēgt no P.Bermonta karaspēka visus Vācijas valdības dienestā esošos karavīrus bija tā pavēlnieka un fon der Golca 21. septembrī parakstītais slepenais līgums par vācu

⁹⁷ Latvijas Tautas padome: I puse, 386.lpp.

kareivju masveida pāriešanu P.Bermonta armijā. Šo vienošanos akceptēja pat Vācijas kara ministrs G.Noske. N.Judeničs gribēja panākt noslēgtā līguma anulēšanu un 27. septembrī parakstīja pavēli bermontiešiem desmit dienu laikā ierasties Narvas frontē. Taču 1. oktobrī Jelgavā notika A.Niedras ierosinātā apspriede (piedalījās vācu karaspēka augstākie virsnieki un daži latviešu kangari), kura nolēma karagājienu sākt ar uzbrukumu Rīgai, gāzt Latvijas un Igaunijas valdību, pārvērst šīs valstis par Krievijas provincēm ar ierobežotu autonomiju un bez tiesībām uz savu karaspēku, atjaunot visas Baltijas muižnieku privilēģijas. A.Niedru bija paredzēts iecelt par Vidzemes un Kurzemes ģenerālgubernatoru.

3. oktobrī Kurzemē dislocētais vācu karaspēks oficiāli pārgāja P.Bermonta pakļautībā, un Vācija varēja mazgāt rokas nevainībā. Vācu krievu uzbrukums 8. oktobra rītā nebija negaidīts, bet latviešiem tomēr bija grūti cīnīties pret lielā pārspēkā esošo ienaidnieku. Nākamajā dienā bermontieši sasniedza Torņakalnu. Sabiedroto karakuģi, vairīdamies no viņu lielgabalu, izbrauca no Daugavas jūrā. Viņu valdības paredzēja Rīgas krišanu un gatavojās sākt sarunas ar P.Bermontu par Latvijas turpmāko likteni.

Bermontiešu uzbrukums radīja plašu rezonansi un reakciju Rietumeiropā. Daudzi to nosodīja, bet citi bažījās par konsekvencēm.

J.Seskis 9. oktobra vakarā saņēma ziņu no Latvijas, ka vācieši uzbrūk Rīgai. Atsūtītā nota pirms pusnakts tika nodota attiecīgajām Francijas iestādēm un presei. Nākamajā dienā viņš un O.Grosvalds devās pie maršala F.Foša, kur notika šāda saruna (J.Seska atreferējumā⁹⁸):

“Fošs. Mēs pārtrauksim pārtikas piegādi un darīsim Vāciju pilnīgi atbildīgu par viņas valdības darbību Latvijā. Varētu domāt par karakuģu demonstrāciju. Vācieši piekāpjas tik pret spēku.

Seskis. Pēc manām domām, vajadzētu izdarīt spiedienu Latvijā, jo soļi, kurus spers ostās, neatstās uz vāciešiem nekādu iespaidu (.). Kungs (vācieši — R.T.) tagad sapratīs, kāpēc mēs neesam noraidījuši miera sarunas ar padomju valdību.

Fošs. Es to saprotu ļoti labi. Latvijai ir diezgan daudz zaldātu, bet viņiem nav diezgan ieroču, ne munīcijas. Cik zaldātu jums ir?

Seskis. Apmēram 20 000, bet ir tādi, kam nav ne ieroču, ne munīcijas. Latvija ir pasūtījusi kara materiālu Francijā, bet viņa transports uz Latviju aizņem daudz laika. Vai Latvija nevarētu dabūt to kara materiālu, kas atrodas Baltijas jūras ostās?

Fošs. Atsūtīta man pieprasījumu, un es speršu soļus pie kara Augstākās padomes, lai to dabūtu. Es likšu paātrināt kara materiālu sūtīšanu uz Latviju.”

11. oktobrī Baltijas valstu delegāciju vadītāji J.Seskis, K.Pusta (Igaunija) un T.Naruševičs (Lietuva) lūdza pieņemšanu pie Francijas Ministru padomes priekšsēdētāja un kara ministra Ž.Klemanso. Nākamajā dienā viņiem tika paziņots, ka Ž.Klemanso nevarēs viņus pieņemt, bet 13. oktobrī to izdarīs Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs F.Bertelo.

Baltijas valstu pārstāvji deklarēja franču diplomātam, ka viņu zemes necinās ne par kādiem citiem mērķiem kā vien par savu neatkarību. F.Bertelo uz to atkal atbildēja, ka bez Krievijas ziņas neatkarību nevarot atzīt. Baltijas komisija gan esot jau izstrādājusi

⁹⁸ Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē, 288.lpp.

projektu par Latvijas, Igaunijas un Lietuvas neatkarības atzīšanu *de facto*. Taču konferences Augstākā padome neesot bijusi mierā ar attiecīgā dokumenta redakciju. Ar šo provizorisko atzīšanu būšot iespējams nokārtot jauno valstu ekonomiskos un diplomātiskos sakarus ar citām zemēm.

J.Seskis runāja ļoti asi. Viņš norādīja, ka atbildīgi par Bermonta uzbrukumu ir Sabiedrotie, kuru misijas 1919. gada 3. jūlijā uzspieda Latvijai pamieru ar vāciešiem, kad igauņu un latviešu spēki bija gatavi padzīt viņus no Kurzemes. Visu vasaru vācu karaspēks laupījis Kurzemē Sabiedroto misiju acu priekšā. Latvija kopš maija piesūtījusi miera konferencei trīs notas, lūdzot izvākt Golca karaspēku no Latvijas, bet viss veltīgi. Latvija nevar vienlaikus cīnīties ar vāciešiem un lieliniekiem, tāpēc tā ir spiesta pieņemt padomju Krievijas miera sarunu priekšlikumu.

Līdzīgi uzstājās arī Lietuvas un Igaunijas pārstāvji. Pēc šāda demarša F.Bertelo neatlika nekas cits kā apsolīt: iepazīstināt Ž.Klemanso ar Baltijas valstu lūgumu piešķirt ieročus uz ilgāka laika kredītu cīņai pret vāciešiem; iesniegt Ž.Klemanso lūgumu izšķirt provizoriski Baltijas valstu jautājumu, lai būtu iespējams tajās nokārtot ekonomisko un sabiedrisko dzīvi; brīdināt Ž.Klemanso par draudošām vācu un krievu apvienošanās briesmām.

14. oktobrī J.Seskim bija saruna ar augsta ranga amerikāņu diplomātu H.Pīrsu, kuram neviļus izspruka, ka Golca karaspēks Jelgavā uzturējies ar Antantes piekrišanu kā sargs pret lielniecisma briesmām. J.Seskis aizrādīja par Antantes negribu un nespēju padzīt vāciešus no Latvijas, par viņu karaspēka marodierismu, Sabiedrotajiem redzot. Tauta prasa, vai Antante iet

pret vai ar lieliniekiem. Bermonts piedāvā mieru, bet maz ticams, ka Latvijas valdība to pieņems. (J.Seskim bija taisnība — R.T.)

Pēc amerikāņu ieskata, vajagot piekrist pamieram, jo gan jau tad Sabiedrotie vāciešus padzīšot. Uz Latviju braukšot nopietna komisija. J.Seskis no šīs īsās tikšanās bija spiests secināt, ka vācu karaspēks Latvijā uzturējies ar Antantes piekrišanu un ka "visas iepriekšējās Antantes notas Golcam bijušas īstenībā fiktīvas".

1919. gada oktobra sākumā miera konferences Augstākā padome nolēma sūtīt uz Baltijas valstīm komisiju vācu karaspēka evakuācijas pārraudzībai, par tās priekšsēdētāju ieceļot franču ģenerāli A.Niselu. 30. oktobrī viņš Parīzē tikās ar Baltijas valstu diplomātiem. J.Seskis savā runā atkal un atkal norādīja, ka Latvijas valdība pauž tautas gribu. Golca karaspēks ir vācbaltiešu savervēts. Lielākā daļa vietējo muižnieku kalpo Bermonta pulkos. Vācijai latvieši nevar uzticēties un neuzticēsies. Diplomāts atzīmēja, ka Latvijas zemniekiem ir stipri attīstīta privātīpašuma tiesību sajūta un viņi nav sagrābuši muižu zemes. Valdība atlikusi agrārā jautājuma izšķiršanu līdz Satversmes sapulcei.

A.Nisels 3. novembrī iepazīstināja Baltijas valstu pārstāvjus ar komisijas locekļiem un darbības plānu. J.Seskis atkal izmantoja izdevību, lai aizstāvētu savas valsts intereses. Atbildot A.Nisela vārdiem, ka nevajagot muižniekus ar radikālu zemes reformu padarīt par nabagiem un mūžīgiem jauno valstu ienaidniekiem, J.Seskis norādīja, ka baronu ir ap 2% no lauku iedzīvotājiem, bet viņiem pieder apmēram 50% no visas zemes platības. Agrārjautājuma pareiza atrisināšana, ko izdarīs Satversmes sapulce, nostādīs valsts politisko

uzbūvi uz drošiem pamatiem. J.Seskis uzsvēra, ka Baltijas muižniecība vienmēr uzstājusies naidīgi pret latviešu tautu. Tā nodevīgi rīkojās pret Krieviju un prasīja Latvijas pievienošanu Prūsijai. Pateicoties baronu pūliņiem, Kurzemē ir tūkstošiem vācu karavīru, kuri Bermonta vadībā uzbrūk Rīgai un grib iznīcināt Latvijas neatkarību. J.Seskis aicināja Antantes komisiju neiestāties par kompromisiem ar Baltijas muižniecību.

Neveicās latviešiem Igaunijā. Lai noslēgtu militāru konvenciju par palīdzību, 10. oktobrī uz turieni devās valdības delegācija — M.Skujenieks, V.Zāmuēls, J.Lazdiņš un pulkvežleitnants J.Ruškevics. Tautas padome 11. oktobra sēdē, kura notika Cēsīs, nolēma komandēt uz Tallinu arī savus locekļus O.Nonācu, A.Ķeniņu, F.Menderu, M.Antonu un P.Laizānu.⁹⁹ Z.Meierovics nākamajā dienā devās pēc palīdzības uz Lietuvu un Poliju. Rīgā neoficiāli ieradās igauņu ģenerālis E.Peders un pulkvedis N.Rēks. Pie S.Talenta viņi tikās ar K.Ulmani, acīmredzot pārrunājot noteikumus par palīdzības sniegšanu.

Par šiem noteikumiem Tautas padomes 21. oktobra sēdē ziņoja A.Buševics un 3. novembrī Z.Meierovics. Viņš informēja priekšparlamentu, ka igauņu izstrādātais konvencijas projekts Latvijai nav pieņemams piecu punktu dēļ. Pirmkārt, ka palīdzības apmērus izšķirs Igaunijas virspavēlniecība. Otrkārt, ka tai būs padots ne tikai igauņu karaspēks, kas operēs Latvijas teritorijā, bet arī latviešu karavīri. Treškārt, nereālas prasības materiālās atlīdzības jautājumā. Ceturtkārt, robežu lietas: Igaunija pieprasa kā garantiju līguma izpildīšanai zināmu latviešu robežap-

gabalu okupāciju līdz laikam, kamēr vien to uzskatīs par vajadzīgu tās virspavēlniecība. Piektkārt, domstarpības jautājumā par trofeju sadalīšanu. Tautas padome bez debatēm atbalstīja Z.Meierovica izklāstīto Latvijas pozīciju, un konvencija ar Igauniju netika parakstīta. Tiesa, bez kāda līguma 10. oktobrī Rīgā ieradās igauņu bruņotie vilcieni *Kapten Irv* un *Nr.2* kapteiņa A.Hinnoma vadībā. Taču, kad konvenciju nenoslēdza, tie devās mājup.

Z.Meierovics savā ziņojumā pastāstīja arī par Lietuvā un Polijā izdarīto. Sarunu rezultātā lietuvieši atvilka savu karaspēku, kas bija koncentrēts pret Poliju, un virzīja to pret P.Bermonta pulkiem austrumos no dzelzceļa līnijas Šauļi–Tilzīte. Lietuvas armija apdraudēja bermontiešiem atkāpšanās ceļu, kā arī kara materiālu pievešanu pa dzelzceļa līniju Tilzīte–Šauļi–Jelgava.

Ministrs atgādināja, ka Polijas attieksme pret Latviju noteikta tās deklarācijā par Latvijas atzīšanu *de facto*. Poļu valdība pasvītroja, ka tā visiem spēkiem rūpēsies, lai lielvalstis galīgi atzītu Latvijas un Igaunijas neatkarību. Tā ir gatava piedalīties Baltijas antantes veidošanā. Z.Meierovics atzīmēja, ka pēc Latvijas atzīšanas Polija vairs neuzskata Latgali par sev piederīgu (lai nu tā būtu bijis... — *R.T.*).

Tā ir ieinteresēta nodibināt sevišķi labas attiecības ar Latviju, lai varētu izmantot tās ostas tranzīta vajadzībām. Ar aplausiem Tautas padome sveica ministra vārdus, ka “pašlaik mēs saņemam kā konkrētu pabalstu no Polijas ieročus, patronas, flintes, lielgabalus”. Draudzīgā valsts atsūtīja Latvijai bez atlīdzības (!!) 6 tūkstoš šauteņu un 5 milj. patronu.¹⁰⁰

⁹⁹ Latvijas Tautas padome: I puse, 388.–389.lpp.

¹⁰⁰ Andersons E. Latvijas vēsture 1914–1920, 526.lpp.

Sabiedrotie 1919. gada 10. oktobrī tomēr sāka Baltijas jūras piekrastes blokādi Vācijā. Tā izrādījās visai efektīva, un vācu eksportieri bija spiesti pārtraukt kara materiālu sūtīšanu uz Kurzemi. Savukārt Latvijas armija no ārzemēm oktobrī saņēma 22 lielgabalus, 124 ložmetējus, 18 600 šauteņu, 30 tūkstoš šāviņu, 10 milj. patronu, lielu daudzumu karavīru ekipējuma un provianta.¹⁰¹

Latviešu karavīri un Sabiedroto eskadras (4 angļu un 4 franču karakuģi) 15. oktobrī pārgāja pretuzbrukumā, ieņemot Bolderāju un Daugavgrīvu. Nākamajā dienā pāri Daugavai pārcēlās visa Latgales divīzija. Nacionālā armija izšķirošo uzbrukumu sāka 9. novembrī. Nākamās dienas rītā 6. Rīgas kājnieku pulks atbrīvoja Zasulauku, bet 7. Siguldas kājnieku pulks — Torņakalnu. Kaujas bija ārkārtīgi sīvas, bet 11. novembrī agrā rīta stundā Rīgas baznīcu zvani varēja vēstīt par Pārdaugavas atbrīvošanu un ienaidnieka padzīšanu no Rīgas.

Latvijas armijas virspavēlnieks pulkvedis Jānis Balodis 18. novembrī saņēma no Jelgavas telegrammu, kurā bija teikts, ka krievu Rietumu armija pārgājusi Vācijas padotībā. Šajā vēstījumā, ko bija parakstījis vācu karaspēka virspavēlnieks Baltijā ģenerālis M.Eberharts, tika ierosināts naktī uz 20. novembri pārtraukt karadarbību un sākt pamiera sarunas. Radiogramma tika ignorēta, un Latvijas armija turpināja vajāt bermontiešus.

Antantes valstis tāpat kā pēc Cēsu kaujām mēģināja glābt Bermonta armijas atliekas Latvijā no pilnīgas sakāves, lai turpmāk tās varētu izman-

tot cīņā pret padomju Krieviju. Tāpēc A.Nisela komisija aicināja Latvijas valdību nekavējoties pārtraukt bermontiešu vajāšanu, taču šie aicinājumi palika bez ievērības — K.Ulmaņa kabinets noraidīja diktētajam Strazdumuižas pamiera līgumam līdzīgu risinājumu.

Tā kā tika deklarēta Bermonta armijas pāriešana Vācijas pakļautībā, Latvijas valdība 25. novembrī paziņoja, ka tā pārtrauc ar Vāciju diplomātiskās attiecības un fiksē kara stāvokli starp abām valstīm. I.Feldmaņa vērtējumā, "Latvijas kara pieteikums Vācijai bija pārsteidzīgs un nevajadzīgs solis, kas izraisīja vienīgi sarežģījumus. Taču tas atspoguļoja abu valstu attiecību attīstības gaitu un raksturu 1919. gadā".¹⁰²

Latvijas armija būtu varējusi pilnīgi iznīcināt Bermonta karapulku paliekas, taču Antante 1. decembrī pieprasīja kategoriski pārtraukt karadarbību pret bermontiešiem. K.Ulmaņa valdība bija spiesta tam piekrist.

Uzvaras eiforijā pār Bermontu latviešu tauta 1919. gada 18. novembrī atzīmēja savas valsts pirmo gadskārtu. Notika Tautas padomes svinīga sēde, un valdības oficiozs "Valdības Vēstnesis" veltīja atcerei speciālu 10 lapušu lielu numuru, kurā bija ievietoti K.Ulmaņa, ministru un citu atbildīgu valsts darbinieku jubilejas raksti.

Šo publikāciju vidū bija arī Z.Meierovica raksts "Latvijas ārlietu politika. 18. novembris 1918. — 18. novembris 1919." Pēc tā autora ieskata, šis gads dalāms trijos posmos (laikmetos): 1) Latvijas starptautiskais stāvoklis Pasaules kara izbeigšanas laikā, 2) Latvija un miera konference un 3) Latvi-

¹⁰¹ Latvijas brīvības cīņas: 1918–1920. Enciklopēdija. – Rīga, 1999, 81.lpp.

¹⁰² Dokumenti par Latvijas starptautisko atzīšanu, 31.–32.lpp.

jas iekšējās nostiprināšanās iespāids uz Latvijas atzīšanu no ārvalstīm.

Pirmā posma kopsavilkums: Latviju atzīst divas lielvalstis — Lielbritānija un Japāna. Ministrs saņēmis abu šo valstu parakstītos atzīšanas dokumentus.

Otrajā posmā Latvijas “pastāvēšanas fakts tiek atzīts no visām valstīm, kuras piedalās miera konferencē”. Lai panāktu atzīšanu *de iure*, tiek turpināts un paplašināts Londonā uzsāktais informācijas un propagandas darbs. Ar Antantes pārstāvju nosūtīšanu uz Latviju tiek nodibinātas tiešas attiecības ar Sabiedrotajām lielvalstīm. Sāk veidoties tirdznieciski sakari starp Latviju un ārvalstīm. Panāk dažu Latvijas ostās pierakstīto, bet ārzemēs atrodošos kuģu rekvizīciju. Sabiedrotās lielvalstis atzīst tiesības Latvijas kuģiem peldēt zem savas valsts karoga. Lai atvieglotu grūtos uzturlīdzekļu apstākļus, izdodas noslēgt izdevīgus līgumus ar ASV un “kuģi ar pārtiku brauc uz Latviju”. Īpaši daudz Latvijas labā darījuši Hūvers un Dr. Morisons — bij. amerikāņu pārstāvis Baltijas komisijā.

Trešajā posmā — Latvijas ārpolitikas saskaņošana ar kaimiņvalstīm ziemeļos un dienvidos, resp., pamatu likšana Baltijas nākotnei.

Z.Meierovics atzīmēja, ka veidot valsts resorus ir grūts darbs, īpaši kas attiecas uz ārlietām, jo latviešu inteliģencei “bija ņemta katra iespēja līdz Latvijas valsts nodibināšanai strādāt diplomātiskā laukā; tāpēc Latvijas diplomātijai bija un ir jātop bez iestrādājušos ierēdņu kadru, bez norūdītu diplomātu valstsvīru sastāva”.

(Ministrs tālāk stāstīja par Ārlietu ministrijas un Latvijas pārstāvniecību veidošanas gaitu. Viņa sniegtie dati un fakti par šo procesu jau izmantoti šīs grāmatas iepriekšējās lappusēs.)

Apskata nobeigumā Z.Meierovics vēlreiz pasvītroja, ka Latvija dara un darīs visu, lai nodibinātu savienību starp Baltijas valstīm, Somiju un Poliju. Tai “ir jau likti droši pamati”. Šīs savienības tālākā izbūve ir viens no Latvijas ārpolitikas tuvākajiem un galvenākajiem uzdevumiem.

Baltijas valstu pirmie sadarbības mēģinājumi

Tie sākās jau Parīzes miera konferencē, turpinājās pirmo līgumu formā ar Lietuvu un Igauniju 1919. gada pavasarī un vasarā, augstāko punktu sasniedzot Cēsu kauju laikā, kad cīņu smagumu uz saviem pleciem iznesa igauņu karavīri. Kopdarbība politiskā aspektā augstāku pakāpi sasniedza baltiešu valdību pamiera un miera sarunu laikā ar padomju Krieviju.

Vēlēdamās atvieglot savu stāvokli cīņā ar daudzajām baltgvardu armijām, lielnieku valdība nolēma slēgt mieru ar jaunvalstīm pie Krievijas rietumu robežām. 1919. gada 31. augustā tā kā pirmajai piedāvāja mieru Igaunijai. G.Čičerins 11. septembrī izteica līdzīgu priekšlikumu Latvijas, Lietuvas un Somijas valdībai. Viņa telegrammā Z.Meierovicam bija teikts: “Krievijas Padomju valdība jau griezusies pie Rēveles valdības ar priekšlikumu sākt miera sarunas. Šo priekšlikumu Rēveles valdība pieņēmusi, un miera sarunas sāksies pēc dažām dienām (patiesībā tās sākās 6. decembrī — *R.T.*). Ar šo Krievijas Padomju valdības soli pietiekami tiek uzsvērts, ka pret jaunizveidotajām valstīm bijušās Krievijas impērijas nomalēs tai nav nekādu agresīvu nolūku. Ieņemot tādu pašu nostāju arī pret Rīgas valdību, Krievijas Padomju valdība uzaicina to sākt sa-

runas par karadarbības izbeigšanu un noteikumu izstrādāšanu, uz kuriem pamatotos miermīlīgas attiecības starp abām pusēm.”¹⁰³

A.Stranga norāda, ka šādai Maskavas iniciatīvai bija vismaz trīs cēloņi. Pirmais bija saistīts ar “balto” krievu panākumiem Ziemeļrietumos un ar nepieciešamību neitralizēt Baltijas valstis un Somiju un atturēt tās no atbalsta Judeničam. Otrais cēlonis, ļoti nozīmīgs, bija saistīts ar lielinieku augošām bažām par Polijas iespaيدا nostiprināšanos Baltijā (..), ka pret padomju Krieviju var vienoties gan Polija, gan Lietuva (..). Trešais cēlonis bija visvairāk saistīts tieši ar Igaunijas īpašo, nozīmīgāko lomu lielinieku aprēķinos (..). Igaunija varēja kļūt par pirmo tirdzniecisku un politisku logu uz Eiropu.”¹⁰⁴

Tikko Latvijas valdība bija saņēmusi miera piedāvājumu, Rīgā apspriedās triju Baltijas valstu pārstāvji. Viņi nolēma, ka šis priekšlikums vispusīgi jāapsver un baltiešu atbildes iepriekš jā-saskaņo. Miera piedāvājuma apspriešanai nolēma sasaukt Baltijas valstu premjerministru un ārlietu ministru konferenci.

Tā kā igauņi pirmie bija uzaicināti sākt sarunas, konference notika Tallinā 14. un 15. septembrī. Latviju tajā pārstāvēja K.Ulmanis un Z.Meierovics, Igauniju attiecīgi — O.Strandmans un J.Poska, Lietuvu — J.Šimkus un M.Marguliss un Somiju — K.Stalbergs un R.Holsti. Visnotaļ augsto valstsvīru piedalīšanās un lielā steiga, kādā konference tika sasaukta, liecina, cik lielu nozīmi šis valstis piešķīra Kremļa priekšlikumam.

Tallinā kļuva skaidrs, ka Baltijas reģiona valstis, īpaši Igaunija, Lietuva un Lietuva, uzskata, ka miers jānoslēdz iespējami drīzāk. Konferenci atklājot, J.Poska uzsvēra, ka, turpinot karu pret lieliniekiem aiz Igaunijas robežām, tiktu pabalstīts Kolčaks, kurš būtu sliktāks nekā padomes. Sasaukšanas dalībnieki atzīmēja arī Baltijas valstu sliktoto iekšējo stāvokli. No otras puses, konference parādīja, ka baltieši baidījās rīkoties pretēji savu Rietumu aizbildņu gribai, kaut gan to diktēja viņu vitālās intereses. K.Ulmani un Z.Meierovicu biedēja, ka, nepaklausot Antantei, kurai nebija pa prātam attiecību noregulēšana ar Krieviju, Latvija var pazaudēt Rietumu militāro un finansiālo palīdzību. Viņu piesardzība bija saprotama — Latgale vēl nebija atbrīvota, Kurzemē brieda bermontiāde un bez Sabiedroto atbalsta nevarēja iztikt.

Atšķirībā no krieviem, kuri gribēja runāt ar katru valsti atsevišķi, igauņi tāpat kā viņu kaimiņi sākotnēji vēlējās kopīgu dialogu starp Baltijas valstīm un padomju Krieviju. Konferen-ces dalībnieki bija arī vienprātis, ka ar lieliniekiem var slēgt tikai pamieru. Tomēr galvenajā jautājumā — sākt vai nesākt sarunas ar padomju valdību — lēmums netika pieņemts. Baltiešu līderi vienīgi vienojās, ka, ja tās notiks, sarunas vest kopīgi. Nosprieda, ka valstis, kuras būs ar mieru sākt diskusiju ar padomēm, sūtīs savus pārstāvjus uz Tērbatu, kur pēc divām nedēļām notiks jauna konference, kas izstrādās kopēju projektu miera līgumam par kara darbības izbeigšanu. Nolēma arī par visu nospriesto un nākotnē darāmo informēt Antantes valstu valdības.

¹⁰³ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulisēs, 209.–210.lpp.

¹⁰⁴ Stranga A. Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas – padomju Krievijas attiecības 1919.–1925. gadā. – Rīga, 2000, 17.lpp.

Vienlaikus ar valdību vadītāju un ārlietu ministru saietu igauņu galvaspilsētā notika arī Baltijas valstu militāro pārstāvju apspriede. Militāristi — ģenerālis J.Laidoners (Igaunija), pulkvedis E.Kalniņš (Latvija) un pulkvežleitnants Banjasevičs (Lietuva) — pieprasīja Baltijas valstu armijām kopēju virspavēlniecību, atvilkt sarkanarmijas daļas aiz līnijas Petrograda–Dno–Veļikije Luki–Vitebska–Orša un ne vairāk un ne mazāk kā... internēt Baltijas jūras padomju floti kādas neitrālas vai Sabiedrotās valsts ostā. Šādas absurdas prasības, saprotams, nevarēja veicināt attiecību noregulēšanu ar lielo austrumu kaimiņu.

Anglijas ārlietu ministrs lords Dž.Kērzons 16. septembrī brīdināja Baltijas valstis neieļauties miera sarunās ar padomju Krieviju. Viņš piesūtīja britu misijai Rīgā šādu telegrammu: "Jums nekavējoties jāpaziņo Latvijas valdībai, ka Viņa Majestātes valdība prasa, lai tā nekā neuzsāktu miera noslēgšanai. Viņa Majestātes valdība pret šādu saprāta rīcību izturētos noraidoši, un tic, ka Latvijas valdība arī turpmāk, tāpat kā līdz šim, savu ārpolitiku uzskatīs tikai kā daļu no Sabiedroto valdību saskaņota plāna" (cīņai pret lielniecisko Krieviju. — *R.T.*).¹⁰⁵ Līdzīgs brīdinājums nāca arī no ASV. Francija arīdžan nepalika malā. J.Seskis pēc tikšanās 1919. gada 25. septembrī ar franču diplomātu de Selinjī ierakstīja savā dienasgrāmatā, ka Francija izturas pret miera sarunām "pilnīgi negatīvi un piedraud".¹⁰⁶ Kad Baltijas valstis deklarēja, ka vienas vairs karu turpināt nevarēs, lords Kērzons visžēlīgi lika paziņot tām, lai pašas izlemj miera jautājumu.

No 1919. gada 29. septembra līdz 1. oktobrim Tērbatā notika jauna Baltijas zemju konference, kurā Latviju tāpat kā iepriekšējā reprezentēja K.Ulmanis un Z.Meierovics. Latvija, Lietuva un Igaunija tajā nepārprotami izteicās par kara darbības izbeigšanu ar padomju Krieviju. Somijas premjerministrs J.Venola ierosināja miera sarunas pagaidām atlikt (viņa valsts arī vēlāk nepiedalījās tajās). Baltijas valstis nolēma izvirzīt tajās divus galvenos priekšnoteikumus: pirmkārt, padomju Krievijai jāatzīst šo valstu patstāvība un neatkarība, un, otrkārt, starp baltiešu karaspēku un Sarkanā armiju jāizveido neitrāla josla. J.Poska 4. oktobra telegrammā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas vārdā paziņoja padomju valdībai, ka ne vēlāk kā 25. oktobrī tās būs gatavas iepriekšējām miera sarunām. Miera konferenci tika ierosināts organizēt Tērbatā.

Padomju Krievijas Ārlietu tautas komisariāts, cenzdamies ātrāk izbeigt karu, 8. oktobrī paziņoja J.Poskam, ka ir gatavs sākt sarunas jau 12. oktobrī vai kādā no turpmākajiem datumiem ar noteikumu, ka to tam paziņos trīs dienas iepriekš. Taču šis priekšlikums netika pieņemts, jo Baltijas valstis bija apsolijušas Somijai nogaidīt ar sarunu sākšanu līdz 25. oktobrim, lai somu parlamentam būtu iespējams šo jautājumu apspriest.

Latvijā tajās dienās sākās Bermonta uzbrukums Rīgai. Kļuva skaidrs, ka karš divās frontēs jaunajai valstij ir bīstams. Tāpēc Tautas padome, kā jau agrāk bija teikts, 9. oktobrī nolēma, ka tūlī kopā ar citām Baltijas valstīm jāuzsāk pamiera sarunas.

Jau iepriekšējā dienā uz Maskavu devās Latvijas valdības neoficiāla de-

¹⁰⁵ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkules, 219.lpp.

¹⁰⁶ Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē, 283.lpp.

legācija Sarkanā Krusta delegācijas formā. Tās sastāvā bija Tautas padomes locekļi Ansis Buševics un Andrejs Frīdenbergs, kā arī tirdzniecības un rūpniecības ministrs Kārlis Bušs. Formāli viņu uzdevums bija nokārtot jautājumu par ķīlnieku apmaiņu, bet faktiski brauciena galvenais mērķis bija noskaidrot pamiera noslēgšanas iespējas.

Ar pēdējo vilcienu, kas pirms Bermonta uzbrukuma un Torņakalna ieņemšanas vēl gāja austrumu virzienā, delegācija nokļuva Balvos. Par tās tālāko odiseju A. Frīdenbergs vēlāk rakstīja: "Uz robežas atvadāmies no mūsu brašiem kareivjiem un dodamies kājām trijātā ienaidnieku nometnē. Jauka, saulaina diena. Visapkārt viss kā izmiris. Neesam pagājuši puskilometra, kad taisni pāri mūsu galvām sākas pavisam negaidīta, nikna apšaudīšanās ar lielgabaliem. Nometamies zemē un nesaprašanā saskatāmies. Blakus mums guļ arī mūsu baltais parlamentāriešu karodziņš. Savāds sākums mūsu miera misijai... Varbūt tā ir tikai tāda neparasta savstarpēja sasveicināšanās. Bet kāpēc tad atkal, mums nekā iepriekš nesakot, tik neapdomāti pārbaudīt savu delegātu drošsirdību!?"

Tikko kanonāda apklususi, turpinām savu ceļu. Mums pretim no lielinieku bruņotā vilciena skrien pulciņš kareivju. Nikni pārmetumi. Ko nozīmējot tāda rīcība no mūsu armijas puses. Tie esot ar savu bruņoto vilcienu izbraukuši sagaidīt Latvijas miera delegāciju, bet mūsu bruņotais vilciens uz viņiem atklājis uguni. Esam pārsteigti, ka mūs sauc par miera delegāciju, jo esam formāli tikai Sarkanā Krusta priekšstāvji, kas brauc uz Maskavu ķīlnieku apmaiņas lietā, kurai privātā sa-

runā ar ārlietu komisāru jānoskaidro mierlīguma pamatnoteikumi. Izsakām pārliecību, ka notikušais nepatīkamais incidents izskaidrosies ar kādu kļūmīgu pārpratumu. Tonis, saprotams, tūliņ mainās. Viņš top drīz pat ļoti draudzīgs. Komisārs apsveic mūs ar sirsniību, nodzied trīskārtīgu internacionāli (sic! — *R.T.*). Redzams, ka visi šie sāpīgi ilgojās pavērt, kaut arī mazu, lodziņu uz pasauli viņpus dzelzs blokādes loka."¹⁰⁷

Delegāciju pieņēma G. Čičerins. Tikšanās laikā noskaidrojās, ka no padomju puses pamiera līguma parakstīšanai nav nekādu šķēršļu. Gluži otrādi — krievi bija gatavi noslēgt ne vien pamieru, bet arī mieru. A. Frīdenbergs atcerējās: "Negaidīti ātra piekrišana mūsu pamatnoteikumiem, no kuriem galvenais: patstāvīgas Latvijas valsts atzīšana viņas etnogrāfiskajās robežās, t.i., ieslēdzot Latgali."

Tomēr pilnvaru noslēgt pamieru Latvijas delegācijai nebija. Tāpēc sarunas Maskavā palīdzēja tikai noskaidrot abu pušu viedokļus.

Antantes valstu spiedienam mazinoties, taču turpinoties, 25. oktobrī paredzētās sarunas tomēr nesākās. Turpinājās Baltijas valstu, Somijas un arī Polijas pārstāvju konsultācijas, lai saskaņotu pozīcijas. Igaunī norādīja, ka ilgāk nespēj cīnīties paši savā frontē, kur jārēķinās arī ar pretlieliniecisko, bet Igaunijai naidīgo Judeniča armiju un bez tam vēl noturēt pusi Latvijas austrumu frontes. Poļi, baidoties no jaunas Vācijas un Krievijas vienošanās uz viņu rēķina, centās panākt savienību ar jaunajām valstīm no Baltijas līdz Melnajai jūrai. Lai nolīdzinātu ceļu uz to, Polijas prezidents J. Pilsudskis, kas bija īpaši labvēlīgi noskaņots pret Lat-

¹⁰⁷ Jaunā Balss, 1931, 15. janv.

viju, atteicās no viņu pretenzijām uz Latgali. Arī Lietuvā bija notikusi valdības maiņa, kas nodrošināja labākas sadarbības iespējas.

No 11. līdz 19.novembrim Tērbatā notika jauna Latvijas, Lietuvas un Igaunijas konference. Informācijas nolūkā bija klāt arī Somijas un Polijas pārstāvji. Konferencē noskaidrojās, ka Igaunijas valdība, ievērojot valsts grūto iekšējo stāvokli, miera sarunas gribeja uzsākt nekavējoties. Savu gatavību to darīt izteica arī Lietuvas pārstāvji. Neviennozīmīga bija Latvijas nostāja. No vienas puses, miers tai bija ļoti vajadzīgs, no otras puses, ļoti vajadzīgi tai bija arī Antantes valstu kara materiāli, lai sakautu Bermonta armiju. Sabiedrotie bija piedraudējuši, ka viņi vairs nepalīdzēs ar tiem, ja Latvija mēģinās vienoties ar padomju Krieviju. Tāpēc K.Ulmaņa valdība joprojām pieturējās pie nogaidošanas taktikas: krievu lielinieku miera piedāvājumu tā nenoraidīja, bet arī neizteica gatavību sākt sarunas tūlīt. Tā bija redzama arī instrukcijā, ko Latvijas valdība deva savai delegācijai Tērbatas konferencē. Šajā dokumentā bija teikts: "Jautājums, vai stāties pie pamiera sarunām ar Krievijas Padomju valdību vai ne, delegācijai ir jāizšķir pēc sarunām ar 3 pārējo Baltijas valstu delegācijām un atkarībā no tā, kādu stāvokli minētās valstis ieņem šinī jautājumā. Delegācija nevar uzsākt pamiera sarunas, ja neviena cita no Baltijas valstīm to nedara.

Izspriežot jautājumu par pamiera sarunām, delegācijai ir jālūko izzināt Antantes valstu uzskatus un jāapsver, kādu iespaidu šīs sarunas varētu darīt uz Antantes valstu izturēšanos pret Latviju. Un no *Antantes valstu paredzamās*

izturēšanās ir jāstāda atkarībā Latvijas piedalīšanās pamiera sarunās. Delegācija nevar uzsākt pamiera sarunas, ja viņa nāk pie slēdziena, ka to sekas varētu būt, ka Antantes valstis atņem Latvijai palīdzību ar kara materiāliem vai diplomātiskā ceļā."¹⁰⁸

Latvijas delegācijas vadītājs Tērbatā jurists un politiķis Arveds Bergs (tajā ietilpa arī F.Menders, A.Frīdenbergs, K.Bušs u.c.) 13.novembrī informēja Z.Meierovicu: "Igaunī nodomājuši Judeniču pie atkāpšanās savā teritorijā neielaist. Tas acīmredzot var sacelt asu konfliktu ar Antanti, un, ja tanī pašā laikā mēs kopā ar igauņiem līgstam ar lieliniekiem, tad arī mēs ar to tiekam ierauti šinī konfliktā; tas nozīmētu ļoti riskantu starptautisku avantūru, uz kuru nekādā ziņā nedomājam ielaisties."¹⁰⁹

Neoficiālas sarunas starp padomju Krievijas un Latvijas valdības pārstāvjiem tomēr notika. Ceļā uz Londonu caur Kopenhāģenu G.Čičerina vietnieks M.Ļitvinovs 17. novembrī ieradās Tērbatā, kur tikās ar Baltijas valstu reprezentantiem un 19. novembrī noslēdza līgumus ar Latviju, Lietuvu un Igauniju par ķīlnieku un civilo gūstekņu apmaiņu. Tas bija pirmais baltiešu līgums ar lielinieku valdību, turklāt noslēgts vēl pirms miera sarunu sākšanas. Pirmais dzimstošās Baltijas zemju jaunās diplomātijas panākums austrumu virzienā.

Lai gan Tērbatas konferences dalībnieki vēlreiz vienojās, ka sarunas ar padomju Krieviju sāks kopīgi, igauņi vairs nevēlējās gaidīt — viņi šajā pašā pilsētā 5. decembrī stājās pie separāta dialoga ar krieviem. Arī V.Ļeņins un G.Čičerins bija par sarunām ar Igauniju vienu pašu.

¹⁰⁸ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulisēs, 225.lpp.

¹⁰⁹ Turpat

Tērbatā steidzīgi ieradās arī lietuviešu un latviešu novērotāji (A.Bergs, F.Menders, K.Pauļuks un K.Bušs), kuri gan igauņiem nebija pa prātam. Drīz vien viņus vairs neielaida sarunu namā un nesniedza informāciju par delegāciju apspriešanās norisi. Latvijas pārstāvji ziņoja Z.Meierovicam: “Redzams, ka igauņiem mūsu delegācijas uzturēšanās šeit nav vēlama.”

Tomēr, kā norāda A.Stranga, “1919. gada 6.–8. decembra privātajās tikšanās ar lieliniekiem (kurās ņēma dalību arī viņu delegācijas vadītājs L.Krasins) latviešiem kļuva skaidrs, ka krievi ir gatavi uz slepenām pamiera sarunām un ir gatavi atteikties, arī attiecībā uz Latviju, no tā, no kā viņi atteicās sarunās ar igauņiem — lai uzreiz tiktu parakstīts miers, nevis pamiers. 8. decembrī Krasins nodeva Latvijas delegācijai padomju projektu pamieram”.

Z.Meierovica 16. decembra vēstulē krievu delegātam A.Jofem bija formulēta Latvijas pozīcija: pamiera sarunas var notikt tikai tad, ja Krievija izsaka gatavību atstāt Latgali un likvidēt P.Stučkas valdību. Latvija savukārt uzņēmās divas saistības: pirmkārt, nepieļaut savā teritorijā pretlielinieciskās armijas vervēšanu un, otrkārt, aizliegt pastāvēt vai veidot organizācijas, kuras pretendē uz varu Krievijā vai tās daļā. A.Stranga secina: “Uzdevums tomēr bija izpildīts; vairāk ko darīt Tartu nebija; 22. decembrī Meierovics deva rīkojumu Latvijas delegācijas paliekām neviesmīlīgo Igauniju atstāt. 24. decembrī Rīgā pienāca telegramma no lieliniekiem, kura informēja, ka Latvijas prasības pieņemtas. Sarkanā Krusta delegācija var doties uz Maskavu.”¹¹⁰

Pa šo laiku Rīgā 9. decembrī bija no-

tikusi Latvijas Ministru kabineta kārtējā reorganizācija. K.Ulmanis un Z.Meierovics palika savos amatos. Valdības deklarācijā¹¹¹, kura bija krietni plašāka nekā 1918. gada decembrī un 1919. gada jūlijā, arī ārpolitikai bija atvēlēta lielāka vieta. Ministru prezidents sāka savu ziņojumu ar diviem pamatpostulātiem, proti, ārpolitikas mērķis ir “Latvijas patstāvība, neatkarība un viņas starptautiskā stāvokļa nostiprināšana”. Un otrs: to sasniegt “mums iespējams vienīgi ar Sabiedroto lielvalstu palīdzību”. Par tuvāko uzdevumu viņš uzskatīja panākt Latvijas atzīšanu *de iure*.

K.Ulmanis gan atzīmēja, ka jaunajām nacionālajām valstīm ir kopējas intereses, taču ne vārda viņš neteica par kabineta nodomiem Baltijas zemju alianses veidošanā. Tāpat, runājot par attiecībām ar Krieviju, premjerministrs gan atzīmēja, ka valdība uzskata par svarīgu un neatliekamu uzdevumu Latgales atbrīvošanu, bet, neko nesacījis par miera jautājumu ar kaimiņvalsti, vien atzīmēja, ka kabinetam “nav nekādu agresīvu nodomu pret Krievijas teritoriju, nedz vēlēšanās iejaukties viņas iekšējās darīšanās”.

Ministru prezidents arī izteicās par Latvijas attiecībām ar Vāciju, norādot, ka valdība atjaunos normālus sakarus ar šo valsti tikai tad, kad tās karaspēks būs atstājis Latviju, tiklīdz Vācija būs nodrošinājusi pienācīgu gandarījumu par tās karaspēka nodarītajiem zaudējumiem Latvijai un devusi reālas garantijas neatkārtot uzbrukumus latviešu un lietuviešu zemei.

K.Ulmanis neslēpa, ka attiecībās ar Igauniju zināmas grūtības ir radījis robežu jautājums, bet valdība pūlēsies to

¹¹⁰ Stranga A. Latvijas – padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā, 26.–27.lpp.

¹¹¹ Latvijas Tautas padome: II puse. – Rīga, 1920, 621.–629.lpp.

izšķirt jau tuvākajā nākotnē “pēc taisnības principiem”. Ar radniecisko Lietuvu tā cer “nākotnē nostiprināt abas brāļu tautas vienojošās saites”.

Tikpat atzinīgi premjers raksturoja Latvijas saskarsmi ar Somiju (joprojām tiks turpinātas “labas attiecības”) un Poliju (tā izrādījusi gatavību sniegt vajadzības gadījumā Latvijai palīdzīgu roku, un valdība centīsies uzturēt “pašus draudzīgākos sakarus”).

Kā parasti pirmie oponenti Latvijas pilsoniskajām valdībām bija opozīcijā esošie sociāldemokrāti, un kā parasti uzstājās viens no viņu talantīgākajiem runasvīriem F.Cielēns, kas cita vidū 1919. gada augustā un septembrī bija strādājis... par Z.Meierovica padomnieku. Viņš atzīmēja, ka K.Ulmanis apgāja jautājumu par mieru ar padomju Krieviju, taču tas patlaban nodarbina Eiropu un visu pasauli (te nu Cielēns šāva pār strīpu — *R.T.*). Latvijas saimnieciskā atjaunošana, valsts ārējā un iekšējā drošība nebūs garantēta, kamēr šāds līgums ar lieliniekiem netiks parakstīts. Pēc F.Cielēna domām, Latgales atbrīvošana jāpanāk politiskā un diplomātiskā ceļā. Kareivīgāk bija noķaņota latgaliene Valerija Seile, kura uzskatīja, ka viņas dzimto novadu nevar atsvabināt miera ceļā, bet tikai ar ieročiem rokās, tāpat kā tika uzvarēts Bermonts.

Militāri politiskā savienība ar Poliju un Latgales atbrīvošana

Ar Bermonta armijas sakāvi Latvijas atbrīvošana vēl nebeidzās. Latgale — latvju zemes trešā zvaigzne joprojām atradās lielinieku karaspēka rokās.

Ar tās atbrīvošanu kavēties nedrīkstēja vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, Igaunija bija uzsākusi ar krieviem pa-

miera sarunas, kas ļāva padomēm pārvietot zināmu karaspēka daudzumu no igauņu frontes uz latviešu fronti. Otrkārt, vēl nebija nokārtots robežu jautājums ar Lietuvu, kura tīkoja pēc Daugavpils un vairākiem Augšzemes pagastiem. Treškārt, nevarēja gaidīt pavasari, jo Latgalē, kura ir bagāta mežainiem un purvainiem apvidiem, ceļi, sevišķi šķīdoņa laikā, bija gandrīz vai neizbraucami. Ceturtkārt, vajadzēja pēc iespējas operatīvi izmantot Polijas apsolīto militāro palīdzību. Piektkārt, aiz kalniem nebija vairs Latvijas Sātversmes sapulces vēlēšanas, kurām, protams, vajadzēja notikt arī Latgalē.

Tā kā Latvijas armija bija sīvajās kaujās ar bermontiešiem krietni vien novājināta, tā nespēja viena pati tikt galā ar savu pēdējo stratēģisko uzdevumu — Austrumlatvijas atsvabināšanu no padomju Krievijas iebrucēju režīma. Antantes karaspēka Latvijā nebija, tās kara flote Latgalē nevarēja palīdzēt, un ar dāsni piegādātajiem kara materiāliem un proviantu vien nepietika, lai izpildītu šo uzdevumu. Tāpēc skati vērsās uz Poliju — agrāk tāpat apspiestu nāciju cariskās impērijas sastāvā, bet 1919. gadā jau pietiekami spēcīgu valsti ar labu armiju.

Polija bija šajā laikā nopietnākais un reālākais Krievijas pretinieks, un poļu armijām, kas virzījās uz austrumiem, vajadzēja atbrīvot aizmugurē palikušo Latgali no lielinieku karaspēka. Tāpēc poļu interesēs bija atbalstīt Latvijas armiju, tā nostiprinot sadarbību ar viņiem nedraudzīgās Lietuvas ziemeļu kaimiņu.

Polijas bruņoto spēku virspavēlnieks ģenerālis J.Pilsudskis jau 1919. gada 16. novembrī bija lūdzis Lielbritānijas sūtnim Varšavā H.Ramboldam angļu labvēlību Daugavpils ieņemšanai. Tā paša mēneša beigās poļu diplomāts

prof. L.Vasiļevskis savas valdības vārdā piedāvāja Latvijai palīdzību Latgales atbrīvošanā. Atceroties dažu poļu valstsvīru ambīcijas atjaunot Polijas valsti vēsturiskajās 1772. gada robežās, kas ietvēra Latgali un Kurzemes hercogisti, un atsevišķu poļu tautības Austrumlatvijas muižnieku prasības, Latvijas valdība sākumā izturējās pret kaimiņzemes piedāvājumu ļoti uzmanīgi.

Tomēr dzīves realitāte prasīja savu, un 1919. gada decembra beigās notika konfidenciālas sarunas starp Latvijas un Polijas politiķiem un militāristiem. J.Balodis un virspavēlnieks štāba priekšnieks pulkvedis Pēteris Radziņš 30. decembrī parakstīja līgumu ar poļu militāro pārstāvi kapteini A.Miškovski par Latvijas un Polijas armiju kopīgu kaujas darbību pret padomju karaspēku Latgales atbrīvošanas cīņās.

Kopējā operācijā bija paredzēts vispirms ieņemt Daugavpili un nostiprināties frontes līnijā Krāslava–Višķi–Dubna, iesaistot tajā 30 tūkstoš Polijas un 10 tūkstoš Latvijas karavīru. Saskaņā ar vienošanos tika izveidota kopēja grupas pavēlniecība (komandieris poļu ģenerālis E.Ridzs–Smiglijs, apvienotā štāba priekšnieks — Latvijas armijas pulkvežleitnants A.Veiss).

Līgums noteica, ka visi ienaidniekam atņemtie ieroči un munīcija jāatdod Latvijai, pārtika izlietojama abu karaspēku vajadzībām, trofejās iegūtais dzelzceļa ripojošais sastāvs un cits inventārs jādala uz pusēm. Latvija apņēmas apgādāt poļu vienības, kas operēja Latgalē, ar uzturlīdzekļiem un elpi.

Pēc šā novada galīgas atbrīvošanas poļu kraspēkam bija jāatstāj Latgale un Daugavpils jānodod Latvijas rīcībā. 1920. gada 16. janvārī Rīgā tika noslēgta papildu vienošanās par tālāku kopēju uzbrukumu, kas poļiem deva

tiesības kontrolēt arī Daugavpils staciju. Pēc desmit dienām Daugavpilī notika J.Baloža un J.Pilsudska sarunas, kurās tika apstiprināti 16. janvāra līgumā noteiktās sadarbības veidi. 1920. gada februāra sākumā abu valstu karaspēks sasniedza papildu līgumā paredzēto līniju, kas bija aptuveni līdzīga Latvijas etnogrāfiskajai robežai.

Latgales atbrīvošana, aptuveni rēķinot, ilga tikai vienu mēnesi. Tas bija liels Latvijas un Polijas armijas panākums. Taču šī pēdējā brīvības cīņu kampaņa prasīja arī lielus upurus.

Tās laikā latviešu daļās krita 16 virsnieki un 391 kareivis, landesvērā — 17 virsnieki un 206 kareivji. Poļi zaudēja apmēram 400 kritušo. Par varoņību kaujās Latgalē vairāk nekā 60 sabiedrotās armijas karavīru tika apbalvoti ar Lāčplēša Kara ordeni.

Pamiera sarunas Maskavā

1920. gada 2. janvārī uz Krievijas galvaspilsētu atkal devās Latvijas Sarkanā Krusta delegācija — F.Menders un A.Frīdenbergs kā delegāti un kapteinis N.Fogelmanis kā militārais eksperts. 6. janvārī delegācija ieradās Maskavā un tās pašas dienas vakarā tikās ar G.Čičerinu. Taču viņš bija sašutis par latviešu un poļu uzbrukumu Latgalē un sarunas tika pārtrauktas līdz 11. janvārim, kad lielinieki pieprasīja atklātu pamieru, atdot Pitalovu kā svarīgu dzelzceļa mezglu un Latgales neitralizāciju, kas nozīmētu, ka Latvijas karaspēks to nedrīkstētu ieņemt, šim novadam būtu jādod pašnoteikšanās tiesības, līdz kuru īstenošanai Latgale tiktu pārvaldīta uz paritātes pamatiem. Saprotams, ka šādas absurdas prasības delegācijai nebija pieņemamas, un sarunas atkal pārtrūka — līdz 14. jan-

vārim, kad otrā puse tomēr atkāpās no tām. Taču krievi atteicās izformēt viņu valstī karojošo latviešu strēlnieku divīziju, ko prasīja Latvija. Rezultatīvas sarunas varēja nodrošināt vienīgi latviešu un poļu karaspēka sekmiņa ofensīva Latgalē.

Kad tā bija veiksmīgi beigusies, pēc ilgām un abas puses nokausējošām diskusijām pamiera līgums beidzot 1920. gada 30. janvārī tika parakstīts. Līguma pirmie deviņi panti bija tīri militāra rakstura. Nākamie attiecās uz drošības garantijām: abām valstīm bija nekavējoties jāinternē organizāciju vai grupu locekļi, kuri pretendēja uz valdības statusu otras līgumslēdzēja puses teritorijā; tika aizliegts piedalīties ofensīvās aliansēs, kas vērstas pret otu pusi, un uzturēt savā teritorijā otrai pusei naidīgu karaspēku; padomju Krievija atteicās no naidīgas propagandas pret Latviju. Tā tomēr neapņēmas izformēt latviešu divīziju, bet apliecināja, ka tās nosaukums neesot saistīts ar pretenzijām pret Latviju. Pamiers bija konfidenciāls un varēja tikt atslēpenots tikai tad, kad tam piekristu Latvija. Tam bija jāstājas spēkā 1. februārī pulksten 12 dienā.¹¹²

Oponējot E.Dunsdorfam, kas, vērtējot pamieru, uzskata, ka tas ir bijis vairāk izdevīgs krieviem nekā Latvijai, jo "latvieši savu tālāko ofensīvu Krievijā bija apturējuši", A.Stranga retoriski, bet pamatoti vaicā: "Bet kādu mērķu labā būtu bijis jāiet tālāk iekšā Krievijā? Lai anektētu pilnīgi krieviskus apgabalus? Tādu mērķu Latvijai nekad nebija. Lai gāztu lieliniekus? Tas nebija mūsu spēkos. Latvijas teritorija bija pilnībā atbrīvota; armija bija noguru-

si, uzbrukums Latgalē nekad nebija izraisījis tādu patriotisma vilni, kā cīņa pret Bermonta deģenerētajām bandām un vācu varas atjaunošanas draudiem. Valstij bija jāstājas dziedēt ilgo karu brūces."¹¹³

Miera līgums ar padomju Krieviju

Pilnīgi noregulēt savstarpējās attiecības bija ieinteresētas abas puses. Karš Latvijas teritorijā turpinājās jau sesto gadu, Latgale bija atbrīvota un Igaunija mieru ar Krieviju noslēgusi. Somija un Lietuva gatavojās sarunām ar Maskavu. Lūk, kāpēc Latvijas valdība 1920. gada 16. februārī nolēma sākt tiešas sarunas ar Maskavu.

Jau to sagatavošana nebija viegla nevienai no pusēm, jo kā Latvija, tā Krievija, cik vien bija iespējams, centās aizstāvēt savas robežas, savas politiskās un ekonomiskās intereses. Tā bija arī abu valstu jauno diplomātu pirmā lielā spēkošanās, kur priekšrocība tomēr bija krieviem, ar daudz lielāku kā vecās (ar G.Čičerinu galvgalī), tā lielinieku skolas ārpolitikas speciālistu skaitu.

Igauniem izdevās noorganizēt sarunas Tērbatā, taču latviešiem vajadzēja doties uz Maskavu, lai tur diskutētu ar padomju diplomātiem un ekspertiem. A.Stranga min vairākus cēloņus, kāpēc Latvijas–Krievijas sarunu sākums ievilkās līdz 1920. gada 16. aprīlim.¹¹⁴ Pamatcēlonis bija Z.Meierovica iluzorā cerība uz kopējām sarunām ar Poliju, Lietuvu un Somiju. Otrais: ilgstoša normālu ekonomisko prasību izstrādāšana. Trešais: grūtības ar Latvijas delegācijas sastādīšanu, kuru pa-

¹¹² Stranga A. Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā, 35.lpp.

¹¹³ Turpat, 35.–36.lpp.

¹¹⁴ Turpat, 45.–52.lpp.

matā bija gaidāmās Satversmes sapulces vēlēšanas (daudzi politiķi gribēja tur izcīnīt vietu, tālab nevēlējās doties uz Maskavu), un asas domstarpības starp K.Ulmaņa valdību un sociāldemokrātiem.

Z.Meierovics cerēja iegūt sarunām Antantes valstu atbalstu, 16. martā aicinot tās sasaukt miera konferenci. Lielbritānija 24. aprīlī noraidīja šo ierosinājumu, jo neesot atzinusi padomju Krieviju. Nemaz nenogaidot pārējās atbildes, kuras varēja paredzēt, ministrs jau 26. martā informēja G.Čičerinu, ka Latvija ir gatava dialogam.

Z.Meierovicam ar lielām grūtībām tomēr izdevās sakomplektēt delegāciju, ietilpinot tajā arī dažus politisko partiju, izņemot LSDSP, pārstāvjus: K.Pauļuku, J.Taubi, P.Berģi un E.Magnusu. 1920. gada 10. aprīlī delegācija, ko vadīja ārlietu ministra biedrs Aurēlijs Zēbergs un kurā kopā ar ekspertiem un tehnisko personālu ietilpa 34 cilvēki, devās uz Maskavu.

A.Stranga ļoti bargi, varbūt pat pārāk bargi, vērtē Rīgā sagatavoto "ciemakukuli" Kremlim: "Delegācija veda sev līdzī Latvijas valdības izstrādātos pamatprincipus sarunām ar Krieviju; tie nebija reālistiski un nevarēja nodrošināt tāda līguma parakstīšanu, kādu Latvijas valdība vēlējās. Delegācijai nebija tiesību noslēgt mieru, bet tikai atklātu pamieru, kuram vēlāk sekotu miera līgums. Tā bija nevajadzīga sarunu novilcināšana, paredzot lieku starposmu. Pamatprincipi paredzēja pieprasīt no Krievijas atlīdzināt Latvijas zaudējumus, kuri bija cēlušies Pirmā pasaules kara gados un padomju agresijas laikā (1918–1919); tie paredzēja pieprasīt Latvijai daļu no Krievijas zelta un no Krievi-

jas valsts īpašuma. Tie paredzēja, ka Krievijai tiks piešķirtas tiesības lietot Latvijas ostas un izmantot tranzītu bez muitas nodevām, taču par to no Krievijas bija jāpanāk attiecīga kompensācija un jānoslēdz speciāls, atsevišķs līgums par Latvijas ostu lietošanu. Jau pēc pāris nedēļām kļuvis redzams, ka neko tamlīdzīgu no lieliniekiem nav iespējams panākt."¹¹⁵

Par delegācijas darba apstākļiem un sarunu norisi intervijā "Jaunāko Ziņu" lasītājiem 1920. gada 14.maija laidienā interesanti pastāstīja viens no tās ekspertiem, Ārlietu ministrijas politiski diplomātiskā departamenta direktora palīgs (kopš tā paša 9.jūlija — direktors) L.Sēja. Viņš atzīmēja, ka Latvijas pārstāvjus uzņēma korekti. Pārejot robežu, viņus sagaidīja un pavadīja līdz Maskavai kāds komisārs Priede. Telpas ierādīja "Savojas" viesnīcā (pusotru stāvu). Pielikti sargi — latviešu sarkanarmieši. Delegātiem kustības brīvība nav ierobežota, bet ekspertiem sākumā sargi sekoja. Vēlāk visus, izņemot delegācijas locekļus, stipri ierobežoja, jo viesnīcu bieži apmeklēja latviešu bēgļu pārstāvji, sūdzoties par savu grūto bezizejas stāvokli. Krieviem tas nepatika un likās aizdomīgi. Viņi atnācējus reģistrēja un, kuri nāca bieži, vēlāk arestēja.

Sarunas, turpināja L.Sēja, notiek kāda agrākā cukura karaļa pilī. Līdz šim vienošanās panākta tikai robežu jautājumā. Līnija pieņemta apmēram tāda, kādu ieteica Latvijas delegācija. Pateicoties lielinieku politikai, sarunas rit gausi. Partneri mīl daudz polemizēt. Jofe (Krievijas delegācijas vadītājs — R.T.) ir diezgan veikls pretinieks. Viņu priekšstāvji "turas sīksti". Lielinieki cenšas sarunas novilcināt. Viņi vi-

¹¹⁵ Stranga A. Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā, 52.lpp.

sādiem līdzekļiem kavē bēgļu reevakuāciju: krata, atņem mantas, neļauj turpināt ceļu utt.

Intervijas autors atzīmēja, ka dzīves dārdzība Maskavā ir augsta. Tramvaju nepietiek, tajos neapraķstāma spaidīšanās. Maskavas–Ventspils līnijas vilciens kursē diezgan kārtīgi. Delegācija aizbrauca nepilnās 24 stundās. Bet šis maršruts skaitās kara līnija. Lielniecisko Krieviju L.Sēja ironiski nosauca par “padomju paradīzi”.

Tomēr līdz 1920. gada jūnija vidum līguma pirmos pantus izdevās saskaņot. Tos, kuros Krievija atzina Latvijas neatkarību uz mūžīgiem laikiem, kuros tika noteikta robeža un kuros līgumslēdzējas puses apņēmas nepieļaut uzturēties savā teritorijā citai valstij naidīgas organizācijas vai grupas.

Pēc tam sākās, runājot A.Strangas vārdiem, “jauna kaulēšanās”. Tagad par saimnieciskajiem jautājumiem. Tas negāja ne par matu vieglāk. Otrā puse formulēja savu viedokli, no kura neatkāpās līdz pat sarunu beigām: krievi atteicās pilnībā reevakuēt no Latvijas aizvestās iekārtas un mantas; atteicās atzīt Latvijas tiesības uz tai pienākošos Krievijas zelta daļu; atteicās kompensēt kara zaudējumus. Ā.Jofe paziņoja, ka Latvijai ir tiesības tikai uz tām vērtībām, kuras jau atrodas tās teritorijā.

Kad pārtikas un sadzīves apstākļi Maskavā kļuva neciešami, Z.Meierovics lūdza sarunas pārcelt uz Rīgu. Kremļis tam ilgi pretojās, bet beidzot piekāpās, un 15. jūlijā krievu delegācija 32 cilvēku sastāvā ieradās Rīgā.

Latvija miera sarunu otrajā posmā tautsaimnieka un politiķa Jāņa Vesmaņa vadībā izvirzīja jaunu delegāci-

ju, kurā ietilpa K.Pauļuks, P.Bergis, sociāldemokrāts A.Buševics un pulkvedis E.Kalniņš, kā arī 8 sekretāri un 26 eksperti. Izejas pozīcijas šajā laikā tāpat kā iepriekš, norāda A.Stranga, bija atšķirīgas: “Krievi vēlējās ātru mieru, bez piekāpšanās Latvijai; Latvija vēlējās mieru, kurā būtu, cik iespējams, vairāk ieguvumu ekonomisko prasību jomā.”¹¹⁶

Sarunu dalībnieku pēdējā sēde notika 9. augustā. Nākamajā dienā Valsts papīru drukātavā iespiesto līguma tekstu vēlreiz rūpīgi pārbaudīja, novēršot dažas neprecizitātes. 11. augustā pulksten 12.40 miera līgumu parakstīja: Latvijas valdības vārdā jau minētie delegācijas locekļi, padomju Krievijas valdības vārdā — Ā.Jofe un J.Gaņeckis.

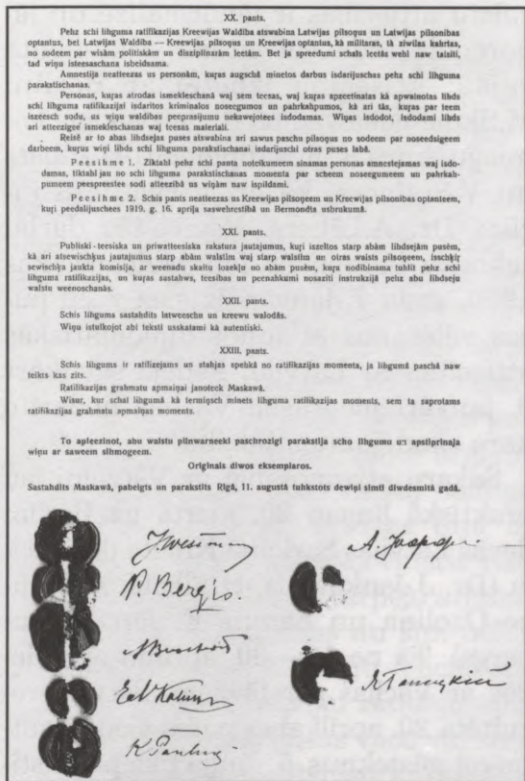
Avīze “Latvijas Kareivis” nākamajā dienā rakstīja: “18. novembris 1918. gadā un 11. augusts 1920. gadā ir lielas dienas mūsu vēsturē. Ar vienu sākās cīņa par mūsu valsti, ar otru ir nobeidzies mums uzspiestais karš. Latvijas zeme ir iztīrīta no ienaidniekiem. Latvijas lauki ir vienoti, un tos nebrādā svešas kājas. Mēs esam ieguvuši neatkarīgu valsti.”

Līgumam¹¹⁷ bija 23 panti. Pirmajā no tiem tika nosacīts, ka no “miera līguma spēkā nākšanas dienas kara stāvoklis starp līdzējām pusēm top izbeigts”. Šo pantu precizēja īpaša vienošanās, kas noteica, ka ar 13. augusta pulksten 24 jebkura kara darbība uz robežas starp abām valstīm tiek pārtraukta.

Konceptuāla nozīme bija 2. pantam, uz kuru vēl mūsdienās atsaucas (un pamatoti!) latviešu politiķi, diplomāti un vēsturnieki. Tāpēc citēsim to pilnīgi: “Izejot no Krievijas Sociālistiskās

¹¹⁶ Stranga A. Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā, 61.lpp.

¹¹⁷ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, 79.–81.lpp.

Latvijas un padomju Krievijas miera līguma pēdējā lapa. 1920.gada 11.augusts

Federatīvās Padomju Republikas pasludinātām visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizņemot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuras sastāvā viņas ietilpst, un ievērojot Latvijas tautas noteikti izsacīto gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuras piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi kā uz bijušās valsts tiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kuri še aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem. No agrākās piederības pie Krievijas Latvijas tautai un zemei neizceļas nekādas saistības attiecībā uz Krieviju.”

3. pants noteica robežas starp abām valstīm. Tas bija kompromiss, kas vi-

sumā atbilda etnogrāfiskajam principam, izņemot nelielo Pitalovas iecirkni, kur latvieši jau sen bija mazākumā, bet par kuru Latvija iestājās ekonomisku (dzelzceļa mezgls) un stratēģisku (robežu iztaisnošana) motīvu dēļ.

4. pants paredzēja, ka abas puses neieņaus otrai pusei naidīgu organizāciju vai grupu atrašanos savā teritorijā, kā arī aizliedza atbalstīt trešo valsti, kura atrastos kara stāvoklī ar vienu no līgumslēdzējpusēm.

7. pants paredzēja karagūstekņu atgriešanos dzimtenē visīsākajā laikā. 8. pants noteica, ka personas, kas pašas vai kuru vecāki līdz 1914. gada 1. augustam bija dzīvojušas Latvijas teritorijā, tiek atzītas par Latvijas pilsoņiem.

10.—16. panti, kuri formulēja Latvijas tiesības saņemt atpakaļ no Krievijas evakuēto īpašumu, bija ļoti ierobežoti. 19. pants paplašināja bēgļu tiesības uz savas mantas izvešanu no Krievijas.

Latvijas Satversmes sapulce ratificēja miera līgumu nacerēti ātri — jau 2. septembrī — un neparasti vienprātīgi — nevienam nebalsojot pret. Tikpat ātri to izdarīja Krievija, un 3. oktobrī Maskavā tika apmainīti ratifikācijas dokumenti. K.Ulmaņa parakstītajā valdības 9. oktobra paziņojumā vēlreiz bija fiksēts, ka “starp Latviju un Krieviju iestājies miers”.

Taču ne tik viegli gāja ar līguma izpildi. Otrā puse visādi kavēja un vilcināja Latvijas pilsoņu karagūstekņu un ķilnieku, kā arī Krievijā apcietināto Latvijas pilsoņu atgriešanos dzimtenē un līgumā paredzēto īpašumu reevakuāciju.

Pēdējo procesu vadīja trīs jauktas komisijas: pirmā — dzelzceļa īpašumu atgūšanai, otrā — kuģu atdabūšanai un trešā — valsts, sabiedrisko iestāžu un privatpersonu īpašumu atgūšanai.

Ko izdevās panākt šajā tik ārkārtīgi svarīgajā starpvalstu attiecību sfērā? Minētās komisijas funkcionēja līdz 1923. gadam, kad uz Krievijas pieprasījumu to darbību pārtrauca. Latvija atdabūja samērā daudz dzelzceļa iekārtu, bet ne tik daudz ripojošo sastāvu, sešus lielus tvaikoņus un 20 mazākus kuģus un peldošus rīkus, kā arī dažas citas iekārtas. Līdz 1929. gadam atguva mantas un kredītiestāžu vērtības par 14,4 milj. zelta rubļu. Reevakuēto uzņēmumu vērtība nepārsniedza 1,4 milj. latu, kas bija 1% no aizvestā cenas. Noguldījumus Latvijas iedzīvotāji nesaņēma nemaz. Tas pats sakāms par apsolītajām mežu koncesijām.

Līdz 1928. gadam Latvijā atgriezās ap 230 tūkstoši bēgļu, 7 tūkstoši optantu, vairāk nekā 12 tūkstoši bijušo strēlnieku, ap 200 ķilnieku un 200 vēlāk padomju Krievijas cietumos ieslodzīto Latvijas pilsoņu.

Attiecību noregulēšana ar Vāciju

Lai bez Sabiedroto iejaukšanās izdabūtu no Latvijas ārā Bermonta kara spēku, Latvija 1919. gada 26. novembrī bija Vācijai kā vienīgā no Baltijas valstīm pieteikusi karu, cerot tādā veidā iegūt arī zināmas tiesības reparāciju pieprasīšanai no karu zaudējušās valsts.

Z.Meierovics šajā ziņā pārrēķinājās. Antante jau bija karu ar Vāciju beigusi, tā vēl joprojām neatzina Latviju *de iure* un nebūt nevēlējās dot kaut ko Latvijai no vācu reparācijām.

Kā tas arī nebūtu bijis, pēc Bermonta avantūras galīgajām beigām kā Latvijai, tā Vācijai kļuva skaidrs, ka starp-

valstu attiecības ir jānormalizē un jānoregulē tāda vai citāda dokumenta veidā. Attiecību izpētei ar Berlīni M.Skujenieka vadībā Rīgā izveidoja komisiju, kurā ietilpa diplomāti H.Albats un V.Šreiners, kā arī vācbaltiešu jurists Dr. A.Lēbers. Vācijā tās darbu sekmēja barons A. fon Malcans, kas 1920. gada 7. janvārī izteica vācu puses vēlēšanos atjaunot diplomātiskās attiecības ar Latviju. Pēdējā savukārt 9. janvārī pieprasīja Vācijas nodarīto kara zaudējumu atlīdzību.

Sakaru atjaunošanai ar Vācemi jau praktiskā līmenī 20. martā uz Berlīni devās Latvijas Sarkanā Krusta delegācija (Dr. J.Jankovskis, H.Albats, A.Krauze-Ozoliņa un barons E. fon Rozenbergs). Tā no 16.—30. aprīlim apspriedās ar Vācijas pārstāvjiem. Sarunu rezultātā 20. aprīlī abas puses vienojās atbrīvot gūstekņus. 5. jūnijā tika parakstīta konvencija par normālu attiecību atjaunošanu starp Latviju un Vāciju.

Latviešu puses pozīciju ilgajās un nebūt ne vieglajās sarunās ar vāciešiem atviegloja tas apstāklis, ka Latvijas rīcībā bija dokumenti, kas apliecināja oficiālās Vācijas atbalstu Bermonta armijai. No tiem izrietēja, ka bermontieši saņēmuši no Berlīnes valdības algu līdz 1919. gada 15. oktobrim un ka Vācija viņus apgādājusi ar kara materiāliem uz kredīta. Tas padarīja vācu pusi diskusijās piekāpīgāku, un tā jau sarunu pirmajā raundā piekrita atzīt Latviju *de iure* pēc tam, kad to izdarīs Antantes valstis.¹¹⁸

Pagaidu līgumu par sakaru atjaunošanu starp Latviju un Vāciju¹¹⁹ no latviešu puses parakstīja H.Albats, F.Menders un A.Kviesis, no vācu — G.Bērents, A. fon Malcans un F. fon Gauss. Līgums sastāvēja no 11 pan-

¹¹⁸ Latvija divos laikposmos, 38.lpp.

¹¹⁹ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, 76.–78.lpp.

tiem. Pirmajā no tiem bija sacīts: "Latvija un Vācija visā drīzumā uzsāk savstarpējas attiecības, nosūtot pienācīgā kārtā pilnvarotus priekšstāvjus." 2. pantā tika fiksēts jau augstāk teiktais par Latvijas atzīšanu *de iure*. Nozīmīga bija 3. pantā formulētā saistība: "Abas līguma slēdzējas puses apņemas nepabalstīt un savās robežās nepielaist nekādus centienus, kuri būtu vērsti pret otras valsts likumīgo valdību. It sevišķi abas līguma slēdzējas puses nepielaidīs, ka viņu zemē organizējas vai iet cauri otrai valstij naidīgs karaspēks". Tikpat svarīgs bija 5. pants, kas noteica, ka abas valstis visā drīzumā stāsies pie savstarpējo atlīdzības prasību noteikšanas un šim nolūkam iecels sevišķu komisiju. Vācija apņēmas atlīdzināt Latvijai zaudējumus, kurus tai bija nodarījušas vācu vai zem vācu pavēlniecības stāvošas karaspēka daļas. No otras puses, komisija noteiks "to iebūvējumu vērtību, kas vispārības nolūkiem (? — *R.T.*) izdarīti Latvijas robežās ar Vācijas līdzekļiem un par kuriem Vācijai pienākas atlīdzība".

Kā mazās Latvijas delegācijas neatļaujama piekāpšanās dižvalstij vērtējams 6. panta sākums, kurā bija teikts, ka Vācijas valdība vēlreiz atsakās no katra atbildības par Bermonta uzņēmumu (kāds formulējums! — *R.T.*). Sava veida kompromiss bija tālākajās rindās lasāmais: Vācija "piekrīt (cik augstsirdīgi! — *R.T.*) tam, ka Bermonta pulku kara materiāls un karaspēka manta arīdžan izlietojami to zaudējumu atmaksai, kurus nodarījis šis karaspēks, un apsolās visiem spēkiem palīdzēt Latvijas valdībai sadabūt minēto kara materiālu līdz ar karaspēka mantu".

Kur sadabūt? Vācijā? Kas bija iegūts

Latvijā 1919. gada rudenī trofeju veidā, to vairs nevajadzēja "sadabūt". Tukši vārdi.

Līguma 7., 8., 9. pants bija veltīts abu valstu saimnieciskajai sadarbībai. Vācija solīja Latvijai dot preču kredītu, bet otrā puse piekrita neaplikt kontrahenta tranzīta preces ar "ārkārtējām nastām un ārkārtējām nodevām".

Pēc pagaidu līguma parakstīšanas sarunas ar Vāciju turpinājās vēl sešus gadus, tomēr nepanākot nekādu galīgu vienošanos, tā kā 15. jūlija akts faktiski palika arī vienīgais miera līgums.

Latvija no Vācijas saņēma tikai tās Pirmā pasaules kara laikā Kurzemē un Vidzemē uzbūvētos dzelzceļus 4 milj. rubļu vērtībā, daļu aizvesto kuģu un citas mantas, bet nesaņēma atlīdzību par okupācijas karaspēka nodarītajiem zaudējumiem viena miljarda rubļu apmērā.

Taisnība E. Andersonam, kas raksta: "Patiesībā Latvija bija zaudētāja, bet attiecības vismaz bija normalizētas un varēja sagaidīt ciešu saimniecisko sadarbību."¹²⁰ Tā arī notika.

Realizējot pagaidu līguma 1. pantu, 1920. gada 8. septembrī darbu sāka Latvijā pirmais Vācijas diplomātiskais pārstāvis lietvedis Dr. K. Vēfers. 1921. gada novembrī Rīgā nodibināja vācu sūtniecību.

Latvijas Ministru kabinets 1920. gada 22. oktobrī apstiprināja ārstu Dr. Oskaru Voitu par savas valsts diplomātisko priekšstāvi Vācijā¹²¹. Ar valdības 1921. gada 18. aprīļa lēmumu viņu iecēla turpat par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru¹²². Sekoja ne tikai atbildīgs, bet arī smags darbs vienpadsmit gadu garumā valstī, ar kuru Latvijai nebija tās labākās attiecības, lai neteiktu vairāk.

¹²⁰ Andersons E. Latvijas vēsture: 1914–1920, 541.lpp.

¹²¹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1697.l., 113.lp.

¹²² Turpat

Oskars Voits

Šīs attiecības raudzīja sākt kārtot Latvijas pirmais pārstāvis Vācijā — Tautas padomes loceklis, vācu progresīvās partijas līderis inženieris tehnologs Vilhelms Šreiners, kuru Ministru kabinets iecēla šajā amatā 1919. gada jūlija beigās. Taču viņš paspēja nostrādāt Berlīnē tikai līdz tā paša gada decembrim, kad sakarā ar to, ka Latvija bija oficiāli pieteikusi karu Vācijai, diplomātiskās attiecības abu valstu starpā tika pārtrauktas un V.Šreineram vajadzēja atgriezties dzimtenē. Kad 1920. gada 15. jūlijā bija parakstīts pagaidu līgums par sakaru atjaunošanu starp Latviju un Vāciju, varēja atsākt arī pārstāvniecības darbību Berlīnē.

Dr. O.Voits 1921. gada 1. decembrī informēja Ministru prezidentu un ārlietu ministru Z.Meierovicu, ka viņš iesniedzis savas pilnvaras Vācijas valsts prezidentam F.Ebertam, piedaloties valsts kancleram, ārlietu ministram un citām oficiālām personām. Saruna gan ilgusi tikai kādas piecas minūtes. Prezidents ielūdzis sūtni uz dineju, kuru tajā pašā dienā Vācijas augstākie vadītāji rīkojuši diplomātiem. Audience atstājusi "vienkāršu, bet patīkamu un cienīgu iespaidu"¹²³.

Jau strādādams Berlīnē, Dr. O.Voits, tāpat kā viņa kolēģi, parakstīja svinīgo solījumu, kurā bija sacīts: "Apsolos

Latvijai un viņas valdībai uzticību, apņemos izpildīt man uzticēto amatu pēc labākās apziņas, pārliecības un zināšanas, izpildīt likumus, valdības rīkojumus un priekšniecības pavēles, neizpaust dienesta noslēpumus, apzinoties, ka par savu rīcību jāatbild likuma priekšā."¹²⁴

Sākot darbu Vācijā, O.Voits publicēja Latvijas presē vairākus materiālus par abu valstu attiecībām. Rakstā ar tādu pašu nosaukumu "Latvijas — Vācijas attiecības"¹²⁵ viņš atzīmēja, ka saskaņā ar 1920. gada līgumu savstarpējo saistību nokārtošanai ir paredzēts izveidot vairākas komisijas: abpusējo kara zaudējumu aprēķināšanas, saimniecisko, finansiālo un satiksmes jautājumu kārtošanas komisiju. Vācija uzskata, ka pirms to sanākšanas jāizšķir jautājums par zaudējumu atlīdzību vācu pavalstniekiem sakarā ar agrārreformu Latvijā. Mūsu valsts, pasvītrotja publikācijas autors, ir ieinteresēta minēto komisiju ātrākā sanākšanā.

Sarunā ar "Jaunāko Ziņu" speciāl-korespondentu Berlīnē "Ko Vācija mums var dot"¹²⁶ Voits uzsvēra, ka Vācija ir vistuvākā Rietumu lielvalsts, kurā ir daudz Latvijai vajadzīgā, turklāt par pieņemamām cenām (piemēram, mašīnas rūpniecībai un lauksaimniecībai). Latvijas Augstskolai un slimnīcām derētu laboratoriju iekārtas, optiskie instrumenti, ķīmiskie preparāti, medikamenti utt. Arī tie ir lētāki.

Vācijas iestādes, norādīja intervējamais, ir pretimnākošas. Prese, izņemot to, kura aizstāv baltikumiešu intereses vai kurā līdzstrādnieki ir viņi, sniedz lietišķas ziņas par Latviju. Tā pievērs diezgan lielu uzmanību arī tam,

¹²³ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1697.l. 86.lp.

¹²⁴ Turpat, 129.lp. Laika gaitā teksts nedaudz mainījās

¹²⁵ Latvijas Kareivis, 1921, 9.nov.

¹²⁶ Jaunākās Ziņas, 1922, 16. marts

ko Latvijas prese raksta par Vāciju. Sakarā ar agrārlikuma pieņemšanu baltikumiešu presē sastopamas stipri tendenciozas ziņas par Latviju, pat ķengāšanās.

Intervijā laikrakstam "Latvijas Kareivis"¹²⁷ O.Voits atzīmēja, ka Vācijas saimnieciskais stāvoklis ir ļoti grūts. Līdz ar markas kursa nepārtrauktu krišanos ceļas preču cenas, bet algas nespēj tām sekot. Vācijas saimnieciskais sabrukums ir izskaidrojams ar reparāciju maksājumiem. Tās vienīgais ārpolitiskais mērķis ir panākt reparāciju samazināšanu.

Pēc sūtņa ieskata, Latvijas attiecības ar Vācijas valdību turpina būt pilnīgi korektas. Vasarā Vāczemē bijis daudz ekskursantu no Latvijas. Aprindas, kuras skatījās uz Latviju kā pārejošu parādību, ir mainījušas savus uzskatus. Presē agrāko tendenciozo ziņu vietā parādās gluži pareizi raksti par Latviju. Svarīgākais jautājums, kas vēl jāizkārto ar Vāciju, ir kara zaudējumu atlīdzība.

Runājot par šo pašu jautājumu, O.Voits rakstā "Vācija un mēs"¹²⁸ atzīmēja, ka kara zaudējumu segšanas lietā sarunas pašlaik nenotiek, ir tikai diplomātisko notu apmaiņa. Sakarā ar sastingumu šajā laukā nevar stāties spēkā arī tirdzniecības līgums. Latvijas agrārreforma Vācijas interesē tikai vienā aspektā — tā vēlas vienīgi, lai muižu centrus atstātu to bijušajiem īpašniekiem ar zināmu zemes daļu, bet par pārējo maksātu atlīdzību.

Tā kā Latvijai tolaik vēl nepietika līdzekļu, lai atvērtu pārstāvniecības visās vajadzīgajās valstīs, ne vienam vien sūtnim bija jāstrādā, lai arī dažbrīd glu-

ži formāli, vairākās zemēs. To vidū bija arī O.Voits. Ministru kabinets 1921. gada 14. jūnijā iecēla viņu par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Šveicē, ar Valsts prezidenta J.Čakstes 1925. gada 4. augusta rīkojumu — tādā pašā postenī Holandē un ar Valsts prezidenta rīkojumu minētā gada 31. augustā — tādā pašā amatā Ungārijā¹²⁹. Protams, iespēju robežās O.Voits apmeklēja šīs valstis, taču darba centrs bija un palika Vācija un tajā savukārt Berlīne. (Sīkāk par to nākamajās nodaļās.)

Strīdīgo robežjautājumu izkārtošana ar Igauniju un Lietuvu

Šis darbs vispirms sākās ar Latvijas ziemeļu kaimiņu, jo jau 1919. gada pirmajos mēnešos izveidojās abu neatkarīgo valstu cieša sadarbība militārajā jomā. Viens no Latvijas un Igaunijas 1919. gada 21. jūlija līguma pantiem paredzēja, ka tiks izveidota komisija — pa 5 locekļiem no katras puses — valsts robežas noteikšanai starp abām republikām.

Par šo jautājumu pirmo reizi plašāk tika diskutēts bermontiādes laikā, kad viens no Latvijas un Igaunijas sarunu neveiksmes cēloņiem bija igauņu pārāk lielas teritoriālas prasības. 1919. gada novembra beigās par Ārlietu ministrijas priekšstāvi jauktajā robežu komisijā tika iecelts brīvības cīņu dalībnieks virsnieks Markuss Gailītis. Šo darbu viņš turpināja jau augstākā rangā, kad, pamatojoties uz Ministru kabineta 1920. gada 5. janvāra lēmumu, viņš kļuva par Latvijas sūtni Igaunijā.¹³⁰

¹²⁷ Latvijas Kareivis, 1922, 5.nov.

¹²⁸ Turpat, 13.jūl.

¹²⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1697.l., 113.-114.lp.

¹³⁰ Turpat, 444.l., 5., 9.lp.

Pirms M.Gailiša par Latvijas diplomātisko pārstāvi Igaunijā — konsulu — jau kopš 1918. gada decembra strādāja luterāņu garīdznieks Jānis Ramans. Viņš kopā ar tolaik vēl kapteini Jorgi Zemitānu 1919. gada 18. februārī parakstīja līgumu par latviešu karaspēka organizēšanu igauņu teritorijā. J.Ramans piedalījās arī abu valstu 1919. gada 21. jūlija sadarbības līguma sagatavošanā. Ministru kabinets tā paša gada 29. augustā apstiprināja viņu par pilnvaroto lietvedi kaimiņzemē.

Kad valdība iecēla par sūtni Igaunijā M.Gailīti, J.Ramans turpināja strādāt par sūtniecības padomnieku, vienlaikus izpildot Latvijas konsula pienākumus, kā arī sūtņa atbūtnes laikā viņa uzdevumus.

Bojātas veselības dēļ J.Ramans 1920. gada 10. maijā atlūdzās no amata un atgriezās dzimtenē, lai turpinātu strādāt par mācītāju. 30. gados viņš kalpoja Doles draudzē, kur to bija darījis arī pirms pasaules kara.

*

Karavīrs, diplomāts un politiķis. Tās bija pašas galvenās, bet ne vienīgās Dzērbenes draudzes skolotāja dēla, 1882. gada 27. jūnijā dzimušā Markusa Gailiša nodarbes viņa tikai sešus gadu desmitus garajā mūžā, kuru pārtrauca Baigais gads ar visām no tā izrietošajām sekām.

Jaunais vidzemnieks bija zinībkārs puietis. Viņam nepietika ar vietējo draudzes skolu. Vajadzēja doties uz Rīgu, lai absolvētu Pētera I reālskolu, bet 1911. gadā Politehnisko institūtu, iegūstot pirmās šķiras būvinženiera grādu. Pēc tam darbs piecu gadu garumā dažādos uzņēmumos un firmās, kuru pārtrauca Pirmais pasaules karš. Tāpat kā simti un tūkstoši latviešu jaunekļu M.Gailītis gāja strēlniekos. 1917. gadā viņš pabeidza Vladimira karaskolu Petrogradā. Un atkal ierakumi.

Ar lieliniekiem jaunajam virsniekam nebija ejams viens ceļš, tāpēc viņš nebija to vidū, kuri atkāpās uz sarkano Krieviju.

M.Gailītis vēlējās iet vienu ceļu ar tikko nodibinājušās neatkarīgās Latvijas topošo nacionālo karaspēku. Vācu okupācijas laikā sabijis Valkā un dzimtajā pusē, viņš 1918. gada rudenī mēroja kilometrus uz Rīgu, lai tur kļūtu par vienu no Kalpaka bataljona Atsevišķās studentu rotas organizētājiem un tās komandiera kapteiņa N.Grundmaņa adjutantam. Kopā ar saviem cīņu biedriem M.Gailītis 1919. gada sākumā atkāpās uz Liepāju.

Latvijas Pagaidu valdības norikots, viņš 1919. gada februāra sākumā aizbrauca uz Rēveli (resp., Tallinu), bet pēc Valkas atbrīvošanas uz turieni, lai strādātu kā K.Ulmaņa valdības pilnvarotais Ziemeļlatvijā. M.Gailiša noorganizētajā civilpārvaldē par finansu ministru (skanēja jau diži lepni...) tika iecelts Valmieras rūpnieks A.Pētersons, par zemes un pārtikas lietu kārtotāju — agronoms V.Gulbis (20. un 30. gados patiešām ministrs), par tieslietu pārzini — advokāts M.Antons utt.

Pēc 16. aprīļa puča Liepājā Ziemeļlatvijas civilpārvalde bija vienīgā likumīgās valdības iestāde, kas varēja netraucēti darboties. Ar konsula J.Ramana gādību tā nosūtīja Sabiedroto misijām igauņu galvaspilsētā 24 organizāciju un pagastu pārstāvju parakstītu memorandu, kurā viņi prasīja atjaunot K.Ulmaņa valdību un uzdot Vācijai atsaukt no Latvijas ģenerāli fon der Golcu.

Pēc latviešu un igauņu karaspēka uzvaras Cēsu kaujās civilpārvalde no Valmieras pārcēlās uz Cēsīm, kur tā darbojās 1919. gada jūlijā un augustā, un tai bija pakļauta Vidzemes lielākā daļa. Par M.Gailiša palīgu kļuva agronoms H.Celmiņš (brīvvalsts laikā vairākkārt Ministru prezidents un ministrs). Viņu vadībā sākās Ziemeļlatvijas vācbaltiešu muižu sekvestrēšana valsts zemju fondā, tādējādi ievadot agrāro reformu Latvijā. Civilpārvalde izdeva pat savas pastmarkas, kā arī likumu un rikojumu krājumu. 22. jūlijā M.Gailītim nāca klāt vēl viens atbildīgs uzdevums — valdība iecēla viņu par Latvijas un Igaunijas satiksmes un attiecību komisijas priekšsēdētāju. Taču maz ko viņš paspēja padarīt šajā laukā, jo drīz vien bija klāt jaunas briesmas valstij — bermontiāde.

Kad Bermonta armija jau draudēja ieņemt Rīgu, M.Gailīti kā pieredzējušu karavīru atkal nosūtīja uz fronti. Viņš kā jaunformētā Studentu bataljona komandiera sevišķu uzdevumu virsnieks piedalījās pilsētas aizstāvēšanā un pēc tam Jelgavas atbrīvošanā. Par varonību kaujās pie Daugavas tiltiem drosmīgo leitnantu vēlāk apbalvoja ar Lāčplēša Kara ordeni.

Un atkal ārēji šķietami mierīgs darbs. Z.Meierovica 1919. gada 22. novembrī parakstītajā apliecībā teikts, ka Markuss Gailītis — artilērijas leitnants inženieris — ir Ārlietu ministrijas priekšstāvis Igaunijas-Latvijas robežu komisijā Valkā. Drīz pēc tam ar valdības lēmumu viņš, kas šajā īsajā laika sprīdī jau bija kļuvis par virsleitnantu, tika iecelts par Latvijas sūtni Igaunijā, skaitot no 1919. gada 16. decembra.

*

Jaunā diplomāta pirmais uzdevums bija 20. janvārī piedalīties Z.Meierovica vadītās Latvijas delegācijas sastāvā Helsinku konferencē, kur notika sākummēģinājums izveidot piecu Baltijas valstu — Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas un Polijas — savienību. Tiesa, tas neizdevās, taču zināmi rezultāti sadarbības veicināšanā tika gūti.

Somijas galvaspilsētā pārrunāja arī Latvijas un Igaunijas robežu strīdu, bet nolēma to atlikt, izšķirot nākamajā konferencē. Saprotams, ka M.Gailītis to nevarēja gaidīt. Viņam savu pilnvaru un iespēju robežās vajadzēja nekavējoties piedalīties minētā jautājuma risināšanā.

Situācija 1919. gada beigās un 1920. gada sākumā lielos vilcienos bija aptuveni šāda. Zināmas igauņu aprindas vēlējās iekļaut Igaunijā arī ingru un krievu zemes līdz Petrogradai, kā arī plašu apgabalu Ziemeļvidzemē līdz Salacai un Alūksnei. Latvija savukārt piedāvāja otrai pusei tikai Valku līdz Varžupītei, paturot sev Lugažu priekšpilsētu. Attiecības saasinājās, kad ģenerālis E.Peders 1919. gada 24. decembrī

pieprasīja, lai visas latviešu valsts un pašvaldības iestādes piecu dienu laikā izvācas no Valkas, kā arī no teritorijas, kas atrodas ziemeļos no Salacas-Svētupes-Strenču-Alūksnes līnijas, piedraudot ar savas 3. divīzijas iejaukšanos.

Veselais saprāts tomēr uzvarēja, un starpvalstu sarunas 1920. gada 15. janvārī atsākās, ar pārtraukumiem turpinoties arī gada otrajā pusē. Latvija ierosināja nodot robežjautājumu šķīrētiesai. Lielbritānijas pilnvarotais Baltijā pulkvedis S.Talentss ieteica nodibināt jauktu latviešu un igauņu robežu komisiju neitrāla angļu pārstāvja vadībā. Abas valstis pieņēma šo ieteikumu un lūdza pulkvedi vadīt minēto komisiju. S.Talentss ar saviem palīgiem aprīļa beigās sāka darbu. Taču pavisam domstarpības atkal kļuva asas. Tomēr jūlija sākumā izdevās panākt kompromisu, un ar augstā šķīrēja palīdzību abas puses beidzot vienojās par strīdigajām teritorijām, Roņu salas jautājumu un citu mazāk aktuālu problēmu atrisināšanu atliekot uz vēlāku laiku (no minētās salas Latvija atteicās 1923. gada beigās). Valkas galveno daļu ieguva Igaunija. Latvija saņēma Lugažu priekšpilsētu, Ipiķu, Ainažu, Jaunrozes un Veclaicenes pagastu, kaimiņvalsts — Plāteres un Cores pagastu un daļu no Omuļu pagasta. Starpvalstu konvenciju parakstīja 1920. gada 19. oktobrī. Latvijas Satversmes sapulce to ratificēja nākamā gada 24. martā. Abu valstu robežas galīgu nospraušanu gan pabeidza tikai 1927. gada martā.

Atrisināt strīdīgos robežu jautājumus ar Lietuvu nebija vieglāk. Sarunas starp abām valstīm šajā laikā, kurās aktīvi piedalījās Latvijas pirmais diplomātiskais pārstāvis Lietuvā pilnvarotais lietvedis Vilis Bandrevičs, sā-

kās 1920. gada janvārī Jelgavā un turpinājās tā paša gada martā Kauņā. Lietuva izvirzīja pretenzijas uz Palangas apgabalu, Ilūksti, daļu Jēkabpils apriņķa, Ābeļu–Kalkūnes dzelzceļu un citām Latvijas teritorijām. Latvija nevarēja piekrist šādām pārmēra prasībām, tāpēc 1920. gada aprīlī izveidoja robežu šķirējtiesu, ko vadīja neitrāla persona — Lielbritānijas Ārlietu ministrijas darbinieks prof. Dž.Simpsons. Tomēr attiecības starp abām valstīm sasinājās, jo Lietuva izvirzīja jaunas pretenzijas — pieprasīja daļu Ilūkstes un Jēkabpils apriņķa teritorijas līdz Daugavai. Sākās pat incidenti — savstarpēja otras valsts pilsoņu izraidīšana, konfiscējot naudu un lopus, karavīru sadursmes u.tml.

Dž.Simpsona arbitrāžas komisija praktiski sāka darboties 1920. gada septembra beigās un galu galā nosprauda robežas starp Latviju un Lietuvu. Tā sekmīgi izbeidza darbību 1921. gada martā. Latvija nodeva Lietuvai Palangu, daļu Rucavas pagasta un Mažeiku dzelzceļa mezglu (kopā 283,3 km²). Latvijai palika Ilūkstes apriņķis, Aknīstes pagasts un neliela teritorija uz dienvidiem no Bauskas (kopā 290 km²).

1921. gada decembra beigās Kauņā notika jauktās robežkomisijas sēde, kur apsprieda divus jautājumus: pirmkārt, Dž.Simpsona līnijas noapaļošana un, otrkārt, Latvijas–Lietuvas robežas izbūve. Laikraksts “Latvijas Kareivis” informēja: “Visas sēdes noritēja ļoti draudzīgi un abpusēji pretim nākošā garā. Iznākums tad arī bija pilnīga vienošanās par visas atlikušās daļas robežas (..) noapaļošanu.” Avīze uzsvēra, ka jaunā robežlīnija tagad ir pieņemta no viena gala līdz otram galam. Dabā robežu sāks iezīmēt pavasarī pēc sniega nokušanas. Robežu aprakstu sa-

stādīšana gan ilga līdz 1927. gada oktobrim, bet robeža ar īpašu konvenciju galīgi tika noteikta 1930. gada jūnijā.

Latvijas diplomātija cīņā par valsts atzīšanu *de iure* un uzņemšanu Tautu Savienībā

Līdztekus robežu, politisko, militāro un saimniecisko attiecību noregulēšanai ar lielajām kaimiņvalstīm padomju Krieviju un Vāciju, kā arī mazajām līdzzemēm Igauniju un Lietuvu virsrakstā minētie aspekti bija paši aktuālākie Latvijas valdības, Ārlietu ministrijas un visa diplomātiskā korpusa darba uzdevumi 20. gadu sākumā. To izkārtošanā Latvijai iespējami labākā variantā galveno lomu neapšaubāmi spēlēja Zigfrīds Meierovics, kas ar nelielu pārtraukumu 1924. gadā vadīja valsts ārpolitisko resoru 7(!) gadus. Šādu sava veida rekordu nesasniedza neviens no viņa sekotājiem. Taču lietas būtība nav rekordos, bet darbības rezultativitātē. Un tā Z.Meierovicam bija visnotaļ pozitīva. Turklāt viņš augsto amatu ieņēma laikā, kad Latvijā vēl noritēja brīvības cīņas, kad tautas un valstis vēl dzīvoja Pirmā pasaules kara šausmu un seku atspulgā. Tas bija laiks, kad latviešu diplomātija, tās vadītāju ieskaitot, spēra tikai pirmos soļus. Tai tāpat kā citām jaunvalstīm atšķirībā no Rietumu vecajām zemēm nebija savu konferencēs, apspriedēs un sarunās rūdītu diplomātu, trūka kā svešvalodu pratēju, tā kuluāru meistarū un, tautas valodā runājot, salona lauvu.

Pirmā globālā starptautiskā organizācija — Tautu Savienība (turpmāk — TS) — pēc ASV prezidenta, vēstures profesora Vudro Vilsona un citu Rietumu politiķu iniciatīvas tika izveidota pēc Pirmā pasaules kara Versaļas

miera sarunu laikā ar cēlu mērķi — nodrošināt mieru pasaulē. Parīzē, kur sprieda par miera noslēgšanu ar Vāciju un tās sabiedrotajiem, nodibināja sevišķu komisiju V. Vilsona vadībā veidojamās organizācijas līguma pakta un statūtu izstrādāšanai. Šā dokumenta projektu komisija pieņēma 1919. gada 14. februārī. Pēc dažu punktu papildināšanas Parīzes miera konference tā paša gada 28. aprīlī līguma projektu vienbalsīgi apstiprināja. Šis vēsturiskais akts līdz ar Versaļas miera līgumu stājās spēkā 1920. gada 10. janvārī.

TS nebija iecerēta kā organizācija, kas stāvētu ārpus valstīm vai pāri tām, bet gan kā brīvu valstu apvienība. Tās mērķis nebija uzspiest valstīm savus lēmumus, bet tikai ieteikt pieņemt izstrādātos priekšlikumus un censties pildīt neitrāla vidutāja lomu. TS līgumā bija formulēti tās darbības galvenie principi:

— starptautiskās kopdarbības attīstība, miera un drošības garantēšana;

— dažādu noteikumu pieņemšana, lai neuzsāktu karus;

— atklātu, taisnīgu starptautisko attiecību uzturēšana.

Visus konfliktus starp valstīm bija iecerēts izšķirt miera ceļā ar sarunām, šķīrējtiesu vai ar TS pilnsapulces un padomes starpniecību. TS līgums paredzēja arī bruņojuma samazināšanu un savstarpēju ziņu sniegšanu par bruņojuma lielumu. Līgumā bija arī deklarētas teritoriālās neaizskaramības un politiskās neatkarības kopīgās garantijas visām TS locekļēm, kā arī paredzēts slepeno diplomātiju un slepenos līgumus izbeigt uz visiem laikiem (tā, protams, bija utopija — *R.T.*). Pret valstīm, kuras izdarītu starptautiskus pārkāpumus, līgums paredzēja ekonomiskas un militāras sankcijas, kā arī izslēgšanu no organizācijas.

Viena no suverēnās Latvijas ārpolitiskajām prioritātēm bija iestāšanās Tautu Savienībā, cerot ar tās palīdzību saglabāt un nostiprināt savu neatkarību. Pirmais diplomāts Latvijas Ārlietu ministrijā, kas atbildēja par sakariem ar TS, bija Pēteris Sēja. Laikraksts "Jaunākās Ziņas" 1920. gada 17. un 18. septembra numurā publicēja sarunu ar viņu "Latvija un Tautu Līga". P. Sēja atzīmēja, ka Latvijas delegācija Parīzes miera konferencē ar Z. Meierovicu priekšgalā jau 1919. gadā lūdza uzvarētājas lielvalstis uzņemt Latviju jaundibināmajā organizācijā. Viņš informēja lasītājus par TS līgumu, uzņemšanas kārtību un prognozēja: "Tautu Līgai izveidojoties un viņas orgāniem savu darbību pilnīgi attīstot, jaunajām valstīm — bez pašdarbības, kura arvien būs jāstāda pirmā vietā, — galvenais atspazs pie politiskās un ekonomiskās konsolidācijas (nodrošināšanas) būs meklējams Tautu Līgā."

P. Sēja norādīja, ka maldās tie, kas "no Tautu Līgas sagaida tūlīt zelta laikmetu zemes virsū (...). Tautu Līgas statūti ir cilvēku roku darbs un kā tāds, pats par sevi saprotams, vēl nepilnīgs. Visiem jāstrādā līdz pie Tautu Līgas izveidošanas". Pēc latviešu diplomāta domām, TS paktu vajadzēja pilnveidot šādos virzienos:

— Tautu Savienībā jāuzņem par pilntiesīgām locekļēm visas demokrātiskās, lielās un mazās valstis, kuras nodibinājušās uz tautu pašnolemšanās pamata;

— visu TS locekļu priekšstāvībai organizācijas vadošajos institūtos jābūt demokrātiskai;

— TS un viņas orgāniem jātop par vienīgo šķīrējtiesu starptautisku konfliktu gadījumos ar visām vajadzīgajām sankcijām, lai piespiestu karotkārās valstis piekāpties;

— jārealizē atbrūošanās;
— jākodificē starptautiskās tiesības, kurām jātop obligātām visām TS locekļēm.

Avīze "Latvijas Vēstnesis" 1920. gada 11. novembrī ievietoja interviju ar P.Sēju "Ko Tautu Savienība veikusi". Viņš atzīmēja: lai gan organizācija pastāv tikai nepilnu gadu, tā noteikusi strīdīgā Sāras apgabala robežas un tā pārvaldīšanas kārtību, risinājusi Dančigas jautājumu, nodibinājusi arbitražas komisiju, lai izbeigtu konfliktu starp Zviedriju un Somiju Ālandu salu sakarā, ar starptautiskās Sarkanā Krusta organizācijas palīdzību izkārtojusi ap 200 tūkstoš dienvidslāvu, poļu, vāciešu un austriešu kara gūstekņu atgriešanos no Krievijas un Sibīrijas, "kur tie atradušies visbēdīgākajā stāvoklī", utt.

Latvijas valdība 1920. gada 4. maijā un 18. septembrī oficiāli lūdza TS uzņemt to savu locekļu vidū. Tā paša gada 5. novembrī Latvijas delegācijas vadītāju Z.Meierovicu uzaicināja uz TS pilnsapulces piektās komisijas sēdi, kur ministrs nolasīja garāku pārskatu par Latvijas valsts nodibināšanu, Tautas padomes organizāciju un darbību, zemes atbrīvošanu no dažādiem ienaidniekiem, Satversmes sapulces vēlēšanām un darbu un citiem jautājumiem. Z.Meierovica iesniegtajā memorandā bija uzsvērts, ka latviešiem tāpat kā citām tautām ir pašnoteikšanās tiesības un "latviešu tautas brīvība nevar atkarāties no krievu tautas gribas".

16. decembrī šīs pašas komisijas sēdē apakškomisijas vadītājs Brazīlijas delegāts referēja par komisijas atzinumu Baltijas valstu uzņemšanas jautājumā. Viņš atzīmēja, ka komisija esot "ar vislielāko simpātiju caurskatījusi

šo triju valstu lūgumu dēļ uzņemšanas Tautu Savienībā" un informēs par to pilnsapulci. Sekoja debates, kurās piedalījās 9 valstu pārstāvji, deklarējot arī savas pozīcijas gaidāmajā balsošanā. Kolumbijas pārstāvis prasīja uzņemt tūlīt, Portugāles — liek priekšā uzņemt, Rumānijas — neizpildot visus TS noteikumus, balsos pret, Polijas — atbalsta uzņemšanu, Zviedrijas — atlikt līdz nākamajai sesijai, kamēr atzīs *de iure*, Beļģijas — pagaidām jāatliek, Persijas — par uzņemšanu, Itālijas — pielaišt tūlīn, Francijas — tikai par pielaišanu TS tehniskajās organizācijās. Balsošanā par Latvijas uzņemšanu piedalījās 29 valstis. Par uzņemšanu balsoja Itālija, Portugāle, Persija, Kolumbija un Paragvaja, pret — Francija, Spānija, Japāna, Zviedrija, Čehoslovākija, Brazīlija u.c. valstis.

Kāpēc Latvija vēl netika šajā pasaules mēroga organizācijā?

Uz šo jautājumu atbildi deva Z.Meierovics plašā runā "Par ceļojumu Latvijas tiesiskās atzīšanas panākšanai" Satversmes Sapulces III sesijas 8. sēdē 1921. gada 18. februārī.¹³¹ Viņš pirmām kārtām informēja deputātus, ka šā brauciena mērķis bija panākt Latvijas valsts tiesisko atzīšanu. Lai to sasniegtu, vispirms vajadzēja kļūt par TS locekli. Ministrs atzīmēja, ka visas šā statusa pretendentes bija sadalītas trijās kategorijās: tādās, kas tiek uzņemtas, tādās, kas tiek atraidītas, un tādās, kuru uzņemšana tiek atlikta. Uzņemšanas vai 5. komisijas atsauksme par Latviju bija labvēlīga. Izrādījās, ka Latvija visas TS prasības izpilda: noteikumi par teritoriju ir ievēroti, robežas ir nospraustas; pastāv stabila valdība, pastāv demokrātiska iekārta; armijas, jūras un gaisa spēku ziņā Latvija nav

¹³¹ Z.A.Meierovics, 338.-352.lpp.

pārkāpusi nevienu TS noteikumu. Bija tikai viens apstākļi pret Latviju: mēs toreiz vēl nebijam atzīti *de iure*, jo Latviju bija atzinusi tikai padomju Krievija uz miera līguma pamata. Tāpēc 5. komisija uzskatīja, ka “*tanī brīdī* (izcēlums mans — *R.T.*) Latvijas uzņemšana Tautu Līgā nebija iespējama”.

Z.Meierovics norādīja, ka Latvija Ženēvā tomēr ieguva arī kaut ko pozitīvu. Pirmkārt, Latvijai ir piešķirtas tiesības ņemt dalību visās TS organizācijās: starptautiskajā Sarkanajā Krustā, pasta ūnijā, dzelzceļa ūnijā u.c. Otrkārt, tā kā uzņemšanas jautājumu apsprieda atklātā sēdē, kurā, izrādījās, bija kaut kādi apstākļi pret tūlītēju uzņemšanu, pret Latviju radās lielas simpātijas presē un sabiedrībā ne tikai Ženēvā, bet arī citās vietās. Treškārt, panākums bija tas, ka par Latviju balsojušo 5 delegāciju vidū bija arī tāda lielvalsts kā Itālija. Ar šādu balsojumu minētās valstis nepārprotami izteicās, ka ir par Latvijas kā tiesiskas un neatkarīgas valsts atzīšanu *de iure*.

Pēc nobalsošanas atlikt Latvijas uzņemšanu Tautu Savienībā Z.Meierovica vadītā delegācija, kas sastāvēja tikai no diplomātiem (Dr. M.Valters, J.Lazdiņš, Dr. O.Grosvalds, G.Bisenieks un J.Tepfers), demonstratīvi atstāja balsošanas zāli un aizbrauca no Ženēvas, paziņodama, ka tā kā Latvijas pamatotās prasības nav ievērotas, tās delegāti atstāj šo pilsētu.

No turienes Z.Meierovics un Dr. M.Valters, kas bija Latvijas sūtnis Itālijā, devās uz Romu, lai no turienes sāktu cīņiņu par savas valsts atzīšanu *de iure*. Par visnotaļ labvēlīgo uzņemšanu mūžīgajā pilsētā ministrs teica:

“Ja Itālija nopietni stāv par Latvijas atzīšanu, tad mums izlikās par nepieciešamu panākt, lai Itālija ņemtu šīs lietas iniciatīvu savās rokās. Itālijā mēs

atradām neparastu un negaidītu sirsnību. Mūs saņēma nevis kā *de facto*, bet kā galīgi *de iure* atzītas valsts pārstāvjus. Izrādījās, ka Itālijas domas par Latvijas atzīšanu ir pilnīgi nedalītas. To apliecināja Itālijas suverēns — karalis, Itālijas valdības pārstāvji Džioliti un grāfs Sforca, parlamenta priekšsēdētājs de Nikola un citi. Mēs patiesi redzējām, ka nav divu domu par Baltijas valstu atzīšanu Itālijā. Itālija, šī valsts, kas vēl nesen bija tik ilgi karojusi par savu brīvību, cīnīdamās par savu atzīšanu 35 gadus, — vislabāk saprata mūsu vēlēšanos un tieksmes pēc tautas un nācijas augstākām tiesībām, proti, pēc valsts. Itālijai pieder pirmie lielie nopelni arī Ženēvas balsošanā. Viņa apsoliņās uzņemties iniciatīvu Latvijas un Baltijas valstu atzīšanas lietā un to arī izveda.”

Latviešu diplomātu darbs šajā sfērā Z.Meierovica vadībā turpmāk neilgu laiku ritēja Parīzē. Par Francijas sākotnējo pozīciju un tās maiņu Latviju tik interesējošā jautājumā ministrs Sattversmes sapulcē sacīja (lai lasītājs atvaino pagarāku citātu, bet Z.Meierovica domu precīza atspoguļojuma labad tas ir nepieciešams):

“Mēs pazinām Francijas izturēšanos Baltijas valstu lietā. Mēs zinājām, ka Francijas valdība izlikās mums nedraudzīga un ka viņas politika iziet uz vecās Krievijas nodibināšanu ar intervencijas, blokādes un citu līdzekļu palīdzību. Tomēr izrādījās, ka notikumi arī uz Francijas sabiedrisko domu un valsts vadītājiem bija atstājuši tādu iespaidu, ka līdzšinējā politika ir bijusi nepareiza. Jau [TS] Ženēvas konferences laikā mums bija zināms, ka ir svārstīšanās Francijas politikā attiecībā uz mūsu atzīšanu. Mēs zinājām, ka Leona Buržuā un Viviāni (franču politiķi, kas strādāja TS vadošās institūcijās Že-

nēvā — R.T.) ceļojums uz Parīzi stāvēja sakarā ar šo svārstīšanās politiku. Pagājušā gada decembra beigās Francija bija nonākusi pie pārliecības, ka ar intervencijas palīdzību vecā Krievija nav atjaunojama, ne arī jaunā Krievija uzbūvējama. Daudzie intervencijas mēģinājumi, ko tā bija piedzīvojusi un pabalstījusi, bija izrādījušies par nesekmīgiem, un beidzot piemērs ar Vrangelā armijas sabrukšanu pārliecināja Francijas valdību, ka solījumi, ko krievu emigranti dod, nepiepildās, jo šīs emigrantu grupas stāv tālu no savas tautas un nesaprot to, kas tautā notiek. Tāpat arī blokādes politika nesasniedza mērķi. Rietumeiropa un arī Francija tagad saprot, ka no blokādes cieš vienīgi plašas tautas masas, bet ne lielniecisms, pret ko bija vērsta visa līdzšinējā Francijas politika. Francijā daudz runāja par sacelšanos Sarkanā armijā, un 150 000 krievu emigrantu, kas pašlaik atrodas Parīzē, propagandēja, ka nāks kāds baltais ģenerālis, kam armija sekos un kas Krievijā nodibinās kārtību, tāpat kā tas notika Francijas revolūcijas laikā. Bet arī šī iespējamība Francijas valdībai izlikās par neizveidamu pēc tam, kad tā bija pārliecinājusies, ka režīms, kāds ir Krievijā, nav tāds, kāds bija franču revolūcijas laikā, kad armija pārgāja Napoleona pusē. Francija nāca pie pārliecības, ka sacelšanās nav gaidāma, jo visa armijas iekārta Krievijā stāv zem padomju iestāžu stingras kontroles, un visi līdzšinējie sacelšanās mē-

ģinājumi palikuši bez sekmēm. Kad mēs iebraucām Parīzē, Francijas valdības šaubīšanās bija nonākusi tiktāl, ka bija iespējams panākt Francijas labvēlību attiecībā uz mūsu lietu. Francija Miljerāna personā (prezidents — R.T.) mums solīja gādāt par mūsu atzīšanu.”

Tā bija Francijas valdība, uzsvēra Z.Meierovics, kas 1921. gada 29. decembrī izsūtīja pieprasījumus citām lielvalstīm atzīt Baltijas valstis *de iure*. “Tātad, pateicoties divām latīņu tautām — Itālijai un Francijai — un pateicoties viņu enerģijai, mēs panācām to, kas mēs tagad esam.”

Par vairākmēnešu politiskās turnejas nākamā apstāšanās punkta Londonas saimniekiem ministrs runāja īsi:

“Arī Anglijā bija divas strāvas: viena mums labvēlīga, otra, nevar teikt, ka nelabvēlīga, bet tāda, kas izteicās par jautājuma atlikšanu. Anglijas politika nemainās, un tāda, kāda viņa bijusi, tā palika arī līdz beidzamam brīdim. Savā laikā mums Anglija izlikās par labvēlīgāko, un savu politiku tā nebūt nav mainījusi. Ja latīņu tautas no-

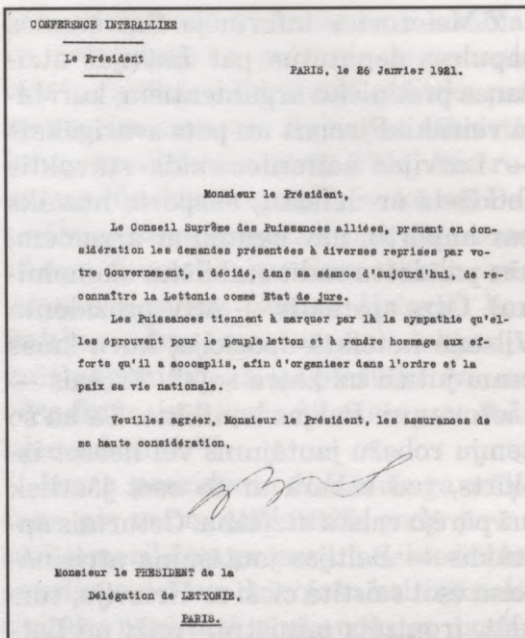

Delegācija Latvijas *de iure* atzīšanas panākšanai Parīzē 1921.g. janvārī. Sēd (no kreisās): Dr. M.Valters, Z.Meierovics, J.Lazdiņš; stāv: Dr. O.Grosvalds, G.Bisenieks, J.Tepfers

stājās it kā pirmā vietā, tad tas izskaidrojams ar to, ka viņas savus ieskatus Latvijas lietā bija pēkšņi mainījušas mums par labu. Anglijas politika ir "lēna, bet droša" (*slow, but sure*), un tāda tā bij arī mūsu jautājumā."

No savas puses piemetināsim, ka 1921. gada 6. janvārī Z.Meierovicu pieņēma Dž.Kērzonšs, kas izteica šaubas par Itālijas un Francijas labvēlīgu nostāju Baltijas valstu atzīšanas jautājumā. Pēc viņa domām, ievērojot to, ka šīs valstis kādreiz piederējušas Krievijai un ir nelielas, Tautu Savienība izvairīsies tās uzņemt savā saimē, lai izbēgtu no eventuāla kara ar Krieviju.

Z.Meierovics kopā ar Latvijas sūtni britu zemē G.Bisenieku no Londonas atkal izbrauca uz Parīzi, kur 22. janvārī vajadzēja sākties izšķirošajam raundam: Lielbritānijas, Francijas, Itālijas, Japānas un Beļģijas pārstāvju konferencei (resp., Antantes Augstākās padomes sesijai — *R.T.*). Izsakoties Z.Meierovica vārdiem, "Parīzē mūsu jautājumu pārrunāja trīs dienas: pirmoreiz — 24. janvārī — bez panāku-

Sabiedroto konferences nota par Latvijas *de iure* atzīšanu 1921.g. 26.janvārī

miem, otrreiz — 25. janvārī — tāpat bez panākumiem, un beidzot 26. janvārī — pēc garākas pārrunas — ar pozitīviem panākumiem, proti, šī Sabiedroto valstu konference izteicās principiāli par Baltijas valstu atzīšanu."

Gatavošanās manifestācijai Rīgā 1921.g. 27.janvārī

Z.Meierovics informēja Satversmes sapulces deputātus par Latvijas atzīšanas pretinieku argumentiem, kuri bija vairāki. Pirmais un pats svarīgākais — Latvijas saimnieciskais stāvoklis (budžets ar deficītu, eksports mazāks par importu, nav līgumu ar ārzemēm, kas palīdzētu radīt stabilāku ekonomiku). Otrs apstākļi — ASV prezidenta Vilsona noteiktā opozīcija, kuru “mēs esam jutusi uz katra soļa”. Trešais — Lietuvas un Polijas konflikts. Tā kā šo zemju robežu jautājums vēl neesot izšķirts, tad sakarā ar to esot jāatliek arī pārējo valstu atzīšana. Ceturtais apstākļi — Baltijas jautājuma atrisināšana esot saistīta cieši ar Krieviju, turklāt, ironizēja ministrs, “daži no Latvijas tūlītējās atzīšanas pretiniekiem gan domāja par nākamo Krieviju, citi par agrāko Krieviju un pārējie par tagadējo Krieviju”.

Z.Meierovics atzīmēja, ka Sabiedroto Augstākās padomes lēmums sazarojās trijās daļās. Pirmkārt, nolēma principā atzīt visas trīs Baltijas valstis; otrkārt, atzina nekavējoties Latviju un Igauniju un atlika Lietuvas atzīšanu līdz Lietuvas–Polijas strīda izšķiršanai (kaimiņvalsts *de iure* ieguva 1922. gada 10. novembrī — *R.T.*); uzdeva konferējošo piecu valstu vārdā Augstākās padomes prezidentam A.Briānam paziņot šo lēmumu Latvijas un Igaunijas delegācijai vadītājiem Parīzē.

Ilgi gaidītajā vēsturiskajā dokumentā¹³² bija teikts:

“Delegācijas vadītāja kungs,

Sabiedroto lielvalstu Augstākā padome, ņemot vērā Jūsu valdības vairākkārtējos lūgumus, savā šīsdienas sēdē pieņēma lēmumu atzīt Latvijas valsti *de iure*.

Ar šo lielvalstis vēlas paust simpāti-

jas, ko tās jūt pret latviešu tautu, un apliecināt atzinību tās pieliktajām pūlēm, lai kārtībā un mierā organizētu savu nacionālo dzīvi.

Pieņemiet, Prezidenta kungs, manas visdziļākās cieņas apliecinājumus.”

Z.Meierovics pasvītroja, ka “Latvijas *de iure* atzīšana bija panākta bez jebkādiem noteikumiem, bez koncesijām un citām kombinācijām. Mēs esam panākuši *de iure* bez kaut kādām klauzulām un varam tagad savu nākamību veidot kā pilntiesīga valsts tā, kā mūsu valsts intereses to vislabāk prasa.”

Viņa secinājums par Latvijas tiesiskās atzīšanas nozīmi:

“Politiskā un saimnieciskā stabilizācija, ciešākas attiecības ar ārzemēm, brīvākas rokas saimniecisku līgumu slēgšanai, uzņemšana Tautu Līgā — tās ir īsumā dažos vārdos izteiktās vispārīgās linijas, ko mums nes un arī nākotnē dos *de iure*.”

Ministra vispārējs secinājums par Latvijas ārpolitiku šajā laikā:

“Mums mēdz pārnest, ka Latvijai esot tā saucamā “Sabiedroto” orientācija, kaut gan par tādu orientāciju paši Sabiedrotie nezina vai būs pārliecināti. Mēs līdz šim esam pieturējušies pie Latvijas orientācijas un to darīsim arī uz priekšu. Latvijas turpmākās attiecības pret Sabiedroto lielvalstīm būs labas un sirsnīgas. Mēs nedrīkstam aizmirst, ka, pateicoties Sabiedroto uzvarai, brīvā Latvija varēja nodibināties. Ja Sabiedrotie nebūtu uzvarētāji, nebūtu bijis arī Latvijas valsts. Tie bija Sabiedrotie, kas Latviju pēc tam, kad viņa ļoti grūtos un smagos apstākļos noorganizēja savu valsti, atzina par pilntiesīgu locekli pārējo nāciju vidū. Sabiedrotie ir bijuši mūsu pirmie draugi, un ar tādu pašu draudzību, ar kādu

¹³² Dokumenti par Latvijas starptautisko atzīšanu, 82.lpp.

viņi nākuši mums pretim, mēs viņiem atbildēsim.”

Pēc Antantes 26. janvāra lēmuma sākās Latvijas vispārēja atzīšana *de iure*. Vispirms to ar atpakaļejošu datumu izdarīja Latvijas eventuālās sabiedrotās Polija (1920. gada 31. decembrī) un ar atzīšanu vienlaikus Somija (1921. gada 26. janvārī). Poļi rakstīja: “Polijas valsts vadītājs pēc Ministru Padomes ieteikuma nolēmis atzīt Latvijas Republiku par neatkarīgu un suverēnu valsti.” Somi deklarēja: “Republikas prezidents, ņemot vērā veiksmīgo sadarbību, kas gadu gaitā izveidojusies starp Somiju un Latviju kā Helsingforsā, tā Rīgā, nolēmis atzīt Latviju par brīvu un suverēnu valsti *de iure*.”¹³³

Minētajām valstīm sekoja Vācija (1921. gada 1. februārī), Norvēģija (tā paša gada 5. februārī), Zviedrija (tajā pašā gadā un tajā pašā dienā), Dānija (tā paša gada 7. februārī), arī tālā Persija (tā paša gada 10. februārī), Austrija (tā paša gada 17. februārī), Portugāle (tā paša gada 19. februārī), Rumānija (tā paša gada 26. februārī), tālā Japāna (tā paša gada 8. martā). Tām sekoja Nīderlande, Spānija un Šveice. 1921. gada 10. jūnijā Latviju atzina Vatikāns, savā notā rakstot: “Svētais Krēsls, atbalstot Latvijas Republikas Valdības izteikto vēlmi, formāli atzina Latvijas Republiku.”¹³⁴ Vēl Latvija 1921. gadā saņēma *de iure* no Panamas, Ungārijas, Siāmas, Kubas, Čīles un Brazīlijas. Šis process sekmīgi turpinājās nākamajā gadā. Starpkaru laikā Latviju atzina 43 valstis.

ASV bija vienīgā lielvalsts, kura ilgi vilcinājās izlemt par labu Latvijai *de*

iure jautājumu. E. Andersons norāda, ka pret atzīšanu galvenie argumenti bija “amerikāņu līdzšinējā politika par stipras un vienotas Krievijas atbalstīšanu, nevēlēšanās atzīt Tālo Austrumu un Kaukāza republikas, kā arī Besarābijas pievienošanu Rumānijai, amerikāņu finansistu un komersantu vēlēšanās tirgoties tieši ar Krieviju bez Baltijas valstu tranzīta un nodokļu apgrūtinājumiem, kā arī plašu krievu un vācu finansistu aprindu naidis pret Baltijas valstīm”.¹³⁵

Jauna prezidenta V. Hārdinga nākšana pie varas ASV 1921. gada pavasarī, amerikāņu preses un sabiedrības spiediena un tur dzīvojošo baltiešu aktivitāšu rezultātā noskaņojums pamazām mainījās par labu Baltijas valstīm. Prezidents 1922. gada 24. jūlijā pilnvaroja valsts sekretāru Č. Hjūzu atzīt šīs valstis. Attiecīgajā 28. jūlija dokumentā bija teikts, ka ASV valdība “pilnībā atzīst Latvijas valdību.

Vienlaikus Savienoto Valstu valdība sniedz līdzīgu atzīšanu Igaunijas un Lietuvas valdībām.

Izsludinot lēmumu atzīt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valdības, Savienoto Valstu valdība šodien ir publicējusi klātpievienoto paziņojumu.” Tajā ASV tomēr vēlreiz atgādināja, ka “nekārtības Krievijas ārlietu darbībā nevar būt par pamatu Krievijas teritorijas atdalīšanai”, taču uzskata, ka “atzīstot Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valdības, šis princips netiek pārkāpts”.¹³⁶

Kad 1921. gada rudenī sanāca Tautu Savienības otrā pilnsapulce, Baltijas valstīm jau bija daudz labākas pozīcijas. Tās bija atzinusi Antante, padom-

¹³³ Dokumenti par Latvijas starptautisko atzīšanu, 83.–84.lpp.

¹³⁴ Turpat, 99.lpp.

¹³⁵ Andersons E. Latvijas vēsture: 1920–1940. Ārpolitika. I – Stokholma, 1982, 68.lpp.

¹³⁶ Dokumenti par Latvijas starptautisko atzīšanu, 114.–115.lpp.

ju Krievija, Vācija un virkne citu valstu. Baltiešiem funkcionēja pietiekami demokrātiski izveidota iekārta, viņi sekmīgi realizēja agrāro reformu.

Z.Meierovics 1921. gada 1. septembrī iesniedza TS ģenerālsēkretāram seram Ērikam Dramondam kopā ar jau nu uzņemšanas lūgumu informāciju, ka jau 22 valstis atzinušas Latviju *de iure* un ka Latvija cenšas nodibināt draudzīgu saprašanos ar visām zemēm, kas atdalījušās no Krievijas, un sola stingri ievērot savus internacionālos un nacionālos pienākumus. Līdzīgi lūgumi tika saņemti no Igaunijas un Lietuvas.

Acīmredzot tāpēc, ka 1921. gada 19. jūnijā Z.Meierovics bija kļuvis arī par Ministru prezidentu¹³⁷, viņš šoreiz uz Šveici nedeīvās. Septembra sākumā Ženēvā ieradās ārlietu ministra biedra Voldemāra Salnāja vadītā Latvijas delegācija, kurā strādāja arī O.Grosvalds, M.Valters un Latvijas sūtniecības padomnieks Parīzē P.Sēja.

Latviju uzņēma Tautu Savienībā 1921. gada 22. septembrī ar 38 balsīm, atturoties 10 valstīm. Par organizācijas locekļiem kļuva arī abas kaimiņvalstis. Pretimbalsotāju šoreiz nebija. Baltijas valstis (Lietuvu gan uzņēma tikai 1922. g. 15. maijā) tagad bija ieguvušas šķietami lielāku drošību un varēja brīvi darboties kā atzītas pasaules brīvo valstu saimes neatkarīgas locekles. Tās sāka strādāt arī dažādās TS organizācijās.

Uz šo vēsturisko dienu Ženēvā, kur atradās TS mitekļis, operatīvi atsaucās diplomāts un publicists Alfrēds Bīlmanis, jau 24. septembrī ievietojot "Brīvajā Zemē" rakstu "Liela uzticība — liels pienākums". Viņš pilnīgi pamatoti uzsvēra, ka Latvijas kļūša-

na par šīs organizācijas locekli pēc *de iure* atzīšanas ir "otrs svarīgākais solis uz priekšu Latvijas nākotnes nodrošināšanā. Latvija tiek atzīta par galīgi noorganizētu valsti". A.Bīlmanis atzīmēja, ka TS, uzņemot Latviju "kulturēlu un demokrātisku tautu vidū, parāda lielu uzticību mūsu dzīviem tautas radošiem spēkiem un cer, ka Latvija savā dzīvē pieturēsies pie tām normām, kuras izstrādātas Rietumeiropā gadu simtiem un arī noveda Eiropu pie augsta kultūras progresā." Visnotaļ augstu vērtējot TS, viņš tomēr bija pārliecināts, ka "tikai Baltijas Savienība stiprinās mūsu stāvokli (...). Tam jābūt tagad mūsu vispirmākam pienākumam".

Latvijas nostiprināšanās Tautu Savienībā

Jau 1921. gadā Latvijas Ārlietu ministrijā nodibināja TS nodaļu, par tās vadītāju ar Z.Meierovica 19. aprīļa pavēli ieceļot iepriekš minēto P.Sēju, skaitot no 1. aprīļa.¹³⁸ Vēlāk šo nodaļu iekļāva ministrijas politiskā departamenta Rietumu nodaļas sastāvā. 1922. gada 14. jūlijā Satversmes sapulce oficiāli apstiprināja Latvijas Republikas saistības ar TS, pieņemot likumu "Tautu Savienības līgums".

Latvija parakstīja arī Starptautiskās tiesas protokolu. Baltijas valstis iestājās Starptautiskajā darba organizācijā un pieņēma gandrīz visus TS ierosinājumus cilvēku tiesību nodrošināšanai, sociālajai likumdošanai un veselības aprūpes veicināšanai.

Latvijas delegācija piedalījās visās TS pilnsapulcēs (asamblejās), izņemot pē-

¹³⁷ Z.A.Meierovics, 363.-371.lpp.

¹³⁸ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1354.l., 277.lp.

dējo — 21., kura notika 1946. gadā. 1923., 1924., 1927. un 1928. gadā delegāciju vadīja ārlietu ministrs. Arī vēlākajos gados Latvijas ārlietu resora vadītāji rosmīgi piedalījās TS darbā.

1923. gada pavasarī nodibinājās Latvijas Tautu Savienības veicināšanas biedrība (starp dibinātājiem bija arī J.Čakste), kuras mērķis bija sekmēt tās attīstību un tālāko izveidošanos, atbalstīt Latviju šajā organizācijā, popularizēt valstī TS idejas un uzdevumus. Biedrībai, kurā darbojās vairāk nekā 300 locekļu, bija nodaļas arī Jelgavā un Liepājā. Līdzekļus deva valdība, Kultūras fonds un ziedojumi. Biedrība organizēja daudz priekšlasījumu, kā arī izdeva savus rakstus (I–III, 1926–1930).

TS ideju popularizēšanā Latvijā lieli nopelni bija biedrības sekretāram diplomātam Jūlijam Feldmanim, kas jau 1924. gadā izdeva 96 lappušu lielu grāmatu "Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība". Tajā bija stāstīts par organizācijas sastāvu, tās vadošajām institūcijām (pilnsapulce jeb asambleja, padome, sekretariāts), palīgstrukturām (dažādas pastāvīgās komisijas un komitejas), pastāvīgo Starptautisko tiesu un Starptautisko darba organizāciju. TS pēc savas būtības, rakstīja J. Feldmanis, ir valstu biedrība, "kurā valstis sadevušās, lai sasniegtu kopīgu mērķi — miera uzturēšanu (...). Panākt saprašanos valstu starpā ir Tautu Savienības galvenais uzdevums, jo caur to viņa veicina pasaules mieru". 1923. gada rudenī TS locekļu skaits sasniedza 54. Taču ārpus tās atradās tādas lielvalstis kā ASV, Vācija un PSRS. Grāmatas autors uzsvēra: "Tautu Savienībai jāpaliek (jākļūst — *R.T.*) vispasaulīgai. Tikai tad viņa varēs izpildīt savus spraustos mērķus."

Vēl tagad ar interesi var lasīt nodaļu "Tautu Savienības paveiktais darbs", kurā konkrēti pastāstīts, ko organizācija bija padarījusi nepilnos piecos gados. Ar TS aktīvu piedalīšanos tika izkārtoti tādi svarīgi strīdīgi jautājumi kā Dancigas statuss, Klaipēdas apgabala autonomija, Ālandu salu piederība u.c.

Grāmatas "Slēdzienā" J. Feldmanis formulēja šādus galvenos, tiesa, nedaudz idealizētus, secinājumus:

— TS ir "mūsu laika pasaules sirdsapziņa";

— šajā visas pasaules parlamentā sanāk visu valstu priekšstāvji līdzīgi deputātiem nacionālajos parlamentos;

— te visām tautām ir vienlīdzīga tiesības, te sacenšas tikai idejas;

— pasaules sabiedriskā doma te neatļauj attīstīties šauru grupu interesēm, kā tas novērojams parlamentos;

— TS idejas ar katru dienu iespiežas dziļāk tautu sirdsapziņā;

— TS palielina mazo valstu iespādu un nozīmi starptautiskajā dzīvē.

Pirmais Latvijas pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā (1925–1929) bija ievērojamais starptautisko tiesību speciālists Kārlis Ducmanis. Brīvi pārvaldīdams franču, vācu, krievu, zviedru un dāņu valodu, viņš Ženēvā ne tikai sekmīgi aizstāvēja savas valsts intereses un prestižu, bet 1929. gadā kļuva arī par Starptautiskās darba konferences priekšsēdētāja biedru. Kopš 1927. gada K. Ducmanis bija Parīzes Starptautiskās diplomātijas akadēmijas loceklis.

1925. gadā Baltijas valstīs viesojās TS ģenerālsēkretārs Ē. Dramonds un Politiskā departamenta vadītājs P. Mantū, bet 1927. gadā Latviju apmeklēja Starptautiskās darba biroja direktors A. Tomā. Tādā veidā kļuva ciešāki sakari starp Latviju un TS vadību.

Latvijas tiesības aizstāvēt

Pirmais interešu konflikts, kā mūsdienās mēdz sacīt, Latvijai ar TS radās minoritāšu jautājumā. Pēc Itālijas ierosinājuma TS 1920. gadā pieņēma lēmumu uzklaut dažādu valstu mazākumtautību lūgumus, lai pasargātu citu nacionalitāšu vidū dzīvojošo pilsoņu tiesības un brīvības. To izmantoja vācbaltiešu politiķi ar baronu A. Heikingu priekšgalā, lai sūdzētos Ženēvā par viņu tiesību pārkāpšanu, īpaši agrārās reformas sakarā.

TS norādīja Baltijas valstīm, ka viens no uzņemšanas priekšnoteikumiem organizācijā ir speciālas garantijas minoritāšu jautājumā. Taču riņķa dancis ap šo problēmu turpinājās arī pēc uzņemšanas. Latvijas mazākumtautību stāvoklis vairākkārt nāca TS padomes dienas kārtībā. Nelīdzēja Baltijas valstu minoritāšu tiesību deklarācijas un demokrātiskās konstitūcijas, kas garantēja vienlīdzīgas tiesības visiem pilsoņiem neatkarīgi no tautības.

Dr. M. Valters 1922. gada 19. jūnijā atgādināja TS vadītājiem, ka starptautiska organizācija nevar iejaukties kādas tās locekles iekšējā dzīvē. Viņš norādīja, ka Latvijas Satversmes sapulces 1920. gada 15. decembra lēmums garantē valsts minoritāšu tiesības un labklājību un to stāvoklis faktiski ir ļoti labs (te nu cienījamais doktors pārspīlēja — R.T.). M. Valters informēja par mazākumtautību skolu progresu Latvijā un aizrādīja, ka valdība vairs nevar tālāk iet, ja nevēlas radīt latviešu tautas kontrspiedienu pret pārlieku uzstājīgajām minoritātēm, kas līdz šim bija latviešus apspiedušas.

Latvija iesniedza TS vairākus plašus memorandus, kuros raksturoja mazo tautību stāvokli valstī un atspēkoja nepareizo informāciju šajā jautājumā.

Šo un citu latviešu diplomātu aktivitāšu rezultātā TS padome 1922. gada 18. jūlijā pieņēma minoritāšu jautājumā Latvijas iesniegto rezolūciju, kurā bija sacīts: "Sarunas starp Latviju un Padomi minoritātu lietās uzskatāmas par izbeigtām, Padome var atjaunot sarunas, ja viņai izliksies, ka stāvoklis Latvijā nesaskan ar pamata principiem minoritātu līgumos. Tādas pat tiesības rezervētas Latvijas valdībai. Pēdējā apņemās informēt Padomi par katru jautājumu šinī lietā, kas viņu varētu interesēt. Strīdus gadījumos kā Latvijas valdība, tā Padome lietu var nodot Pastāvīgai starptautiskai tiesai."

Daudz grūtāk gāja ar agrāro jautājumu, īpaši pēc tam, kad 1. Saeima 1924. gada aprīlī pieņēma lēmumu nemaksāt atlīdzību par muižniekiem atsvināto zemi. Tā paša gada 18. jūnijā vācbaltiešu frakcijas līderis Saeimā barons V. Firkss paziņoja, ka sūdzēsies Tautu Savienībā par netaisnīgo agrārreformu, kas nozīmējot vācu minoritātes tiesību rupju pārkāpšanu. 1925. gada 4. aprīlī Z. Meierovics saņēma V. Firkša un otra vācbaltiešu deputāta M. Fēgezaka parakstītas sūdzības kopiju. 25. maijā želaba sasniedza Ženēvu. Sākās kārtējais "trādirīdis".

TS sekretariāts piecās dienās (!) sagatavoja paziņojumu Latvijas valdībai par vācu sūdzību ar ievērojamu starptautisko tiesību ekspertu atzinumu, kas nebija labvēlīgs apvainotajai pusei. Latvijas valdībai bija jāatbild uz iesniegumu divu mēnešu laikā, bet šo termiņu varēja arī pagarināt. Nereagēšanas gadījumā TS ierēdņi draudēja nodot lietu pastāvīgajai Starptautiskajai tiesai Hāgā.

Lai aizstāvētu Latvijas radikālo agrāro reformu Ženēvā, valdība izveidoja speciālu augsti kvalificētu Saeimas deputātu juristu komisiju, kurā ietilpa K. Pauļuks (Zemnieku savienība), V. Zā-

muēls (centra grupas) un F.Menders (LSDSP). Kā vēsturnieku pieaicināja Arvedu Švābi, kas uzrakstīja vēsturisku pārskatu par agrāro attiecību attīstību Latvijā. Valdības labi motivētā atbilde kopā ar vēsturisko daļu iznāca atsevišķā grāmatā, kas kļuva par svarīgu dokumentu laukos izdarīto būtisko pārkārtojumu pamatošanai starptautiskajā forumā.

Latvijas interešu aizstāvēšanā iesaistījās arī Latvijas prese. Tā, piemēram, P.Sēja rakstā "Atlīdzības jautājums vācu baroniem un ārvalstis", kuru 1925. gada 24. septembrī publicēja avīze "Laukstrādnieks", norādīja, ka agrārā reforma "nav vērsta ne pret vienu minoritāti kā tādu, bet ir sociāls likums, kurš aizķer zināmu zemes īpašnieku kategoriju, vienalga, pie kādas nacionalitātes tie arī piederētu. Ja šajā gadījumā vairākums zemes īpašnieku bija baroni, tad tur vainīgi vēsturiskie apstākļi un ne likumdevējs (...). Minoritātu tiesību jautājumos ietilpst vienīgi nacionāli-kulturēlās, reliģiozās un vispārējās pilsoņu tiesības. Un šajā ziņā Latvijā nekādu ierobežojumu attiecībā uz minoritātēm nepastāv". P.Sēja beidza savu rakstu ar vārdiem: "Mums pilnīgi jāaizstāv mūsu līdzšinējais uzskats, ka baroniem atlīdzība nav maksājama un viņu sūdzība noraidāma."

Latvijas valdība savus paskaidrojumus TS iesniedza 1925. gada 3. novembrī. Ļoti svarīgs bija vēsturiskais arguments — atsavināto zemju īpašnieku senči senos laikos atņēmuši zemi latviešu tautai un pēc tam gadsimtiem ilgi to nežēlīgi izmantojuši šo zemju ap-

strādāšanai. Atbildē bija kategoriski noraidīts apgalvojums, it kā reforma būtu virzīta pret vācu minoritāti. Latvija izturas pret minoritātēm tik labvēlīgi kā nekur citur Eiropā, valstij uzturot viņu valodās ne tikai pamatskolas, bet arī vidusskolas. Atbildes nobeigumā bija uzsvērts, ka Latvijas agrārā reforma ir labākā sociālā nodrošināšanās pret boļševismu Austrumeiropā.

Ar to tomēr lieta vēl nebeidzās. K.Ducmanim vajadzēja skaidroties Ženēvā 1926. gada sākumā vēl un vēl. Tikai tā paša gada jūnijā un atkārtoti 1927. gada martā TS izmeklēšanas komisija paziņoja, ka Latvija nav pārkāpusi starptautiski garantēto minoritāšu aizsardzību. Līdz ar to vācu baronu sūdzība bija cietusi fiasko.

*

Pavisam īsi rezumējot šīs grāmatas 1. nodaļā sacīto, Latvijas ārpolitikā valsts pastāvēšanas pirmajos trijos gados ar latviešu politiķu un diplomātu pūlēm, saņemot draudzīgo zemju atbalstu, bija padarīts ne mazums:

— noslēgts miers ar padomju Krieviju un Vāciju;

— izbeigti robežstrīdi ar Igauniju un Lietuvu;

— panākta neatkarīgās Latvijas atzīšana ne tikai *de facto*, bet arī *de iure*;

— Latvija tiek uzņemta Tautu Savienībā;

— Latvija atver diplomātiskās pārstāvniecības apmēram 10 valstīs un nedaudz mazāk konsulātu;

— tiek izveidota un kopumā sekmīgi darbojas Ārlietu ministrija.

II nodaļa.

Latvijas diplomātija parlamentārās republikas laikā

Ārlietu ministrijas nostiprināšanās un darbības paplašināšana

Divos karos izpostītajai Latvijai 20. gadu sākumā līdzekļu trūka visam kam. Arī ārpolitiskajam dienestam. Tāpēc tā centrālajā aparātā Rīgā četru departamentu vietā atstāja tikai divus: administratīvi juridisko un politisko. Tālākā, jau mazāka pārstrukturēšanās turpinājās galvenokārt šo departamentu ietvaros.

Ministru kabinets 1922. gada 2. novembrī apstiprināja noteikumus par dienestu Ārlietu ministrijā, kuri tā paša gada 28. decembrī tika publicēti "Likumu un valdības rīkojumu krājumā". Noteikumos bija nosacīts, ka dienests ārlietu resorā sadalās divās kategorijās: diplomātiski konsulārais dienests un tehniskais dienests. Kā viena, tā otra dienesta ierēdņi savukārt sadalās: ierēdņos ar dienesta vietu centrālajā iestādē (pašā ministrijā) un ierēdņos ar dienesta vietu diplomātiskajās un konsulārajās pārstāvībās ārzemēs.

Diplomātiski konsulārais dienests sadalījās sešās pakāpēs (ārlietu ministrs atradās ārpus tām): 1) I šķiras pilnvarotais ministrs, I šķiras ārkārtējie sūtņi un pilnvarotie ministri, ģenerālsēkretārs; 2) II šķiras ārkārtējie sūtņi un pilnvarotie ministri, rezidējošie ministri, departamentu direktori, ministra kabineta šefs un ģenerālkonsuli;

3) *chargés d'affaires*, sūtniecības padomnieki, nodaļu vadītāji un I šķiras konsuli; 4) pirmie sekretāri centrālā iestādē un sūtniecībās un II šķiras konsuli; 5) otrie sekretāri centrālā iestādē un sūtniecībās un vicekonsuli; 6) atašēji centrālā iestādē un pārstāvībās un konsulāragenti.

Sūtņus (pilnvarotos ministrus), sūtniecību padomniekus un ģenerālkonsulus no Ārlietu ministrijas ieteiktajiem kandidātiem iecēla Ministru kabinets. Zemākos ierēdņus izraudzījās ārlietu ministrs. Katram ārlietu resora darbiniekam karjera bija jāsāk zemākajā — atašēja — pakāpē, iepriekš nokārtojot pārbaudījumu angļu vai franču valodā. Taču šie noteikumi ne vienmēr tika konsekventi pildīti.

Latvijas sūtņi juridiski bija padoti tieši Valsts prezidentam, kas viņus deleģēja pie citu valdību galvām. Ārpolitikā īpaši aktīvs bija pirmais prezidents J.Čakste, kas prasīja, lai Latvijas sūtņi, atgriežoties dzimtenē, vispirms dotos ar ziņojumu pie viņa.

Ārlietu ministrijas darbību demokrātiskās Latvijas periodā kontrolēja arī Saeimas ārlietu komisija, kura gan nevarēja pavēlēt ministram, bet tikai izteikt savas domas un vēlējumus. Komisija, protams, bija tiesīga ierosināt parlamentam izteikt neuzticību ārlietu ministram, bet visās Saeimas pastāvēšanas laikā (1922–1934) šādu gadījumu nebija. Ilggadējs ārlietu komisijas priekšsēdētājs bija Fēlikss Cielēns, kas visumā

veiksmīgi sadarbojās ar Z.Meierovica un viņa sekotāju vadīto resoru.

Lai cik tas dīvaini arī izklausītos, F.Cielēns ne vienreiz vien uzstājās Saeimā par Ārlietu ministrijas budžeta un Latvijas pārstāvniecību skaita samazināšanu. Ar vienu motivāciju — jātaupa līdzekļi. Jau Satversmes sapulces V sesijas 53. sēdē 1922. gada 14. jūnijā viņš ierosināja likvidēt sūtniecību Romā, apvienojot to ar pārstāvniecību Parīzē. Nākamais runātāja priekšlikums bija "strīpot mūsu sūtniecību Zviedrijā", tās vietā nodibinot konsulāro aģentūru vai konsulātu (tas netika izdarīts — *R.T.*). Atbalstu neguva arī F.Cielēna ieteikums apvienot sūtniecības Igaunijā un Somijā.

Tieši viņam esot ārlietu ministram, 1927. gadā likvidēja sūtniecību ASV, bet atjaunoja tikai 1935. gadā. Tiesa, latviešu diplomāti, kas strādāja ārzemēs, nebija sliktāk atalgoti kā viņu igauņu un lietuviešu kolēģi. Taču, no otras puses, saprotams, ka nekāda sadzīvinājuma nevarēja būt ar lielvalstu ārpolitisko darbinieku izpeļņu.

Kaut gan 1922. gada noteikumi to neparedzēja, gandrīz desmit gadus Latvijas Ārlietu ministrijā bija arī ministra biedra (viceministra) amats. Pirmais šo posteni ieņēma (1919–1920) Harkovas universitātes juridiskās fakultātes absolvents (1903) Aurēlijs Zēbergs. Viņu nomainīja (1920–1923) Hermanis Albats — arī jurists, kas bija studējis tiesību zinātnes Maskavā, Parīzē un Heidelbergā. 1921. gadā viņam pievienojās otrs ministra biedrs, Rīgas pilsētas reālskolu beigušais Voldemārs Salnais, kas no 1913. līdz 1917. gadam bija dzīvojis ASV kā politiskais emigrants. 1923. gadā H.Albata vietā kā otrs ministra biedrs strādāja Pēterburgā un Parīzē studēju-

šais jurists F.Cielēns.

Vai katras valsts ārlietu ministrijā ir tāds amats kā protokolšefs, ko sauc arī par kabineta šefu. Ar Z.Meierovica pavēli Latvijas ārlietu resorā šādā postenī

Jānis Lazdiņš

1920. gada 1. oktobrī iecēla ne juristu, ne ekonomistu vai militāristu, bet... mūziķi Jāni Lazdiņu. Par to ir vērts pastāstīt sīkāk.

*

Bārbeles pagasta Lazdiņu mājas saimnieku Mārtiņa un Katrīnas 1875. gada 22. augustā dzimušais dēls Jānis, absolvējis Jelgavas klasisko ģimnāziju, āva kājas tālajam ceļam uz Pēterpili, kur beidza turienes konservatoriju ar brīvmākslinieka grādu. Ar to jauniešiem bija par maz, un 1898. gadā viņš devās uz Parīzi turpināt studijas, vienlaikus koncertējot Latvijā un Krievijā. Talants nepalika nepamanīts, un 1902. gadā latviešu mākslinieks kļuva par pirmo vijolnieku un solistu cariskās Krievijas galma orķestrī. Veselus 16 gadus viņam vajadzēja priecēt labdzimtibas un ekselences, kuras tomēr nebija īpaši devīgas, jo J.Lazdiņam bija vēl jāpiepelnās kā jaunākajam grāmatvedim Valsts zemes bankā.

Atgriezies dzimtenē, viņš 1918. gada decembra pirmajās dienās sāka strādāt par sekretāru Finanšu ministrijā. Krievu, vācu, franču un angļu valodas pārvaldīšana, akadēmiskā izglītība un ilgstoša burzīšanās augstākajās aprindās bija galvenais priekšnoteikums, lai J.Lazdiņu iesaistītu jaunās valsts ārpolitiskajā dienestā: ar Z.Meierovica 1919. gada 29. jūlija pavēli Nr. 1 viņu iecēla par sevišķo uzdevumu ierēdni, bet jau pēc divām nedēļām — par nodaļas vadītāju politiski ekonomiskajā departamentā.¹³⁹ J.Lazdiņš vienlaikus līdz

¹³⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 875.l., 9.lp.

1921. gadam vadīja vijoles klasi Konservatorijā un spēlēja tās stīgu kvartetā.

J.Lazdiņš protokolšefa statusā jau iecelšanas dienā — 1920. gada 1. oktobrī — devās uz Berlīni, lai, Satversmes sapulces prezidenta J.Čakstes pilnvarots, apmainītu ar Vāciju 1920. gada 15. jūlijā noslēgtā pagaidu miera līguma ratifikācijas notas.

Tā paša gada beigās un 1921. gada sākumā J.Lazdiņam vajadzēja divas mēnešus pavadīt Z.Meierovicu viņa braucienā uz Tautu Savienības konferenci Ženēvā Latvijas uzņemšanai šajā organizācijā, kā arī uz Romu, Parīzi un Londonu Latvijas *de iure* atzīšanas lietā.

Konferences un ārzemju komandējumi sekoja viens pēc otra. 1921. gada septembrī J.Lazdiņš pildīja ģenerālsēkretāra pienākumus starptautiskā telegrāfijas konferencē Rīgā. Ar Z.Meierovica 1922. gada 10. marta pavēli viņu komandēja kā Latvijas delegācijas sekretāru uz Baltijas valstu ārlietu ministru konferenci Varšavā¹⁴⁰. Šajā sasauksmē bez Latvijas, kuras delegāciju vadīja ārlietu ministrs, piedalījās Igaunija, Polija un Somija. Tajā apsprieda konferējošo valstu politisko un saimniecisko stāvokli un Austrumeiropas ekonomiskās jaunuzbūves problēmas, kuras varētu izskatīt gaidāmajā Dženovas starptautiskajā konferencē.

Uz turieni pēc atgriešanās no Varšavas 22. martā jau 2. aprīlī kā Latvijas delegācijas ģenerālsēkretāram, kā bija noteikts attiecīgajā ārlietu ministra pavēlē, vajadzēja izbraukt arī J.Lazdiņam.

1924. gada jūlijā pagāja pieci gadi, kopš J.Lazdiņš sāka strādāt dažādos amatos Ārlietu ministrijā, un tieši šajā mēnesī viņš uzņēmās pildīt pirms nedēļas pieņemto Ministru kabineta lēmumu par iecelšanu ģenerālkonsula postenī Beļģijā. Neviens tad nevarēja paredzēt, ka Briselē būs jānostrādā 14(!) gadi, kas bija izņēmuma gadījums diplomātiskajā praksē. 1925. gada 24. februārī Briselei nāca klāt Luksemburga, kur

Ministru kabinets arī J.Lazdiņu iecēla par ģenerālkonsulu.¹⁴¹

Sava nozīme, turklāt ne maza, starpvalstu kontaktu attīstībā bija Z.Meierovica vizītei Beļģijā 1925. gada 6. un 7. jūlijā, kuras sagatavošanā un norisē visnotaļ aktīvi piedalījās ģenerālkonsuls. Viens no šīs viesošanās rezultātiem bija Latvijas tirdzniecības līgums ar Beļģijas–Luksemburgas ūniju, kas stājās spēkā 1926. gada 23. augustā.

Latvijas finansiālajai rociņai pieaugot, Valsts prezidents Gustavs Zemgals 1929. gada 15. novembrī izdeva rīkojumu iecelt J.Lazdiņu par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Beļģijā, skaitot no 18. novembra.¹⁴² Jau 5. decembrī viņš iesniedza savas akreditācijas grāmatas Beļģijas karalim Albertam.

Tā, nerimtīgi darbojoties, nemanot pienāca pensijas laiks, un ar Valsts prezidenta K.Ulmaņa 1938. gada 23. augusta rīkojumu J.Lazdiņu atbrīvoja no ieņemamā amata.¹⁴³

*

Bet atgriezīsimies pēc šā pagārā ekskursā 20. gados. Z.Meierovics 1923. gadā nodibināja ministrijas ģenerālsēkretāra amatu, kas pildīja arī protokolšefa funkcijas. Līdz 1933. gadam šajā postenī, kas bija otrais augstākais resorā, strādāja H.Albats.

Viņš vadīja līgumsarunas ar Vāciju (1920, 1922) un ar Vatikānu (1921), kuru rezultātā nākamajā gadā Z.Meierovics un Vatikāna valsts sekretārs P.Gaspari parakstīja Latvijas un Svētā Krēsla konkordātu. H.Albats bija Latvijas sūtnis Vatikānā (1925–1940) ar rezidenci Rīgā. Viņš bija sarunvedis ar Čehoslovākiju (1922), ar Holandi, Norvēģiju, Zviedriju, Somiju, Dāniju un Šveici (1924) u.c. valstīm. Latvijas delegācijas locekļa statusā diplo-

¹⁴⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 875.l., 10.lp.

¹⁴¹ Turpat

¹⁴² Turpat, 5.lp.

¹⁴³ Turpat, 6.lp.

Hermanis Albats

mātu varēja sastapt Tautu Savienības pilnsapulcēs Ženēvā, Baltijas valstu ārlietu ministru konferencēs un daudzos citos visnotaļ atbildīgos forumos. 1926. gada

pavasārī H. Albats bija Valsts prezidenta J. Čakstes pavadoņu vidū viņa oficiālā vizītē Somijā. Ģenerālsekretārs, kas perfekti pārvaldīja vairākas svešvalodas, pirmām kārtām franču mēli, redīgēja Latvijas starptautisko līgumu krājumu "Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers", kas iznāca divos sējumos latviešu, franču, angļu, vācu u.c. valodās 1928. un 1938. gadā. Viņa — arī LU profesora — spalvai pieder ap 200 lielāku un mazāku rakstu par diplomātijas un jurisprudences tematiem Latviešu konservācijas vārdnīcā, kā arī publikācijas citos izdevumos.

E. Andersona ieskatā H. Albats bija "interesanta personība — starptautisko tiesību speciālists un rietumeiropiski noskaņots zinātnieks (...), bezpartijisks un objektīvi noskaņots cilvēks, kas bija izveidojis Ārlietu ministrijas iekšējo iekārtu, vadījis tehniskus darbus un kārtojis daudzas nepatīkamas diplomātiskas problēmas. Saticīgs būdams, viņš bija pratis saprasties ar dažādu partiju pārstāvjiem. Viņa kritiķi pārmeta viņam zināmu nedrošību lēmumu pieņemšanā, pārliecīgas objektivitātes un citu personu interešu pa-

svītrosanas dēļ. Albats tomēr cīnījās pret politiķu mēģinājumiem pārliecīgi samazināt Ārlietu ministrijas budžetu, naudu tajā vietā plānojot izšķiest piecēšamiem vai pat nevajadzīgiem, bet iekšpolitiski izdevīgiem projektiem."¹⁴⁴ Kritiskāk H. Albatu vērtēja F. Cielēns. Viņš rakstīja: "Ģenerālsekretārs Hermanis Albats, labs starptautisko tiesību pazinējs un arī šī priekšmeta pasniedzējs mūsu universitātē, tomēr bija ļoti pasīvs un nedrošs slēdzienos, vienmēr gaidīja direktīvas no ministra."¹⁴⁵

Lai kā tas arī būtu, H. Albats bija ļoti pieredzējis karjeras diplomāts, kas, kādu Ārlietu ministrijas amatu arī neieņēmis, bija klāt neskaitāmās konferencēs un sarunās, dinejās un pieņemšanās, diendienā tikās ar augstāka vai zemāka ranga latviešu un ārzemju kolēģiem, bet, pats galvenais — piedalījās dažādu Latvijas un starpvalstu ārpolitisku dokumentu izstrādāšanā, pieņemšanā un realizēšanā.

Pēc vairākkārtīgām izmaiņām dažādās Ārlietu ministrijas struktūrvienībās 1928. gadā resora uzbūve bija šāda: ministrs un ģenerālsekretārs, kas izpilda pastāvīga viceministra funkcijas.

1. Administratīvi juridiskais departaments, kuru vada direktors, kas vienlaikus ir ģenerālsekretāra palīgs. Departamentā ietilpa administratīvā un protokola nodaļa, arhīva un šifru nodaļa, juridiskā nodaļa, saimniecības un finansu nodaļa.

2. Politiskais departaments, kam nebija sava direktora un kas bija tieši padots ministram vai ģenerālsekretāram, sastāvēja no Baltijas valstu nodaļas, Austrumu nodaļas, Rietumu nodaļas ar Tautu Savienības sekciju un preses nodaļas.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 42.–43.lpp.

¹⁴⁵ Cielēns F. Laikmetu mainā: Atmiņas un atziņas, 4.grām. – Stokholma, 1999, 85.lpp.

¹⁴⁶ Latvija desmit gados, 82.lpp.

Svarīgo Baltijas nodaļu apskatāmajā laikā vadīja: Antons Balodis (1920–1924), Kārlis Freimanis (1924–1925), Vilhelms Munters (1925–1931) un Juris Fīlholds (1931–1933). Rietumu nodaļas galvgalī atradās Dr. Edgars Krieviņš (1920–1921), Pēteris Sēja (1921–1922), Dr. Pēteris Oliņš (1922–1924), Dr. Oļģerds Grosvalds (1924–1925), Pēteris Sēja (1925–1927), Dr. Pēteris Oliņš (1927–1928), Jūlijs Feldmanis (1928–1930), Aleksandrs Kruzbergs (1931) un Ludvigs Ēķis (1931–1934). Kā Austrumu nodaļas vadītāji strādāja Jūlijs Feldmanis (1920), Aleksandrs Birznieks (1920–1922), Valdemārs Sproģis (1922–1927), Emīlis Vīgrabs (1927–1929), Kārlis Students (1929–1930) un Dr. Pēteris Oliņš (1930–1932). (Par vairākiem no viņiem tālāk būs pastāstīts plašāk.)

Latvijas pārstāvniecības ārzemēs

Jebkuras valsts ārlietu resora darbība norit kā centrā (parasti galvaspilsētā), tā pārstāvniecībās ārzemēs — sūtniecībās un konsulātos. Jo lielāks kādai valstij ir tās pārstāvniecību tīkls, jo plašāku darbību tā var attīstīt, veicinot savas zemes politisko un saimniecisko nostiprināšanos un tālākvirzību. Latvija tā paša nepietiekamā finansējuma dēļ šajā ziņā īpaši nevarēja lepoties, lai gan gluži kaunā arī nevajadzēja krist.

1928. gada 1. oktobrī Latvijai bija 11 sūtniecības — Berlīnē, Briselē, Helsinkos, Kauņā, Londonā, Maskavā, Parīzē, Romā, Stokholmā, Tallinā un Varšavā, kā arī pastāvīga delegācija Tautu Savienībā Ženēvā. Bija ierīkoti 5 ģenerālkonsulāti (Berlīnē, Ļeņingradā,

Londonā, Ņujorkā un Prāgā) un 7 konsulāti (Dancīgā, Hamburgā, Karalaučos, Klaipēdā, Šauļos, Valkā un Vitebskā).

Latvijai bez tam bija šajā laikā vairāk nekā pusotra simta goda pārstāvniecību: 5 ģenerālkonsulāti, 77 konsulāti un 82 vicekonsulāti. Visvairāk to bija Lielbritānijā un tās domīnijās. Sekoja Vācija, ASV, Zviedrija, Somija, Francija un Norvēģija.¹⁴⁷

Kārlis Freimanis

Gribētos sīkāk pastāstīt par pēdējo valsti, lai gan tā atrodas šķietami tālu no Latvijas un savstarpējie sakari nekad nav bijuši īpaši cieši. Taču tieši šajā zemē darbu sāka neatkarīgās Latvijas pirmais konsuls, turklāt nostrādājot *visilgāk*, salīdzinot ar viņa amata brāļiem citās malās.

Šo pienākumu pildītājs fjordu un troļļu valstī Arturs Vanags — Vecpiebalgas saimniekdēls — pasauli ieraudzīja 1882. gada 24. martā. Beidzis vietējo pagastskolu un draudzes skolu, kā ne viens vien latviešu jauneklis pēc tam absolvējis Gorku zemkopības skolu Mogiļovas gubernā. Studējis, bet nepabeidzis RPI ķīmijas nodaļu. Arodnieciskās zināšanas, īpaši kalnrūpniecībā un metalurģijā, papildinājis Kalna akadēmijā Harcas pilsētā Vācijā un Anglijā.

Jādomā, bet tas nav pierādīts, ka A. Vanags 1905. gadā emigrēja uz Norvēģiju revolūcijas dēļ. Tur viņš vispirms kļuva par uzņēmēju un tikai pēc tam amatu savienošanas kārtībā par diplomātu. Pirmais gads gan bija jāpavada kādā kalnraktuvē strādnieka kārtā, bet tam jau sekoja inženiera postenis un galvenā ķīmika amatslaboratorijā.

1909. gadā A. Vanags naturalizējās.

¹⁴⁷ Latvija desmit gados, 84.lpp.

Desmit gadus (1909–1919) nostrādājis par kalnraktuvju direktoru, A. Vanags pārdeva tās. Bet jau 1916. gadā viņš pievērsās kokrūpniecībai, nodibinot krievu–norvēģu kokapstrādāšanas akciju sabiedrību ar 8 milj. kronu pamatkapitālu, atvēra kantori Pēterburgā un iepirka mežiem bagātas muižas Krievijā. Lielinieki gan 1918. gadā nacionalizēja A. Vanaga īpašumus.

Neatkarīgā Latvija vēl nebija pat nodibināta, kad A. Vanagu iesaistīja diplomātiskajā frontē — Latviešu pagaidu nacionālā padome 1918. gada 27. augustā iecēla viņu par savu priekšstāvi Norvēģijā un Dānijā. Tas, protams, bija neoficiāli. Bet jau 1919. gada 12. augustā A. Vanagu oficiāli iecēla par Latvijas konsulāro aģentu Kristiānijā (tā tolaik vēl saucās Oslo), saņemot pilnvaras no ārlietu ministra Z. Meierovica.¹⁴⁸

Acīmredzot lieta jaunajam darbiniekam gāja no rokas, jo jau 1921. gada 26. martā viņš saņēma Latvijas Ārlietu ministrijas piedāvājumu kļūt par ģenerālkonsulu norvēģu zemē. Atbildot uz šo piesolījumu, A. Vanags 16. aprīlī rakstīja uz Rīgu, ka ir gatavs uzņemties ģenerālkonsula pienākumus, turklāt bez atlīdzības, “ievērojot tagadējo Latvijas ekonomisko stāvokli”.¹⁴⁹ (To varēja atļauties tikai bagāts cilvēks... — R. T.)

Notikumi ritēja ātri — Ministru kabinets jau 6. maijā nolēma iecelt A. Vanagu par ģenerālkonsulu.¹⁵⁰ Viņš, lai gan agrāk nebija darbojies žurnālistikā, 20. un 30. gados regulāri rakstīja dažādiem Latvijas laikrakstiem un žurnāliem, pirmām kārtām par sev tuvu Norvēģijas tematiku. Pirmo materiālu — sarunu ar A. Vanagu — 1921. gada 24. februārī publicēja “Jaunākās Ziņas”. Ģenerālkonsuls atzīmēja, ka Norvēģija vērīgi sekoja līdzī Latvijas patstāvības cīņām — no strēlnieku bataljoniem līdz Bermontam un komunistu padzišanai. Norvēģi ieguva ticību Latvijas patstāvībai un labākai nākotnei. Ar to arī izskaidrojama pretimnākšana Latvijas vajadzībām. Norvēģija deva to, kas tai bija, turklāt uz kredīta. Latvija saņēma no Norvēģijas siļķes par 6 miljoniem kronu. Otrs lielākais iepirkums bija 12 tūk-

stoš mucas konservētas gaļas. To Latvija dabūja uz pusi lētāk par tirgus cenām. Norvēģijas valdība tā darīja, lai palīdzētu Latvijas armijai. Intervējamais stāstīja, ka Rīgu vairākkārt apmeklējuši norvēģu žurnālisti un

Arturs Vanags

Sarkanā Krusta pārstāvji, kuri par Latviju “saņēmuši vislabākos iespaidus”. Sevišķi atzinīgi viņi izsacījušies par Nacionālo operu (Norvēģijā vēl tādas nav). No latviešu māksliniekiem norvēģi pazīst V. Purvīti, kam bijusi izstāde Oslo.

A. Vanags tālāk iepazīstināja latviešu lasītājus ar Norvēģijas valsts iekārtu, kuģniecību (3. vieta pasaulē), strādnieku kustību un citiem jautājumiem. Viņš atzīmēja, ka Norvēģija varētu dot Latvijai slāpekļmēslus, pīritu, elektropiederumus. Norvēģi cer nākotnē saņemt no Latvijas labību, sviestu un olas. Pagaidām sviestu ievad no Dānijas, bet Dānija savukārt no Latvijas. Turpmāk domā iztikt bez starpniekiem.

Ģenerālkonsula vadībā strādāja vicekonsuli lielākajās Norvēģijas pilsētās. Tie, pildot sava veida goda pienākumus, parasti bija vietējie rūpnieki, tirgotāji un inteliģences pārstāvji. 20. gadu beigās Latvijas vicekonsulāti darbojās 6 Norvēģijas pilsētās — Narvikā, Bergenē, Trondheimā un citās. Ģenerālkonsuls savu finansu un laika robežās centās apmeklēt tos.

A. Vanags bija pilnvarots izdot Latvijas pilsoņiem ārzemju pasas, kārtot viņu karaklausības lietas, izsniegt ieceļošanas un tranzītvīzas utt. Ar Ministru kabineta 1927. gada 17. maija lēmumu viņu iecēla arī par lauksaimniecības padomnieku Skandināvijas valstīs bez atalgojuma, apmaksājot vienīgi ceļa izdevumus. Algu saņēma tikai sekretāre.¹⁵¹

¹⁴⁸ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1624.l., 4.lp.

¹⁴⁹ Turpat, 390.lp.

¹⁵⁰ Turpat, 4.lp.

¹⁵¹ Turpat

Pēc 1905. gada revolūcijas sakāves Norvēģijā dažus gadus dzīvoja Kārlis Skalbe un vairāki citi emigranti no Latvijas, taču pēc Pirmā pasaules kara latviešu skaits šajā zemē bija palicis pavisam niecīgs: 1935. gadā ap 15–20. Par viņiem ģenerālkonsulam nebija daudz jārūpējās. Lielākas raizes sagādāja latviešu jūrnieki, kuru uz norvēģu kuģiem bija kādi pāris simti un kuri nereti iegriezās arī Norvēģijas ostās un krogos...

A. Vanags, neraugoties uz savu aizņemību biznesā, ģenerālkonsulātā strādāja godam. K. Zariņš, kas kādu laiku bija Latvijas sūtnis Zviedrijā, Norvēģijā un Dānijā ar sēdekli Stokholmā, 1926. gada 10. oktobrī rakstīja ārlietu ministram K. Ulmanim: "Vanags, lai gan ir Norvēģijas pavalstnieks, tomēr viņā tek latvju piebaldzēna asinis, un kā tāds viņš arī silti ņem pie sirds latvju lietas. Zināms, viņš ir komersants, ne politiķis, kurš ir galīgi nogruntējies Norvēģijā un nekad vairs neatgriezies uz dzīvi Latvijā un tamdēļ ne katru reizi viņš arī pareizi uzķer mūsu valsts un tautas pašreizējo stāvokli un psiholoģiju, bet tās ir detailes, visumā viņš pēc manām domām ir pilnīgi savā vietā un godam izpilda savu vietu."¹⁵²

A. Vanags 30. gadu pirmajā pusē publicēja Latvijas mēnešrakstos "Jūrnieks" un "Zvejnieka Vēstnesis" ap 20(!) rakstu par visdažādākajām viņa mītnes zemes jūrniecības un zvejniecības lietām. Pārstāstīt to saturu nav nekādas vajadzības. Ilustrācijas labad minēsim tikai dažus materiālu nosaukumus: "Norvēģijas kuģniecība 1931. gadā", "Norvēģijas kuģniecības konkurence ar ārzemēm", "Norvēģijas tirdzniecības flote 1935. gadā", "Norvēģijas zvejniecība un Latvijas tāljūras zvejas izredzes", "Norvēģijas zvejniecība 1930. gadā", "Vēl par zveju uz Vakargrenlandes sēkļiem" utt.

A. Vanags rūpējās arī par kultūras sakaru paplašināšanu starp Norvēģiju un Latviju. Pēc viņa iniciatīvas nodibinājās latviešu–norvēģu tuvināšanās biedrība, notika latviešu mākslas izstādes Oslo un norvēģu — Rīgā, latviešu sportistu viesošanās Norvēģijā. "Brīvās Zemes" 1934. gada 20. jūnija

laidienā viņš stāstīja, kas lasāms Oslo laikrakstos par latviešiem. Norvēģijā viesojies LU koris "Dziesmuvara", sniedzot koncertus Oslo un Trondheimā. Bez lauru vainagatās izpelnījies vislielākās uzslavas, arī Latvijas komponisti vislielākā mērā sumināti.

Kā zināms, 1940. gada aprīlī Norvēģiju okupēja nacistiskās Vācijas karaspēks. A. Vanags tā paša gada 18. maijā ziņoja savam tiešajam priekšniekam Latvijas sūtnim Stokholmā V. Salnājam, ka vācu iebrukuma laikā ģenerālkonsulātā strādāt bijis ļoti bīstami. Arī maijā "mēdz nokrist pa bumbai". Tomēr ģenerālkonsulāts, kuru okupanti respektēja, nav bijis slēgts nevienu stundu, tas nosūtījis uz Latviju daudzus latviešu jūrniekus, kuriem bijušas grūtības ar uzturu.¹⁵³

A. Vanagam viņa diplomāta pienākumus palīdzēja sekmīgi pildīt ja ne pārbagātība, tad krietna bagātība katrā ziņā. Ģenerālkonsulam piederēja villa "Solbakken" Blomenholmā pie Oslo, sporta īpašums kalnos Maribu Espedālenā, lauku mājas Vecpiebalgā, īpašums Rīgā un Krievijā (pēdējo gan lielieki bija nacionalizējuši).

A. Vanags dzīvoja vēl ilgi pēc Otrā pasaules kara. Par to liecina šāds interesants fakts. "Latvijas Vēstnesis" 2001. gada 14. novembrī publicēja dokumentu kopu "Par ārzemju tūrisma padomju Latvijā". Atskaitē par tūristu grupas uzturēšanos Norvēģijā 1956. gada septembrī lasāms — kāds latviešu tūrists lūdzis grupas tulka palīdzību viņam saistīties ar bijušo Latvijas konsulu Vanagu, kas dzīvo Oslo. Tas arī ticis izdarīts.

Latvijas patriots Arturs Vanags miris Oslo 1970. gadā.

*

Līdz 20. gadu vidum Latvijas konsulārais dienests savā darbā vadījās no bij. Krievijas attiecīgā reglamenta, kas bija novecojis un neatbilda jaunās valsts īpatnībām. Tā laika Latvijas lietvedis un ģenerālkonsuls Stokholmā K. Ducmanis, kas bija beidzis Pēterburgas universitātes juridisko fakultāti, īsā

¹⁵² LVVA, 2570.f., 14.apr., 1624.l., 377.lp.

¹⁵³ Turpat, 24.lp.

laikā izstrādāja konsulārā reglamenta uzmetumu, ko apsprieda ar sava resora administratīvi juridiskā departamenta direktoru Robertu Liepiņu un iesniedza galīgā redakcijā Ministru kabinetam. Valdība to Satversmes 81. panta kārtībā pieņēma 1925. gada 9. janvārī un 31. janvārī publicēja "Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājumā".

Reglamentā bija noteikts, ka Latvijas konsulārie pārstāvji ir ģenerālkonsuli, konsuli un patstāvīgi vicekonsuli. Jaunais akts nosacīja, ka:

"1) Konsula pienākums ir aizstāvēt un veicināt Latvijas intereses un tiesības, it īpaši tirdzniecības, rūpniecības, kuģniecības, lauksaimniecības, finanšu un citos ekonomiskās dzīves laukos, kā arī sargāt un aizstāvēt Latvijas pilsoņus viņu personas, mantas un citās tiesībās un taisnīgās interesēs un palīdzēt viņiem ar padomu.

2) Tāpat konsulu pienākums ir cieņīgi reprezentēt Latviju savu pilnvaru un sava stāvokļa robežās, kā arī veicināt labu attiecību un pēc iespējas dzīvu sakaru uzturēšanu un attīstību starp Latviju un viņu dienesta darbības valsti ekonomiskā, kulturālā un atsevišķos gadījumos arī politiskā laukā."

Šo uzdevumu realizēšanā konsuliem jāstrādā roku rokā ar Latvijas sūtniecību, ja tāda atrodas attiecīgajā zemē. Konsulārā dienesta virsvadība atrodas ārlietu ministra rokās. 1925. gada konsulārais reglaments ar nelieliem grozījumiem palika spēkā līdz pat 1940. gadam.

1924. gada beigās un 1925. gada sākumā Ārlietu ministrija saziņā ar Latvijas pārstāvjiem ārzemēs ieskicēja valsts pārstāvniecības iestāžu turpmā-

kās attīstības projektu. 1925. gada 1. janvārī to bija 88, bet 1928. gada 1. oktobrī jau 188. Ministrijas organizētajā apspriedē kopā ar citu ieinteresēto resoru pārstāvjiem 1925. gada februārī tika nolemts paaugstināt šo skaitli līdz 225.¹⁵⁴ 1940. gadā Latvijai bija 208 ārzemju pārstāvniecības.¹⁵⁵ Šā procesa tālāko attīstību pārtrauca valsts okupācija.

Latvijas pārstāvniecību darbības amplitūda bija ļoti plaša. Tā izpaudās, no vienas puses, Latvijas kā valsts, no otras — kā Latvijas pilsoņu dažādu interešu aizstāvēšanā. Bez sava tiešā diplomātiskā un politiskā darba pārstāvniecības veltīja lielu uzmanību kā saimnieciskajai, tā kultūras informācijai, cik to atļāva katrreizējie apstākļi un ierobežotie līdzekļi. Kur vien bija iespējams, tās izplatīja Latvijā pašu izdotās grāmatas, brošūras, biļetenus, bukletus utt., kas vēstīja par valsts ekonomiku, politiku, literatūru, mākslu un citām garīgās dzīves sfērām. Piemēram, 20. gados sūtniecības Kauņā, Parīzē, Romā un Varšavā, kā arī ģenerālkonsulāti Londonā, Berlīnē, Prāgā un Ņujorkā izdeva savus nedēļas vai mēneša biļetenus, pirmām kārtām par ekonomiskiem jautājumiem, kurus piesūtīja laikrakstu un žurnālu redakcijām, tirdzniecības un rūpniecības kamerām, firmām u.c. interesentiem.

Lielu darbu pārstāvniecības veica, kārtojot pavalstniecības lietas. To regulēšanai Latvija noslēdza optācijas konvencijas ar padomju Krieviju (1922), Ukrainu (1921), Lietuvu un Igauniju, lai palīdzētu kara laikā svešumā aizklīdušajiem bēgļiem atgriezties dzimtenē un, cik iespējams, pārvest arī mantas.

¹⁵⁴ Latvija desmit gados, 83.lpp.

¹⁵⁵ Valsts adresu kalendārs 1940. gadam. - R., 1940, 87.-112.lpp.

Pārstāvniecības daudz darīja, lai palīdzētu Latvijas valsts iestādēm, saimnieciskām un sabiedriskām organizācijām nodibināt sakarus ar eventuāliem līdzīgiem kontrahentiem ārzemēs. Tās rūpējās savu iespēju robežās par latviešu zinātniekiem, mācībspēkiem, māksliniekiem, žurnālistiem, sportistiem, kas atradās komandējumā citvalstīs. Vajadzības gadījumā neizpalika juridiska palīdzība Latvijas pilsoņiem. Lielākajās osu pilsētās konsuli nereti izšķīra un nokārtoja konfliktus uz Latvijas kuģiem.

Lai atvieglotu daudzās formalitātes, kas sevišķi pēckara gados bija radušās, izbraucot un uzturoties ārzemēs, Latvija jau 20. gados bija vienojusies savstarpēji atcelt vīzas ar Igauniju 1925. gadā, Itāliju (1926), Somiju (1927), Austriju (1927) un Vāciju (1928). Šī prakse turpinājās arī vēlāk.

Latvijas pārstāvniecības ārzemēs, bet, protams, pirmām kārtām Ārlietu ministrija un citi ieinteresētie resori Rīgā gatavoja starpvalstu līgumus, konvencijas u.tml. vienošanās. Valsts pastāvēšanas pirmajā gadu desmitā tika parakstīti 209 šādi dokumenti: 1919. gadā viens (ar Lietuvu), 1920. g. — 13, 1921.g. — 41, 1922.g. — 18, 1923.g. — 14, 1924.g. — 29, 1925.g. — 33, 1926.g. — 17, 1927.g. — 29 un 1928.g. — 14.¹⁵⁶ To skaitā bija gan bilaterāli līgumi, gan Latvijas pievienošanās starptautiskām konvencijām.

Pēc satura dominēja saimnieciskie līgumi — 31. Pirmo Latvija parakstīja ar Čehoslovākiju 1922. gada 7. oktobrī. Sekojošie līgumi pasta, telegrāfa un telefona lietās — 25, satiksmes lietās — 22, tirdzniecības un kuģniecības lietās — 22, sakarā ar Starptautisko darba organizāciju — 21, juridiskos jautājumos — 20 utt.¹⁵⁷

Līdz 1928. gada 1. jūlijam Latvija bija noslēgusi tirdzniecības un kuģniecības līgumus ar 26 valstīm. Bez jau minētās Čehoslovākijas to vidū bija tādas lielvalstis kā Lielbritānija (1923), Francija (1925), Itālija (1926), PSRS (1927) un ASV (1928). Latvija šajā laikā pievienojās Ženēvas 1906. gada konvencijai par karotājās armijās ievainoto un slimo stāvokļa uzlabošanu (1922), Hāgas 1907. gada konvencijai par Ženēvas konvencijas principu piemērošanu jūras karam (1922), Hāgas konvencijai par opiju (1923), konvencijai par sieviešu un bērnu tirdzniecības apkarošanu (1923), pastāvīgās Starptautiskās tiesas statūtiem (1923), Vašingtonas 1919. gada konvencijai par 8 stundu darba dienu rūpniecībā (1925) u.c. starptautiskiem līgumiem.¹⁵⁸

Latvijas bilaterālo līgumu sagatavošanā tiešāk vai netiešāk piedalījās arī Rīgā atrodošās ārzemju sūtniecības. 1920. gadā Latvijā nodibināja savas sūtniecības un pārstāvniecības ASV, padomju Krievija, Itālija, Francija, Somija un Polija. Nākamajā gadā tām pievienojās Zviedrija un Spānija, vēl pēc gada — Holande, Beļģija un Norvēģija.

1928. gadā bez minētajām valstīm sūtniecības Rīgā bija arī Austrijai, Vācijai, Dānijai, Igaunijai, Lielbritānijai, Ungārijai, Lietuvai, Rumānijai, Čehoslovākijai un Vatikānam.¹⁵⁹

1928. gadā Rīgā darbojās 22 ārzemju konsulāti, no kuriem 9 bija karjeras konsulāti, resp., to vadītāji saņēma algu. Liepājā funkcionēja 13 konsulāti, Ventspilī — 5 vicekonsulāti, Daugavpilī — 4 vicekonsulāti un Valkā viena konsulārā aģentūra. Tātad kopā 20. gadu beigās Latvijā darbojās 21 diplomā-

¹⁵⁶ Latvija desmit gados, 80.lpp.

¹⁵⁷ Turpat, 79.–80.lpp.

¹⁵⁸ Turpat, 158.lpp.; Latviešu konversācijas vārdnīca, XI sēj. – Rīga, 1934–1935, 21126.–21130.sl.

¹⁵⁹ Latvija desmit gados, 89.–90.lpp.

tiskā pārstāvniecība un 43 konsulārās pārstāvniecības.¹⁶⁰ To skaits 30. gados turpināja augt.

Latvijas ārpolitiskā dienesta informācijas darbs

Tas sākās, kā jau bija iepriekš stāstīts, 1918. un 1919. gadā Parīzes miera konferencē un valstīs, kur darbojās Latvijas informācijas biroji. Pēdējo funkcijas pakāpeniski pārņēma Latvijas sūtniecības un konsulāti ārzemēs un Ārlietu ministrijas preses nodaļa Rīgā.

Divpadsmit gadus (1920—1932) preses nodaļu vadīja Dr. A. Bilmanis. Resorā viņam nebija līdzinieka, kas būtu tik ilgi atradies kādas nodaļas galvgalī.

*

1887. gada 2. februārī dzimušo Rīgas puiku zināšanu alkas noved pilsētas klasiskajā ģimnāzijā, kuru 1905. gadā absolvējot, jaunietis bija teicami apguvis ne tikai tradicionālo latīņu valodu, bet arī Latvijā tik vajadzīgo krievu un vācu mēli. Vēlāk tām pievienojās poļu, angļu, franču un itāļu valoda. Astoņas (!) valodas — tas bija kapitāls, ne Latvijas lati vai amerikāņu dolāri. Rakstnieks Edvarts Virza, kas labi pazina A. Bilmani, raksturo citas mūsu grāmatas varoņa cilvēciskās īpašības: “Bilmanis ir tik vispusīgi apdāvināta personība kā reti kāds. Nav tādas mākslas, kurā viņš nebūtu spējīgs. Viņš labi spēlē flautu, viņš var uzrakstīt pavisam labu dzejoli, bet glezniecībā viņš var sacensties ar dažu labu visai pazīstamu mūsu gleznotāju. Mūzām viņš tikai atdevis savu talantu, bet dzīvei savu ģeniju.”

Līdzīgi ne vienam vien latviešu censonim, A. Bilmanis studēja vēsturi prestižajā Maskavas universitātē. Viņš beidza augstskolu 1910. gadā, saņemot *cum laude* (ar uzslavu) vēstures maģistra grādu. Maskavā iegūtās zināšanas viņš papildināja Strasbūras universitātē Francijā. Jau krietni vēlāk, 1925. gadā, viņš saņēma filozofijas doktora grādu, aizstāvot Varšavas universitātē

disertāciju par sieviešu un bērnu stāvokli pēc franku likuma “*Lex Salica*”.

Beidzis studijas, Bilmanis nodevās pedagogiskajam darbam, pasniedzot vēsturi dažādās mācību iestādēs Erevānā (Armēnija) un Krasnotavā (Polija).

Alfrēds Bilmanis

*

Vadīt preses nodaļu nebija viegls uzdevums. Vispirms tāpēc, ka pasaulē Latviju un latviešu tautu plašākas aprindas nepazīna. Pat Eiropas valstu vadītājiem par Latviju un latviešiem labākā gadījumā bija miglains priekšstats, ko vēl saindēja latviešu tautai naidīgo vācu un krievu reakcionāro aprindu propaganda.

Preses nodaļa centās pirmām kārtām izplatīt patiesu informāciju par savu valsti, izmantojot šim nolūkam kā pašu izdevumus, tā ārzemju presi un Rīgā akreditētos Rietumu žurnālistus. No otras puses, tā informēja latviešu avīžniekus par Latvijas notikumu un problēmu rezonansi ārzemju laikrakstos un žurnālos.

Pirmo piecu gadu veikumu Latvijas tēla veidošanā aiz valsts robežām A. Bilmanis rezumēja apskatā “Mūsu propaganda ārzemēs”, kas bija publicēts Republikas jubilejai veltītajā rakstu krājumā “Valsts 5 gadi”. Iesācis ar īsu ekskursu šajā sfērā izdarītajā 1918. un 1919. gadā, viņš galvenokārt informēja lasītājus par 20. gadu sākumā paveikto un veicamo tuvākajā nākotnē. Autors atzīmēja, ka, turpinot atmaskot politiskas intrigas un naidīgu vil-

¹⁶⁰ Latvija desmit gados, 90.lpp.

tus informāciju, Latvijas propaganda ar preses un brošūru palīdzību sākusi iepazīstināt Rietumeiropu ar saimniecisko Latviju.

Taču sekoja arī vēlamā pieņemšana par īstenību: "Neskaitāmi raksti parādījušies visās pasaules malās par Latviju kā augsti vērtējamu zemkopības zemi (...). Un tā mūsu naidnieku koncertā aplūst viens instruments pēc otra. Bet tas nenozīmē, ka pretinieka propaganda būtu pilnīgi uzvarēta. Taisni otrādi — šis darbs ir jāturpina, nostiprinot Latviju pasaules domā politikā (...), ierādot viņai to vietu, kuru viņa nopelna." Ārlietu resora preses šefs atzīmēja, ka cilvēki bieži pārprot vārda "propaganda" jēgu, jo Latvijā tas saistās ar pagrīdes darbu un proklamācijām. Taču šim vārdam ir plašāka nozīme. Tāpat kā saimnieciskie uzņēmumi nevar iztikt bez reklāmas, tā "valsts nevar iztikt bez publicitātes, bez kārtīgiem statistiskiem izdevumiem, gadagrāmatām, preses, filmām un visa tā aparāta, kas apgaismo šīs valsts dzīvi". A. Bīlmanis tomēr bija spiests konstatēt, ka Latvijas propagandas aparāts vēl arvien ir ļoti primitīvs un tā darbībai tiek piešķirts maz līdzekļu. Viņš norādīja, ka šajā darbā plašāk jāiesaista ārzemju latvieši, sūtot viņiem laikrakstus, grāmatas, filmas un cita veida informāciju par Latviju.

Līdzīgi "Pārskatā par mūsu saimniecisko informāciju ārzemēs"¹⁶¹ A. Bīlmanis aplūkoja Latvijas neatkarības piecos gados paveikto un veicamo šajā laikā. Pēc viņa ieskata, brīvības kara gados un drīz pēc miera noslēgšanas ar padomju Krieviju "ļoti grūti, pārvarot dažādus šķēršļus, Latvijai nācās iekļūt pasaules presē, bet tagad Latvija

ieņem jau noteiktu vietu ne vien ārzemju politikā, bet arī saimnieciskā presē". Konkretizējot šo apgalvojumu, publikācijas autors atzīmēja, ka Rietumeiropas noteicošajās aprindās vispirms veltī lielu vērību Latvijas ideālajām vērtībām: saimnieciskajai aktivitātei, darba gribai, uzticībai sev un savai valstij utt. Taču bez ievēribas nav palikušas arī Latvijas reālās vērtības: kapitālu ieguldīšanas iespējas, Latvijas sviests, koki, lini u.c. Detalizēti aplūkojis Latvijas ekonomikas jautājumu apgaismojumu dažādu valstu preses izdevumos, A. Bīlmanis secināja, ka šajā jomā lieli nopelni ir Latvijas periodikai, īpaši žurnālam "Ekonomists" un tā paralēlizdevumam angļu valodā, Latvijas sūtniecībām un konsulātiem ārzemēs, latviešu tirgotājiem un rūpniekiem. Sava nozīme ir arī Ārlietu ministrijas izdodamajam preses biļetenam franču valodā un informatīvajai literatūrai. Vēl jāatzīmē statistikas gadagrāmata, kurā ir arī franču teksts. Īpaši liela nozīme bija informatīvajai brošūrai par Latviju, kuru ārlietu resors izdeva angļu un franču valodā sakarā ar Dženovas konferenci (1922). Tikpat vērtīga bija preses nodaļas sagatavotā grāmata franču valodā "Latvija 1921.g.", kura pirmo reizi aptvēra visas valsts dzīves puses. Tās autors bija A. Bīlmanis pats. Dažas brošūras bija veltītas specifiskiem saimnieciskiem jautājumiem. A. Bīlmanis paškritiski atzina, ka kopumā Latvijas informatīvā literatūra tomēr vēl ir ļoti nabadzīga, ka tikpat kā nav lielāku darbu, ko sniegt lasītājiem. Tāpat trūkst labu ģeogrāfisku karšu.

Bibliogrāfiskajā mēnešrakstā "Latvju Grāmata" A. Bīlmanis vairākkārt publicēja apskatus par grāmatām, kuras

¹⁶¹ Ekonomists, 1923, 22.nr., 874.-877.lpp.

iznākušas par Latviju svešvalodās. Piemēram, 1926. gada apskatā viņš atzīmēja, ka šādi izdevumi "iztaisa jau diezgan pamatīgu bibliotēku, kurā sastopami darbi par Latvijas vēsturi, kultūrālo dzīvi, politiku, saimnieciskiem sasniegumiem, mākslu un dabas skaistumiem". Tāpat kā agrākajos gados dominē vācu valoda. Taču ļoti nabadzīgi reprezentēta svešvalodās latviešu rakstniecība.

A. Bīlmanis aktīvi piedalījās literatūras sagatavošanā, kura iznāca ar Ārlietu ministrijas atbalstu. Valsts pastāvēšanas pirmajos desmit gados Rietumu interesenti saņēma 55 izdevumus vācu valodā, 42 — franču valodā, 35 — angļu valodā, 4 — itāļu valodā, 2 — čehu valodā un pa vienam dāņu, poļu, somu un zviedru valodā¹⁶².

To skaitā bija ap desmit A. Bīlmaņa darbu angļu, franču, vācu un krievu valodā: *Latvija in the Making, Latvijas Werdegang* (abi 1925), *La Lettonie d'aujourd'hui, Die politischen und wirtschaftlichen Grundlagen der baltischen Republik Lettland* (abi 1926) u.c.

A. Bīlmanis regulāri informēja sabiedrību par Ārlietu ministrijas darbību, izmantojot šim nolūkam kā preses konferences latviešu un ārzemju žurnālistiem, tā paša publicējumus laikrakstos un žurnālos. Viņa spalva bija neparasti ražīga. 1920. gadā A. Bīlmanis publicēja Latvijas presē četrus materiālus, 1921. gadā — vairāk nekā pusotra desmita, 1922. gadā — pāri par 30, 1923. gadā — vairāk nekā 10, 1924. gadā — pāri par 20 utt. 20. gadu sākumā, kad viņš 1921. un 1922. gadā vadīja laikraksta "Brīvā Zeme" ārzemju nodaļu, A. Bīlmanis rakstīja gandrīz tikai šim izdevumam. Vēlāk tam pievienojās "Jaunākās Ziņas", "Latvijas Karei-

vis", "Latvijas Sargs", "Ekonomists" un daudzi citi laikraksti un žurnāli kā dzimtenē, tā ārzemēs.

A. Bīlmaņa starptautiskā publicistika nosacīti centrējās ap tādiem būtiskiem jautājumu lokiem kā Latvijas ārpolitikas vispārējie uzdevumi, Latvijas atzīšana *de iure*, Latvija un Tautu Savienība u.c. Par katru no tiem viņam bija ko teikt. Lai arī dažreiz diskutablas vai pat apstrīdamas domas, bet savas domas.

A. Bīlmanis izmantoja presi arī, lai informētu sabiedrību par ārlietu resora darbu. Šajā aspektā īpaši atzīmējami viņa apskati "Latvijas sasniegumi starptautiskajā frontē" ("Latvijas Sargs" 1930. gada 13. janvāra laidienā) un "Ko veikusi Ārlietu ministrija 1930.g." mēnešraksta "Augstskolu Ziņas" tā paša gada 1. burtnīcā.

Pirmajā no tiem autors konstatēja, ka tāpat kā agrāk arī 1929. gadā valsts ārpolitikas vadība saziņā ar attiecīgajām Saeimas komisijām un citiem resoriem darīja visu, lai nostiprinātu Latviju saimnieciski, lai aktivizētu attiecības ar tuvākajiem kaimiņiem, lai līdzdarbotos dažādās iestādēs un lai nostiprinātu Latviju starptautiski. Tālāk A. Bīlmanis minēja konkrētus faktus, kas apliecināja šā apgalvojuma pamatotību. Viņaprāt, sevišķi liels Latvijas ārpolitikas panākums bija 1929. gadā noslēgtais tirdzniecības līgums ar Poliju, ar ko "abu valstu attiecības ievadītas mierīgā saimnieciskās kopdarbības gultnē". Savukārt ar Persiju parakstīts draudzības līgums, kas paredz arī konsulāras un tirdzniecības vienošanās noslēgšanu. Atceltas vīzas ar Šveici, Čehoslovākiju un Japānu. Latvija pievienojusies Hāgas starptautiskajai šķirējtiesai, lai vēl vairāk veici-

¹⁶² Latvija desmit gados, 91. —96.lpp.

nātu Latvijas saimniecisko apgrozību. Viņš atzīmēja, ka atvērta vesela virkne jaunu Latvijas konsulātu: Milānā, Amsterdamā, Ļvovā, Brestā, Keiptaunā, Filadelfijā un citur. Brazīlijā darbu sācis ģenerālkonsulāts. Konsulātiem katru nedēļu piesūta pārskatus par Latvijas saimniecisko dzīvi, jauniem likumiem u.c. materiālus.

Tikpat lielu uzmanību ministrija veltījusi darbībai Tautu Savienībā, piedaloties tās pilnsapulcēs, kā arī Starptautiskā darba biroja pasākumos. Savienībai nosūtītas reģistrēšanai Latvijas starptautiskās konvencijas.

Liels notikums Latvijas ārpolitiskajā dzīvē 1929. gadā bija Valsts prezidenta Gustava Zemgala vizīte Zviedrijā un kaimiņzemes karaļa Gustava V Ādolfā pretvizīte. "Tas bij it kā jauns *de jure* Latvijai," rezumēja A. Bīlmanis.

Aplūkojot savas iestādes veikumu 1930. gadā, viņš atzīmēja, ka Latvija tāpat kā iepriekš aktīvi piedalījās TS darbā un darīja visu, lai nostiprinātu mieru un drošību Austrumeiropā. Sevišķu vērību ministrija veltīja ar Igauniju noslēgtās savienības nostiprināšanai, draudzīgu attiecību padziļināšanai ar Lietuvu, to veidošanai ar pārējām Baltijas jūras valstīm, kā arī saimniecisku un cita veida sakaru attīstībai ar citām zemēm. 1930. gadā ar ārvalstīm noslēgti 35 līgumi. To skaitā ir tirdzniecības līgumi ar Lietuvu un Rumāniju. Attiecības ar Padomju Savienību arī veidojas normāli. Šajā gadā Latvija atvēra jaunas pārstāvniecības: sūtniecību Prāgā, ģenerālkonsulātu Brazīlijā un konsulātu Ķīnā. 1931. gada 1. janvārī Latvijai bija 12 sūtniecības, 5 ģenerālkonsulāti, 7 konsulāti un delegācija TS.

Bīlmanis atzīmēja, ka turpināja pieaugt arī ārvalstu pārstāvniecību skaits

Latvijā. Pavisam darbojās 24 ārzemju sūtniecības, no kurām 20 rezidēja Rīgā. Turklāt vēl funkcionēja 6 citvalstu ģenerālkonsulāti un 40 konsulāti.

A. Bīlmanis bija ne tikai viens no augstākajiem ārlietu resora ierēdņiem un jaunās valsts laikrakstu un žurnālu nozīmīgākajiem autoriem, bet arī tās žurnālistikas pamatu veidotājs un kārtotājs, teorētiķis un preses vēstures pētnieks, turklāt ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas kontekstā. Kā Latvijas pārstāvis vai preses eksperts viņš piedalījās TS un citu organizāciju rīkotās starptautiskās žurnālistu konferencēs Stokholmā (1923), Varšavā (1924), Ženēvā (1926, 1927) un citur. Zviedrijā notikušajā konferencē piedalījās vairāk nekā 100 žurnālistu no 35 valstīm. Viņu mērķis bija, rakstīja A. Bīlmanis, "iepazīties ar Zviedriju, iepazīties savā starpā, atjaunot pārrautās saites (Pirmā pasaules kara laikā — *R.T.*), nodibināt jaunas attiecības, savstarpēji tuvināties". Viņš konferencē runāja franču valodā Latvijas un Igaunijas delegācijas vārdā.

Būdams 1917. gadā nodibinātās Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības loceklis, A. Bīlmanis 1924. gadā vadīja šīs organizācijas I kongresa sagatavošanu. "Latvijas Kareivja" tā paša gada 28. februāra laidienā ievietotajā rakstā "Preses dienai tuvojoties" viņš atzīmēja, ka Latvijas periodikā pēdējos gados ir parādījušies vērtīgi raksti par tautsaimniecību un ārpolitiku, tāpat interesantas esejas un kritikas. Tomēr vēl trūkst, tā teikt, ceļojošu žurnālistu, lai avīzēs nebūtu tikai "ziņojumi" no laukiem. Jāsūta speciālkorespondenti uz svarīgiem starptautiskiem sarīkojumiem.

Latvju rakstnieku un žurnālistu kongresā (tas bija vienīgais šāda veida forums 20. un 30. gados), kas notika

1924. gada 7. decembrī, A. Bīlmanis runāja par žurnālistiku starptautiskā aspektā, norādot, ka latviešu preses darbiniekiem jāsasniedz tāds tiesisks stāvoklis, kādu kolēģi citās zemēs jau sen panākuši. Mums, teica orators, "jāapmeklē preses kongresi (ārzemēs — *R.T.*) un jārada arī pašiem stipra (..) organizācija, kas dotu iespēju attīstīties un progresēt mūsu preses darbiniekiem."

A. Bīlmani vairākkārt ievēlēja rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības vadības institūcijās, bet 1928. gadā par šīs organizācijas valdes priekšsēdētāju. Ar viņa tiešu atbalstu 1927. gadā arodbiedrību uzņēma Starptautiskajā žurnālistu federācijā.

"Jaunāko Ziņu" 1927. gada 29. aprīļa numurā ievietotajā rakstā "Mūsu prese pasaules preses saimē" A. Bīlmanis gandarīts konstatēja: "Pamazām, bet tomēr mūsu prese iet pasaules preses saimē." Par latviešu preses stāvokli, tarifiem un likumiem Ārlietu ministrijas preses nodaļa iesniedza plašu ziņojumu TS ģenerālsekretariātam Ženēvā, Starptautiskajai darba konfederācijai un Starptautiskajam intelektuālās tuvināšanās institūtam. Ar preses nodaļas starpniecību tika nodibināti sakari ar Heidelbergas universitātes preses semināru, kur bija atrodamas pa vienam eksemplāram arī latviešu avīzes un žurnāli.

Galvenokārt Latvijas preses satura un formas jautājumiem bija veltīts interesants A. Bīlmaņa jubilejas raksts "Avīžniecība pagājušos 10 gados", ko "Jaunākās Ziņas" publicēja 1928. gada 17. novembrī.

Kopumā A. Bīlmanis vērtē latviešu žurnālistiku visnotaļ pozitīvi. Tā, sākot no Latvijas dzimšanas, ir valstiska un patriotiska. Dažreiz pieļautas arī kļūdas, taču publicēti labi orientēti rak-

sti tautsaimniecībā, politikā, mākslā, ētikā utt. "Ja valsts nostiprinājusies," rezumē plašā un kompetentā raksta autors, "tad tas arī noticis lielā mērā ar preses dalību (..), nostiprinot valsts ideju plašu masu apziņā."

"Latviešu avīžniecība" — tā saucās Bīlmaņa visplašākais Latvijas žurnālistikai veltīts apcerējums, kas bija ievietots 1932. gadā iznākušajā rakstu krājumā "Latvieši". Īpašā nodaļā A. Bīlmanis apskata Latvijas oficiālās preses iestādes un likumdošanu periodikas jomā, vispirms detalizēti aplūkojot 1924. gada 12. februāra preses likumu. Viņa vērtējumā Latvijā "pastāv ļoti plaša preses brīvība, cenzūras nav un administratīva vajāšana stipri apgrūtināta (..). Pēdējos gados latviešu presē pamazām vājinās nelāgais ķengāšanās paņēmieni un tā top arvien solīdāka un lietišķāka".

Autors iepazīstina lasītājus ar Latvijas preses darbinieku organizācijām un žurnālistu stāvokli. Viņš norāda, ka "vairums dienas laikrakstu Rīgā ir politiski un arī žurnālisti pieder pie attiecīgām politiskām partijām. Tas pats novērojams lielākos provinces centros". 1930. gadā septiņu Rīgas latviešu dienas laikrakstu redakcijās strādāja 68 profesionāli žurnālisti: "Jaunākajās Ziņās" — 33, "Brīvajā Zemē" — 12, "Latvī" — 8, "Sociāldemokrātā" — 5, "Latvijas Kareivī" — 4, "Pēdējā Brīdī" — 4 un "Valdības Vēstnesī" — 2. Salīdzinot ar mūsdienām, tas ir maz. Acīmredzot tā laika spalvasvīri strādāja daudz ražīgāk. Kas attiecas uz viņu materiālo stāvokli, tad, pēc A. Bīlmaņa atzinuma, tas, "ja nav sevišķi spīdošs, tad par to arī nav tik ļauns kā tajās zemēs, kur valda liela konkurence" (žurnālistu vidū — *R.T.*).

Aplūkotā apcere nedaudz mainītā veidā ar nosaukumu "Le Journalisme

en Lettonie” tajā pašā 1932. gadā iznāca brošūras veidā arī franču valodā. Tai sekoja grāmatiņa “Latvijas prese cīņā par Latvijas neatkarību” (1934), kura pamatojās uz iepriekš “Latvijas Kareivī” publicētu rakstu sēriju.

Ministru kabinets 1932. gada 2. jūnijā iecēla A. Bīlmani par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Padomju Savienībā. Viņa dzīvē sākās jauns posms.

Nesekmīgie mēģinājumi izveidot Baltijas valstu lielo aliansi

Vienlaikus ar neatkarīgās Latvijas, Lietuvas un Igaunijas nodibināšanos izvirzījās jautājums par šo valstu savienību, kas garantētu to suverenitāti un drošību. Baltijas alianses izveidošanas projektus apsprieda jau 1919. gadā, kad tika noraidīta sākotnējā doma par visu Baltijas jūras reģiona valstu savienību (to neatbalstīja Skandināvijas valstis). Reāls likās projekts par trīs valstu — Latvijas, Lietuvas un Igaunijas — vai piecu valstu (tām pievienojoties Polijai un Somijai) bloka nodibināšanu. Šādas savienības ideja guva vairāk vai mazāk arī Antantes valstu vadītāju atbalstu, kuri savienības izveidošanu uzskatīja par savu veida “sanitāro kordonu” pret lielieciema ideju izplatīšanos un par barjeru starp Vāciju un padomju Krieviju.

Baltijas valstu apspriedēs 1919. gada rudenī, kur galvenais jautājums bija miera sarunas ar lieliekiem, tika spriests arī par šo valstu savienību. Tas pats tika darīts latviešu un lietuviešu politiķu un militāristu apspriedē Kauņā no 10. līdz 12. decembrim, kur Lat-

vijas Tautas padomes delegāciju vadīja V. Zāmuēls un otro delegāciju — pulkvežleitnants V. Ozols. Latvieši centās panākt, lai kaimiņi atbalstītu Latvijas plānu par savienības dibināšanu, vispirms radot trīs Baltijas valstu aliansi, kurai pēc tam pievienotos Polija. V. Zāmuēls norādīja, ka “bez Polijas mēs pat trijsavienībā esam vāji”. Lietuvas pārstāvji savukārt ne tikai iebilda pret iespējamo Polijas piedalīšanos šādā blokā, bet pat deklarēja, ka Latvijas un Lietuvas savienība nebūs iespējama, “iekams [abas valdības] nebūs sniegušas stingras deklarācijas pret trešo ienaidnieku — poļiem”.¹⁶³

Latvijas valdība uzskatīja, ka būtu vēlams iesaistīt Baltijas savienībā arī Somiju. Z. Meierovics 1919. gada 10. decembrī rakstīja Latvijas diplomātiskajam pārstāvim (rezidējošajam ministram) Helsinkos K. Zariņam, ka “jāpainesējas, vai Somijas valdība nebūtu ar mieru slēgt politisku un militāru konvenciju ar Igauniju, kādu mēs pašlaik cenšamies noslēgt ar Lietuvu; tālākais solis būtu kopīgas konvencijas noslēgšana starp visām 4 valstīm”.¹⁶⁴

Latvijas diplomātiskais pārstāvis Polijā A. Ķeniņš 1920. gada 3. janvārī informēja Ārlietu ministriju, ka viens no svarīgākajiem poļu ārpolitikas uzdevumiem ir “panākt īstu “Entente Cordiale” noslēgšanu ar valstīm dienvidos (Rumāniju, Grieķiju un Ungāriju) un ar tām jaunām valstīm uz bijušās Krievijas teritorijas, kuras Polija uzskata par dzīves spējīgām, kā Latvija, Igaunija un Somija; no šīm “Entente Cordiale” ietilpstošām valstīm Polija sagaida galvenā kārtā militāru pabalstu ar *dzīvo spēku* cīņās pret kopējiem ienaidniekiem.”¹⁶⁵

¹⁶³ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos: Baltijas savienības jautājums buržuāziskās Latvijas ārpolitikā 1919.–1925. gadā. – Rīga, 1971, 43.–44.lpp.

¹⁶⁴ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulisēs, 229.lpp.

¹⁶⁵ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 41.lpp.

Helsinku konferencē, kuras priekšsēdētājs bija Somijas prezidents J. Venola un vicepriekšsēdētājs poļu delegācijas vadītājs L. Vasiļevskis, piecas dalībvalstis pārstāvēja ārlietu un kara ministri, piedaloties militārajiem padomniekiem un citiem ekspertiem. Latvijas delegācijas galvgalī atradās Z. Meierovics. Sākumā bija domāts, ka konferencē piedalīsies arī Antantes delegāti. Tomēr vēlāk šis plāns tika atmests, uzskatot, ka vajadzīgo informāciju varēs saņemt no Somijas valdības.

Konferencē, kura ilga no 1920. gada 15. līdz 22. janvārim, izveidoja četras komisijas: ārlietu, tautību, ekonomisko un militāro jautājumu. Svarīgākā no tām bija pēdējā, kurai vajadzēja sagatavot attiecīgās konvencijas projektu par šo problēmu.

Figurēja divi projekti: igauņu par piecu valstu militāru savienību un lietuviešu par triju valstu (Latvija, Lietuva, Igaunija) analoģu bloku pret Poliju. Sprotams, ka otrais priekšlikums tika noraidīts.

Igauņu projekts paredzēja, ka līgumslēdzēji saņems kā atsevišķi, tā kopīgi militāro palīdzību no pārējām dalībniecēm neizprovocēta uzbrukuma gadījumā un ja agresors ir atteicies konfliktu atrisināt šķirējtiesā vai citādā likumīgā veidā. Līgumslēdzējiem bija jāuztur armijas, kuru skaitlisko sastāvu miera un kara laikā noteiktu attiecīgās valstis un to ģenerālštābi. Aizsardzībai pret uzbrukumu līgumslēdzējas valstis pakāpeniski nodotu noteiktu cilvēku skaitu no savas armijas, kas būtu pietiekami apgādāts ar tehniskiem palīglīdzekļiem, ieročiem, ietērp un citiem materiāliem, bet izdevumus armijas uzturēšanai miera un kara laikā katra valsts segtu patstāvīgi.

Daudzie strīda jautājumi tomēr neļāva izstrādāt militāro konvenciju līdz galam, tāpēc tika nolemts šīs komisijas darbu turpināt Rīgā saziņā ar attiecīgo valstu ģenerālštābiem un tur šo dokumentu arī parakstīt.

Ārlietu komisijā pirmajā vietā izvirzījās jautājums par mieru ar padomju Krieviju. Arī te bija divi priekšlikumi. Pirmais: kamēr nebūs stājusies spēkā militārā konvencija starp Latviju, Lietuvu un Igauniju, neviena no tām neslēgs mieru ar krieviem, nesaskaņojot to ar pārējām Baltijas valstīm. Otrais: pēc militārās konvencijas stāšanās spēkā neviena Baltijas valsts neslēgs separātu mieru. Pirmo priekšlikumu atbalstīja Latvija kopā ar Somiju un Poliju. Tas tomēr netika pieņemts, jo pret balsoja Igaunija, kas jau bija parakstījusi pamiera vienošanos ar padomju Krieviju un veda miera sarunas. Lietuva atturējās.¹⁶⁶

Asu domstarpību netrūka arī tautību komisijas darbā. Priekšplānā izvirzījās jautājumi par Polijas–Lietuvas un Igaunijas–Latvijas attiecībām, kā arī Baltijas valstu atzīšana *de iure*. Pastāvīgo strīdus ābolu Viļņas piederību nolēma nodot izšķiršanai piecu valstu ekspertu komisijai pēc informācijas materiālu saņemšanas no Polijas un Lietuvas. Latvijas un Igaunijas robežu strīdu, galvenokārt par Valku, nolēma atlikt līdz nākamajai konferencēi.

Pēc plašām diskusijām par Baltijas valstu atzīšanu *de iure* konference attiecīgajā rezolūcijā ierakstīja: "Vēlams, lai Antantes un citas valstis atzītu Igauniju, Latviju un Lietuvu kā patstāvīgas un neatkarīgas valstis."¹⁶⁷

Konferences ekonomiskā komisija apskatīja starpvalstu satiksmes jautājumus, izstrādāja vienošanos par pastu un

¹⁶⁶ Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulises, 235.–236.lpp.

¹⁶⁷ Počs K. "Sanitārā kordona" valgos, 71.lpp.

telegrāfu, kā arī ierosināja izveidot orgānu, kas saskaņotu tirdzniecības, muiņas, satiksmes, tranzīta u.c. jautājumus. Delegācijas vienojās, ka ekonomiskās komisijas atrašanās vietu un sanāksšanas laiku noteiks Somija.

Z.Meierovics savā ziņojumā Tautas padomē 1920. gada 28. janvārī pārlieku optimistiski deklarēja, ka jaunās antantes nodibināšana esot jau noticis fakts. Savu uzstāšanos viņš beidza patētiskiem vārdiem: "Es gribu tomēr šinī sapulcē konstatēt, ka jaunā *antante kordiale* ir dzimusi. Lai dzīvo *antante kordiale!*"

Pēc 15 gadiem reālāk Helsinkos padarīto vērtēja viens no Zemnieku savienības līderiem politiķis Ā. Klīve: "Dzimusi bija nevis jaunā antante, bet tikai šīs antantes principi, tās pamatlīnijas, kādās jaunās Baltijas valstu savienības politikai jāizpaužas. Tiešām, kā vēlāk redzam, nekādas ievērojamas konvencijas šīs konferences rezultātā nenoslēdza. Un tomēr arī tas fakts, ka bija atrasta kopīga sadarbība, pat forma un tajā ietilpa visi svarīgākie jauno valstu politikas jautājumi, ir pats par sevi ievērojams, un atzīmes cienīgs notikums."¹⁶⁸

Vēl kritiskāks ir prof. K.Počas: "Helsinku konference (..) bija pirmais nopietnākais mēģinājums radīt Polijas un Baltijas valstu savienību. Tomēr pretrunas starp šīm valstīm un jo sevišķi starp to aizgādņiem — sabiedrotajiem imperiālistiem — bija par iemeslu šī mēģinājuma neveiksmei."¹⁶⁹

Pavisam bēdīgi beidzās konference, kuru, ignorējot Helsinkos norunāto par Rīgu kā nākamo tikšanās vietu, noorganizēja Polijas Ārlietu ministrija Varšavā no 1920. gada 6. līdz 15. martam.

Latvieši bija pārsteigti, ka poļi bija uzaicinājuši uz konferenci Rumāniju, bet "aizmirsuši" ielūgt Igauniju un Lietuvu. Z.Meierovics, pamatoti apvainojies, uz Varšavu nebrauca, bet nosūtīja uz turieni ministrijas politiskā departamenta direktora L.Sējas vadītu delegāciju, kurā ietilpa arī iekšlietu ministra biedrs J.Ķēmanis un artilērijas inspektors E.Kalniņš. Varšavā viņiem pievienojās A.Ķeniņš, pārstāvniecības pirmais sekretārs P.Oliņš un kara atašejš pulkvežleitnants M.Hartmanis.

Lai gan konferencē tika izveidotas trīs komisijas — politiskā, ekonomiskā un militārā — faktiski notika vienīgi divpusējas sarunas. Poļu delegācijas loceklis L.Vasiļevskis izvīrēja politiskās komisijas pirmajā sēdē pēc būtības absurdu uzdevumu — noslēgt militāru konvenciju ar Latviju pret Krieviju, Vāciju un Lietuvu. Vēl nepieņemamākas bija Polijas teritoriālās prasības. Sarunas beidzās ar neko neizsakošu komunikē, ka "vēlams noslēgt vienošanos, kas izteiktu abu valstu solidaritāti".

Bulduru konference

Kā konferējošās valstis vienojās Helsinkos, viņu nākamajam raundam vajadzēja notikt Rīgā. Latvijas valdība un pirmām kārtām Ārlietu ministrija ļoti nopietni gatavojās šim notikumam, jo tā bija pirmā starptautiskā konference, kuru organizēja jaunā valsts. Jau 1920. gada februārī izveidoja tās organizācijas biroju ar 10 nodaļām. Pēdējām bija jāizstrādā rezolūciju projekti, rekomendācijas, priekšlikumi utt. Lai apspriestu Baltijas jūras neitralizāci-

¹⁶⁸ Z.A.Meierovics, 58.lpp.

¹⁶⁹ Počas K. "Sanitārā kordona" valgos, 72.lpp.

jas jautājumu, kas tika izvirzīts jau Helsinku konferencē, K.Ulmaņa kabinets domāja uzaicināt uz Rīgas forumu arī Zviedriju. Tomēr zviedri atteicās piedalīties konferencē, norādīdami, ka neitralizācijas problēma apspriežama krietni plašākā lokā, jo skarot arī daudzu citu valstu intereses.

Latvijas delegāti Bulduru konferencē. No kreisās: G.Bisenieks, H.Albats, K.Zariņš, K.Ducmanis, Fr. Grosvalds, V. Sūmanis un V.Salmais

“Valdības Vēstnesī” tika publicēta konferences darba programma, kurā bija ietverti daudzi un dažādi politiski, ekonomiski, militāri u.c. jautājumi. Tomēr galvenā bija militārās savienības problēma. Runājot A.Klīves vārdiem, “konferencei Bulduros gatavoja daudz un dažādus projektus, bet īstenībā bija tikai viena lieta, ap ko viss grozījās, t.i. savstarpīgs aizsardzības līgums. No tā atkarājās viss tālākais”.¹⁷⁰ Arī Polijas delegācijas vadītājs L.Vasiļevskis jau konferences laikā izteicās, ka “svarīgākais politiskais jautājums, kurā jāpanāk vienošanās, ir kara (resp., militāras — R.T.) konvencijas noslēgšana starp visām konferējošām valstīm.”¹⁷¹

Konference sākās 1920. gada 4. augustā (oficiāli to atklāja divas dienas vēlāk). Tās sēdes vadīja kā K.Ulmanis, tā Latvijas delegācijas galva Z.Meierovics. Lai gan apspriežamie jautājumi bija visnotaļ svarīgi visām sasaukšanas dalībvalstīm, to pārstāvju vairākumam nebija pat ministra ranga. Tā, piemēram, Somiju reprezentēja Ārzemju tirdzniecības departamenta direktors

A.Ostrams, Poliju — prof. L.Vasiļevskis utt. Neaicināti ieradās Baltkrievijas un Ukrainas pārstāvji (ne jau, protams, padomju). Otrus pielaida konferencē, pirmos — nē.

Lielu darbu veica delegātu izveidotās komisijas: politiski juridiskiem jautājumiem (vadītājs Z.Meierovics), saimnieciskiem (A.Klīve), kulturāli sociāliem (Rainis), sanitāriem, redakcijas un verifikācijas un mandātu jautājumiem. H.Albats bija konferences ģenerālsēkretārs. V.Zāmuēls — Z.Meierovica vietnieks.

Nemitīgās diskusijās un strīdos, kas ilga vairāk nekā mēnesi, konference izstrādāja un pieņēma veselu kaudzi dokumentu un to projektu — 21 ekonomiska rakstura rezolūciju, 7 vienošanās projektu un 11 konvenciju projektu. Pēdējo vidū bija politiskās konvencijas, militārās aizsardzības konvencijas, konvencijas par noziedznieku izdošanu un juridisku palīdzību, par obligātu šķirējtiesu, par pavalstniecību, optāciju un apmešanos uz dzīvi, konsulārās konvencijas u.c.¹⁷² Dažus no šiem projektiem vēlāk lika pamatā, no-

¹⁷⁰ Z.A.Meierovics, 59.lpp.

¹⁷¹ Jaunākās Ziņas, 1920, 23.aug.

¹⁷² Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 106.lpp.

slēdzot starpvalstu vienošanās, taču lielākā daļa no tiem palika tikai konferences protokolos.

Lielākais Bulduru foruma sasniegums bija politiskās savienības līguma projekta sagatavošana un parakstīšana 30. augustā. Tas nosprauda piecu Baltijas reģionu valstu tālākās kopdarbības virzienu, vienojoties:

— viena otru atzīt *de iure*, kur tas vēl nav noticis;

— nokārtot savus robežu un teritoriālos jautājumus miera ceļā, pretējā gadījumā nododot šos jautājumus šķīrējtiesai;

— aizsargāt viena otru, nepieļaujot savās teritorijās pasākumus, kas vērsti pret citu konferences valsti, sevišķi militāros spēkus, kas grieztos pret kādu konferences dalībnieci;

— neslēgt ar citām valstīm līgumus, kas vērsti pret kādu konferences valsti;

— bez vilcināšanās noslēgt savstarpēju militāru aizsardzības konvenciju;

— garantēt minoritātēm visas tiesības savās zemēs un brīvību viņu valodām un organizācijām;

— līdz tirdzniecības līgumu noslēgšanai neapgrūtināt konferences zemju preču tranzītu uz kādu no konferences valstīm;

— līgumu var uzteikt vienu gadu vēlāk pēc tā rakstiskas uzteikšanas;

— ratificēt līgumu ne vēlāk kā 1920. gada 15. decembrī;

— ja gadījumā kāda no līguma slēdzējām šo līgumu neratificētu, tas tomēr būtu spēkā starp pārējām līguma slēdzējām, un tam varētu vēlāk pievienoties arī citas valstis.¹⁷³

Lietuva savu pretrunu dēļ ar Poliju Viļņas jautājumā neparakstīja līgumu. Bet pat tad izveidotos Polijas un Baltijas valstu savienība, ja vien šī vienoša-

nās tiktu ratificēta pārējo konferences dalībnieku parlamentos. Tas nenotika, jo pretrunu netrūka arī palikušo četru valstu starpā. Ja līgums stātos spēkā, rakstīja prof. A.Švābe, "būtu radīts reģionāls aizsardzības bloks kā pret krievu, tā vācu agresiju. Bet Viļņas konflikta dēļ (ne tikai! — R.T.) šī līguma ratifikācija nenotika."¹⁷⁴

Otrs svarīgākais konferences rezultāts bija militārās konvencijas izstrādāšana, kas saprotamu iemeslu dēļ noritēja lielā slepenībā. Konvencija pirmām kārtām tika vērsta pret padomju Krieviju. Bija paredzēts izveidot vienotu militāru pavēlniecību un štābu miera laikā, bet kara gadījumā — speciālu militāri politisku padomi. Konvencijas projekts aizliedza slēgt kara laikā separātu miera līgumu. Arī šis dokuments palika tikai uz papīra.

Ievērojamais igauņu diplomāts K.Pusta 1935. gadā rakstīja: "Bulduru konferences Igaunijas un Latvijas pārstāvji bija karstākie Baltijas valstu savienības idejas aizstāvji. Meierovics pierādīja daudz labas gribas un prasmes tās aizstāvēšanai. Konference bija labi sagatavota, un no tās materiāliem vēl šodien varam daudz ko smelties."

Bulduros tika izskatīti arī vairāki citi jautājumi, to skaitā par pārējo konferences dalībnieku karakuģu tiesībām izmantot Latvijas teritoriālos ūdeņus un ostas. K.Ulmaņa valdība bija ar mieru atļaut tur remontēt konferējušo valstu karakuģus, atpūsties komandām un organizēt apmācības braucienus. Līdz ar to šādas tiesības saņēma arī poļu militāristi, kuri turpināja kara darbību pret padomju Krieviju.

Šī konference patiešām bija lielā mērā uzskatāma par Z.Meierovica perso-

¹⁷³ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 222.lpp.

¹⁷⁴ Latvju enciklopēdija, 1.sēj. — Stokholma, 1955, 106.lpp.

nīgo triumfu, bet tā kā tās lēmumi netika realizēti, Bulduru konference atzīstama par neveiksmīgu.

Pēc konferences Rīgā vēl notika Baltijas valstu pilnvaroto delegātu padomes sēde. Padome tika izveidota, lai koordinētu Bulduru konferences dalībvalstu sadarbību, kā arī pabeigtu izstrādāt vairāku konvenciju projektus. Par tās prezidentu ievēlēja Z.Meierovicu, par viceprezidentu — V.Zāmuēlu un sekretāru — H.Albatu. Izveidoja trīs komisijas: politisko, juridisko un redakcijas. Padome formāli pastāvēja divus gadus, bet Lietuvas pārstāvji tajā nedarbojās.

Tālredzīgākie Baltijas valstu un Polijas politiķi nesamierinājās ar neizdošanos Bulduros. Igaunijas valdība savas valsts gadadienas svinību laikā 1921. gada 24. un 25. februārī noorganizēja Tallinā apspriedi, kurā piedalījās Igaunijas premjerministrs K.Petss un ārlietu ministrs A.Pīps, Z.Meierovics, Somijas ārlietu ministrs Dr. R.Holsti, Polijas sūtnis prof. V.Kameņeckis un Lietuvas diplomātiskais pārstāvis V.Ģilis. Poļu pārstāvis sanāksmē ierosināja sasaukt Varšavā kārtējo konferenci Baltijas valstu alianses noslēgšanai. Z.Meierovics pieprasīja, lai pirms tam ratificē Bulduros izstrādātās konvencijas un noregulē visus strīdus starp Baltijas valstīm, t.i., pirmām kārtām starp Poliju un Lietuvu. Līdz ar to konferences sasaukšanu atlika.

Taču 1921. gada aprīļa beigās Polijas valdība atkal atgriezās pie šā jautājuma. Tā paziņoja baltiešu vadītājiem, ka nodomājusi tuvākajā laikā sasaukt Varšavā Polijas un četru Baltijas valstu konferenci, lai apspriestu jautājumu par politiskās vienošanās un militāras konvencijas noslēgšanu.

Sakarā ar šo priekšlikumu no 2. līdz 7. maijam Rīgā notika Z.Meierovica un Lietuvas ārlietu ministra J.Puricka sarunas. To noslēguma protokolā viņi atzīmēja, ka būtu vēlams noslēgt piecu valstu savienību, taču vispirms jāapvienojas baltiešiem: “Jācenšas panākt visu Baltijas valstu savienība, bet pirmkārt tāda būtu slēdzama starp trijām valstīm: Latviju, Lietuvu un Igauniju, jo militārā konvencija ar Poliju pagaidām nav iespējama.” Tomēr Latvija nebija ieinteresēta saasināt attiecības ar poļiem, tāpēc protokolā tika ierakstīts: “Latvija nevar noslēgt militāro konvenciju ar Lietuvu pret Poliju. Attiecībā uz Viļņas jautājumu Latvija uztur labvēlīgu neitralitāti, bet patur tiesības mainīt savu viedokli Polijas uzbrukumā gadījumā.”¹⁷⁵

Konference Helsinkos

1921. gada 19. jūnijā par Latvijas Ministru prezidentu kļuva Z.Meierovics, saglabājot sev arī ārlietu ministra portfeli. Viņa nolasītajā valdības deklarācijā Satversmes sapulcē bija uzsvērts, ka kabinets par vienu no saviem tuvākajiem uzdevumiem uzskata “saimniecisku un politisku līgumu noslēgšanu ar mūsu tuvākām kaimiņu valstīm: Igauniju, Lietuvu un Somiju, ar kurām Latvijas intereses visciešāki saistītas. Nepieciešama arī Latvijas attiecību nokārtošana ar mūsu tālāku interešu kaimiņu valsti — Poliju”.¹⁷⁶

Kad bija noskaidrojies, ka tomēr nav iespējams sasaukt Polijas un Baltijas valstu konferenci Varšavā, poļi nedaudz mainīja savus plānus un ierosināja organizēt tikšanos atkal Helsin-

¹⁷⁵ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 132.lpp.

¹⁷⁶ Z.A.Meierovics, 364.lpp.

kos. Viņus aizgūtnēm atbalstīja sabiedrotās Francijas jaunais sūtnis Latvijā grāfs D. de Mantels, kas, ieradies Rīgā, 1921. gada jūnija sākumā deklarēja žurnālistiem: "Lai savu iegūto patstāvību labāk nodrošinātu arī tālākā nākotnē, tad *Baltijas valstīm nepieciešami vajadzīga savstarpēja apvienošānās*, [bet] ne tikai trim tuvākām Baltijas piekrastes republikām — Latvijai, Lietuvai, Igaunijai, bet būtu vajadzīgs katrā ziņā panākt arī apvienošanos ar Somiju un Poliju."¹⁷⁷

Jo lielāki būs savienībā sakopoti spēki, atzīmēja sūtnis, jo sekmīgāka būs cīņa pret ārējiem ienaidniekiem. D. de Mantels pilnīgi skaidri arī norādīja, ko viņš uzskata par Baltijas valstu ienaidnieku un kā pret to, pēc Francijas valdības domām, jāizturas. Šai nolūkā diplomāts atgādināja cīņu pret lieliniekiem intervences laikā. Viņš uzsvēra, ka Francija ar saviem spēkiem aktīvi piedalījusies šajā cīņā un sniegusi morālu un materiālu palīdzību Baltijas valstīm, lai tādējādi palīdzētu to cīņā pret padomēm.

Latvijā domu par aliansi ar Poliju sāka atbalstīt dažas Zemnieku savienības, armijas un katoļu aprindas. Armijas štāba laikraksts "Latvijas Kareivis" kategoriski bija pret savienību ar Lietuvu, jo to varētu saprast kā vēršanos pret Poliju. Prasot aliansi ar poļiem, avīze 1921. gada 11. maija numurā uzsvēra, ka militārai savienībai bez Polijas neesot nekādas nozīmes. Tā deklarēja: "Ja jau reiz būtu jāizvēlas starp Lietuvu un Poliju, tad katrā ziņā priekšroka dodama Polijai." Pret sadarbību ar poļiem uzstājās komunisti, sociāldemokrāti un galēji labā spārna A.Niedras piekritēji. Bet ne jau viņi noteica Latvijas ārpolitiku.

Latvija piedalījās kopā ar Igauniju, Poliju un Somiju tagad tikai četru valstu ārlietu ministru konferencē somu galvaspilsētā no 1921. gada 25. līdz 29. jūlijam. "Brīvā Zeme" tās priekšvakarā — 21. jūlijā — rakstīja: "Helsingforsā lieta negrozās vairs ap Rīgas (Bulduru — R.T.) konferences mērķa — Latvijas, Lietuvas, Igaunijas trijsavienības tālāku izveidošanos, pievienojoties arī Somijai. Iniciatīva un konferences programma atrodas pavisam citās rokās (poļu un francūžu — R.T.), viņas sastāvs arī citādāks un plašāks nekā tas bija Rīgā (...). Helsingforsas jūlija konference jāuzskata par praktisku mēģinājumu atgriezties pie tās politikas Baltijas valstu savienības jautājumā, kāda tika ierādīta jau 1919. gadā Tērbatas konferencē un turpināta 1920. gada Helsingforsas un Bulduru konferencēs, kuru mērķis bija "lielā" Baltijas savienība."

Helsinkos, kur Latvijas delegāciju vadīja Z.Meierovics, apsprieda trīs jautājumus: pirmkārt, Baltijas valstu savstarpējās politiskās attiecības un šo valstu vispārējo stāvokli, otrkārt, stāvokli padomju Krievijā un tās politiku un, treškārt, ekonomiskās attiecības.

Polijas pārstāvis konferencē Dombksis centās pārliecināt pārējos dalībniekus, ka katrā ziņā jānoslēdz militāra savienība. Viņa galvenais arguments bija poļu armijas spēks, no kura, lūk, lielinieki baidoties. Ar šādiem apgalvojumiem Dombksis gribēja pierādīt mazažām Baltijas valstīm, cik liela loma būtu savienībai ar Poliju, tās aizbildnībai.

Baltieši tomēr neielaidās aliansē ar Poliju. Igaunijas ārlietu ministrs A.Pīps paziņoja, ka igauņi cenšas nodibināt visiem labi pazīstamo piecu valstu savienību trīs plus divi. Tāpēc tā neuz-

¹⁷⁷ Valdības Vēstnesis, 1921, 3. jūn.

skata par iespējamu uzsākt kaut ko tādu, kas varētu traucēt šādas alianses izveidošanu. Tas nozīmē, ka Igaunija nevar noslēgt politisku un militāru līgumu atsevišķi nedz ar Poliju, nedz ar Lietuvu. Z.Meierovics arī izteicās par Lietuvas piedalīšanos Polijas un Baltijas valstu politiskajā un militārajā savienībā.

Kaut cik nozīmīgus rezultātus konference nedeļa. Tās dalībnieki pieņēma tikai vispārēju lēmumu par savstarpēju atbalstu, kā arī rezolūcijas par konferējošo valstu savstarpējo strīdu noregulēšanu miera ceļā un šādu konferenču periodisku sasaukšanu turpmāk. Poļi Helsinkos bija guvuši sava veida panākumus, izslēdzot Lietuvu no Baltijas valstu kopības, bet ar savu vēlāko nostāju pret Latviju un rīcību Latgalē, mēģinot sagrābt sešus pagastus, Polija savu ietekmi Latvijā zaudēja.

Bez politiskām konferencēm 20. gadu sākumā notika arī piecas Baltijas valstu saimnieciskās konferences, kurās piedalījās Latvija, Igaunija, Lietuva un Somija: Rīgā 1920. gada septembrī, Tallinā 1921. gada decembrī un atkal turpat 1922. gada septembrī, tad Helsinkos 1923. gada martā un no jauna Igaunijas galvaspilsētā 1923. gada oktobrī. Šīm konferencēm tomēr lielas nozīmes nebija, jo trūka kopīgas saimnieciskas bāzes savstarpējai preču apmaiņai. Baltijas valstu saimnieciskā struktūra bija visai līdzīga, un vairākās nozarēs tās pat bija sāncenses. Ideja par saimniecisko interešu kopīgu aizstāvēšanu pasaules tirgū baltiešiem vēl bija sveša.

Accord politique poļu galvaspilsētā

Pēc Polijas valdības ierosinājuma 1922. gadā no 13. līdz 17. martam no-

tika kārtējā Latvijas, Igaunijas, Polijas un Somijas konference. Lietuva nebija pat aicināta. Šoreiz visas delegācijas vadīja ārlietu ministri: Z.Meierovics, A.Pīps, R.Holsti un Polijas jaunais ārlietu resora vadītājs K.Skirmunts. Saīeta laikā notika arī šo valstu ģenerālštāba pārstāvju apspriedes. Latviju reprezentēja armijas galvenā štāba priekšnieks ģenerālis Mārtiņš Peniķis.

Varšavā apsprieda divus galvenos jautājumus: pirmkārt, konferējošo valstu politisko un saimniecisko stāvokli un, otrkārt, Austrumeiropas saimnieciskās un ekonomiskās jaunuzbūves problēmas, kuras varētu izskatīt gaidāmajā Dženovas starptautiskajā saimnieciskajā konferencē.

Pats nozīmīgākais dokuments, kuru izstrādāja Varšavas konference, bija īpašs politisks līgums (*accord politique*), kuru parakstīja visi klātesošie ārlietu ministri. Tā pirmajā pantā akceptētājas valdības atzina miera līgumus, kurus tās bija noslēgušas ar padomju Krieviju. (Bija bažas, ka Dženovā varētu izvirzīties jautājums par šo aktu revidēšanu, kas bija nodrošinājuši līgumslēdzēju valstu juridisko pastāvēšanu, tā atbrīvojot tās no cariskās Krievijas parādu atmaksas.) Tālāk vienojās neslēgt līgumus, kas vērstos pret kādu konferences valsti, apmainīties ar jau parakstīto aktu tekstiem, uzsākt sarunas par administratīviem un saimnieciskiem līgumiem.

Galvenais bija *accord politique* 7. pants, kas faktiski gatavoja ceļu militārai aliansei. Tajā bija sacīts: "Varšavas konferencē reprezentētās valstis apliecina, ka gadījumā, ja vienai no tām uzbruktu kāda cita valsts bez izaicinājuma (*provocation*) no viņas puses, tās ievēros labvēlīgu izturēšanos attiecībā pret valsti, kurai uzbruktu, un nekaļvējoties vienosies par vajadzīgiem so-

liem.”¹⁷⁸ Latvijas Ārlietu ministrijas politiski diplomātiskā departamenta direktors V.Šūmanis slepenā instruktiīvā vēstulē sūtņiem 1922. gada 25. martā rakstīja: “Ministru kunga uzdevumā konfidenciālā veidā lūdzu sūtņa kungus pievērst uzmanību tam, ka politiskā līguma 7. pants konferences dalībnieku vidū tiek interpretēts daudz plašākā nozīmē, nekā var secināt no šī panta burtiskā teksta. Šis pants jāsaprot kā pirmais panākums militārās konvencijas noslēgšanai.”¹⁷⁹

Delegāti Varšavā, pieņemot slepenu instrukciju, nolēma, ka konferences dalībvalstu sūtņi Maskavā saskaņos savu darbību panāktās vienošanās garā. Poļi solījās iegūt saprašanos ar Lietuvu, kas, protams, bija utopija.

Tūdaļ pēc konferences Varšavā sarakarā ar gaidāmo forumu Dženovā 29. martā sākās un nākamajā dienā beidzās apspriede Rīgā, kurā piedalījās Latvijas, Igaunijas, Polijas un tās iniciētājas padomju Krievijas pārstāvji. Somija atradās novērotājas lomā.

Apspriedes dalībnieki, izskatījuši ekonomiskus aspektus, kas interesē viņu zemes, vienojās, lai “uzstāšanās starptautiskajā konferencē Dženovā šajos jautājumos būtu saskaņota”. Viņi apņēmās stingri ievērot un savstarpēji garantēt miera līgumus, kas noslēgti starp Rīgas sanāksmē pārstāvētajām valstīm un padomju Krieviju.

Jautājumā par miera stiprināšanu Austrumeiropā protokolā bija fiksēta apņemšanās “dzīvot labās kaimiņu attiecībās un atrisināt visus strīda jautājumus miera ceļā”. Delegāti apņēmās atbalstīt “bruņošanās ierobežošanas principu visās valstīs”. Lai saglabātu

mieru, tika atzīts par nepieciešamu “izveidot gar robežām zonu, kurās abas kaimiņvalstis uzturēs ierobežotu daudzumu karaspēka”. Protokola nobeigumā bija teikts, ka “būtu lietderīgi apspriedē pārstāvētajām pusēm Dženovā izstrādāt noteiktus projektus, lai realizētu iepriekš minētos principus”.¹⁸⁰

Z.Meierovics pa karstām pēdām Sattversmes sapulces V sesijas 1922. gada 31. marta sēdē referēja par nule divās galvaspilsētās pieņemtajiem lēmumiem, kā arī gatavošanos Dženovas konferencei.¹⁸¹ Viņš norādīja, ka pirmā tēze, ko apsprieda Latvijas “sagatavošanās darbos mājās un starptautiskās apspriedēs Varšavā un Rīgā, ir vēlēšanās nostiprināt mieru, ko mēs esam ieguvuši. Šo tendenci — nostiprināt mieru — mēs atrodam vienošanās akta 7. pantā”. Lai nekaitinātu Maskavu, ministrs pasvītvoja, ka šis pants nenozīmē neko citu kā tikai vēlēšanos uzturēt miera attiecības starp kaimiņiem un radīt garantijas šāda miera pastāvīgai stabilizēšanai. Tāda pati tendence nepārprotami redzama Rīgas apspriedes protokolā, ko parakstīja Z.Meierovics, A.Pīps, G.Čičerins un Polijas sūtņi Latvijā V.Jodko. Ministrs turpināja: “Mēs esam arī panākuši, ka tās valstis, kas apspriedās vakar un aizvakar Rīgā, ir principā izteikušās izšķirt strīdīgos jautājumus miera ceļā. Līdz ar to ievadīts jauns posms šīs Austrumeiropas daļas starptautiskā dzīvē, proti: ideja par šķīrējtiesu, ideja par visu diplomātisko instrumentu izlietošanu, pirms mēs ķeramies pie ieročiem (...). Mēs esam arī deklarējuši, ka mēs stāvam par bruņošanās samazināšanu ne tikai mūsu pašu valstīs,

¹⁷⁸ Valdības Vēstnesis, 1922, 7. apr.

¹⁷⁹ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 157.lpp.

¹⁸⁰ Turpat, 164.—165.lpp.

¹⁸¹ Z.A. Meierovics, 384.—395.lpp.

bet visā pasaulē.” Referents norādīja, ka ļoti svarīga ir vienošanās izveidot pierobežu joslas, kurās attiecīgajām valstīm būtu tiesības turēt tikai minimālu karaspēka daudzumu. Viņš informēja deputātus, ka Dženovā ir paredzēts sarunas turpināt, lai 30. marta protokolu “ietērptu daudz konkrētākā formā un lai patiesi panāktu, ka miers netiktu traucēts, un lai mums vienreiz par visām reizēm būtu jāatmet domas, ka reiz pie tādiem vai citādiem apstākļiem var mums draudēt karš”.

Otra politiskā tēze, uzsvēra Z.Meierovics, ir ar padomju Krieviju noslēgto līgumu neizskaramība. Tā ir atspoguļota kā Varšavas, tā Rīgas lēmumos. Bet tas nav nekas jauns, jo Latvija kā Tautu Savienības locekle ir apņēmusies atzīt visus līgumus, kas ir parastā kārtībā Ženēvā reģistrēti un publicēti. “Mēs šinī pantā nekā jauna neradām, bet pastiprinām to, ko agrāk esam pieņēmuši (...) Šī līguma neizskaramība ir otra fundamentāla bāze, ar ko mēs braucam uz Dženovu.”

Tur gaidāmās konferences galvenais uzdevums, norādīja ministrs, ir apspriest saimniecības atjaunošanas darbu daļēji novājinātajā Eiropā. Šo jautājumu komplekss ir tik sarežģīts, ka te vajadzīga visu valstu saskaņota kopdarbība. Latvija ir par šo saskaņošanu. Rietumeiropas valstis ir saimnieciski stipras, Austrumeiropas — vājas. Pēdējās nedrīkst pārvērst par koloniālvalstīm, bet jāiet pa to ceļu, kur “visas valstis būs vienlīdzīgi stipras, būs nostādītas vienlīdzības stāvoklī”. Visas vājās valstis vieno kopēja platforma: neierobežot ne par matu to politisko un saimniecisko suverenitāti.

Tā kā miers un politiskā drošība Austrumeiropā ir stabila, turpināja Z.Meierovics, bagāto valstu finansis-

tiem un finansu grupām vajadzētu iet talkā vājajām valstīm ar kredītiem, kas palīdzētu tām atjaunot savu saimniecisko dzīvi. Viņš atzīmēja, ka katrai valstij ir arī savas specifiskas intereses. Latvija grib Dženovā piedāvāt ieinteresētām valstīm starpnieka lomu starp Austrumiem un Rietumiem, tā vēlas kļūt par saimniecisku tiltu, par tranzīta zemi, īpaši padomju Krievijai.

Pēc ārlietu komisijas ziņojuma, kuru nolasīja tās loceklis M.Skujenieks, kā galveno pozitīvo argumentu izvirzot to, ka šis līgums esot pirmais solis piecu valstu savienības noslēgšanai, sekoja debates, kurās netrūka arī šā dokumenta kritikas. Balsošanā šajā pašā dienā ar 79 balsīm tomēr uzvarēja līguma piekritēji. Pret bija 34 deputāti.

Somijā pret Varšavas līgumu nostājās kā sociāldemokrāti un komunisti, lai izpatiktu padomju Krievijai, tā labējās aprindas, lai izpatiktu Vācijai, kas nevēlējās somu sadarbību ar vāciešiem nepatīkamo Poliju. Somija, 1922. gada augustā noraidījusi Varšavas vienošanos, sāka orientācijas kursu uz Skandināviju. Polijas Seims līgumu tā paša gada septembrī gan ratificēja, bet tam jau vairs nebija lielas nozīmes.

Latvieši Eiropas mēroga konferencē

Lai kā centās latviešu politiķi un diplomāti, Parīzes miera konferencē 1919. gadā viņi balsstiesības neieguva. Stāvoklis mainījās tikai pēc Latvijas atzīšanas *de iure*, kad jauno valsti vairs nevarēja ignorēt.

Pēc Lielbritānijas premjerministra Loida Džordža iniciatīvas Antantes Augstākā padome 1922. gada 6. janvārī uzaicināja visas Eiropas valstis piedalīties saimnieciskā un finansu kon-

ferencē starptautisko parādu, ekonomiskās jaunuzbūves un agresijas ierobežošanas jautājumu apspriešanai. Konference notika Dženovā (Itālija) no 1922. gada 10. aprīļa līdz 10. maijam, piedaloties 34 valstīm, kuru vidū bija Latvija, Lietuva un Igaunija, Skandināvijas zemes, padomju Krievija u.c.

Latvijas delegācija divu vīru — Ministru prezidenta un ārlietu ministra Z.Meierovica un finansu ministra Ringolda Kalninga — sastāvā (Itālijā viņiem pievienojās sūtnis Romā Dr. M.Valters un sūtnis Parīzē Dr. O.Grosvalds) 1922. gada 4. aprīlī iebrauca Berlīnē. Latvijas sūtnis Vācijā Dr. O.Voits tajā pašā dienā sarīkoja viņiem par godu vakariņas, bet nākamajā dienā kopā ar citiem diplomātiem pēcpusdienas tēju (*five o'clock*). Pusotras dienas pagāja ļoti ātri, jo ārlietu resora vadītājam vajadzēja nokārtot dažādus jautājumus Latvijas sūtniecībā un konsulatā tikties ar vairākiem solīdiem vācu finansistiem, un, runājot Z.Meierovica vārdiem, grūti bija atgaiņāties no visur uzbāzīgajiem žurnālistiem. Jādomā, ka avīžniekiem noderēja arī Latvijas delegācijas sagatavotā un Rīgā izdotā brošūra "Latvia. Actual conditions and Possibilities in One of the Baltic Republics" angļu un franču valodā.

Latvijas delegāti 6.aprīlī izbrauca uz Itāliju un pēc divām dienām ieradās Dženovā. No turienes vajadzēja doties uz delegācijas mītni Rapallo pilsētiņā.

Z.Meierovics 26.aprīlī rakstīja savai dzīvesbiedrei Annai: "Tā kā mūsu delegācija ir viena no vismazākām pēc sava sastāva, turklāt mēs esam ievēlēti daudzās komisijās, tad Tu vari saprast, ka mums darba visiem ir pilnas rokas. Katra diena izskatās puslīdz vie-

nāda. Mēs ceļamies ik rītus plkst. ½ 8–8, jo plkst. 9 visiem jābūt stacijā uz atejošo vilcienu; pēc plkst.10 mēs iebraucam Dženovā, un plkst.10.30 sākas sēdes, kuras velkas, līdz apm.1. No plkst.1–2 mēs brokastojam. Ik dienas no plkst.2 ½ – 3 ½ ir Baltijas valstu birža jeb apspriedes; plkst 3 ½ sākas atkal komisiju sēdes, kas parasti ik dienas beidzas starp plkst. 7–8. Pēc tam atkal jāsež stunda līdz pusotras vagonā, jāēd vakariņas, jānotur delegācijas sēdes, jāatbild uz korespondenci utt."¹⁸²

Henrijs Kisindžers atzīmē, ka G.Čičerins piedāvājis Dženovas konferencē tik apjomīgu darba kārtību, ka demokrātiskās valdības nespēja to ne īstenot, ne ignorēt. Šī darba kārtība ietvēra masu iznīcināšanas ieroču likvidāciju, pasaules ekonomisko konferenci un starptautisku kontroli pār visiem pasaules ūdensceļiem. "Tās nolūks," raksta amerikāņu diplomāts, "bija mobilizēt Rietumu sabiedrisko domu un radīt Maskavai miermīlīgu internacionālisma reputāciju, tā traucējot demokrātijām organizēt krusta karu pret komunismu, no kā Kremlis baidījās visvairāk."¹⁸³ Interesanti atzīmēt, ka viens no tuvākajiem G.Čičerina palīgiem bija padomju delegācijas loceklis, ievērojamais latviešu revolucionārs Jānis Rudzutaks, kas sagatavoja lielinieku valdībai un partijas centrālkomitejai pārskatu par Dženovas konferences darbu.

Baltijas valstis, Polija un padomju Krievija jau iepriekš — konferencē Rīgā no 1922.gada 29.līdz 30.martam — vienojās radīt kopēju fronti cariskās impērijas parādu jautājumā. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas vadītāji vēl arvien ticēja, ka viņu valstīm būs liela

¹⁸² Z.A. Meierovics, 408. – 409.lpp.

¹⁸³ Kisindžers H. Diplomātija, 278.lpp.

loma padomju un Rietumu valstu tirdzniecībā kā starpniecēm un tranzīta zemēm. Lielais Austrumu kaimiņš varēja būt arī plašs tirgus Baltijas valstu rūpniecības precēm. Padomju Krievijas pēkšņais konferences laikā Rapallo pilsētīnā parakstītais slepenais līgums ar Vāciju un krievu atteikšanās pakļauties Antantes valstu noteikumiem maksāt cariskās Krievijas un Pagaidu valdības parādus atvēsināja rožainu cerību pilnos baltiešu politiķus un diplomātus. Nekādus ārzemju kredītus un aizdevumus Latvija Dženovā nedabūja. Ar padomju Krievijas atbalstu tai vienīgi neuzlika nekādas saistības sakarā ar veco carisma un Kerenska valdības parādu nomaksu. Arī tas bija sasniegums.

Lai nomierinātu Vāciju un provāciskās somu aprindas, Latvijas, Igaunijas, Somijas un Polijas pārstāvji 1922.gada 29.aprīlī Dženovā parakstīja deklarāciju, kurā bija teikts, ka Varšavas vienošanās 7.pantā domāta Krievija. Z.Meierovics, 1.maijā informēdams Latvijas sūtni Somijā K.Zariņu par šā dokumenta parakstīšanu, norādīja, ka tā jātur lielā slepenībā, "lai nebūtu krieviem iemesls uzskatīt Varšavas līgumu kā pret viņiem vērstu".¹⁸⁴

Kad saimnieciskie jautājumi Dženovā bija apspriesti, R.Kalniņš izbrauca uz Parīzi, Briseli, Londonu un Vāciju, lai tur kārtotu dažādas finansiālas sadarbības problēmas. Arī Z.Meierovics, atstājot savā vietā O.Grosvaldu, jau pirms konferences noslēguma devās uz Romu, lai risinātu konkordāta jautājumu ar Vatikānu. Viņu pieņēma pāvests Pij XI, bet 30.maijā Z.Meierovics un kardināls P.Gaspari parakstīja Latvijas konkordātu ar Svēto Krēslu. Tas bija pirmais šāda veida līgums pēc

Pirmā pasaules kara starp Vatikānu un jaunajām valstīm. Latvijas valdība ar šo konkordātu atzina katoļu konfesijas brīvību un katoļu baznīcas juridiskās personas tiesības, solīja Rīgas bīskapa vajadzībām nodot piemērotu baznīcu, dibināt garīgo semināru un apstiprināt katoļu baznīcas un īpašumu imunitāti.

Z.Meierovics 31.maijā ieradās Parīzē. Ministrs atveda pirmās šķiras Lāčplēša Kara ordeni maršalam F.Fošam, otrās šķiras — ģenerāļiem M.Veiganam un A.Niselam, kontradmirālim Ž.Brissonam un pulkvežleitnantam E.Diparkē. 2.jūnijā Z.Meierovics un O.Grosvalds bija audiencē pie republikas prezidenta A.Miljerana, bet pēc tam viņam notika garāka saruna ar ministru prezidentu R.Puankarē. Pēcpusdienā F.Foša štābā pasniedzot ordeņus, Latvijas ārlietu resorsa vadītājs teica izjustu runu. Tikpat sirsnīgi atbildēja sirmmais maršals. Tās pašas dienas vakarā Z.Meierovics bija ielūdzis apbalvotos frančus uz dineju. O.Grosvalds atceras: "Atnāca maršals, greznojies ar lielo Lāčplēša lenti, un viņa pavadoņi. Gan nopietnās, gan jautrās sarunās pagāja vakars. Maršals bija vislabākā omā, un varēja redzēt, ka sirmam kara vadonim ļoti patika mūsu jaunais ministru prezidents, kuru viņš redzēja ne pirmo reizi."

Z.Meierovics uzturējās Parīzē līdz 11.jūnijam. Šajā laikā viņu pieņēma arī parlamenta priekšsēdētājs, ministri un citi politiķi, kā arī diplomāti, visur parādot laipnu pretimnākšanu.

O.Grosvalds turpina: "Kāda tā bija starpība, salīdzinot ar laiku pirms 3 gadiem, kad pat mazāk svarīgas audiences dēļ bija jāgaida vairākas nedēļas. Te bija redzams viss nostaigātā ceļa

¹⁸⁴ Sīpols V. Slepenā diplomātija: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919. – 1932. gadā, — Rīga, 1965, 97.lpp.

garums. Latvija kā pilntiesīgs loceklis bija iegājusi valstu saimē un strādāja līdzī starptautisko problēmu atrisināšanā. Tas bija prasījis tikai nedaudz gadus, daudz mazāk nekā citos gadījumos, kad jaunām valstīm bija desmitiem gadu jāgaida tiesiskā atzīšana. Un, ja tas tā ir noticis, tad viens no galveniem iemesliem ir mūsu pirmā ārlietu ministra, starptautiska mēroga politiķa un diplomāta, mana neaizmirstamā drauga — Z.A.Meieroviča nopelni.”¹⁸⁵

Latvijas piedalīšanās Maskavas atbruņošanās konferencē

Padomju Krievijas lielnieciskie vaļņņi nebūt negribēja pazaudēt iespējamu karu un varu. Tāpēc, pamatojoties uz vienošanos Rīgas konferences laikā 1922.gada marta beigās, G.Čičerina vietnieks M.Ļitvinovs 12.jūnijā uzaicināja Latviju, Lietuvu, Igauniju, Poliju un Somiju sākt sarunas Maskavā atbruņošanās un neuzbrukšanas līguma parakstīšanai.

Lai apspriestu šo priekšlikumu, ielūgtās valstis 1922.gada augusta sākumā sarīkoja vairākas priekškonferences diplomātu līmenī. Bez tam no 18. līdz 20.augustam Tallinā notika to militāro pārstāvju apspriede. Daudz plašāka apmēra militāra konference jau ģenerālštābu priekšnieku rangā notika Varšavā no 21. līdz 23.septembrim. Latviju tajā pārstāvēja ģen. M.Peniķis.

Ģenerāļi pieņēma, ka padomju Krievija nākusi klajā ar atbruņošanās iniciatīvu saimniecisko grūtību dēļ un agitācijas nolūkos cerībā atjaunot sev agrāk izdevīgo proporciju starp Sarkano armiju un Rietumu robežvalstu spē-

kiem. Padomju priekšlikumi paredzēja mazo valstu armiju ievērojamu samazināšanu. Šie priekšlikumi *a priori* tika atzīti par nepieņemamiem. Militāristi nosprieda, ka atbruņoties varētu, ja visas Eiropas valstis samazinātu savus bruņotos spēkus un savstarpēji garantētu drošību. Kamēr tas nebija īstenots, mieru varētu garantēt, tikai respektējot morāliska rakstura solījumus, kurus šīs valstis devušas, dibinoties uz savstarpējību (reciprocitāti) un spēju novērst vienas valsts pēkšņu uzbrukumu otrai valstij. Konferences dalībnieki nolēma: pirmkārt, savstarpēji deklarēt neuzbrukšanu; otrkārt, solīt vēlāk atrisināt jautājumu par bruņoto spēku samazināšanu, balstoties uz Tautu Savienības izstrādātajiem principiem; treškārt, prasīt samazināt padomju Krievijas jūras spēkus samērīgi ar tās krastu aizsardzības nepieciešamību. Vienojās beidzot pieprasīt krievu karaspēka samazināšanu līdz tādām lielumiem, kas būtu līdzīgs Latvijas, Igaunijas un Polijas karaspēka kopskaitam.

1922.gada septembrī un oktobrī Tallinā un Varšavā notika vēl vairākas priekškonferences. Tajās atklājās arī padomju Krievijas pierobežas valstu iekšējās nesaskaņas. Z.Meierovics ierosināja Rietumu valstīm atbruņoties tik tālu, lai to kopējais spēks būtu līdzīgs krievu Rietumu apgabalos izvietotajiem spēkiem. Sarunā ar Vācijas sūtni Rīgā V.Valrotu viņš izteicās, ka gadījumā, ja tiktu realizēts šis priekšlikums, tad iegūtu minētās četras valstis, jo to pusē būtu “kvalitatīvs pārkums”. Turklāt padomēm ievērojamu daļu savas armijas vajadzētu turēt arī pie citām robežām. Igaunija un Somija paziņoja, ka tās principā piekrīt šai ie-

¹⁸⁵ Z.A. Meierovics, 143. – 144.lpp.

rosmei. Taču Polija uzskatīja to par nepieņemamu. Atstāstīdams sarunu ar Z.Meierovicu šajā jautājumā, V.Valrots rakstīja savai Ārlietu ministrijai: "Polija kategoriski izteicās pret šo priekšlikumu, kas Meierovicam bija nesaprotami, bet vislabāk tos tomēr izskaidrot ar tālejošajiem Polijas militāri politiskajiem centieniem."¹⁸⁶

Ministru biedēja poļu interese par Daugavpili un Liepāju, turklāt Polija pieprasīja, lai padomju uzbrukuma gadījumā visu pierobežas valstu armijas pakļauj poļu virspavēlniecībai. Latvija šo domu pieņēma nelabprāt. Igaunija nolēma jautājumu izšķirt vēlāk, bet Somija to tūdaļ noraidīja.

1922.gada 8.un 9.oktobrī Tallinā notika Latvijas, Igaunijas, Polijas un Somijas ārlietu ministru konference militāro ekspertu lēmumu apskatīšanai. Tos ar nelieliem grozījumiem apstiprināja. Tāpat kā Polija, Latvija, Igaunija un Lietuva, kura, neraugoties uz konfliktu ar poļiem, arī bija uzaicināta uz Maskavu, nedomāja samazināt savas armijas. Bet Baltijas valstis bija ar mieru noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar padomju Krieviju un reducēt karaspēku robežjoslā. Tomēr faktiski Latvijas un citu Baltijas zemju delegācijas Maskavas forumā lielā mērā gāja Polijas pavadā un uzstājās vienotā frontē ar to.

Atbruņošanās konferenci, kurā bez organizatores piedalījās visas augstāk minētās valstis, atklāja 1922.gada 2.decembrī. Latvijū pārstāvēja delegācijas vadītājs J.Vesmanis, V.Salmais, V.Sūmanis, Latvijas sūtniecības Maskavā otrais sekretārs A.Tomsons un eksperts pulkvežleitnants K.Ramats.

M.Ļitvinovs ierosināja, lai dalībvalstis pusotra līdz divu gadu laikā četr-

kārtīgi samazinātu savus bruņotos spēkus, fiksētu maksimālos militāros budžetus, likvidētu visas neregulārās armijas formācijas, kas komplektētas

Arnolds Tomsons

no civiliedzīvotājiem, izveidotu neitrālo joslu pierobežas apgabalos, nodibinātu saskaņošanas komisijas robežkonfliktu norulēšanai utt.

Baltijas valstis un Polija, pildot savus agrāk pieņemtos lēmumus, paziņoja konferencē, ka pirms faktiskās atbruņošanās vajagot panākt "politisku" un "morālu" atbruņošanas, ka tām vispirms jāsaņemot jaunas drošības garantijas. Tāpēc tās lika priekšā vispirms noslēgt neuzbrukšanas un arbitrāžas līgumu. Otrā puse šo ierosinājumu noraidīja. Lietuvieši vēl pirms atbruņošanās jau kuro reizi gribēja nokārtot sev labvēlīgi strīdīgo Viļņas jautājumu, bet poļu delegācijas vadītājs firsts J.Radzivils bija pārsteigts, ka atbruņošanas nebija paredzēts attiecināt uz padomju Ukrainas un padomju Baltkrievijas armijām, kuru vārdā M.Ļitvinovs nejutās kompetents runāt.

Šo priekšlikumu un kritikas autori cerēja, ka lielnieku valdība tos noraidīs un tādējādi konference faktiski izjuks. Uz reizi tas tomēr tā nenotika. Krievi bija ar mieru vienlaikus parakstīt gan bruņoto spēku samazināšanas līgumu, gan arī neuzbrukšanas un arbitrāžas līgumu.

Līdz 8.decembrim konferences dalīb-

¹⁸⁶ Sīpols V. Slepēnā diplomātija, 116.—117.lpp.

nieces principā vienojās nesākt agresiju viena pret otru, nepalīdzēt agresoriem pret jebkuru dalībvalsti, strīdus atrisināt vienošanās ceļā vai ar šķīrējtiesu. Tomēr sapratties par bruņoto spēku samazināšanu neizdevās, jo katrai pusei bija savs atšķirīgs viedoklis.

L a i k r a k s t a
“Latvijas Vēstnesis” 1922.gada 1.decembra numurā bija publicēta M.Peniķa

intervija, kurā viņš paziņoja, ka Latvija nevarot demobilizēt nevienu kareivi. Šajā sakarā J.Vesmanis 6.decembrī rakstīja Z.Meierovicam: “Ģenerāļa Peniķa intervija (..), kas ar treknkiem burtiem bija nodrukāta (resp., pārdrukāta — R.T.) “Izvestijās”, bija lielākais lāča pakalpojums, kādu tikai var iedomāties.”

Poļi bija līdzīgos ieskatos. Latvijas Ārlietu ministrija 1922.gada 21.decembra instruktīvajā vēstulē sūtņiem norādīja, ka Polijas delegācijas vadītājs Maskavā Baltijas valstu pārstāvju apspriedē paziņojis: “Polijas bruņotie spēki pašlaik sastāda 240 000 cilvēku, un nevar būt nekādu šķēršļu tam, lai boļševikiem paziņotu, ka 1923.gadā Polijas bruņotajos spēkos būs 280 000 cilvēku.” Vēstulē tālāk bija atzīmēts, ka arī “Latvijai minētie 19 000, Igaunijai — 16 000 un Somijai — 28 000 nozīmē saglabāt pašreizējos bruņoto spēku apmērus”.¹⁸⁷

Tā kā neviena konferences dalībvalsts pēc būtības nevēlējās samazināt savas armijas, sarunas Maskavā nekādus kon-

Ārlietu ministrijas darbinieki 1923.gadā. No kreisās 1.rindā: kabineta šefs J.Lazdiņš, administratīvi juridiskā departamenta direktors R.Liepiņš, ģenerālsekretārs H.Albats, Ministru prezidents un ārlietu ministrs Z.Meierovics, politiski ekonomiskā departamenta direktors V.Šūmanis, pasu nodaļas vadītāja A.Rudzīte. 2.rindā: rietumu nodaļas vadītājs P.Oliņš, austrumu nodaļas vadītājs V.Sproģis, juriskonsults K.Akmentiņš, Baltijas nodaļas vadītājs A. Balodis un preses nodaļas vadītājs A.Bilmanis

krētus rezultātus nedeva. Novērtējot konferences gaitu un rezultātus, V.Šūmanis 1922.gada 21.decembrī rezignēti rakstīja: “Labāk būtu bijis, ja Baltijas valstis uz Maskavu nebūtu braukušas.” Viņš kā pozitīvu faktu tomēr atzīmēja, ka konferences laikā nekrievu delegācijas, izņemot Lietuvu, labi sadarbojušās.

V. Kopa misija Latvijā

Padomju Krievija, lai uzlabotu savas attiecības ar Latviju, kā arī citām Baltijas valstīm, ierosināja 1923.gada rudenī parakstīt neuzbrukšanas un neitralitātes protokolu. Lai vestu sarunas šajā jautājumā, baltiešu un poļu galvaspilsētas oktobra beigās apmeklēja padomju Ārlietu tautas komisariāta kolēģijas loceklis V.Kops. Viņš, 23.oktobrī ieradies Rīgā, savas valdības vārdā ierosināja parakstīt protokolu, ka Padomju Savienība garantē Latvijas robežu neaizskaramību, kā tas no-

¹⁸⁷ Sīpols V. Slepenā diplomātija, 121.lpp.

teikts miera līgumā. Gadījumā, ja kāda trešā valsts uzbruktu vienai no līgumslēdzējām pusēm, otra puse apņemas saglabāt draudzīgu neitralitāti pret to pusi, kurai uzbruktu. Attiecībā uz Vācijas projektā bija ierosināts, lai Padomju Savienība un Latvija varbūtējo pārmaiņu gadījumā saglabātu pilnīgu neitralitāti. Otrkārt, Latvija garantēs krievu valdībai brīvu tranzītu uz trešajām valstīm neatkarīgi no to politiskās iekārtas. Treškārt, ja kāda no abām līguma slēdzējām kļūs trešās valsts uzbrukuma upuris, otra puse paliks neitrāla, pieļaujot otrajai pusei brīvu tranzītu, atskaitot ieroču un munīcijas transportu. Ceturtkārt, lielinieku valdība garantē Latvijas robežu nemainību, balstoties uz miera līgumu. Līdzīgi priekšlikumi tika iesniegti arī Lietuvai, Igaunijai, Polijai un Somijai.

Z.Meierovics tikās ar V.Kopu 26.un 27.oktobrī, savukārt ierosinot viņam trīs sarunu tēmas: pirmkārt, vispārējie politiskie jautājumi, otrkārt, Latvijas un Krievijas saimnieciskās attiecības un treškārt, miera līgumu realizēšana. Lai apspriestu krievu priekšlikumus, viņš lika priekšā sasaukt Rīgā sešu valstu — Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Somijas un Padomju Savienības konferenci. Kremlis piekrita Z.Meierovica priekšlikumam. Tad poļi, cenždamies izjaukt Rīgas konferenci, ierosināja sasaukt 1924.gada janvārī Varšavā kārtējo Polijas un Baltijas valstu konferenci. Tā sarunas Rīgā ar Padomju Savienības piedalīšanos Polijas iebildumu dēļ nenotika. V.Kopa misija bija beigusies.

Latvijas sūtņu pirmās konferences

Latvijas diplomātiem aizritēja neatkarības pirmie miera gadi, miera, bet vēl

nesenā kara elpas apdvesti. Tālab par drošību un atbrūnošanos ar Tautu Savienību priekšgalā sprieda lielas un mazas valstis, runāja nesavtīgi un savtīgi.

Pēc Z.Meierovica iniciatīvas 1922.gada 12.augustā notika Latvijas sūtņu Baltijas un Skandināvijas valstīs konference, kurā bez ministrijas vadības piedalījās Fr.Grosvalds (Zviedrija), K.Zariņš (Somija), J.Seskis (Igaunija), M.Nukša (Polija) un priekšstāvis Lietuvā E.Vīgrabs, Satversmes sapulces ārlietu komisijas priekšsēdētājs F.Cielēns u.c. Sasaukšanas galvenais temats bija Baltijas alianse. Z.Meierovics konferencē deklarēja, ka "Latvija pa vecam tur jo augstu Baltijas valstu savienības karogu un pieliek neatlaidīgas pūles šīs savienības realizēšanai". Taču viņam bija jāatzīst, ka Baltijas un Skandināvijas valstu bloks bez Polijas piedalīšanās nav iespējams. Atlika tikai piecu valstu — Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Polijas un Somijas — savienība. Ar Poliju sadarbība bija nepieciešama, jo tās rīcībā atradās spēcīga armija, bet konsekventi vajadzēja nostāties pret poļu lielvalstiskajām ambīcijām.

Ārlietu ministrijas Baltijas nodaļas vadītājs A.Balodis runāja konferencē par baltiešu savienības idejas vēsturisko attīstību un uzsvēra, ka jāspēr visi soļi šī lielā mērķa sasniegšanai. Bet ne visi sūtņi bija vienādos ieskatos. K.Zariņš iestājās par trīs ziemeļu valstu — Igaunijas, Latvijas un Somijas — kombināciju. J.Seskis ieteica darīt visu iespējamo Lietuvas pārliecināšanai par labu savienībai. Resora politiski ekonomiskā departamenta direktors V.Šūmanis bija par ziemeļu valstu savienību, bet ārlietu ministra biedrs V.Salnavs iesacīja politikas pamatā šajā jautājumā likt Varšavas *accord politique*. Diplomāti ar to bija vienprātis, vien-

balsīgi nolemjot, ka jārūpējas, lai Varšavas līgumu ratificētu kā Somijā, tā Polijā, lai nodibinātu normālas attiecības starp Lietuvu un Poliju un tādā ceļā panāktu piecu valstu savienību.

1923.gada 18.jūnijā sākās Latvijas sūtņu I konference, kurā bez Z.Meierovica un viņa biedra F.Cielēna piedalījās Ārlietu ministrijas ģenerālsekrētārs H.Albats un citi resora atbildīgie darbinieki, Saeimas ārlietu komisijas priekšsēdētājs F.Menders un sūtņi: Dr. O.Grosvalds (Francija), Dr.O.Voits (Vācija), E.Feldmanis (Krievija), L.Sēja (Lietuva), K.Zariņš un M.Nukša, kā arī vairāki *chargé d'affaires* un ģenerālkonsuli no Londonas, Berlīnes un Stokholmas. Konference ilga līdz 22.jūnijam, un tās septiņu sēžu uzdevums bija saskaņot Latvijas diplomātu darbību politiskos, saimnieciskos, konsulāros un organizācijas jautājumos, kā arī iepazīstināt ministrijas darbiniekus un kolēģus ar stāvokli viņu rezidences valstīs.

Kā jau tas pieņemts, galvenais referents bija ministrs. Viņš apskatīja Latvijas politiskās un saimnieciskās attīstības gaitu, ar gandarījumu atzīmējot, ka Republiku jau atzinušas 39 valstis. Z.Meierovics norādīja, ka tagad smagpunkts no tīri politiskiem jautājumiem pārvietojies uz saimnieciski politiskiem jautājumiem.

Kā liecina F.Cielēna arhīvā saglabājušās konferences tēzes, sūtņi nāca pie šādiem secinājumiem:

Pamatojoties uz līdzšinējiem piedzīvojumiem un izejot no Baltijas valstu vienādā ģeogrāfiskā, vēsturiskā un ekonomiskā stāvokļa, Somijas, Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politiski militārā apvienība un sadarbība ar Poliju uz zināmiem noteikumiem jāuzskata par

ievērojamāko, ideālāko un drošāko šo valstu neatkarības aizsardzības līdzekli (no Austrumiem).

Bet, ievērojot grūtības, kas stājas ceļā pie šīs lielās programmas realizēšanas, nekavējoties jāķeras pie Latvijas-Igaunijas politiski militārās konvencijas noslēgšanas, uzskatot to par pamatu tālākai savienības izveidošanai līdz piecu valstu apmēriem.

Šis Latvijas-Igaunijas politiski militārais līgums izveidojams un paplašināms ziemeļu virzienā, piesaistot Somiju ar politisku darbību un ar dzīviem saimnieciski kulturāliem sakariem un informāciju, un dienvidu virzienā Lietuvu, tādā veidā un ar tādiem noteikumiem, ka šis valsts iestāšanās aliansē netraucētu labas attiecības ar Poliju un Polijas pievienošanos kopdarbībai.

Varšavas *accord politique* jāatstāj tādā stāvoklī, kādā tas atrodas pašlaik, bet jādeklarē tajā pašā laikā Polijai, ka Latvija un Igaunija to uzskata par spēkā esošu un nenoliek ratifikācijas grāmatas Varšavā tikai aiz tā iemesla, ka tas traucētu mūsu sekmīgu darbību attiecībā uz Lietuvas piesaistīšanu Baltijas valstu savienībai.¹⁸⁸

Ārlietu ministrs atkal premjera krēslā

Pēc Jāņa Pauļuka kabineta demisijas Zemnieku savienībai 1923.gada 26.jūnijā izdevās sastādīt jaunu valdību ar Ministru prezidentu Z.Meierovicu priekšgalā, viņam saglabājot arī ārlietu ministra portfeli. Šī jau bija septītā valdība, skaitot no valsts pasludināšanas dienas. Koalīcijā piedalījās sociāldemokrāti maziņieki, deputāti latgalieši un vēl dažu pilsonisko partiju

¹⁸⁸ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 3. grām. – Stokholma, 1998, 167. – 168.lpp.

pārstāvji. Z.Meierovica kabinets strādāja līdz 1924.gada 25.janvārim, tātad tikai sešus mēnešus un 29 dienas.

Jaunais premjerministrs nolasīja valdības deklarāciju 1.Saeimas II sesijas 21.sēdē 26.jūnijā.¹⁸⁹ Ārpolitikas iedaļā viņš norādīja, ka Ministru kabinets, aizstāvot valsts suverenitāti, galveno uzmanību veltīs saimnieciskiem jautājumiem, veidojot un paplašinot ekonomiskos sakarus, noslēdzot attiecīgus līgumus ar ārvalstīm. Turpinot izkopt un padziļināt draudzīgas politiskās un saimnieciskās attiecības ar Antantes valstīm un ASV, valdība veicinās labu saskarsmi ar tuvākajām kaimiņvalstīm Austrumos un Rietumos, kura pirmām kārtām balstīsies uz sakaru veicināšanu saimnieciskā laukā starp Austrumeiropu un Rietumeiropu. Kabinets paredz attiecību tālāku uzlabošanu ar Vāciju un Krieviju sakarā ar noslēgto līgumu realizēšanu. Šiem vārdiem sekoja nevienam, ja nu tieši vāciešiem un krieviem, nevajadzīga atruna: "Ievērojot, protams, šo valstu saimniecisko stāvokli."

Z.Meierovics uzsvēra, ka galveno vēribu valdība piegriezīs "tuvināšanās veicināšanai ar Baltijas valstīm, uzskatot par šādas politikas galamērķi Baltijas valstu savienības nodibināšanu". Tā kā starp Latviju un Igauniju pastāv interešu solidaritāte politiskā, saimnieciskā un kultūras laukā, kabinets pūlēsies, lai saites ar kaimiņu zemi ziemeļos "taptu visciešākās". Tas vēlas uzturēt vislabākās attiecības arī ar Lietuvu, pirmām kārtām noslēdzot saimniecisku līgumu (tirdzniecības līgumu parakstīja tikai 1932.gadā — *R.T.*). Ministrs atzīmēja, ka Latvija ir gatava attiecībā uz Lietuvu un Igauniju iet pat tālāk par vislielāko labvēlības principu.

Apzinoties to interešu kopību, kura saista Latviju ar Poliju, valdība centīsies to īstenot līgumu veidā, sevišķi saimnieciskā un satiksmes laukā (tirdzniecības un kuģniecības līgumu parakstīja 1929.gadā — *R.T.*). Ar Somiju tā turpinās tās labās saimnieciskās un kultūras attiecības, "kuras tik laimīgi jau nodibinājušās".

Ārpolitikas iedaļas nobeigumā ārlietu resora vadītājs akcentēja domu, ka, "lai sekmētu miera uzturēšanu Eiropā, Latvija, cik tas viņas spēkos iespējams, veicinās vispārīgās atbrūošanās idejas izvešanu dzīvē pirmā kārtā caur Tautu Savienību".

Atskaitot mūžīgo oponentu sociāldemokrātu iebildumus, valdības deklarācija sevišķu kritiku neizpelnījās.

Vairāk pārmetumu, apspriežot valsts budžeta projektu, bija Ārlietu ministrijai. Ebreju sociālistu partijas *Ceite-Cion* deputāts prof. Maksis Lazersons bija neapmierināts, ka Saeimas ārlietu komisija netika ierosinājusi nevienu jautājumu apspriešanai parlamenta plenārsēdē, nav iesniegusi nevienu priekšlikumu. Latvijas ārpolitika tautas pārstāvjiem palikusi kā grāmata "ar septiņiem zieģeļiem", kaut gan citās valstīs debates par ārpolitiku ir viens no svarīgākajiem notikumiem parlamentā. Pēc oratora domām, pilnīgi izolētas no Latvijas ārpolitikas ir minoritātes. Viņu pārstāvjus neieceļ ierēdņu amatos ārlietu resorā, nelatviešiem ir daudz lielākas grūtības iegūt Latvijas pilsonību nekā latviešiem, Ārlietu ministrija un tās diplomāti ārzemēs ļoti maz interesejas par Latvijā dzimušo cittautiešu traģisko stāvokli Padomju Savienībā.

Z.Meierovics savā, tā teikt, atbildes runā 1923.gada 12. jūlijā¹⁹⁰ atgādināja

¹⁸⁹ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas. II sesija, — Rīga, 1923, 561.-565.lpp.

¹⁹⁰ Turpat, 1030.-1034.lpp.

profesoram, ka Saeimas ārlietu komisijas loceklis ir vācietis Dr. [Pauls] Šīmanis. Kā Latvijas priekšstāvis [Austrijā] strādā vācu tautības diplomāts [barons Eduards fon] Rozenbergs. Latvijai ir tikai priekšstāvniecības, un to vadītāju vidū tiešām nav ne vien ebreju, bet arī LSDSP biedru. Tautu Savienība ir atzinusi, ka Latvijā pieņemtie minoritāšu aizsardzības likumi ir pilnīgi pietiekami. Ministru prezidents un ārlietu ministrs norādīja, ka neapmierinātie var griezties tiesā vai iesniegt interpelācijas parlamentā.

Viņa uzstāšanās lielākā daļa bija veltīta Ārlietu ministrijas darbībai un tās budžetam. Atbildot kritiķiem Augstajā namā un presē, ka resora izdevumi esot pārāk lieli, Z.Meierovics informēja deputātus, ka tie ir 1 784 330 latu lieli jeb 1,03% no valsts budžeta. Igaunijā šis skaitlis ir 1,7% un Somijā 1,08%. Arī Lietuvā tas ir nedaudz lielāks kā Latvijā, bet Dānijā un Šveicē pat 3–4 reizes prāvāks. Turklāt Latvijā Ārlietu ministrijas budžets samazinās, bet citās valstīs palielinās: Somijā četros gados četrkārtīgi, Dānijā — vairāk nekā trīskārtīgi, Igaunijā divos gados vairāk nekā par 50%.

Iebilstot apgalvojumam, ka Latvijas sūtņi saņemot ārzemēs ārkārtīgi lielas algas, ministrs norādīja, ka diplomātiskais pārstāvis Londonā, rēķinot latus, saņem mēnesī 1700 latu, turpretim Igaunijas — 2300, Somijas — 4000, bet Šveices — 6500 latu. Citur tā pati aina: Parīzē attiecīgi 1200, 1500, 4000 un 5000 latu. Helsinkos Latvijas sūtņa alga mēnesī ir 800 latu, Igaunijas — 1150 latu. Maskavā augstākais latviešu diplomāts strādā par 600 latiem, igauņu — par 1000 un somu diplomāts par 4000 latiem mēnesī. Fantastiska starpība ir Tallinā, kur Latvijas sūtņi saņem mēnesī 525 latus, turpretim So-

mijas — 5 tūkstoš latu, t.i., desmitkārtīgi vairāk. Materiālais stāvoklis, kādā atrodas Latvijas sūtņi, ir kļedzošs. Tāpēc ir grūti atrast labus darbiniekus.

Sabiedrību un presi, atzīmēja Z.Meierovics, ļoti interesē ierēdņu skaits ārlietu resorā. Lai apmierinātu šo ziņkāri, viņš paskaidroja, ka ministrijai kopā centrā un ārzemēs ir 174 darbinieki (Šveicei to ir 517). Rīgā viņu skaits samazinās. 1920. gadā galvaspilsētā bija 143 ārlietu ierēdņi, bet 1923. gadā 79. Kad resora ārkārtējie darbi, piemēram, miera līguma realizēšana, robežu izbūve un citi būs veikti, šis process turpināsies.

Beidzot ministrijai pārmet, ka tā esot ārzemēs ārkārtīgi izpletusies. Oponējot šim mītam, ministrs informēja parlamentāriešus, ka Latvijai pēc pārstāvniecību likvidēšanas Vašingtonā un Stokholmā ir tikai 9 sūtniecības, turpretim Igaunijai to ir 11, Somijai — 15, Šveicei — 16 un Dānijai 25. “Es personīgi uzskatu,” teica Z.Meierovics, “par lielu kļūdu to, ka mēs Vašingtonas legāciju esam likvidējuši, bet, ja man aizrāda, ka tas vajadzīgs taupības pēc, tad es biju spiests tam pagaidām piekrist, bet tas, ka mēs šo sūtniecību esam likvidējuši, nenāks par labu ne mums, ne mūsu attiecībām ar Ameriku, jo nevar aizmirst šīs lielās aizjūras republikas ārkārtējo nozīmi saimnieciskā dzīvē un viņas lielo svaru starptautiskā politikā. Tiklīdz mūsu finanses cik necik nostiprināsies, mums par Vašingtonas sūtniecību atkal nāksies runāt” (pārstāvniecību gan atjaunoja tikai 1935. gadā — *R.T.*).

Ministrs bija sarūgtināts, ka aizrāda, it kā viņa vadītais resors izdod pārāk daudz līdzekļu informācijas vajadzībām. Viņš atgādināja tautas kalpiem, ka Latviju vēl ļoti maz pazīst ārzemēs, tāpēc tai ir jāattīsta intensī-

va propaganda kā saimnieciskā, tā politiskā un kultūras laukā. Taču atšķirībā no leišiem, igauņiem, somiem un daudzām citām tautām latvieši nav izdevuši nevienu nopietnu grāmatu ārzemnieku iepazīstināšanai ar Latvijas politiku un tautsaimniecību. Jāapmierinās ar mazām brošūriņām, un arī tad ne vairāk kā vienu gadā. (Te nu runātais pārcentās, iežēlinot deputātus. Patiesībā iznāca krietni vairāk.) Z.Meierovics bija pārliecināts, ka "drīz pienāks tā diena, kad ārlietu ministram pārmetīs, ka viņš par maz dara informācijas laukā".

Diplomātiska cīņa par aliansi turpinās

Z.Meierovics, realizējot valdības deklarāciju, turpināja cīkstiņu par lielās Baltijas savienības izveidošanu. Joprojām diplomātu konferences sekoja cita pēc citas. Kārtējā, kurā bija pārstāvēta Latvija, Igaunija, Polija un Somija (Lietuva un Padomju Savienība jau pašā sākumā atteicās piedalīties), notika Rīgā no 1923. gada 9. līdz 11. jūlijam un bija veltīta Baltijas jūras neitralizācijai. Latvijas delegāciju vadīja Z.Meierovics. Polijas ārlietu ministrs M.Seida, paredzēdams konferences neveiksmi, neieradās Rīgā, un poļus pārstāvēja ārlietu ministra vietnieks H.Strasburgers, par ko pārējās dalībvalstis apvainojās, jo Igauniju un Somiju reprezentēja ārlietu resora vadītāji Dr. A.Hellats un J.Vennola.

Diplomāti apsprieda četrus jautājumus: pārskatu par līdzšinējo lēmumu realizēšanu, Baltijas valstu darbības saskaņošanu Tautu Savienībā, saimnieciskās problēmas un konvencijas par

juridisko palīdzību. Polija gan centās panākt, lai konferencē izskatītu arī savienības problēmas, taču somi tam nepiekrita. Sarunas Rīgā parādīja, ka Polijas ietekme un prestižs Baltijas valstīs bija jūtami mazinājies.

Diskusijas konferencē noritēja ļoti vēsā atmosfērā. Dalībvalstis vienojās tikai par sadarbību Tautu Savienībā, attiecīgajā rezolūcijā prasot, lai Rīgā pārstāvētās valstis censtos panākt tādu garantiju līguma noslēgšanu Ženēvā, kas "nodrošina sevišķi apdraudētām valstīm obligatorisku un maksimālu palīdzību". Tika nolemts arī sasaukt militāro ekspertu apspriedi sakarā ar gaidāmo konferenci Romā jūras spēku samazināšanas jautājumā.

"Rīgas konference," norāda K.Počs, "tādējādi pabeidza zināmu posmu Polijas un Baltijas valstu savienības izveidošanas mēģinājumos. Ar šo konferenci kļuva pilnīgi skaidrs, ka arī četru valstu — Latvijas, Igaunijas, Somijas un Polijas — savienība nav iespējama. Galvenais iemesls, kāpēc to nevarēja izveidot, bija Anglijas pretošanās Baltijas valstu savienībai ar Poliju. Tāpēc šo valstu savienības jautājums ar Poliju tika uz laiku atlikts (...). Joprojām nebija noregulētas pretrunas starp Poliju un Lietuvu. Tāpat Latvija neuzticējās Polijai. Arī šo iemeslu dēļ Baltijas valstu savienība ar Poliju nebija iespējama."¹⁹¹

Paredzētā militāro ekspertu apspriede arī notika Rīgā no 1923. gada 18. līdz 20. augustam. Tajā apskatīja jūras kara spēku samazināšanu Baltijas jūrā, līguma projektu par zemūdeņu un gāzu lietošanu karā un jūras kara spēku minimālo un maksimālo programmu. Militāristi gan vairāk spriedelēja nevis par kara flotes samazinā-

¹⁹¹ Počs K. "Sanitārā kordona" valgos, 181.lp.

šanu, bet gan palielināšanu. Latvija domāja septiņu gadu laikā iegādāties četras zemūdenes, vienu karakuģi un divus tralerus aizžogotājus. 1923. gada rudenī tomēr kļuva skaidrs, ka ilgtermiņa programmu nevarēs realizēt, kālab izstrādāja arī īstermiņa projektu četriem gadiem, paredzot nopirkt 2 zemūdenes, 2 mīnu tralerus aizžogotājus, 6 jūras lidmašīnas un 500 mīnas īpaši Rīgas aizsardzībai.

Taču diskusijas par aliansi turpinājās. Pa to laiku bija demisionējusi Z.Meierovica valdība, un Voldemāra Zāmuēla vadītajā kabinetā par ārlietu ministru 1924. gada 27. janvārī iecelts Ludvigs Sēja.

*

Latvijas Ārlietu ministrija 1919. gada 12. augustā saņēma šādu iesniegumu: "Vēlēdamies turpmāk visus savus spēkus tieši ziedot mūsu valsts un tautas lietai un zinādams, ka Ārlietu ministrijai vajadzīgi darbinieki — valodu pratēji, es uzdrošinos piedāvāt Ministrijai savus pakalpojumus un lūdzu ierādīt man nodarbošanos pēc manām zināšanām un spējām. Franču valoda, literatūra un vispār franču kultūra man jau kopš gadiem stāv tuvu, tādēļ es ļoti vēlētos, lai arī mana turpmākā darbība būtu saistīta ar franču lietām."

Iesniegumam sekoja "Īss dzīves atstāstījums". No tā uzzinām, ka L.Sēja dzimis (piebūvējis — 1885. gadā) Kurzemē Dobeles apriņķī, kur vecākiem piederējušas zemnieku mājas. Tur apmeklējis vietējo skolu, kur skolotājs jau tad ieinteresējies par literatūru un jaunajām valodām. Taču jaunietim bijuši trīs brāļi un divas māsas, tādēļ tēvam nav bijis viegli sagādāt bērniem labu izglītību. Ludvigu bijis nolemts sūtīt uz skolotāju semināru, kuru viņš beidzis 1904. gadā. Tur nodarbojies ar vācu un franču valodu, īpaši pēdējo, un bijis "cieši apņēmies izglītību turpināt". 1906. gadā devies uz Parīzi, lai tur apmeklētu "Visšuju ruskuju skolu obščestvennih

nauk". Kad šī skola slēgta, aizbraucis uz Grenobli, lai mācītos turienes universitātes filoloģijas fakultātes organizētajos kursos ārzemniekiem franču valodā un literatūrā. Pa

Ludvigs Sēja

starpām nodarbojies arī ar vēsturi, mākslas vēsturi un psiholoģiju. Atgriezies 1909. gadā dzimtenē, astoņus gadus nostrādājis par franču valodas pasniedzēju Dubultu zēnu un meiteņu ģimnāzijā, pēc tam divus gadus par reālskolas vadītāju Madonā.

Uz L.Sējas lūguma ārlietu resoram bija uzlikta šāda rezolūcija (paraksts nesalāsams): "Pieņemts franču lietām, no 20. aug. š. g. sākot."¹⁹² Z.Meierovics ar 1919. gada 1. septembra pavēli iecēla L.Sēju pavisam necilā amatā — par ministrijas preses nodaļas pirmās šķiras sekretāru, bet tā paša gada 10. novembrī — par politiski diplomātiskā departamenta direktora palīga v.i.¹⁹³

Labā izglītība, teicamas svešvalodu zināšanas (krievu, franču — pilnīgi, vācu, angļu, latīņu — pietiekami), apzinīgs darbs ministrijā deva Z.Meierovicam pamatu 1920. gada 9. jūlijā rakstīt Valsts kanceļajai: "Ņemot vērā, ka Ārlietu ministrijas Politiski-diplomātiskā departamenta direktora palīgs Ludvigs Sējas kungs izpilda ar vislabākām sekmēm jau no decembra mēneša 1919. gada Ārlietu ministrijas Politiski-diplomātiskā departamenta direktora pienākumus, pie tam pierādīdams arī savas spējas pie dažādu politiski-diplomātisku jautājumu atrisināšanas Varšavas konferencē un pie dažādu citu atsevišķu uzdevumu izpildīšanas, lūdzu likt viņu priekšā nākošā ministru kabineta sēdē apstiprināšanai par Politiski-diplomātiskā departamenta direktoru, skaitot no 1. aprīļa

¹⁹² LVVA, 2570.f., 14.apr., 1353.l., 4.lp.

¹⁹³ Turpat, 696., 698.lp.

1920. gada.” Ar valdības 9. jūlija lēmumu tas tika izdarīts.¹⁹⁴

No 1921. gada marta līdz 1923. gada martam viņš strādāja Vašingtonā — vispirms par neoficiālu sūtni, bet pēc tam, kad ASV bija atzinušas Latviju *de iure*, par *chargé d'affairs*. Taču diplomātiem, kā saka, vienmēr ceļš zem kājām. Pēc divu gadu darba aiz okeāna L.Sēja atsauca no Vašingtonas, un Valsts prezidents J.Čakste 1923. gada 6. aprīlī iecēla viņu par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Lietuvā.¹⁹⁵

L.Sēja 1923. gada 9. jūlijā rakstīja no Kauņas Z.Meierovicam: “Saņēma mani ļoti labi. Piestātne bija izgreznota Latvijas un Lietuvas karogiem, orķestris spēlēja maršu un Latvijas himnu, uz perona bija goda vakts, sagaidīja ārmīnistrījas priekšstāvji. 7. jūnijā mani pieņēma republikas prezidents. Savu runu man nācās sastādīt zināmā steigā, bet es ceru, ka Jūs, prezidenta kungs, piekritīsiet viņas saturam, kurš saskan ar man dotiem norādījumiem un mūsu politiku.” Lietuvas prezidents “vēlas uzsvērt politiskās solidaritātes vajadzību (...). Ir noteikts iespaids, ka Lietuvas valdība sagaida no mums iniciatīvu abu valstu tuvināšanas lietā un no savas puses grib nākt mums nopietni pretim. Valdības deklarācijā [Lietuva] sola daudz citām Baltijas valstīm”. Deklarāciju Seimā 30. jūnijā nolasiņa premjerministrs un ārlietu ministrs Galvanauskis, un tajā bija sacīts: “Valdība pieliks visas pūles, lai ar Baltijas valstīm — Somiju, Igauniju un Latviju, ar kurām Lietuvu vieno vesela rinda dzīvu interešu, jau pastāvošas labās attiecības izvērstos Baltijas valstu savienībā uz ciešas kopdarbības pamatiem. Valdība ļoti priecāsies redzēt šai savienībā mums draudzīgās Skandināvijas valstis.”

Visi Latvijas sūtni pēc akreditācijas ziņoja uz Rīgu par tās norisi. Taču šo rindu autoram nav gadījies sastapt viņu relācijās tādus lepnus vārdus, kādus uz papīra lika L.Sēja: “7. jūlija vakarā valsts prezidents man sarīkoja dineju, kurā piedalījās viss kabinets, izņemot vienu ministru, kurš

ir atvaļinājumā, Seima priekšsēdētājs, Seima ārlietu komisijas priekšsēdētājs, armijas virspavēlnieks un citi kungi.”¹⁹⁶

Viena lieta bija dinejas, bet cita lieta — praktiskā dzīve, ar kuru sūtnim vajadzēja samērot katru savu darba dienu. Lai gan Latvijā un Lietuvā darbojās abu tautu sadarbības biedrības, lai gan abu valstu intelligences un arī vienkāršo ļaužu vidū bija labas, pat draudzīgas attiecības, lietuviešus aizvainoja latviešu nevēlēšanās palīdzēt Lietuvai atgūt Viļņu, bet latviešus aizvainoja kaimiņu teritoriālās ambīcijas un ne-realitāte ārpolitikā. Latviešiem nepatika mā atmiņā bija Lietuvas sākotnējā prasība pēc Ilūkstes apriņķa, Jēkabpils apriņķa daļas, teritorijas austrumos no Bauskas un Palangas apgabala. Lietuviešiem savukārt nepatika kaimiņzemes intelligences interesešanās par Kuršu jomas kurseniekiem un šo cilvēku apgādāšanu ar latviešu laikrakstiem, žurnāliem un grāmatām. Z.Meierovics 1922. gada 12. augustā rakstīja: “Sentimentāli vēsturisks iemesls — Viļņa — novedis Lietuvu nelaimē. Ja viņa kādreiz arī dabūtu šo Viļņu, tad viņa būtu vēl nelaimīgāka valsts. Tad minoritāte būtu majoritāte, un ar to būtu likts pamats balkanizācijai. Nav cita ceļa Lietuvai, kā tikai attīstoties kā nacionālai valstij. Lielās Lietuvas tendences tikpat nenormālas kā Polijā. Lietuvai, protams, vajadzīga jūra.”

Lai gan strīdīgie robežjautājumi starp Latviju un Lietuvu it kā 20. gadu sākumā bija izkārtoti, to atskaņas L.Sēja vēl izjuta. Viņam piedaloties un jau pēc diplomāta aizbraukšanas tika parakstīta vienošanās par pierobežas satiksmi 10 km abpus robežām dzīvojošiem pilsoņiem, skolu konvencija u.c. akti.

1923. gadā Lietuvā dzīvoja ap 23 tūkstoš latviešu. Viņu vajadzībām kalpoja aptuveni desmit pamatskolu, ne viens vien luterāņu, baptistu un citu konfesiju dievnams. Arī par šīm izglītības un kulta iestādēm bija jā rūpējas sūtnim.

Lai gan L.Sēja nostrādāja Lietuvā tikai nepilnu gadu, arī viņam bija savi nopelni

¹⁹⁴ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1353.l., 683.— 684.lp.

¹⁹⁵ Turpat, 235.lp.

¹⁹⁶ Turpat, 501.— 502.lp.

draudzīgu sakaru veidošanā ar brāļu tautu. L.Sēja, protams, paužot savas valdības pozīcijas, 1923. gada 25. jūlijā deklarēja, ka Latvija ir atmetusi domu par visu Baltijas jūras valstu apvienošanu kopējā aliansē vairāku zemju intereses trūkuma dēļ un nopietni nolēmusi panākt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas savienību, sākot ar tirdzniecības līgumiem.

Šo ideju L.Sēja, cik tas bija viņa spēkos, mēģināja virzīt tālāk, 10 mēnešus un 23 dienas strādājot par ārlietu ministru valdībā, ar kuru kopā arī viņš demisionēja. Pēc tam bija darbs par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Vašingtonā (1925–1927), ģenerālkonsula amats Londonā (1927–1933), administratīvi juridiskā departamenta direktora postenis Ārlietu ministrijā Rīgā (1933–1934). Strādājot gan par ministru, gan, tā teikt, par vienkāršu karjeras diplomātu, L.Sēja 20. un 30. gados kā Latvijas delegācijas vadītājs vai loceklis piedalījās daudzās atbildīgās konferencēs un sanāksmēs. To vidū bija Tautu Savienības pilnsapulces (1924, 1937), Baltijas valstu ārlietu ministru konferences Varšavā (1924) un Rīgā (1938), Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ārlietu ministru konferences (1924, 1934–1938), Vispasaules saimnieciskā konference Londonā (1933) u.c. Viņš veda sarunas par tirdzniecības un saimniecisku līgumu noslēgšanu ar Lietuvu, Austriju, Holandi un Franciju, par kuģniecības līguma parakstīšanu ar Dāniju un Islandi, valdības uzdevumā noslēdza un parakstīja vairākus citus starptautiskus līgumus un konvencijas.

Ar Valsts prezidenta Alberta Kvieša 1934. gada 27. augusta rīkojumu L.Sēju atkal iecēla par Latvijas sūtni Lietuvā.¹⁹⁷ Viņš nostrādāja Kauņā līdz Lietuvas un Latvijas okupācijai 1940. gada jūnijā. Sūtniecība izbeidza funkcionēt 23. augustā, un seši tās darbinieki ar sūtni priekšgalā, kā tas pieklājas kārtīgiem valsts ierēdņiem, atgriezās dzimtenē. Ludvigs Sēja vispirms pārdzīvoja nacistu Salaspils un Štuthofas koncentrācijas nometni, pēc tam padomijas gulagus. Atgriezies no tiem, viņš 1962. gadā dzimtenē šķīrās no dzīves.

*

Jau kā ministrs un Latvijas delegācijas vadītājs L.Sēja devās uz Varšavu, lai no 1924. gada 15. līdz 18. februārim piedalītos kārtējā Polijas un Baltijas valstu konferencē, kur viņš pēc būtības turpināja sava priekšgājēja politiku. Arī pārējās dalībnieces pārstāvēja ārlietu resoru vadītāji: Igauniju Dr. F.Akels, Somiju — K.Enkels un Poliju — tās jaunais ministrs M.Zamoiskis. Pēdējais, atklājot konferenci, deklarēja: “Tagadējais stāvoklis starptautiskajā dzīvē prasa, lai Baltijas valstu un Polijas solidaritāte būtu pastāvīga un stipra, ar skaidri apzinātu kopīgu mērķi.” Taču faktiski alianses problēma Varšavā pat netika vairs nopietni izvirzīta. K.Enkels jau pirms konferences bija izteicies, ka Polijas galvaspilsētā “par jebkādas savienības dibināšanu nevarēšot būt ne runas”. V.Šūmanis savukārt rakstīja: “Izbraucot uz Varšavu, nevienam no mums nebija sevišķas ilūzijas par konferences lieliem panākumiem, tomēr šķita, ka nevienai valstij nebūs nekādas grūtības parakstīt no poļiem izstrādāto arbitrāžas konvenciju, kura paredzēja domu starpību izšķiršanu arbitrāžas ceļā pie noslēgto līgumu dažādas interpretācijas.” Pretēji latviešiem, igauņiem un poļiem somu ministrs atteicās akceptēt pat šo dokumentu. L.Sēja šajā sakarā rakstīja Latvijas sūtņiem: “Poļi šo projektu bij izgudrojuši tādēļ, lai uz ārieni radītu iespaidu, ka Baltijas valstis tomēr ir spējīgas saprasties, kaut arī tīri juridiskos jautājumos. Šo nevainīgo konvenciju, pēc mūsu saprašanās, tikai tad varēja atteikties parakstīt, ja vispārīgi ir pieņemts princips neparakstīt starp Baltijas valstīm nevienu kopīgu līgumu. Jādomā, ka poļi ar nolūku bij izraudzījušies arbitrāžas tēmu, cerēdami,

¹⁹⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1353.l., 433.lp.

ka tur somiem nebūtu iespējams at-
rast kaut kādas briesmas. Bet diemžēl
konferencē izrādījās, ka arī šais mazās
cerībās bijām pārspilējuši.”¹⁹⁸

Konferencē oficiāli izskatīja samērā
nenozīmīgus jautājumus par sadarbību
Tautu Savienībā, par tirdzniecisko un
kultūras sakaru veicināšanu un pusofi-
ciālo — telegrāfa, telefona un preses
aģentūru sadarbību. Arī pieņemtās rez-
olūcijas neveda nekā būtiska jaunval-
stu attiecībās. Arbitrāžas konvencijas
projekta apspriešana bija vēl kaut cik
nozīmīga, bet pārējais konferences sa-
turs, runājot L.Sējas vārdiem, “gaužām
šķidr, lai pie viņa tuvāk apstātos”. V.Šū-
manis savuties rakstīja, ka somu ārlietu
ministrs beidzot paziņojis — Somija nav
Baltijas valsts. Viņš sarūgtināts kome-
tēja, ka “bija jāpaiet 5 gadiem un 7 Bal-
tijas valstu ārlietu ministru konferen-
cēm, lai somi kļūtu pie atziņas, ka viņi
nepieder pie Baltijas valstīm”.¹⁹⁹

Tomēr vienā jautājumā konferences
dalībnieku vidū domstarpību nebija.
L.Sēja tika atklājis britu sūtnim Baltijas
valstīs Dž.Vonam, ka Varšavā parakstīts
slepens papildu protokols, kurā bija ie-
teikts tur pārstāvēto zemju valdībām or-
ganizēt “ciešus un pastāvīgus kontak-
tus starp attiecīgām iestādēm (iekšlietu
ministrijām — *R.T.*), lai ar efektīviem
paņēmieniem paralizētu komunistu dar-
bību”. Līdzīgs latviešu un somu sadarbības
līgums esot eksistējis jau kopš
1922. gada, un arī jaunā akta pamatā
bijuši Helsinku ekspertu ieteikumi.

Nākamā, pēc kārtas jau devītā (!) čet-
ru Baltijas reģiona valstu konference
bija paredzēta 1924. gada augustā, bet
Polijas un pēc tam Latvijas valdības
krīzes dēļ to atlika uz 1925. gada jan-
vāri. Konferences priekšvakarā Rīgā ie-

radās Igaunijas ārlietu ministrs K.Pus-
ta, lai jau iepriekš apspriestu alianses
nodibināšanas jautājumus. Lietuvas
sūtnis Latvijā 5. janvārī ziņoja uz Kau-
ņu, ka igauņu diplomāts atbraucis “lai
vienotos par savienības noslēgšanu ar
Poliju, par kopējas frontes izveidošanu
pret boļševikiem”.

Sakarā ar gaidāmo konferenci
Z.Meierovicam, kas 1924. gada 19. de-
cembrī atkal bija kļuvis par ārlietu mi-
nistru, šoreiz Hugo Celmiņa vadītājā
valdībā, 1925. gada 7. janvārī notika
garāka saruna ar Padomju Savienības
pilnvaroto pārstāvi Latvijā S.Aralovu.
Tās laikā ministrs atzīmēja, ka Latvi-
jas un jo sevišķi Igaunijas militārās ap-
rindas atbalsta Baltijas un Polijas sa-
vienības izveidošanu. Polijas valdība iz-
virzīšot Helsinkos jautājumu par Var-
šavas 1922. gada līguma atjaunošanu.
Taču Somija ierosināšot atlikt šā jau-
tājuma izskatīšanu un sakarā ar to ali-
anses noslēgšana pašlaik nevarot no-
tikt. Z.Meierovics uzsvēra, starp citu,
ka mazās Baltijas valstis baidās no po-
ļu hegemonijas, kas varot izveidoties
savienības līguma parakstīšanas rezul-
tātā. Viņš piebilda, ka Latvijas virsnie-
cība gan izsakoties par apvienošanos,
bet valdība labi saprotot, ka tāda rīcī-
ba valsts ārpolitikai dotu vairāk mīnu-
su nekā plusu. Padomju Savienībā tā
atstātu nelabvēlīgu iespaidu un apgrū-
tinātu abu valstu attiecības.

Konference notika somu metropolē
1925. gada 16. un 17. janvārī, kā pa-
rasti ārlietu ministru līmenī. Latvijū
pārstāvēja Z.Meierovics, Igauniju —
K.Pusta, Poliju — grāfs A.Skrzinskiš
un Somiju — J.Prokopē. Neoficiāli bi-
ja klāt arī Dr. J.Šaulis — novērotājs
no Lietuvas.

¹⁹⁸ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 194.lpp.

¹⁹⁹ Andersons E. Latvijas vēsture: Arpolitika I, 230.lpp.

Darba kārtība, kuru vajadzēja izskatīt piecās komisijās, bija plaša. Bija jāapspriež Tautu Savienības pēdējās sesijas izvirzītie jautājumi par obligātu šķirējtiesu, bruņojuma samazināšanu un drošību, otrkārt, ekspertu konferencē Helsinkos 1924. gada decembrī izstrādātā arbitrāžas līguma projekts, treškārt, jautājums par preču tranzītu caur valstīm konferences dalībniecēm u.c.

Politiskajā komisijā Polija kopā ar Igauniju neveiksmīgi mēģināja panākt militārās savienības jautājuma uzņemšanu darba programmā, tāpat rīcības koordinēšanu cīņā pret komunistisko kustību. Komisijas sēdēs tika apspriesta valstu politiskā un ekonomiskā sadarbība, starptautiskais stāvoklis un pasākumi turpmākās sadarbības sekmēšanai.

Somijas valdība militārās savienības noslēgšanas jautājumā joprojām ieņēma atturīgu nostāju, un tāpēc arī šoreiz tāda netika akceptēta. Informējot savus sūtņus par konferences rezultātiem, Latvijas Ārlietu ministrija rakstīja: kad citi dalībnieki mēģināja izvirzīt jautājumus, par kuriem būtu sevišķi liela interese, "somī izlietoja visas savas pūles, lai pretim nerunātu".

Helsinkos parakstīja tikai konvenciju par arbitrāžu un saskaņošanas procedūru, turklāt arī šis jautājums izraisīja nopietnas nesaskaņas. Konferencē akceptētajai arbitrāžas konvencijai, t.i., aktam par strīdu noregulēšanu miera ceļā, kaut cik nopietnas politiskas nozīmes nebija.

Intelektuālās tuvināšanās komisija sagatavoja vairākus priekšlikumus dalībvalstu valdībām: Baltijas valstu sadarbība kultūras laukā, bezmaksas vīzu un dzelzceļa biļešu izsniegšana žurnālistiem, informācijas apmaiņa starp valstīm, jaunāko ziņu apmaiņa ar radio un telegrāfa palīdzību. Taču līdzīgi

ieteikumi bija pieņemti arī iepriekšējās konferencēs.

Sava vieta Helsinkos atkal bija ierādīta cīņai pret komunistisko kustību Baltijas valstīs un Polijā. Konferences dalībnieki vienojās apmainīties ar informāciju par Komunistiskās Internacionāles darbību, tās "aģentu ceļojumiem" utt. Tika nolemts tuvākajā laikā Rīgā sasaukt Baltijas valstu militāro pārstāvju konferenci.

Šāda sanāksme notika no 1925. gada 31. marta līdz 2. aprīlim, piedaloties visnotaļ augstiem ģenerālštābu virsniekiem no Latvijas, Igaunijas, Polijas un Rumānijas. Kā novērotājs bija klāt arī Somijas pārstāvis. Militāristi apsprieda, kā ziņoja Latvijas valdība, ne tikai jautājumu par tirdzniecību ar ieročiem, ko bija paredzēts izskatīt Tautu Savienībā, bet arī Baltijas valstu un Polijas militārās savienības noslēgšanu, ģenerālštāba darbības koordinēšanu, kopēju bruņoto spēku attīstības plāna izstrādāšanu u.c.

Lielās Baltijas antantes izveidošana bija faktiski nonākusi strupceļā jau pirms Helsinku konferences. Kārtējā neveiksme somu galvaspilsētā vēlreiz parādīja, ka radīt šādu bloku kļūst aizvien grūtāk. Taču baltiešu un poļu valdošās aprindas vēl nedomāja atteikties no šīs idejas. Bet gaisā virmoja jau arī citas domas.

Z.Meierovics pamazām sāka saprast, ka no Antantes, sevišķi Anglijas, atbalsts nebija gaidāms ne Baltijas valstīm, ne arī Polijai. Viņš saprata arī, ka Polija nespēja garantēt Latvijas, Igaunijas un Lietuvas drošību, pati nebūdamā droša. Tāpēc Z.Meierovics sāka meklēt izeju, Baltijas valstīm norobežojoties no Polijas un meklējot garantijas Vācijā un Padomju Savienībā. Atkal sāka atdzimt arī mazo Baltijas valstu antantes ideja.

Rīgā no 1925. gada 28. līdz 30. aprīlim notika Z.Meierovica un Lietuvas ārlietu ministra V.Čarnecka sarunas, kurās nolēma jūnija sākumā sasaukt Rīgā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas konferenci. Tas radīja lielu neapmierinātību Polijā, kura darīja visu iespējamo, lai šo plānu izjauktu. Vispirms tā centās ietekmēt Igauniju, lai tā atsakās piedalīties Rīgas konferencē. Spiediens tika izdarīts arī uz Latvijas valdību. Polijas sūtnis A.Ladošs piedraudēja Z.Meierovicam, ka šādas konferences sasaukšanas gadījumā viņa valsts nepiedalīsies analogā vēlāk paredzētajā pasākumā Tallinā, kur domāja ierasties Polijas, Somijas, Latvijas un Igaunijas pārstāvji. Kopā ar poļiem tai pašā virzienā darbojās briti, kuri par vislabāko variantu uzskatīja šādas konferences atcelšanu vispār, un franči, kuru premjerministrs P.Penlevē sarunā ar Latvijas sūtni Dr. M.Valteru paziņoja, ka Francijas valdība ir ieinteresēta, lai tiktu nodibināti cieši politiskie sakari starp Latviju, Lietuvu, Igauniju un Poliju. Tā baltiešu iecere palika tikai Z.Meierovica kabineta sienās.

Meierovica pēdējā lielā turneja

Lai pilnīgāk noskaidrotu Anglijas un Francijas viedokli lielās un mazās Baltijas savienības jautājumā, Z.Meierovics, līdzīgi kā 1920. gadā rūpējoties par Latvijas tiesisku atzišanu, 1925. gada vasarā devās garākā braucienā pa Rietumeiropu. Laikraksts "Brīvā Zeme" 26. jūnija laidienā minēja šādus viņa turnejas mērķus: "1) Nokārtot mūsu un Lietuvas attiecības; 2) noskaidrot jautājumu par Baltijas valstu savienības tālāku realizēšanu, informējot lielvalstis un iepazīstoties ar viņu

uzskatiem; 3) drošības jautājums un jaunas aliances."

Zemsavietis H.Celmiņš, runājot par ārlietu ministra brauciena uzdevumiem, norādīja, ka tie saistoties ar to, lai "turpinātu izveidot attiecības mazo valstu starpā un veicinātu mūsu ārējo drošību". Viņš piemetināja, ka Z.Meierovics centīsies dabūt aizņēmumu, visvairāk cerot uz angļu un amerikāņu finansistiem.

Izbraucis no Rīgas 29. jūnijā, ministrs vispirms iegriezās Kauņā, kur vienojās ar V.Čarnecku, ka starp abām valstīm jānoslēdz arbitrāžas konvencija un tirdzniecības līgums un kā būtu jāorganizē triju Baltijas valstu ārlietu ministru apspriede.

Berlīnē Z.Meierovics norunāja, ka abas valstis atsakās no savstarpējām pretenzijām — Vācija no atlīdzības saviem pilsoņiem par agrārās reformas gaitā viņiem atsavinātajiem īpašumiem un Latvija no atmaksas par kara laika postījumiem. Daudz vai maz, bet 4 milj. rubļu Latvija zaudēja.

Parīzē par Baltijas valstu problēmām un garantiju paktu Z.Meierovicam bija saruna ar prezidentu G.Damergu, premjerministru P.Penlevē, ārlietu ministru A.Briānu un atbildīgiem viņa resora darbiniekiem. Viņi visi ieteica panākt Polijas un Baltijas valstu bloka nodibināšanu, kā arī uzskatīja, ka jānoregulē poļu un lietuviešu konflikts, lai arī Lietuva piedalītos šajā blokā.

Londonā Z.Meierovics tikās ar Anglijas ārlietu ministru O.Čemberlenu, kas arī uzsvēra Baltijas valstu lielās savienības ievērojamo nozīmi.

Iegriezies Romā, ministrs iepazīs un apspriedās par tirdzniecības līgumu ar Itālijas diktatoru B.Musolini, bet pēc tam atceļā uz dzimteni apmeklēja arī Varšavu, lai gan sākotnēji šī vizīte nebija paredzēta. Jau uzturoties Ro-

mā, Z.Meierovics izteicās poļu preses aģentūras pārstāvim, ka viņa vienošanās iemesls poļu galvaspilsētā būšot “pārrunāt vēl nenokārtotos Latvijas — Polijas jautājumus un apspriest nākošās Baltijas valstu konferences mērķus un programmu”. Mēneša laikā — līdz 1. augustam — Z.Meierovics apmeklēja arī Briseli, Vīni un Prāgu.

Ministrs pēc atgriešanās Rīgā izteicās žurnālistiem, ka visas lielvalstis gribot, lai attiecības starp Lietuvu un Poliju tiktu normalizētas, respektīvi, lai tiktu novērsts viens no svarīgākajiem šķēršļiem Baltijas alianses izveidošanai. Viņš atzīmēja, ka dižvalstis, tās gan konkrēti neminot, Latvijas politisko tuvināšanos Lietuvai uzskatot par dībinātu.

Z.Meierovics 31. jūlijā ziņoja valdībai, ka Polijas un Lietuvas tuvināšanās tuvākajā nākotnē gan nav gaidāma. Igauņi un latvieši sāk saprast, ka nebūs iespējams pietuvoties Somijai, bet pārāk ciešas saites ar Poliju uzskatāmas par bīstamām.

Sakarā ar gaidāmo baltiešu un poļu kārtējo sasaukumi Tallinā gandrīz vienlaikus ar Z.Meierovicu uz Londonu un Parīzi devās Igaunijas ārlietu ministrs K.Pusta, lai Polijas un Baltijas savienības izveidošanai iegūtu Anglijas un Francijas valdības atbalstu. Atceļā uz mājām viņš iegriezās arī Rīgā, lai tiktos ar savu Latvijas kolēģi. K.Pusta savās atmiņās “Draugam un līdzcīnītājam” raksta: “Mana pēdējā sastapšanās ar Meierovicu 1925. gada 12. un 13. augustā, dažas dienas pirms viņa

Z.Meierovics ar kundzi Annu, dēliem Helmūtu un Gunāru un meitu Rutu

tragiskās nāves, paliks man prātā uz visiem laikiem. Viņš likās žirgtāks un veselāks nekā jebkad, pilns optimisma par Igaunijas—Latvijas un citu Baltijas valstu sadarbību. Kopīgi apspriedām jaunā “Baltijas valstu protokola” projektu, kam vajadzēja likt jaunus pamatus mūsu sadarbībai Tautu Savienībā un precizēt mūsu jaunus pienākumus. Mūsu draugs vēl pirms nāves paguva celt šo projektu priekšā savai valdībai.”²⁰⁰ Somi turpretim lika priekšā konferenci Tallinā atlikt.

Z.Meierovics gāja bojā autokatastrofā 1925. gada 22. augustā. Viņš līdz tam gandrīz visās valdībās, kas Latvijā arī tolaik tik bieži mainījās, bija ieņēmis ārlietu ministra posteni. Viņš bija viens no konsekvētākajiem Rietumu orientācijas piekritējiem Latvijā un dedzīgs Baltijas valstu un Polijas savienības organizētājs. Akla nāve laupīja latviešu tautai vienu no tās gaišākajiem prātiem.

K.Pusta, ieradies uz Z.Meierovica bērēm 27. augustā un teicis arī atvadu vārdus Meža kapos, pēc tam tikās ar augstām Latvijas amatpersonām, atkal

²⁰⁰ Z.A.Meierovics, 155.lpp.

izvirzot jautājumu par alianses dibināšanu. Viņš gribēja panākt, lai Baltijas valstu un Polijas konference notiktu Ženēvā septembra sākumā, dažas dienas pirms Tautu Savienības pilnsapulces. K.Pusta ierosināja tur nodibināt četru valstu, bet, ja Somija atteiktos, triju valstu (Polijas, Latvijas un Igaunijas) savienību.

Lai gan Saeimas ārlietu komisija izteicās pret šādu aliansi un konferenci Ženēvā, tā tomēr no 1925. gada 6. līdz 11. septembrim notika. Tā kā H.Celmiņš, kas pēc Z.Meierovica nāves kopš 23. augusta pildīja arī ārlietu ministra pienākumus, aizņemtības dēļ premjera postenī uz Šveici nevarēja doties, Latvijas delegāciju vadīja sūtnis Romā V.Šūmanis. Pārējās dalībvalstis pārstāvēja ārlietu ministri: Poliju grāfs A.Skrzinskis, Igauniju — K.Pusta un Somiju — K.Enkels. Viņi apsprieda galvenokārt jautājumus, kas bija saistīti ar šo valstu sadarbību Tautu Savienībā. Delegācijas akceptēja Ženēvas 1924.gada 2.oktobra protokolā fiksēto ideju par miera saglabāšanu, pārrunāja drošības un atbrūošanās jautājumus un nolēma līdz 31.oktobrim ratificēt Helsinku pēdējā konferencē pieņemto šķīrējtiesas konvenciju. Poļu un igauņu mēģinājumu izvirzīt konferencē jautājumu par savienības nodibināšanu pārējās dalībvalstis noraidīja. Sasaukt nākamo konferenci uzdeva Latvijai, bet šī konference nekad nenotika. Četru valstu alianses projekts bija cietis fiasko.

Kāpēc? E.Andersons, atbildot uz šo jautājumu, min kāda T.Tērauda (pēc viņa un arī A.Strangas domām, V.Muntera) žurnālā "Sējējs" publicētā raksta galvenās tēzes: 1) krievu briesmas pa-

mazām izzuda, kādēļ samazinājās Baltijas valstu savstarpējās pievilksanšs spēki; 2) Lietuva atturējās no Baltijas savienības un visus spēkus veltīja cīņai par Viļņas atgūšanu, meklējot atbalstu sākumā Vācijā un pēc tam PSRS; 3) Somija sāka atdalīties no Baltijas valstīm, nevēloties tikt iejaukta Polijas un Lietuvas strīdā; 4) Polija sāka vairāk uzmanības pievērst sakariem ar Vāciju un vispār ar Viduseiropu, šādi mazinot savu interesi par Baltijas telpu; 5) Latvija un Igaunija bija nokārtojusi savus strīdus un noslēgusi mazo aliansi; 6) Rietumeiropa atmeta domu par restaurāciju Krievijā un atbalstīja Baltijas valstis kā aizsargvalni pret Padomju Savienības agresiju.²⁰¹

E.Andersons šai analīzei pievienoja tikai daļēji. Viņaprāt, Rietumu valstis "nekādi nevēlējās iejaukties Austrumeiropas problēmās un uzskatīja Poliju par nenormālā stāvokļa iemeslu. Vācija un PSRS darīja visu iespējamo, lai izjauktu lielās Baltijas valstu antantes mēģinājumu. Jaunās valstis vēl īsti neapzinājās savu likteņu kopību, pasvītroja atšķirīgos faktorus un nemeklēja kopīgās intereses. Polija pati ārdīja savu vadītājas lomu ar savu aroganci pret mazākajām valstīm un neapvaldītajām imperiālisma dziņām".²⁰²

K.Počs, atzīmējis, ka no 1919. gada beigām līdz 1925. gadam bija notikušas divas piecu valstu, septiņas četru valstu un četras triju valstu ārlietu ministru konferences, kā arī ļoti daudz divpusēju apspriežu, kurās vairāk vai mazāk bija skarts Baltijas jautājums, konstatē, ka "tomēr rezultāti netika gūti". Pēc viņa domām, šai savienībai būtu pretpadomju raksturs. To nevarēja izveidot tāpēc, ka pastāvēja pret-

²⁰¹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 234.lpp.; Sējējs, 1936, 2.nr., 262.lpp.

²⁰² Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 234.lpp.

runas un domstarpības kā starp imperiālistiskajām valstīm, tā veidojamās alianses dalībnieku vidū. “Ļoti efektīvs šķērslis šo pretpadomju plānu realizēšanai bija padomju valsts miermīlīgā politika.”²⁰³

Līdzīgus uzskatus pauž V.Sīpols: “Šādas savienības izveidošanu apgrūtināja gan imperiālistisko valstu pret-runas, gan arī nesaskaņas pašu savienības valstu vidū. Taču galvenā loma visu Polijas un Baltijas valstu pretpadomju savienības izveidošanas plānu izjaukšanā bija padomju valdības ārpolitikai, kas veicināja miera nostiprināšanu.”²⁰⁴

Ceturtais, visjaunākais un, šķiet, vispieņemamākais viedoklis pieder I.Feldmanim: “Starpvalstu attiecības Austrumeiropā ietekmēja faktori, kas izslēdza iespēju panākt ciešu kooperāciju Baltijas telpā un nodibināt “lielo” (Latvija, Igaunija, Somija, Polija, atsevišķos sākotnējos variantos arī Lietuva) vai “mazo” (Latvija, Lietuva, Igaunija) Baltijas savienību. Par galveno šķērslī kļuva Polijas un Lietuvas konflikts, kas sākās 1920.gada oktobrī, kad poļi okupēja Viļņu. Nevēloties, lai otrā puse nostiprinātos, Polija pretojās “mazās”, bet Lietuva — “lielās” Baltijas savienības nodibināšanai. Turklāt abas valstis iecerēto Baltijas savienību neuzlūkoja par kopējās drošības garantu (..) Polijas un Lietuvas konflikts kā apburts loks paralizēja visu Baltijas valstu aizsardzības sistēmu.” Profesors norāda, ka Baltijas valstu sadarbību drošības nostiprināšanā centās aizkavēt arī PSRS un Vācija, “kas kā potenciālas kandidātes uz minēto valstu teritoriju negribēja pieļaut *status quo* no-

stiprināšanu Austrumeiropā”.²⁰⁵ Liekas, ka noteicošais tomēr bija nevis Polijas un Lietuvas konflikts, bet otrais faktors, kas vēlāk materializējās Molotova — Ribentropa pakta formā. Tuvu patiesībai ir arī anonīmā T.Tērauda viedoklis, kurā gan acīmredzot autoritārā režīma un cenzūras dēļ izpalikusi Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas tieša kritika.

Baltijas valstu mazo savienību veidojot

Triju Baltijas valstu ciešās kopdarbības ideja dzima un sāka realizēties Parīzes miera konferencē, bet savu pirmo praktisko papildījumu guva brīvības cīņu laikā, tiesa, galvenokārt starp Latviju un Igauniju. Latvijas parlamenta deputātu vairākums, valdība un Ārlietu ministrija, pirmām kārtām Z.Meierovica personā, paturēja prātā arī trejsavienību, visiem spēkiem mēģinot nodibināt Baltijas reģiona piecu zemju aliansi. Jo vairāk neveicās ar šā mērķa īstenošanu, jo vairāk latviešu politiķi un diplomāti domāja par mazo savienību. Sākumā šiem centieniem gan bija paralēls, bet, salīdzinot ar lielās Baltijas antantes veidošanas procesu, tomēr pakārtots raksturs. Taču no dienas kārtības šis mērķis nekad netika noņemts.

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas savienības jautājums izvirzījās baltiešu diplomātijas uzmanības lokā 1921.gada pavasarī, kad kārtējo reizi bija piedzīvota neveiksme lielā bloka organizēšanā. “Jaunāko Ziņu” 1921. gada 2.maija numurā bija ievietota intervija ar Z.Meie-

²⁰³ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 248.lpp.

²⁰⁴ Sīpols V. Slepenā diplomātija, 144.—145.lpp.

²⁰⁵ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, 40.lpp.

rovicu, kurā viņš atzīmēja, ka, pēc Sa-
biedroto domām, Baltijas valstis savu
neatkarību varēs saglabāt vienīgi ūn-
ijā. Viņš aicināja Lietuvu reāli novērtēt
starptautisko stāvokli un pievienoties
Latvijai un Igaunijai. Pēc ministra ie-
skata, Lietuvai sagaidīt "mīlestību no
pašomju Krievijas būtu vismaz naivi".

Šajā laikā notika vairākas divpusējas
un trīspusējas apspriedes un konsultāci-
jas starp eventuālās savienības dalībnie-
cēm, kuras izteicās par šādas alianses
nepieciešamību, bet pagaidām bez Poli-
jas. Z.Meierovics no 2. līdz 7. maijam
Rīgā diskutēja ar Lietuvas jauno ārlietu
ministru Dr. J. Puricki un vienojās, ka
"jācenšas panākt visu Baltijas valstu sa-
vienību, bet pirmkārt tāda būtu slēdza-
ma starp trijām valstīm: Latviju, Lietu-
vu un Igauniju, jo militāra konvencija
ar Poliju pagaidām nav iespējama".

No otras puses, Z.Meierovics dekla-
rēja, ka "Latvija nevar noslēgt militā-
ro konvenciju ar Lietuvu pret Poliju,
attiecībā uz Viļņas jautājumu Latvija
uztur labvēlīgu neitralitāti, bet patur
tiesības mainīt savu viedokli Polijas uz-
brukuma gadījumā".²⁰⁶

No Rīgas J.Purickis devās uz Talli-
nu, taču panākt šajā jautājumā vieno-
šanos ar igauņiem viņam neizdevās.
Igaunija, nevēlēdamās bojāt savas at-
tiecības ar Poliju, izturējās noraidoši
pret Lietuvas iesaistīšanu aliansē.

Latvijas Ārlietu ministrija 1921. ga-

da 14. jūnija vēstulē Latvijas sūtnim So-
mijā K. Zariņam norādīja, ka Baltijas val-
stu savienība jāveido pakāpeniski, sākot
ar Latvijas, Lietuvas un Igaunijas apvie-
nību. Tikai pēc tam jānoslēdz poļu un
baltiešu valstu savienība, kurā Polijai
"nebūtu vienai noteicošais vārds".

Mazo Baltijas valstu alianses izvei-
došanas plānus atbalstīja arī Latvijas
sociāldemokrāti. Viens no viņu parti-
jas līderiem F.Cielēns, piemēram,
1921. gada 20. jūlijā rakstīja avīzē
"Sociāldemokrāts", ka LSDSP jau di-
vus gadus cenšas panākt šādas savie-
nības nodibināšanu.

Z. Meierovics 2. un 3. jūlijā Valkā ap-
spriedās ar Igaunijas ārlietu ministru
A. Pīpu un tika panākta noruna par
militāras savienības noslēgšanu starp
abām valstīm. Igauniju valstsvīrs vēlreiz
deklarēja: ja arī Lietuva piedalītos ali-
ansē, tad šo faktu varētu iztulkot tādē-
jādi, ka tā vērstā pret Poliju. Bet Iga-
nijai nebūtu nekādu iebildumu, ja tādu
pašu līgumu kā ar igauņiem Latvija pa-
rakstītu arī ar Lietuvu. Tādā veidā ne-
tieši būtu nodibināta trejsavienība.

Darbs turpinājās Tallinā, kur 7. jūli-
jā Latvija un Igaunija parakstīja preli-
mināru vienošanos par savstarpēju mi-
litāru palīdzību, ja notiktu uzbrukums
vienai vai otrai valstij. Tomēr šis līgums
netika ratificēts, jo neizdevās nokārtot
Roņu salas un Lauru kolonijas piederī-
bas jautājumu²⁰⁷, kā arī savstarpēju no-

²⁰⁶ Počs K. "Sanitārā kordona" valgos, 132.lpp.

²⁰⁷ Roņu sala - sala Rīgas jūras līča vidus daļā uz taisnās līnijas starp Kolkas ragu un Ainažiem. Garums no ziemeļrietumiem uz dienvidaustrumiem ap 5 km, platums no dienvidrietumiem uz ziemeļaustrumiem līdz 3 km. Līdz 1660.gadam piederēja Kurzemes bīskapijai, pēc tam Vidzemei, kur bija pieskaitīta Rīgas apriņķim, bet no 1713.gada Arensburgas (Sāmsalas) apriņķim. Kopš viduslaikiem salas iedzīvotāji - 19.gadsimta beigās ap 300 - zviedri, kuru galvenā iztika - zveja, pa daļai arī roņu medības. Tā kā igauņiem jau piederēja 817 salas, latvieši gribēja Baltijas jūrā vismaz vienu salu. Kad kļuva skaidrs, ka šo strīdus objektu nedabūt, viņi pieprasīja, lai kaimiņi neuzceļ šajā zemes stūrītī nocietinājumus, atļauj ierīkot savu radiostaciju informācijai par ledus stāvokli ziemā un ogļu noliktavu ledū iesprostoto kuģu apgādāšanai.

Lauru kolonija - latviešu apdzīvota vieta dienvidaustrumu Igaunijā pie Latvijas robežas. Ap 35 km garajā un 30 km platajā teritorijā 19.gadsimta 60.gadu sākumā no Vidzemes ieceļoja gandrīz 400 latviešu, kas kompakti apmetās bijušajā Lauru muižā, iepērkot tās zemi par dzimtu. Kolonisti jau 1867.gadā uzcēla zem viena jumta skolu un baznīcu. 19.gadsimta beigās skolā bija astoņi pedagogi un ap 250 audzēkņi. 1935.gadā ap 2100 kolonijas latviešiem bija pat 4 skolas. Tomēr sakarā ar igauņu nedraudzīgo nostāju kolonisti pakāpeniski pārcēlās uz dzīvi Latvijā.

rēķināšanos sakarā ar kopīgu cīņu pret vācu karaspēku 1919. gadā.

Pēc dažām dienām — no 11. līdz 13. jūlijam — Rīgā notika Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ārlietu ministru konference. Tajā vispirms apsprieda jautājumu par Lietuvas pievienošanos Latvijas un Igaunijas savienībai, t.i., par tāda paša līguma parakstīšanu, kāds jau bija noslēgts starp abām ziemeļkaimiņiem. Tā kā J. Purickis pieprasīja ciešu fronti pret Poliju, trīs Baltijas valstu savienību Rīgā nenodibināja. Parakstīja vienīgi tiesu, satiksmes un tranzīta konvencijas un konsulāros līgumus, kā arī tika nolemts regulāri sasaukt triju valstu ārlietu ministru un ekonomisko resoru pārstāvju sanāksmes.

“Latvijas Kareivis” par konferences rezultātiem 19. jūlijā publicēja interviju ar Z. Meierovicu. Viņš optimistiski atzīmēja: lai gan vēl nevar runāt par trejsavienību pilnīgā nozīmē, t.i., arī politiskā un militārā ziņā, tomēr varot jau noteikti sacīt, ka uz sasniegtās bāzes Baltijas zemju alianse realizēšoties divsavienībās. Esot panākta cieša ārējās politikas līnijas saskaņošana tajos jautājumos, kuros visiem iespējamās savienības locekļiem ir kopējas intereses. “Brīvā Zeme” pēc divām dienām ievietoja rakstu, kurā bija atzīts, ka triju mazo valstu vienošanās ir ļoti problemātiska un ka parakstītas tikai vairākas formālas konvencijas. Arī “Latvijas Sargs” 22. jūlijā vēstīja, ka ciešāka tuvināšanās politiskajā jomā panākta vienīgi starp Latviju un Igauniju. Ar Lietuvu nekādas konkrētas vienošanās neesot izstrādātas. Tādējādi faktiski tika atzīts, ka triju valstu savienības izveidošanas plāni cietuši neveiksmi. Taču baltieši, pirmām kārtām latvieši un igauņi, nebūt nedomāja atmest šai idejai ar roku. Viņi patiešām sāka ar divsavienību.

Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienība

Tās dibināšanas konference notika Tallinā no 1923. gada 25. oktobra līdz 1. novembrim. Igauniju pārstāvēja ārlietu ministrs F. Akels, bij. ārlietu ministrs A. Pīps, tirdzniecības un rūpniecības ministrs B. Rostfelds, ģenerāļi J. Sots un E. Peders un citi. Latvijas delegācijā bija Ministru prezidents un ārlietu ministrs Z. Meierovics, tieslietu ministrs V. Holcmanis, finanšu ministrs R. Kalnings, sūtnis Igaunijā J. Seskis un vairāki citi diplomāti.

*

Nākamā diplomāta Jāņa Seska dzīves ceļš sākās 1877. gada 16. maijā Cēsu apriņķa Vaiaves pagasta Lejaspiekūnās lauksaimnieku ģimenē. Pēc attiecīgā eksāmena nokārtošanas 1897. gadā sākās viņa darba gaitas Lejasciema pagasta Kalna skolā, Straupes draudzes un Lielstraupes pagasta skolā. Kā gandrīz visi latviešu tautskolotāji, arī J. Seskis bija Piektā gada revolūcijas dalībnieku pulkā. Lai izvairītos no aizmuguriski piespriedā nāvesoda, viņam neatlika nekas citas kā emigrēt uz Rietumeiropu. Nokļuvis Šveicē, jaunais latviešu censonis Bāzeles un Bernes universitātē studēja (1907—1910) vācu, franču un angļu valodu, kā arī pedagogiju. Viņš pietiekami apguva arī itāļu valodu, ar vārdnīcu varēja lasīt spāņu un itāļu mēlē un, strādājot Igaunijā, kā teikts kādā anketā, “pa bišķem arī igauņiski”. Tad jauno valodu pedagoga darbs gandrīz četru gadu garumā Parīzē, Augsto tirdzniecības zinātņu skolas priekšskolā.

J. Seskis, labi iepazinis Rietumu kultūru un valodas, izmantojot Krievijā izsludināto amnestiju revolūcijas dalībniekiem, 1913. gada beigās devās mājup. Tēvzeme nesagaidīja viņu atplestām rokām. Savās atmiņās J. Seskis raksta: “Atgriezies dzimtenē, jutos kā no maizes klaipa atgriezts riecieni. Daži no bijušajiem darbabiedriem, pat revolucionāri, bija kļuvuši “prātīgi pilsoņi”, atmetuši pārdrošās politiskās idejas un karstgalvību, samierinājušies ar reālajiem

Jānis Seskis

apstākļiem, lai iedzīvojušies pastāvošā kārtībā, nolikuši eksāmenus un, sekmīgi kāpdami pa sabiedrības iekārtas kāpnēm, ieguvuši "činas" un ordeņus. Ja ar šādu bijušo biedru sarunājos, tad īsā brīdī

noskaidrojās, ka garīgi esam gājuši katrs savu ceļu un atsvešinājušies. Pēc pusstundas nevienam vairs nebija nekā, ko varētu stāstīt vai prasīt. Ceļi šķirušies... Rets emigrants, kas to pašu nav izjutis pēc pirmās izrunāšanās ar veciem draugiem."²⁰⁸

Lai atkal nenokļūtu policijas nagos, J. Seskis nedrīkstēja strādāt, īpaši jau savā pusē, ne par skolotāju, ne par avižnieku, lai gan žurnālistika viņu interesēja, ne kādā citā sabiedrībai redzamā vietā. Tāpēc vidzemnieks devās uz Kurzemi, lai ar A. Ķeniņa ieteikumu kļūtu par divas reizes nedēļā iznākošā sabiedriski politiskā un literārā laikraksta "Ventspils Apskats" redakcijas locekli un autoru.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, arī J. Seskim vajadzēja uzvilkt pelēko karavīra šineli. Gandrīz trīs gadus viņš nodienēja Petrogradā slavenā Preobraženskas gvardes pulka rezerves bataljonā. Kā labi izglītotam cilvēkam Seskim uzticēja skrīvera pienākumus. Kādreizējam politēmigrantam ceļš uz karaskolu, protams, bija slēgts. Taču reflektantu sagatavošanai iestāju eksāmeniem viņš derēja.

Ziemeļu Palmīrā J. Seskis sagaidīja arī 1917.gada Februāra revolūciju. Kā savas vienības delegāts viņš piedalījās pilsētas garnizona pārstāvju pirmajā sapulcē Taurijas pilī. Ne tikai piedalījās, bet arī runāja. Viņš bija demokrāts, bet ne sociāldemokrāts, tāpēc viņam neļāva pabeigt uzstāšanos, jo aicinājumu turpināt karu līdz

galīgai uzvarai vienkāršie kareivji nevarēja pieņemt.

"Pieredzējumi un pārdzīvojumi revolucionāro kareivju starpā mani pārliecināja," raksta J. Seskis, "ka Krievijas armija neizbēgami sagrūs, ka Krievijā būs haoss, ka Krievija nav vairs spējīga līdzdarboties pasaules karā. Ar to uzmācās secinājums, ka Latvijas likteņa izšķiršana atkarāsies no Antantes uzvaras un pašas latviešu tautas rīcības"²⁰⁹.

Kroņa maize acīmredzot tomēr nebija bijusi salda, tāpēc 1917.gada vasarā komisija atzina J. Seski par nederīgu kara dienestam. Īsi pirms Jāņiem viņš atgriezās dzimtenē, savu militāro karjeru beidzis, ironiski atzīmējot — "pat bez jefreitora činas".

Dienot Petrogradā, J. Seskis bija laiku pa laikam iegriezies Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejā un iepazinies ar tādām izcilām personībām kā Jānis Čakste, Arveds Bergs, Vilis Olavs, Jānis Goldmanis u.c.

1917.gada oktobra sākumā viņš saņēma vēstuli no J. Goldmaņa ar aicinājumu ierasties Krievijas galvaspilsētā. Tur J. Seskis izgāja savas diplomātijas skolas pirmo klasi. Otrā klase bija Parīzes miera konferencē. Par šīm mācībām jau tika stāstīts grāmatas iepriekšējā nodaļā. J. Seskis strādāja Latvijas diplomātiskā pārstāvja amatā Šveicē no 1920.gada 1.jūnija līdz 1921.gada 9.janvārim.²¹⁰ Šajā īsajā laikā pats nozīmīgākais pasākums, kurā Latvijas delegācijas sastāvā piedalījās J. Seskis, bija Tautu Savienības pilnsapulce Ženēvā 1920.gada novembrī un decembrī. Par šo notikumu viņš sīki stāstīja īpašā nodaļā plašā rakstā "Latvijas valsts izcelšanās un viņas izredzes", kuru 13 numuros 1921.gada jūlijā un augustā publicēja avīze "Latvijas Sargs".

Pēc tālīnās Parīzes un Bernes J. Seski gaidīja dienests tuvīnajā Tallinā.

*

Ar Ministru kabineta 1921.gada 18.aprīļa lēmumu Seski iecēla par rezidējošo ministru pie Igaunijas valdības.²¹¹ Jau pēc četrām dienām viņš sa-

²⁰⁸ Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē, 10.lpp.

²⁰⁹ Turpat, 27.lpp.

²¹⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1356.l., 4.lp.

²¹¹ Turpat, 6.lp.

ņēma no valsts galvas — Satversmes sapulces prezidenta J.Čakstes — akreditēšanas grāmatu. Apmēram pēc gada J.Seska statuss nedaudz mainījās — 1922.gada 29.jūnijā valdība nozīmēja viņu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru turpat.²¹²

Darbs un dzīve Tallinā turpinājās astoņus gadus. Tas nebija viegls laiks, jo vēl vajadzēja galīgi noregulēt Latvijas un Igaunijas robežas, noslēgt līgumus par sadarbību militārā, muitas, pasu un citos jautājumos. Abām jaunvalstīm, kas pirmo reizi bija iegājušas starptautiskā aprītē, netrūka ambīciju gan minētājās, gan arī citās sfērās. Tāpēc neizpalika asas, bet lietišķas diskusijas, un nereti vajadzēja prast atrast kompromisus.

J.Seskis, strādājot Tallinā, bieži informēja Latvijas lielāko politisko avīžu auditoriju par abu kaimiņvalstu attiecībām un par Igaunijas saimniecisko, politisko un kultūras dzīvi. Pirmais materiāls šajā sērijā bija "Latvijas Kareivja" 1921.gada 28.augusta numurā publicētā intervija "Igaunija un Latvija". Autors uzsvēra, ka attiecības starp abām valstīm ir labas un draudzīgas. Kaimiņzemes vieno dzīla iekšēja pārlicība par viņu saimniecisko un politisko interešu un mērķu kopību tagad un nākotnē. Agrākās nesaskaņas ir pārvarētas, bet daži vēl nenokārtoti jautājumi kā robeža tiks izšķirti tādā garā, kas apmierinātu abas puses. Baltijas valstu savienības jautājumā, turpināja J.Seskis, Igaunijas viedoklis lielā mērā saskan ar Latvijas viedokli. Alianse jāveido pakāpeniski, jāatceļ muiņas robeža starp abām valstīm utt.

Publikācijas autors atzīmēja, ka Igaunijas rūpniecība un lauksaimniecība ir maz cietusi karā, taču patlaban pārdzi-

vo smagu krīzi. Agrāro reformu realizē tikpat konsekventi kā Latvijā. Jaunsaimniecības attīstās labi. Attiecības ar padomju Krieviju ir korektas. Caur Tallinas ostu tiek virzīts kaimiņvalsts tranzīts. Pēc J.Seska ieskata, igauņu valdības stāvoklis ir pilnīgi stabils. No 100 parlamenta deputātiem opozīcijā ir kādi 10 sociāldemokrāti un 5 komunisti. Sociāldemokrāti piekopj valstisku politiku.

"Brīvā Zeme" 1923.gada 9.novembrī atstāstīja J.Seska priekšlasījumu par Latvijas un Igaunijas attiecībām, kuru viņš nolasīja Latviešu zemnieku savienības (diplomāts bija šīs partijas biedrs) Rīgas nodaļas biedru vakarā. Referents pirmām kārtām raksturoja igauņu jaunā parlamenta sastāvu un grūtības valdības sastādīšanā. Viņš atzīmēja, ka deputātiem būs jāizstrādā jauni likumi, jo vēl spēkā daudzi vecās Krievijas likumi. Jāpabeidz agrārā reforma, kura ir daudz radikālāka nekā Latvijā. Muižniekiem nav atstāta neatsavināma zemes daļa. Valstī izveidots ap 19 tūkstoš jaunsaimniecību. Kreiso partiju ziedu laiks ir beidzies.

J.Seskis atzīmēja, ka viens no zināmās saimnieciskās krīzes cēloņiem ir Krievijas tranzīta samazināšanās. Tas radījis vajadzību tuvoties Latvijai. Runātājs uzsvēra, ka Igaunijai un Latvijai ir jāiet kopā saimnieciskos jautājumos, jo "tas stiprina abas valstis". Pēc "Brīvās Zemes" vērtējuma, "Seska kunga interesantais priekšnesums ieguva vispārēju piekrišanu". Līdzīgus jautājumus sūtnis aplūkoja sarunās ar žurnālistiem — "Igaunijas politiski ekonomiskais stāvoklis", "Igaunijas saimnieciskais stāvoklis", "Par Estijas politisko un saimniecisko stāvokli"²¹³

²¹² LVVA, 2570.f., 14.apr., 1356.l., 6.lpp.

²¹³ Brīvā Zeme, 1924, 13.marts, 12.jūn.; Latvijas Kareivis, 1924, 7.nov.

u.c. materiālos. Tie nodrošināja vajadzīgo publicitāti abu draudzīgo kaimiņvalstu attiecībās.

Lai apvienotu un koordinētu darbu aizsardzības, robežu, tirdzniecības, muitas un citās jomās, Latvija un Igaunija 1923.gada Tallinas konferences pēdējā dienā 1.novembrī parakstīja četrus līgumus: aizsardzības savienības, robežu nospraušanas, kara laika finansiālo prasību nokārtošanas, pagaidu ekonomisko un muitas savienības līgumu. Svarīgākais no tiem bija aizsardzības vienošanās, kas radīja pamatu abu valstu militārai un politiskai aliansei. Līgumam bija izteikti defensīvs raksturs. Tā slēdzējas apņēmas:

— piekopt miera politiku, nostiprināt draudzību un izveidot saimnieciskas attiecības ar visām nācijām, sevišķi starp Baltijas valstīm un to kaimiņu zemēm;

— saprasties tajos ārpolitikas jautājumos, kam ir kopīga nozīme, un sniegt savstarpēju politisko un diplomātisko atbalstu;

— neprovocēta uzbrukuma gadījumā bez aicinājuma no otras līgumslēdzējas sniegt palīdzību otrai valstij un uzskatīt sevi par kara stāvoklī esošu pret agresoru;

— uzdot abu republiku iestādēm vienoties, kādā veidā abām zemēm jāsniedz savstarpējā palīdzība 3.panta īstenošanai;

— neslēgt ar citām valstīm pamiera un miera līgumus bez vienošanās ar savu sabiedroto;

— visus diplomātiskā ceļā neizšķiramos strīdu jautājumus nodot starptautiskai tiesai vai starptautiskam vidutājam;

— neslēgt savienības līgumus ar citām valstīm bez sabiedrotās piekriša-

nas un katrai darīt zināmus ar citām valstīm noslēgto līgumu tekstus.

Vienošanos noslēdza uz 10 gadiem ar tiesībām līgumu uzteikt vienu gadu pirms saistību izbeigšanās.²¹⁴

Pēc plašākas diskusijas par Roņu salas piederību parakstīja vienošanos par robežām, Latvijai atsakoties no šīs teritorijas. Latviešu delegācija apņēmas maksāt Igaunijai 30 milj.marku par Latviju kritušo igauņu karavīru ģimeņu apgādāšanai.

Tallinā noslēgtā Latvijas un Igaunijas savienība kopš tā laika uz nevienu vien gadu kļuva par vienu no latvju zemes ārpolitikas stūrakmeņiem. Ārlietu ministrijas Baltijas nodaļas vadītājs A.Balodis jau pirms nule apskatītās konferences "Jaunāko Ziņu" 1923.gada 11.oktobra numurā publicētajā rakstā "Trejsavienība" uzsvēra, ka daudz apcerētās un pārrunātās Baltijas valstu alianses noslēgšanas darbs "nekavējoši jāievada ar Latvijas-Igaunijas-Lietuvas trejsavienību. Šai politiskai kombinācijai jāklūst par ievērojamu miera, draudzības, kultūras un politiskas stabilitātes pamatfaktoru Baltijas jūras austrumpiekrastē". Politiskais stāvoklis Baltijas valstīs un Eiropā ir labvēlīgs šai savienībai. Kas attiecas uz Lietuvu, tā varēs visvairāk iegūt "ciešā sadarbībā ar Latviju un Igauniju". Būtu kļūda, norādīja A.Balodis, ja kāds iedomātos, ka trejsavienība varētu tikt vērsta pret Poliju vai Somiju. Viņš beidza publikāciju ar patētiskiem vārdiem: "Darīsim lielu darbu un būsim paši lieli garā un savā vienādības uztverē, un slēgsim Latvijas-Igaunijas-Lietuvas brālību — trejsavienību."

Lai gan diplomāta cerības pilnībā

²¹⁴ Valdības Vēstnesis, 1923, 18.dec.

nepiepildījās, viņš rakstā "Tallinas konference", kuru iepriekš minētā avīze ievietoja 1923. gada 22. decembra laidienā, apmierināts secināja: "Baltijas jūras austrumpiekrastes stāvokļa nokārtošana (..) ir patiešām vēsturiskas dienas." Noslēgtie līgumi "nostājas blakus mūsu labākiem ieguvumiem starptautiskā politikā. Te būs iemesls sajūsmai un lielam gandarījumam".

Lietuvas valdība tūlīt izvirzīja jautājumu par pievienošanos jaunajai aliansei. Arī Latvijas ārlietu ministrs L.Sēja, kas 1924. gada janvārī nāca Z.Meierovica vietā, informēja, ka viņš ir par Baltijas valstu trejsavienības nodibināšanu. Taču Igaunija, pakļaudamās Polijas spiedienam, joprojām bija pret to. Arī Polija vienlaikus paziņoja, ka tā vēlētos pievienoties divsavienībai, bet kā latvieši, tā igauņi, vērojot ieilgušo Viļņas konfliktu, par to diezīn kā nepriecājās, un jautājums palika atklāts.

G.Čičerins pēc Tallinas konferences saskatīja Latvijas un Igaunijas savienībā Francijas ietekmi (drīzāk gan tā bija Anglijas ietekme — *R.T.*) un kvalificēja šīs alianses nodibināšanu kā naidīgu aktu pret Padomju Savienību. Taču šis protests bija vairāk formas pēc. Maskava priecājās, ka abas Baltijas valstis nebija sasaistījušās ar Poliju tās ierosinātajā blokā. Trīs miljonu cilvēku apdzīvotās valstiņas neuztrauca lielo Padomju Savienību. Tās Ārlietu tautas komisariāta kolēģijas loceklis F.Rotsteins 1924.gada februārī informēja Latvijū un Igauniju, ka padomju valdība uzskata gan aliansi par dabīgu, bet brīdināja nepaplašināt to ziemeļu un dienvidu virzienā.

Kauņas konference

Pēc Lietuvas iniciatīvas no 1924.gada 19. līdz 22. maijam baltiešu konference notika Kauņā. Namatēvu delegāciju vadīja ministru prezidents E.Galvanausks, Latvijas — L.Sēja un Igaunijas — ārlietu viceministrs K.Tofers. Konferencē strādāja politisko, saimniecisko un tehnisko jautājumu komisija. Politiskie jautājumi bija formulēti tā, lai Polija nebūtu aizskarta. Lietuvas ziemeļu kaimiņi atviegloti uzelpoja, kad E.Galvanausks vispār noņēma no darba kārtības Viļņas problēmu. Oficiālajā sarunu reglamentā nebija iekļauts arī jautājums par Lietuvas pievienošanos Latvijas un Igaunijas divsavienībai. Tāpat aiz uzmanības loka palika militārā sadarbība.

Konferencē plānoja izskatīt, pirmkārt, triju Baltijas valstu ārpolitikas vēsturisko pamatojumu un galveno virzienu, kas veicinātu viņu neatkarību un nodrošinātu brīvu attīstību; otrkārt, Baltijas valstu attiecības ar kaimiņiem un "zināmām valstu grupām" (nenorādot, kādām); treškārt, konferējošo valstu piedalīšanās starptautiskajās organizācijās, vispirms Tautu Savienībā; ceturtkārt, izredzes un iespējas saskaņot triju valstu politiku augstāk minētajos jautājumos.²¹⁵

Konferences pieņemtajās politiskajās rezolūcijās bija ieteikts savām valdībām "1) atrast modusu 3 valstu kopdarbībā ārpolitikā, 2) koordinēt 3 valstu darbību Tautu Savienībā un citās starptautiskās organizācijās".²¹⁶ Jautājums par šo zemju aliansi dokumentāli netika formulēts. Lietuva ieteica orientēties Anglijas un Skandināvijas valstu virzienā, bet nespēja pateikt, kā tas būtu izdarāms.

²¹⁵ Jaunākās Ziņas, 1924, 20.maijs

²¹⁶ Počs K. "Sanitārā kordona" valgos, 200.lpp.

Domājot par Kauņas konferenci, 1924.gada sākumā Rīgā ieradās Lietuvas ekonomiskā delegācija, lai vāktu materiālus par ekonomiskiem jautājumiem, kas saista abas valstis, kā arī lai iepazītos ar Latvijas un Igaunijas saimniecisko līgumu un iespēju pievienoties tam. Līdzīga Latvijas delegācija tā paša gada februārī apmeklēja Lietuvu.

Baltiešu delegācijas Kauņā aplūkoja trīs galvenos saimnieciskos jautājumus. Pirmkārt, pasākumus triju Baltijas valstu muitas politikas vienkāršošanai un tarifu unifikācijai, lai atvieglinātu tirdznieciskos sakarus un veicinātu ražošanas attīstību. Otrkārt, iespējas noslēgt konferējošo valstu tirdzniecības līgumu, kas ietu pāri vislielākās labvēlības principiem. Treškārt, satiksmes un tranzīta problēmas. Lēmumam šajos jautājumos gan bija ļoti vispārējs raksturs: "1) realizēt ekonomisku tuvināšanos starp Igauniju un Lietuvu, no vienas puses, un Latviju un Lietuvu, no otras puses, noslēdzot līgumus, kuros ietu tālāk par vislielākās labvēlības principu; 2) nodibināt ekspertu komisiju, kas izstrādās ekonomiskās tuvināšanās līgumus."²¹⁷

K.Počs pamatoti norāda, ka galvenais iemesls, kura dēļ Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ekonomiskā tuvināšanās cieta neveiksmi, bija "objektīva pamata trūkums Baltijas valstiņu ciešai ekonomiskajai sadarbībai. To galvenās eksportpreces bija vienādas, turpretī Latvijas rūpniecības preču eksportu uz Lietuvu kavēja gan samērā augstās aizsargmuitas, gan arī nespēja konkurēt ar Vācijas un Anglijas precēm Lietuvas tirgū. Rezultātā Baltijas valstu savstarpējie saimnieciskie sakari nebija nozīmīgi."²¹⁸

Daudz labāk veicās kontaktu paplašināšanā un daudzveidošanā kultūras laukā. To labi parādīja 1921.gadā nodibinātās biedrības "Latviešu un lietuviešu vienība" organizētais brāļu tautu pirmais kongress, kas notika Rīgā no 1924.gada 25.līdz 27.jūlijam. Tas pulcēja ap 500 dalībnieku. Vairāk nekā 100 viesu bija no Lietuvas, viņu skaitā ne viena vien prominenta persona.

Delegātus Latvijas valdības vārdā apsvēica finansu ministrs R.Kalnings un L.Sēja, atgādinot Ārlietu ministrijas nama fasādes moto "*Concordia res parvae crescunt*" (vienībā mazas lietas aug). R.Kalnings uzsvēra, ka ir nepieciešams izveidot Latvijas, Lietuvas un Igaunijas savienību, un ar nožēlu atzina, ka šo valstu "tautas vietnieku sapulces vēl nav nākušas pie šīs pārlicības".

Konference nolēma panākt ciešāku abu nāciju intelektuālu sadarbību, savstarpēju iepazīšanos ar kaimiņtautas kultūras sasniegumiem, apmainīties bibliotēkām, kultivēt kā vienā, tā otrā nacionalitātē brālības un vienības apziņu, preseī informēt objektīvi par notikumiem otras valsts dzīvē, skolās un žurnālistiem mācīt latviešu un lietuviešu valodu, panākt saimniecisko apvienību un muitas ūniju, likvidēt satiksmes ierobežojumus, atcelt savstarpēji vīzas utt. Latviešu pārstāvji pat solīja atbalstīt Viļņas atgūšanas centienus. Daudz kas no iecerētā palika tikai uz papīra, nemaz nerunājot par sapņu pilsētas atdabūšanu. Kongresa rezolūcijā ietvertā prasība pievienot Viļņu Lietuvai neatbilda Latvijas valdības politikai, tāpēc tā L.Sējas personā norobežojās no šā neapdomātā lē-

²¹⁷ Počas K. "Sanitārā kordona" valgos, 201.lpp.

²¹⁸ Turpat

muma, vēloties saglabāt labas attiecības ar Poliju.

1924.gada 15.oktobrī Kauņā notika Lietuvas ārlietu ministra V.Čarnecka un Latvijas jaunā sūtņa A.Baloža sarunas, kurās kaimiņvalsts izteica vēlēšanos veidot ciešu Baltijas ūniju, ieskaitot saimniecisko un militāro, bet latviešu puse bija atturīga. L.Sēja pēc tam informēja F.Cielēnu, ka Lietuvas valdība gan gribot politisku un militāru savienību ar Latviju, bet tikai tādu, kas palīdzētu tai cīņā pret Poliju Viļņas dēļ.

*

Antons Balodis nācis pasaulē 1880.gada 3.janvārī Valkas apriņķa Jērcēnu pagastā. Pabeidzis Valkas skolotāju semināru (1900), strādāja par skolotāju Vestienas draudzes skolā. Piedalījies Piektā gada revolūcijā. Lai izvairītos no represijām, no 1906. līdz 1911.gadam dzīvoja Šveicē un Francijā, kur Grenobles universitātes valoduursos apguva franču, vācu un angļu mēli. Nostrādājis kādu laiku par valodu skolotāju Cīrihē, atgriezās Krievijā un līdz 1920.gadam pasniedza franču valodu Baku, vienlaikus čakli piedaloties turienes latviešu kolonijas sabiedriskajā dzīvē. A.Balodis ar pseidonīmiem *Antons Kraujiņš*, *Civis* un citiem publicējis daudzas literatūrzinātniskas apceres, īpaši pievēršoties Raiņa daiļradei. Arī būdams diplomātiskajā dienestā, turpināja aktīvi darboties žurnālistikā.

*

1920.gada 16.septembrī Latvijas Ārlietu ministrija saņēma A.Baloža iesniegumu, kurā viņš rakstīja, ka iedrošinās reflektēt uz brīvo Baltijas nodaļas vadītāja vietu. Sīki pastāstījis savu biogrāfiju, iesniedzējs beidza lūgumu ar vārdiem: "Dažādos dzīves stāvokļos un vietās mani vienmēr vadījusi noteikta griba būt derīgam latvju sabiedrībai. Šī dziņa, pirmai iespējamībai ro-

doties, mani p ā r v e d a dzimtenē, un viņa, kā jau ticu, palīdzēs man pārvarēt jaunā amata grūtības, un ceru, ka Jūs, m i n i s t r a kungs, manu lūgumu ievērosiet un uz-

Antons Balodis

ticēsiet man Baltijas nodaļas vadīšanu, dodot man tādā kārtā iespējāmību strādāt līdz brīvās neatkarīgās Latvijas izbūvē." Turpat bija ministrijas politiskā departamenta direktora L.Sējas rezolūcija: "Likt priekšā apstiprināt A.Balodi par Baltijas valstu nodaļas vadītāju." Ar Z.Meierovica tā paša gada 25.septembra pavēli tas tika izdarīts.²¹⁹

Pirmais jaunā ierēdņa nopietnākais uzdevums, kā noteica Ministru kabineta 1921.gada 29.decembra lēmums, bija vadīt starpresoru komisiju rēķinu kārtošanai ar Igauniju, Poliju un Lietuvu. Ar ārlietu ministra tā paša gada 10.marta pavēli A.Balodim kā Latvijas delegācijas ekspertam vajadzēja doties uz Baltijas valstu ārlietu ministru konferenci Varšavā.

Komandējums sekoja komandējumam. Katrs no tiem bija mācībstunda vēl tikai topošajam diplomātam. Ministru kabinets 1922.gada 23.augustā nolēma jau apstiprināt A.Balodi par Latvijas delegācijas locekli Baltijas valstu ārlietu ministru konferencē Tallinā. Ar valdības 1923.gada 23.oktobra lēmumu viņu komandēja kā Latvijas delegācijas ģenerālsekretāru Latvijas un Igaunijas ārlietu ministru apspriedē igauņu galvaspilsētā. Tā kā Ministru kabi-

²¹⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 91.l., 2.lp.

nets 1924.gada 12.februārī bija apstiprinājis A.Balodi par Latvijas delegācijas locekli kārtējā Baltijas valstu ārlietu resoru vadītāju konferencē, vajadzēja mērot ceļu uz Varšavu. Tādā pašā statusā viņš 1924.gada maijā piedalījās Kauņas konferencē, par kuru jau bija stāstīts.²²⁰

Kā baltiešu lietu labu pārzinātāju Valsts prezidents J.Čakste ar 1924.gada 30.jūnija pavēli iecēla A.Balodi par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Lietuvā, skaitot no 1.jūlija. Viņš ieradās Kauņā un uzņēmās sūtniecības vadību 21.jūlijā.²²¹ Tā paša gada 18.oktobrī A.Balodis tika pilnvarots kā Ārlietu ministrijas pārstāvis parakstīt nolīgumu ar Lietuvu par pierobežas iedzīvotāju robežas pāriešanu, kā arī apspriest jautājumus attiecībā uz abu valstu satiksmi. 1927.gada 16.februārī viņš saņēma pilnvaru sakarā ar Latvijas un Lietuvas robežu nosprausšanu noslēgt un parakstīt starpvalstu nolīgumu par nekustamo mantu ieviešanu zemes grāmatā.²²²

Z.Meierovics ar V.Čarnecku atkal tikās Rīgā no 1925.gada 28.līdz 30.aprīlim. Latvijas ārpolitikas vadītājs izteicās LTA korespondentam, ka šī vizīte palīdzēsot "pārbaudīt un noskaidrot Latvijas-Lietuvas politiskās attiecības un stiprinās dabīgās saites un nepieciešamo kopdarbību starp brāļu tautām".²²³ Ministri sagatavoja vairākas konvencijas, kas regulēja koku pludināšanu Daugavā, Lielupē, Mūsā, Mēmelē, Ventā, Vadakstē un Bārtā (tās parakstīja 1925.gada 30.jūnijā), zvejniecību un zivkopību, dezertieru izdošanu u.c. Viņi nolēma jūnija sākumā organizēt Rīgā triju Baltijas valstu konferenci.

Šis lēmums radīja lielu neapmierinātību Polijā, kura darīja visu iespējamo, lai minēto plānu izjauktu, jo uzskatīja, ka konference veicinās Lietuvas pozīciju nostiprināšanos. Kopā ar poļiem tajā pašā virzienā darbojās arī Anglijas valdība. Tās diplomātiskie pārstāvji, solidarizēdamies ar Poliju, prasīja atlikt baltiešu konferenci, lai tā notiktu tikai pēc gatavojamās Latvijas, Igaunijas, Somijas un Polijas konferences. Par vislabāko variantu viņi uzskatīja trejsavienības sasaukšanas atcelšanu vispār. Francija savu negatīvo nostāju pret Latvijas tuvināšanos Lietuvai bija deklarējusi jau agrāk. Tā bija par Polijas savienību ar Baltijas valstīm. ASV sūtnis Baltijas valstīs F.Kolemens 1925.gada jūlijā secināja, ka sadarbības gaisotne šajā telpā bija lielā mērā izgaisusi.

Z.Meierovics un V.Čarnecks no jauna sastapās Kauņā 1925.gada 30.jūnijā. Viņi nākamajā dienā parakstīja protokolu, kas paredzēja saimniecisko un šķirējtiesas līgumu noslēgšanu, kā arī īstenot Baltijas valstu tuvāku apvienošanu, līdz 1926.gada 1.martam noorganizējot Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ārlietu ministru konferenci līguma noslēgšanai un savienības radīšanai.

Latvija un Austrumu Lokarno

H.Kisindžers raksta, ka britu ārlietu ministrs O.Čemberlens 1925.gadā izvirzījis ideju par ierobežotu aliansi starp Lielbritāniju, Franciju un Beļģiju, kas garantētu vienīgi šo valstu robežas ar Vāciju. Taču "faktiski tā būtu militāra aliance ar mērķi pretoties

²²⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 91.l., 2.lp.

²²¹ Turpat, 3.lp.

²²² Turpat

²²³ Valdības Vēstnesis, 1925, 30.apr.

vācu agresijai rietumos”. Lokarno paktu, turpina amerikāņu diplomāts, “apsveica ar lielu atvieglojumu kā jaunas pasaules kārtības sākumu”. Francijas, Lielbritānijas un Vācijas ārlietu ministri A.Briāns, O.Čemberlens un G.Štrēzemans saņēma Nobela Miera prēmiju. H.Kisindžers norāda, ka Lokarno patiesībā iezīmēja Versaļas starptautiskās kārtības “beigu sākumu”.²²⁴

No 1925.gada 5.līdz 16.oktobrim skaistajā Šveices kūrvietā Lokarno sapulcējās 7 valstu — Vācijas, Francijas, Lielbritānijas, Itālijas, Beļģijas, Polijas un Čehoslovākijas — pārstāvji attiecību normalizēšanai ar Vāciju. Konferencē akceptētajā paktā Anglija un Itālija garantēja Vācijas–Francijas un Vācijas–Beļģijas robežu neaizskaramību. Atbilstoši jaunajam spēku samēram starp šīm valstīm tika panākts zināms *modus vivendi*. Situācija Rietumeiropā uz laiku stabilizējās.

Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs H.Albats, kas 1925.gada 24.decembrī kļuva par šā resora pārvaldnieku, resp., ministru pienākumu izpildītāju, izvirzīja jaunu plānu — radīt Austrumu Lokarno, Vācijai un Padomju Savienībai kopīgi garantējot Baltijas valstu drošību. Viņš jau 1921.gada sākumā bija ieteicis Latvijas politiku balstīt uz saprašanos ar Vāciju un Krieviju, izslēdzot Poliju no robežvalstu komandēšanas. Baltijas valstīm būtu bijusi iespēja drošāk pastāvēt ar vāciešu un krievu garantijām nekā šaurā poļu diriģētā joslā starp divām naidīgām lielvarām.

H.Albats savu plānu, kas radīja lielu ievēribu ne tikai Baltijā un Skandināvijā, bet arī Padomju Savienībā un Rietumeiropā, izklāstīja trijās intervi-

jās Latvijas presē. Diplomāts atzīmēja, ka Latvija pilnā mērā apsveic Lokarno paktu, bet tas jāpapildina ar Austrumu Lokarno, noslēdzot analogu vienošanos ar Padomju Savienību un citām Austrumeiropas valstīm. H.Albats tēlaini salīdzināja savu projektu ar koncentrētu riņķi, kas pakāpeniski plešas plašumā. Apļa centrā atrodas Baltijas valstis, kā arī Somija un Polija. Nākamajā kārtā ieslēdz arī Krieviju, vēl nākamajā — Vāciju. Aplis beidzas ar Skandināvijas valstu iesaistišanu kopējā savstarpējo garantiju sistēmā. Projekta autors uzsvēra, ka Baltijas valstis ir “neatsverami svarīgs faktors Eiropas miera stabilizēšanā”. Taču, pieņemot vēlamo par īstenību, viņš panāvi, lai neteiktu vairāk, rakstīja, ka šīs valstis “sastādīs ideālu vienību”.

Somijas pastāvīgais pārstāvis Tautu Savienībā, agrākais premjerministrs prof.R.Erihs intervijā somu presē 1925.gada 17.novembrī izteica mazliet citādu priekšlikumu. Saskaņā ar viņa plānu paktā bez Latvijas, Lietuvas, Igaunijas un PSRS būtu jāpiedalās arī Skandināvijas valstīm (šis bija tā saucamais Ziemeļu Lokarno projekts). R.Eriha ierosmi atbalstīja arī vairāki citi somu valstsvīri un prese, taču valdība norobežojās no tās. To pašu darīja Skandināvijas valstis. Zviedrijas sūtnis Helsinkos K.Hamiltons 1926.gada 15.februārī paskaidroja, ka neviena Skandināvijas zeme nevēlas nekādas garantijas līgumus ne ar krieviem, ne bez tiem.

Pret bija arī Padomju Savienība. Par to 1926.gada 18.februārī paziņoja G.Čičerins sarunā ar Polijas vēstnieku Maskavā. Viņš norādīja, ka šāda pakta noslēgšana ar PSRS piedalīšanos nozīmētu to, ka padomju valdībai pašu ro-

²²⁴ Kisindžers H. Diplomātija, 289.—291.lpp.

kām “būtu jāveido koalīcija, kas pret mums naidīga”.

Polijai nepatika H.Albata un R.Eriha projekti tāpēc, ka tie zināmā mērā atstātu poļu zemi likteņa varā. Viņu diplomātu ambiciozajiem plāniem nebija robežu. Polijas sūtnis Helsinkos 1925.gada 9.decembrī ierosināja Zviedrijas sūtnim turpat ne vairāk, ne mazāk kā panākt Polijas, Zviedrijas, Somijas un Padomju Savienības savstarpējas garantijas, varbūt vēlāk piesaisot arī Baltijas valstis...

Vācijai šie plāni nebija pieņemami tālab, ka tā sava ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ nespētu aizsargāt baltiešu valstis un varētu rasties konflikti ar krievu interesēm Baltijas telpā. Tā Ziemeļu Lokarno plāns izčākstēja.

Par Austrumu Lokarno interesējās arī Igaunijas jaunais ārlietu ministrs prof. A.Pīps un vairāki Lietuvas diplomāti. H.Albats joprojām bija pārliecināts, ka Latvija iegūs lielāku drošību, vienojoties ar Vāciju un Padomju Savienību. Kad viņš savas valdības vārdā atteicās slēgt ar Poliju sadarbības līgumu, 1926.gada februārī poļu sūtnis Rīgā viņu brīdināja, ka Varšava var vieneties arī ar Maskavu — uz Latvijas rēķina. H.Albats šos draudus uzņēma puslīdz nopietni un lūdza padomu no Anglijas sūtņa Baltijas valstīs Dž.Vona. Pēdējais poļu brīdinājumu uzskatīja par absurdu, bet nekādus ieteikumus nedomāja dot. “Britiem Baltijas valstu nākotne bija kļuvusi vienaldzīga,” secina E.Andersons. Viņaprāt, arī “padomju interesēs bija izjaukt jebkādu Baltijas valstu apvienību”.²²⁵

Lokarno Latvijas versiju reanimēja Fēlikss Cielēns, kas 1926.gada 19.decembrī kļuva par ārlietu ministru. Viņš

nāca klajā ar jaunu Austrumu pakta variantu.

*

F.Cielēna dzīves ceļš sācies 1888.gada 26.janvārī Ādažu pagasta Alderos, aldara ģimenē. Piedalījies Latvijas pirmo sociāldemokrātisko organizāciju darbā un Piektā gada revolūcijā. Studējis tieslietas Pēterburgas universitātē (1906–1909). 1910.gadā emigrē uz Parīzi, kur 1914. gadā mācības beidzis. Studējis valststiesības arī Šveicē. Rosīgi darbojies latviešu sociāldemokrātiskajā presē, rakstīdams galvenokārt par ārpolitikas un tiesību jautājumiem. 1915.gada novembrī izstrādājis pirmo Latvijas autonomijas projektu. Pēc 1917.gada Februāra revolūcijas atgriežas dzimtenē, kur aktīvi iesaistās sabiedriski politiskajos procesos un kļūst par vienu no 1918.gadā nodibinātās mazinieciskās sociāldemokrātiskās strādnieku partijas un bezpartijiskās Latvijas pašnolešanās savienības vadītājiem. Piedalās savienības biļetena “Brīvā Latvija” (1918) un laikraksta “Brīvais Latvis” (1918–1919), kā arī mēnešraksta “Laika Domas” (1918) — rediģēšanā. 1919.gada pirmajā pusē strādā Latvijas delegācijā Parīzes miera konferencē.

F.Cielēns, tā paša gada augustā atgriezies dzimtenē, tūdaļ ar visu sparū metas Latvijas politiskajā dzīvē. Kļuvis par Tautas padomes locekli, viņš jau 23.augustā runāja priekšparlamenta sēdē, apspriežot pavalstniecības likumu. F.Cielēns debatēja bieži, galvenokārt par ārpolitiskiem jautājumiem.

1920.gada aprīlī viņu ievēlēja Satversmes sapulcē, kur F.Cielēns, tāpat kā visās četrās Saeimās, kuru deputāts politiķis bija, parlamentārieša pienākumus pildīja ar lielu atbildības sajūtu. Viņš darbojās ārlietu, juridiskajā un Satversmes ko-

Fēlikss Cielēns

²²⁵ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 240.—241. lpp.

misijā. Pirmo no tām F.Cielēns vadīja vairāk nekā desmit gadu. E.Andersons atzīmē, ka "ar taktu un labu apstākļu izpratni Saeimas ārlietu komisija vienmēr prata sadarboties ar ārlietu ministriem".²²⁶

F.Cielēns Satversmes sapulcē referēja par septiņiem, pirmām kārtām ārpolitikas, likumprojektiem. To skaitā bija nolīgums starp Latviju un padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību un atgriešanos dzimtenē, par abu nolīguma slēdzēju pilsoņu mantu izvešanu un likvidēšanu, konvencija un statūti par tranzīta brīvību u.c. Runāja viņš par 21 likumu, tajā skaitā par Satversmi, kura projekta izstrādāšanā bija piedalījies. Deputāts iesniedza desmitiem priekšlikumu, parakstīja un pamatoja daudzus savas frakcijas pieprasījumus un jautājumus.

*

Bezpartijiskā inženiera J.Pauļuka 1923.gada janvārī sastādītās sestās Latvijas valdības ārlietu ministrs Z.Meierovics par savu otro biedru (pirmais bija Voldemārs Salnais, vēlāk ārlietu ministrs) uzaicināja F.Cielēnu ar balsstiesībām kabinetā. Viņš par šo laiku, kas gan ilga tikai pusgadu, jo valdība drīz krita, savos memuāros raksta: "Kad Meierovics pēc atvaļinājuma at sāka ārlietu ministra amata pildīšanu, mēs abi ļoti labi saskaņojāmies ārlietu vadībā. Šo sadarbību sekmēja viņa raksturs. Viņš nebija iedomīgs, labprāt uz klausīja citu domas, meklēja un atrada kompromisu (...). Par tuvāko praktisko mērķi spraudām politiskas, militāras un saimnieciskas ūnijas noslēgšanu ar Igauniju un Lietuvu."²²⁷

Margērs Skujenieks, tolaik vēl sociāldemokrāts maziņieks, 1926.gada decembrī sastādīja kabinetu, kas iegājis vēsturē ar apzīmējumu "kreisā valdība", jo tajā ietilpa četri sociāldemokrā-

ti: Rainis (izglītības ministrs), Voldemārs Bastjānis (finansu ministrs), Ansis Rudevics (tautas labklājības ministrs) un F.Cielēns.

Par viņu šādā ampluā E.Andersons, kas nebūt nesimpatizēja kreisajām ap-rindām, raksta: "Latvijas ārpolitika atkal kļuva dinamiska (...), kad par ārlietu ministru darbojās enerģiskais jurists un literāts Fēlissks Cielēns, kas visumā raksturots kā apdāvināts un enerģisks Eiropas mēroga valstsvīrs un diplomāts un mēreni dogmātisks sociāldemokrāts. Viņš bija arī labs valodu pratējs. (...) Cielēns neapšaubāmi bija idejām pār-bagāts un visai veikls diplomāts, kas ar lielu vērienu Latviju ievēda starptautiskajā forumā."²²⁸

Savukārt F.Cielēna atcerēs par viņa stāšanos jaunajā amatā un uzdevumiem tajā lasāms: "Tūlīt pēc resora vadības pārņemšanas formulēju Latvijas ārpolitikas galvenos uzdevumus. Saimnieciskā laukā panākama muitas ūnija ar Igauniju un, ja iespējams, arī ar Lietuvu. Noslēdzami tirdzniecības līgumi ar Padomju Savienību un Poliju. Tieši politiskā laukā: 1.stabilizējamas miera attiecības ar Padomju Savienību, noslēdzot neuzbrukšanas līgumu; 2.sekmējama Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politiskās un militārās savienības nodibināšana un 3.panākama Baltijas valstu drošības garantija, ko dotu Anglijas, Francijas, Vācijas, Krievijas un Baltijas valstu kopējs līgums par *status quo* uzturēšanu. Šīs plašās programmas realizēšanai nodevos neatlaidīgā gribā."²²⁹

Jau pirms F.Cielēna pēdējās ieceres konkretizēšanas jaunais Lietuvas ārlietu ministrs un faktiskais valsts diktators prof. Augustīns Voldemārs ie-

²²⁶ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 23.—24.lpp.

²²⁷ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 3.grām., 167.lpp.

²²⁸ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 44.lpp.

²²⁹ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 35.lpp.

teica savu Austrumu Lokarno redzējumu, paredzot pilnīgu Baltijas valstu un Somijas neitralizāciju, kas būtu pakļauta vispārējām internacionālām garantijām. Dabīgi, ka Polijai šajā projektā bija uzlikts *tabu*.

F.Cielēns savu plānu izklāstīja "Valdības Vēstneša" 1927.gada 11.marta numurā. Viņš ierosināja, lai Latvija, Igaunija, Somija un, ja iespējams, arī Lietuva, no vienas puses, un Francija, Anglija, Vācija un PSRS, no otras puses, parakstītu kopēju līgumu par politiska *status quo* saglabāšanu Austrumbaltijā, resp., garantētu šo valstu neitralitāti. Šos priekšlikumus, kā arī Latvijas vispārējos ārpolitiskos uzdevumus ministrs sīkāk iztirzāja publikā lekcijā 28.martā. Melngalvju nama pārpildītajā zālē divu stundu garajā priekšlasījumā viņš darāmo formulēja šādi: pirmkārt, nodrošināt Latvijai mieru un mierīgu attīstību; otrkārt, garantēt ar tik lielām pūlēm izcīnīto valsts neatkarību; treškārt, visos virzienos sekmēt Latvijas ārējo saimniecisko sakaru paplašināšanu un padziļināšanu.

F.Cielēns izdeva referātu atsevišķā grāmatiņā "Baltijas valstu starptautiskais stāvoklis un Latvijas ārpolitikas uzdevumi". Viņa spalvai pieder arī vairākas citas brošūras kā par Latvijas ārējās, tā iekšējās politikas jautājumiem.

Neviena valsts tomēr ministra projektu neatbalstīja. Katrai bija savī iemesli un atrunas. Polija saprotamu iemeslu dēļ — tā tika ignorēta — bija tam atklāti naidīga. Igaunija uz šo plānu raudzījās skeptiski. Joprojām pret jebkuru Austrumu Lokarno pakta variantu uzstājās Padomju Savienība. Par šiem jautājumiem debatēja pat Vācijas

Reihstāgā. Vācu ārlietu ministrs G.Štrēzemans 1927.gada 21.martā informēja sūtņi Rīgā Dr.A.Kesteru, ka Vācijai nav iebildumu pret internacionālām garantijām Latvijai, Igaunijai un Somijai, bet tā nevēlas garantēt Lietuvas un Polijas robežas, kamēr nav izdarīta to revīzija. Berlīne īpaši nevēlējās redzēt tādu Austrumu Lokarno bloku, kura centrā būtu Polija. Ārpus garantanta lomas nedrīkstētu palikt arī Padomju Savienība. Francija iestājās par Polijas iesaistīšanu garantiju projektā, bet O.Čemberlens noraidīja jebkādu Lielbritānijas iekļaušanos Austrumeiropas problēmās. Viņa impērijas interešu zona vecajā pasaulē beidzās pie Reinas. E.Andersons atkal rezumē: "Ne Rietumu lielvalstis, ne Vācija, ne Padomju Savienība nevēlējās garantēt Baltijas nākotni."²³⁰ Pārlicinājies par sava projekta iluzoro raksturu, arī F.Cielēns nedarija neko praktisku tā realizēšanai. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas drošības garantiju jautājums vēl vienmēr palika, gaisā karājoties.

Līkloči Latvijas attiecībās ar Lietuvu 20.gadu otrajā pusē un 30.gadu sākumā

20.gadu vidū par nožēlošanu sākās Lietuvas atsvešināšanās no tās ziemeļu kaimiņiem. Jau 1926.gada vasarā tā sāka ierobežot latviešu tūristu un žurnālistu kontaktus ar Kuršu kāpās dzīvojošiem kursenieku pēctečiem.

Ar šo un citiem sadarbības jautājumiem ar lietuviešiem vajadzēja nodarboties Kārlim Ulmanim, kas 1926.gada 7.maijā bija kļuvis par ārlietu resora vadītāju viņa partijas līdzbiedra zemsavieša Artura Alberinga izveido-

²³⁰ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 242.lpp.

tajā vienpadsmitajā Latvijas valdībā. Jaunā ministra politiskais pretinieks un konkurents F.Cielēns savos memuāros vērtēja K.Ulmaņa darbību šajā amatā visnotaļ kritiski: "Viņš neparādīja nekādu aktivitāti un ierosmi ārpolitikas laukā (...). Arī tās reizes, kad Ulmanis bija ministru prezidents, viņš pats maz interesējās par ārpolitiku, bet pilnīgi uzticējās saviem ārlietu ministriem. Viņš visu Latvijas laiku izvairījās no aktīvas līdzdalības ārpolitikas veidošanā (...). Ārpolitika bija šā enerģiskā vīra visvājākā puse."²³¹ Līdzīgās domās ir arī K.Ulmaņa biogrāfs E.Dunsdorfs: "Šis nav tikai Ulmaņa politiskā pretinieka spriedums, bet to var akceptēt bez ierunām — ārpolitikā Ulmanis bija bezdarbīgs."²³²

Gluži tā, protams, nebija, jo dienests palika dienests, un nestrādāt nevarēja. 1926.gada jūlija beigās jaunais ārlietu šefs devās uz Kauņu, lai mēģinātu sarunās panākt, ka Lietuva pieņem Polijas premjerministra Jozefa Pilsudska priekšlikumu par militāro un muitas ūniju. Te K.Ulmanis tomēr piedzīvoja neveiksmi, jo lietuviešu viedoklis bija un palika: "Mēs bez Viļņas nenorimsim." Lietuva bija ar mieru pievienoties pārējām Baltijas valstīm sarunās par Padomju Savienības ierosināto neuzbrukšanas līgumu tikai tad, ja tajās nepiedalās Polija un ja Latvija un Igaunija dos noteiktas garantijas, ka Viļņas jautājumā tās ir Lietuvas pusē. Lietuviešus vairs neinteresēja arī tirdzniecības līgums ar Latviju un ārzemju pasu atcelšana abu valstu kontaktos. Lai izjauktu Latvijas un Lietuvas vienošanos, padomju sūtnis Viļņā paziņoja, ka poļu uzbrukuma gadījumā Lietuvai Padomju Savienība nepaliks ne-

ieinteresēta. K.Ulmanis atgriezās no Kauņas tukšām rokām.

1926.gada rudenī viņš atkal devās uz turieni, lai pierunātu Lietuvas valdību atteikties no separāta neuzbrukšanas līguma slēgšanas ar PSRS. Un atkal neveiksme. Lietuva viena pati parakstīja šādu vienošanos 28.septembrī. Baltiešu tālākā sadarbība ar dienvidu kaimiņu kļuva aizvien problemātiskāka. Saeimas ārlietu komisijas sēdē to atklāti atzina K.Ulmanis, paziņodams, ka Lietuvas rīcība izjaukusi sadarbību ar citām valstīm. F.Cielēns turpretim tajā pašā 4.oktobra sēdē deklarēja, ka sociāldemokrāti apsveic lietuviešu rīcību, un ieteica prepoļu politiku arī Latvijai. Komisijas locekļu vairākums izteicās par līgumu ar PSRS.

Neveicās ar Lietuvu arī K.Ulmaņa pēctecim ārlietu ministra postenī F.Cielēnam. Lai vestu sarunas ar kaimiņvalsti par politiskas un militāras savienības noslēgšanu, Latvijas sūtnis Kauņā A.Balodis izkārtēja F.Cielēnam konfidenciālu tikšanos ar Lietuvas ministru prezidentu un ārlietu ministru A.Valdemāru 1927.gada februārī viņa privātmājā Virbaļos. Sarunās piedalījās arī A.Balodis un namatēva sekretārs. Tām nebija stingrs oficiāls raksturs, bet spriests tika par Latvijas un Lietuvas tuvināšanos. Pirmais kā tikšanās iniciators runāja viesis. F.Cielēns apskatīja domu par Latvijas un Lietuvas politisko, saimniecisko un militāro aliansi un tās tālāku izveidošanu par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas trejsavienību. Viņš atzīmēja, ka pašlaik Vācija un Padomju Savienība ir vājas, bet rīt tās kļūs stipras. Tad viņas mēģinās padarīt Baltijas valstis par saviem vasaļiem un pat apdraudēs to pastāvēša-

²³¹ Cielēns F. Laikmetu maiņa, 4.grām., 35., 115.lpp.

²³² Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 204.lpp.

nu. Tāpēc Latvijai, Lietuvai un Igaunijai jau tagad jāapvienojas politiskā un militārā aliansē, lai kopēji veidotu spēku, kas varētu aizsargāt savu brīvību un neatkarību. Baltijas valstu saimnieciskā apvienība muitas ūnijas veidā cels šo nāciju labklājību un spēcīgās tās. Savienība slēdzama steidzīgi, jo daudz jau nokavēts neauglīgās sarunās un nevajadzīgā gaidīšanā.

Uz F.Cielēna stundu garo stāstījumu A.Valdemārs atbildēja ar referātu divu stundu garumā par Lietuvas īpatnējo politisko un vēsturisko stāvokli, kā arī par to, kādu savienību viņš vēlētos ar Latviju un Igauniju. Lietuvai esot pavisam citāds starptautisks stāvoklis nekā Latvijai. Varbūt kādreiz nākotnē būs stipra Vācija vai spēcīga Krievija, bet, kad tas notiks, vēl nav zināms. Zināms ir tikai tas, ka jau tagad Lietuvu nāvīgi apdraud Polija, kura nolaupija tās galvaspilsētu Viļņu. Poļi grib pakļaut visu Lietuvu.

A.Valdemārs uzsvēra, ka viņa valstij ir konflikts ar Poliju ne tikai Viļņas dēļ. Tam ir dziļāki cēloņi — Polijas imperiālistiskā tieksme kļūt par lielvalsti, kas valda Austrumeiropā. Balstoties uz Berlīni un Maskavu, Lietuva var būt droša pret Varšavu. Tā savas neatkarības un interešu nodrošināšanai varētu pieņemt palīdzību no Latvijas politiskas un militāras savienības veidā, bet tad šai aliansei vispirms jāvēršas pret Lietuvas īsto ienaidnieku — Poliju. Šai savienībai tikai tad ir nozīme, ja Latvija ar visiem spēkiem, politiskiem un militāriem, palīdz atgūt Viļņu. Ja Latvija gribētu sniegt šādu palīdzību Lietuvai, tad pēdējā varētu veidot politisku un militāru aliansi kā ar latviešiem, tā ar igauņiem.

Garāka saruna starp abiem valstsvīriem izvērās par Viļņu. A.Valdemārs

plaši skaidroja, ka tā nav vis kaut kāda viena pilsēta, bet Lietuvas vēsturiska galvaspilsēta, par kādu to atzīst visa lietuviešu tauta. Polijai tā vajadzīga agresīvos nolūkos, bet Lietuvai šis centrs pienākas taisnīgi. Viļņas jautājums lietuviešiem ir ne tikai politiski, bet arī nacionāli un vēsturiski svarīgs.

F.Cielēns apliecināja, ka Latvija respektē Lietuvas īpatnējo stāvokli un tās neatkarība ir priekšnoteikums arī latvju zemes neatkarībai. Viņš deklarēja, ka arī nākotnē Latvija ir gatava uzņemties oficiālu pienākumu sargāt Lietuvas neatkarību pret uzbrucēju, bet latviešu tauta "nesaprastu pienākumu karot par Viļņas pilsētu". Saprotams, ka A.Valdemāram nepatika Rīgas ciemiņa jautājumi: "Kas dzīvo uz laukiem Viļņas apkārtnē — baltkrievi vai lietuvieši? Kāds procents lietuviešu ir pašā Viļņas pilsētā?" Viņš nemaz neatbildēja uz šiem vaicājumiem, bet jau kuro reizi teica, ka tas nav svarīgi, kas pašlaik dzīvo šajā centrā un apkārtnē, bet svarīgākas un noteicošākas ir lietuviešu vēsturiskās tiesības. F.Cielēns vēl mēģināja iebilst, ka Polija no savas puses arī varētu izvirzīt vēsturiskās tiesības. Mājas saimnieks kategoriskā tonī sacīja, ka senajai Lietuvas valstij ir vecākas un lielākas tiesības uz Viļņu nekā Polijai.

Diskusija turpinājās vēl otrā dienā, pārrunājot Latvijas un Lietuvas saimnieciskās attiecības un attiecīgā līguma noslēgšanu. F.Cielēns informēja sarunu partneri par nesen noslēgtās Latvijas un Igaunijas muitas ūnijas saturu un izteica vēlēšanos ievadīt sarunas arī ar Lietuvu par līdzīga dokumenta parakstīšanu. A.Valdemārs to atzina par interesantu eksperimentu, bet domāja, ka vēl nav pienācis laiks slēgt Lietuvas un Latvijas muitas ūniju. Pagaidām varot apmierināties ar

tirdzniecības līgumu. Varbūt uz Baltijas klauzulas pamata var noteikt dažām precēm zemākas muitas.

F.Cielēns un A.Balodis novērtēja Virbuļu apspriedes rezultātus šādi: "Uzlabota atmosfaira abu valstu starpā, bet konkrēti panākts nav nekas." F.Cielēns vēlāk savās atmiņās paškritiski rakstīja: "Pa visiem 13 mēnešiem, kamēr sabiju par ārlietu ministru, nekā konkrēta nenokārtoju ar Lietuvu. Šī neveiksme tomēr neradās manas vainas dēļ."²³³ Lai nu būtu tā.

1928. gada 24. janvārī darbā stājās Latvijas trīspadsmitā valdība, kuru vadīja demokrātiskā centra līderis Pēteris Juraševskis. Par ārlietu ministru kļuva A.Balodis, kura raksti, pēc E.Andersona domām, "liecina par lielu inteligenci un labu starptautiskās politikas izpratni".²³⁴ F.Cielēns turpretim vērtēja jauno resora vadītāju negatīvi: "Antons Balodis gan saprata ārpolitikas problēmas, tomēr viņš bija nedrošs. Jau savā raksturā nebija aktīvas dabas, un viņa aktivitāti ārpolitikā ierobežoja arī tas, ka viņš nebija politisks ministrs, aiz kura stāvētu kāds spēks Saeimā ar noteiktu ārpolitikas virzienu. Viņš gan politiski stāvēja tuvu demokrātiskajam centram, bet bija formāli bezpartijisks. Tas viņam uzspieda izdabāt visām partijām Saeimā un tādējādi nodzīt ārpolitiku nogaidē, kārtojot tikai sīkas ikdienas lietas. A.Balodis bija pilnīgi pasīvs attiecību stabilizēšanā ar Padomju Savienību (...). Pilnīgā sastingumā iestīga arī Baltijas valstu savienības veidošana."²³⁵

Beidzamais apgalvojums ir pārspīlēts, tā pamatā bija zināms konkurences motīvs, jo F.Cielēns atradās ārlietu

tu ministra amatā tieši pirms A.Baloža, taču nevar neatzīmēt, ka pēdējais ne vienmēr korekti kārtoja attiecības ar Lietuvu. Tā, piemēram, A.Balodis oficiāli pieprasīja no Lietuvas brīvu satiksmi pa Liepājas–Romnu (Ukrainā) dzelzceļa līniju caur kaimiņvalsti un Poliju. Viņš 1928. gada augustā iesniedza Tautu Savienībai prasību par šās dzelzceļa līnijas atjaunošanu. TS pilnsapulcē 8. septembrī A.Balodis atklāti apsūdzēja Lietuvas valdību starptautiskas satiksmes paralizēšanā. 1929. gada 6. augustā Ženēvā vēlreiz diskutēja par šo problēmu, bet risinājums tā arī netika atrasts. Toties Lietuva kļuva Latvijai atklāti naidīga. Polija turpretim A.Baloža diplomātisko gājienu novērtēja labvēlīgi.

Jaunais Ministru prezidents Hugo Celmiņš, kas sāka darbu 1928. gada 1. decembrī, valdības deklarācijā arī solīja, ka kabinets:

"Latvijas–Igaunijas politisko savienību centīsies uzturēt un papildināt uz ciešas ekonomiskas un kulturālas sadarbības pamatiem.

Sekodama miera un drošības centieniem, valdība piešķirs sevišķu uzmanību draudzīgu un ciešu attiecību padziļināšanai arī ar Lietuvu un visām citām Baltijas valstīm."²³⁶

Taču lielu panākumu nebija arī kārtējam premjeram.

Roberts Liepiņš, kas ar Valsts prezidenta Gustava Zemgala 1928. gada 24. decembra rīkojumu tika iecelts par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Kauņā, nākamā gada 16. janvārī stājies pie savu pienākumu izpildes, tūdaļ lika priekšā A.Valdemāram atsākt ciešāku sadarbību Baltijas valstu star-

²³³ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 47.—50.lpp.

²³⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 46.lpp.

²³⁵ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 114.lpp.

²³⁶ Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas. I sesija, 181.lpp.

pā. Atbilde bija šokējoša — nekāda sadarbība nav vajadzīga. Tā kā oficiālā diplomātija līdz ar to bija nonākusi strupceļā, R.Liepiņš meklēja kontaktus ar dažādām lietuviešu aprindām, lai ar sabiedriskās domas palīdzību ietekmētu pozitīvi starpvalstu attiecības. Tomēr lielu sašutumu Lietuvas sabiedrībā un presē izraisīja 1929. gada februārī Latvijas parakstītais tirdzniecības un kuģniecības līgums ar Poliju.

Jaunas cerības uz sadarbības uzlabošanu radās tikai 1929. gada septembrī, kad A.Valdemāra kabinetu nomainīja valdība, kuru vadīja Rīgā studējušais un latviešiem draudzīgais Valsts prezidenta Antana Smetanas svainis Juozs Tubelis. 1930. gada 24. aprīlī H.Celmiņš un Lietuvas jaunais ārlietu ministrs Dr. D.Zauņus parakstīja izlīgšanas un šķīrējtiesas līgumu. Tā ratificēšanas dienā — 16. decembrī — F.Cielēns 3. Saeimas VII sesijas 3. sēdē vēlreiz prasīja ciešu mazo Baltijas valstu ūniju, vispirms atceļot vīzas baltiešu savstarpējā satiksmē. Arī D.Zauņus Baltijas saimnieciskajā konferencē 1930. gada 16. un 17. jūnijā paziņoja, ka Lietuva ir ieinteresēta triju valstu sadarbībā. 30. jūnijā beidzot varēja parakstīt Lietuvas un Latvijas robežu līgumu. Britu sūtniecības Baltijas valstīs 1930. gada 19. jūlija pārskatā bija konstatēta noteikta Latvijas un Lietuvas attiecību uzlabošanās.

Šis process turpinājās arī gada otrajā pusē. 24. novembrī Lietuvā viesojās H.Celmiņš, bet nākamā gada 24. janvārī Latviju apciemoja J.Tubelis. H.Celmiņš vizītes laikā parakstīja tirdzniecības līgumu ar dienviņu kaimiņu. Notika arī latviešu un lietuviešu žurnālistu, kultūras darbinieku, studentu, sportistu u.tml. apmaiņa. Taču Latvijas Saeimā sašutumu izraisīja H.Celmiņa paziņojums Kauņā, ka Liepājas

osta un Liepājas–Romnu dzelzceļš Latvijai nav sevišķi svarīgs. Šī deklarācija bija sava veida reveranss lietuviešiem, bet radīja neapmierinātību Lejaskurzemes iedzīvotājos un kreisajās aprindās.

Neraugoties uz dažādiem šķēršļiem, abu valstu sadarbība tomēr pakāpeniski attīstījās, turklāt dažādās sfērās. 1931. gada janvārī Kauņā notika pirmais Baltijas valstu juristu kongress. Tiesībnieki nolēma iekārtot Lietuvas metropolē pastāvīgu biroju. Nākamie kongresi notika Tallinā (1935), atkal Kauņā (1935) un Rīgā (1936). Jau 1928. gadā mājvietu Rīgā atrada pirmā Baltijas bērnu aizsardzības konference, kurai sekoja sasaukšanas Lietuvā (1931), Igaunijā (1938) un Latvijā (1940). Notika arī trīs trejsavienības ģeodēzistu konferences.

Lietuvas tuvināšanās Latvijai nepatika ne krieviem, ne poļiem. Padomju Savienības sūtnis Kauņā M.Karskis 1931. gada 24. janvārī pat oficiāli protestēja (sic!—R.T.) pret Lietuvas Ministru prezidenta vizīti Latvijā. Savukārt Lietuvas dēļ 1931. gada otrajā pusē saasinājās Latvijas un Polijas attiecības.

R.Liepiņš 1932.gada 12.aprīlī izteicās britu lietvedim Kauņā T.Prestonam, ka Latvija joprojām ir ieinteresēta Lietuvas iekļaušanā Baltijas antantē, bet bez Polijas. Angļu diplomāts solīja šo ideju atbalstīt neoficiālās sarunās ar Lietuvas ārlietu ministru. Latvijas Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājs L.Ēķis savukārt pastāstīja angļu diplomātam, ka lietuviešu valdība esot mazliet “adataina” tālab, ka pirmo reizi abu valstu tirdzniecības bilance ir aktīva Latvijas labā. Kontakti apgrūtināja arī viņlaužu politiķu neapmierinātība par latviešu sakariem ar Kuršu kāpu apmēram 2 tūk-

stoš kurseniekiem. Rīgā bija nodibinājusies Kūru draugu biedrība, kas sāka organizēt tiešus sakarus ar šo latviešu tautas atzarojumu. Lietuvas Iekšlietu ministrijas pilsoņu aizsardzības departamenta direktors pat aizliedza latviešiem apmeklēt minētās kāpas un sūtīt uz turieni grāmatas un žurnālus latviešu valodā.

Nesaskaņas, ja ne padziļināt, tad uzturēt baltiešu ūnijas jautājumā turpināja lietuviešu diplomāti un politiķi, kuri pēc Hitlera nākšanas pie varas Vācijā 1933.gada sākumā maldīgi uzskatīja, ka nacisti varētu viņus atbalstīt cīņā pret Poliju. D.Zauņus savā tā paša gada 19.marta runā diezgan skaidri izteicās, ka Lietuva nevarot iestāties Baltijas valstu savienībā, kas atrastos Polijas ietekmē. Šādos apstākļos nevarot cerēt, ka Latvija un Igaunija atbalstītu viņus Viļņas jautājumā. To pašu viņš 8.aprīlī pēc būtības atkārtoja britu lietvedim — Lietuva nevēlas Baltijas bloku, lai netraucētu savu *status quo*.

Lai demonstrētu savu šķietamo neatkarību, Lietuva paziņoja, ka vēlas grozīt 1930.gada 24.novembra tirdzniecības līgumu ar Latviju, izslēdzot no tā Baltijas valstu klauzulu, ar to faktiski šo vienošanos uzteicot. Turpinot frondu pret kaimiņzemēm, D.Zauņus pat devās uz Berlīni sākt saimnieciskas sarunas ar Vāciju, cerot, ka vācieši par šo žestu parādīs Lietuvai lielu labvēlību. Šīs cerības nepiepildījās.

L.Ēķis 1933.gada 24.aprīlī pamatoti secināja: "Pašreizējos apstākļos nav paredzama reāla un politiska sadarbība ar Lietuvu. Nav arī mūsu interesēs angažēties ar Lietuvas sarežģījumu pilno ārpolitiku."²³⁷

Stāvoklis kļuva vēl nepatīkamāks, kad jau Valsts prezidents A.Smetana kopā ar ministru prezidentu J.Tubeli un ārlietu resora vadītāju 29.aprīlī deklarēja, ka Lietuva nevēlas Baltijas aliansi. Poļi okupējuši Viļņu, bet latvieši — Ilūksti, un nebūtu prāta darbs iestāties savienībā, kur dominētu Latvija. Britu lietvedis par minēto skaļo paziņojumu tika informēts 2.maijā. It kā atbildot uz šo pēc būtības demaršu, Igaunijas Valsts vecākais Konstantīns Petss deklarēja: "Ne Igaunija, ne Latvija, ne abas kopā ar Lietuvu nespēs Viļņu iekarot. Igaunija vēlas būt absolūti neitrāla pret Poliju."²³⁸ Kā ūdeni mutē ieņēmusi klusēja vienīgi Latvijas politiskā un ārpolitiskā vadība... Kāpēc? Acīmredzot tā paša miļā miera labad. Ka tikai kāds kaut kādi neapvainotos.

Latvijas un Igaunijas attiecības 20.gadu otrajā pusē un 30.gadu sākumā

Simboliski tās ievadīja Jāņa Čakstes vizīte Igaunijā no 1925.gada 23.līdz 25.februārim un Igaunijas Valsts vecākā Jiri Jāksona pretvizīte tajā pašā gadā no 9.līdz 11.maijam. J.Čakstem Valsts prezidenta statusā tas bija pirmais ārzemju brauciens. J.Jāksons par augstā ciemiņa viesošanās igauņu zemē vēlāk rakstīja, ka J.Čaksti "mūsu valdība un sabiedrība uzņēma uz vislabāko. Man tomēr likās, ka šai uzņemšanai bija vairāk oficiāla nokrāša (...). Pavisam cita aina bija, kad (...) J.Čakste no mums šķīrās 25.februārī. Pie viņa izvadīšanas uz savu ierosinājumu piedalījās visa mūsu sabiedrība. Varam

²³⁷ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika I, 265.lpp.

²³⁸ Turpat

droši teikt, ka (...) Čakste, šē uzturēdamies īsu laiku, bija pratis iegūt pilnīgu politisko darbinieku, kā arī sabiedrības uzticību un piekrišanu."²³⁹

Citā rakursā par šo vizīti stāstīja Latvijas sūtnis Tallinā J.Seskis: "Čakstes personā laimīgā kārtā bija apvienotas nācijas augstākam reprezentantam tik nepieciešamās īpašības: sava augsta stāvokļa apziņa un brīva uzstāšanās savienota ar īstu demokrātisku vienkāršību, sirsnību un lielu uzmanību pret ikkatru līdzcilvēku. Šīs viņa īpašības vislabāk izpaudās plašajā rautā, ko mūsu Valsts prezidents 25.februārī sarīkoja Tallinas virsnieku klubā. Čakste pirms pieņemšanas man deva rīkojumu, lai es viņam stādot priekšā *ikkatru viesi*, kas ar viņu gribot *personīgi* iepazīties. Varu sacīt, ka šo gadījumu iepazīties ar Čaksti izmantoja ļoti daudz viesu, un tanī vakarā es viņam stādīju priekšā tuvu pie simts dažādu personu. Prezidentu sarunas ar viesiem, zināms, nevarēja būt garas. Ar apbrīnojamu veiklību Čakste prata uztvert īsto toni katrai sarunai, prata uzstādīt priekšā stādītai personai taisni tādus jautājumus, kas viņai bija tuvi un tādēļ viņu interesēja, un tā tūlīt saruna, gluži nemanot, tuvināja abus runātājus.

Tādu laipnību, vienkāršību un līdz ar to cienīgu izturēšanos daudzi nebija sagaidījuši, un tādēļ tiem mūsu Valsts prezidents ļoti patika. "Tas tik esot īsts valsts galva, tik cienījams un tik vienkāršs un laipns!" godināja mūsu Čaksti gan Igaunijas pilsoņi, gan ārzemju diplomāti."²⁴⁰

Šīs vizītes laikā, protams, tikās arī abu valstu politiskie un militārie darbinieki, taču tās nebija oficiālas saru-

Latvijas Valsts prezidenta J.Čakstes sagaidīšana Tallinas stacijā 1925.gada februārī. No viņa pa labi Igaunijas Valsts vecākais J.Jāksons

nas un nekādi līgumi vai vienošanās netika parakstītas. J.Čakstes apmeklējumam bija vairāk iepazīšanās un protokola raksturs.

Dzīve tomēr bija daudz sarežģītāka nekā rauti un dinejas. Bez atsevišķiem konfliktiem un domstarpībām neiztika arī visumā labās Latvijas un Igaunijas attiecības. Īpaši tās pasliktinājās, F.Cielēnam esot ārlietu ministram. Tiesa, viņa darbības sākumā vēl Rīgā 1927.gada janvāra vidū apsprieda un 5.februārī parakstīja abu valstu muitas ūnijas līgumu un ratifikācijas dokumentus apmainīja maija sākumā. Taču attiecīgais mehānisms līguma realizēšanai netika izveidots.

²³⁹ Jānis Čakste, 96.—97.lpp.

²⁴⁰ Turpat, 118.lpp.

No otras puses, nesen noslēgtajā Igaunijas un Polijas tirdzniecības līgumā vairs nebija Baltijas valstīm obligātās klauzulas par vislielāko labvēlības principu Padomju Savienībai. Igaunī izrādīja nepatiku pret F.Cielēna šķietami prokrievisko un propolisko pozīciju. Zināms pamats tam bija, jo tieši F.Cielēns 1927.gada 9.martā parafēja (gan neparakstīja) Latvijas neuzbrukšanas līgumu ar PSRS. Tas atkal ļoti satrauca igauņus. Kaimiņzemes valdība sākumā pat negribēja sūtīt savu delegāciju... uz J.Čakstes bērēm 1927.gada 17.martā. Polijas sūtnis Tallinā F.Harvards 12.aprīlī informēja savu ministriju, ka Latvijas un Igaunijas attiecības ir ļoti saasinājušās un igauņi vairs nav draudzīgi arī pret J.Seski, kuru uzskatot par padomju sūtņa draugu.

F.Cielēns 21.jūnijā ieradās Tallinā, lai kārtotu muitas ūnijas realizēšanas un tirdzniecības līguma parakstīšanas jautājumus, bet viņa igauņu kolēģis F.Akels un sūtnis Rīgā J.Seljamā atklāti izteica savu neapmierinātību ar viesu rīcību, parakstot tirdzniecības līgumu ar PSRS, un brīdināja F.Cielēnu par sagaidāmo abu sabiedroto valstu attiecību pasliktināšanos. Sarunas beidzās bez jebkādiem panākumiem.

F.Akels savukārt 29.augustā ieradās Rīgā, lai vēlreiz brīdinātu Latvijas ārlietu resora vadītāju pārlieku netuvināties Padomju Savienībai. F.Cielēns informēja savu sarunu biedru, ka diskusijās ar Maskavu nebija nekā tāda, kas negatīvi ietekmētu abu valstu savienību. Vēlāk viņš savu atbildi pat oficiālas notas veidā nosūtīja uz Tallinu. Abi ministri gan "apmainījās" apvainojumiem, bet nezaudēja cerību, ka izdosies rast izeju no konfliktsituācijas. Turklāt igauņi vēl cerēja, ka kreisā valdība Latvijā ilgi nepastāvēs. Un viņi nepievīlās.

1928.gada janvārī sāka darbu P.Juraševska vadītais Ministru kabinets, kurā ārlietu ministra portfelis atradās A.Baloža rokās. 25.martā beidzot parakstīja Latvijas un Igaunijas tirdzniecības līgumu uz vislielākās labvēlības pamatiem, bet 21.un 22.aprīlī Rīgā notika pirmā triju Baltijas valstu tirdzniecības un rūpniecības pārstāvju apspriede, kurā latviešu puse ierosināja nodibināt visa reģiona zemju muitas ūniju. Abu kaimiņu reprezentanti turpretim uzskatīja, ka pietiek ar atsevišķiem līgumiem starp Latviju, Lietuvu un Igauniju.

Šo valstu saimnieciskās konferences notika arī turpmākajos gados: Rīgā (1929), Kauņā (1930), Rīgā (1933), Tallinā (1934). Kauņā vienojās par muitas ūnijas vajadzību un nepieciešamību paturēt Baltijas klauzulu līgumos ar trešajām valstīm. Taču šis nodoms palika tikai uz papīra. Baltijas valstu saimniecisko sadarbību traucēja arī to visumā vienādā ekonomiskā struktūra.

Latvijas un Igaunijas attiecību normālu attīstību visādi kavēja propoliski orientētais ģen. Johans Laidoners (viņa sieva un audzudēls bija poļi), kas necieta latviešus jau kopš Cēsu kaujām, kad pulkvedis J.Balodis esot sēdējis mierā, kamēr igauņi cīnījās pret vācu karaspēku. Būdams īsts antikomunists, viņš uzskatīja, ka latvieši un lietuvieši pārāk pakļaujas Padomju Savienības ietekmei. Ģenerālis saskatīja savas un pārējo Baltijas valstu glābiņu vienīgi Polijā. Viņu neapmierināja Latvijas izvairīšanās no militāras antantes ar "piekto lielvalsti", kā sevi mīlēja dēvēt poļu šovīnisti.

Tiesa, ne visi igauņu augstākie virsnieki atbalstīja kareivīgo J.Laidoneru. 1929.gada februāra sākumā draudzības vizītē Latvijā ieradās Igaunijas armijas ģenerālštāba priekšnieks ģen. J.Ter-

vands, bet mēneša beigās Tallinā viesojās un laipni tika uzņemti Latvijas kara ministrs A.Ozols, armijas virspavēlnieks ģen. M.Peniķis un galvenā štāba priekšnieks ģen. A.Kalējs. Kara akadēmisko kursu priekšnieks ģen. R.Bangerskis 1930.gada rudenī vienojās ar Igaunijas Kara akadēmijas vadību rīkot kopējas vasaras mācības abu valstu augstākajiem virsniekiem vienu gadu Igaunijā, otru gadu Latvijā. Šāda sadarbība notika gan tikai divus gadus, pēc tam tā pārtrūka it kā līdzekļu trūkuma dēļ.

1930.un 1931.gadā Latvijas un Igaunijas bruņotie spēki pirmo un vienīgo reizi organizēja kopīgus manevrus. Visplašāk tie noritēja Monzundā 1931.gada augustā, kur piedalījās 6 latviešu un tikpat daudz igauņu kara kuģi, kā arī flotes aviācija. Ģen. J.Laidoneram šī akcija atkal nepatika. Viņš nekautrējās stāstīt ASV diplomātiem Tallinā, it kā igauņu un latviešu karavīru attiecības esot tik saspīlētas, ka kopīga ienaidnieka uzbrukuma gadījumā viņiem savstarpējo antipātiju dēļ būtu grūti kopā cīnīties.

Lai uzlabotu abu kaimiņvalstu attiecības, 1930.gada marta beigās un aprīļa sākumā divas nedēļas Igaunijā uzturējās Latvijas Ministru prezidents un ārlietu ministrs H.Celmiņš. Viņa ierosmē maijā par sūtni Tallinā iecēla pieredzējušo karjeras diplomātu K.Zariņu, kas, kā jau bija sacīts iepriekš, teicami prata igauņu valodu un lietoja to, sākot ar akreditācijas dokumenta pasniegšanu Igaunijas Valsts vecākajam O.Strandmanam un beidzot ar diplomātiskajām pieņemšanām un ikdienu.

K.Zariņa biogrāfs A.Bērziņš raksta, ka jaunajam sūtnim bija "visas iespējas drīz vien iekļauties igauņu sabiedrībā,

jo daudzos valsts amatos darbojās un saimniecisko un kulturālo dzīvi valstī vadīja viņa Pēterburgas vecie draugi un paziņas, ar kuriem atkal atjaunojās senā pazīšanās.

Voldemārs Salnais

K.Zariņš gāja pie viņiem, un tie savukārt nāca pie Latvijas sūtņa, negaidīdami kādus īpašus formālus ieganstus vai oficiālus ielūgumus. Visi sajuta, ka tagadējā Latvijas sūtņa pieeja diplomātisko jautājumu kārtošanā ir daudz patīkamāka, draudzīgāka un pieņemamāka, nekā tas bija vēl nesen. Protams, abu tautu attieksmes drīz vien guva labvēlīgāku virzienu, izkļiedējot drusku sabiezīnāto neuzticēšanās atmosfāiru".²⁴¹

K.Zariņam, strādājot Tallinā gan tikai pusotra gada, izdevās panākt ievērojamu progresu abu valstu attiecībās. Latviešu un igauņu kori, teātri, skaņu mākslinieki, studenti, karavīri un žurnālisti sāka biežāk viesoties kaimiņu zemē, ceļot draudzības tiltu no abām pusēm. Pēc Igaunijas valdības un dziesmu svētku rīcības komitejas lūguma sūtnis noorganizēja Valsts prezidenta Alberta Kvieša un viņa kundzes neoficiālu piedalīšanos igauņu dziesmu svētkos, kuri notika 1933.gada jūnijā.

Tā paša gada 24.martā par Latvijas ārlietu ministru tika iecelts Voldemārs Salnais.

*

Lubānas pagasta lauksaimnieka dēls. Dzimis 1886.gadā. Jau apmeklējot Rīgas pilsētas reālskolu, iestājies nelegālā au-

²⁴¹ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 200.lpp.

dzekņu pulciņā. Kopš 1904.gada revolucionārajā kustībā. Piektgadnieks, par ko notiesāts uz 6 gadiem spaidu darbos. Katorgas laikā turpina izglītību, pašmācības ceļā apgūstot tautsaimniecību un tiesību jautājumus.

Pēc soda izciešanas izsūtīts nometināšanā netālu no Baikāla ezera, bet jau pēc pāris mēnešiem izbēdzis un emigrējis uz ASV. Dienās strādājis, vakaros centīgi turpinājis mācīties, vispirms tautsaimniecību. Visus brīvos brīžus ziedojis aizokeāna latviešu sabiedriskajai dzīvei. Bieži rakstījis tur iznākošajam laikrakstam "Strādnieks" un žurnālam "Darba Balss."

1917.gada rudenī V.Salnais atstāja ASV, lai pa Kluso okeānu un cauri Sibīrijai atgrieztos dzimtenē. Taču Sibīrija jau atradās lielinieku rokās un par tālākbraukšanu nebija ko domāt. V.Salnais, nonācis Harbinā, aktīvi darbojās pretlielinieku kustībā, rediģēja krievu avīzi "Trud" un nodibināja pilsētā Latvijas pašnolemšanās savienības (tās sēdeklis atradās Pēterpilī) nodaļu. 1918.gada rudenī viņš pārcēlās uz Vladivostoku, kur tika ievēlēts par Tālo Austrumu Latviešu nacionālās padomes Centrālā biroja priekšsēdētāja biedru un ārlietu nodaļas vadītāju. Šajā statusā V.Salnais daudz darīja neatkarīgās Latvijas propagandā ārzemēs, tur dzīvojošo tautiešu tiesiskajā aizstāvēšanā un latviešu karavīru apvienošanā Imantas pulkā.

1920.gada vasarā viņš atgriezās dzimtenē, kur tika iecelts par Valsts statistikas pārvaldes vicedirektoru. Gadu vēlāk V.Salnais kļuva par ārlietu ministra biedru ar balss tiesībām Z. Meierovica vadītajā Ministru kabinetā, bet 1922. gadā viņu ievēlēja par 1. Saeimas deputātu. Parlamentā V. Salnais pārstāvēja sociāldemokrātu mazinieku partiju, bija ārlietu un budžeta komisijas loceklis, referēja par atalgojuma paaugstināšanu valsts darbiniekiem, cietušo karavīru un viņu ģimenes locekļu pensijām, kurināmā materiāla izsniegšanu kara invalīdiem, karā cietušo un karaklausībā iesaukto ģimenēm u.c. jautājumiem, kā arī bieži runāja debatēs, apspriežot citus likumprojektus.

Gan 1925. gadā vadot Tautas labklājības ministriju, gan turpinot darbu Valsts statistikas pārvaldē, V. Salnais parādīja lie-

lu interesi arī par starptautiskiem jautājumiem. Atskatoties uz Latvijas ārpolitikas attīstību valsts pirmajos desmit pastāvēšanas gados, viņš vairākās publikācijās secināja, ka Latvija savas nākotnes nodrošināšanā bija guvusi tikai divus panākumus: pirmkārt, ieroču brālību ar Igauniju (1923. gada aizsardzības līgums) un, otrkārt, Tautu Savienības pajumti (kopš 1921.gada). V. Salnais sarūgtināts rakstīja, ka nav izveidota nedz lielā Baltijas valstu savienība, nedz mazā savienība. Politikis kritizēja latviešu kreiso sociāldemokrātu ieteikto valsts ārpolitiku — izvairīties no garantiju līgumiem ar citām Eiropas valstīm, bet darīt visu iespējamu Padomju Savienības sakaru nodrošināšanai ar Rietumeiropu, lai pasargātu Latviju no austrumu briesmām. Viņš atgādināja, ka Latvijas miera politika un sadarbības mēģinājumi ar krieviem nebija varējuši novērst Kominternes žvazdināšanu pret Latviju. Rakstu autors saskatīja briesmas Latvijas lauksaimniecības un rūpniecības piemērošanā kaimiņvalsts vajadzībām un prasībām, tā mazinot Rietumeiropas lomu Latvijas ekonomikā un interesi par latviešiem.

*

V.Salnais, stājoties jaunajā amatā, ieteica valdībai ne tikai rīkoties enerģiskāk un aukstasinīgāk, bet arī izvairīties no nepamatotas kritikas, simpātiju vai antipātiju izpaudumiem starptautisko attiecību kārtošānā. Viņš rekomendēja izbēgt no Hitlera kritizēšanas, lai neapdraudētu Latvijas tirdzniecību ar Vāciju. Ministrs arī atgādināja grūtības saimniecisko attiecību kārtošānā ar Poliju un Padomju Savienību un neveiksmes parādu lietās ar rietumvalstīm. Viņš saredzēja Latvijai savu lomu starpvalstu attiecību normalizēšanā, piedaloties pasaulē atbrūpošanās konferencē (tās otrais posms notika no 1933. gada februāra līdz oktobrim) un sadarbojoties politiskā stabilizācijā ar tām valstīm, kas Latvijai vistuvākās, sevišķi ar Igauniju un Lietuvu.

1933.gada aprīļa beigās notika vairākas Ārlietu ministrijas padomes sē-

des, vienā no kurām V.Salnais paziņoja savu ārpolitikas kredo. Viņš kategoriski deklarēja: "Mums ar Vāciju nekādos apstākļos sadarbība vai tuvināšanās nav un nebūs iespējama." Ministrs tomēr nesaskatīja no Vācijas tirāna briesmas tuvākajā nākotnē tās saimnieciskā vājuma dēļ: "Modernajos laikos ar bravūru un militāro garu vien nepietiek karošanai, bet pirmā kārtā ir vajadzīgs moderns apbruņojums un līdzekļi." Attiecībā uz otro lielo kaimiņu V.Salnais teica: "Lai gan padomju Krievijas vispārīgās tieksmes nav Baltijas valstīm sevišķi labvēlīgas (..), mums nav jārēķinās tuvākajos gados ar bruņotu konfliktu ar padomju Krieviju."

Kā tas nereti tika darīts, jauns ārlietu resora vadītājs par savu programmu informēja arī Saeimas ārlietu komisiju. F.Cielēns savos memuāros par V.Salnā ziņojumu raksta: "Viņš aprīļa beigās šādējādi formulēja savu uztveri:

1) Hitlera imperiālistiskā dziņa galvenokārt vēršas pret Krieviju, un tā pēc Maskava ir spiesta meklēt saprašanos ar Poliju un Baltijas valstīm. Tuvākajā nākotnē pēdējām nekas nedraud no padomju Krievijas.

2) Hitlera Vācijas dziņa uz austrumiem apdraud Latviju un pārējās Baltijas valstis.

3) Arī Poliju apdraud Hitlers, jo jaunā Vācija katrā ziņā gribēs likvidēt poļu koridoru uz Dancigu un Gdiņu. Polijai var rasties tieksme jau iepriekš nodrošināt sev jaunu pieeju pie Baltijas jūras caur Lietuvu (Klaipēdu) un Latviju (Liepāju). Latvijai vajag saprasties ar Poliju tagadējā stāvokļa uzturēšanai, bet nesaistīties militārā savienībā.

4) Latvijai jāmēģina panākt Baltijas valstu neatkarības nodrošinājumu ar

rietumu lielvalstu Francijas un Anglijas garantiju palīdzību."²⁴²

1933. gada 28. un 29. aprīlī V.Salnais Rīgā tikās ar Igaunijas ārlietu ministru A.Reiju un vienojās, ka jāizvairās no iesaistišanās blokos, kas veidoti teritoriāliem pārkārtojumiem, sadarbība ar Somiju un Zviedriju turpināma, bet attiecības ar Poliju nedrīkst radīt grūtības Latvijas un Igaunijas politikai citos virzienos, jo tās var būt šķērslis attiecību veidošanai ar pārējām Baltijas jūras valstīm, sevišķi ar Lietuvu.

Pēc mēneša, apspriežoties par muiņas ūniju, ministri pieņēma rezolūciju, kurā bija teikts, ka viņi uzskata par neatliekamu uzdevumu "pielikt visas pūles, lai pievilktu Lietuvu ciešākai sadarbībai ar abām valstīm, un šai nolūkā vienojas uzaicināt Lietuvu kopējā politiskā konferencē, kuras uzdevums būtu noskaidrot tādas sadarbības iespējamību un vadošās līnijas".²⁴³

V.Salnais un A.Reijs 14. augustā nolēma, ka Latvijai jācenšas sagatavot Lietuvu trīs valstu savienībai, bet pagaidām to tieši nevajadzētu aicināt, jo oficiāli noraidoša atbilde varētu apgrūtināt alianses nodibināšanu vēlāk. Latvija un Igaunija tagad beidzot gāja kopsolī, vismaz pašā svarīgākajā starpvalstu attieksmju jautājumā.

Baltijas ūnija

Lietojot mūsdienu terminoloģiju, tā saucās pirmā nopietnākā Latvijas nevalstiskā organizācija, biedrība, kura pēc savas izpratnes un ar savām metodēm mēģināja piedalīties starptautisku valstisku jautājumu risināšanā. Šī

²⁴² Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām. 131.lpp.

²⁴³ Sīpols V. Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940.gadam. – Rīga, 1963, 27.lpp.

apvienība nodibinājās pēc pazīstamā diplomāta Kārļa Ozola (par viņu sīkāk nedaudz vēlāk) ierosmes Rīgā 1933. gada aprīlī. Par ūnijas prezidentu ievēlēja bijušo valsts galvu G.Zemgalu, par ģenerālsekretāru — K.Ozolu.

Organizācijas atklāšanas svinībās, kurās piedalījās Valsts prezidents A. Kviesis, kā arī Igaunijas, Lietuvas, Somijas, Polijas, Dānijas u.c. reģiona valstu diplomātiskie pārstāvji, G.Zemgals uzstājās ar programmas runu "Baltijas ūnijas mērķi un pamatprincipi". Viņa formulētajās tēzēs bija teikts, ka

— uz taisnības, godīguma un brīva gara pamatiem veidotas cilvēku un tautu attiecības rada viņu starpā vajadzīgo uzticību un harmoniju, kas dod mieru, labklājību un veicina patiesu dzīves progresu;

— starptautiskās attiecībās ekspluatācija kā kapitāla princips aizvieto jama ar ekonomiskas sadarbības un vienlīdzības principiem;

— katrai valstij jāattīsta tās ražošanas nozares, kurām ir dabiski pamati;

— starptautiskie ekonomiskie līgumi slēdzami uz vienlīdzības principa pamatiem;

— kultūras sakari starp Baltijas tautām un ap Baltijas jūru ir uzturami un veidojami tālāk;

— Latvijas, Igaunijas un Lietuvas savienības radīšana uzskatāma par dabisku pirmsākumu plašākai savienībai ap Baltijas jūru.

K.Ozols nolasīja sanāksmē referātu par Baltijas valstu starptautisko stāvokli. Viņš atzīmēja, ka, pasaules karam beidzoties, sākās tautu diferenciācijas process. Tas tagad ir beidzies, vismaz Baltijā, "un dabiski jāseko integrācijas procesam". K.Ozols uzsvēra, ka Baltijas ūnijai kā organizācijai ar vienādiem centieniem visās Baltijas valstīs jāceļ, jāmodina tautu brīvais

gars, tai jāklūst par efektīvu, dinamisku spēku, "likumības, taisnības un godīguma iemiesojumu, kopīgu ideālu un centieni apgarnotājam".

1933. un 1934. gadā iznāca divas Baltijas ūnijas biļetena burtnīcas ar tekstu paralēli latviešu, igauņu, lietuviešu un angļu vai franču valodā. Šā izdevuma otrā numura redaktors bija K.Ozols. Viņš 1934. gada martā devās uz Rietumeiropu, kur nolasīja divas lekcijas visnotaļ prominentās akadēmiskās iestādēs: Karaliskajā Starptautisko lietu institūtā Londonā par tēmu "Krievija, Vācija un Baltijas valstis" (saīsinātā veidā to nodrukāja žurnāls "International Affairs") un Starptautiskajā diplomātiskajā akadēmijā Parīzē — "Baltijas valstu starptautiskā situācija".

Nevalstiskā demokrātiskā Baltijas ūnija nebija pieņemama ne 15. maija autoritārajam režīmam, ne totalitārajam nacistu režīmam. Pēc Vācijas spiediena organizāciju slēdza.

Ilgais ceļš uz Baltijas antanti

Kā jau bija stāstīts, šis ceļš sākās pēc būtības līdz ar neatkarīgās Latvijas, Igaunijas un Lietuvas nodibināšanos. Latvijai šajos mēģinājumos bija vislielākie nopelni. Taču Vācija un Padomju Savienība darīja visu iespējamo, lai savu zaudēto teritoriju atgūšanas un ģeopolitiskās interesēs novērstu šādas alianses izveidošanos, sevišķi izmantojot Lietuvas konfliktu ar Poliju Viļņas dēļ. Neraugoties uz daudzām vairākpusējām un bilaterālām konferencēm, valstsvīru un sūtņu tikšanās reizēm, diplomātu dinejām un rautiem, Latvijas un Igaunijas 1923.gada līgums par aizsardzības savienību 20.gados faktiski bija vienīgais vērā liekamais

panākums iecerētās Baltijas antantes nodibināšanā.

Situācija par labu baltiešu trejsavienībai mainījās 30.gadu sākumā, kad nacisti sagrāba varu Vācijā un konstruktīvāku ārpolitiku sāka realizēt PSRS, 1932.gadā noslēdzot neuzbrukšanas līgumus ar Latviju, Igauniju, Somiju un Poliju. (Diemžēl 30.gadu beigās tā pati samīdīja kājām šīs vienošanās.) Lietuva nonāca izolācijā, un tās uz vācu un padomju atbalstu un sadarbību balstītā pretpoliskā politika bankrotēja. Lietuviešiem neatlika nekas cits kā ciešāk lūkoties uz Rīgu un Tallinu.

Savukārt Igaunijas ārlietu viceministrs H.Laretejs 1933.gada 27.septembrī informēja ASV lietvedi Tallinā F.Latimeru, ka Padomju Savienībai vairs neesot iebildumu pret triju Baltijas valstu politisku un saimniecisku apvienību, jo šo zemju neatkarība tagad bija pašas Maskavas drošības interesēs. Iebrūkot militāri vājās un separātās Baltijas valstīs, Vācija varētu iegūt labu placdarmu invāzijai Krievijā.

Arī britu interesēs bija redzēt neitrālu Baltijas bloka izveidošanos, gan tieši neiesaistoties tā veidošanā un aizsargāšanā. Toties Vācijas vadība 1933.gada 12.decembrī atzina, ka šādas antantes dibināšana nav tās interesēs.

Atsevišķi baltoskeptiķi, īpaši par aliansi ar Lietuvu, atradās arī latviešu diplomātu un politiķu vidū. Latvijas pastāvīgais pārstāvis Tautu Savienībā J.Feldmanis 1933.gada 18.decembrī izteica šaubas par to, vai Latvija kaut ko iegūtu no savienības ar Lietuvu. Latvijai nebija robežu strīdu ne ar vienu valsti, bet Lietuvai tādi bija ar Poliju un Vāciju. Tie būtu jāatrisina, pirms runāt par aliansi.

Līdzīgi uzskati bija Latvijas sūtnim Tallinā R.Liepiņam, kas 21.decembrī rakstīja: "Leiši ir tauta, kas nevienam neuzticās (...). Jo mēs Lietuvai vairāk uzbāzīsimies ar savu mīlestību, jo tālāk mēs būsim no sava mērķa (...). Ar zināmu atturību un dezinteresēšanos vairāk imponēsim Kauņai nekā ar uzbāzību." Nosūtot uz Rīgu Igaunijas valdības tēzes Lietuvas jautājumā, viņš atzīmēja, ka sadarbība ar lietuviešiem ir vēlama, ja tā neiesaista Latviju un Igauniju pret Poliju vai Vāciju. Tomēr Viļņas un Klaipēdas problēmu dēļ igauņi nevēlas iet tālāk par parasto diplomātisko sadarbību un kopīgu uzstāšanos starptautiskās sanāksmēs, kur visas trīs valstis ir vienādi ieinteresētas. Tā kā Lietuvai Igaunijas un Latvijas atbalsts vairāk vajadzīgs nekā otrādi, iniciatīva šajā jautājumā paliek leišiem.

A.Bergs saredzēja grūtības Baltijas valstu līdzīgā saimnieciskā struktūrā, ko nevarētu novērst arī šo zemju kopēja fronte pasaules tirgū. Viņš neticēja politiskai vai militārai Latvijas, Igaunijas un Lietuvas savienībai, īpaši ar Poliju, kuras intereses ir daudz savādākas.²⁴⁴

Turpināja nostiprināties vienīgi attiecības starp Latviju un Igauniju. Sadarbību starp tām veicināja vispirms to kopējās intereses galvenajos ārpolitiskajos jautājumos. Latvijas nostāja attiecībā uz visām svarīgākajām starptautiskajām problēmām tika saskaņota ar Igaunijas valdību, un abas valstis parasti rīkojās kopīgi. Sadarbība pamatojās pirmām kārtām uz 1923.gada līgumu.

Viens no svarīgākajiem līdzekļiem abu valdību ārpolitiskās nostājas saskaņošanai bija Latvijas un Igaunijas ārlietu ministru regulāras apspriedes.

²⁴⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 273.—274.lpp.

V.Salnais un A.Reijs 1933.gada 28.un 29.aprīlī Rīgā nolēma, ka 1923.gada vienošanās ir pagarināma (tā bija slēgta uz 10 gadiem) un paplašināma. Nākamajā gadā no 16. līdz 18.februārim Rīgā notika kārtējā apspriede, kurā Igauniju pārstāvēja tās jaunais ārlietu ministrs J.Seljamā un Latviju — V.Salnais. Abas puses vienojās, ka 1923.gada aktam ir jāpaliek spēkā arī turpmāk. Bez tam abas valstis 1934.gada 17.februārī papildus noslēdza jaunu līgumu.

Savienības līguma²⁴⁵ 1.pants paredzēja, ka abu valstu ārlietu ministru periodiskas konferences notiek vismaz divas reizes gadā pārmaiņus vienas vai otras valsts teritorijā, bet pēc vienas vai otras valsts pieprasījuma — arī ārkārtējās konferences vienā no valstīm vai ārpus to teritorijām (domājot ar to Tautu Savienības rezidenci Ženēvā). 2.pants atgādināja, ka šo konferenču nolūks ir saskaņot abu valstu vispārējo politiku, apspriežot visus kopējās politikas jautājumus. Konferences priekšsēdētājam bija jā rūpējas par konferencē pieņemto lēmumu realizēšanu, vajadzības gadījumā — arī starptautisko attiecību laukā. 3.pants paredzēja padomi abu valstu likumdošanas saskaņošanai ar tiesībām nodibināt atsevišķu komisiju saimniecisko problēmu apspriešanai. Padomē ielietu abu valstu iecelti locekļi uz vienlīdzības pamatiem. Atzina arī, ka vēlams abu valstu parlamentu pārstāvju piedalīšanās šajā padomē. Padomes pieņemtos lēmumus nodotu apstiprināšanai ārlietu ministru konferencē. 4.pants paredzēja abu valstu pārstāvēšanu starptautiskās konferencēs vajadzības gadījumā uzticēt jauktai delegācijai, vienas valsts delegācijai vai delegātam. 5.pants notei-

ca abu valstu diplomātisko un konsulāro pārstāvju darbības saskaņošanu ārzemēs iespēju robežās. Ļoti nozīmīgais 6.pants paredzēja arī citu valstu iespēju pievienoties šim līgumam, tā paplašinot savienības bāzi. 7.pants noteica, ka līgums stājas spēkā uz tādiem pašiem noteikumiem kā 1923.gada 1.novembra līgums.

Jaunās vienošanās ratifikāciju 4.Saeima apsprieda VIII sesijas 23.sēdē 1934.gada 23.martā. Par šo jautājumu ārlietu komisijas vārdā referēja G.Zemgals. Viņš atzīmēja, ka 1923.gadā starp Latviju un Igauniju noslēgtais aizsardzības savienības līgums ir radījis starp abām valstīm visdraudzīgākās attiecības un vistuvākos sakarus. Lai šos sakarus vēl padziļinātu un tālāk veidotu, abas līgumu slēdzējas puses ir nākušas pie pārliecības, ka šī draudzība turpināma visiem iespējamiem līdzekļiem, ka stiprināma arī abu valstu kopējā politika, lai ar to stiprinātu sabiedroto Latvijas un Igaunijas akcijas starptautiskajās attiecībās. Lai to sasniegtu, ir noslēgts jauns līgums. G.Zemgals tālāk īsi raksturoja tā saturu, īpaši akcentējot 6.panta nozīmi (neviens valsts gan nepievienojās latviešu un igauņu līgumiem). Parlaments pieņēma likumu par līgumu starp Latviju un Igauniju savienības organizēšanai steidzamības kārtībā, nevienam nerunājot debatēs. Nevienam neatturoties, tikai divi deputāti balsoja pret. Tā bija nozīmīga Latvijas ārpolitiskā dienesta uzvara.

1934.gada sākumā, kad hitleriskās Vācijas agresīvie tīkojumi sāka parādīties arvien atklātāk, jautājums par Baltijas valstu savienību atkal kļuva visnotaļ aktuāls. Īpaši pēc Vācijas un Polijas 26.janvāra pakta noslēgšanas.

²⁴⁵ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1934.gads. 4.burtn., 18.apr., 75.-76.lpp.

V.Salnais jau pēc trim dienām deklarēja "Jaunākajās Ziņās", ka Berlīnes un Varšavas līgums rada pamatu Baltijas valstu ciešākai sadarbībai pašu drošības interesēs. Latvijas armijas ģenerālštāba priekšnieks ģen.A.Kalējs "Latvijas Kareivja" 3.februāra laidienā prasīja Baltijas valstu dzīvības interesēs šo zemju politisku, saimniecisku un militāru savienību. Latvijas un Igaunijas bruņoto spēku vadība nolēma, ka Lietuva arī pieaicināma kopējā aizsardzības aliansē, bet par to bija jāvienojas politiķiem.

1934. gada 28. februāra instruktīvajā vēstulē Latvijas diplomātikajām pārstāvniecībām ārzemēs pirmajā vietā starp valsts galvenajiem ārpolitiskajiem uzdevumiem tika izvirzīta Baltijas antantes nodibināšana. Vēstulē bija norādīts, ka valdība nodomājusi "turpināt Baltijas valstu savienības politiku, meklējot visizdevīgāko momentu Lietuvas piesaistīšanai". Plašāk šie jautājumi bija aplūkoti Ārlietu ministrijas 21. marta vēstulē. Resors, atsaucoties uz Latvijas un Igaunijas 1934. gada 17. februāra līgumu, kas paredzēja Lietuvai iespēju pievienoties tam, kā arī uz Lietuvas ārlietu ministra D.Zauņus pēdējām runām, kurās tika norādīts, ka Vācija apdraud Lietuvu, konstatēja, ka Baltijas antantes nodibināšanas lietā "zināms lūzums jau noticis". Vēstulē vienlaikus bija teikts, ka šajā jautājumā vēl pastāv daudzas zemūdens klintis un "politiski pretstati". Galvenais šķērslis, bija sacīts ministrijas dokumentā, ir pati Lietuva, kas arvien vēl grib "balansēt" starp ugunīm "un noturēt Klaipēdu, Viļņu un savus valdniekus. Iekams šī pārliecība neizzudīs, izredzes uz Lietuvas pievilkšanu nav vai atkal tikai tādā mērā, kā

to Zauņus atradis par lietderīgu ārpolitiskai spēlei. No pēdējā mums noteikti jāatturas". Vēstulē tika aizrādīts, ka jāņem vērā arī Igaunijas pozīcija, tās nevēlēšanās angažēties Klaipēdas liktenī un "izraisīt Polijas neapmierinātību". Esot jāņem vērā arī Vācijas pret darbība.²⁴⁶ Lai gan Latvijas Ārlietu ministrija bija ļoti uzmanīga, K.Ulmanis savas jaunās valdības programmas runā 4. Saeimas VIII sesijas 19. sēdē 1934. gada 16. martā uzsvēra, ka "pieliekamas visas pūles Baltijas valstu savienības nodibināšanas uz priekšu virzīšanai un ņemama aktīva daļība visos centienos Austrumeiropas drošības nostiprināšanai un vispārējai miera nodrošināšanai, turpinot līdzšinējo sadarbību ar Tautu Savienību".

Lietuvas tuvināšanās Latvijai un Igaunijai

Pēc Vācijas un Polijas pakta noslēgšanas Lietuvas valdība vairs nevarēja cerēt uz vācu palīdzību Viļņas apgabala atgūšanā. Nacisti arvien atklātāk sāka prasīt, lai tiem atdod Klaipēdas novadu. Vācijas vēstnieks Maskavā R.Nadolnijs sarunā ar Latvijas sūtni A.Bilmani apliecināja, ka vācieši nedomā atteikties no Klaipēdas. Vācu aneksionistiskie plāni pamudināja Lietuvu šajā jautājumā iesniegt memorandu Anglijas, Francijas un Itālijas valdībām, kā arī meklēt atbalstu pie saviem kaimiņiem — Latvijas un Igaunijas.

1934. gada 24. februārī D.Zauņus pirmo reizi oficiāli izteicās, ka Lietuva ir ieinteresēta savienībā, kurā Baltijas valstis varētu sadarboties tādos jautājumos, kas neinteresētu īpaši tikai vienu no tām. Bija skaidri pateikts, ka

²⁴⁶ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 29.lpp.

Lietuva vairs necerēja iesaistīt Latviju un Igauniju tās teritoriālajās problēmās.

Lietuvas Ministru kabinets 24. aprīlī pieņēma lēmumu sākt ciešu sadarbību ar Latviju un Igauniju, nākamajā dienā iesniedzot to valdībām memorandu ar priekšlikumu nodibināt ciešākus kontaktus starp trim Baltijas valstīm. Tiesa, memorandā nebija nekādu konkrētu ieteikumu par šādas sadarbības veidiem. Tajā nebija arī teikts, kādus konkrētus mērķus cenšas sasniegt Lietuvas valdība. Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas nodaļas vadītājs E.Vigrabs 28. aprīlī rakstīja, ka Lietuvas memorandam esot vairāk demonstrācijas raksturs, jo tas nesaturot jaunas domas, neskarot arī jautājumu, kādā veidā Kauņa domājot realizēt ierosināto tuvināšanos, un tajā trūkstot norādījumu, kā Lietuva būtu ar mieru saistīties ar savām ziemeļu kaimiņienēm. Lietuvas Ministru prezidents un ārlietu ministrs šajā pašā dienā pat informēja britu lietvedi Kauņā T.Prestonu, ka viņu memorands vēl nenozīmē Lietuvas iestāšanos Baltijas valstu blokā.

Lai saskaņotu Latvijas un Igaunijas valdību atbildes uz Lietuvas memorandu, Rīgā ieradās igauņu ārlietu viceministrs H.Laretejs, kas 1934. gada 7. un 8. maijā šajā jautājumā veda sarunas ar Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretāru V.Munteru. Viņi vienojās, ka, pirmkārt, Latvijas un Igaunijas valdība apsveic Lietuvas ierosinājumu par sakaru padziļināšanu starp trim valstīm; otrkārt, atzīstot memorandā izteiktās domas par pieņemamu bāzi tālākām sarunām, tomēr vēlas dažus papildinājumus un grozījumus; treškārt, Latvijas un Igaunijas valdība iesaka Lietuvai pēc priekšnoteikumu saskaņošanas pievienoties Latvijas un Igaunijas 1934. gada 17. februāra sa-

vienības līgumam. Atbildi iesniedza Lietuvas valdībai 14. maijā. Tā pēc divām nedēļām izteica gatavību sākt tiešas sarunas ar Latvijas un Igaunijas valdību par triju Baltijas valstu kopdarbību noteikumiem. Ne visiem bija pa prātam Lietuvas iniciatīva. Polija jau 8. maijā oficiāli paziņoja, ka Lietuvas pievienošanās Latvijas un Igaunijas savienībai nozīmēs, ka šīs valstis atbalstīs Lietuvu tās konfliktā ar Poliju un spiedīs poļus mainīt savu politiku attiecībā uz latviešiem un igauņiem. J.Seljamā 22. maijā steidzīgi devās uz Varšavu, kur nākamajās divās dienās centās ieskaidrot premjerministram J.Pilsudskim un ārlietu ministram J.Bekam, ka abas valstis nebūt nedomā iejaukties Viļņas un Kauņas problēmās.

Arī Vācija vairākkārt paziņoja, ka nevēlas Lietuvas aliansi ar Latviju un Igauniju. Tas atvēsināja lietuviešus, bet atpakaļceļa vairs nebija.

PSRS pozīcija bija pilnīgi pretēja. A.Bilmanis 1934. gada 9. jūnijā rakstīja no Maskavas, ka krievi neesot iebildumu pret Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tuvināšanos. "Gluži otrādi — pretēji agrāko gadu praksei, tagad šī tuvināšanās uzskatīta par zināmu mieru stiprinošu faktoru."

Sākumā baltiešu sarunas tika vestas pa parastajiem diplomātiskajiem kanāliem, bet drīz kļuva skaidrs, ka praktiski vienoties šādā ceļā nebūs iespējams. Tā kā Lietuvai uz kakla gūlās sarežģītās un joprojām neregulētās Viļņas un Klaipēdas problēmas, tad Latvijas un Igaunijas valdība jau pašā sarunu sākumā norādīja, ka runa var būt vienīgi par sadarbību politiskā, ekonomiskā un kultūras laukā, jo citādi varēja gadīties, ka latvieši un igauņi pret savu gribu tiktu iejaukti lietuviešu konfliktos ar Vāciju un Poliju.

Baltijas antantes dzimšana

Lai konkrēti spriestu par veidojamās alianses parametriem, Kauņā no 1934. gada 7. līdz 9. jūlijam notika Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ārlietu ministru konference. Tajā saskaņoja šo valstu saprašanās un sadarbības līguma pantu lielāko daļu. Nenoregulēts tomēr palika jautājums par Latvijas un Igaunijas nostāju pret tā dēvētajām Lietuvas specifiskajām problēmām, resp., vecumvecajiem teritoriālajiem strīdiem ar Poliju. Latvija un Igaunija atteicās pat ievērot "labvēlīgu neitralitāti" šajā sakarā (mums "specifisku problēmu" nav...) un pieprasīja sev "brīvas rokas".

Pēc Lietuvas valdības ierosinājuma sarunas atsākās tikai augusta beigās. 29. augustā Rīgā tika parafēts līguma teksts. Lietuva bija spiesta piekāpties un atteikties no prasības pēc Latvijas un Igaunijas labvēlīgas neitralitātes attiecībā uz Lietuvas "specifiskajām problēmām". Tā cerēja, ka jau pati līguma noslēgšana nostiprinās tās pozīciju strīdos ar Poliju un Vāciju. Lietuvas jaunais ārlietu ministrs S. Lozoraitis, kas atšķirībā no sava priekšgājēja bija nelabvēlīgs Vācijai un draudzīgs Baltijas valstīm, arī atkāpās no prasības iekļaut līgumā Viļņas un Klaipēdas problēmu. Lietuvai vienīgi mutiski solīja labvēlīgu neitralitāti šajos jautājumos. Taču baltiešu diplomāti bija tik piesardzīgi, ka līguma tekstā baidījās pat minēt vārdu *antante*...

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas sarūpniecības un sadarbības līgumu²⁴⁷ parakstīja V. Munters, ārlietu ministri S. Lozoraitis un J. Seljamā 1934. gada 12. septembrī Tautu Savienības kārtējās pilnsapulces (asamblejas) laikā Ženēvā. Līguma preambulā bija teikts, ka šā akta mērķis ir, pirmkārt, attīstīt sa-

darbību Latvijas, Lietuvas un Igaunijas starpā un veicināt ciešāku saprašanos starp Baltijas valstīm un, otrkārt, veicināt miera uzturēšanu un nodrošināšanu un saskaņot savu ārpolitiku Tautu Savienības pakta principu garā.

Līgums sastāvēja no 9 pantiem. Tā 1. pants skanēja: "Lai saskaņotu savus miera centienus, visas trīs valdības apņemas saprasties tajos ārējās politikas jautājumos, kuriem kopēja nozīme, un savstarpēji sniegt politisku un diplomātisku palīdzību savos starptautiskos sakaros." 2. pants paredzēja triju valstu ārlietu ministru periodiskas konferences vismaz divas reizes gadā pārmaiņus katras valsts teritorijā un ārkārtējas konferences kādā no šīm valstīm vai arī ārpus to teritorijas (ar to domājot Šveici). Prezidētu tās valsts ārlietu ministrs, kuras teritorijā konference notiktu, bet ārpus šo valstu teritorijām — tās valsts ārlietu ministrs, kuras teritorijā bija notikusi iepriekšējā konference. 3. pants atzina "specifisku problēmu" pastāvēšanu, kuras izslēdza no 1. pantā paredzētām saistībām. 4. pants pasvītroja līgumslēdzēju vēlēšanos miera ceļā tiesas un taisnības garā nokārtot ikvienu strīda jautājumu iespējami īsā laikā un vienoties par līgumiem, kas varētu noderēt šī nolūka sasniegšanai. 5. pants paredzēja trīs Baltijas valstu diplomātisko un konsulāro pārstāvju ārzemēs un delegātu starptautiskās konferencēs kontaktu nodibināšanu. 6. pantā līgumslēdzējas solījās viena otru iepazīstināt ar līgumiem, kas noslēgti ar citām valstīm. 7. pants paredzēja arī citu valstu pievienošanos šim līgumam pēc vienošanās ar trim līgumslēdzējām valstīm. 8. pants nosacīja, ka līgums ratificējams, un tas stājas spēkā līdz ar ratifi-

²⁴⁷ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1934. gads. 15. burtn., 5. okt., 362.—364. lpp.

kāciju deponēšanu, kas izdarāma Rīgā. 9. pants noteica, ka līgums būs spēkā 10 gadus. Ja kāda no līgumslēdzējām vienu gadu pirms laika notecējuma šo līgumu neuzteiktu, tas būtu pagarināts klusējot un izbeigtos vienu gadu pēc tam, kad kāda no līgumslēdzējām valstīm to būtu uzteikusi. Baltiešu valstsvīri atsevišķā deklarācijā vienojās arī, ka viņu valdības gādās, lai "visu triju nāciju solidarās saprašanās un draudzības gars izplatītos un vispārinātos viņu attiecīgās zemēs".

Antantes mērķu realizēšanai izveidoja īpašu juristu komiteju, ekspertu komiteju, standartu biroju, statistiķu konferenci un komisiju intelektuālai sadarbībai. Taču plānotajām ārlietu ministru konferencēm bija vairāk konsultatīvs raksturs. Līgums neparedzēja arī nekādu militāru sadarbību, tālab Baltijas valstu aizsardzībā tam nekādas nozīmes nebija.

Vācija par to tikai priecājās. Britu sūtnis Baltijas valstīs H.Nečbulls-Hjūdžensens komentēja līgumu jau otrajā dienā pēc tā parakstīšanas. Viņš atzina, ka pat visas Baltijas valstis kopā nav īpaši nozīmīgs faktors Eiropas politikā, taču tām ir sava loma ģeopolitiskā stāvokļa dēļ, atrodoties starp Vāciju, Poliju un Krieviju, no kurām nevienai nav godīgu nolūku pret Latviju, Lietuvu un Igauniju. Tādēļ Baltijas zemes nolēmušas nesaistīties ne ar vienu no tām, bet spēlēt klasisko bufera valstu lomu. Pēc britu diplomāta domām, kā Vācijai, tā Padomju Savienībai līguma slēgšanas laikā vēl nebija nekādu iebildumu pret Baltijas bloka atrašanos starp abām naidīgajām lielvarām. Tās bija vienīgi ieinteresētas, lai pretējā puse nevarētu nostiprināties Baltijā.

Padomju valdība uzskatīja, ka Baltijas antantes izveidošana, pastāvot nacistiskās Vācijas draudiem, var nostiprināt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas stāvokli un kļūt par vienu no pirmajiem soļiem Eiropas kolektīvās drošības sistēmas veidošanā. PSRS Ārlietu tautas komisariāta 1934. gada 27. augusta direktīvā savam pilnvarotajam pārstāvim Rīgā S.Brodovskim bija teikts: "Pašreizējā starptautiskajā stāvoklī mēs izturamies pozitīvi pret gaidāmo Latvijas, Lietuvas un Igaunijas vienošanos, uzskatīdami, ka tās pozitīvās puses pašlaik ir pārsvarā pār negatīvajām."²⁴⁸

Pats par sevi saprotams, ka visnotaļ augstās domās par 12. septembra līgumu bija K.Ulmaņa valdības rupors V.Munters, kas 1934. gada 11. oktobrī, runājot radiofonā, atzīmēja, ka par šo vienošanos "nekur, ne no vienas puses neesam dzirdējuši noliedzošas vai negatīvas atsauksmes; tiesa, ir bijušas balss, kas centās aprādīt, ka līguma nozīme ir šaura, bet tas arī ir ļaunākais, kas par šo līgumu ir teikts. Tam stāvēt pretim neskaitāmas cildinošas atsauksmes, kas novērtēja šo līgumu kā svarīgu faktoru tiklab triju līgumslēdzēju nākotnei, kā arī vispār Ziemeļ- un Austrumeiropas mieram un drošībai.

12. septembra līgums ir radījis pamatus tai kopdarbībai, kas mūsu trim valstīm no likteņa lemta un vēstures priekšā rakstīta. Tas ir līgums, kas atbilst mūsu centieniem, kas saskan ar mūsu triju tautu gribu un nacionālās patstāvības instinktu. Kādu saturu mēs viņā ieliksīm, tas atkarājas no mums pašiem, bet mums nav iemesla šaubīties par to, ka ar noteiktību turpināsim staigāt pa iesākto kopējo ceļu."²⁴⁹

²⁴⁸ Sīpols V. Dzimtēnes nodevība, 85.—86.lpp.

²⁴⁹ Pirmais gads: 1934.15.V—1935. 15.V. – Rīga, 1935, 160.—161. lpp.

Baltijas antante, lai arī oficiāli tā ne-saukta, 1934. gada 12. septembrī kļu-va par realitāti. Zigfrīda Meierovica sapnis, tiesa, ne pilnā mērā, beidzot bija piepildījies.

Attiecības ar PSRS

Pēc miera līguma noslēgšanas 1920. gada 11. augustā sākās jauns posms Lat-vijas un lielā Austrumu kaimiņa saskar-smē. Drīz pēc miera līguma parakstīša-nas tika noslēgtas vairākas vienošanās atsevišķos konkrētos jautājumos. 1921. gada 26. februārī parakstīja vienošanos par tiešu pasažieru un preču vilcienu satiksmi, 3. martā — pagaidu vienoša-nos par pasta un telegrāfa satiksmi, 22. jūlijā un 6. novembrī — par abu valstu iedzīvotāju optācijas kārtību u.c.

Latvijas valdība jau 1920. gada 20. septembrī iecēla pirmo sūtni padomju Krievijā, uzticot šo svarīgo posteni Jā-nim Vesmanim, kas bija visnotaļ sek-mīgi vadījis miera sarunu Rīgas pos-mu un gala dokumenta izstrādāšanu. Vienlaikus viņš saņēma vairākas Mi-nistru kabineta pilnvaras: slēgt un pa-rakstīt papildu konvenciju starp Lat-viju un padomju Krieviju par bēgļu re-patriāciju un optācijas tiesībām; stā-ties sakaros ar Tālo Austrumu repub-likas valdību jautājumu nokārtošanai par bēgļu un viņu mantu reevakuāci-ju, slēgt un parakstīt attiecīgu konven-ciju; slēgt un parakstīt konvenciju starp Latviju un padomju Krieviju par pavalstniecības optāciju.²⁵⁰

*

Jāņa Vesmaņa mūža gājums sākās 1877. gada 3. maijā lauksaimnieka ģimenē Grīn-valdes (tag. Zaļenieku) pagastā. Jaunais zemgalietis beidza Rīgas Politehniskā in-

stitūta komerc-nodaļu ar pir-mās šķiras dip-lomu. Nokārto-jis īpašus pār-b a u d ī j u m u s tautsaimniecī-bā un tirdzniecības zinībās, J.Vesmanis ie-guva virsskolo-tāja tiesības un strādāja par pedagoģu Rī-gas mācību iestādēs. Līdztekus pedagoģis-kajam darbam viņš uzrakstīja vairākas mā-cību grāmatas, no kurām pazīstamākais bi-ja politiskās ekonomijas kurss. Kā Latvi-jas skolotāju biedrības priekšsēdētājs J.Ves-manis organizēja un vadīja pirmos latvie-šu pedagoģu vasaras kursus Rīgā.

Jānis Vesmanis

Līdzīgi simtiem un tūkstošiem latviešu arī viņš Pirmā pasaules kara laikā nokļu-va Krievijā, kur, strādājot Tirdzniecības un rūpniecības ministrijā Petrogradā, pārzi-nāja no Rīgas evakuēto fabriku darbības atjaunošanu Iekšskrievijā un to finansēša-nu, piedalījās kara rūpniecības uzņemu-mu darba organizēšanā un veica citus saimnieciskus darbus.

Dzimtene tomēr bija mīļāka par visu, un 1919. gada beigās, ar lielām grūtībām pārgājis lielinieku fronti, J.Vesmanis ieradās Rīgā, lai stātos neatkarīgās Latvijas valsts dienestā. Tas sākās 1920. gada 10. martā Ārlietu ministrijā, kur J.Vesmanim kā piedzīvojušam tautsaimniekam uzticēja vadīt starpresoru komisiju saistību kār-tošanai ar Igauniju.

*

J.Vesmanis kopā ar sūtniecības per-sonālu ieradās Maskavā 1920. gada 2. novembrī. Strādāt valstī, kura nebija atmetusi domu par pasaules revolūci-ju un kur veidojās totalitārais režīms, nebija joka lieta. Turklāt savu zīmogu uzspieda Latvijas ilgstošā atrašanās ca-riskās impērijas sastāvā, lielinieku no-

²⁵⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1657.l., 2.lp.

dibinātā “proletariāta diktatūra”, resp., čekas radītā terora atmosfēra, latviešu bēgļu tūkstoši un galu galā latviešu sarkanie strēlnieki.

Tas viss sarežģīja un bieži vien kavēja J. Vesmaņa un viņa nelielā palīgu pulciņa darbu. Traucēja un kavēja, bet ne uz mirkli neapstādināja to.

1920. gada decembrī, kad J. Vesmanis bija atbraucis uz Rīgu, lai apspriestu ar valsts augstām amatpersonām vairākus ar Latvijas sūtniecības darbību saistītus svarīgus jautājumus, viņam bija garāka saruna ar LTA korespondentu, kuru 30. decembrī publicēja “Valdības Vēstnesis”. Diplomāts atzīmēja, ka attiecības starp sūtniecību un Krievijas valdību līdz šim bijušas labas. Momentos, kad Latvijā saasinās saskarsme ar Krievijas pārstāvniecību, arī Maskavā sāk izturēties pret latviešiem noraidošāk. Pēdējā laikā padomju iestādes nāk vairāk pretim Latvijas pusei. Tās uzstādīja sūtniecībā tā dēvēto Juza aparātu, ar kura palīdzību var tieši sazināties ar Rīgu. Decembra beigās nosūtīja uz Latviju 20 vagonus ar sugas lopiem, kuri savā laikā bija evakuēti uz Krieviju.

Taču slikti risinās kuģu reevakuācijas jautājums, kur krievi liek pretim visādus šķēršļus. Tas pats attiecas uz citām vērtībām. Labāk var izkārtot juridiska un politiska rakstura jautājumus. Miera līgumā paredzētā optācija jau tiek organizēta. Taču nav skaidrības par optantu mantu aizvešanu. J. Vesmanis atzīmēja, ka bēgļu reevakuācija gan vēl vilksies kādu gadu. Padomju valdība rūpēsies, lai turpmāk ļaudis varētu braukt cilvēcīgākos apstākļos. (Diezin vai viņš pats ticēja šiem vārdiem, taču J. Vesmanim rokas saistīja diplomāta statuss un protokols.)

Par atmosfēru, kādā sūtnim bija jāstrādā, liecina J. Vesmaņa oficiāls paziņojums, kuru 1921. gada 5. janvārī

publicēja “Valdības Vēstnesis”. Diplomāts informēja lasītājus, ka viņš saņem milzum daudz vēstuļu kā no Krievijas, tā Latvijas, kur pilsoņi lūdz palīdzēt atgriezties dzimtenē, atsvabināt no dienesta padomju iestādēs, atbrīvot no karaklausības, no apcietinājuma, atprasīt rekvizētās mantas, izvest savus īpašumus uz Latviju utt. J. Vesmanis paskaidroja, ka sūtniecība ir bezspēcīga spert kaut kādus soļus katrā atsevišķā gadījumā. Iebraukšanai Latvijā vienīgais ceļš ir bēgļu un optantu ešloni. Sūtniecība nevar pieprasīt atsevišķu pilsoņu sūtīšanu uz Latviju. Lai iegūtu miera līgumā paredzētās pilsoņu tiesības, tās jāpierāda dokumentāri. Viņš aicināja Latvijas iedzīvotājus palīdzēt šajā ziņā saviem tautiešiem, kuri bija devušies bēgļu gaitās bez vajadzīgajiem dokumentiem.

Nākamajā sarunā ar LTA līdzstrādnieku, ko “Valdības Vēstnesis” ievietoja 1921. gada 1. aprīlī, J. Vesmanis noraidīja baumas, it kā esot pasliktinājušās attiecības starp Latviju un Krieviju. Tiesa, ir zināmas nesaskaņas starp viņu un krievu ārpolitikas vadību. Taču daudzi strīdīgi jautājumi tiek risināti. Apmierinoši panākumi ir gūti ieslodzīto Latvijas pilsoņu atbrīvošanā. Principā ir izšķirts ripojošā materiāla reevakuācijas jautājums. Taču Maskava vilcinās noslēgt optācijas konvenciju.

Padomju valdības aparāts, konstatēja J. Vesmanis, ir visai smags un strādā samērā gausi. Tāpēc kļūst saprotams, ka “es jau pēc veselu gadu ilgstoša darba Krievijas lietās jutos stipri noguris. Arī lielākā daļa sūtniecības darbinieku, ievērojot diezgan nelabvēlīgos apstākļus, galvenā kārtā telpu ziņā, izrāda noguruma zīmes un tiecas tikt atpakaļ uz Latviju”.

Drīz pēc šīs intervijas J. Vesmanis iesniedza valdībai lūgumu atbrīvot

viņu no sūtņa darba Maskavā. Uz Ministru kabineta 1921. gada 7. jūnija lēmuma pamata Satversmes sapulces prezidents J. Čakste 13. jūnijā J. Vesmaņa iesniegumu apmierināja.²⁵¹

Jāni Vesmani Maskavā 1921. gada 7. jūnijā nomainīja Ēriks Mārtiņš Feldmanis.

*

Viņš bija zemgaliētis, dzimis 1884. gadā Jelgavā tirgotāja un namīpašnieka ģimenē. 1904. gadā absolvējis vietējo ģimnāziju, 1909. gadā — Tērbatas universitātes juridisko fakultāti. Bez tam Pēterhofas virsnieku skolu Krievijā. Seko darbs dzimtajā pilsētā — vispirms apgabaltiesā, pēc tam zvērināta advokāta palīga amatā. Jaunais tiesībnieks iesaistās arī Jelgavas sabiedriskajā dzīvē — viņu ievēlē par domnieku un Savstarpējās kredīt biedrības padomes priekšsēdētāju. Četri gadi (1914–1918) jāstaigā Pirmā pasaules kara ērkšķainās takas. Atgriezies dzimtenē, Ē. Feldmanis kopā ar K. Pauļuku un A. Kviesi Jelgavā nodibina Latviešu zemnieku savienības nodaļu un kā šīs partijas pārstāvis kļūst par Tautas padomes locekli, kur darbojas juridiskajā, pašvaldību un amnestijas komisijā. 1918. gada beigās tiek iecelts par Jelgavas apgabaltiesas prokuroru, 1919. gada sākumā Latvijas pagaidu valdības pilnvarotais gūstekņu lietās Vācijā. Pēc tam atkal prokurors Jelgavā.

1920. gada 12. jūnijā Ē. Feldmanis kļuva par apsardzības ministru ceturtajā Latvijas valdībā, kuru — pirmo pēc Satversmes sapulces vēlēšanām — tāpat kā iepriekšējās sastādīja K. Ulmanis. Galvenais normatīvais akts, turklāt konceptuāls, kas tika pieņemts jaunā resora vadītāja īsajā ministribas laikā (tas ilga līdz 1920. gada 15. decembrim), bija noteikumi par Apsardzības ministrijas padomi, kuru premjerministrs un Ē. Feldmanis parakstīja 1920. gada 13. augustā. Padomes uzdevums bija apspriest kara likumdošanas, karaspēka organizācijas, iesaukšanas, mobilizācijas, ap-

mācības un uzturēšanas jautājumus.

*

Ē. Feldmanis, cik vien bija viņa spēkos, turpināja J. Vesmaņa iesākto darbu, gādājot par 11. augusta

Ēriks Mārtiņš Feldmanis

miera līguma un ar to saistīto vienošanos izpildi. Viņš, 1921. gada 26. jūlijā iesniedzot savu akreditācijas rakstu padomju Krievijas Centrālās izpildu komitejas priekšsēdētājam M. Kaļiņinam, diplomātiski atgādināja, ka pretējā puse uzņēmusies miera līgumā saistības “pa daļai atjaunot kara postījumus” Latvijā.

Taču jaunajam sūtnim negāja vieglāk kā viņa priekštecim, jo krievi vai nu gausi, vai pavisam nepildīja savus solījumus. Z. Meierovics 1921. gada 25. jūlija un 25. augusta notā G. Čičerinam bija spiests norādīt, ka dzelzceļu vagonu reevakuācija rit pilnīgi neapmierinoši — “padomes aiztur latviešu kuģus “Lusija” un “Džons”, nodarot zaudējumus to īpašniekiem, kā arī joprojām nepiešķir Latvijai koncesijas uz apsolutajām mežu cismām”. Ē. Feldmanis 1922. gada 5. oktobrī bija spiests konstatēt, ka pēdējos trīs mēnešos krievi vairs nav nopietni vēlējušies izpildīt miera līguma noteikumus, uz Latvijas protesta notām bieži nav atbildējuši nemaz vai atrakstījušies, ka latviešu argumenti viņus nepārlicinot. Viņi mēģinot arī izspēlēt Baltijas valstis vienu pret otru.

Sūtnis arī nebija bez vainas. Acīmredzot viņam un viņa palīgiem trūka

²⁵¹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1657.l., 2.lp.

diplomātiskā darba un informācijas vākšanas pieredzes, kas noveda pie absurdiem apgalvojumiem un pat savas valdības dezinformēšanas. Ē. Feldmanis 1923. gada 3. aprīlī rakstīja uz Rīgu: "Pēc pavasara sējas laika sagaidāms [krievu] uzbrukums visiem Krievijas rietumu kaimiņiem: rumāņiem, poļiem, mums un igauņiem. Somus atstāšot pagaidām (...). Leiši būšot krievu pusē (...). Mums un igauņiem uzbrukšot arī no jūras, jo angļi un franči nelikšot šķēršļus. Vēl esot cerība, ka vāci uzbrukšot poļiem. Latvija un Estija viegli būšot iekarojamas." Diplomāta nākamais — 18. aprīļa — ziņojums, runājot prof. A. Strangas vārdiem, robežojās ar halucinācijām. Ē. Feldmanis tajā vēstīja, ka gatavošanās uzbrukumam visvairāk esot novērojama Minskā: pat privātos dzīvokļos ievietots karaspēks, no tiem izraidot iedzīvotājus, 60 tūkstoš vīru lielas armijas mobilizēšanai pret Latviju esot nepieciešamas septiņas dienas. Šajā laikā Latvijā sacelšoties 18 tūkstoš vīru, un tas došot iespēju krievu karaspēkam dažu dienu laikā nokļūt Rīgā — palīgā sabiedrotajiem "dumpiniekiem". "Ieņemto apgabalu tūlītējai pārvaldei jau sagatavota administrācija šeit (Maskavā — R.T.) un vietējās komunistu šūniņas (...). Krievija (...) atzīs "sarkano Latviju" un viņai pašai ļaus lemt par iestāšanos republiku savienībā." ²⁵² Jādomā, ka šos pēc būtības murgus Latvijā par pilnu neņēma. Taču tie veicināja Ē. Feldmaņa atsaukšanu no sūtņa amata.

Otrs faktors bija skandaloza prāva Maskavā 1923. gada februārī un martā, kur lielu grupu Latvijas pavalstnieku — virsnieku, Sarkanā Krusta dar-

binieku un diplomātu tiesāja par spiegošanu un spekulāciju. Ē. Feldmanim, militārajam atašejam pulkvežleitnantam Ž. Baham un vēl vairākiem sūtniecības darbiniekiem vajadzēja atgriezties Latvijā.

Ar Valsts prezidenta J. Čakstes 1923. gada 28. augusta rīkojumu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Padomju Savienībā iecēla Kārli Ozolu.²⁵³ 14. septembrī viņš ieradās Maskavā un drīz pēc tam iesniedza savus akreditācijas dokumentus M. Kaļiņinam.

*

Kārlis Ozols ir vecpiebaldzēns. Viņam šūpulis kārts 1882. gada 7. maijā lauksaimnieka ģimenē Veļķu pagastā.

Jaunietis vispirms devās uz Kurzemi, kur pabeidza Irlavas skolotāju semināru. Pedagoga darbs tomēr nebija pa prātam, tāpēc sekoja brauciens uz tālo Ufu Baškīrijā, lai absolvētu turienes mērniecības skolu. Reālskolu jaunais vidzemnieks pabeidza Pēterburgā, bet Politehnisko institūtu — Rīgā, 1914. gadā saņemot inženiera tehnologa diplomu.

Latvija K. Ozolam, kā daudziem tā laika akadēmiski izglītotiem latviešu lietpratējiem, bija par šauru, un viņš atkal devās uz Krieviju, kur septiņus gadus nostrādāja dažādos rūpniecības uzņēmumos. 1914. un 1915. gadā K. Ozols bija inženieris Krievijas Satiksmes ministrijā un šā resora pārstāvis vairākās Petrogradas fabrikās.

Acīmredzot viņš bija sevi labi parādījis

Aleksandrs Birznieks

²⁵² Stranga A. Latvijas - Padomju Krievijas miera līgums 1920.gada 11.augustā, 144.—145.lpp.

²⁵³ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1131.l., 349.lp.

Kārlis Ozols

valsts dienestā, jo 1915. gadā saņēma Kara ministrijas galvenās artilērijas pārvaldes komandējumu uz ASV, kur vajadzēja kārtot dažādus abu zemju sadarbības jautājumus un šajā sakarā apmek-

lēt daudzus amerikāņu, kā arī Kanādas uzņēmumus. 1918. gadā K. Ozols nodibināja Krievu inženieru biedrību Amerikā un tika ievēlēts par tās pirmo priekšsēdētāju.

Strādādams Krievzemē un pārstāvēdams šo valsti dolāru citadelē, viņš nebūt nekļuva par krievu, bet vārdos un darbos palika īstens latvietis. K. Ozols rakstīja par savu zemi un nāciju amerikāņu un turienes latviešu presē, kontaktējās un sadarbojās ar tautiešu organizācijām. Amerikas latviešu pirmajā nacionālajā kongresā 1919. gadā viņu ievēlēja par Jaunās pasaules latviešu delegātu uz Parīzes miera konferenci. Tur viņš kādu laiku strādāja par Latvijas delegācijas saimniecisko atašeju, rūpēdamies par ASV palīdzību savai valstij. Lai to saņemtu, delegācija griezās ar vēstuli pie Savienoto Valstu prezidenta V. Vilsona. Pirmā atbilde bija Amerikāņu palīdzības administrācijas vadītāja H. Hūvera paziņojums, ka dots rīkojums amerikāņu kuģim, kas atrodas Baltijas jūrā, izkraut 1200 tonnu miltu Liepājas ostā. Nākamais solis bija palīdzība Latvijas bērnu ēdināšanā un armijas apgādē ar medikamentiem. Šos jautājumus lielākoties prasmīgi kārtoja K. Ozols.

Tāds darbinieks jaunajai valstij bija zelta vērts, tāpēc Latvijas valdība 1920. gada 10. aprīlī pilnvaroja K. Ozolu strādāt par tirdzniecības atašeju Ziemeļamerikā.²⁵⁴

Pabijis vizītē pie ASV valsts sekretāra B. Kolbija un nodevis viņam paša sagata-

votu materiālu "Krievijas problēmas", publicējis vairākus rakstus žurnālos "American Industries" un "The Annalist", kā arī citos izdevumos un, galvenais, izkārtojis turpmākos ekonomiskos kontaktus starp Latviju un ASV, viņš jau tā paša gada septembrī atgriezās dzimtenē.

K. Ozolam uzturoties aiz okeāna, par Latviju ieinteresējās arī nākamais ASV viceprezidents K. Kūlidžs. Kad viņu ievēlēja augstajā amatā, apsveicēju vidū bija arī K. Ozols, pēc tam saņemot atbildes vēstuli, kurā K. Kūlidžs pateicās par sev veltīto uzmanību, laipno apsveikumu un laba vēlējumiem, piebilstot, ka vēlas atbildēt ar to pašu.²⁵⁵

Kad ASV 1922. gada 28. jūlijā bija atzinusi Latviju *de iure*, "Jaunākās Ziņas" 4. augusta laidienā publicēja K. Ozola rakstu "Amerika Latvijas tapšanas sākumā". Tā autors uzsvēra, ka Latvijas atzīšana ir "liels un svarīgs notikums mūsu vēsturē". Vislielākie nopelni te esot bijuši Amerikas latviešiem un leišiem (te nu K. Ozolam nedaudz misējās — *R. T.*). Sava nozīme bijusi arī K. Ozola rakstiem avīzē "New York Times", kā arī provinces presē par Latvijas vēsturi, kultūru, latviešu zemnieku atiecībām ar vācu baroniem utt.

Ar Ministru kabineta 1920. gada 22. oktobra lēmumu K. Ozols tika iecelts par revakuācijas komisijas priekšsēdētāju Latvijas sūtniecībā Maskavā.²⁵⁶

Pamatojoties uz Latvijas un padomju Krievijas miera līgumu, komisijai, kurā strādāja 19 cilvēki, vajadzēja gādāt par kara laikā uz Iekškrīeviju aizvesto Latvijas īpašumu atdabūšanu. Tas nebija viegls uzdevums, jo otrā puse nebūt negribēja atdot visu pienākošos. Nebūdams apmierināts ar sava darba rezultātiem, K. Ozols lūdza atbrīvot viņu no reevakuācijas komisijas priekšsēdētāja pienākumiem, ko valdība 1921. gada 15. jūlijā arī izdarīja.²⁵⁷

*

Lai gan, kā atceras K. Ozols, čeka visu laiku izsekoja Latvijas sūtniecību

²⁵⁴ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1131.l., 349.lp.

²⁵⁵ Jaunākās Ziņas, 1923, 3.aug.

²⁵⁶ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1131.l., 349.lp.

²⁵⁷ Turpat

un daži tās darbinieki pat tika arestēti, oficiālās attiecības starp abām valstīm tomēr visumā bija korektas. Jaunais sūtnis 1923. gada 4. novembrī ziņoja savai Ārlietu ministrijai: "Krievijai pagaidām vajadzīgs miers, lai izglābtos no saimnieciskās krīzes. Krievijas tranzīts caur Latviju sevišķu lomu Latvijas saimnieciskā dzīvē nespēlē."²⁵⁸ G. Čičerins pat atbalstīja Latvijas lūgumu iekārtot konsulātus vairākās Padomju Savienības pilsētās, kā arī nodibināt diplomātiskus sakarus ar Baltkrieviju un Aizkaukāza republikām (par šo jautājumu tuvāku ziņu trūkst).

1923. gada 25. novembrī K. Ozols iepazīstināja ar saviem iespaidiem un novērojumiem kaimiņvalstī laikraksta "Latvijas Vēstnesis" lasītājus. Viņš atzīmēja, ka pēc darba Maskavā pirms trim gadiem pilsētā ir notikušas lielas pārvērtības. Bada pilnā, tumšā un nabadzīgā Maskava atkal kļuvusi par dzīvu un rosīgu lielpilsētu ar gaišām ielām, labām viesnīcām un restorāniem, moderniem satiksmes līdzekļiem. Zināms lūzums noticis arī garīgajā dzīvē. Nospīdība, kas bija sastopama vai uz katra soļa, gandrīz pilnīgi izzudusi. Gan vēl arvien inteliģence, zemniecība un citas šķiras skarbi kritizē valdību, taču nevēlas tās gāšanu asiņainas revolūcijas ceļā. Taču ekonomiskajā dzīvē turpinās smaga krīze. Saimniecība vēl nav tā organizēta, lai krievu ražojumi cenu ziņā varētu sacensties ar kapitālistiskajām valstīm. Arī lauksaimniecības produkcijas eksports nav izkārtots, kā nākas, un lauku ienākumi ir neapmierinoši.

Kas attiecas uz Latvijas un Padomju Savienības attiecībām, norādīja raksta autors, tad reevakuācija gan virzās uz priekšu lēnām, tomēr ar zināmiem

panākumiem. Bēgļu un optantu jautājums nav vairs ass. Pēc kāda pusgada tas būs galīgi nokārtots. Cerams, ka straujāk attīstīsies tranzīts caur Latviju. Tirdznieciskie sakari labāk izvērstos, ja būtu starpvalstu tirdzniecības līgums. K. Ozols beidza savu publikāciju mažora tonkārtā: "Ar savu līdzšinējo darbību esmu apmierināts un ceru, ka uz priekšu Latvijas un Padomju republikas attiecības taps saimnieciski tuvākas un politiski draudzīgākas."

Armijas avīze "Latvijas Kareivis" interviju ar diplomātu par PSRS iekšējo stāvokli ievietoja 1924. gada 26. marta laidienā. K. Ozols konstatēja, ka padomju iekārta visā visumā stabilizējas un nostiprinās. Ļeņina nāve apvienoja komunistus un nostiprināja partijas izīršanai tuvojošās attiecības. Padomju valdība enerģiski ķērusies pie finansu, transporta un rūpniecības organizēšanas un ievadīšanas pareizās slīdēs. Naudai ir stabils kurss, kas sasniegts ar kārtīga budžeta sastādīšanu. Ārējās tirdzniecības bilance ir pozitīva.

Latvijas un kaimiņvalsts attiecībās, turpināja K. Ozols, nekādas pārmaiņas nav novērojamas. PSRS izpildījusi svarīgu miera līguma pantu — pabeigta dzelzceļa ritošā sastāva reevakuācija. Patlaban dienas kārtībā ir atlikušo rūpniecības uzņēmumu atdabūšana. Pēdējā laikā starp Latviju un PSRS nodibinājušās miera un labas kaimiņu attiecības.

Tā bija, tā teikt, oficiāla intervija pusoficiālā laikrakstā, kur diplomāts diplomātisku apsvērumu dēļ nevarēja teikt visu, ko domāja. Citādi tas bija sūtņu konfidencialajos ziņojumos Latvijas Ārlietu ministrijai. K. Ozols kādā no tiem 1924. gadā rakstīja: "Dzīvojot Maskavā un vērojot, kā rīkojas komu-

²⁵⁸ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 89.lpp.

nistu partija, kādus līdzekļus un dzelzs enerģiju viņa izlieto, lai nostiprinātu savu stāvokli, nevar nenoskatīties ar nožēlošanu kā uz mūsmāju partiju sīkiem un maziem strīdiem un nesaprašanās, tā arī uz lielvalstu līdzšinējām attiecībām ar Krieviju. Sīkumos un savstarpīgā sacensībā neredz, ka ieinaidnieks, izrādīdams vienotu fronti, paliek arvien stiprāks, kamēr Eiropai un Amerikai nebūs vienādi ieskati par komunismu un viņa briesmām un nebūs nodibināta vienota fronte (.), lielniecisms turpinās attīstīties un apdraudēs visu pasauli.”²⁵⁹

Vēl kritiskāks K. Ozols bija 1926. gada 27. janvāra vēstulē Valsts prezidentam J. Čakstem: “Eiropā līdz šim vēl valda aplamā doma, ka lielinieki pamazām eiropeizējas. Krievija ar savām kājām un milzu rumpi guļ Āzijā un pieder Āzijai, ar viņas vienaldzību, lēno un slinko gaitu, miegu, netīrību, mežonību, barbarismu, absolūtismu un citām aziātiskām īpašībām.”

Neuzbrukšanas līguma problēmas ar PSRS

20. gadu vidū vairāk vai mazāk nostabilizējoties starptautiskajai situācijai Eiropā, lai saglabātu izveidojušos *status quo*, ne vienas vien valsts politiķi un diplomāti daudz domāja un darīja, fiksējot drošības garantijas attiecīgos daudzpusējos un bilaterālos līgumos un konvencijās. Šo zemju vidū bija lielvalstis, pirmām kārtām PSRS un Vācija, un jaunās mazvalstis, kuras īpaši raizējās par savas neatkarības saglabāšanu un nostiprināšanu.

Padomju diplomāti, kuru saimnieki

pamazām atteicās no pasaules revolūcijas idejas, jau 1922. gada septembrī un 1923. gada decembrī bija devuši mājienu Z.Meierovicam par neuzbrukšanas līgumu pat uz 25 gadiem, bet ministrs bija atturīgs, baidoties no Maskavas mēģinājumiem izolēt Latviju no pārējām Baltijas valstīm. Viņš gribēja ar kaimiņvalstīm sākt kopīgu akciju šajā virzienā.

Polija un baltieši bija ieinteresēti neuzbrukšanas līgumā ar Padomju Savienību, bet aizdomas radīja tās kategoriskā atteikšanās parakstīt šādu vienošanos ar viņiem visiem kopā. Baltijas valstis 1925. gada maijā atklāti noraidīja šķietamo padomju vēlēšanos tās saskaldīt un izmantot savās interesēs. Krievu lietvedis Tallinā informēja Vācijas sūtni H.Franku, ka PSRS nevēlas Latvijas, Lietuvas un Igaunijas savienību. Vāciešus tas nepatīkami pārsteidza, jo viņi šādā aliansē saskatīja Polijas ietekmes samazināšanu.

G.Čičerins 1925. gada 15. decembrī preses konferencē paziņoja: “Ar Baltijas valstīm mēs gribam dzīvot pilnīgas savstarpējas saprašanās apstākļos. Ar katru no tām (izcēlums mans — R.T.) mēs vēlamies noslēgt visciešākos līgumus, lai nostiprinātu mūsu miermīlīgās un draudzīgās attiecības; bet mēs cenšamies izvairīties no visa tā, kas veicinātu limitrofu valstiņu federācijas izveidošanos. Šo ideju par limitrofu valstu federācijas radīšanu izvirzījušas jau ne vienreiz vien galvenokārt pret mums naidīgi noskaņotas valdības (..). Mēs nevēlamies nekādā veidā atzīt vai veicināt tādas federācijas rašanos, kas veidotu barjeru no Ledus okeāna līdz Polijai vai, iespējams, līdz Melnajai jūrai.”²⁶⁰

²⁵⁹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 94.–95.lpp.

²⁶⁰ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 152.—153.lpp.

Padomju Savienība iesāka savu divpusējo draudzības un neitralitātes līgumu sēriju 1925. gada 17. decembrī ar Turciju. Tam sekoja līgums ar Vāciju, Afganistānu, Lietuvu 1926. gada 28. septembrī un Persiju.

G.Čičerins 1925. gada 23. un 24. decembrī apmeklēja Kauņu un Rīgu. Lietuviešiem viņš deklarēja, ka PSRS nevēlas nekādas sarunas ar Baltijas valstu savienību, kurā ietilptu arī Polija, jo tas nozīmētu barjeras radišanu starp Padomju Savienību un Rietumeiropu, bet viņiem nebūtu iebildumu pret Latvijas-Lietuvas-Igaunijas kombināciju.

G.Čičerins Rīgā divas reizes tikās ar Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru H.Albatu, kas šajā laikā aizvien bija ministru. H.Albats izteica interesi par padomju un Turcijas līgumu un arī saimniecisku vienošanos ar kaimiņvalsti.

G.Čičerins 1926. gada 3. martā oficiāli izteica krievu vēlēšanos garantēt Baltijas valstu robežas, neitralitāti, strīdu nokārtošanu miera ceļā un piedāvāja tām tirdzniecības līgumus. Padomju valdība tomēr vēl joprojām nevēlējās kolektīvu vienošanos ar Baltijas zemēm, šķērējoties klauzulu un prasību ievērot partneru saistības ar Tautu Savienību. Ārlietu tautas komisārs izteica nepatiku K.Ozolam par Polijas uzstāšanos vidutāja lomā starp Baltijas valstīm un PSRS.

Arī Ārlietu tautas komisariāta kolēģijas loceklis S.Aralovs 5. martā paziņoja K.Ozolam, ka padomju valdība ir gatava "tūdaļ uzsākt sarunas par garantijas pakta noslēgšanu ar Latviju un citām Baltijas valstīm".

H.Albats 12. martā informēja K.Ozolu, ka PSRS priekšlikumu viņš darījis zināmu Ministru prezidentam K.Ulmanim un Saeimas ārlietu komisijai un ka "priekšlikums uzņemts ar simpāti-

jām". Sākusies procedūras saskaņošana ar Igaunijas un Somijas valdību.

Pret līguma noslēgšanu neuzskatīja par iespējamu iebilst pat galēji labējā avīze "Latvis". Tā 1926. gada 11. maijā rakstīja, ka šāds solis Eiropas acīs nozīmētu "ievērojamu stabilizēšanos Austrumeiropas attiecībās, kas nepaliktu bez iespaida ne uz mūsu politisko, nedz saimniecisko stāvokli".

Taču ar atbildes došanu Latvijas valdība kavējās. Sākās ilga pozīcijas koordinēšana ar Igauniju un Somiju, kuru valdības arī bija saņēmušas analogus priekšlikumus. Turklāt uz visām trim valstīm Anglija un Polija izdarīja stipru spiedienu, lai panāktu sarunu izjaukšanu vai vismaz nepieļautu mazo Baltijas valstu un PSRS divpusējas sarunas. Šajā ziņā lielu aktivitāti parādīja Anglijas diplomātiskais pārstāvis Baltijas zemēs Dž.Vons. Arī Francija centās panākt Polijas un Baltijas valstu kopēju līgumu ar PSRS. Tās Senāta ārlietu komisijas vicepriekšsēdētājs 1926. gada aprīļa pirmajā pusē apmeklēja Somiju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Poliju, ieteicot tām īstenot "visciešāko savstarpējo sadarbību".

Sevišķi drudzainu darbību attīstīja Polija. Tās Ārlietu ministrijas austrumu nodaļas vadītājs 1926. gada aprīļa beigās un maija sākumā devās uz Latviju, Igauniju un Somiju, lai ietekmētu to valdības. K.Ozols 1926. gada 9. martā konstatēja: "Polija vēlas mūs ievilkēt savā iespaidu sfērā."

Sakarā ar Polijas un Anglijas iejaukšanos Somijas un Baltijas valstu valdības savu atbildi uz padomju priekšlikumu par neuzbrukšanas līguma noslēgšanu ilgi novilcināja. Konsultācijas starp tām turpinājās divus mēnešus. Tās parādīja, ka viedokļi stipri atšķiras. Latvijas valdība uzskatīja par vislietderīgāko noslēgt kolektīvu neuz-

brukšanas līgumu, piedaloties Padomju Savienībai, Latvijai, Lietuvai, Igaunijai un, ja iespējams, arī Somijai, bet bez Polijas. Somija arī nevēlējās poļu līdzdalību sarunās. Igaunija turpretim atbalstīja Varšavas priekšlikumu par kopējām sarunām, Polijai piedaloties. Bet Lietuva jau pašā sākumā izteica gatavību sākt dialogu ar padomju valdību par divpusēja līguma parakstīšanu. Latviju uztrauca tāda tās pozīcija. Šādas nostājas apspriešanai un eventuālai grozīšanai H.Albāts devās uz Tallinu un Helsinkiem. Šim nolūkam viņš no 1926. gada 14. līdz 20. aprīlim organizēja Latvijas sūtņu Maskavā, Helsinkos, Varšavā, Kauņā un Tallinā konferenci, lai vienotos par turpmāko rīcību attiecībā pret Lietuvu, kā arī apspriestu citus jautājumus. Latvijas Ārlietu ministrijas 1926. gada 4. maija vēstulē sūtņiem tika norādīts, ka valdības nostāja minētajā jautājumā, kā tika izklāstīts arī tikko notikušajā diplomātu sasauksmē, ir: "Turpmākās Baltijas politikas pamatā jāliek trejsavienības panākšana starp centrālām Baltijas valstīm ar eventuālu Somijas līdzdalību. Pēc tam varētu būt runa par paktu ar Poliju."

1926. gada maija sākumā beidzot tika sagatavots Latvijas, Igaunijas un Somijas saskaņots memorands PSRS valdībai sakarā ar tās ierosmi par neuzbrukšanas līguma noslēgšanu. 5. un 6. maijā šo dokumentu nodeva padomju diplomātiem Rīgā, Tallinā un Helsinkos. Memoranda autori ierosināja noslēgt daudzpusēju līgumu, kā arī arbitrāžas konvenciju.²⁶¹

21. maijā Latvijas valdība saņēma padomju notu ar neuzbrukšanas līguma projektu. Tajā bija paredzēta vienošanās par neuzbrukšanu, neitralitā-

tes ievērošana trešās valsts uzbrukuma gadījumā kādai no līgumslēdzējām pusēm un paredzēts nepiedalīties blokos, kas vērsti pret otru pusi. Strīda jautājumi, kas izceltos starp abām valstīm un kurus neizdotos nokārtot parastā diplomātiskā ceļā, jāizšķir jauktai saskaņošanas komisijai. Iniciatore lika priekšā noslēgt līgumu uz trim gadiem.

Tā kā Igaunija bija saņēmusi tādu pašu priekšlikumu, 26. maijā Rīgā apspriedās abi ārlietu ministri K.Ulmanis un A.Pīps. Viņi nolēma nogaidīt, kamēr to pašu padomju notu saņems Somija, lai tad visas trīs valstis varētu koordinēt savas atbildes.

Nākamā apspriede starp K.Ulmani, A.Pīpu un Somijas ārlietu ministru E.Setele notika Tallinā 1926. gada 13. un 14. jūlijā, kad arī somi bija saņēmuši padomju priekšlikumu. Nekāds oficiāls dokuments sanāksmē netika pieņemts, bet K.Ulmanis par Tallinā notikušo sarunu rezultātiem izstrādāja tēzes, kurām pievienojās arī Igaunija un Somija. Tajās bija paredzēts mēģināt panākt kolektīvu līgumu ar Maskavu, bet, ja tas neizdotos, parakstīt pilnīgi vienāda satura līgumu starp PSRS, no vienas puses, un Latviju, Igauniju un Somiju, no otras puses. Tēzes paredzēja arī kontaktēties ar poļiem par paredzamām sarunām, bet ar piezīmi, ka Polijas un Padomju Savienības eventuālais dialogs nedrīkst kavēt pārējo Baltijas valstu sarunas ar Kremli.

Tēzes vēl pēc desmit dienu ilgām sarunām pa diplomātiskajiem kanāliem starp Latviju, Igauniju un Somiju iekļāva memorandā, kuru šīs valstis katra atsevišķi 26. jūlijā iesniedza Padomju Savienībai. Saskaņā ar Igaunijas ie-

²⁶¹ Sīpols V. Dzimentenes nodevība, 57.lpp.

rosinājumu memorandā bija paredzēts, ka kolektīvā līguma sagatavošanai dibināma īpaša komisija, kurā piedalītos visu ieinteresēto valstu pārstāvji. PSRS šo priekšlikumu noraidīja, 3. augustā par to paziņojot Latvijai un pārējām valstīm.

K.Ulmanis pēc Tallinas konferences tūdaļ devās uz Kauņu, bet tur piedzivoja diplomātisku neveiksmi, jo lietuviešu viedoklis bija un palika: "Mēs bez Viļņas nenorimsim." Lietuva bija ar mieru pievienoties pārējām Baltijas valstīm sarunās ar Padomju Savienību tikai tad, ja tajās nepiedalās Polija un ja baltieši dos garantijas, ka Viļņas jautājumā viņi ir lietuviešu pusē. Šo situāciju izmantoja PSRS, panākot, ka Lietuva 1926. gada 28. septembrī noslēdza ar to separātu neuzbrukšanas līgumu. Maskava Viļņas problēmā bez ierunām nostājās Lietuvas pusē, jo tai tas neko nemaksāja, bet, atbalstot Kauņu, bija cerības, ka šis konfliktjautājums arī turpmāk kavēs triju Baltijas valstu vienošanos.

Beidzot piekāpās arī Latvija, Igaunija un Somija. 20. augustā tās informēja padomju valdību, ka ir ar mieru uzsākt divpusējas sarunas, bet ar piebildi, ka patur tiesības savā starpā konsultēties.

Maskava 25. augustā paziņoja, ka ir gatava nekavējoties uzsākt sarunas Rīgā ar Latviju par līguma noslēgšanu. Līdzīgu informāciju saņēma arī Igaunija un Somija. Taču partneres nesteidzās.

Neuzbrukšanas līguma jautājumu 1926. gada 4. oktobrī izskatīja arī Saimes ārlietu komisija. Tās vairākums izteicās pozitīvi par šādas vienošanās parakstīšanu, un K.Ulmanis apsolīja rīkoties saskaņā ar komisijas lēmumu. Latvijas valdība pēc dažām dienām informēja Padomju Savienību, ka tā ir

ar mieru noslēgt līgumu. Tā lūdza sarunu vešanai atsūtīt uz Rīgu speciālu padomju valdības pārstāvi.

1926. gada oktobra vidū Latvijā ieradās viens no labākajiem padomju sarunvedējiem Ārlietu tautas komisariāta kolēģijas loceklis S.Aralovs, kas pirms tam bija bijis PSRS sūtnis Rīgā. K.Ozols šajā sakarā rakstīja: "Ārlietu komisariāts nopietni vēlas nokārtot un nostabilizēt savas politiskās un ekonomiskās attiecības ar mums."

Sarunas sākās 21. oktobrī, taču tās ieilga, jo abas puses nemeklēja kompromisus. Dialogs sakarā ar Latvijas valdības krīzi tika pārtraukts 8. decembrī. Dažas tēzes tomēr bija saskaņotas. Latvijas valdība bija ar mieru atteikties no savas prasības par strīda jautājuma izšķiršanu arbitrāžas kārtībā. Tā pieņēma padomju priekšlikumu, ka strīda gadījumos jānodibina saskaņošanas komisija, bet bez neitrāla priekšsēdētāja.

Jaunais Latvijas ārlietu ministrs F.Cielēns, kas par tādu kļuva 1926. gada decembrī, nākamā gada pirmajās dienās devās uz Tallinu, lai piedalītos Latvijas, Igaunijas un Somijas ārlietu resora vadītāju apspriedē, kurā galvenais jautājums bija neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību. Igaunijas un Somijas pārstāvji, Anglijas un Polijas ietekmēti, panāca, ka sanāksme nolēma: līgumi ar PSRS nedrīkst skart Baltijas valstu saistības ar Tautu Savienību un, otrkārt, saskaņošanas komisijā jābūt neitrālam priekšsēdētājam. Faktiski tā bija atkāpšanās no lēmumiem, kuri tika pieņemti sarunās ar S.Aralovu 1926. gada oktobrī-decembrī.

Atgriezies no Tallinas, F.Cielēns 1927. gada 5. janvārī ierosināja atjaunot Latvijas un PSRS sarunas. Viņš uzaicināja S.Aralovu, kas decembrī bi-

ja atgriezies Maskavā, atkal ierasties Rīgā. Tomēr sarunas no jauna ieilga, jo F.Cielēns, pildot pirms viņa ministru trēšanās nolemtu, centās visus līguma noteikumus saskaņot ar igauņiem. Igaunijas ārlietu ministrs F.Akels šajā sakarā 1927. gada februāra pirmajās dienās ieradās Rīgā, bet F.Cielēns mēneša beigās otrreiz devās uz Tallinu.

Par sarunu gaitu un gaisotni ar S.Aralovu ministrs savos memuāros raksta: "Vairākās apspriedēs pie manis Ārlietu ministrijas namā Valdemāra ielā 3 mēs abi veidojām neuzbrukšanas līguma saturu un formu. Ar Aralovu vest sarunas nebija nepatīkami. Viņš bija gan aizrautīgs krievu romantisks boļševiks, bet cilvēks ar taktu un laipnīgs valodā. Viņš nekad nedraudēja, nekad nespēlēja lielvalsts pārstāvi, kas gribēja diktēt mazajai Latvijai savu gribu. Turklāt varēja vērot, ka viņš saistīts ar zināmām instrukcijām un katrā jautājumā, kas sarunās pacēlās, viņš pieprasīja rīkojumu no Maskavas. Es mēģināju iedabūt līgumā pavisam jaunu principu — strīdi, kas varētu celties abu valstu starpā, ja tos nekādā ziņā nevar izšķirt tiešu diplomātisku sarunu ceļā, nododami šķīrējtiesai ar neitrālu priekšsēdi. Pēc sazināšanās ar Maskavu šo manu ierosinājumu Aralovs kategoriski noraidīja."²⁶²

F.Cielēns un S.Aralovs parafēja līgumu 1927. gada 9. martā, t.i., parakstīja tikai ar pirmajiem diviem burtiem, kas nozīmēja, ka abām valdībām ir tiesības ierosināt grozījumus dokumenta tekstā. Latvijas ārlietu vadītājs nākamajā dienā par šo aktu sniedza intervijas kā latviešu preseī, tā ārzemju laikrakstiem "Times" (Londona), "Tribune" (Ņujorka), "Frankfurter Zei-

tung" (Vācija) u.c., kā arī telegrāfa aģentūrām.

Labā spārna prese diezgan asi kritizēja parafēto līgumu, atzīstot to par nevajadzīgu, it īpaši tāpēc, ka Anglija ir pret to. A.Kroders avīzes "Pirmdienā" 7. marta numurā rakstīja, ka laikā, kad starp Angliju un Padomju Savienību izcēlies ass konflikts, Latvija nedrīkst palīdzēt boļševikiem, noslēdzot ar tiem neuzbrukšanas līgumu. Tādā pašā garā rakstīja "Latvis" u.c. labējie izdevumi.

Pēc S.Aralova aizbraukšanas no Rīgas F.Cielēns vēl kādu laiku turpināja sarunas ar padomju pastāvīgo pārstāvi Latvijā I.Lorencu, bet abu pušu nepiekāpības dēļ bez rezultātiem. Neuzbrukšanas līgums uz laiku tika iekonservēts.

1927. gada tirdzniecības līgums ar PSRS

Zondāža un prelimināras sarunas šajā jautājumā sākās jau krietnu laiku iepriekš. Latvijas valdība 1925. gada oktobrī nosūtīja bijušā finanšu ministra R.Kalninga vadītu delegāciju uz Maskavu, kurai vajadzēja noskaidrot iespējas paplašināt abu valstu tirdzniecību. R.Kalnings jau pirms brauciena "Jaunāko Ziņu" 9. oktobra numurā publicētajā intervijā norādīja, ka Krievijā gan esot citāda sabiedriskā iekārta, bet tas nedrīkstot būt par šķērslī ekonomiskai sadarbībai ar to. Viņš uzsvēra, ka nav nekādu šaubu par saimniecisko sakaru vajadzību ar kaimiņvalsti.

Latvijas 15 cilvēku delegāciju — lielāko kopš miera sarunu laika — Maskavā uzņēma atsaucīgi. Kā pēc atgriešanās R.Kalnings 1925. gada 30. ok-

²⁶² Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 38.lpp.

tobrī informēja "Latvijas Vēstneša" lasītājus, krievi apliecināja lielu vēlēšanos attīstīt ekonomiskos kontaktus. Viņi ir ar mieru tuvākajā laikā izvietot Latvijā pasūtījumus par 6–7 miljoniem zelta rubļu.

16. novembrī notika Saeimas ārlietu, finansu un tirdzniecības komisiju kopīga sēde, kurā delegācijas vadītājs sniedza pārskatu par vizīti Maskavā. Pēc ziņojuma plašas apspriešanas deputāti pieņēma lēmumu: "1) Latvijas—Krievijas saimniecisko sakaru izveidošanai piegriežama lielāka vērība kā līdz šim, sekmējot saimniecisko sakaru plašināšanu ar dažādiem praktiskiem soļiem tirdzniecības un tranzīta laukā; 2) valdībai veicami sagatavošanas darbi tirdznieciskā līguma noslēgšanai starp abām valstīm."²⁶³

1927. gada 18. aprīlī šādu priekšlikumu beidzot izteica arī Padomju Savienības Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs A.Rikovs. Tā kā Rietumu lielvalstis līdz šim piedāvājumam bija visumā ignorējušas Baltijas zemju saimnieciskās intereses, samērā plašas aprindas Latvijā vēlējās izmantot šo momentu, lai uzlabotu valsts ekonomisko stāvokli. Kreisās valdības atrašanās pie varas Latvijā sekmēja šā jautājuma ātru izkārtošanu.

F.Cielēns izstrādāja līguma tēzes, paredzot, ka: pirmkārt, Padomju Savienības valdība apņemas ik gadus iepirkt Latvijā preces par 40–50 miljoniem latu, otrkārt, Latvija piešķir kaimiņvalstij uz dažādām precēm, piemēram, naftu, muitas atlaides, treškārt, līgumu slēdz uz 5 gadiem un, ceturtkārt, PSRS uzņemas pienākumu ik gadu caur Latvijas ostām un pa tās dzelzceļiem pārsūtīt zināmu daudzumu tran-

zīta preču, kas katru gadu palielināms.

Ārlietu ministrijas saimnieciskā komisija F.Cielēna vadībā apsprieda komplicēto līgumprojektu 50 (!) sēdēs un atbalstīja to. Arī valdībai un Saeimas ārlietu komisijai nebija iebildumu.

Pēc padomju valdības ielūguma 1927. gada 1. maijā Maskavā ieradās Latvijas delegācija, un nākamajā dienā sākās sarunas. PSRS delegāciju vadīja ārējās tirdzniecības tautas komisārs A.Mikojans, Latvijas — Saeimas deputāts, Hipotēku bankas direktors R.Bilmanis. Pēdējā palīgi bija parlamentārieši R.Kalnings, F.Menders un Dž.Hāns, kā arī sūtnis K.Ozols.

Pēc dažu nedēļu ilgām sarunām A.Mikojans un R.Bilmanis 1927. gada 2. jūnijā parakstīja tirdzniecības līgumu ar PSRS.²⁶⁴ Tā saturs galvenos vilcienos bija šāds:

— Padomju Savienība uzņemas pienākumu 5 gadu laikā ik gadus iepirkt preces par 40 milj. latu pēc saraksta, kas pievienots līgumam (galvenokārt rūpniecības ražojumi);

— uz nedaudzām precēm, pirmām kārtām uz naftas produktiem, Latvija dod kaimiņvalstij muitas atlaides;

— PSRS apņemas 5 gadu laikā sūtīt caur Latvijas ostām un pa dzelzceļiem ik gadus vismaz 200 tūkstošus tonnu eksportpreču.

Pirmais līgumu sāka kritizēt laikraksts "Latvis". Tam pa pēdām sekoja "Brīvā Zeme". Labējās aprindas apgalvoja, ka Latvija kļūšot "saimnieciski un līdz ar to arī politiski atkarīga no komunistiskās Krievijas. Līgums esot kaitīgs arī tāpēc, ka tas attālinot Latviju no Igaunijas, Polijas un it īpaši Anglijas".

Britiem patiešām nepatika 2. jūnija

²⁶³ Sociāldemokrāts, 1925, 18.nov.

²⁶⁴ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1927.gads. 22.burtn., 15.nov., 623.—633.lpp.

vienošanās. Latvijas sūtnis Londonā F.Vesmanis informēja Rīgu, ka Anglijas ārlietu ministrs O.Čemberlens esot viņam teicis, ka līgums kaitējot tās ekonomiskajām interesēm. Savukārt sūtnis J.Seskis rakstīja no Tallinas: "Igaunijas presē sākās visasākā cīņa pret noslēgto līgumu (...). Netaupīja ne visspilgtākās krāsas, ne tumšākās insinuācijas." Viņš atzīmēja, ka Igaunijas valdība "izlietoja visus spēkus, lai Latvijas — PSRS tirdzniecības līgums netiktu ratificēts". Arī Polija "aiz politiskiem apsvērumiem uzstājās pret šo aktu"²⁶⁵.

Latvijas labējās partijas, Zemnieku savienību ieskaitot, gribēja līguma ratifikācijas jautājuma apspriešanu Saeimā izmantot, lai, kritizējot kreiso valdību, satricinātu tās pozīcijas un sagatavotu ceļu viņas krišanai. 1927. gada jūnija vidū sanāca Zemnieku savienības konference, kura pieņēma lēmumu, ka Latvijai neesot bijis nekādas vajadzības parakstīt šādu līgumu. To varot iztulkot kā novēršanos no Eiropas.

Lai paātrinātu vienošanās ratifikāciju, M.Skujenieka vadītais kabinets gatavojās sasaukt 1927. gada jūlijā speciālu Saeimas sesiju. Bet, tā kā pret to iebilda visas labējās frakcijas, ratifikāciju atlika līdz rudenim, kad sanāca parlamenta kārtējā sesija.

Neparasti jau bija tas, ka līgumu atšķirībā no analogiem starpvalstu tirdzniecības līgumiem apsprieda trīs dienas — 1927. gada 21., 25. un 28. oktobrī.²⁶⁶

Otrkārt, parasto divu referentu vietā šoreiz bija trīs: R.Bilmanis (tirdzniecības un rūpniecības komisija), R.Dukurs (ārlietu komisija) un Dž. Hāns (finansu komisija). Treškārt, de-

batēs runāja 19 (!) deputāti, kas bija neredzēts skaitlis, apspriežot līdzīgus jautājumus.

Pirmais ziņotājs atgādināja tautas kalpiem, ka līguma sagatavošanai bijis diezgan ilgs laiks. Valdība jau 1925. gadā atrada par nepieciešamu sūtīt īpašu delegāciju uz Maskavu, kura sastāvēja galvenokārt no rūpniekiem un tirgotājiem, lai iepazītos ar situāciju Padomju Savienībā un noskaidrotu, vai ir iespējams un kādā veidā plašāk sadarboties ar kaimiņvalsti. Delegācija, sabijusi tur ilgāku laiku, pēc atgriešanās iesniedza Ministru kabinetam priekšlikumu nekavējoties stāties pie līguma izstrādāšanas, uz kura pamata varētu attīstīt saimniecisku kopdarbību. Valdība atbalstīja delegācijas ierosinājumu, ziņoja par to Saeimas komisiju sēdēs, un pret šo priekšlikumu neviena frakcija, neviens deputāts nekādas iebildumus necēla. Visas parlamenta saimnieciskās komisijas, kā arī ārlietu komisija uzdeva valdībai bez kavēšanās uzsākt attiecīgā projekta sagatavošanu.

R.Bilmanis atzīmēja, ka pašreizējā Ārlietu ministrijas saimniecisko līgumu komisija vēlreiz izskatīja Latvijas rūpniecības iespējas un secināja, ka ražošanu var paplašināt un līdz ar to padziļināt saimnieciskās attiecības ar Padomju Savienību. Latvijas delegācija, izstrādājot vienošanās projektu, rēķinājās ar juridiskiem formulējumiem, kas bija ietverti tirdzniecības līgumos, kurus PSRS jau agrāk bija noslēgusi ar Vāciju, Itāliju un Norvēģiju, modificējot un piemērojot tos Latvijas apstākļiem. Referents norādīja, ka Latvija ir noslēgusi tirdzniecības līgumus ar daudzām valstīm (gandrīz 20 — *R.T.*), bet

²⁶⁵ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 174.—175.lpp.

²⁶⁶ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. VII sesija, 119.—266.lpp.

“to konkrētais saturs nav bijis tāds, ka viņi pēc līguma noslēgšanas jūtam apmēros uzlabotu saimnieciskās operācijas ar minētām valstīm” (Čehoslovākiju, Lielbritāniju, Franciju u.c. — *R.T.*). Viņš bija pārliecināts, ka vienošanās ar Padomju Savienību “ir viens no tiem līgumiem, kas paredz mūsu tautsaimniecībai pavērt plašākus rāmjus un atvērt ceļu, uz kuru ir jātiecas valstij ar piejūras valsts tautsaimniecību, kura ir izveidojusies un piemērojusies kaimiņu valsts tirgum”.

R.Dukurs cita vidū informēja parlamentāriešus: lai gan bijuši daži ne sevišķi motivēti iebildumi, ārlietu komisijas locekļu vairākums atbalstīja viedokli, ka līgums ir ratificējams. Finanšu un tirdzniecības un rūpniecības komisijas kopsēdē, ziņoja Dž.Hāns, to pieņēma ar 10 pret 5 balsīm, vienam aturoties.

Saprotams, ka F.Cielēns nevarēja nerunāt šajā tik strīdīgajā jautājumā. Viņš to darīja tūdaļ pēc ziņojumiem. Komentējis atsevišķus diskutablus līguma pantus un citas problēmas, ārlietu ministrs secināja: “Šis līgums ir saimnieciski izdevīgs Latvijas valstij. Varbūt varētu teikt, ka mēs neesam spējuši dabūt maksimālo, neesam spējuši izmantot starptautisko politisko stāvokli un neesam spējuši forsētā kārtā izspiest no Krievijas kādas vēl sevišķas priekšrocības tranzīta un citos laukos. Bet (..) katram līgumam, ja to nopietni grib realizēt, jābūt tautsaimnieciski abpusīgi izdevīgam, jābūt realitātes rāmjos un realitātes robežās (..) Šis tirdzniecības līgums rada iespējamību aktivizēt mūsu tirdzniecības bilanci. Un, ja šī problēma (..) ir viena no svarīgām problēmām mūsu ārējā tirdzniecībā, tad (..) valdība un valsts nebūtu savas tautsaimnieciskās politikas uzdevumu augstumos, ja viņa ne-

izlietotu visas iespējamības, kā aktivizēt mūsu tirdzniecības bilanci, pacelt mūsu eksporta iespējamības un līdz ar to pacelt mūsu tautsaimniecisko stāvokli un arī mūsu valsts finansiālo nostiprināšanu.”

Līguma kritiku uzsāka K.Ulmanis (Zemnieku savienība), viņam sekoja A.Bergs (Nacionālā apvienība), G.Milbergs (Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija), V.Firkss (Vācu-baltiešu partija) un citi, pavisam vienpadsmit deputāti. Pirmais runātājs 2. jūnija aktu kritizēja lietišķi, bez liekas politizēšanas, otrs orators neiztika bez tās, apgalvojot, ka Latvijas delegācija un ministrija šī līguma jautājumos ir “padevusies iespaidam, kas nācis no Maskavas. Viņas nav rēķinājušās ar apstākļiem, kādos mums jāapspriež šis līgums, bet ar tiem, kādi vēlami Maskavā”.

Politika pamazām sāka prevalēt ne vienā vien nākamajā uzstāšanās, kulminējot Latvijas pareizticīgo arhibīskapa J.Pommera runā (pareizticīgo vēlētajū un krievu apvienoto organizāciju bloks). Virsgans deklarēja: “Tas ir marksistu līgums, kuri, izmantojot uz īsu laiku marksistu rokās nākušo varu mūsu zemē, atbalstoties uz savu līdzskrējēju un rokas puišu balsīm, ir radījuši šo līgumu, un tas kritīs, tiklīdz kritīs marksistu vara (..) Latvijas vēsture nepazīst neizdevīgāka, piedauzīgāka (?! — *R.T.*) līguma kā mums priekšā stāvošais tirdzniecības līgums (..) Šis līgums būtu laižams apgrozībā pavisam zem cita nosaukuma. Viņa nosaukumu varētu formulēt tā: “Mūsmāju un viņšētas marksistu līgums par ārkārtējām privilēģijām lielai, varēnai, bagātai Padomijai mazā, nabagā Latvijā.””

Kad J.Pommers apgalvoja, ka krievi dibinot Latvijas pierobežā spiegu

organizācijas²⁶⁷, zālē sākās skandāls. Tas bija tāda veida vienīgais konflikts, apspriežot ārpolitiskus jautājumus parlamentā, tāpēc, šķiet, būs interesanti pagārāk citēt 1927. gada 26. oktobra sēdes stenogrammu.

“Viens no mūsu sūtniecības darbiniekiem, kurš, ilgāku laiku strādādam Maskavā, visus šos faktus un vēl citus tādus faktus ir novērojis... (starpšauciens pa kreisi). Saeimas vārdu es neesmu minējis... (sauciens pa kreisi: “Lūdzu, sauciet vārdā un nerunāriet divdomības!” “Kauns!” “Sauciet vārdā!” — Troksnis pa kreisi).

Priekšsēdētājs *P.Kalniņš* (zvana): “Es lūdzu... — (Troksnis pa kreisi.) — Es lūdzu neuztraukties!” (Troksnis pa kreisi.) *A.Veckalns* no vietas: “Melis!” “Es saucu deputātu Veckalnu pie kārtības. (Troksnis pa kreisi. *P.Ulpe* no vietas: “Sauciet spieģus vārdā!” — *Br.Kalniņš* no vietas: “Sauciet spieģus vārdā!” — Troksnis. Priekšsēdētājs zvana.) Deputāt Pommer! Turpiniet savu runu!”

J.Pommers (turpina): “Atļaujiet jums paziņot, augstie kungi, ka es neesmu nekāds špiks un denuncētājs. Lai jūs ministrs sauc spieģus vārdā!” (Troksnis pa kreisi. Saucieni: “Ārā! Ārā!”)

Priekšsēdētājs *P.Kalniņš* (zvana): “Lūdzu deputātus pārtraukt trokšņošanu un ļaut deputātam Pommeram runāt. (Saucieni pa kreisi: “Kas ir spieģis, sauciet vārdā!” *P.Ulpe* no vietas: “Sauciet spieģus vārdā jeb vācieties nost no katedra!”)

J.Pommers (turpina): “Visi šie fakti ir cieši konstatēti (Troksnis pa kreisi. Saucieni: “Ārā! Ārā! Kas ir spieģis?”)

Prasiet to Skujeniekam, prasiet to Roļiņam (politiskās pārvaldes priekšnieks — *R.T.*); es neesmu apsardzības priekšnieks, un mans pienākums nav te...” (Troksnis pa kreisi. Saucieni: “Tā ir bezkaunība!”)

Priekšsēdētājs *P.Kalniņš* (zvana): “Es nopietni atgādinu deputātiem, ka tā mēs nevaram debates turpināt. Deputāt Pommer! Turpiniet savu runu!”

J.Pommers turpina: “Visi šie fakti ir atrodamī miera līguma (ar padomju Krieviju — *R.T.*) vēsturē. (Troksnis pa kreisi. Saucieni: “Žuļiks!” “Nelietis!” “Bezkauna!” — Priekšsēdētājs atstāj savu sēdekli.)”

Arhibīskaps tika atkal pie vārda vieniņi pēc pārtraukuma...

Debatētāji bija tā iekarsuši, ka līguma apspriešanas otrajā dienā divas reizes noraidīja nogurušo deputātu priekšlikumu pārtraukt diskusiju vēlā laika dēļ, un sēde turpinājās līdz plkst. 1.15 naktī (Saeima parasti sāka darbu plkst. 17 dienā). Trešajā dienā gan sēde beidzās stundu agrāk — plkst. 12.03 naktī.

Pēdējā dienā, apspriežot līgumu pa pantiem, tautas pārstāvjiem nebija *nevienas* piezīmes. Pulveris acīmredzot jau bija izšauts... Vienīgi *G.Milbergs* iesniedza priekšlikumu nodot likumu atpakaļ caurskatīšanai tirdzniecības un rūpniecības, ārlietu un finansu komisijai. Taču šis ierosinājums salasīja tikai 27 balsis. Pret balsoja 51 deputāts, atturējās — 13.

Balsošanā par līgumu un ratifikācijas formulu piedalījās visi parlamentārieši, izņemot Saeimas priekšsēdētāju. Rezultāti gan nebija pārlicinoši: par — 52 balsis, pret — 45, atturējušies — 2.

²⁶⁷ Par organizācijām bija pārspīlēts, bet padomju spieģu Latgalē netrūka. Tāpat kā kaimiņvalstī darbojās Latvijas spieģi (izlūki). Sīkāk sk.: Niedre O., Daugmalis V. Slepēnais karš pret Latviju: Komunistiskās partijas darbība 1920.—1940.g. — Rīga, 1999; Latvijas izlūkdienesti 1919.—1940: 664 likteņi, — Rīga, 2001.

Līgums sākumā sekmēja Latvijas ekonomikas attīstību. Tā realizēšanā piedalījās ap 100 uzņēmumu ar aptuveni 17 tūkstoš strādniekiem un 3–4 tūkstoš nodarbināto padomju tranzītā. Latvijas tirdzniecībā no 1928. līdz 1933. gadam beidzot bija aktīva bilance. Daudzkārt pieauga Latvijas eksports uz PSRS: no 1,2% 1927. gadā tas palielinājās līdz 14,6% 1929. gadā, turklāt uz turieni izveda apmēram pusi Latvijas rūpniecības produkcijas.

Taču drīz radās arī grūtības, jo otrā puse nepildīja vienošanos konsekvēnti. Līgumu, kas bija noslēgts uz 5 gadiem, Padomju Savienība uzteica 1932. gada maijā. Bijušais sūtnis K.Ozols sakarā ar to publicēja "Jaunāko Ziņu" 5. maija numurā kritisku rakstu "Neviena mācība nenāk par velti". Viņš norādīja, ka kontrahents samazināja no Latvijas ievadamo preču kontingentu, to vietā importējot citu valstu jēlvielas, pusfabrikātus un fabrikātus; pasūtījumus nodeva ar pārtraukumiem; bez iemesla bieži mainīja Latvijas firmas; nereti izvēlējās firmas ne pēc lietderības, bet politiskā principa; pārmērīgi kavēja maksājumus utt. K.Ozols secināja, ka no saimnieciskā viedokļa pieņemamais izrādījās nevēlams no politiskās puses.

Atskatoties pagātnē, viens no galvenajiem līguma autoriem F.Cielēns 1960. gadā rakstīja E.Andersonam: "Šim līgumam bija mazāka nozīme Latvijas saimnieciskajā attīstībā, nekā man un latviešu sociāldemokrātiem toreiz likās (...). Mums bija zināmas ilūzijas par Padomju Savienības nozīmi Latvijas saimnieciskajās attiecībās. Pār mums zināmā mērā dominēja skatiens pagātnē, kad Latvijas pilsētu attīstību

lielā mērā noteica Krievijas tirgus un ārējās tirdzniecības plūšana caur Latvijas ostām. Padomju iekārtas centralizētās vadības plāna un monopola saimniecība bija radījusi gluži kaut ko citu (...). Nu Latvijas un Krievijas saimnieciskie sakari neatkarējās no saimnieciskās lietderības, bet Krievijas valdība jaunos saimnieciskos sakarus ar Latviju varēja dirigēt tā, kā tas viņai liksies politiski izdevīgi."²⁶⁸

Latvijas pievienošanās Ļitvinova protokolam

Pēc ASV valsts sekretāra F.Keloga un Francijas ārlietu ministra A.Briāna iniciatīvas 1928. gada 27. augustā piecpadsmit valstis ar ārišķīgu svinīgumu parakstīja paktu, kas nosodīja karu kā nacionālās politikas instrumentu. Latvija bija to 63 valstu skaitā, kas pievienojās Briāna–Keloga paktam. Drīz vien to bija ratificējušas visas pasaules zemes, to skaitā Vācija, Japāna un Itālija, — valstis, kuru agresija satricinās nākamo desmitgadi. Dalībvalstis pakta 1. pantā nosodīja karu starptautisko konfliktu risināšanā un atteicās no kara kā politikas līdzekļa. 2. pants noteica, ka visi konflikti jāatrisina vienīgi miera ceļā. Taču, norāda I.Feldmanis, "šā pakta nozīme starptautiskajās attiecībās nebija īpaši liela, jo tas nesaturēja agresora definīciju un nenoteica institūciju, kurai būtu jāseko paktā paredzēto saistību izpildei. Kā to pierādīja vēlākie notikumi, Tautu Savienība nespēja piespiest nepaklausīgo dalībvalsti ievērot uzņemtas saistības".²⁶⁹

Lai gan sarunās par paktu Parīzē

²⁶⁸ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 112.lpp.

²⁶⁹ Dokumenti par Latvijas starptautisko atzišanu, 42.lpp.

Padomju Savienību neuzaicināja, tā parakstīšanas dienā PSRS, Latvijas un vairāku citu valstu valdības saņēma priekšlikumu pievienoties tam. Latvija to izdarīja jau 28. augustā, Padomju Savienība — 6. septembrī.

Valstis, kas bija paktu parakstījušas, līdz 1928. gada beigām netika to ratificējušas, tāpēc vienošanās nestājās spēkā. Tas notika tikai 1929. gada 24. jūlijā. To izmantoja Padomju Savienība ārlietu tautas komisāra vietnieka M.Ļitvinova personā, kas 1928. gada beigās un 1929. gada sākumā aicināja Latviju, Igauniju, Poliju un Rumāniju ratificēt līgumu pirms termiņa, lai tas iegūtu likumīgas tiesības.

Latvija apsveica M.Ļitvinova priekšlikumu, bet ieteica protokola projektu par pakta ratificēšanu papildināt ar dažiem noteikumiem, kas radītu konkrētāku pamatu miera nostiprināšanai Austrumeiropā. Bez tam tā bija gatava parakstīt protokolu, ja būtu panākta vienošanās arī ar Igauniju, Lietuvu, Poliju un Somiju. Pēdējā atteicās piedalīties šajā akcijā.

1929. gada februārī kā pirmā Briāna–Keloga pakta ratificēja Polija. Tai sekoja Igaunija. Latvijas Ārlietu ministrijas austrumu nodaļas vadītājs K.Students raudzījās skeptiski uz Parīzes vienošanos. Viņš 1929. gada 8. februārī rakstīja ārlietu ministram A.Balodim:

“Ir pilnīgi dabīgi, ka Ļitvinova protokolu (..) nevar uzskatīt kā nopietni izteiktu vēlēšanos pēc patiesa miera. Lielinieciskums, kura galamērķis paliek joprojām pasaules revolūcija, nevar tiekties pēc patiesa nodrošināta miera ar pilsonisko pasauli (..). Ļitvinova priekšlikumam ir vairāk demonstratīva nozīme: a) lai iespaidotu savā

ziņā naivos amerikāņus, ar kuriem patlaban tiek vestas sarunas par dažāda veida kredītiem (..), b) lai izsauktu Baltijas valstīs un Vakareiropā politisko spēku saviļņojumu un lai redzētu, kā šie politiskie spēki un faktori reaģē uz Ļitvinova miera protokola demonstrāciju, novērojot reizē, kā šajā situācijā politiskie faktori nogrupējas un kā varētu viņus pārgrupēt, skaldīt un izmantot, c) lai nodrošinātu (..) PSRS rietumu robežas, tā radot sev iespēju brīvāk rīkoties austrumos (..), d) lai nākošās Tautu Savienības sapulcēs varētu ar patosu deklarēt savu miermīlību un pastāvēt uz pilsoniskās pasaules sekmīgu atbrūņošanas, noskaņojot ar šiem demagoģiskiem paņēmieniem darba ļaužu masas naidīgā garā pret pilsonisko iekārtu, e) lai Kominterns drošāk un sekmīgāk caur saviem aģentiem varētu attīstīt ārdošo darbību kā pie mums, tā arī citu Baltijas valstu iekšējā dzīvē.”²⁷⁰

Latvija tomēr nevarēja sevi nostādīt miera pretinieka lomā, un tā 1929. gada 9. februārī kopā ar Igauniju, Poliju, Rumāniju un PSRS parakstīja M.Ļitvinova protokolu par Briāna–Keloga pakta stāšanos spēkā pirms termiņa. Latvijas vārdā to izdarīja sūtnis Maskavā K.Ozols. Arī viņš atzina, ka protokols bijis vairāk domāts demonstrācijai nekā nopietnai politikai. Viņš secināja, ka līdz ar to Padomju Savienība ir parādījusi savu vājumu un tuvākā nākotnē nesāks karu ar Baltijas valstīm, atskaitot gadījumu, ja Viduseiropā rastos tāda situācija, kas nodrošinātu lielinieku uzvaru.

Kad seši gadi Maskavā bija nostrādāti, K.Ozols lūdza atbrīvot viņu no ieņemamā amata. Ar Valsts prezidenta G.Zemgala 1929. gada 11. aprīļa rī-

²⁷⁰ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 105.—106.lpp.

kojumu tas tika izdarīts, skaitot no 1. maija.²⁷¹ Uz Maskavu ar prezidenta rīkojumu pārcēla sūtņi Tallinā Jāni Seski, skaitot no 1. oktobra.

Saeima apsprieda M.Ļitvinova protokola ratifikāciju 1929. gada 26. februārī. Ārlietu komisijas referents A. Bergs uzsvēra šā dokumenta lielo nozīmi: "Varētu būt, ka Keloga pakts pat nekad nestājas spēkā (...). Turpretim starp valstīm, kas būs parakstījušas Ļitvinova protokolu, Keloga pakts būs spēkā, pat ja pats Keloga pakts būtu atkritis." Runātājs informēja deputātus, ka ārlietu komisija vienbalsīgi pieņēmusi lēmumu ieteikt Saeimai protokolu ratificēt. Parlaments arī to izdarīja tāpat.²⁷²

Latvijas un PSRS tautu kulturālas tuvināšanas biedrība, kura sāka darbu 1929. gada jūnijā, arī kalpoja sakaru padziļināšanai starp abām valstīm un to dažādām nacionalitātēm. Par biedrības priekšsēdētāju ievēlēja Raini. Viņu nomainīja Oto Skulme, tad Pāvils Rozītis, Jānis Jaunsudrabiņš, Eduards Smiļģis un prof. Arveds Kalniņš. Biedrība iepazīstināja Latvijas sabiedrību ar kultūras un mākslas dzīvi Padomju Savienībā, rīkojot referātus un vakarus un organizējot krievu rakstnieku un mākslinieku braucienus uz Rīgu. Latvijā viesojās Vladimirs Majakovskis, Aleksejs Tolstojs, V. Kačalovs, V. Barsova un citas izcilas personības. Rīgā uzveda vairākas padomju lugas, demonstrēja krievu filmas. 1932. gadā iznāca grāmata "SSSR. Sbornik statei o kulturno-ekonomičeskom sblizeņiji". Daļa biedrības aktīvistu ar prof. Dr. Augustu Kirhenšteinu galvgalī diemžēl 1940. gadā kļuva par kolaboracionistiem.

1932. gada neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību

Jaunais PSRS ārlietu tautas komi-sārs M.Ļitvinovs, 1931. gada 4. decem-bri kārtejo reizi tiekoties ar J.Seski, atgādināja, ka padomju un Latvijas ne-uzbrukšanas līgums parafēts jau pirms četriem gadiem un ka Maskava būtu gatava no jauna pievērsties šim jautā-jumam. Decembra vidū viņš ar līdzīgu priekšlikumu griezās pie Igaunijas un Somijas sūtņiem.

16. decembrī jautājumu par līgumu izskatīja Latvijas Ārlietu ministrijas pa-dome. Tika nolemts uzsākt bilaterālas sarunas ar PSRS, bet vienošanās tek-stu saskaņot ar Igauniju. Zariņš, kas tikko — 6. decembrī — bija kļuvis par ārlietu ministru, rakstīja J.Seskim: ņe-mot vērā, ka Polija un Igaunija jau sa-runas ar krieviem vedot, bet Somija principā nolēmusi tās uzsākt, Latvijas valdība arī atradusi par nepieciešamu uzsākt dialogu, lai "šini jautājumā ne-atrastos izolētā stāvoklī".

Lai saskaņotu Latvijas un Igaunijas pozīciju, 19. decembrī uz Tallinu de-vās Ārlietu ministrijas austrumu no-daļas vadītājs P.Oliņš. Tur tika izstrā-dāts koordinētais līguma projekts. Tā pamatā lika poļu variantu.

K.Zariņš 28. decembrī J.Seskim de-va telegrāfiski norādījumu informēt PSRS Ārlietu tautas komisariātu, ka Latvijas valdība ir ar mieru atjaunot sarunas par neuzbrukšanas līguma no-slēgšanu. Sūtņis nākamajā dienā no-deva šo paziņojumu M.Ļitvinovam.

Ievērodama latviešu puses vēlēšanas, lai sarunas noritētu Rīgā, padomju val-dība komandēja uz Latviju Ārlietu tau-tas komisariāta kolēģijas locekli

²⁷¹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1131.l., 351.lp.

²⁷² Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas. II sesija, 435.—436., 445.lpp.

B.Stomonjakovu. Dialogs, kas nebija viegls, sākās 1932. gada 5. janvārī. Padomju pārstāvis deklarēja, ka viņš ir gatavs nekavējoties parakstīt 1927. gadā parafēto līgumu. K.Zariņš turpretim paziņoja, ka Latvija gribētu likt sarunu pamatā jaunu tekstu, kuru tā saskaņojusi ar Igaunijas valdību, un nodeva to B.Stomonjakovam. Pēdējais arī tad prezentēja citu variantu, uz kura pamata sarunas turpinājās. Tikai janvāra beigās beidzot bija saskaņota visu līguma galveno pantu redakcija.

Latvijas un PSRS neuzbrukšanas līgumu²⁷³ 1932. gada 5. februārī parakstīja Ministru prezidents un ārlietu ministra p.v.i. M.Skujenieks (K.Zariņš šajā laikā atradās Ženēvā pasaules atbrūšanās konferencē), B.Stomonjakovs un PSRS pilnvarotais pārstāvis Rīgā A.Sviderskis.

Līgums sastāvēja no 7. pantiem. Saskaņā ar to abas puses uzņēmās saistības savstarpēji neuzbrukt (1. pants) un nepiedalīties militāros vai politiskos līgumos, kas vērsti pret otru pusi (2. pants). Vienošanās nevarēja aprobežot vai grozīt tiesības un saistības, kas abām pusēm izrietēja no to agrāk noslēgtajiem līgumiem (3. pants). Strīda jautājumi, kurus neizdotos izšķirt parastā diplomātiskā kārtībā, bija jānokārto jauktā izlīgšanas komisijā (4. pants). Līgums tika noslēgts uz trim gadiem ar automātisku šī termiņa pagarinājumu uz turpmākiem diviem gadiem, ja to 6 mēnešus pirms termiņa izbeigšanās neviena no pusēm neuzteiks. Tomēr katrai pusei bija arī tiesības uzteikt līgumu, neievērojot šos noteikumus, ja otra līdzēja puse uzbruktu kādai trešajai valstij. Līgums bija jāratificē (5. un 6. pants).

Saeima to faktiski bez apspriešanas

vienbalsīgi veica 1932. gada 21. jūnijā. 28. jūlijā Maskavā notika attiecīgo dokumentu apmaiņa.

M.Ļitvinovs 1934. gada 20. martā uzdeva sūtņiem Baltijas valstīs aicināt šo zemju valdības atjaunot neuzbrukšanas līgumus. Jau pēc nedēļas Latvijas, Lietuvas un Igaunijas vadība nolēma pieņemt šo priekšlikumu, pilnvarojot savus sūtņus Maskavā pagarināt neuzbrukšanas līgumus ar Padomju Savienību uz 10 gadiem. Diplomāti to izdarīja 4. aprīlī. Līgumi bija spēkā līdz 1945. gada 31. decembrim. To pagarināšanai bija svarīga nozīme miera un drošības stiprināšanā Austrumeiropā.

PSRS vārdā vienošanos parakstīja M.Ļitvinovs, Latvijas vārdā — Dr. A.Bilmanis, ārkārtējais sūtņis un pilnvarotais ministrs Maskavā. Par viņa iecelšanu šajā amatā Ministru kabinets pieņēma lēmumu 1932. gada 2. jūnijā. Rezolūcijā bija teikts: "Nolemj lūgt Valsts prezidentu iecelt Ārlietu ministrijas preses nodaļas vadītāju diplomātiski-konsulāra dienesta II pakāpes ierēdni Dr. Alfredu Bilmani par ārkārtējo sūtņi un pilnvaroto ministru Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā, skaitot no š.g. 1. jūlija."

Jauna tirdzniecības līguma noslēgšana ar PSRS

A.Bilmanis sāka darbu jaunajā atbildīgajā amatā laikā, kad politiskās un ekonomiskās attiecības ar lielo kaimiņvalsti ne tikai normalizējās, bet pat nostabilizējās. Tāpēc Latvijas jaunais sūtņis savos pirmajos ziņojumos Ārlietu ministrijai bija visai optimistisks. Viņš atzina padomju diplomātiskos panākumus Francijā un Polijā, PSRS starp-

²⁷³ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1932.gads. 12.burtn., 29.jūl., 142.—143.lpp.

tautiskā stāvokļa nostiprināšanos un tās rietumu robežu nodrošināšanu kā faktoros, kas tuvināja Savienību citām valstīm.

Viens no A.Bilmaņa pirmajiem uzdevumiem bija piedalīties sarunās par jaunas tirdzniecības vienošanās parakstīšanu ar rezidences valsti, jo 1932. gada 5. novembrī beidzās pirms pieciem gadiem noslēgtā līguma termiņš. Padomju valdība jau tā paša gada 4. maijā piedāvāja Latvijai uzsākt sarunas par jauna līguma sagatavošanu. Otrā puse tūlīt paziņoja, ka ir gatava tām, bet faktiski delegāciju iecēla tikai pēc četriem mēnešiem un tā izbrauca uz Maskavu 24. septembrī. Latvijas prese vērtēja šo procesu pozitīvi.

“Jaunākās Ziņas” 1932. gada 29. jūlijā atzīmēja, ka “Latvija ieinteresēta jauna līguma noslēgšanā”, jo rūpniecība krīzes laikā bija spiesta ražošanu stipri sašaurināt. Pat labējais “Latvis” 25. septembra laidienā norādīja, ka Padomju Savienība vēlas iegūt pēc iespējas ērtu satiksmi ar Rietumiem un varot piegādāt dažādas Latvijai nepieciešamas preces. “Mums turpretim,” rakstīja avīze, “vajadzīgs darbs mūsu rūpniecībai un arī tirgus, sevišķi mūsu lauksaimniecības ražojumiem. Šīs abu valstu vajadzības jāsaskaņo.”

Lai gan sarunas Maskavā noritēja visumā sekmīgi, Latvijas valdības nostāja drīz sāka mainīties, īpaši pēc tam, kad Anglija 1932. gada oktobrī uzteica savu tirdzniecības līgumu ar PSRS. Britu presē izvērtās kārtējā pretpadomju kampaņa. Anglijas valdība, rūpēdamās par savu naftas produktu eksportu, centās sarežģīt Padomju Savienības tirdzniecības attiecības arī ar citām zemēm. Anglijas vēstniecība Maskavā 1932. gada 4. novembra memorandā atzīmēja, ka krievu un britu tirdzniecības līguma pārtraukšana “nevar no-

pietni neietekmēt” arī tirdzniecības sarunas starp PSRS un Latviju.

1932. gada oktobrī sākās iepriekšējās sarunas starp Latviju un Angliju par jauna tirdzniecības līguma noslēgšanu. Dialoga gaitā britu puse kategoriski pieprasīja Rīgai samazināt vairāku padomju preču, pirmām kārtām benzīna un petrolejas, importu, jo angļu naftas kompānijas bija ieinteresētas palielināt savas produkcijas eksportu uz Latviju. Angļu diplomāts Maskavā V.Strengs 4. novembrī apmierināts konstatēja, ka latvieši britu ietekmē novilcinās sarunas ar padomēm par jauna līguma noslēgšanu. Tā arī notika.

Latvijas Ministru kabinets 1932. gada 11. novembrī pieņēma lēmumu atsaukt no Maskavas savu delegāciju ar ieganstu, ka Rīgā nepieciešams apspriest sarunu gaitu. Patiesībā, kā 12. novembrī atzīmēja laikraksts “Sociāldemokrāts”, šim valdības solim bija aizkulises, kas saistītas ar dažu Rietumeiropas lielvalstu saimniecisko aprindu interesēm. Šī pati avīze 11. decembrī ziņoja, ka angļu naftas karalis H.Deferdings iejaucoties Latvijas un PSRS tirdzniecības sarunās, lai nepieļautu līguma noslēgšanu.

K.Zariņš 20. decembrī nosūtīja sarunvedim Maskavā V.Munteram vēstuli, kurā norādīja, ka Latvijai jāņem vērā britu valdības prasības. “Tas attiecas galvenā kārtā uz naftas produktiem, kur Anglija ir tik ļoti ieinteresēta un arī piedraud mums ar represijām, ja mēs viņas intereses neievērosim.” Šajā pašā dienā Latvija pārtrauca sarunas.

1933. gada maijā A.Bilmanis rakstīja uz Rīgu, ka joprojām turpinās tradicionālā padomju politika — nepielaist attiecību ilgstošu konsolidāciju ar kādu atsevišķu Baltijas valsti. Latvijas un PSRS attiecības viņš tomēr vērtēja kā

korektas un secināja, ka pasaules revolūcijas liktenis Maskavā bija atstāts pašplūsmei. Tā paša gada septembrī sūtnis konstatēja, ka Kremli pret Baltijas valstīm ir "noteikti draudzīga politika" un vienlaikus "vissīkākā novērošana".

Kārtējās relācijās 1933. gada novembrī, novērtējot Latvijas un PSRS attiecības, viņš atzina, ka sakarā ar rūpniecības straujo attīstību kaimiņvalstī "ar katru gadu Latvijai būs grūtāk un grūtāk novietot savas preces Padomju Savienībā" un ka "PSR savienība patlaban iepērk savas preces Baltijas valstīs tikai aiz politiskiem iemesliem. Viņa ļoti labi var šīs preces iegādāties arī citur, kur pat lētāk un izdevīgāk, bet, ja viņa tomēr kaut ko pērk, tad tikai tādēļ, lai rādītu pasaulei, ka viņa prot labi sadarboties ar kaimiņu valstīm ne tikai politikā, bet arī saimnieciskā laukā".

Pēc A.Bilmaņa domām, "mums jābūt diezgan uzmanīgiem pret PSR savienības tagadējo politiku un nekādā ziņā nebūtu jāpasliktina savas attiecības ar Vāciju tikai tādēļ vien, ka krievi patlaban mums "uzsmaida". Tas zīmējas arī uz mūsu saimniecisko politiku". Viņaprāt, padomju ārējās tirdzniecības politika ir "ārkārtīgi dzīva un lokana. Tā uzmanīgi novēro, sagrābj un izmanto katru mazāko izdevību". Šādu iespēju tai dod "ne tikvien viņas veiklā vadība, bet arī absolūtā vadoņu diktatūra, kuru rokās ir sistemātiski koncentrēti visi attiecīgie līdzekļi ar neprobežotām pilnvarām un rīcības brīvību". Interesanti atzīmēt, ka A.Bilmanis, gandrīz vai domājot par gaidāmo 15. maija apvērsumu, saskatīja te piemēru arī Baltijas valstīm, ziņojuma nobeigumā rakstot: "Baltijas valstīm tā-

dos apstākļos ir jārada autoritatīva valsts vara un jāturpina visiem spēkiem nostiprināt savas pozīcijas, izliekot mums patlaban labvēlīgo konstelāciju."

Sarunas ar PSRS par tirdzniecības līgumu atsākās tikai 1933. gada rudenī, kad Latvijas valdība 15. septembrī no jauna sūtīja delegāciju uz Maskavu. Šoreiz dialogs ritēja sekmīgāk un beidzās ar jaunu vienošanos, ko 4. decembrī parakstīja A.Bilmanis, V.Munters un Latvijas Bankas direktors E. Rolīšs, no vienas puses, un B.Stomonjakovs, Ārējās tirdzniecības tautas komisariāta kolēģijas loceklis Š.Dvoilackis un šā komisariāta tirdzniecības politikas sektora priekšnieka vietnieks I.Lorencs, no otras puses²⁷⁴.

Līguma pamatā bija likts vislielākās labvēlības princips. Tika noregulēti jautājumi par PSRS tirdzniecības tiesībām un pienākumiem Latvijas teritorijā, dzelzceļa tiesībām un abu valstu konsulātu tiesisko stāvokli. Līgumā bija arī paredzēts, ka abas puses noslēgs konvencijas veterinārijas un kuģniecības jautājumos, konsulāro konvenciju, vienošanos par tranzītu un vienošanos par koku pludināšanu pa Daugavu. Līgumu noslēdza uz diviem gadiem.

Vienlaikus ar tirdzniecības līgumu parakstīja ekonomisko vienošanos, kurā noteica, ka eksportam no Latvijas uz PSRS un importam no turienes vērtības ziņā jābūt vienādam. Pēc Latvijas valdības priekšlikuma fiksēja noteikumu, ka vismaz 50 procentiem preču Latvijas eksportā uz Padomju Savienību jābūt lauksaimniecības produkcijai. Taču šāda prasība ierobežoja iespēju izvest uz kaimiņvalsti Latvijas rūpniecības izstrādājumus.

V.Sīpols norāda, ka jaunais līgums

²⁷⁴ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1933.gads. 16.burtn., 29.dec., 425.—431.lpp.

bija "liels solis atpakaļ salīdzinājumā ar 1927. gada līgumu, kas tirdzniecībā starp Latviju un PSRS bija noteicis zināmus savstarpējus atvieglinājumus vispirms muitas likmju ziņā, tādējādi stipri stimulēdams tirdzniecības sakaru attīstību starp abām valstīm". Vēl kritiskāk 4. decembra vienošanos vērtēja E. Andersons: "Tā nozīme bija niecīga."²⁷⁵

Latvija paraksta konvenciju par uzbrukuma definēšanu

Starptautiskajās tiesībās agresiju ārpus likuma pasludināja Briāna–Keloga Parīzes pakts, taču tajā nebija uzbrukuma kvalificējošu pazīmju un tā izpilde netika nodrošināta ar efektīvu sankciju sistēmu. To ievērojot, PSRS ārlietu tautas komisārs M. Ļitvinovs Ženēvas atbrūošanās konferencē 1933. gada 6. februārī ierosināja konvencijas projektu par uzbrukuma definīciju. Savā runā viņš uzsvēra, ka šis jautājums ir vitāli svarīgs visām valstīm, īpaši tām, kuras apdraudēja nacistiskā Vācija, tajā skaitā arī Latvijai. Padomju priekšlikuma pieņemšana nozīmētu padarīt neiespējamu ar kaut kādiem iegastiem motivēt uzbrukumu citām zemēm. Bruņota konflikta gadījumā būtu vieglāk noteikt vainīgo pusi, un līdz ar to varētu veikt kolektīvus pasākumus, lai savaldītu agresoru.

Latvijas valdība reaģēja piekritoši uz M. Ļitvinova ierosmi. 28. februārī tā uzdeva savam pārstāvim Tautu Savienībā J. Feldmanim informēt pārējās Ženēvā konferējošās valstis, ka Latvija atbalsta konvencijas projektu. Tās pārstāvis konferencē 7. martā nolasīja attiecīgu paziņojumu.

Latvijas ārlietu ministrs V. Salnais M. Ļitvinova ierosinājumu saņēma 1933. gada 26. jūnijā. Dienu vēlāk tas nokļuva Lietuvā, Igaunijā, Polijā, Somijā, Rumānijā, Turcijā, pat tālajā Persijā un Afganistānā, kā arī Mazās Antantes valstīs (Čehoslovākija, Dienvidslāvija, Rumānija). Iebildumu pret padomju priekšlikumu nebija.

Daļa šo valstu, arī Latvija, konvenciju parakstīja 1933. gada 1. jūlijā, daļa — 3. jūlijā. Nākamajā dienā to izdarīja Rumānija, aiznākamajā — Lietuva, bet tikai 23. jūlijā Somija, kurai bija lielas simpātijas pret nacistisko Vāciju un domstarpības ar Padomju Savienību Karēlijas piederības jautājumā. Čehoslovākija un Dienvidslāvija nepievienojās šim aktam.

Konvencija²⁷⁶ noteica, ka agresors ir tas, kas:

- pieteic citai valstij karu;
- iebrūk ar saviem bruņotiem spēkiem citas valsts teritorijā, arī nepiesakot karu;
- uzbrūk citas valsts teritorijai ar saviem sauszemes, jūras vai gaisa spēkiem, arī nepiesakot karu;
- no jūras noslēdz satiksmei otras valsts krastus vai ostas;
- atbalsta savā teritorijā bruņotas bandas, kuru nolūks ir iebrukt citas valsts teritorijā.

Jauno vienošanos Latvijā uzņēma atzinīgi. Kā 1933. gada 20. jūlijā informēja "Jaunākās Ziņas", V. Salnais, kas savas valsts vārdā parakstīja šo dokumentu, radiatorunā norādījis, ka konvencija par agresijas definīciju ir "svarīgs ieguvums miera stiprināšanā un drošības izveidošanā Eiropas austrumos". Tā pati avīze 5. jūlijā rakstīja, ka konvencija nozīmē arī

²⁷⁵ Sīpols V. Dzimentenes nodevība, 48.lpp.; Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 112.lpp.

²⁷⁶ Valdības Vēstnesis, 1933, 10.dec.

“tagadējā stāvokļa un tagadējo robežu atzīšanu, kas var tikai stiprināt politiskās drošības sajūtu Austrumeiropā, — sevišķi tādā laikā, kad Eiropas rietumos galvu ceļ nekontrolējami spēki, kas it kā par mērķi sev sprauduši jaunus krustnešu karus pret mierīgi dzīvojošām Austrumeiropas valstīm”. Zemsaviešu “Brīvā Zeme” līdzīgi uzsvēra, ka parakstīt šo dokumentu “diktē patreizējie apstākļi rietumos, kur zināmā mērā jau atskanējušas balss par staigāšanu seno krustnešu pēdās”. Avīze secināja, ka šī konvencija ir “jāuzskata par svarīgāko līgumu, ko mūsu republikas pārstāvji līdzparakstījuši pēc mierlīgumiem”. “Sociāldemokrāts” rakstīja bez aplinkiem, tieši un atklāti: konvencija par uzbrukuma definīciju iegūst sevišķi izcilu nozīmi sakarā ar tām “agresīvām tendencēm, kas ļoti skaidrā veidā ir izpaukušās hitleriskajā Vācijā”.

Izprotot Latvijas sabiedrisko domu, 4. Saeima 1933. gada 14. novembra plenārsēdē konvenciju²⁷⁷ ratificēja vienbalsīgi.

Kā pamatoti atzīmē I. Feldmanis, “ar starptautiskiem līgumiem, kas bija spēkā 30. gadu sākumā, Latvijas un pārējo Eiropas valstu neatkarība būtu pilnīgi nodrošināta, ja vien pastāvētu ticība, ka tie tiks ievēroti. Taču tā tas nebija, un, neskatoties uz panāktajām vispārējās drošības garantijām, Latvija pastāvīgi jutās apdraudēta, jo tās starptautiskā drošība nebija pietiekami pārāpdrošināta”. 20. gados un 30. gadu sākumā “Latvijai neizdevās panākt ne daudzpusēju savienību izveidi, ne arī noslēgt līgumus, kas paredzētu lielvalstu garantijas”.²⁷⁸

Latvijas politiskie un saimnieciskie sakari ar Vāciju

Vācijas 20. gadu un 30. gadu sākuma demokrātiskās valdības nebija Latvijai naidīgi noskaņotas, bet tās atbalstīja vācbaltiešu autonomijas centienus. Vācijas iedzīvotāji vairums pa lielāku daļu par Latviju neinteresējās, bet latviešu un vāciešu attiecības indēja bijušie baltikumieši un uz Vāczemi izceļojušie muižnieki, lai gan viņu vidū bija arī izņēmumi. Vācijas valdība pauda līdzjūtību Baltijas valstu agrārreformās cietušajiem tautas brāļiem, bet tajā pašā laikā finansiāli un ideoloģiski atbalstīja vācbaltiešu izglītības iestādes un kultūras dzīvi.

Vācija līdzās Lielbritānijai bija Latvijas galvenā saimnieciskā partnere. Vācu preces bija lētākas un labākas, un Vācijai savukārt bija interesanta Latvijas lauksaimniecības produkcija. Tirdzniecības bilance ar Vāciju tomēr vienmēr bija labvēlīga vāciešiem. Pozitīvs faktors bija baltiešu un vācu savstarpējās saimnieciskās intereses. Taču vācu uzņēmēji, kurus atbalstīja arī ne viens vien politiķis un militarists, ekonomisko kontaktu attīstībai ar Padomju Savienību griebēja tiešas robežas un necieta Latviju, Lietuvu un Igauniju kā šķērslus.

Tādā duālā gaisotnē veidojās attiecības starp Latviju un Vāciju 20. gados un 30. gadu sākumā. Atskatoties pagātnē, Dr. M. Valters par Vācijas politiku Latvijā un vispār Baltijas valstīs 1960. gadā rakstīja E. Andersonam, ka tā “visumā nebija ļauna, bet vācieši negribēja ticēt Baltijas valstu ilgstošai eksistencei”. Vācieši baltiešu diplomātus pieņēmuši gan ar smaidiņu, gan nevērību, gan maskētu nepatiku.²⁷⁹

²⁷⁷ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VII sesija, 442.—445.lpp.

²⁷⁸ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, 43.lpp.

²⁷⁹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 284.lpp.

Latvijas attieksmju pirmie kārtotāji ar Vāciju bija Z. Meierovics un sūtnis Berlīnē Dr.O.Voits, par kuru jau bija stāstīts. Ārlietu ministrs 1921. gada februāra sākumā tikās ar Vācijas ārlietu ministru Dr. V. Simonsu, kas, runājot Reihstāgā, bija nediplomātiski raksturojis Baltijas zemes kā “Krievijas nomaļu valstis” un Antantes “mākslīgi” radītu barjēru, kas kā nepatīkams šķērslis kavējot Vācijas un Krievijas tuvināšanos. Sāds paziņojums izraisīja Latvijā veselu sašutuma vētru, jo vācu ārlietu ministrs faktiski ierosināja Baltijas valstu likvidēšanu, lai paplašinātu krievu pieeju jūrai. Dr. V. Simonss savukārt paskaidroja Z. Meierovicam, ka viņa runa esot nepareizi saprasta. Viņš neesot domājis ģeogrāfisko barjēru, bet pretestību vācu un krievu saimnieciskās sadarbības veidošanai.

Pēc atgriešanās no ilgstošā ārzemju brauciena, kurā Z. Meierovics beidzot panāca Latvijas atzīšanu *de iure*, viņš Satversmes sapulces III sesijas 8. sēdē 1921. gada 18. februārī informēja deputātus par šā ceļojuma norisi. Aplūkojot attiecības ar Vāciju, viņš teica: “Vācija pēc Sabiedroto atzīšanas arī atzinusi mūs kā tiesisku, patstāvīgu un neatkarīgu valsti. Tāpēc bija zināms pārsteigums visiem, kad lasījām Vācijas ārlietu valsts ministra Simonsa runu par mākslīgiem Sabiedroto radītiem barjēriem. Es turu par vajadzīgu lietas noskaidrošanas labā šo jautājumu šai tribīnē paplašināt.” Ministrs ziņoja, ka sarunā ar vācu ārlietu ministru pēdējais apliecinājis, ka “viņa politika ir *pret jaunām valstīm* kā pret barjēru starp lielām saimnieciskām vienībām, kādas ir Vācija un Krievija. Vācija vēlētos, lai šīs valstis būtu par tiltiem starp viņu un Krieviju. Protams, šis papildinājums,

ko deva Vācijas valsts ārlietu ministrs Simonss, Latvijai tiktāl ir pieņemams, ka mēs saimnieciskā ziņā negribam būt par barjēru starp valstīm. To mēs esam apliecinājuši diezgan skaidri un noteikti ar līgumiem, ko esam noslēguši ar Vāciju un Krieviju”. Runātājs uzsvēra, ka “mēs esam devuši vajadzīgās garantijas tā saucamam “saimnieciskam tiltam”. Mēs gribam būt par *tiltu*, bet ne par barjēru starp Krieviju un Vāciju, kā arī pārējām valstīm saimnieciskā ziņā. Tomēr būt par tiltu politiskā ziņā nozīmētu atsacīties no Latvijas valsts idejas”.²⁸⁰

Vācijas valdība jau 1920. gada beigās informēja Latviju, ka tā ir gatava sākt tirdzniecības sarunas. 1921. gada vasarā uz Rīgu devās vairāki vācu politiķi un saimnieciskie darbinieki, kuri 31. augustā vienojās par sadarbību. Sarunas beidzās 1922. gada 23. martā ar Latvijas un Vācijas saimnieciskā līguma parakstīšanu, ko abas valstis tomēr neratificēja. Vācijai nepatika paredzētais 0,5 miljardu marku aizdevums Latvijai, bet otrai pusei nebija prātam savstarpējā kara prasību ignorēšana un Berlīnes vēlēšanās samaksāt vācbaltiešiem vienu miljardu marķu par atsavinātajām muižām.

Taču tas apstāklis, ka nebija noslēgts tirdzniecības līgums, neradīja kaut cik nopietnus šķēršļus vācu monopoliem iespieties Latvijas ekonomikā. Tā kā Latvija varēja iepirkt Vācijā daudzas tai vajadzīgās preces lētāk nekā Anglijā, vācieši ātri iekaroja valdošās pozīcijas valsts importā. Jau 1921. gadā Vācijas ievadums Latvijā sasniedza 48,1%. Tā īpatsvars saglabājās augstā līmenī arī turpmāk: 1922. gadā — 42,3%, 1923. gadā — 45,2%, 1924. gadā — 38,9% un 1925. gadā — 41,4%.

²⁸⁰ Z.A.Meierovics, 348.—349.lpp.

Latvijas eksportā šajā laikā pirmo vietu ieņēma Anglija un otro — Vācija, importā — otrādi. Tomēr, sākot ar 1924. gadu, Latvijas eksportā strauji pieauga arī Vācijas vieta. 1923. gadā tā saņēma tikai 7,6% no Latvijas eksporta (naudas izteiksmē), bet 1926. gadā — jau vairāk nekā 26%.

Uz abām lielvalstīm eksportējamo Latvijas preču nomenklatūra nebija plaša. Turp izveda galvenokārt kokmateriālus un lauksaimniecības produktus. No visa Latvijas eksporta Vācija 20. gadu vidū saņēma apmēram 4/5 sviesta, vairāk nekā 2/5 linu diegu, ne mazāk par 1/4 finiera un bez tam par lielām summām gumijas izstrādājumus, linsēklas, ādas un zvērādas.

Vairāk nekā puse no Latvijas importa arī nāca no šīm valstīm. No Vācijas ievadamo preču sortiments bija ļoti daudzpusīgs: dažādas mašīnas un rūpniecības iekārtas, metāla izstrādājumi,

rūpniecības izejvielas, nafta un naftas produkti, elektriskie aparāti, galantērijas preces utt.

Rapallo līgums (1922) starp Vāciju un padomju Krieviju nepatikami pārsteidza kā agrākās Antantes valstis, tā baltiešus. Pēdējo cerības būt vidutājiem starp līgumslēdzējiem lielā mērā izgaisa. Tomēr tūdaļ pēc vienošanās publicēšanas Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ārlietu ministri Z. Meierovics, V. Jurgutis un A. Pīps tikās ar Vācijas Ārlietu ministrijas austrumu departamenta vadītāju A. fon. Malcanu, piedāvājot savu valstu atbalstu saimniecisko sakaru veidošanā starp Vāciju un padomju Krieviju.

Z. Meierovics 1922. gada 12. maijā secināja, ka Vācija kļuvusi pārāk stipra un pašapzinīga. Lai uzlabotu attiecības ar to, viņš 13. jūnijā tikās ar Vācijas jauno ārlietu ministru V. Ratenau.

Latvijas sūtniecība Berlīnē

Pēdējais norādīja, ka Latvija esot pārāk draudzīga Polijai un Francijai. Z. Meierovics uz to atbildēja, ka Latvija ir neitrāla valsts, bet piekrita sarunu partnera ierosinātajam šķirējtiesas līgumam starp abām valstīm. Jūlijā Latvija un Vācija beidzot noslēdza pasta līgumu un nokārtoja dzelzceļu un tvaiķoņu satiksmes problēmas.

Baltijas valstis savas drošības interesēs aktīvi atbalstīja Vācijas uzņemšanu Tautu Savienībā, kas notika 1925. gadā. Tā pašā gada 23. jūnijā Vācijas Ārlietu ministrija informēja Dr. O. Voitu, ka tā nolēmusi sākt darboties Maskavā, lai panāktu drošības garantijas Baltijas valstīm, īpaši Latvijai, un vācu sūtnis Padomju Savienībā grāfs U. fon Biokdorfs-Rancans jau zina par to. Taču jau pēc nedēļas Vācijas lietvedis H. Hausšilds ziņoja no Maskavas, ka PSRS valdība uzskata Latviju un Igauniju par Padomju ietekmes sfērā esošām teritorijām, ja ne tieši nākamām Krievijas sastāvdaļām. Tādā situācijā par krievu garantijām Baltijas valstīm nevarēja būt runas.

Z. Meierovics tad nolēma personīgi tikties ar Vācijas augstākajām amatpersonām, lai apspriestu ciešāku attiecību izveidošanu starp Latviju un Vāciju. Viņu 1925. gada 3. jūlijā vispirms pieņēma jaunais Vācijas prezidents, feldmaršals Pauls fon Hindenburgs. Tam sekoja, piedaloties arī Dr. O. Voitam, sarunas ar Valsts kancleru Dr. G. Štrēzemanu, valsts sekretāru Dr. K. fon Šubertu un bijušo Vācijas sūtni Rīgā Dr. V. Valrotu. Diskusijas nebija īpaši draudzīgas. Vācija vēlējās saņemt vienu miljardu marku par Latvijā palikušo dzelzceļu ripojošo sastāvu, kara piederumiem un munīciju, Kurzemes atbrīvošanu no lieliniekiem un atlīdzību par saviem pavalstniekiem atņemtajām muižām. Latvijas prasības kara

zaudējumu atlīdzināšanai bija vēl lielākas. Beigu beigās abas puses vienotās savstarpēji atteikties no savām prasībām. Z. Meierovics atgādināja K. fon Šubertam, ka Latvija un Igaunija ir ļoti norūpējušās par savu drošību un ļaunākā gadījumā pievienosies Francijas-Polijas blokam. Vācu diplomāts savukārt aizrādīja viņam, ka šāda bloku politika var ļoti satraukt Maskavu.

Jau pēc Z. Meierovica nāves O. Voits nepatīkami pārsteidza Vācijas Ārlietu ministriju, 1926. gada 27. martā un 16. aprīlī atkārtoti interesējoties par garantijām Latvijai. G. Štrēzemans 17. aprīlī norādīja saviem darbiniekiem, ka šis jautājums nav diskutējams, iekams nebūs galīgi noskaidrota Klaipēdas piederības problēma un Padomju Savienības un Baltijas valstu attiecības.

Sagrābjot varu Polijā, maršals J. Pilsudskis atkārtoti piedāvāja Latvijai aliansi ar poļiem. Lai to novērstu, Vācija pēc sešu gadu vilcināšanās 1926. gada 26. jūnijā noslēdza ar Latviju tirdzniecības līgumu. Tajā pašā laikā abas valstis savstarpēji atteicās no prasībām par kara laika zaudējumu atlīdzību.

Vācijas valdība 1927. gada 12. janvārī norādīja sūtņiem Baltijas valstīs, ka tās interesēs nav Somijas un baltiešu savienība, jo šo zemju ilgstoša pastāvēšana ir problemātiska un tās ietilpst Padomju Savienības ietekmes sfērā. Somijas sadarbība ar Latviju un Igauniju būtu pieņemama vienīgi tik tālu, lai tās nenokļūtu Polijas ietekmē.

Apspriežot Austrumu Lokarno jautājumu Reihstāgā 1927. gada martā, deputātu lielākā daļa nevēlējās, lai Vācija uzņemtos kaut kādas garantijas. G. Štrēzemans 27. martā norādīja vācu sūtņiem, ka Vācija grib mieru Austrumeiropā, bet atšķir valstis ar stabilām robežām (Somiju, Igauniju, Latviju) no zemēm ar nestabilām robežām

(Lietuvu, Poliju), kādēļ Vācijas interesēs nav atbalstīt ideju par Austrumeiropas valstu robežu garantēšanu.

Runājot E.Andersona vārdiem, "paradoksāli — tieši sociālistiskās (resp., sociāldemokrātiskās — *R.T.*) Latvijas valdības laikā Latvijai un Vācijai nodibinājās vislabākās attiecības".²⁸¹ Šādu secinājumu 1927. gada 20. decembrī izdarīja ASV sūtņis, atzīmējot arī, ka uzlabojušies abu valstu tirdznieciskie sakari. Vācu bankas un eksportieri labprāt dodot kredītus Latvijas importieriem, un kontakti strauji paplašinoties. To apliecinājusi arī vācu Ārlietu ministrija, norādot, ka Vācijai pirmo reizi izveidojušās īsti labas attiecības ar Latviju. Finanšu ministru V.Bastjāni Berlīne raksturoja kā lietišķu, gudru un noteiktu valstsvīru. Arī Ministru prezidents M.Skujenieks vērtēts kā stingra personība, kaut gan esot poļu draugs. Toties ārlietu ministrs F.Cielēns cenšoties atbrīvoties no Polijas vadības un tuvināties Vācijai un krieviem. Vācu laikrakstos sāka parādīties objektīvi un Latvijai draudzīgi raksti. G.Štrēzemans 1928. gada 17. martā principā atzina F.Cielēna ierosināto Austrumu Lokarno, bet bez Polijas iesaistīšanās. Tā paša gada 2. jūnijā Latvija un Vācija atcēla vīzas savstarpējā satiksmē.

F.Cielēns savās atcerēs Latvijas un Vācijas saskarsmi 20. gados raksturoja šādi: "Pēc lielā pasaules kara un Latvijas brīvības cīņām mūsu tautā Latvijas valsts sākumā bija naidīgas noskaņas pret Vāciju. Latviešu intelektuāļi vairumā orientējās uz Angliju un Franciju. Pie labā toņa piederēja pavīpsnāt par Vāciju. Šādos apstākļos 1923. gadā savu darbību Rīgā uzsāka Vācijas sūt-

nis Kesters. Viņš ar savu nemāksloti draudzīgo stāju pret latvju tautu un ar saviem plašajiem sakariem politikas un kultūras darbinieku aprindās dažos gados panāca latviešu noskaņas maiņu. 1927. gadā Latvijas un Vācijas starpā pastāvēja draudzīgas attiecības un ļoti dzīvi saimnieciskie sakari, kā arī plašāk izveidojās kultūras saites."²⁸²

Vadot Latvijas delegāciju Tautu Savienības pilnsapulcē Ženēvā 1927. gada rudenī, F.Cielēns tikās ar G.Štrēzemanu. Par šo sarunu latviešu diplomāts raksta: "Domāju, ka ar viņu varēšu labi saprasties, jo vācieši vairāk informēti par Baltijas valstīm un par Austrumeiropu vispār. Gustavs Strezemans (F.Cielēna rakstībā — *R.T.*) ne tikai labi saprata vispārējos apstākļus, ko Austrumeiropā radījuši karš, revolūcija un tautu cīņa par nacionālo pašnoteikšanos. Viņš droši apzinājās atbildīgo lomu, kāda Vācijai spēlējama šai Eiropas novadā. Turklāt vēl Strezemans bija pietiekami informēts par Latviju, jo kara laikā viņš bija ieradies Rīgā, lai speciāli iepazītos ar Baltijas jautājumu."

F.Cielēns atzīmē, ka nebija grūti paskaidrot tikšanās partneriem, kāpēc Vācija ir ieinteresēta ar savām garantijām palīdzēt nodrošināt Baltijas valstu nākotni. "No krievu kara kuģiem atbrīvota Baltijas jūra taču ir ļoti svarīgs noteikums Vācijas nākotnes drošībai." Runājot ar ministru, turpina F.Cielēns, "atzinu par vajadzīgu iepīt arī dažus noskaidrotājus teikumus par latviešu un vāciešu attiecībām. Tagad mūsu gadsimtu cīņa pieder pagātnei, un nu latviešiem un vāciešiem jāsadarbojas, lai kopējiem spēkiem nosargātu rietumu civilizācijas priekšposteni Ei-

²⁸¹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 296.lpp.

²⁸² Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 54.lpp.

ropā. Vācijas pilsonībai jāsaprot, ka radikālā agrārā reforma nebija akla naida akts pret vācu minoritāti kā tādu, bet gan pret īsredzīgu pusfeodālu šauru virskārtu, un ka šāda reforma ir vislabākā apdrošināšanās pret komunisma ietekmi. Nacionālās kultūras laukā vācu minoritātei Latvijas demokrātiskā republika ir devusi tik plašas tiesības un iespējamības kā nekur Eiropā”.

Vācu ministrs viņam esot atbildējis: “To visu es zinu un labi saprotu Latvijas valsts politiku. Vācija ar vislielāko uzmanību seko Latvijas attīstībai un no savas puses grib palīdzēt nodrošināt tās nākotni.” F.Cielēns atminas: “Viņš principā pilnīgi akceptējot manis ierosināto Baltijas Lokarno projektu, bet galīgu oficiālu atbildi varēšot dot tikai pēc šī jautājuma izlemšanas Reihstāga ārlietu komisijā un valdībā. Kad pateicu Briāna (Francijas ārlietu ministrs — R.T.) pozitīvo atbildi, Strezemans novēlēja labas sekmes Baltijas Lokarno projekta realizēšanai.”

Latvijas ārlietu ministrs stāstījumu beidz rezignēti: “Tomēr tā nenotika, jo Anglija pavisam kategoriski atteicās atbalstīt Baltijas valsts drošību ar savu spēku garantiju. To es noskaidroju sarunā ar Lielbritānijas ārlietu ministru Ostenu Čemberlenu.”²⁸³

Latvijas un Vācijas saskarsme 1929. un 1930. gadā atkal sāka klibot. Berlīnē nepatiku radīja latviešu pretvāciskās demonstrācijas Rīgā Baltijas landesvēra 10 gadu jubilejas laikā un vācu zemessargu novirzīšana pēdējā vietā agrārās reformas rezultātā iegūtās zemes sadalīšanā brīvības cīņu dalībniekiem. Zemi bija saņēmuši tikai ap 1200 bijušo landesvēristu. Vācieši atspēlējoties nolēma traucēt latviešu sviesta eksportu uz Vāciju, lai sagādā-

tu zaudējumus Latvijas ekonomikai. Latvijas ārlietu ministrs A.Balodis 1929.gada 29.augustā aizrādīja Vācijas sūtnim Rīgā Dr.F.Stīvem, ka šāda rīcība var radīt viņa valstij nepatīkamu atbalsi Saeimā. Šoreiz brīdinājums līdzēja.

Nākamais konflikts izraisījās 1930.gada beigās, kad nacionālsociālistu deputāti Reihstāgā 27.novembrī pieprasīja, lai Vācijas valdība piespiež Latvijas valdību realizēt 1918.gada 29.decembra līgumu, piešķirot zemi bijušajiem brīvības cīņu dalībniekiem — baltikumiešiem. Šo vienošanos Satversmes sapulce nekad nebija ratificējusi, turklāt tajā bija paredzēts piešķirt vācu karavīriem tikai Latvijas pavalstniecību, bet ne zemi. Pavalstniecību 1918. un 1919.gadā bija pieprasījuši tikai divi baltikumieši.

Sākās skandāls. Latvijas Ministru prezidents un ārlietu ministrs H.Celmiņš 1930.gada 3.decembrī izteica protestu vācu sūtnim Rīgā un 15.decembrī informēja Vācijas valdību par lūguma patieso saturu, atbildot uz tās pieprasījumu un ironiski piezīmējot, ka baltikumiešu kompensēšana ir tās iekšlietu ministra darīšana. H.Celmiņš 19.decembrī Saeimā kategoriski noraidīja mēģinājumu traucēt vācu un latviešu tautas draudzīgās attiecības.

Latvijas sūtniecības Berlīnē 1931.gada 31.augusta pārskatā bija sacīts: “1931.g.otrā pusē vācu prese vēriģi seko saimnieciskiem un politiskiem jautājumiem Latvijā, sevišķi minoritāšu jautājumos, un bieži notikumus attēlo latviešiem nelabvēlīgā gaismā. Lielticīnātieši prasa sviesta muitas paaugstināšanu.”

1932.gada pavasarī vāciešu ļoti ierēdzētais Dr.O.Voits pārstāvējis Latvijas

²⁸³ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 66.—67.lpp.

valdību Gētes nāves dienas 100 gadu atceres svinībās Veimārā un nolīcis uz lielā dzejnieka sarkofāga vainagu ar lentu Latvijas krāsās, tā cienīgi noslēdza savus divpadsmit darba gadus Berlīnē. Nodevis sūtniecības vadību E.Krieviņam, viņš atgriezās dzimtenē, lai dotos pensijā.

Veselu pusgadu Vācijas Ārlietu ministriju nodarbināja jautājums par Dr.O.Voita pēcteci. Vāciešiem vispatīkamākais šķita bijušais Latvijas ģenerālkonsuls Londonā Ludvigs Sēja vai Saeimas priekšsēdētājs Dr.Pauls Kalniņš. Vismazāk viņiem patika E.Krieviņš, kuru uzskatīja par nevēlamu viņa nedraudzības dēļ pret vāciešiem.

Galu galā vācu pusei tomēr vajadzēja piekāpties. 1932.gada vasarā Latvijas valdība iecēla E.Krieviņu par sūtni Vācijā, Austrijā un Holandē ar sēdekli Berlīnē, vienlaikus neatsaucot viņa agrākās ģenerālkonsula pilnvaras. Septembrī E.Krieviņš iesniedza savas akreditācijas dokumentus Vācijas prezidentam P. fon Hindenburgam.

*

Edgara Krieviņa dzimtā puse ir Trikāta — novads, kas Latvijai devis ne vienu vien slavenu vīru.

Šajā gaišajā pagastā 1884.gada 1.jūnijā lauksaimnieka ģimenē pasaulē nāca pirmdzimtais Edgars.

Pabeidzis Trikātas draudzes skolu, E.Krieviņš 1896.gadā devās turpināt zināšanu apguvi Pērnavas vācu zēnu ģimnāzijā, kurā tolaik mācījās samērā daudz Ziemeļlatvijas latviešu jauniešu. Ģimnāzijā bija jāmācās septiņi gadi.

E.Krieviņš bija zinātkārs jauneklis. Viņam nepietika ar draudzes skolu un ģimnāziju. Vajadzēja dabūt akadēmisku izglītību, un, lai to iegūtu, 1903.gada rudenī E.Krieviņš imatrikulējās Tērbatas universitātes fizikas un matemātikas fakultātē (tomēr studēja viņš tautsaimniecību un agronomiju).

1905.gada rudenī sakarā ar revolūciju universitāti slēdza un nebija paredzams,

kad lekcijas atjaunosies.

E.Krieviņš tomēr nolēma palikt Tērbatā un gatavoties ģimnāzijas vācu valodas virsskolotāja tiesību iegūšanai. Pēc sparīga piecu mēnešu ilga darba eksāmens tika

Edgars Krieviņš

ar panākumiem nokārtots un jaunais latviešu ģimnāzists sāka pedagoga gaitas Nižņijnovgorodas kadetu korpusā, nostrādājot tur četrus gadus. Darbs Krieviņam gāja no rokas, un viņa audzēkņu zināšanu līmenis pastāvīgi gāja augšup. Par to liecina, piemēram, šāds fakts. Iestājoties karaskolā, kadetu korpusa absolventus īpaša neitrāla komisija pārbaudīja jaunajās valodās. 1910.gada rudenī E.Krieviņa bijušie skolēni ieņēma otro vietu visu 25 Krievijas kadetu korpusu audzēkņu vidū. Arī virsskolotājs pats turpināja darbu ar topošajiem militāristiem, bet jau augstākā pakāpē — Alekseja un Aleksandra karaskolās Maskavā. Taču pats galvenais bija studijas Maskavas universitātes filoloģijas fakultātes romāņu un ģermāņu valodu nodaļā un pēc tam arī darbs turpat (1910—1920), tā gaitā iegūstot doktora grādu. E.Krieviņš pasniedza vācu valodu, sensakšu valodu un citas speciālās disciplīnas. Līdztekus tam viņš rakstīja par pedagoģiskiem jautājumiem žurnālos “Vestņik vospitaņija” un “Pedagogičeskij listok”, kā arī citos izdevumos.

E.Krieviņš pamatoti bija visnotaļ augstās domās par savu *alma mater*. Viņš rakstīja: “Manā laikā universitātē valdīja domu un vārdu brīvība, plašas tolerances un īstas humanitātes gaisotne, akadēmiska brīvība zinātņu pasniegšanā un pētniecībā kā tās atziņas izpausmē, ka vienīgi neaprobežotā neatkarībā gara kultūra var atīstīties un plaukt. Visi mūsu fakultātes profesori, varbūt pāris izņemot, bija patiesas personības, zinātnieki ar vārdu, kas suverēni pārvaldīja savus priekšmetus, is-

teni humānisti, kuru ideālistiskais pamatnoskaņojums izpaudās ne vien viņu akadēmiskajā darbā, bet arī pieejā visiem dzīves jautājumiem. Universitātes iespaidīgās tradīcijas viņiem, saprotams, bija svētas, bet līdz ar to viņi nebūt nenoslēdzās no Rietumeiropas kultūras strāvojumiem. Tikko teiktais pilnā mērā attiecināms arī uz studentiem (...). Viņi plašos apmēros konsultēja vācu, franču un angļu avotus, un bieži vien man nācās viņiem palīdzēt pārvarēt vienu otru neskaidrību, uz ko viņi bija atdūrušies, iedziļinoties ārzemju izdevumos." E.Krieviņš atzīmēja, ka nedz savas augstskolas docētājos, nedz studentos viņš nav vērojis politisku redikālismu. "Arī reakcionāru šovinistu vai pārliecinātu monarhistu viņu vidū nebija, es teiktu, ka viņi bija liberāļi šī vārda labākā un plašākā nozīmē."²⁸⁴

E.Krieviņš ieguva Maskavas universitātē spožu akadēmisku izglītību, papildinot to ar īslaicīgām studijām vairākās Rietumeiropas augstskolās. Taču viņa pedagoģisko un zinātnisko darbību šajā universitātē pātrauca lielnieku 1917.gada apvērsums E.Krieviņa atcerēs šajā sakarā lasām: "Par kaut cik nozīmīgāku zinātnisku darbu kopš oktobra revolūcijas Maskavas universitātē nebija ko domāt. Sensakšu valodas kursu, ko es fakultātes uzdevumā lasīju 1917.—18. mācības gadā, man vēl izdevās puslīdz normāli nobeigt. Es turpināju vienīgi vācu valodas kursu. Dzīve ar katru dienu kļuva nepanesamāka. Bads, sals nekurinātos dzīvokļos, epidēmiskas slimības un nedrošība pieņēmās. Satiksme ar Latviju bija pārtraukta. Retumis pavādīja kāda nenoteikta un nepārbaudāma ziņa par cīņām Latgales frontē. Ar pāris draugiem no *Frat. Moscoviensis* (korporācijas nosaukums — *R.T.*) es regulāri apspriedos par iespējām atgriezties Latvijā."²⁸⁵

E.Krieviņam tas izdevās 1920. gada maija sākumā. Tā paša mēneša beigās talantīgo vācu valodas speciālistu, kas bija jau pazīstams arī latviešu akadēmiskajās aprindās, ievēlēja par docentu ģermāņu filoloģijā Latvijas Augstskolas filoloģijas un filozofijas fakultātē.

Darbam nupat vajadzēja sākties, kad 1920. gada jūlija sākumā filoloģijas doktoru, teicamu svešvalodu zinātāju E.Krieviņu uzaicināja kļūt par Latvijas Ārlietu ministrijas Rietumu (sākumā saucās Vidusēiropas) nodaļas vadītāju. Pieņēmis šo piedāvājumu, jaunais diplomāts kopā ar dažiem kolēģiem jau septembra beigās devās pirmajā ārzemju komandējumā uz Berlīni, lai apmainītos ar 1920. gada 15. jūlija pagaidu miera līguma ratifikācijas dokumentiem. Drīz pēc tam viņu iecēla par pirmo sekretāru Latvijas sūtniecībā Vācijā. Neilgi nostrādājis diplomātiskā darbā Londonā un Parīzē, 1924. gadā E.Krieviņš kļuva par Latvijas ģenerālkonsulu Vācijā.

1920. gada 8. novembrī divi doktori — Edgars Krieviņš un Latvijas sūtnis Oskars Voits, kā arī ģenerālkonsuls jurists Edgars Švēde ieradās Berlīnē. Vēl sūtniecībā strādāja kapt. Hugo Rozenšteins (vēlāk ģenerālis un Latvijas armijas štāba priekšnieks), kas pārzināja karagūstekņu repatriāciju.

Lai gan latviešu diplomāti bija mācījušies vācu skolās un vācu mentalitāte viņiem nebija sveša, uzsākt darbu Berlīnē nebija viegli. Otrā puse atcerējās latviešu strēlnieku varonīgo cīņu pret vācu armiju, Bermonta avantūras likvidēšanu, bet pats galvenais — vācieši nekādi nevarēja samierināties ar Latvijas agrāro reformu, kuru sabiedrība un prese neapzīmēja citādi kā "Agrarbolschewismus". Dažādas nokrāsas baltikumieši, bermontiādes dalībnieki, Jūdēniča armijas un Bišofa dzelzsdīvīzijas piederīgie, atkāpdamies uz "fāterlandi", bija izplatījuši vācu tautā par latviešiem visādas tenkas un šausmu stāstus.

Pēc E.Krieviņa ieskata, kam var tikai pievienoties, Vācija pēc Pirmā pasaules kara bija gan kļuvusi republika, taču, salīdzinot ar Vilhelma II laikiem, pēc būtības tajā nekas liels nebija grozījies. Pat tās nosaukums — "Deutsches Reich" stāvēja, kur stāvēja. Savā vietā negrozīts atradās vecais valsts aparāts, un prūšu militarisms arī vēl nebūt nebija izskausts. Pateikdamies par apsveikumu 90. dzimšanas dienā

²⁸⁴ Krieviņš E. Viņās dienās. — Melburna, 1966, 87.—88.lpp.

²⁸⁵ Turpat, 104.lpp.

1956. gada 18. aprīlī, Dr. O.Voits rakstīja Dr. E.Krieviņam: "Kad domāju par Berlīnes gadiem, tad vēl tagad sajūtu toreizējā darba smagumu."

Z.Meierovics bija licis pie sirds latviešu diplomātiem Berlīnē vispirms mēģināt radīt Latvijai labvēlīgāku noskaņojumu, nodibinot ciešākus sakarus ar liberālām vācu pilsoņu aprindām un politiķiem, kas tās pārstāvēja. Tas arī tika darīts. Tuvas attiecības izveidojās tāpat ar sociāldemokrātiem un labējiem vācu nacionāļiem.

Vācu prese, sevišķi labā spārna, bija ne-labvēlīgi noskaņota pret latviešiem. Avīžu slejas mudžēt mudžēja no tendencioziem, Latvijai naidīgiem rakstiem. Nomierināt šīs balsis bija viens no sūtniecības steidzamākajiem un svarīgākajiem uzdevumiem.

Oficiāliem protestiem Vācijas Ārlietu ministrijā tikpat kā nekad panākumu nebija. Preses nodaļas vadītājs gan solīja izsaukt attiecīgā laikraksta redaktoru un likt viņam pie sirds atturēties no rakstu publicēšanas, kas vērsti pret draudzīgu ārvalsti, bet jau pēc dažām dienām viss gāja pa vecam.

Tāpēc sūtniecības darbinieki vai nu paši mēģināja vācu presē pareizi apgaismot situāciju Latvijā, vai arī centās panākt to ar vācu žurnālistu palīdzību, kuri latviešu diplomātu ierosmē kā Vācijas lielāko laikrakstu — "Berliner Tagesblatt", "Vorwärts", "Germania" — korespondenti devās uz latvju zemi. Viņi tur vēroja dzīvi un saņēma objektīvu informāciju, kas atspoguļojās publikācijās.

Latviešu autoriem bija vieglāk iekļūt atsevišķu tautsaimniecības nozaru preses izdevumos, kā arī mēnešrakstos, kas bija domāti sakaru padziļināšanai ar Austrumiem un kas iznāca ne tikai Berlīnē, bet arī Kēnigsbergā, Breslavā un Štetīnā. Šajos žurnālos publicējās nereti arī E.Krieviņš. Viņa spalvai 20. gados un 30. gadu sākumā piederēja vairāk nekā desmit rakstu: "Par agroreformu Latvijā", "Latvijas tautsaimniecība un Vācija", "Latvijas tautsaimniecības stāvoklis", "Latvija un Vācija" u.c.

Pēc sūtniecības iniciatīvas un uz tās sarūpēto materiālu pamata Berlīnē iznāca

vairākas grāmatas par Latviju un Latvijas saimniecisko un politisko nozīmi starptautiskā skatījumā. Piemēram, O.Lēriha grāmatas "Waehrung und Wirtschaft in Polen, Litauen, Lettland und Estland" Latvijai veltītās nodaļas lielākās daļas autors bija E.Krieviņš.

No otras pusēs, E.Krieviņš uzskatīja par vienu no saviem uzdevumiem iepazīstināt latviešu lasītāju ar Vācijas aktualitātēm, pirmām kārtām Latvijas un Vācijas attiecībām. Par šiem jautājumiem viņš rakstīja dienas presē ("Brīvā Zeme", "Latvis"), kā arī žurnālos "Economists" un "Latvijas Tirgotājs".

Elitārajā "Economistā", kas bija galvenais šāda profila preses izdevums Latvijā, diplomāts publicēja rakstus "Dažas piezīmes pie Vācijas finanču politikas", "Jauni virzieni Vācijas tirdzniecības politikā", "Lauksaimniecības aizsardzība Vācijā" u.c.

*

E.Krieviņa pirmajā sūtņa ziņojumā 1932. gada 23. jūlijā bija teikts: "Mums absolūti nav iemesla jūsmot par beidzamiem notikumiem Vācijā (acīmredzot domāta nacionālsociālistu aktivizēšanās — *R.T.*). Tie mums sola grūtības un sarežģījumus mūsu minoritāšu politikā, saimnieciskā u.c. ziņā. Mūsu attiecību kārtošanā mēs esam gandrīz vienmēr balstījušies uz mums labvēlīgi noskaņotām vācu kreisajām demokrātiskajām aprindām. Šinī ziņā mums būs jāpārorientējas, un šī pārorientēšanās mums nenāksies viegli." 1932. gada 2. novembrī viņš informēja Latvijas Ārlietu ministriju, ka konservatīvās aprindas Vācijā "it nemaz nav samierinājušās ar jauno valstu patstāvību un ka Hitlers pieprasot vācu kundzības izplatīšanos uz austrumiem".²⁸⁶

E.Krieviņa darbu lielā mērā atviegloja tas, ka viņš personīgi pazina ne tikai Vācijas Ārlietu ministriju, bet arī citu resoru augstākos ierēdņus. Tāpat

²⁸⁶ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 299.—300.lpp.

viņam bija zināmi daudzi diplomātiskā korpusa locekļi. Jaunais sūtnis kādā diņejā 1933. gada 8. februārī iepazinās ar valsts kancleru Ādolfu Hitleru.

Sākusies pasaules ekonomiskā krīze un stagnācija 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā nepagāja garām arī Latvijas un Vācijas saimnieciskajām attiecībām. Lai gan Vācija tāpat kā agrāk paturēja pirmo vietu Latvijas ārējā tirdzniecībā, no 1930. līdz 1933. gadam tās daļa valsts importā samazinājās no 37,1% līdz 24,5%, bet eksportā no 27% līdz 25,9%. No visa Latvijas izveduma uz Vāciju 71,4% deva sviests, 11,4% — kokmateriāli un saplākšņi, 3,3% — linu šķiedra un linu diegi, 3,1% — ābolīņsēklas un 0,9% — ādas.

Latvijas sviesta eksports uz Vāciju šajā laikā strauji samazinājās. 1930. gadā uz turieni izveda ap 15 tūkstoš tonnas par 46,7 milj. latu, bet 1933. gadā — tikai 6,2 tūkstoš tonnas par 11,3 milj. latu. No visas summas, ko Latvija bija saņēmusi par eksportēto sviestu, no Vācijas 1930. gadā bija iegūts 80,9%, 1931. gadā — 74,8%, 1932. gadā — 60,2% un 1933. gadā — 53,7%.

Vācija 1932. gada 23. janvārī paaugstināja divkārtīgi ievadmitas sviestam. Tas ļoti sāpīgi skāra Latvijas pien-saimniecību. K. Ulmanis personīgi trīs reizes — aprīlī, jūlijā un oktobrī — devās uz Vāciju, lai izkārtotu Latvijai labvēlīgi sviesta eksporta jautājumu, bet bez rezultātiem.²⁸⁷

1933. gada vasarā izcēlās starp abām valstīm pat "sviesta karš", kuru inspi-rēja kreisās aprindas, protestējot pret nacionālsociālistisko režīmu Vācijā un aicinot boikotēt vācu preces. Lai gan boikotu neorganizēja valdība, Vācija re-aģēja uz to ļoti asi, 1933. gada 10. jū-

nijā aizliedzot Latvijas sviesta impor-tu. Ārlietu ministram V. Salnajam ša-jā sakarā pasaules ekonomiskajā kon-ferencē Londonā 13. jūnijā bija saruna ar Vācijas ārlietu ministru K. fon Nei-rātu. V. Salnais deklarēja, ka Latvijas valdība "dara un darīs visu iespējamo, lai boikotu kustību nepielaistu un pa-ralizētu šāda boikota propagandu". Pēc četrām dienām Vācija atcēla embargo Latvijas sviesta eksportam.

K. Ulmanis, 1933. gada rudenī beidzis ārstēšanos Badnauheimas kūrortā Vācijā, atceļā iegriezās Berlīnē, kur viņam Ārlietu ministrijā bija saruna ar valsts sekretāru K. Riteru par sviesta eksporta kvotu palielināšanu. Politikis, atgriezies Latvijā, intervijā laikrakstam "Rigasche Rundschau" izteicās: "Pēc viņa informācijas, neesot nodoma pa-zemināt sviesta kontingentu un nepa-stāvēt vēlēšanās ierobežot sviesta im-portu no Latvijas. Tieši otrādi, esot ie-spējams, ka meklēs ceļus, lai sviesta importu palielinātu."²⁸⁸

Vācija bija arī galvenā Latvijas āboli-ņa sēklu pircēja. 1932. gadā tā deva Lat-vijai 74,8% un 1933. gadā — 80% no visiem ieņēmumiem par šīs produkci-jas eksportu. Bez tam uz Vāciju izveda no 1/5 līdz 1/3 Latvijas saplākšņu, ap 3/5 celulozes un ādu, gandrīz tikpat daudz linu diegu. Pēdējo eksports gan, krīzei padziļinoties, krasi samazinājās: no 2,2 milj. latu 1930. gadā uz 132 tūkstoš. latu 1933. gadā vai no 76,9% uz 11,6%.

Latvijas imports no Vācijas apskatā-majā laikā preču veidu un to dažādī-bas ziņā bija gandrīz tāds pats kā pirms krīzes. Vācija joprojām piegādāja rūp-niecības iekārtas, lauksaimniecības ma-šīnas un rīkus, dzelzceļa iekārtu, da-žādas rūpniecības preces patēriņa va-

²⁸⁷ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 300.lpp., E.Dunsdorfs par viņa varoņa braucieniem 1932.gadā ar šādu mērķi neraksta.

²⁸⁸ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 213.lpp.

jadzībām, medikamentus un medicīnisko aparatūru, elektroaparātus, ķīmikālijas u.c. Šo preču nomenklatūrā bija ne mazāk kā tūkstoš nosaukumu. Imports krīzes laikā no Vācijas ar katru gadu samazinājās: 1930. gadā no turienes ievada preces par 110 milj. latu, bet 1933. gadā — tikai par 23,3 milj. latu, t.i., aptuveni četras reizes mazāk. Neraugoties uz to, imports no Vācijas un eksports uz turieni palika pirmajā vietā Latvijas ārējā tirdzniecībā. Tāpat šī valsts bija augstākajā līmenī kapitālu ieguldījumos Latvijā.

Lai gan skaitliski vācu mazākumtātība Latvijā nebija liela — 1925. gadā 3,8 % iedzīvotāju (70 964 cilvēki) — tās politiskā, saimnieciskā un kulturālā loma, kas bāzējās uz vēsturiskajām tradīcijām un agrākā privilēģētā stāvokļa mantojumu, bija daudz lielāka nekā īpatsvars.

Vācbaltiešu vairākums negatīvi vērtēja Latvijas Tautas padomes nodibināšanu un valsts neatkarības pasludināšanu 1918. gada 18. novembrī. Viņus neapmierināja tas apstāklis, norāda vēstures doktors L. Dribins, ka “latviešu pilsoniskās partijas to darīja bez apspriešanās ar vācbaltiešu pilsonības politiķiem, ka jaunās valsts dibinātāji nebija meklējuši vācu partiju atbalstu, bet noslēguši koalīciju ar Latvijas sociāldemokrātiem, kas bija klaji vācu muižniecības ienaidnieki”. Vācbaltieši arī neticēja, turpina L. Dribins, ka K.Ulmaņa valdība “spēs izveidot efektīvu pārvaldes aparātu, vispār neticēja latviešu nācijas spējai vadīt stabilu valsti, jo uzskatīja, ka tai trūkst intelektuālo spēku un tā nespēs veiksmīgi cīnīties ar lieliniecismu”.²⁸⁹

Un tomēr ap 4,7 tūkstoš vācbaltiešu landesvēra sastāvā karoja 1918.–1920.

gadā pret iebrucējiem no Austrumiem. Vairāk nekā 200 landesvēristu atdeva savas dzīvības par Latviju. 54 vācbaltieši saņēma Lāčplēša Kara ordeni.

Latviešu un igauņu tautas un vācu minoritātes interesēs būtu bijis kopīgā valsts uzbūves darbā izmantot vācbaltiešu labo izglītību, pieredzi un prasmi ekonomikā, medicīnā, zinātnēs, administrācijā un citur, kā arī viņu sakarus Vācijā un citās zemēs, bet tas notika ierobežotā veidā. Sadarbību apgrūtināja vēl neseno viņu ekstrēmo vadoņu pūliņi apgrūtināt vai pat aizmēzt baltiešu nacionālos centienus un atbalstīt vāciešu un Vācijas intereses uz kopīgo interešu rēķina. Daudzi vācbaltieši vēl cerēja pagriezt vēstures ratu atpakaļ un atgūt savas zaudētās privilēģijas un saimniecisko stāvokli.

No otras puses, Baltijas tautas nevarēja aizmirst vāciešu sagādātās ciešanas pagātnē un pret tām vērsto Vācijas politiku Pirmajā pasaules karā un brīvības cīņās. Viņi sāka uzskatīt par saviem sabiedrotajiem uzvarētājas Antantes valstis.

Neraugoties uz pretvāciskiem strajojumiem tautās, jau Latvijas, Igaunijas un Lietuvas dibināšanas laikā jaunās valdības proklamēja minoritātēm tādas pašas tiesības, kādas bija paredzētas pamatnācijām, kaut arī mazākumtātības bija tās agrāk cietsirdīgi apspiedušas. Latvieši un igauņi parādīja vislielākā mērā augstsirdīgu nostāju pret saviem nesenažiem pāri darītājiem.

1919. gada jūlijā vācbaltiešu vairākuma politisko vadību pārņēma reālistiskāki un tālredzīgāki līderi: jurists un žurnālists liberāldemokrāts Pauls Šīmanis un kalnu inženieris konservators Vilhelms fon Firkss. Viņi kopā ar

²⁸⁹ Dribins L., Spārītis O. Vācieši Latvijā. — Rīga, 2001, 64.lpp.

domubiedriem nolēma sūtīt savus pārstāvjus Tautas padomē un Pagaidu valdībā: Edvinu Magnusu par tieslietu ministru un Robertu Erhardu — par finansu ministru. Jau 1918. gada 2. decembrī par valsts kontrolieri iecēla lojālu vācbaltieti baronu Eduardu fon Rozenbergu. Vēlāk (1920–1925) viņš strādāja par Latvijas sūtni Austrijā. Viņa tautietis Vilhelms Šreiners ieņēma tādu pašu amatu Vācijā (1919–1920) un Čehoslovākijā (1921–1923).

Dr. P. Šīmanis 1920. gada februārī aicināja Latvijas vāciešus sākt strādāt jaunās valsts ietvaros savas dzimtenes jaunbūvei un rūpēties par vācu kultūras dzīvi. Tā paša gada 29. jūnijā likvidēja bruņniecības organizācijas un dižciltīgo titulus Kurzemē (ieskaitot Zemgali) un Vidzemē.

1920. gada februārī, sākot gatavošanos Satversmes sapulces vēlēšanām, nodibinājās vācbaltiešu partiju apvienotā komiteja. 1922. gadā un turpmāk Saeimas vēlēšanās piedalījās apvienots vācu–baltiešu partiju saraksts. Vācbaltieši un viņu partijas bija ļoti labi organizētas, par ko liecina parlamenta vēlēšanas, kurās 3–4% šīs tautības pilsoņu ieguva līdz sešiem deputātu mandātiem.

Satversmes sapulcē, kā arī 1., 3. un 4. Saeimā ievēlēja sešus vācbaltiešu pārstāvjus, bet 2. Saeimā — piecus. P.Šīmanim un V. fon Firksam uzticēja deputāta pienākumus visās šajās likumdevējās institūcijās, bet Dž.Hānam — visās Saeimās. Vācieši Saeimā noorganizēja arī minoritāšu (vācbaltiešu, ebreju, krievu un poļu) bloku, kas ar 16–19 parlamentāriešiem bija nozīmīgs politisks faktors Augstajā namā. Latvijas likumdošanā nozīmīgu ieguldījumu deva ne tikai viņi, bet arī Senāta loceklis vācbaltietis prof. Dr. Augusts Lēbers.

Astoņpadsmit Latvijas valdībās pār-

maiņus strādājuši četri vācbaltiešu ministri: jau minētie E.Magnuss un R.Erhards, bez tam kā tieslietu resora vadītāji Baldvins Disterlo un Bernhards Bērents (1928–1931). Divi viņu tautieši ieņēma ministru biedru amatus.

Vācu minoritāte bija pietiekami plaši pārstāvēta pašvaldībās. Piemēram, Rīgas 90 domnieku vidū 1929. gadā 13 bija vācbaltieši. Viņu priekšstāvji netrūka arī Liepājas, Jelgavas, Ventpils un citu pilsētu municipalitātēs.

Vācbaltiešiem būtu bijis grēks sūdzēties par savu stāvokli kultūras dzīvē. Ar 98% lasītpratēju viņi izglītības ziņā ieņēma pirmo vietu valstī. Vācu skolu skaits no 45 1919. gada beigās ar 8192 skolēniem un 557 pedagogiem pieauga 1929./30. mācību gadā līdz 108 ar 11 246 audzēkņiem un 889 skolotājiem. To skaitā bija desmit vidusskolas un sešas arodskolas.

LU studentu vidū vācieši bija ap 4–5%, bet daudz viņu studēja arī ārzemēs. 1921. gada septembrī Rīgā nodibināja privātu vācu augstskolu — humanitāru Herdera institūtu ar gandrīz 200 studentiem un Pedagoģisko institūtu, kur gatavoja skolotājus savām mācību iestādēm.

Pats lielākais klupšanas akmens latviešu un vietējo vāciešu, kā arī daļēji Latvijas un Vācijas attieksmēs 20. gados un dažreiz pat vēlāk bija agrārā reforma, kuras gaitā atsavināja bez atlīdzības vācbaltiešu muižniecības īpašumus, nododot tos Latvijas zemniecībai. “Apvainotie” minoritātes pārstāvji apelēja ne tikai pie Latvijas parlamenta, prasot kompensēt viņu muižu zaudējumus, bet sūtīja sūdzības arī uz Vāciju un minoritāšu apvienību 1925. gadā Ženēvā nodibināto Eiropas tautību kongresu, bet pats galvenais — uz Tautu Savienību un tās Starptautisko šķīrējtiesu. Tautu Savienība, kā jau bija

stāstīts iepriekš, šos sūdzībnieku iesniegumus neatbalstīja, uzskatot agrārā jautājuma risinājuma veidu par Latvijas iekšēju lietu.

Saskarsme vācbaltiešu un demokrātiski tendēto latviešu vidū sarežģījās, uzvarot nacismam Vācijā un aktivizējoties viņu vietējiem atbalstītājiem. Bet par to nākamajā nodaļā.

Attieksmes ar Poliju

Tās sākotnēji — 1919. gada beigās un 1920. gada sākumā, kad poļu karaspēks palīdzēja Latgales atbrīvošanā, bija ļoti labas. Taču, kā trimdā 1940. gada augustā rakstītajās piezīmēs norādījis K. Ulmanis, Polija bija “ļoti sarežģīta problēma mūsu politikā. Ļoti bieži pašas Polijas politika mums vispār likās nesaprotama gan no sūtniecības [Rīgā], gan no Varšavas puses. Skaidrs bija vienīgi tas, ka Polija vēlas spēlēt lielvalsts lomu un tāpēc cenšas pēc hegemonijas pār citiem. Ne reizi vien man nācās norādīt Polijas pārstāvjiem, ka mēs nevaram atļauties, t.i., nevēlamies pieņemt Polijas priekšlikumus un aprūtināt to ar iestāšanos mūsu vietā tādos jautājumos, kuri attiecas uz Latviju, vēl jo vairāk tādēļ, ka Latvija pati piedalās visos svarīgākos notikumos, kuros varētu būt runa par Latvijas interesēm.

Pie hegemonijas centienu kategorijas varētu attiecināt Polijas mēģinājumu 1922.–1923.g. organizēt galvenokārt starp PSRS un Vācijas atrodošos antanti. Skaidrs, ka antanti ar Poliju priekšgalā. Sešu vai piecu valstu antanti no Ziemeļu ledus okeāna līdz Melnajai jūrai. Zināma loma te bija Mazās antantes piemēram, kuras iedvesmo-

tāja bija Francija”.²⁹⁰

A. Ķeniņa vadītā septiņu darbinieku lielā Latvijas sūtniecība, kuras pirmais sekretārs bija Dr. Pēteris Oliņš un darbvedis Fēlikss Do-

Pēteris Oliņš

nass, 1919. gada novembra beigās ar Lietuvas šķūtnieku palīdzību no Jēkabpils (Daugavpils vēl atradās lielinieku rokās) nokļuva līdz Daugavpils–Varšavas dzelzceļam, pa to militārā vilcienā līdz gala mērķim. A. Ķeniņš vienā no saviem pirmajiem ziņojumiem uz Rīgu 1920. gada 14. februārī rakstīja, ka Polijas ārlietu ministrs S. Pateks apsūdzēja Latvijas valdību poļiem naidīgā politikā Latgalē. 26. februārī diplomāts informēja Arlietu ministriju par Polijas tīkojumiem kļūt par Baltijas valstu aizbildni sarunās ar padomju Krieviju. 1. martā A. Ķeniņš rakstīja, ka poļu nacionāldemokrātu partija pieprasījusi Polijai Latgali un piedevām vēl iespēju tai izmantot Latvijas ostas un dzelzceļus.

Latvijas armijas virspavēlnieks ģen. J. Balodis 1920. gada 22. martā pieprasīja poļu karaspēka izvākšanu no Latgales, kas arī tika darīts. Kad daži poļu ministri ieteica daļu savas armijas tomēr atstāt Latvijā kā drošības garantu līdz robežu jautājuma izkārtošanai, Polijas prezidents J. Pilsudskis, kas bija piekāpīgāks pret citām valstīm, tam nepiekrita. Pulkvežleitnants A. Veiss 29. martā ziņoja no Daugavpils, ka “Latvijas armijas virspavēlniecība pārņem savā atbildībā visu fronti

²⁹⁰ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. — Rīga, 1994, 258.—259.lpp.

līdz Daugavai”. Savuties šīs pilsētas garnizona priekšnieks vēl 5. maijā konstatēja, ka Daugavpili atrodas šāds poļu karaspēks: “23.pulks pilnā sastāvā, etapa bataljons no 300 cilvēkiem, sapieru rota no 150 cilvēkiem un dažādas nodaļas no 300 cilvēkiem. Pulks un sapieri stāv citadelē un citas daļas — pilsētas centrā.”²⁹¹ Šie karavīri evakuējās tikai jūlija sākumā.

1920. gada aprīlī Rainis ceļā no Šveices uz Rīgu apstājās kādu laiku Varšavā kā Latvijas sūtniecības viesis. Diezin vai var daudz ticēt F.Donasa (vēlāk konsuls Viļņā) memoāriem, kuros rakstīts: “Miļā atmiņā man palikušas tās vakara stundas, kad mēs divatā (rakstniekam A.Ķeniņam nepiedaloties? — R.T.) iztirzājām (pilnīgi privāti) dažādas nākotnes problēmas. Viņam bija sociālistiski uzskati, bet viņš bija liels latvju patriots. Tādēļ viņu stipri interesēja “Poļu sociālistiskā partija”, kas pēc brīvības bija sociālistu un poļu patriotu maisījums (ar ko stipri atšķīrās no sociāldemokrātiem). Rainis sapņoja par līdzīgas partijas dibināšanu Latvijā un bija jau stājies sakaros ar “Polska partja socjalistyczna”.²⁹² Dzejnieks A.Ķeniņa pavadībā 7. aprīlī izbrauca uz Daugavpili.”

Pēc tam, kad gen. L.Žeļigovska komandētais poļu karaspēks 1920. gada oktobrī okupēja Viļņas apgabalu, karēivīgais militārists 11. novembrī nosūtīja uz Rīgu delegāciju sakaru nodibināšanai ar Latvijas valdību. Ģen. J.Balodis, stāsta laikabiedri, piekomanēja atbraucējiem kādu virsnieku, kas nelūgtos viesus informēja, ka viņam uzdots delegācijai visādi palīdzēt, bet, ja tā gribētu atgriezties Viļņā, viņš to nekavējoties izkārtotu. Jau otrajā dienā

tas bija izdarīts. Latvijas karaspēks savukārt 1920. gada 14.oktobrī ieņēma pozīcijas gar Kurzemes un Kauņas guberņas robežām.

Sakarā ar poļu invāziju Lietuvā 1920. gada novembrī notika Latvijas augstāko amatpersonu sanāksme, kurā piedalījās J.Čakste, K.Ulmanis, Z.Meierovics, ģenerāļi J.Balodis un P.Radziņš, kā arī Satversmes sapulces deputāti A.Klīve, F.Menders un F.Cielēns. Kā atceras pēdējais, kurš nekad neaizmirst akcentēt savu lomu, viņš esot analizējis stāvokli, kāds rastos Latvijai, ja poļi okupētu visu Latviju: “Polijā būtu tendence atjaunot apvienoto Polijas–Lietuvas kopvalsti ar 1772. gada robežām, kurās ietilpa Kurzeme un Latgale. Ja šī apvienotā lielvalsts rastos, tad tā apdraudētu arī Latviju, katrā ziņā Latgali un Liepājas ostu. Turklāt Polijas politiskais un militārais spiediens caur Lietuvu un Liepāju pret Baltijas jūru neizbēgami izraisītu Krievijas pretpiedienu caur Rīgu un visu Latviju, lai tā balansētu Polijas lielvalsts iespēšanos Baltijas jūrā un telpā. Lietuvas neatkarība ir Latvijas dzīvības jautājums, tāpēc mums jārikojas tūlīt, kamēr nav par vēlu. Ārlietu ministram kategoriskā, pavisam nepārprotamā, kaut arī diplomātiski mierīgā veidā jāpaziņo Polijas valdībai — Lietuvas neatkarība ir absolūts noteikums Latvijas neatkarībai un, ja Polija apdraudētu Lietuvas neatkarību, tad Latvijai būs jāapsver visi iespējamie līdzekļi, kā aizstāvēt Latvijas neatkarību.”

Pēc šīm pārrunām, turpina F.Cielēns, visi esot atzinuši, ka Latvijai cita ceļa neesot, un pilnvaroja ārlietu ministru “spert šai garā noteiktus diplo-

²⁹¹ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 91.lpp.

²⁹² Donass F. Politiskos krustceļos. — Čikāga, 1969, 17.lpp.

mātiskus soļus. Meierovics nekavējoties konfidenciali iesniedza Varšavas valdībai attiecīgu notu, un drīz vien ģenerāļa Žeļigovska militārās operācijas pret lietuviešiem izbeidzās, aprobežojoties ar Viļņas apgabala ieņemšanu”²⁹³

A.Ķeniņš 1920. gada beigās atkal ziņoja savai priekšniecībai, ka Latgales poļu muižnieki aģitējot par to, lai Polijas valdība palīdzētu viņiem. Viņš rakstīja, ka “Latgales poļu nacionālā komiteja” protestējot pret agrārreformu un prasot, lai pret viņu tautības muižu īpašniekiem izturoties citādi nekā pret vācu un krievu lielgruntniekiem. Sūtnis norādīja, ka Latgales muižniekiem ir liels iespaids Polijas labējās apriņķās.

Z.Meierovics, ziņojot Satversmes sapulcē 1921. gada 18. februārī par savu braucienu Latvijas tiesiskās atzīšanas panākšanai, atzīmēja, ka valstij ir zināmas kopīgas intereses ar Poliju. Taču politisku vienošanos neveicina tas apstākļi, ka Polija nav noslēgusi mieru ar padomju Krieviju. Ir zināms arī, ka “Polijā ir grupas, kas domā par Lietuvas inkorporēšanu Polijā. Tas ir pret mūsu interesēm, un mēs, cik tas mums būs iespējams, darīsim visu, lai to novērstu. Nav iespējams stāties politiskās kombinācijās ar valstīm, kurās pastāv neapreķināmi iksi”. Taču abu valstu saskarsmes vērtējumu ministrs beidza pārspilēti mažorā tonkārtā: “Tomēr mūsu attiecības pret Poliju arī nākotnē būs korektas un tikpat draudzīgas kā Polijas attiecības pret Latviju.”²⁹⁴

Pirmais darvas piliens šajā ziņā nokrita jau nākamajā mēnesī, kad Polijas valdība oficiāli protestēja pret “poļu

vajāšanas politiku” Latvijā, pēc būtības pret agrāro reformu Latgalē. A.Ķeniņš 13. aprīlī rakstīja Z.Meierovicam: “Turu par vajadzīgu Jūs darīt uzmanīgu no varbūtējas Ilūkstes un beidzot Latgales apdraudētības, ja poļi varētu ar leišiem izdarīties pēc savas patikas, nerēķinoties nepavisam šai lietā ar Baltijas valstīm, it īpaši Latviju. Liekas, ka mums jāturas pie mūsu agrākās politikas, kas tikai pa daļai var apliecināt mūsu neieinteresētību poļu-leišu konfliktā, jo, ja tas netiktu izšķirts uz taisnības un leišu suverenitātes ieviešanas pamata, Baltijas valstu Antante nebūs iespējama — un mums tā ir vajadzīga, uz to jāpiedabū Polija.”²⁹⁵

Informācija nāca arī no latviešu virsniekiem. Latvijas militārais atašejš Varšavā 11.aprīlī ziņoja par Polijas ieinteresētību iegūt latviešu ostas. Armijas štāba operatīvā daļa 1921.gada 2.jūlijā konstatēja, ka Latgales poļu muižnieki nemitīgi vērsoties pret Latvijas valsts iestādēm un uzturot ciešus sakarus ar Varšavu.

Arī A.Ķeniņam pakāpeniski izveidojās konflikta attieksmes, turklāt viņš vēl sāka uzturēt sakarus ar Polijā apspiesto minoritāšu — ukraiņu un baltkrievu — pārstāvjiem. P.Oliņš jau 25.aprīlī rakstīja, ka pret sūtni opozīcijā nav tikai Polijas ārlietu ministra prinča E.Sapiehas “aristokrātiskās kaprīzes vien” un ka cīņa par A.Ķeniņu būtu vērsta “ne tik vien pret Sapiehu, bet arī pret poļu politiķu un sabiedrības aktīvās daļas vairākumu”. Tāpēc viņš ieteica piekāpties un iecelt jaunu sūtni.

A.Ķeniņš to saprata un lūdza atbrīvot viņu no sūtņa pienākumiem. Saskaņā ar Satversmes sapulces presiden-

²⁹³ Cielēns F. Laikmetu maiņa, 3.grām., 122.—123.lpp.

²⁹⁴ Z.A.Meierovics, 351.lpp.

²⁹⁵ Počs K. “Sanitārā kordona” valgos, 130.—131.lpp.

ta J.Čakstes 1921.gada 17.jūnija rakstu tas tika izdarīts, skaitot no tā paša gada 23.maija.²⁹⁶

Z.Meierovics ekssūtnim 14.jūnijā rakstīja: "Līdz ar cīņām un uzvarām kaujas laukos arī mūsu jaunajai diplomātijai bija jāveic lieli uzdevumi valsts dibināšanas un izveidošanas darbā, un Jūs, izpildot kopš 1919.gada novembra mēneša atbildīgo diplomāta uzdevumu un kopējā cīņā par Latvijas valsts tiesisko atzīšanu atbalstīdami valdības politiku, atradāties starp tiem, kas ar savām zināšanām un piedzīvojumiem veicinājāt mērķa sasniegšanu.

Atzīmējot šeit Jūsu nopelnus, pagodinos izteikt Jums, augsti godāts kungs, valdības pateicību par Jūsu līdzšinējo darbību."²⁹⁷

Arī pēc A.Ķeniņa aizbraukšanas no Varšavas saskarsme starp Latviju un Poliju turpināja pasliktināties. 1921.gada septembrī jaunais poļu ārlietu ministrs K.Skirmunts asi vērsās pret agrāro politiku Latgalē un sāka Latvijas apvainojumu kampaņu presē. Pamatojoties uz Polijas nopelniem Latgales atbrīvošanā un pārmetot Latvijas valdībai neiecietību pret poļu minoritāti, kā arī draudzēšanos ar Lietuvu, viņš prasīja mainīt kaimiņvalsts politiku pret Varšavu un draudēja atklāti: "Pretējā gadījumā Latvijas valdības jaunā pozīcija mūs piespiestu pārvērtēt jauno politisko stāvokli, kurš nodibinājies Baltijā, un dotu mums pilnīgu rīcības brīvību tajās starptautiskās kombinācijās, kuras tur varētu rasties." Kā 1921.gada 5.jūlijā vēstīja laikraksts "Latvijas Sargs", Varšavā izdotajā mācību grāmatā "Vienotās Polijas ģeogrāfija" bija teikts, ka "vienotajā" valstī ietilpstot arī Kurzeme, Lietuva, Baltkrievi-

ja un Ukraina, Kijevu ieskaitot.

Z.Meierovics nepalika atbildi parādā. Viņš, būdams tolaik arī Ministru prezidents, oficiālā paziņojumā par abu valstu at-

Mārtiņš Augusts Nukša

tiecībām, kuru 1921.gada 22.septembrī publicēja "Valdības Vēstnesis", norādīja, ka tās pēdējos mēnešos esot kļuvušas tādas, kuras diemžēl par draudzīgām nevarot saukt. Z.Meierovics demonstratīvi apmeklēja Austrumlatviju un Ilūkstes apriņķi, piedaloties skolotāju konferencēs un runājot tautas sapulcēs. Pat labējā avīze "Latvijas Kareivis", kas bija par orientāciju uz Varšavu, 1921.gada 14.septembrī sašutusi rakstīja: "Aprīnojama lieta, ka Polija, prasīdama pēc Latvijas draudzības, vēlējusies, lai Latvija uz ceļiem rāpo Polijas priekšā, lai viņai nav savu patstāvīgu domu un patstāvīgas politiskas līnijas."

Jaunā Latvijas sūtņa Varšavā Mārtiņa Nukšas mantojums nebija apskaužams.

*

Kā daudzi 19.un 20.gadsimta latviešu intelektuāļi, Mārtiņš Augusts Nukša bija zemnieka dēls. Vidzemnieks, pasaulē nācis 1878.gada 29.septembrī Vidrižu pagastā. Pēc mācībām Lēdurgas draudzes skolā jaunietis absolvēja reālskolu Rīgā, bet pēc astoņiem gadiem beidza ar izcilību Rīgas Politehnisko institūtu, iegūstot inženiera arhitekta diplomu. Sekoja darbs savā specialitātē Rīgā.

²⁹⁶ LVVA, 2570.f., 14.apr., 743.l., 16.lp.

²⁹⁷ Turpat, 29.lp.

Pēc M.Nukšas projektiem tika uzbūvētas gandrīz 20 vairākstāvu mūra dzīvojamās mājas, kas ir neatņemama pilsētas centra arhitektoniskās ainavas sastāvdaļa. To skaitā ir nams Elizabetes ielā 21a (1910.gadā), kas piederēja pašam arhitektam, nami Strēlnieku ielā 1 un 2 (1911), Tērbatas ielā 38 (1910) u.c. Kā atzīmē arhitektūras profesors J.Krastiņš, M.Nukša, "lai arī ko viņš darītu, vienmēr izcēlās ar laikmetīgu domāšanu un vides konteksta izpratni".

1914.gada jūlijā arhitekts Vecās Ģertrūdes baznīcā salaulājās ar Mariju Luīzi Sustēnu — skaistu tumšmati francūzieti (interesanti atzīmēt, ka ar šīs tautības dāmām bija precējušies arī vairāki citi latviešu diplomāti). Viņa bija atbraukusi uz Rīgu ciemos pie savas māsas, kas strādāja par franču valodas mājskolotāju Vidzemes gubernatora bērniem.

Jaunais arhitekts bija ne tikai augstas klases profesionālis un gādīgs ģimenes galva, bet arī rosmīgs sabiedriskais darbinieks. Pietiekami sacīt, ka M.Nukša bija bieži redzams vairāku banku valdēs un piecās (!) vispārības organizācijās: Izglītības biedrībā, Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā un derīgo grāmatu apgādāšanas nodaļā, Latviešu labdarības biedrībā un Rīgas namu īpašnieku biedrībā.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, Nukšas devās uz Maskavu, kur Mārtiņš strādāja savā specialitātē Ziemeļu dzelzceļa pārvaldē. Darbs tika turpināts Sevastopolē, kur latviešu speciālists ieņēma pilsētas galvenā arhitekta posteni, bet saslima ar tuberkulozi. 1919.gada vidū franči evakuēja Nukšu laulāto pāri uz Marseļu, kur dzīvoja Marijas Luīzes brālis. Pārvarējis slimību, M.Nukša turpināja darbu savā profesijā kādā no pilsētas būvfirmām. Tās īpašnieka 1919.gada 7.novembrī izsniegtā izziņa apliecināja, ka Latvijas arhitekts pie viņa visus profesionālos uzdevumus veicis kompetenti un priekšzīmīgi. Vēlāk M.Nukša vairākus mēnešus bija Marseļas galvenā arhitekta vietnieks. Strādādams franču zemē, M.Nukša pie-

dalījās divu sešstāvu ires namu un pilsētas operas nama ēkas pārbūves projekta izstrādāšanā.

*

Tā kā M.Nukša bija akadēmiski teicami izglītots cilvēks, sabiedriski aktīva personība, turklāt ar apskaužamām svešvalodu zināšanām — viņš brīvi pārvaldīja krievu, vācu, franču un angļu valodu — Z.Meierovics piedāvāja talantīgajam arhitektam kļūt par karjeras diplomātu. M.Nukša bija ar mieru, un 1920.gada 1.februārī viņu iecēla par Latvijas sūtniecības Parīzē pirmo sekretāru. Jau pēc nepilna pusgada nāca pirmais paaugstinājums — padomnieka amats. Tādā kapacitātē jaunajam diplomātam nereti vajadzēja izpildīt Latvijas sūtņa Dr.O.Grosvalda pienākumus.²⁹⁸

Kad pirmā ārpolitiskā skola Francijā bija sekmīgi pabeigta, Ministru kabinets 1921.gada 4.augustā iecēla M.Nukšu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Polijā. Sūtņa pienākumus Varšavā viņš uzņēmās tā paša gada 24.novembrī. Nākamā gada 19.janvārī ar Satversmes sapulces prezidenta J.Čakstes rīkojumu M.Nukša tika iecelts tādā pašā amatā arī Rumānijā. Vēl pēc pusgada valdība uzticēja viņam adekvātu posteni arī Čehoslovākijā, bet ar Valsts prezidenta J.Čakstes 1925.gada 26.oktobra rīkojumu iecēla arī par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru pie Austrijas valdības.²⁹⁹ Reprezentēt Latviju četrās valstīs nebija joka lieta, bet M.Nukša sekmīgi tika galā arī ar šo nebūt ne vieglo uzdevumu.

Tā kā Polija bija pati lielākā, spēcīgākā un nereti, jūtoties kā piektā lielvalsts Eiropā, arī ambiciozākā no šīm četrām valstīm un M.Nukšas sēdeklis

²⁹⁸ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1083.l., 9.lp.

²⁹⁹ Turpat, 7., 9.lp.

atradās Varšavā, attiecības ar poļiem ieņēma centrālo vietu viņa diplomātiskajā darbībā šajā laikā.

Pēc neatkarīgās Latvijas un neatkarīgās Polijas nodibināšanās sākotnēji attiecības abu valstu starpā bija vai teicamas, Polija bija vienīgā valsts, kas piegādāja Latvijai ieročus, iekaitot lielgabalus bez maksas, un poļu armija, gan pati savās interesēs, palīdzēja latviešu karaspēkam atbrīvot Latgali.

Lai gan Z.Meierovics bija panācis labas attieksmes ar lielo dienvīdu kaimiņu, 20.gadu sākumā grūtības radīja ne tikai Polijas un Lietuvas konflikts, bet arī poļu prasība pēc 6 pierobežas pagastiem (Kaplavas, Silenes, Dēmenes, Kalkūnu, Salienas un Skrudalienas), kuros iedzīvotāju vairākums esot poļi. Patiesībā viņu šajā novadā bija tikai 12,5%.

Pateicoties Latvijas valdības, Ārlietu ministrijas un arī M.Nukšas pūlēm, pamazām tomēr attiecības ar kaimiņvalsti normalizējās. 1924.gada otrajā pusē Polija savu nostāju mainīja. Pulķvedis G.Grīnbergs raksta, ka augustā, ierodoties Varšavā pārņemt Latvijas militārā atašeja posteni, viņš uzņemts laipni. M.Nukša 21.oktobrī secināja, ka saskarsme ar Poliju uzlabojusies un poļi ir apmierināti, ka latvieši nenostājās lietuviešu pusē. Ziemassvētku laikā Polijā viesojās Latvijas Saeimas priekšsēdētājs Fridrihs Vesmanis, kura neoficiālās vizītes sagatavošanā un gaitā lielu darbu darīja sūtnis. Augsto ciemiņu pieņēma Valsts prezidents prof.Vladislavs Grabskis. Pēc tam strauji izbeidzās poļu nedraudzīgā kampaņa pret Latviju.

Intervijā "Latvijas-Polijas saimnieciskie un kulturālie sakari", kuru 1924.gada 13.maijā publicēja laikraksts "Latvijas Kareivis", M.Nukša atzīmēja, ka starpvalstu kontakti 1923.gadā

bijuši ļoti dzīvi. Latvija ieņem sesto vietu Polijas eksportā. Taču Latvijas izvedums uz Poliju ir desmit reizes mazāks. "Mūsu saimnieciskās aprindās būtu jāattīsta lielāka rosība un uzņēmība attiecībā uz Poliju." Šopavasār, turpināja M.Nukša, Latvijas skolotāji apmeklēja Poliju. Ar to sperti pirmie soļi, lai tuvinātos kultūras laukā. Pirms neilga laika Rīgā notika poļu grafikas izstāde. Ierosināts jautājums par latviešu glezniecības un tēlniecības izstādes sarīkošanu Varšavā. Vasaras beigās Latvijas pedagogu delegācija dosies uz skolotāju kongresu Varšavā. "Poļu sabiedrībā par mums valda dzīva interese un simpātijas. Tāpat tas ir poļu presē. Tikai dažos atsevišķos gadījumos un arī tad tikai mazākos provinces laikrakstos pa retam parādās mums nedraudzīgi raksti."

Tā paša gada 28.augustā "Jaunākās Ziņas" ievietoja sarunu ar M.Nukšu "Par Polijas dzīvi". Viņš tajā stāstīja par kaimiņzemes saimniecisko stāvokli finansu sfērā, rūpniecībā un lauksaimniecībā. Abu valstu tuvināšanai ekonomiskajā laukā, informēja sūtnis, domāts atvērt Latvijas goda konsulātus Lodzā, Poznaņā, Katovicē un Ļvovā. "Mūsu uzņēmējiem derētu piegriezt vērību Ļvovas gadskārtējai izstādei – tirdzniecībai." 1925.gada septembrī Latvijas goda vicekonsulātu Viļņā pārveidoja konsulātā. To vadīja jau minētais labs poļu valodas zinātnis un poļu mentalitātes pazinējs F.Donass.

Strādājot Varšavā, M.Nukša piedalījās ne viena vien Latvijas draudzības, tirdzniecības, kuģniecības u.tml. līguma izstrādāšanā, parakstīšanā un ratifikācijas dokumentu apmaiņā ar Poliju un citām valstīm, kurās viņš pārstāvēja savu zemi. Sūtnis 1922.gada 7.jūlijā Latvijas vārdā parakstīja sanītaro konvenciju ar Poliju. Ar M.Nuk-

šas piedalīšanos sagatavoja un noslēdza Latvijas un Polijas 1927.gada tirdzniecības līgumu, ievērojami palielinot akmeņogļu importu no turienes.

Tomēr šajā gadā, kad Latvijā pie varas bija kreisā valdība un ārlietu resoru vadīja F.Cielēns, latviešu un poļu attiecības nedaudz pasliktinājās. Tiesa, ministrs, vismaz kā liecina viņa atceres, mēģināja kaut ko darīt, lai tā nenotiktu. F.Cielēns raksta: "Varšavas valdība dažādu iemeslu dēļ uzskatīja manu ārpolitiku par sev nelabvēlīgu. Jau no Latvijas neatkarības sākuma es biju kritizējis Polijas imperiālistiskās tendences Austrumeiropā un uzstājies pret Latvijas likteņu saistīšanu ar Polijas lielvalsts ārpolitiku. Un tagad kā ārlietu ministrs es kārtoju attiecības ar Padomju Savienību un slepeni sačukstos ar Lietuvas diktatoru (A.Valdemāru — *R.T.*). Tas varēja radīt aizdomas, ka esmu pat naidīgs Polijai."

Lai kļiedētu tās, ministrs neoficiāli tikās ar Polijas sūtni Rīgā J.Lukaseviču un deklarēja viņam: "Man nav nekādu nelabvēlīgu jūtu pret Poliju. Es apbrīnoju un dziļi cienu poļu nācijas varonību vēsturiskā cīņā pret Krievijas lielvalsti. Es atzīstu, ka neatkarīga Polijas valsts ir absolūts līdzsvara faktors Austrumeiropā pret padomju Krieviju un ar to saistās Baltijas valstu neatkarības nodrošinājums pret austrumiem. Un arī Polijas dzīvības interesēs ir Baltijas valstu neatkarība. Ja Krievija valdītu Rīgā, Ventspilī un Liepājā, tad tā dominētu Baltijas jūrā un Ziemeļaustrumu Eiropā. Tad Polija nonāktu zem tāda Krievijas stratēģiskā spiediena, ka tās neatkarība būtu apdraudēta. Tāpēc Polijai jākaro pret Krieviju, ja tā uzbrukt Baltijas valstīm, lai tās iznīcinātu. Tas Polijai jādara visos

apstākļos, kaut arī viņai nebūtu oficiāla līguma pienākuma to darīt."

F.Cielēns esot teicis poļu diplomātam, ka viņš ir pret militāru savienību ar Poliju tāpēc, ka nevēlas iesaistīt Latviju "Polijas lielvalsts konfliktos ar Krieviju, kur Latvija var kļūt tikai upuris, jo krievu armija dotu mums savu pirmo lielo triecienu pirms velšanās tālāk uz vakariem pret Poliju. Es novēlu visu labu Polijai, lai tā kļūtu spēcīga, jo tās varenums sargā arī Latviju. Tomēr es vēlētos, lai notiktu Varšavas saprašanās ar Maskavu. Labas attiecības ar to vajadzīgas ne tikai mazajai Latvijai, bet arī lielajai Polijai, jo Vācijā var notikt kontrrevolūcija, kas dzemdēs nacionālistisku un revanšistisku vācu impēriju, no kuras pirmā cietīs Polija".

Ministra atklātība un draudzīgais tonis esot manāmi aizkustinājis J.Lukaseviču, kas atbildējis ar to pašu un galvojis, ka Polija negrib karu ar krieviem. Polija esot apmierināta ar tagadējām austrumu robežām. Arī Lietuvu Polija neapdraudot. Viļņas ieņemšana esot taisnīga, jo tā esot vecu vecā poļu vēsturiskā pilsēta un leišu tur tikpat kā neesot. Jau Ministru prezidents Skujenieks viņam esot teicis, ka demokrātu pārvaldītā Latvija nekļūs par Krievijas satelītu. Tagad viņš redzot, ka arī Cielēns un sociāldemokrātu oficiālais virziens to nevēloties. Viņš priecājoties par Cielēna draudzības deklarāciju un par to ziņojot ne tikai ārlietu ministram, bet arī pašam Pilsudskim.³⁰⁰

Taču tie bija tikai sūtņa vārdi. Tūliņ pēc tirdzniecības līguma parakstīšanas ar Padomju Savienību F.Cielēns uzsāka sarunas ar J.Lukaseviču par analogas vienošanās noslēgšanu ar Poliju. Dialogs tomēr ievilkās. Galvenais strīdus ābols bija Lietuvas klauzula,

³⁰⁰ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 50.—51.lpp.

ko prasīja Varšava, t.i., ka Polija varētu piešķirt Lietuvai tādu muitas pazeminājumu un citas labvēlības, kādas tā nedotu citām valstīm, arī Latvijai ne. Lietuva nemaz negribēja šādas privilēģijas, jo tās liecinātu, ka Polija jau uzskata Lietuvu par savu vasali, kas atrodas poļu protektorātā. Tad J.Lukasevičs noraidīja arī Latvijas prasību iekļaut līgumā klauzulu par labu Latvijai. Vienošanās, turklāt tikai pagaidu līguma formā, parakstīja 1927.gada decembrī. Par pilntiesīgu līgumu tas kļuva 1929.gada 12.februārī.

Šis akts paredzēja abām līgumslēdzējām pusēm vislielākās labvēlības principu. Krīzes un tai sekojošās depresijas gados līgumu vairākkārt grozīja, tomēr tirdzniecības paplašināšanos starp abām valstīm tas būtiski neietekmēja. Savstarpējā tirgošanās neveicās.

Polija šajā laikā pēc Vācijas, Anglijas, Beļģijas un PSRS ieņēma piekto vietu Latvijas ārējā tirdzniecībā. Tās daļa Latvijas importā bija 5,4% (114 milj.latu), eksportā — 2,1% (33,9 milj.latu) un visā preču apgrozījumā — 4% (148 milj.latu). Šie dati liecina, ka Latvijas bilance tirdzniecībā ar poļiem bija pasīva.

Latvija eksportēja uz Poliju galvenokārt gumijas izstrādājumus, krāsas, linoleju, diegus, zivis u.c. No turienes ievada akmeņogles, sodu, audumus, linsēklas, cukuru, miežus, rudzus un rudzu miltus.

Tirdzniecība ar Poliju vēl vairāk sašaurinājās krīzes laikā. Latvija 1930.gadā importēja no turienes preces par 34 milj.latu, 1931.gadā — par 17,8 milj.latu, 1932.gadā — par 5 milj.latu un 1933.gadā — par 2,1 milj.latu. Tātad imports dažu gadu laikā naudas izteiksmē bija samazinājies 16(!) reizes. Lai

gan ne tik strauji, tomēr sašaurinājās arī eksports (kas jau līdz tam bija niecīgs): no 3 milj.latu 1930.gadā līdz 0,8 milj.latu 1933.gadā.

Ievedamo un izvedamo preču nomenklatūra galvenajos vilcienos bija palikusi tā pati. Atsevišķos gados apmēram par pusi no visa importa summas ievada akmeņogles. Kopumā Polijas ieinteresētība tajos rūpniecības un lauksaimniecības ražojumos, kādus varēja pārdot Latvijai, bija maza. Tāpēc Latvija nebija spējīga, lai arī pūliņu netrūka, izlīdzināt savu tirdzniecības bilanci ar Poliju.

Labā spārna Latvijas valdība, kas P.Juraševska vadībā 1928.gada 24.janvārī sekoja M.Skujenieka un F.Cielēna kabinetam, centās uzlabot attiecības ar Poliju, gan apzinoties, ka uz šo kaimiņvalsti nevar īsti palaisties. Latvijas politika pret Poliju tomēr palika uzmanīga. Ārlietu ministrijas austrumu nodaļas vadītājs E.Vīgrabs 1929.gada 8.februārī rakstīja: "Mēs cenšamies paturēt neitrālu stāvokli un beidzamā laikā esam atteikušies no dažādām kopējām akcijām ar Poliju, lai nepierakstītu mums agresīvus centienus pret Krieviju, bet mēs gribam turpināt draudzību ar Poliju. Ja Polijai klātos slikti, arī pārējās Baltijas valstis būtu apdraudētas."

Bez 1929.gada tirdzniecības un kugniecības līguma Polija tajā pašā gadā parakstīja vienošanos ar Latviju par dzelzceļa satiksmi. Maijā uz Varšavu devās Saeimas priekšsēdētāja biedrs A.Kviesis, ko pieņēma J.Pilsudskis, kā arī Ministru prezidents un ārlietu ministrs. M. Nukša rakstīja uz Rīgu, ka A. Kvieša uzņemšana "padziļināja jau pastāvošās draudzīgās attiecības starp Latviju un Poliju". Turpinot šo ceļu, septembrī poļu zemi apmeklēja zemkopības ministrs A. Alberings, finansu

Oļģerds Grosvalds

ministrs A. Petrevics, Latvijas Bankas vadītājs J. Celms un Statistikas pārvaldes direktors M. Skujenieks. Lai mācītos no kaimiņvalsts policistiem, nāka-

majā mēnesī uz Varšavu devās pat politiskās pārvaldes direktors V. Ozoliņš.

Lai gan Saeima jau 1924. gadā bija pieņēmusi likumu, ka atsavināto muižu īpašniekiem nekādas kompensācijas nemaksās, Latvijas un poļu valdība pēc divu gadu ilgām sarunām 1929. gada 12. februārī parakstīja slepenu vienošanos, ka par 250 tūkstoš hektāriem zemes muižnieki Polijas pilsoņi tomēr saņems 5 milj. latu. Polija savuties atteicās no pretenzijām uz vairākiem Ilūkstes apriņķa pagastiem un bija ar mieru nospraust robežas dabā, pamatojoties uz *status quo* principu.

Tā kā M. Nukša bija "aizsēdējies" Varšavā jau pārkārtīgi ilgi, sekojot diplomātiskajā praksē pieņemtajam sūtņu regulāras maiņas principam, ar Valsts prezidenta A. Kvieša 1930. gada 28. marta rīkojumu viņš tika pārcelts uz Stokholmu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Zviedrijā, Dānijā un Norvēģijā.³⁰¹ Ar šīs pašas dienas šo pašu rīkojumu tādā pašā amatā Polijā, Austrijā un Rumānijā ar sēdekli Varšavā iecēla Dr. O. Grosvaldu — bijušo Latvijas sūtni Somijā. Prezidents viņu 1932. gada 28. septembrī iecēla par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto mi-

nistru arī Ungārijā, bet 1933. gada 27. janvārī atbrīvoja no ieņemamā amata Austrijā.

Uzņēmies sūtniecības vadību Varšavā, O. Grosvalds 1930. gada 20. maijā iesniedza akreditēšanas grāmatas Polijas valdībai. Nākamajā mēnesī viņš analogu procedūru veica Bukarestē un Viņē.³⁰²

1930. gada oktobrī Bukarestē notika starptautiska zemkopības konference. Latviju tajā kā pirmais delegāts prezentēja O. Grosvalds, kā arī Latvijas pastāvīgais pārstāvis Tautu Savienībā J. Feldmanis. Atrazdamies rumāņu galvaspilsētā, O. Grosvalds, A. Kvieša pilnvarots, 23. oktobrī parakstīja Latvijas tirdzniecības līgumu ar Rumāniju. Otrās puses karaļa pilnvarots, to izdarīja Rumānijas ministru prezidents un ārlietu ministrs G. Mironesko. Šajā jautājumā Saeima attiecīgo likumu pieņēma 1930. gada 16. decembrī, bet Valsts prezidents izsludināja tā paša gada 22. decembrī.

O. Grosvalds 1931. gada 16. novembrī saņēma pilnvaras apmainīt ratifikācijas grāmatu tirdzniecības un kuģniecības līgumam starp Latviju un Poliju. Šo vienošanos bija parakstījuši abu valstu prezidentu pilnvarotie: Latvijas — ārlietu ministrs A. Balodis un Polijas — ārkārtējais sūtis un pilnvarotais ministrs Latvijā J. Lukasevičs. Kad Saeima bija līgumu ratificējusi, Valsts prezidents G. Zemgals to 1929. gada 27. martā izsludināja.

Polija bija pati lielākā un spēcīgākā valsts no tām, kurās tika akreditēts O. Grosvalds, tālab viņa uzmanības centrā vispirms bija Latvijas attiecības ar šo zemi. Taču to kārtošanu neveicināja Polijas ambiciozie centieni gūt sava

³⁰¹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1083.l., 6.lp.

³⁰² Turpat, 522.l., 260.lp.

veida revanšu par ilgajiem apspiestības gadiem.

30. gadu sākumā no jauna pasliktinājās Latvijas un Polijas attiecības. 1931. gada vasarā notika vairāki incidenti uz abu valstu robežām, bet Latvija neuzdrošinājās nospraust robežu ar Viļņas apgabalu, lai neaizvainotu lietuviešus.

Rūpes sagādāja arī poļu minoritāte, kura skaita ziņā (1930. gadā gandrīz 60 tūkstoši) ieņēma Latvijā ceturto vietu aiz krieviem, ebrejiem un vāciešiem, sastādot apmēram 3% valsts iedzīvotāju. Šajā laikā poļu īpatsvars Daugavpilī, Krāslavā un Ilūkstē pārsniedza 20%, bet Rīgā — 4,39% no visiem iedzīvotājiem. Sakarā ar gatavošanos 1. Saeimas vēlēšanām 1922. gadā izveidojās pirmā Latvijas poļu politiskā organizācija — Poļu savienība, kura parlamentā ieguva vienu vietu.

1931. gada pavasarī Ilūkstes apriņķī izcēlās konflikts starp poļiem un varas iestādēm, kuru rezultātā vairākos tiesas procesos tika izskatītas dažu desmitu vietējo poļu lietas, apsūdzot viņus latviešu dievkalpojumu norises traucēšanā, demonstratīvi dziedot reliģiskas dziesmas savā valodā. Apsūdzētajiem piesprieda nelielus ieslodzījuma termiņus. Varas institūti slēdza Poļu savienību un tās laikrakstu "Dzwon", kā arī Latvijas poļu katoļu jaunatnes biedrību. Saeima izveidoja komisiju pārpoļošanas faktu pārbaudei Ilūkstes apriņķī, taču neieklaujot tajā nevienu šīs minoritātes pārstāvi.

Šo akciju rezonanse aizskanēja līdz Varšavai un Viļņai. Polijas sūtņi Latvijā M. Arciševskis pieprasīja slēgto poļu organizāciju darbības atjaunošanu un atkal izvirzīja jautājumu par 6 pagastu nodošanu Polijai. Taču ar to vēl nepietika. Sekoja skandāls — sūtņi atsauca no Rīgas. Varšavā notika pret-

latviskas demonstrācijas. Viļņā kāds poļu šovinists 7. oktobrī noorganizēja protesta sapulci un gājienu, aicinot uzbrukt Latvijas konsulātam un konsulam F. Donasam, kas faktiski bija poļu tautas draugs.

Taču Rīga arī neklusēja. Avīze "Sociāldemokrāts" 26. oktobrī aicināja Poliju likt "rokas nost no Latvijas iekšlietām". Demokrātiskās pilsonības avīze "Centra Balss" atgādināja, ka desmit gadus Latvija ir bijusi vienīgā Polijas kaimiņiene, kas ar to uzturējusi draudzīgas attiecības. Pat "Brīvajā Zemē" un jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas laikrakstā "Latvija" parādījās Polijai nedraudzīgas publikācijas.

Attiecības starp abām valstīm sāka pamazām normalizēties tikai 1932. gada sākumā. Tiesa, jau 1931. gada decembrī Rīgā atgriezās M. Arciševskis, bet pretēji diplomātiskajam protokolam oficiāli pildīt savus pienākumus neat sāka. Raksturojot savu stāvokli, viņš esot teicis, ka Latvijā atrodoties "inkognito".

Tiesa, 1932. gada 9. janvārī pasludināja galīgo lēmumu par Poļu savienību. Tā gan tika slēgta, taču nevis par iedzīvotāju pārpoļošanu, bet aiz tīri formāliem iemesliem — par savu statūtu pārkāpšanu.

Jaunais Latvijas Ministru prezidents un ārlietu ministrs K. Ulmanis, kas stājās pie valdības stūres 1931. gada 5. decembrī, centās kaut kā nolīdzināt asumus. Viņš 1932. gada 11. janvārī sniedza šai jautājumā interviju, kura bija ieturēta pret Poliju neapšaubāmi samierinošā tonī.

Pret latviešiem vērsta kampaņa poļu presē pakāpeniski norima. 1932. gada 10. martā M. Arciševskis atkal tikās ar Latvijas ārlietu ministru K. Zariņu. Mēneša otrajā pusē tika reģistrēta jauna organizācija — Poļu tautas

apvienība Latvijā. Konflikts it kā bija noregulēts. Taču atsevišķi recidīvi neizpalika. Polija 1932. gada 21.martā aizliedza ievest dažas preces, kas samazināja jau tā niecīgo eksportu uz turieni. Tās ārlietu ministrs J. Beks tā paša gada 2. decembrī atkal deklarēja, ka Daugavpili nedrīkst atstāt latviešu ziņā.

Vācijas sūtniecība Rīgā, ziņojot uz Berlīni par konfliktu likvidēšanu, atzīmēja, ka Latvijas valdība un it īpaši poļiem labvēlīgi noskaņotais M. Skujenieks, kas kļuva par premjeru 1931. gada 6. decembrī, stipri piekāpusies Polijai. Vācu diplomātiem bija taisnība.

Visu apskatīto starpvalstu jautājumu risināšanā 30. gadu pirmajā pusē Latvijas un Polijas attiecību aspektā līdzdarbojās arī O.Grosvalds.

Tāpat kā Parīzes un Helsinku laikā, viņš nepieciešamības un iespēju robežās piedalījās arī Tautu Savienības darbā. Tā, piemēram, kad 1933. gada oktobrī radās doma par Latvijas armijas štāba priekšnieka ģenerāļa A. Kalēja kandidatūru Tautu Savienības augstākā komisāra postenim Dancigas brīvpilsētā (ģenerālis labi pārvaldīja svešvalodas un bija populārs Rietumu diplomātu vidū), O.Grosvalds šo nodomu pārrunāja ar Polijas ministru kabineta šefu, kas paziņoja, ka viņa valstij nebūs iebildumu. Taču nākamajā dienā viņam piezvanīts, ka Ženēvā kāda lielvalsts esot pret Kalēja kandidatūru. Anglija par kandidātu šim postenim bija izraudzījusies kādu Īrijas pārstāvi. Kā saka, neej ar stipru lauzties...

Kad četri gadi Varšavā bija godam nostrādāti, Valsts prezidents A.Kviesis 1934.gada 27.septembrī izdeva rīkojumu pārcelt O.Grosvaldu par ārkār-

tējo sūtni un pilnvaroto ministru Francijā, Spānijā un Portugālē ar sēdekli Parīzē, skaitot no 20.septembra.³⁰³ Uz Varšavu atkal uz četriem gadiem devās cits doktors — Miķelis Valters.

K.Ulmaņa kritiskajā vērtējumā, kam gan ne visur var piekrist, Latvijas poļu organizāciju galvenais uzdevums bija "cīņa ar visu latvisko un stingra nosliece uz Polijas pusi, latgaliešu un baltkrievu pārpoļošana. Poļu agitācija un propaganda tika veikta Polijas labā, kaitējot Latvijai. Organizācijas gandrīz pilnībā saņēma līdzekļus no Varšavas. Visā bija iejaukta Polijas pārstāvniecība Rīgā. Nemierīgākie poļi tika tiesāti, izsūtīti no Latvijas (? — R.T.), vietējiem poļiem tikai retumis (?—R.T.) tika dota atļauja braucienam uz Varšavu".³⁰⁴

Attiecības ar Somiju un Skandināvijas valstīm

Ciešāki draudzīgi sakari starp latviešu un somu tautu izveidojās 19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā, kad tās abas cīnījās pret rusifikāciju un nacionālo jūgu. Somi par neatkarīgas valsts nodibināšanu, bet latvieši pagaidām par lozunga "Brīvā Latvija brīvā Krievijā" īstenošanu. Piektā gada revolūcijas atplūdu laikā Somija kļuva par sava veida tranzītzemi latviešu cīnītājiem, kuri emigrēja uz Rietumeiropu. Viens otrs revolucionārs nebrauca projām, bet apmetās viesmīlīgajā somu zemē. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Somijā dienēja vēlākais ģenerālis Krišjānis Berķis, ņemot par sievu somieti, bet kara laikā — Dr.Pauls Kalniņš, pēc tam četru Saeimu priekšsē-

³⁰³ LVVA, 2570.f., 14.apr., 522.l., 260.lp.

³⁰⁴ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā, 272.lpp.

dētājs. 1917.gada sākumā Somijā aizgāja viņšaulē izcilais latviešu gleznotājs Janis Rozentāls, kuram arī dzīvesbiedre bija somiete. Somu zemē šķīrās no dzīves Rūdolfis Blaumanis un sabiedriskais darbinieks Vilis Olavs, kas visi vēlāk tika guldīti dzimtenes smiltājā. Pēc lielinieku oktobra apvērsuma 1917.gadā Somijas parlaments 6.decembrī proklamēja valsts neatkarību. Padomju Krievija to atzina 1918.gada 2.janvārī. Somu brīvprātīgo vienības ģen.P.Vetsera vadībā brīvības cīņu laikā sniedza atbalstu igauņiem un latviešiem. Tās 1919.gada janvāra beigās un februāra sākumā piedalījās Valkas atbrīvošanā un pēc savas iniciatīvas atsvabināja Alūksni. Par cīņām Ziemeļvidzemē 11 somu karavīrus un ģen.P.Vetseru apbalvoja ar Lāčplēša Kara ordeni.

Latvijas pirmais sūtnis Somijā K.Zariņš pirms izbraukšanas uz turieni 1919.gada oktobra sākumā jautājis Z.Meierovicam, kādas ir viņam jaunajā vietā instrukcijas un kādas ir valdības vēlēšanās. Ministrs atbildējis: "Kā strādājat Stokholmā, ar tādu pašu spar strādāriet arī Helsinkos.

Jūs zināt, mūsu politika ir draudzīgu attiecību nodibināšana ar visām valstīm. Bez tam Baltijas valstu savienības jautājums ir mūsu politikas stūrakmens. Valdība ir tanīs ieskatos, un bez trim Baltijas valstīm savienībā vajadzētu ieiet arī Somijai un Polijai. Visām piecām valstīm ir austrumu kaimiņš padomju Krievija. Tādēļ no svara, lai mēs vienādi ar šo lielvalsti nodibinātu miermīlīgas un korektas attiecības (..).

R.Holsti par Somijas ieiešanu Baltijas savienībā labvēlīgi noskaņots, bet,

kā uz to skatās pārējā sabiedrība un politiskās partijas, tas jums būs jānoskaidro un intensīvi jāstrādā, lai šai virzienā gūtu labvēlīgus rezultātus."³⁰⁵

K.Zariņa dzīves stāsta autors A.Bērziņš norāda, ka viņa grāmatas varoņa iecelšana par pirmo Latvijas sūtni Somijā bija "pareizi apsvērta un lietderīga. Mūsu sūtnim jau pirms tam bija labi pazīstamas somu tautas nacionālās tieksmes, tās sabiedriski kulturālie centieni, cildenais šis ziemeļtautas patriotiskums un neslēptais naidis pret viņu brīvības apspiedējiem. K.Zariņš, dzīvodams vēl Pēterburgā, katru gadu vasaras laiku no 15.maija līdz 15.septembrim pavadīja Olilas peldvietā [Somijā], kur viņam ar kādu paziņu bija kopēja vasarnīca (..). K.Zariņš bija visu laiku uzmanīgi sekojis arī Somijas sabiedriskās dzīves notikumiem. Vai katru gadu viņš brauca uz somu lielajiem sarīkojumiem — dziesmu svētkiem, jaunatnes kongresiem, sporta olimpiādēm (jaunībā arī pats bija daudzpusīgs sportists) vai citām somu tautas nacionālām manifestācijām. Viņam bija jau radies diezgan plašs pazīstamo loks kā somu inteligences aprindās (..), tāpat arī vienkāršā tautā"³⁰⁶

K.Zariņš ar preses starpniecību sistemātiski informēja dzimtenes sabiedrību par Latvijas un Somijas saskarsmes dažādiem aspektiem. Intervijā "Somija un Latvija", kuru avīze "Latvijas Kareivis" publicēja 1921.gada 3.augustā, viņš uzsvēra, ka latvieši ir ieguvuši dziļas simpātijas visās somu aprindās un tāpat parlamentā. Ir gan atsevišķas personas un grupas, kuras vēl gluži netic Latvijas nākotnei, īpaši konservatoru vidū. Somijas kultūras darbinieku aprindas vienmēr ir

³⁰⁵ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 181.—182.lpp.

³⁰⁶ Turpat, 182.lpp.

nākušas pretim latviešiem "ar vaļēju sirdi un lielāko sirsniību". Somi uzņēma ļoti labi Latvijas valdības un Sātversmes sapulces delegāciju un latviešu vidusskolu pedagogu ekskursantu grupu. Sūtnis atzīmēja, ka Helsinkos darbojas Baltijas valstu klubs, kas rosīgi popularizē šo zemju savienības ideju. Viņš un citi diplomāti tajā referē par šo mērķi. Kluba biedri ir Baltijas valstu sūtņi un to pārstāvniecību darbinieki, somu ārlietu ministrs un diplomāti, sabiedriskie darbinieki, zinātnieki un mākslinieki.

Laikraksta "Latvijas Vēstnesis" 1922.gada 4.augusta laidienā ievietotajā sarunā ar tādu pašu nosaukumu K.Zariņš konstatēja, ka Somijas saimnieciskais stāvoklis ir normāls, tāds pats kā priekš kara laikā, Somija ir vienīgā Baltijas jūras valsts, kura nav cietusi karā. Tekstilrūpniecība ražo pat vairāk nekā pirms kara. Somi eksportē uz Latviju celulozi un papīru, varētu dot arī traktoros, lauksaimniecības mašīnas un rīkus. Prese atzinīgi vērtē faktu, ka Latvija nopirkusi 6 somu ražotās lokomotīves. Svarīgs saimnieciskais faktors ir Somijas lielā tirdzniecības flote, kura karā nav gandrīz cietusi.

Intervējamais pasvītēja, ka somu zinātnes un mākslas dzīves līmenis ir ļoti augsts. Sevišķi attīstīta ir augstākā arodnieciskā izglītība. Tāda ir ne vien valsts, bet arī daudziem komunālo un privātiestāžu darbiniekiem. Visās nozarēs izdod plašu speciālo literatūru. Darbojas daudzas zinātniskas biedrības, kuras pabalsta un uztur privātie fondi. Somi ir čakli izrikojumu apmeklētāji. Opera un nacionālais teātris ir privātuzņēmumi.

Sarunā "Latvija un Somija", kas 1921.gada 20.februārī atrada vietu avi-

zē "Jaunais Vārds", K.Zariņš atzīmēja, ka somu prese Latvijas jautājumiem ierāda lielu vietu. Kā labējie, tā kreisie izdevumi atsaucas par Latviju atzinīgi. Tie sistemātiski ievieto šai tematikai veltītus plašākus apskatus. Sūtnis secināja, ka "Somija ir mums ļoti draudzīga un grib tuvināties Latvijai un viņas tautai".

K.Zariņš 1924.gada 24.augustā rakstīja, ka "Somija ar visu savu kultūru ir rietumeiropiska un skandināviska. Plaši izplatīta zviedru valodas lietošana. Kultūras saites starp somiem un igauņiem vienmēr pastāvējušas, neraugoties uz Krievijas pretdarbību. Latvija savukārt ir tuvās attiecībās ar Igauniju. Somija saprot, ka tās pašas interesēs ir Baltijas valstu neatkarība un arī Polijas neatkarība, kaut gan Polija tai sveša".³⁰⁷

Pirms diviem gadiem — 1922.gada 12.augustā — sūtnis vērtēja Somijas ārpolitiku kritiskāk. Runādams Latvijas sūtņu Skandināvijas un Baltijas valstīs konferencē, K.Zariņš to apzīmēja kā nenoteiktu un svārstīgu. Somijai bija vēsturisks naidis pret Krieviju, taču tā nemeklēja draugus Baltijas valstīs, bet citur. Somijā arvien spēcīgāka kļuva Zviedrijas orientācija, kaut gan otrā puse pret šo kaimiņzemi bija atturīga, jo somu un zviedru inteligences sacensībā Somijā Stokholma bija savu tautas brāļu pusē. Tautā bija spēcīga tendence pieslieties Vācijai, kas palīdzēja somiem atbrīvoties no krievu jūga.

K.Zariņš ieteica nodibināt sakarus ar somu sociāldemokrātiem, bet brīdināja, ka Somijas strādniecība ir pret koalīciju ar Latvijas eventuālo sabiedroto Poliju. Somu markas augstais kurss un pavisam ne zemie tarifi, kā arī samērā

³⁰⁷ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 192.lpp.

augstais Latvijas dzelzceļu tarifs kavēja satiksmes attīstību starp abām valstīm. Arī kuģniecības līnija starp Rīgu un Helsinkiem bija sagādājusi saviem īpašniekiem tikai zaudējumus.

Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas nodaļas vadītājs A.Balodis šajā pašā apspriedē ieteica netērēt spēkus, lai panāktu ar Somiju Varšavas *accord politique*, ko tās parlaments tik un tā neratificēs, bet noslēgt tirdzniecības līgumu (to parakstīja 1924.gadā — R.T.), piešķirot muitas priekšrocības somu lauksaimniecības mašīnām un mēģinot virzīt daļu viņu pasažieru uz Rietumeiropu caur Rīgu.

A.Balodim bija taisnība — Somijas ārlietu ministra R.Holsti parakstīto Varšavas sadarbības paktu kopā ar Latviju, Igauniju un Poliju viņa valsts parlaments neakceptēja. Somijas ārlietu ministrs vairs nepiedalījās savu Baltijas valstu kolēģu apspriedēs, bet konferencēs ar Zviedrijas, Norvēģijas un Dānijas ārlietu resoru vadītājiem.

K.Zariņš gadā daudz pūļu veltīja Latvijas Satversmes sapulces delegācijas vizītes organizēšanai Somijā. Somu parlamenta aprindās šis priekšlikums sākumā nav radis atsaucību. Teikts, ka šī ideja esot pāragra, nesagatavota, pretim bijusi zviedru partija un sociāldemokrāti. Somijas valdība tomēr atzinusi latviešu parlamentāriešu viesošanos par vēlamu. Seims pēc tam nav vairs nekā iebildis.

Satversmes sapulces delegācijā bija iekļauti visu lielāko Latvijas politisko partiju pārstāvji — sociāldemokrāts Dr. P.Kalniņš, bezpartijiskās grupas deputāts J.Taube un citi.

“Saņemšana ostā nebija tik svinīga, kā varētu vēlēties,” K.Zariņš raksta savās atmiņās, “valdīja vēsums, bet, kad

manā sarīkojumā notika pirmā satikšanās, sirdis abpusēji atvērās, pamazām vēsie somi palika runīgi, un tā draudzībā tika pavadītas divi vai trīs dienas ne tikai Helsinkos vien, bet viesības bija sarīkotas arī uz laukiem. Tā mūsu deputāti ar Dr. P.Kalniņu priekšgalā aizbrauca atpakaļ uz Latviju pilnīgi apmierināti.”³⁰⁸

Pēc dažiem mēnešiem somu parlamentārieši devās pretvizītē uz Rīgu Seima prezidenta vadībā. A.Bērziņš par šā brauciena norisi raksta: “Rīga savus viesus gaidīja un pavadīja ar plašu latvisku sirsnību un gādīgu viesmīlību. Mūsu parlamentāriešiem tās bija lielas svētku dienas. Man kā avīzes pārstāvim (acīmredzot “Jaunāko Ziņu”, kur A.Bērziņš bija redakcijas loceklis — R.T.) bija izdevība piedalīties viesiem spoži rīkotajās recepcijās un viesībās, kurās izpaudās viesu un visas somu tautas sirsnīgi cildinājumi un suminājumi. Latviešu avīzes katru dienu bija pilnas plašiem rakstiem par Somiju, tās kultūru, sadzīvi, augsti attīstīto kooperāciju, protams, neizslēdzot arī somu īpato nacionālo glezniecību. Latvieši neaizmirsā izteikt somiem pateicību par 1905.g. revolūcijas darbinieku glābšanu. Viesus izvadot, Rīgas dzelzceļa stacijā atkal un atkal atskanēja somu himna un draudzīgi izsaucieni. Tā patiesi bija aizgrābtīga demonstrācija, kas varēja aizkustināt viscietāko sirdi. Somijas avīzes pēc tam tāpat rakstīja garus rakstus par delegāciju jūsmīgo uzņemšanu un neierobežoto latviešu viesmīlību, daudzkārt atzīmējot Latvijas sūtņa K.Zariņa vārdu, kam veiksmīgi izdevies nokārtot viesošanas programmu.” Interesanti atzīmēt, ka somi Rīgā, kā stāsta A.Bērziņš, “runāja un interesējās par daž-

³⁰⁸ Latviešu almanahs. — Londona, 1953, 81.lpp.

nedažādiem jautājumiem, bet pavisam maz skāra politiskas lietas, izvairoties no kaut kādiem solījumiem un saistībām”³⁰⁹.

1923. gada februārī par Somijas sūtni Igaunijā un Latvijā iecēla Baltijas valstu veco draugu R.Holsti. Viņš ieturēja baltiešu orientāciju, norādot, ka, pirmkārt, Vācija neatbalstīs Somiju pret Padomju Savienību, bet palīdzēs tai, par to saņemot kompensācijas, otrkārt, Vācija cenšas novērst Baltijas bloka radīšanu, attiecīgi par to iepriekš vienojoties ar krieviem un, treškārt, vācu valdība nedos somiem nekādas garantijas.

Somijai neveicās ne ar Vācijas, ne ar Zviedrijas orientāciju. Latvijas Ārlietu ministrijas politiski ekonomiskā departamenta direktors V.Šūmanis 1923. gada 4.oktobrī rakstīja: “Gaidāmais palsts no Zviedrijas nav nācis, un Somija atkal sāk labvēlīgāk skatīties uz Baltijas valstīm.” Viņš arī atzīmēja, ka Somija projektē atvērt patstāvīgu sūtniecību Rīgā. To izdarīja 1926. gada sākumā, par sūtni ieceļot R.Silvanderu.

Pēc Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienības līguma parakstīšanas 1923. gada 1. novembra vakarā Tallinas Tompeas pilī tikās trīs seni draugi — Dr. R.Holsti, Igaunijas ārlietu ministrs Dr. A.Pīps un Z.Meierovics. Viņi, atceroties Londonas laikus 1918. gada nogalē, neoficiāli pārrunāja vispārējo politisko situāciju Eiropā un Baltijā. Ministriem bija skaidrs, ka Rietumu lielvalstis nebija ieinteresētas Baltijas valstu drošības garantēšanā un aizstāvēšanā. Tām pašām bija savas lielākas problēmas. Baltiešiem bija jāizveido sava drošības sistēma, bet to kavēja Polija un Lietuva. Neviens no tikšanās dalībniekiem nesaskatīja lielu

drošību arī Somijas, Baltijas valstu un Polijas savienības gadījumā, ja neizveidotos lielāka Eiropas kolektīvā nodrošinājuma sistēma. Līdz tam laikam Vācija un Padomju Savienība varēja izmantot Lietuvu kā barjeru starp Poliju un pārējām Baltijas valstīm un spiest Somiju mēģināt tuvināties Skandināvijas valstīm.

K.Zariņš bija un palika optimists. “Jaunāko Ziņu” 1924. gada 24. janvāra numurā publicētajā rakstā “Somija Baltijas valstu saimē” viņš uzsvēra, ka, neraugoties uz runām par tās atturību attiecībā uz dienvidkaimiņiem, valdība un sabiedrība virzās uz Latvijas un Lietuvas pusi. Somu Zemkopības ministrija iecēlusi savu atašeju Rīgā, kāds tai ir tikai Milānā. Valsts saimnieciskajai propagandai arī visvairāk līdzekļu piešķirts izmantošanai Rīgā.

Intervijā “Baltijas valstu saimē”, kuru 1924. gada 7. oktobra laidienā ievietoja “Jaunais Vārds”, sūtnis uzsvēra, ka tirdzniecība ar Somiju attīstās labi. Latvijai bilance ir aktīva. Izved uz turieni galvenokārt sērskociņus, linoļu, žogu drātiņus u.c. Somijas finansiālais stāvoklis ir ļoti labs. Somu sabiedrība un prese apsveica Latvijas un Somijas tirdzniecības un kuģniecības līguma noslēgšanu, kas dibinās uz vislielākās labvēlības principu.

Saprotams, ka K.Zariņam bija vairāk jānodarbojas ar politiku un ekonomiku, bet viņa uzmanībai nepagāja secen arī kultūra un māksla. Šo darba šķautni vajadzēja ievadīt ar Helsinku kapsētā guldītā J.Rozentāla mirstīgo atlieku pārvešanu uz dzimteni 1920. gada septembrī. Sūtnis šajā lietā bija gleznotāja atraitnei, tēlniekam B.Dzenim, kā arī publicistam un teātra kritiķim A.Bērziņam pirmais palīgs. Ostā

³⁰⁹ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 185.lpp.

pie kuģa, kuram vajadzēja aizvest mākslinieka šķirstu uz Rīgu, bija sanācis liels pulks pavadītāju ar studentu kori priekšgalā, kas atvadām izpildīja somu sēru dziesmas. Somu mākslinieku vārdā sēru runu teica tēlnieks Sjestremis.

Jau 20. gadu pirmajā pusē uz Latviju sāka braukt somu mācībspēki, kas lasīja lekcijas augstskolā, Rīgā viesojās ziemeļzemes kori, žurnālisti un studenti. Uz Somiju savukārt devās latviešu inteligences pārstāvji.

A.Bērziņa vērtējumā K.Zariņš Somijā gandrīz sešu gadu laikā ieguva bagātu darba pieredzi un plašus dzīves novērojumus. "Tas bija viņa diplomātisko spēju izveidošanas laiks (...). Ja arī sākumā dažreiz trūka vajadzīgās diplomāta prakses, viņa intuīcija un dzīves un cilvēku labā pazīšana vienmēr parādīja īsto virzienu, kad bija jākārtoto savas valdības svarīgie uzdevumi. Aktīvs un precīzs viņš bija ne vien lielās, bet arī sīkās lietās. Tāpēc ar savu darbu un cilvēcisko nostāju bija kļuvis populārs un iemīļots ne vien Latvijā, bet arī Somijā un ne vien valdības, politiķu un diplomātu aprindās, bet arī plašos inteligences un tautas noslāņojumos. Šīs siltās simpātijas, ko somi sajuta pret pirmo Latvijas ministru (tā arī dažkārt dēvēja sūtņus — *R.T.*), nedalīti izpaudās sirsnībā un pateicībā, kad Kārlis Zariņš atvadījās no somu sabiedrības, lai dotos uz jaunu darbavietu Stokholmā. Sabiedrība un prese izteica savu nožēlu, ka K.Zariņš tiek tik drīz atsaukts no Somijas, kur bija atradis Latvijai un sev tik daudz uzticamu draugu."³¹⁰

K.Zariņš atceras: "Somi mani izvadīja ar grūti aprakstāmu sirsnību. Tas bija vakars, ko nevar aizmirst, tajā pie-

dalījās gandrīz vai visi valdības locekļi un bij. ministru prezidenti. Turēja daudz sirsnīgu runu, kurās stiprināja Somijas un Latvijas draudzību. Lielākā daļa somu jau toreiz izteica domu, ka īstās briesmas draud no austrumiem. Lai gan mums visiem bija miera līgumi ar padomju Krieviju, bet, kā visas pazīmes rādīja, uz šiem līgumiem vien palaisties nevarēja. Ja mēs gribam pastāvēt, mums jābūt visiem vienotiem, ja izturēsim, tad izturēsim visi, ja nē, aiziesim bojā visi. Tāda satura runu un vēlējumu bija daudz. Es centos uz katru atsevišķu runu dažos vārdos atbildēt, jo visi runātāji man bija labi pazīstami, un draudzīgā sadarbība starp mums bija radījusi ciešas saites. Man kā dāvanu somu sabiedrība pasniedza Alonena gleznu, bet manai sievai rokdarbu — galdautu."³¹¹

Valsts prezidents J.Čakste 1925. gada 1. septembrī iecēla K.Zariņa vietā Dr. Oļģerdu Grosvaldu par Latvijas ārkārtējo sūtņi un pilnvaroto ministru Somijā. 21. septembrī viņš ieradās Helsinkos.³¹²

1. oktobrī O. Grosvalds iesniedza savas pilnvaras Somijas prezidentam L. Relanderam. Vēstulē J. Čakstem un jaunajam ārlietu ministram H. Celmiņam O. Grosvalds informēja viņus, kā noritējusi akreditācija. Sūtņis ar prezidenta automobili aizvests uz pili. Militāras ceremonijas, kādas tādā sakarā notika agrāk, bija atceltas no dienas, kad padomju Krievijas pārstāvis iesniedza savas pilnvaras. Karavīri atteicās salūtēt sarkanajam karogam un spēlēt Internacionāli, tāpēc, negribot radīt incidentus ar krieviem, atcēla šo ceremoniju pavisam. Nebija arī nekāda eskorta.

³¹⁰ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 187.lpp.

³¹¹ Latviešu almanahs, 82.lpp.

³¹² LVVA, 2570.f., 14.apr., 522.l., 258.lp.

Pie pils durvīm latviešu diplomātus sagaidīja prezidenta adjutants un vairāki Ārlietu ministrijas ierēdņi. Zālē līdzās prezidenta kabinetam O. Grosvaldu stādīja priekšā saviem desmit augstākajiem amatvīriem ordeņotās frakās. To skaitā bija armijas un flotes komandieri, garnizona priekšnieks, Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs u.c. Sūtņis runu nolasīja franču valodā, prezidents — somu valodā, ko ārlietu ministrs tūlīt pārtulkoja franču valodā. Saruna ar valsts galvu, kurā piedalījās arī ārlietu ministrs, notika vāciski un ilga apmēram 20 minūtes. O. Grosvalds runāja par Latvijas un Somijas, kā arī Latvijas un Skandināvijas attiecībām. Viņš vēstulē uz Rīgu atzīmēja, ka prezidents “sirsnīgi iestājās par abu valstu politisko un intelektuālo darbinieku apciemojumiem”.³¹³

Pats lielākais notikums O. Grosvalda politiskajā darbībā Helsinkos bija Latvijas un Somijas valsts prezidentu savstarpējas vizītes 1926. gadā, kuru sagatavošanā un norisē, kā tas pieņemts pasaules diplomātiskajā praksē, pirmo vijoli spēlēja ārlietu ministri un sūtņi. Vēl svarīgāks šis uzdevums bija tāpēc, ka šī valsts vizīte J. Čakstem bija tikai otrā un diemžēl palika arī pēdējā, jo viņš pēc nepilna gada aizgāja viņšaulē.

Valsts galvas braucienu sagatavošanā O. Grosvaldam palīdzēja arī viņa priekštecis sūtņa amatā, kas bija labi iepazinis Somiju, nostrādājot tur vairāk nekā piecus gadus, turklāt pārvaldot somu valodu. K. Zariņš 1926. gada 6. maijā informēja J. Čaksti par Latvijas draugiem Somijā. Viņš norādīja, ka Dr. L. Relanders un ministru prezidents L. Kallio esot patiesi Latvijas lab-

vēļi un arī ārlietu ministrs E. Setele, kaut gan drusku vēsāks pret latviešiem, parasti “turot mūsu kanti”. Draudzīgs ir arī Helsinku universitātes rektors Dr. H. Soulahti.

J. Čakstes oficiālā vizīte Somijā notika 1926. gadā no 15. līdz 20. maijam. Uz turieni viņš devās ar ledlauzi “Krišjānis Valdemārs” kara flotes flagkuģa “Virsaitis” pavadībā. J. Čakste somu zemē ieguva lielu popularitāti. L. Relanders apsveikuma runā teica zīmīgus vārdus: “Atbildība par mūsu tautu vitālo drošību ir katrai atsevišķi un visām kopīgi.” J. Čakstes, tā teikt, pirmais padomdevējs Helsinkos bija O. Grosvalds.

Jau 16. jūnijā viņš izbrauca uz Rīgu, lai gatavotu Somijas valsts galvas apmeklējumu. L. Relandera atbildes vizīte notika Jāņu dienu laikā no 21. līdz 24. jūnijam. Augsto viesi Latvijā uzņēma ar lielu sajūsmu un sarunās allaž pasvītēja abu tautu draudzību un mazo valstu tiesības.

A. Balodis, vadot Latvijas Ārlietu ministriju (1928.g. janvāris — 1930.g. februāris), no 1929. gada 9. līdz 16. maijam atradās komandējumā Igaunijā un Somijā. Helsinkos somu ārlietu ministrs J. Prokopē centās viņu atturēt no Polijas un tuvināt Vācijai. A. Balodis tomēr galvenās briesmas saskatīja Padomju Savienībā un nesekoja šim padomam.

Pēc O. Grosvalda pārvietošanas ar Valsts prezidenta G. Zemgala 1930. gada 28. marta rīkojumu tādā pašā amatā uz Poliju, Austriju un Rumāniju ar sēdekli Varšavā prezidents tajā pašā dienā iecēla A. Balodi par Latvijas ārkārtējo sūtņi un pilnvaroto ministru Somijā.³¹⁴

³¹³ LVVA, 2570.f., 14.apr., 521.l., 280.—285.lp.

³¹⁴ Turpat, 522.l., 260.lp.; 91.l., 7.lp.

O. Grosvalds Somijā nostrādātajā laikā bija ieguvis lielu autoritāti somu sabiedrībā. Viena no vadošajām Helsinku avīzēm "Uusi Suomi" 1930. gada 3. aprīlī rakstīja: "Ar Dr. Grosvaldu aiziet no Somijas viens no iecienītākiem diplomātiskā korpusa locekļiem, labs mūsu apstākļu pazinējs un mūsu sirsnīgs draugs (...) Kā intelīgents, vispusīgi izglītots, izveicīgs cilvēks un pilnīgi eiropejiska personība sūtnis Grosvalds drīz vien ieguva stāvokli Helsingforsas sabiedrībā un savu kolēģu starpā."

Viņa kundze bija "viena no visiemīļotākajām dāmām Helsingforsas sabiedrībā". Laikraksts "Helsingin Sanomat" trīs dienas vēlāk atzīmēja, ka Grosvalds iemantojis sabiedrībā "redzamu stāvokli". Viņš pratis ar simpātiskās kundzes atbalstu iegūt Latvijai daudz jaunu draugu. Uzskatāma liecība sūtņa darbam ir somu — latviešu tuvināšanās biedrības nodibināšanās.

Jaunais sūtnis ieradās Helsinkos 22. maijā un jau pēc četrām dienām iesniedza savu akreditēšanas grāmatu Somijas Valsts prezidentam Dr. L. Relanderam. A. Balodis nostrādāja Helsinkos, neko īpašu nepaveikdams, līdz 1933. gada 1. jūlijam, kad Valsts prezidents A. Kviesis atbrīvoja viņu no ieņemamā amata, ieskaitot ārlietu ministra rīcībā.³¹⁵ Šajā gadījumā tas nozīmēja aizsūtīšanu pensijā.

Latvija un Zviedrija

Pirmie kontakti starp Latvijas ciltīm kuršu un lībiešu personā un skandināviem vikingu personā veidojās jau 9.–10. gadsimtā. Tiem bija galvenokārt

savstarpēju karu raksturs. Vislielākā saistība latviešiem ar zviedriem bija, kad 1629. gadā Vidzemi pievienoja Zviedrijai uz veseliem 92 gadiem. Tā dēvētie labie zviedru laiki vēl ilgi palika tautas atmiņā.

Pēc tam iestājās ilgstošs pārtraukums, ja neskaita atsevišķus personiskus kontaktus. 1916. gada beigās Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas (tā atradās Petrogradā) vadītājiem kļuva skaidrs, ka Krievija karā neuzvarēs un latviešu tautas nākotne kļuvusi ļoti problemātiska. Ar Rietumu zemēm sakaru nebija nekādu. Bēgļu centrālkomitejas loceklis domnieks J. Zālītis devās braucienā uz Zviedriju, Norvēģiju un Angliju. Viņam izdevās britu zemē noorganizēt latviešu draugu biedrību, bet lielākus panākumus domnieks neguva.

Centrālkomiteja drīz pēc tam sūtīja J. Čaksti un advokātu J. Kreicbergu caur Stokholmu uz ASV plašāk noskaidrot latviešu tautas likteni, ieinteresēt sabiedrību šajā lietā un sagādāt tik ļoti vajadzīgos līdzekļus. Bet izrādījās, ka tur kuģi vajadzēja gaidīt ilgāku laiku. J. Čakste, to izmantojot, uzrakstīja brošūru vācu valodā "Die Letten und ihre Latvija". Viņš tajā sniedza plašu pārskatu par savas tautas senatni un valodu, par vācbaltiešu muižnieku tieksmi saglabāt feodālo iekārtu un tam pretim nostādīja latviešu mērķus: "Latvju tauta grib pasargāt savu tautību, *paturēt vienā kopībā savu tēviju Latviju*, panākt neaprobežotu iespēju un brīvību noteikt un vadīt Latvijā savu nacionālo, kulturālo un ekonomisko attīstību. Un to viņa negaida no Vācijas. Latvijai vajadzīga autonomijas satversme."³¹⁶

³¹⁵ LVVA, 2570.f., 14.apr., 91.l., 7.lp.

³¹⁶ Jānis Čakste, 66.—67.lpp.

Delegātus Stokholmā pārsteidza vēsts par Februāra revolūciju Krievijā. Bēgļu centrālkomiteja aicināja viņus atpakaļ uz Petrogradu.

Z. Meierovics ceļā uz Londonu caur Zviedriju, 1918. gada augustā īsu laiku uzturēdamies Stokholmā, nodibināja tur Informācijas biroju rakstnieka Kārļa Ieviņa un Elzas Antones vadībā, kuri labi prata zviedriski, jo bija strādājuši šajā pilsētā visu kara laiku kā Sarkanā Krusta darbinieki. Viņi daudz pūlējās, lai izplatītu objektīvu informāciju par Latviju un oponentu zviedru preseī par aplamībām un pat meliem šajā jautājumā, kuru pamatā parasti bija vācu izdevumu izplatītā informācija.

Zviedru pirmie sakari ar latviešu valstsvīriem J. Čaksti, K. Ulmani, Z. Meierovicu un citiem nebija īpaši draudzīgi. Atbalstīt Latviju ar karavīriem vai karamateriāliem Stokholma nevēlējās. Tās humānā palīdzība izpaudās tikai vienu reizi — 1919. gada maijā pieņemot aprūpē uz četriem mēnešiem ap 120 novārgušu Latvijas bērnu. Zviedrijas delegācija Tautu Savienībā 1920. gadā izteica savas simpātijas Baltijas “provinču” pārstāvjiem, bet pauza arī uzskatus, ka šīs valstis vēl nav gatavas uzņemšanai minētajā organizācijā, un nobalsoja pret to. Kad pēc gada arī lielvalstis bija gatavas uzņemt Latviju, Lietuvu un Igauniju Tautu Savienībā, Zviedrijai vairs nebija nekas pret to...

Laikraksts “Latvijas Kareivis” 1920. gada 1. jūlijā publicēja sarunu ar Latvijas pirmo sūtni Zviedrijā F. Grosvaldu. Tajā viņš atzīmēja, ka Zviedrijas, sevišķi demokrātiskā, sabiedrība ir Latvijai draudzīga un vēlas, lai abas tautas tuvinātos ekonomikā un kultūrā. Zviedri labprāt atminoties tos laikus, kad viņi valdīja Vidzemē un Igaunijā un, cenšoties atvieglot latviešu un igau-

ņu dzimtcilvēku stāvokli, nodibināja pirmās tautskolas un augstskolu (Tērbatā — *R.T.*). Zviedru prese objektīvi seko līdzī dzīvei Latvijā un sniedzot arī garākus rakstus. Pēc jaunā kabineta sastādīšanas nodrukāta valdības programma, K. Ulmaņa biogrāfija un ģimēne.

Gadu vēlāk — 1921. gada 10. jūlijā — tā pati avīze ievietoja jaunu interviju. F. Grosvalds informēja “Latvijas Kareivja” lasītājus, ka daņu laikraksts “Berlinske Tidende” publicējis viņa stāstījumu par audienci pie Dānijas karaļa. Latviešu diplomāts tur atzīmējis, ka Latvija, Igaunija un Lietuva ir gājušas kopīgus ceļus un, cerams, uz priekšu vēl vairāk tuvināšoties. Latvijas mērķis esot iesaistīties ekonomiskā kopdarbībā ar kaimiņvalstīm. Skandināvija līdz šim izturējusies samērā atturīgi pret Baltijas zemēm. Kā galveno kavēkli saimniecisko sakaru nodibināšanai ar ziemeļvalstīm F. Grosvalds minējis ārzemju valūtas trūkumu Latvijā. Sakari ar šīm kaimiņzemēm esot ļoti svarīgi Latvijai, jo Skandināvija, sevišķi Dānija, esot piemērs saimnieciskā un sociālā ziņā.

Latvijas sūtņu Skandināvijas un Baltijas valstīs konferencē Rīgā 1922. gada 12. augustā F. Grosvalds konstatēja, ka Zviedrija ir pilnīgi neitrāla pret pārējām valstīm, izņemot Norvēģiju un Dāniju, un izrāda lielu atturību Baltijas zemju jautājumā. Zviedriem gan esot bažas, ka Krievija varētu atkal apdraudēt Latvijas, Igaunijas un Lietuvas neatkarību. Turklāt viņiem vēl no cara laikiem palikuši lieli ieguldījumi dažādos krievu uzņēmumos, ko viņi cenšoties atgūt. F. Grosvalds tomēr saskatīja latviešu un zviedru tuvināšanos kultūras dzīvē. Sakarus, piemēram, jau bija nodibinājusi Latvijas Augstskola ar Upsalas universitāti.

Acīmredzot sakarā ar līdzekļu trūkumu 1923. gada aprīlī Latvijas sūtniecību Stokholmā reorganizēja par ģenerālkonsulātu. Tā kā F.Grosvalds arī bieži slimoja, viņu atsaucā no turienes. 24. aprīlī eksšūtnis ziņoja Z.Meierovicam par savām atvadu vizītēm, piezīmējot, ka "visās valstīs, it sevišķi Zviedrijā, izteica neliekuļotu nožēlošanu par sūtniecības likvidēšanu Stokholmā".

Rīgā F.Grosvaldu ievēlēja par jaun dibinātās tuberkulozes apkarošanas biedrības valdes priekšsēdētāju. Viņš piedalījās arī valsts heraldikas komisijas darbā.

Ar Fridriha Grosvalda aiziešanu viņšaulē 1924. gada 8. aprīlī Latvijai bija zudis viens no latviešu nacionālās atmodas darbiniekiem, kuram bija lemts redzēt savu sapņu piepildīšanos suverēnas Latvijas valsts veidolā un vismaz dažus gadus strādāt tās labā.

Sūtniecība Stokholmā tomēr faktiski netika likvidēta, jo, kā liecina K.Zariņa atmiņas, viņš jau 1923. gada 7. maijā bijis iecelts par sūtni Zviedrijā.³¹⁷ Līdz ar to par sava veida F.Grosvalda "mantinieku" arī Norvēģijā un Dānijā, līdz 1925. gada septembrim turpinot pildīt savus iepriekšējos pienākumus Helsinkos, kas nebija viegli savienojamas lietas. Kārtējos uzdevumus Stokholmā veica (1923–1925) ģenerālkonsuls un *chargé d'affaires* K.Ducmanis. Latvijas valsts intereses un politiskās vajadzības prasīja, lai Skandināvijas valstīs atrastos pastāvīgs sūtnis ar dzīvesvietu Zviedrijas galvaspilsētā. 1925. gadā tas tika izdarīts.

K.Ducmanis un U.Undens (1925.g. sākumā tika iecelts par ārlietu ministru) 1924. gada 22. decembrī Stokholmā parakstīja Latvijas un Zviedrijas

tirdzniecības konvenciju, kuru Saeima ratificēja nākamā gada 3. aprīlī. Tā paša gada 28. martā H.Albats un zviedru sūtnis Rīgā un Tallinā U.Undens akceptēja abu

valstu izlīgšanas konvenciju. Tie bija pirmie dokumenti, kuri regulēja Latvijas un Zviedrijas saimnieciskās un juridiskās attiecības.

K.Zariņš par darba sākumu jaunajā vietā raksta: "Ierodoties Stokholmā, jau tur atradu priekšā dažus no agrākiem draugiem, arī jaunus, ar kuriem mani priekšteči — Dr. F.Grosvalds un Kārlis Ducmanis — bija nodibinājuši sakarus. Zviedru valdība bija jau atzinusi *de jure*, un mūsu draugu skaits tagad bija itin paprāvs. Latvijas nacionālo dienu 18. novembri zviedru–latvju biedrība (nodibinājās 1925. gada 17. aprīlī — R.T.) vienmēr rīkoja lielajā *Grand Hotel* zālē. Tur atskanēja daudz sirsnīgu runu. (...) Runātāji vienmēr uzsvēra, ka Baltijas jūra ir miera jūra un ka visām tām valstīm, kas apdzīvo Baltijas jūras krastus, jābūt miermīlīgām kultūras tautām. Sabiedrības un universitātes aprindas bieži izcēla, ka Zviedrija nav nebūt vienaldzīga pret to, kādas tautas apdzīvo Baltijas jūras austrumu krastus. Mums diezgan bieži bija jāteic runas par Latvijas dzīves apstākļiem un mūsu valdības tieksmēm. Zviedrijas sabiedrības un universitātes spēki uzaicināja lektoros arī no Latvijas."³¹⁸

Kārlis Ducmanis

³¹⁷ Latviešu almanahs, 82.lpp.

³¹⁸ Turpat, 83.lpp.

Kā K.Zariņa laikā, tā arī pēc tam prof. F.Balodis vairākkārt lasīja zviedru studentiem lekcijas par arheoloģiju, prof. A.Spekke — par Latvijas senvēsturi, Dr. A.Bīlmanis — par latviešu kultūru utt. Pazīstamiem latviešu zinātniekiem Zviedrijas universitātes piešķīra goda doktora grādus. To pašu darīja Latvijas Augstskola, kuras goda doktors bija arī zviedru karalis Gustavs V. Uz Rīgu pretvizītēs brauca zviedru profesori, galvenokārt valodnieki un senvēsturnieki. Savukārt tuvo aizjūras valsti 20. gadu otrajā pusē apmeklēja divas plašas latviešu mācībspēku un studentu grupas.

Šo aktivitāšu organizētāji un virzītāji bija kā K.Zariņš ar saviem palīgiem, tā zviedru-latviešu biedrība, kuras locekļu skaits dažu gadu laikā bija pieaudzis no nepilniem 40 līdz vairāk nekā 160. Tās goda biedri bija Latvijas Valsts prezidents A.Kviesis, kā arī diplomāti K.Zariņš, K.Ducmanis, M.Nukša un P.Sēja.

K.Zariņam bija tas gods tiešāk vai netiešāk piedalīties divu prominentu personību vizīšu organizēšanā zviedru zemē. Tas bija Rainis un Valsts prezidents Gustavs Zemgals. Dzejniekam kopā ar Nacionālā teātra direktoru Arturu Bērziņu 1928. gada martā vajadzēja piedalīties lielā norvēģu dramaturga Henriha Ibsena 100 gadu jubilejas svinībās. Sūtņis nolēma izmantot šo gadījumu, lai lūgtu Raini pa ceļam iegriezties arī Stokholmā kā viņa personīgām viesim, bet, pats galvenais — lai popularizētu dzejnieku kā eventuālu Nobela prēmijas kandidātu tās piešķirēju akademiķu un rakstnieku vidū.

A.Bērziņš stāsta sīkāk par šīs cieņošanās norisi.³¹⁹ Rainis jau dienas desmit agrāk pirms svinībām Oslo ie-

griezās zviedru metropolē, kur viņam bija jāpiedalās daudzos godināšanas sarīkojumos un oficiālās pieņemšanās. Pirmais tāds reprezentācijas vakars notika mākslinieku namā, par kura sarīkošanu bija parūpējusies zviedru un latviešu tuvināšanās biedrība. Par Raiņa darbiem un personību interesantu un aptverošu priekšlasījumu sniedza redaktors P.Bakmanis, kas daudzreiz bija bijis Rīgā un labi pazina latviešu tautas nacionālos centienus. Namatēvi bija pārtulkojuši vairākus ciemiņa daiļdarbus, kurus skandēja zviedru aktrises.

Nākamajā dienā K.Zariņš ar kundzi rīkoja azaidu, kurā piedalījās ievērojamākie zviedru rakstnieki, sākot ar dažiem Akadēmijas locekļiem, veciem literatūras patriarhiem un beidzot ar jauniem modernistiem. Pie galda drīz vien ritēja draudzīgas sarunas par rakstniecības apstākļiem Zviedrijā un Latvijā. No latviešu puses uzstājās sūtņis un Rainis, atceroties senos zviedru laikus Vidzemē, kas latviešu zemniekiem devuši skolas un sagādājuši gaišākas dienas. Otrā pusē uzsvēra, ka Baltijas jūras tautām ciešāk jāturas kopā, veidojot savā starpā dzīvāku kultūras vērtību apmaiņu. Otrajā dienā dzejnieks un viņa pavadonis saņēma veselus saiņus zviedru jaunākās literatūras izdevumu.

Raini un citus latviešu inteligences pārstāvjus ielūdza ciemos zviedru rakstnieki penklubā, mākslinieki, teātra ļaudis savās izrādēs, parādīja muzejus un Upsalas universitātes lielo bibliotēku, kur glabājas arī daudz vecu latviešu grāmatu. Sūtņa vadībā bija jāierodas vakariņās prof. J.Bakmaņa mājā, kur bija sapulcējusies akadēmiskā saime. Intīmas brokastis latviešiem savā vasarnīcā bija sarīkojis lielais zvied-

³¹⁹Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 193.—194.lpp.

ru humānists un Baltijas tautu aizstāvis Stokholmas birģermeistars K.Lindhagens, pēc ieskatiem tāpat kā Rainis sociāldemokrāts. Dzejniekam bija tikšanās ar Zviedrijas vadošajiem sociāldemokrātiem. A.Bērziņš rezumē: "Kaut gan sabiedriski pienākumi sekoja viens pēc otra, prasot lielu enerģijas piepūli, J.Rainis tomēr nebija piekausējams. Viņš allaž bija uzmanības centrā un visu laiku jutās brīnum labi."

Latvijas Valsts prezidents G.Zemgals (karietē no kreisās) ar Zviedrijas karali Gustavu V Stokholmā 1929.gada maijā

Rainis un A.Bērziņš atceļā vēlreiz iegriezās uz dažām dienām Stokholmā, baudot sūtņa viesmīlību un gādību. Diplomāts šoreiz pulcināja sūtniecībā teātra ļaudis no visām ievērojamākajām galvaspilsētas skatuvēm. Sarunu temats bija teātris un dažādi skatuves mākslas novirzieni. Arī šī sastapšanās bija nozīmīga. No tās izauga teātru turpmākā kopdarbība, kura latviešu skatuvei un repertuāram deva jaunus impulsus. Pateicoties šai K.Zariņa iniciatīvai, skatītāji jau 1929.gadā Nacionālajā teātrī varēja redzēt T.Hedberga lugu "Johans Ulfšens", kas stāstīja par somu brīvības cīņām. Sirmais autors personīgi ieradās uz pirmizrādi. Teātris vēlāk iekļāva savā repertuārā vēl vairākas zviedru autoru lugas.

J.Čakste kā valsts galva jau bija viesojies Somijā (1925) un Igaunijā (1926). Tagad bija pienākusi Zviedrijas kārta, uz kuriem 20.gadu otrajā pusē jau posās Igaunijas prezidents. Zviedru sabiedriskajās un galma aprindās sāka virmot doma arī par Latvijas vadītāja

valsts vizīti viņu zemē. K.Zariņš, kas arī bija domājis to pašu, nekavējās šādu situāciju izmantot.

Viņa atcerēs lasām: "Galvenais vārds par braukšanu bija sakāms prezidentam G.Zemgalim pašam (J.Čakste, kā zināms, 1927.g. aizgāja viņšaulē — R.T.). Zemgals nebija liels ceremoniju cienītājs. Es runāju ar ārlietu ministru Antonu Balodi un vēlāk ar pašu prezidentu, un viņš piekrita. Man par izbrīnu nekādi šķēpi nebija jālauž. Viņš tūliņ atbildēja, ka ir ar mieru braukt uz Stokholmu."

Prezidents lūdza sūtņi atnākt pie viņa vakarā aprunāties. K.Zariņš turpina: "Kā tad man ir karaļnamā jāuzvedas?" viņš jautāja. Uz to atbildēju: "Tik vienkārši, cik vien varat! Nekāda patosa nevajag. Tas tikai traucētu sirsniņu un draudzības izveidošanos." Prezidents uzmanīgi noklausījās un teicās visu ņemt vērā. Tā tas arī bija."³²⁰

1929.gada 29.maijā Stokholmas ostā noenkurojās jaunais lielais Latvijas ledlauzis "Krišjānis Valdemārs" valsts ka-

³²⁰ Latviešu almanahs, 85.lpp.

ra flotes flagkuģa lielgaballaivas "Virsaitis" pavadībā. No kuģa nokāpa G.Zemgals, A.Balodis un citi delegācijas locekļi.

Latvijas Universitātes prof.A.Dauge, kas bija sagaidītāju vidū, par šīm minūtēm vēlāk rakstīja: "Milzīgs ļaužu bars gaida. Pašā priekšā spīdošās uniformās augstākie valsts un galma ierēdņi. Apsveikumi. Mūzika (..). Un nu pa platām un augstām sarkanu segu klātām kāpnēm spožās rindās karalis ar prezidentu un pavadoņiem kāpj uz augšu, nonākot karaļa pils laukumā. Trīs galma spīdošajās ekipāžās tie dodas uz pili. Zilos mundieros, pušķainās cepurēs uz staltiem zirgiem tos pavada droši gvardi.

Pilī pie galda karalis apsveic mūsu Valsts prezidentu franču valodā, prezidents tāpat atbild. Mani kaimiņi pa kreisi un labi, un visi, kurus redzu, uzmanīgi klausās. Dzirdu šur tur sirsnīgu vārdu. Visiem uzruna un atbilde acīmredzot ļoti patikusi."

K.Zariņš atzīmē, ka G.Zemgalam Zviedrijā ļoti paticis. Brauciens bija izdevies, un "jāsaka bez kaut kāda pārspilējuma, ka mūsu prezidents atstāja ļoti labu iespaidu Zviedrijā kā galma aprindās, tā sabiedrībā. Zviedri izteica izbrīnu, kā gan tas esot iespējams, ka valsts prezidents, kas izvēlēts tikai uz trim gadiem, tik īsā laikā paspējis piesavināties jau īstu etiķeti".³²¹

Ārēji šī vizīte Zviedrijā šķita kā vienkārša reprezentācija, jo nekādi dokumenti netika parakstīti, bet, padomā-

Zviedrijas karalis Gustavs V, viesojoties Latvijā 1929.gada jūnijā, ar Valsts prezidentu G.Zemgalu

jot dziļāk, tas netieši nozīmēja Latvijas pilnīgu atzīšanu kaimiņzemē, kārtējo soli uz priekšu, jaunajai valstij iekļaujoties Ziemeļeiropas demokrātisko nāciju saimē.

Zviedrijas karaļa Gustava V atbildes vizīte notika tā paša gada jūnijā — tieši Līgo svētku priekšvakarā. Kā atceras F.Cielēns, "oficiālo apsveikšanas runu franču valodā mūsu prezidents no papīra nolasīja tik veikli, ka biju pat pārsteigts. Sevišķi priecājos, ka Gustavs Zemgals arī sarunā varēja izteikties franču valodā".³²²

Bez kurioziem neiztika arī smalkās aprindās. F.Cielēns stāsta, ka, ievērojot augstā viesu atraitnību, dineju pie G. Zemgala bija nolemts rīkot bez dāmām. Rainis, neievērojot ielūgumā rakstīto, bija atnācis kopā ar Aspaziju. Valsts prezidenta adjutants iečukstēja dzejniekam jau garderobē ausī, ka uz pusdienām ielūgti tikai kungi. Rainis negaidīto vēsti pačukstējis dzīvesbiedrei, bet viņa neatlaidusies — ja nu reiz

³²¹ Latviešu almanahs, 85.lpp.

³²² Cielēns F. Laikmetu maiņā, 3.grām., 103.lpp.

atnākusi, lai pieliekt kādu papildkrēslu. Protams, tas nebija adjutanta varā, un viņš lūdzis Aspaziju saprast stāvokli. Dzejniece par to tā saniknojusies, ka paņēmusi Raini zem rokas un devusies mājup...

Toties K.Zariņam, kas, kā tas diplomātijā pieņemts, svarīgu vizīšu laikā arī pavada savas rezidences valsts galvu, veicās. Gustava V atvadišanās dienā pie Zviedrijas sūtņa Baltijas valstīs P.Reitersverda karalis pasniedza viņam augstāko apbalvojumu, kādu zviedru monarhi vispār varēja piešķirt ārzemju sūtņiem: ar dārgakmeņiem rotātu Ziemeļzvaigznes ordeņa ķēdi, kas bija papildinājums jau agrāk saņemtajam šā ordeņa lielkrustam. Ja K.Zariņš nelielās, tad Gustavs V viņam šajā svinīgajā brīdī esot sacījis: "Es zinu, ka jums ir tie vislielākie nopelni pie šīs viesošanās sarīkošanas, un tamdēļ es arī gribētu, lai jums būtu kāda atmiņa no šī laika." Klātpienākušajam G.Zemgalam karalis esot teicis, ka viņš vēlētos K.Zariņu arvien redzēt Zviedrijā kā Latvijas sūtni.³²³

Ordeņu saņemšana, augstu viesu sagaidīšana un pavadīšana utt., u.tml. — tā bija sūtņu darba viena, spožākā puse. Bet bija arī otrs darbs — daudz sarežģītāka un nepatīkamāka, bet darāma. Kāda tā bija K.Zariņam, par to turpmākajās rindās.

Latviešu un zviedru "špicku" skandāls

Kālab tik sensacionāls virsraksts? Tālab, ka šis skandāls bija pats lielākais un ilgstošākais Latvijas brīvvalsts saimnieciskajā un ārpolitiskajā vēsturē.

Priekšspēle sākās jau 1919.gada pir-

majās dienās, kad vēlākais Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste, uzturēdamies īsu laiku Stokholmā, iepazinās ar finansu magnātu Ivaru Kreigeru un saņēma no viņa 30 tūkstošus kronu lielu aizdevumu "operatīviem" izdevumiem. Par minēto summu J.Čakste izsniedza parādzīmi, kuru Latvija, gadiem ejot, pat neturēja par vajadzīgu dzēst. Pēc J.Čakstes nāves I.Kreigers tomēr nolēma atgādināt Latvijas valdībai par aizmirsto parādu.

To uzzinājis, ārlietu ministrs F.Cielēns 1927.gada 23.septembrī nosūtīja K.Zariņam vēstuli, kurā uzdeva viņam ar trešo personu starpniecību atdabūt no zviedru biznesmeņa J.Čakstes parādzīmi, veiksmes gadījumā solot I.Kreigeru apbalvot ar ordeni...

Zviedru zemes oligarham ordenis bija nepieciešams, piedodiet, kā zirgam piektā kāja. Viņam vajadzēja koncesiju Latvijas sērkokļu rūpniecībā. Lieta tāda, ka pēc Pirmā pasaules kara nodibinātā I.Kreigera varenā koncerna kodolu veidoja sērkokļu trests — "Svenska Tändsticks Aktiebolaget" (STAB), kas līdz 1928.gada beigām bija spējis sagrābt sērkokļu industriju Igaunijā, Polijā, Ungārijā, Dienvidslāvijā, Francijā un citās valstīs. Tagad bija pienākusi Latvijas kārtā.

Tā kā korupcija bija labi pazīstama Latvijā jau brīvvalsts laikā, I.Kreigers to prasmīgi izmantoja, neskopojoties ar kukuļiem vajadzīgajiem latviešu ierēdņiem. Arī naudas viņam bija kā spaļu, tāpēc jau 1927.gada beigās STAB seifos atradās gandrīz visas triju sērkokļu fabriku (no sešām) — "Vulkāna", "Stara" un "Komētas" — akcijas. Bet ar to vien bija par maz.

I.Kreigers ņēma talkā arī diplomātiju. 1927.gada 14.maijā K.Zariņu apmeklēja viens no STAB direktoriem un

³²³ Latviešu almanahs, 85.lpp.

Ēka, kurā atradās Latvijas sūtniecība Stokholmā

ierosināja noslēgt līgumu starp zviedru lielfirmu un Latvijas valdību, pēc kura Latvija nodotu visu valsts sērkočiņu rūpniecību Zviedrijas koncernam, bet pēdējais piešķirtu otrajai pusei aizdevumu. K.Zariņš par šo priekšlikumu tūdaļ ziņoja savai Ārlietu ministrijai.

Latvijas Ministru kabinetu, kas šajā laikā steidzīgi meklēja lielu ārējo aizņēmumu, visur noraidīja — bija jūtama zviedru sērkočiņu koncerna ietekme. Šādos apstākļos tad arī finansu ministrs Roberts Liepiņš valdības vārdā 1928.gada 7.jūnijā parakstīja līgumu ar STAB par koncesijas piešķiršanu uz Latvijas sērkočiņu rūpniecību.

Saskaņā ar šo vienošanos I.Kreigera koncerns ieguva monopoltiesības ražot

Latvijā sērkočiņus un skaliņus pret 6 milj. dolāru aizdevumu Latvijas valdībai uz 35 gadiem ar 6% augļu. Šie procenti nebija lieli. Ilgtermiņa aizdevumus jaunvalstīm tolaik bija ļoti grūti iegūt, un parasti par tiem bija jāmaksā 10%.

Taču citādā ziņā līgums Latvijai bija nelabvēlīgs. Saskaņā ar to nodibinātās akciju sabiedrības — viena sērkočiņu pārdošanai un otra skaliņu realizēšanai — noteica produkcijas izlaides normas katram uzņēmumam. STAB ieguva tiesības noteikt sērkočiņu un to skaliņu cenas. Vēl vairāk — Latvijas valdība uzņēmās saistības, kas nodrošināja koncernam sevišķi labvēlīgus apstākļus, lai pēc būtības iedzīvotos uz latviešu tautas rēķina. Izejvielas, ko importēja no ārzemēm eksporta sērkočiņu ražošanai, netika apliktas ar muitu. Laikā, kamēr līgums

bija spēkā, Latvija nevarēja noteikt “eksporta muitas un citas eksporta nodevas sērkočiņiem un sērkočiņu ražošanas pusfabrikātiem”. Tas nostādīja sērkočiņu koncernu ārpus konkurences attiecībā pret citiem ārzemju monopoliem. Piemēram, līguma 12.punktā bija noteikts, ka “sērkočiņu importmuitu nepazeminās un paturēs tādā līmenī, lai sērkočiņu imports kļūtu praktiski neiespējams”. Latvijas puse izteica gatavību “apkarot ikkatru sērkočiņu kontrabandu”. Lai latvieši nedomātu pāriet no dārgāk palikušajiem zēvelkokiem uz lētākām šķiltavām, augsto līgumslēdzēju pušu vienošanās bija nosacīts: “Šķiltavu lietošana sērkočiņu vietā, kas var radīt vispārēju

sērkokociņu patēriņa samazināšanos, tiks ierobežota lietderīgos apmēros ar mui-tām un nodokļiem.” Latvijas valdība apsolīja zviedriem visu laiku, kamēr līgums būs spēkā, neizsniegt jaunas koncesijas sērkokociņu un skaliņu fabriku atvēršanai. STAB pēc saviem ieskatiem varēja slēgt jebkuru no tam pakļautajām fabrikām. Tam vajadzēja tikai četras nedēļas pirms darba izbeigšanas par to paziņot Latvijas Finanšu ministrijai.

Pēc šāda līguma noslēgšanas sākās jampadracis, kas iegājis vēsturē ar nosaukumu “špicu skandāls”. Tas savu kulmināciju sasniedza 1928.gada 8.augustā, kad “Jaunākās Ziņas” publicēja tam piesūtītu valdības korumpētību atmaskojošu vēstuli, kas it kā apstiprināja baumas par korupciju sērkokociņu līguma aizkulisēs. Vēstule gan vēlāk tika atzīta par viltotu, bet lavīna jau bija sākusi velties.

Īpašu aktivitāti pretkorupcijas frontē parādīja prese. “Jaunākās Ziņas”, piemēram, veltīja apskatāmajam līgumam vairāk nekā 40 publikācijas, lielāko daļu no tām pēc skandalozās vēstules nodrukāšanas. Visbiežāk par šo jautājumu visnotaļ kompetenti rakstīja Saeimas deputāts ekonomikas profesors Kārlis Balodis. Laikraksts publicēja arī vairāk nekā desmit redakcijas komentārus, gan izskaidrojot savu pozīciju attiecībā uz līgumu, gan analizējot šīs vienošanās ēnas puses.

Koruptantiem, kuru vārdi tā arī līdz galam netika noskaidroti, šāda laikraksta nostāja, protams, nebija pa prātam, un korumpētību sāka pārnest... avīzei, pārnest pat Latvijas ekonomikas graušānu, jo tieši laikraksta publikāciju rezultātā esot sācis kristies lata kurss. Redakcijas atbildē šajā sakarā bija sacīts: “JZ ir materiāli pilnīgi nodrošināts un neatkarīgs laikraksts (...).

Kad izsaimnieko bankas, tad Latvijas cieņa un lata kurss nav apdraudēts, bet, kad visus koruptantus velk dienas gaismā, tad ir īstais laiks par to kliegt. Arī ārzemēs korupcija tiek atmaskota, presei šajā ziņā daudz lielāka brīvība.”

Lai gan līguma noteikumi nebija labvēlīgi Latvijai, zviedru puse pat tos nedomāja akurāti pildīt. Patērētāju biedrību savienības “Konzums” vadītāji sūdzējās finanšu ministram, ka STAB ignorē savu solījumu līgumā nepaaugstināt sērkokociņu cenas iekšējā tirgū. Lai nodrošinātu Latvijas valdības vai citu juridisku personu prasības, kas izrietēja no vienošanās pildīšanas, STAB bija jādeponē kā ķīla Latvijas Finanšu ministrijā vērtspapīri 200 tūkstošu dolāru vērtībā. Taču zviedru monstros visādā veidā izvairījās no drošības naudas garantēšanas. Tas patvarīgi paaugstināja sērkokociņu cenas, samazināja to skaitu kastītēs un šīs nozares produkciju par 20%.

1926.gadā Latvija ražoja 1715 tonnas sērkokociņu, bet 1928.gadā vairs tikai 527 tonnas. Solīto 80 milj.kārbiņu minimālā eksporta vietā eksportēja vairs tikai 21,79 milj.kārbiņu, sešu tūkstošu tonnu skaliņu vietā tikai 4890 tonnas 1933.gadā. Nākamajā gadā sērkokociņu un skaliņu eksports bija tikai 50% no 1933.gada eksporta līmeņa.

1933.gada novembrī STAB pat uz laiku pārtrauca darbu četrās sērkokociņu un skaliņu fabrikās. Bez darba palika gandrīz 300 šo uzņēmumu strādnieki. Viņiem neatlika nekas cits kā doties ar petīciju uz Saeimu. Parlamenta finanšu, tirdzniecības un rūpniecības komisijas 1933.gada 15.novembrī pieprasīja Ministru kabinetam “izmaksāt strādniekiem visas tās summas, kuras (...) jāmaksā STAB, bet kuras nevar strādnieki piedzīt, tāpēc ka no STAB nav savā laikā iekasēti 200 000 dolāru dro-

šības naudas, un visu strādnieku prasību lietu vešanu pret STAB turpmāk uzņemties valdībai uz valsts rēķina”.

Latvijas valdība nevēlējās ķīdoties ar zviedru koncernu. Tomēr, sabiedriskās un parlamentārās domas spiesta, tā 1934.gada aprīlī vēlreiz griezās pie STAB ar pretenziju iemaksāt 200 tūkstoš dolāru ķīlas, kā arī samaksāt: sodu par neizpildītiem fabriku teritorijas apstādīšanas darbiem — 10 tūkstoš latu, par sērkočiņu un skaliņu eksporta kvotas neizpildīšanu 1933.gadā — gandrīz 150 tūkstoš latu, strādnieku likumīgo prasību apmierināšanai — ap 107 tūkstoš latu.

Tā kā STAB atteicās maksāt šīs summas Finanšu ministrijai, nevarēja neko citu darīt kā vien doties uz tiesu. Tā iesniedza Rīgas apgabaltiesā divas prasības pret zviedru koncernu: pirmo sakarā ar neiemaksāto ķīlu un otro — par eksporta normas neizpildi. Ka no STAB jāpiedzen arī līdzekļi strādnieku pamatoto pretenziju segšanai, ministrija bija “piemirsusi”.

STAB savukārt pat tad, kad prasības atradās jau tiesā, turpināja atteikties pildīt savas saistības un prasīja revidēt līgumu. Finanšu ministrija paziņoja, ka tā ir ar mieru pārskatīt vienošanos, ja koncerns galu galā iemaksās norunāto ķīlu. 1934.gada 11.maijā tas beidzot daļēji tika izdarīts, deponējot Latvijas Bankā Finanšu ministrijas kontā 200 tūkstoš dolāru vietā 63 900 dolārus. Drīz pēc tam Ministru kabinets piekrita trūkstošās summas iemaksāšanai divos termiņos tajā pašā gadā.

1934.gada septembra otrajā pusē Rīgā ieradās STAB direktors S.Karlbergs, lai vienotos ar Latvijas valdību par radikāliem grozījumiem līgumā. Lai “neatkarīgos apstākļos novērtētu no saimnieciskā viedokļa” jaunos priekš-

likumus, Finanšu ministrija 1934.gada 2.oktobrī lūdza Ministru kabinetu atļaut atsaukt Rīgas apgabaltiesā abas prasības pret zviedru koncernu. Kabinets to atļāva, un apgabaltiesa 1935.gada 1.martā, izskatījusi tās, nolēma “prasības lietu izbeigt uz visiem laikiem”.

STAB turpināja izdarīt spiedienu uz Latvijas valdību, lai tā jo drīzāk caurlūko vienošanos un tā vairāk atbilstu zviedru fabrikanta interesēm. Šim nolūkam gatavoja 200 strādnieku atļaušanu sērkočiņu fabrikās un divas reizes vairāk skaliņu ražotnēs. Tie jau bija draudi.

Un Latvijas ministri neizturēja. Abas puses 1935.gada 21.februārī parakstīja vienošanos par līguma grozīšanu, kura paredzēja samazināt ikgadējo eksporta kvotu sērkočiņiem par 28 milj.kārbiņu un skaliņiem — par 3 tūkstoš tonnām. Bez tam paaugstināja akcīzi no 8 līdz 12 latiem par katrām 1000 kārbiņām sērkočiņu. STAB ieguva tiesības sērkočiņu un skaliņu fabrikās “racionalizēt ražošanu”.

Dienu pirms grozījumu akceptēšanas tas beidzot samaksāja trūkstošo ķīlas summu, kā arī neatliekamai valdības un strādnieku prasību apmierināšanai — 240 tūkstoš latu. Attiecībā uz iespēju “racionalizēt ražošanu” STAB 1935.gada 27.martā paziņoja Finanšu ministrijai, ka slēdz fabriku “Stars”...

Latvijas sērkočiņu rūpniecība atradās zviedru koncerna rokās līdz pat valsts okupācijai 1940.gadā. Koncesija uz šo industrijas nozari deva STAB lielu peļņu.

I.Kreigera koncerna brutālā invāzija Latvijas ekonomikā tomēr nebija noteicošā mūsu valsts un Zviedrijas saimnieciskajās attiecībās 20.un 30.gados. Visā visumā šīs attiecības bija ne tikai korektas, bet pat labas. Īpaši tas sa-

kāms par Latvijas pēdējiem gadiem. Bet par to nākamajā nodaļā.

K.Zariņš nostrādāja Stokholmā ilgi — līdz 1930.gadam. Vai kā viņš pats raksta: "Par sūtni Zviedrijā skaitījos 7 gadus no 1923.gada 7.maija līdz 1930.gada 7.maijam — trīs reizes septiņi!" Pēc sirsnīgas atvadišanās arī Oslo un Kopenhāgenā bija jādodas tādā pašā amatā uz Tallinu.

K.Zariņa vietu Stokholmā ieņēma tikpat pieredzējis diplomāts Mārtiņš Nukša, kas bija mācījies sūtņa gudrības Polijā (1921–1930), Rumānijā (1922–1930), Čehoslovākijā (1923–1930) un Austrijā (1925–1930). Nākamajā amatā viņu iecēla Valsts prezidents A.Kviesis ar 1930.gada 28.marta rīkojumu. Jau 23.maijā jaunais sūtnis iesniedza savus akreditācijas dokumentus mītnes zemes karalim Gustavam V. 30.jūlijā M.Nukša akreditējās Kopenhāgenā un 9.augustā — Oslo. Bez šo oficiālo lietu kārtošanas viņa pirmais tiešais uzdevums bija godam uzņemt Latvijas karaflotes eskadru, kura augusta vidū viesojās Zviedrijā un Dānijā. Tas bija visnotaļ atbildīgs pienākums, jo runa bija par savas valsts prestižu.

Latvijas karakuģi admirāja Arčibalda Keizerlinga vadībā ieradās Stokholmā 13.augustā. Ciemiņus pēc protokola sagaidīja Latvijas sūtniecības sekretārs, ģenerālkonsuls un vairāki zviedru virsnieki. Pēc salūtu apmaiņas admirālis ieradās vizītē pie M.Nukšas, Stokholmas pilsētas galvas un citām augstām amatpersonām. Sūtnis savukārt pēcpusdienā devās pretvizītē pie A.Keizerlinga. Viņam, protams, vajadzēja būt klāt zviedru flotes virsnieku rīkotajās brokastīs par godu ciemiņiem, bet vakarā — ģenerālkonsula savīkšķītajā dinejā. Bez M.Nukšas nevarēja iztikt arī dineja, kuru, cienot augstos vie-

sus, sarūpēja zviedru flotes komandieris uz kuģa "Gustaf V".

Vairākas dienas noņēmies ar latviešu jūrniekiem, sūtnis, pat elpu neatvilcis, 17.augustā izbrauca uz Kopenhāgenu, kura bija Latvijas eskadras nākamais pieturas punkts. Tur lielos vilcienos vajadzēja darīt to pašu, ko mītnes zemē.

Komandējums sekoja pēc komandējuma. Ar Ministru prezidenta un ārlietu ministra H.Celmiņa 1930.gada 10.novembra pavēli M.Nukša tika sūtīts uz Oslo, lai Latvijas valsts uzdevumā piedalītos Norvēģijas karaļa Hakona X 25 gadu kronēšanas svinībās. Izpildot savas valdības rīkojumu, viņam nākamā gada sākumā vajadzēja doties uz Malmi Zviedrijā, lai noklausītos avīzes "Sydssvenska Dagbladet" šefredaktora P.Bakmana referātu par Latviju zviedru-latviešu biedrībā un piedalīties biedrības rīkotajā vakarā. Ar H.Celmiņa 1931.gada 30.jūlija pavēli M.Nukša tika komandēts inspicēt goda konsulārās pārstāvniecības Zviedrijas pilsētās Hērnēstandā, Jeplē, Sundsvallē un Norčēpingā. 1933.gada aprīlī viņam bija jāpiedalās latviešu mākslas izstādes atklāšanā Norvēģijas galvaspilsētā.

Lai gan Baltijas valstis bija ieinteresētas cieši sadarboties ar Skandināviju, saimnieciskā ziņā to bija grūti izdarīt, jo kā vienas, tā otras pēc būtības konkurēja ar vienādām vai līdzīgām precēm. Zviedrijai nevajadzēja baltiešu lauksaimniecības produkciju, bet Dānija pati eksportēja šos ražojumus. Tāpat Zviedrija un Norvēģija sacentās ar Latviju, Igauniju un Lietuvu kokmateriālu tirdzniecībā.

M.Nukša, cik tas bija viņa spēkos, veicināja Latvijas ekonomisko kontaktu paplašināšanos ar ziemeļvalstīm. Saimnieciskās depresijas laikā 30. gadu sākumā, kad viņš strādāja Stokhol-

mā, zviedri neatrāva savus kapitālus, kā to darīja daudzas citas valstis, bet ieguldīja Latvijā vēl vairāk. Daudz līdzekļu Latvijas uzņēmumos bija investējusi Austrijā, Zviedrijā un ASV bāzētā latviešu finansista Viljema Cimdiņa firma.

M.Nukšam bija cieša saskarsme ar 1931. gadā izveidoto Komiteju kulturālās sadarbības veicināšanai ar Baltijas valstīm, kuru vadīja prof. S.Kurmans. Šī komiteja nodibināja Stokholmā Baltijas institūtu kā centru, kas katru gadu rīkoja trīs mēnešu kursus kādā pētniecības nozarē.

Ne bez sūtņa līdzdalības 1932. gadā Rīgā svinīgi atklāja Gustava Ādolda izstādi populārā zviedru karaļa 300. nāves dienas atcerei. Tajā pašā gadā Latvijā un Lietuvā sāka darbu zviedru etnoloģiskā ekspedīcija. Latvijas Universitātē kopš 1928. gada mācīja zviedru valodu.

K.Zariņš, būdams ārlietu ministrs, 1933. gada janvārī atkal apmeklēja veco labo Stokholmu, šoreiz neoficiāli, lai mēģinātu padarīt ciešākus abu valstu politiskos kontaktus. Viņš jau 1927. gadā bija rakstījis, ka visu Skandināvijas valstu ārlietu ministri ir gatavi noslēgt ar Latviju visāda veida kultūras un saimnieciskus līgumus, bet pagaidām nevēlas politiski militāras saites ar Baltijas zemēm. Diemžēl nekas nebija mainījies. K.Zariņa zviedru kolēģis R.Sandlers tikpat neoficiāli deklarēja viņam, ka Zviedrija atbalstīs Baltijas valstu ciešu apvienību, ja tā nebūs vērsta pret Zviedrijas interesēm, un apsveiks arī ciešākus zviedru un baltiešu ekonomiskos un kultūras sakarus, bet tas arī viss.

Daudz labāk neveicās nākamajam ārlietu resora vadītājam Voldemāram Salnājam, kas pēc Latvijas valdības neoficiālas iniciatīvas, R.Sandlera ielūgts, viesojās Stokholmā 1934. gada 13. un

14. janvārī, lai apspriestu abas puses interesējošus politiskus un saimnieciskus jautājumus. V.Salnais centās uzlabot Latvijas bilanci saimnieciskajos darījumos ar Zviedriju. R.Sandlers turpretim solīja kredītus tikai liela mēroga pasākumiem, īpaši būvēm, sūdzējās par zviedru eksportieru darbības grūtībām Latvijā un pretojās vīzu atcelšanai starp abām valstīm, lai neradītu precedentu, ko varētu izmantot citas, nevēlamas zemes. Viņš politiskajiem aspektiem gandrīz nemaz nepieskārs, tādējādi pieviļot Rīgas viesu cerības. Latvieši gan saņēma sauju ordeņu, un V.Salno pieņēma pats karalis, bet neba jau tādēļ bija vērts šķērsot jūru.

Saskarsme ar Dāniju un Norvēģiju

Tā tirdzniecības, laupīšanas un karu formā tāpat kā ar zviedriem sākās sen — jau pirms 1000. gada. Dāņi bija tā iebiedēti, ka savās baznīcās mēdza skaitīt lūgšanas: "Dievs, pasargi mūs no kuršiem!" Toties 16. gadsimta beigās Dānijas rokās neilgu laiku atradās Ziemeļkurzeme. Visos gadsimtos ar labu vārdu dāņu zemē tika pieminēti latvju jūrnieki.

Kopenhāgena un Stokholma bija tās nabassaites, kuras 1918. un 1919. gadā savienoja neatkarīgo Latviju ar demokrātisko Rietumeiropu. Kā jau iepriekš tika sacīts, viens no pirmajiem latviešu intelligentiem, kas iekļāvās jaunās valsts diplomātiskajā dienestā un strādāja dāņu galvaspilsētā, bija Mārtiņš Liepa — rakstnieks un žurnālists.

*

Vidzemnieks. Sauli ieraudzījis 1874. gada 12. septembrī Lēdurgas pagastā pusgraudnieka ģimenē. Lai gan rocība maza, Mārtiņš, pabeidzis Aijažu pagastskolu, do-

das uz Lēdurgas draudzes skolu, pēc tam uz jau ne tik tuvu Kuldīgu, kur 1894. gadā absolvē skolotāju semināru. Jaunais pedagogs nekļūst par kurzemnieku, bet atgriežas savā dzimtajā pusē, kur strādā tajā pašā Aijažu un Lēdurgas skolā. Un kā īsts latviešu tautskolotājs stājās uz Piektda gada revolūcijas barikādēm. Tad, vairoties no "melnās sotņas", jādodas prom no dzimtenes. Tā Mārtiņš Liepa caur Pēterburgu un Somiju nokļūst Kopenhāgenā, ar kuru viņa mūžs būs saistīts ne vienu gadu vien.

*

Pēc M.Liepas sūtņa pienākumus Dānijā izpildīja K.Ducmanis, tad kādu laiku tur darbojās tikai ģenerālkonsulāts, kamēr kopš 1921. gada visu brīvvalsts laiku Kopenhāgenā amatu savienošanas kārtībā Latviju reprezentēja sūtņi Zviedrijā, Norvēģijā un Dānijā ar rezidenci Stokholmā. Tie bija F.Grosvalds (1921–1923), K.Zariņš (1923–1930), M.Nukša (1930–1933), P.Sēja (1933–1937), V.Salnais (1937–1939) un J.Feldmanis (1939–1940). Pēdējam gan sēdeklis atradās Ženēvā.

Tā kā viņi Kopenhāgenā ieradās tikai epizodiski, tad, atklāti runājot, šo diplomātu loma abu valstu attieksmju attīstībā bija maza, lai neteiktu niecīga. Tomēr ģeogrāfiskais tuvums, ērta satiksme pa Baltijas jūru un līdzīga infrastruktūra veicināja saimniecisko sakaru augsmi starp Latviju un Dāniju. Politiskie kontakti palika reprezentācijas līmenī.

Latvijas ārējā tirdzniecībā no 1921. līdz 1929. gadam Dānija ieņēma astoto vietu, atstājot aiz sevis Zviedriju, Somiju, Igauniju un citas valstis. Dāņiem vajadzēja Latvijas kokmateriālus, bet citādi viņi bija latviešu konkurenti, īpaši sviesta un bekona laukā. Dānijas kuģi bija bieži redzami Latvijas ostās. Ekonomisko sakaru rosmi abu valstu vidū sekmēja 1925. gadā parakstītais tirdzniecības un kuģniecības līgums.

Dāņu kapitāli Latvijas akciju sabiedrībās minētā laika posmā atradās septītājās pozīcijās. Pieticīgāki tie bija pat kaimiņvalstīm Polijai, Lietuvai un Igaunijai. Mazās Dānijas baņķieri ieguldīja savu naudu kā Latvijas bankās, tā ķīmiskajā un kokapstrādāšanas rūpniecībā.

Vēl mazāk saskarsmju Latvijai 20. un 30. gados bija ar Norvēģiju (to gan nevar teikt par tās vikingiem pirms tūkstoš gadiem un hercoga Jēkaba nelielo koloniju Dienvidnorvēģijā 17. gadsimta beigās, kura gan pastāvēja neilgi). Latviju Oslo pārstāvēja tie paši sūtņi, kas Kopenhāgenā, izņemot J.Feldmani, un viņu darbība Norvēģijā bija analoga. Taču norvēģu zemē visnotaļ rosmīgi ilgus gadus strādāja Latvijas konsuls Arnolds Vanags, par kuru jau bija vēstīts.

Ar viņa vārdu (bet ne sliktā nozīmē!) ir saistīts siļķu skandāls starp Latviju un Norvēģiju. K.Ulmaņa valdība 1920. gada sākumā deva rīkojumu konsulam nopirkt 50 tūkstoš mucu norvēģu siļķu Apgādības ministrijai uz kredīta, kas nomaksājams piecos gados. Kad to uzzināja ministrs J.Blumbergs, tika nolemts pasūtījumu palielināt divas reizes, cerot daļu šo zivju pārdot tālāk padomju Krievijai un tā labi nopelnīt. Siļķes pārdeva Norvēģijas valdība, kas kara gados, lai palīdzētu zvejniekiem, bija nopirkusi tās un glabāja noliktavās. Saskaņā ar līgumu Latvijai bija tiesības sūtīt pie preces pieņemšanas savus siļķu brāķerus, bet tādu tai nebija. Tāpēc to darīja otrās puses speciālisti. Kuģi, par kuriem bija jāgādā pircējam, ar tik vajadzīgo proviantu Latvijai pienāca 1920. gada jūnijā. Tūdaļ sākās liela brēka. Valdībai pārmeta, ka samaksātā cena ir par augstu. Tālāk apvainoja pircējus, ka Norvēģija "iesmērējusi" sapuvušas siļķes, jo Rīgā smirdējusi visa Daugavas krast-

mala, kur vedums izkrauts. Izrādās, ka siļķu atvešanai sameklētie kuģi nav bijuši visai piemēroti šim nolūkam, kamdēļ tur bijis jākrauj vairāk nekā trīs mucas cita uz citas, ko, šādu produkciju transportējot, nemēdz darīt. Tās pieņēma Apgādības ministrijas darbinieki, nevis siļķu tirgotāji. Vēl vairāk — mucas vairākas dienas nostāvējušas krastmalā karstā vasaras saulē, iekams tās novietoja noliktavās. Ierēdņi visu vainu novēla uz pārdevējiem.

Siļķu skandāls aizskanēja pat līdz Satversmes sapulcei, kur lūgumu un sūdzību komisijas 1920. gada 30. novembra sēdē V.Zāmuēls savā ziņojumā konstatēja: “Valdība iepirkusi siļķes, pirmkārt, tādā daudzumā, kas pārsniedz valsts patēriņa prasības, un, otrkārt, tādas zortes, kas iedzīvotājiem neparastas (Latvijā bija ierastas Skotijas siļķes — *R.T.*). Iepirktās siļķes pārvestas nevajadzīgi steidzīgā kārtā un par apkopšanu (saglabāšanu — *R.T.*) nav gādāts, caur ko tās lielā mērā bojājušās. Siļķes pārvestas ar svešiem kuģiem, kamēr Latvijas kuģi gulējuši dīkā. Lieta nodota prokuratūrai.” V.Zāmuēls informēja deputātus, ka no 13 kuģiem atvestos vairāk nekā 104 tūkstošus mucu siļķu vajadzējis pārkraut, bet 350 mucas vienkārši izmest. Zaudējums — 80,7 milj. rubļu vai 1,6 milj. latu. Kaut ko izdevās atgūt vienīgi uz padomijas robežas iekārtotajos maiņas punktos, kur pret pussapuvušajām siļķēm no krievu zemniekiem varēja dabūt zirgus, linus un pat dārgmetālus...

Tagad daži pozitīvi saskarsmes fakti. 1923. gada jūlijā Rīgu apmeklēja ne siļķu, bet norvēģu piekrastes bruņukuģis *Tordenskild*. Tā kā latviešu jūrnieki atbildes vizītē nedevās, arī nor-

vēģu karakuģi vairs Daugavā neiebrauca. Nākamajā gadā H.Albats Latvijas vārdā parakstīja Oslo ar Norvēģiju tirdzniecības un kuģniecības līgumu. Tagad bija radīts drošs šķērslis, lai 1920. gada nepatīkšanas vairs neatkārtotos.

1926. gada septembrī Norvēģiju apmeklēja Latvijas sūtnis Skandināvijas valstīs K.Zariņš. Viņš tikās ar Norvēģijas ministru prezidentu un ārlietu ministru I.Liki. Pēdējais izteica vēlējumu Baltijas valstīm ciešāk sadarboties ar Norvēģiju Tautu Savienībā. Viņš iestājās arī par norvēģu un latviešu ciešāku tuvināšanos saimnieciskā un kultūras laukā.

Garīgās dzīves sfērā liels notikums abu draudzīgo tautu attieksmēs bija Latvijas delegācijas piedalīšanās H.Ibsena simtgades svinībās Oslo 1928. gada martā.³²⁴ Tajās bija pārstāvētas 27 valstis. Dinejā, kurā piedalījās Norvēģijas valdības locekļi, parlamentārieši, diplomāti un jubilejas ārzemju delegāti, Rainim bija ierādīta goda vieta pie galvenā galda. Stortinga (parlamenta) prezidents M.Hambro, dodams vārdu viņam, apzīmēja Raini par ievērojamu šā laika dzejnieka un lielu brīvības cīnītāju. A.Bērziņš atzīmē, ka dzejnieka runa vācu valodā “modināja vispārēju uzmanību”.

“Nest sveicienus Ibsena svētkos mani sūta no zemes un tautas,” teica Rainis, “kuras Ibsens ne pats pazinis, ne dzirdējis; tā zeme Latvija. Bet mēs, latvieši, pazīstam Ibsenu labi jau kopš 40 gadiem, kad pirmo reizi izrādīja viņa lugas. Ibsens ar savām lugām mums palīdzējis cīnīties par progresu, izkopt jaunu literatūras periodu, karot par sievietes emancipāciju, viņš arī stiprināja

³²⁴ Jaunākās Ziņas, 1933, 31.marts; Birkerts P. J.Rainis: Dzīve un darbi. Biogrāfija un kopoti raksti. I. — Rīga, 1937, 206.—208.lpp.

Lielbritānija gan atzinusi minēto divu zemju neatkarību un vēlas atbalstīt to ļaudis dzīves atjaunošanā, bet paliek jautājums, cik ilgi būs iespējama šo valstu pastāvēšana. Angļi būtu priecīgi, ja to nākotne tiktu nodrošināta, bet viņi nespētu atvairīt arī Latvijas un Igaunijas bojāeju. Pēc Dž.Gregorija domām, kāda arī būtu šo valstu nākotne, tām vienmēr vajadzētu balstīties uz Krieviju.³²⁵

Tiesa, memoranda autors bija konservatīvs politiķis, bet skepse un neticība Baltijas valstu pastāvēšanas perspektīvai nebija sveša arī citiem britu diplomātiem. Pakāpeniski gan tā izzuda vai vismaz kļuva mazāka. Savu artavu šajā procesā ieguldīja arī Latvijas pirmais sūtnis Lielbritānijā Georgs Bisenieks.

*

Diezin vai Kronvirnavas lauksaimnieka dēls Georgs Vilis Ludvigs Bisenieks, kas nāca pasaulē 1885. gada 19. decembrī, mācoties Jelgavas komercskolā vai staigājot sūrās revolucionāra, ieslodzītā, izsūtītā un pēc tam trimdinieka takas, pat sapņos būtu varējis redzēt, ka 35 gadu vecumā viņš pārstāvēs savu neatkarīgo valsti britu impērijas galvaspilsētā Londonā. Taču likteņim labpatikās iegriezties tieši tā.

Jaunajam zengalietim iznāca pabeigt vienīgi piecas klases (vēlāk bija neaprakstāmi daudz jāmacās pašam), jo priekšā bija Piektais gads un arī Rīgas, Jelgavas un Ventspils cietumi. Rīgas kara tiesa 1907. gadā piesprieda G.Biseniekam 2 gadus un 8 mēnešus katorgā ar mūža nometinājumu pēc tam Sibīrijā. No turienes viņš 1912. gada augustā laimīgi izbēga, atrazdams patvērumu Beļģijā un pēc tam Anglijā. Maizes darbs tika sameklēts gan gadījuma objektos, gan tur funkcionējošajā Krievijas apgādes komitejā. Tur 1918. gadā tika atrasta arī laulātā draudzene angļu jaunavas Lotas Luīzes Hanejas perso-

nā, kura dāvāja brašajam latviešu puisim divas jaukas meitenītes: Stellu Margaretu un Helenu Fransēzi.

*

Z.Meierovics, kas darbojās Londonā jau kopš

1918. gada vasaras, lika pamatus arī Latvijas pārstāvniecībai britu zemē, kas bija viena no pirmajām jaunās valsts sūtniecībām. Savukārt G.Bisenieks bija viens no pirmajiem, ja ne pats pirmais tās darbinieks, sākot strādāt pārstāvniecībā jau 1918. gada 9. decembrī. 1919. gada 6. janvārī viņš kļuva par sūtniecības vadītāju, bet ar Ministru kabineta 1921. gada 6. maija lēmumu G.Bisenieku iecēla par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru pie Viņa majestātes Anglijas karaļa.³²⁶ Tagad priekšā stāvēja ikvienam ārzemju sūtnim noteiktais akreditācijas process.

G.Bisenieks 1921. gada 28. novembrī telegrafēja savai Arlietu ministrijai: "Šorīt vienpadsmit desmit iesniegumu pilnvaras. Karalis (Džordžs V — R.T.) laipni apņemas Latvijas stāvokli, izteica cerības tās plaukšanu." Monarha apmeklējumam sekoja vizītes pie citiem karaļnama locekļiem. Viņa dienasgrāmatā par to var lasīt: "Šodien (29. novembrī — R.T.) abi ar sievu apbraukājām dažādus galma ļaudis, kuru sarakstu diplomātiskā korpusta maršals man iedeva. Otrā listē, kurā minēti dažādi karaļa ģimenes locekļi, būs jāapbraukā pēc tam, kad diplomātiskā korpusta maršals būs izdabūjis attiecī-

Georgs Bisenieks

³²⁵ Andersons E. Latvijas vēsture. Ārpolitika. I, 312.lpp.

³²⁶ LVVA, 2570.f., 14.apr., 168.l., 1.lp.

gās audiences: pie karalienes, Velsas prinča (tas gan tagad ceļojumā tāļajos austrumos), karalienes atraitnes, karaļa māsām un citiem radiem.”

1921. gada sākumā sūtnim bija tas gods un pienākums sagaidīt un pavadīt dažādās tikšanās Z.Meierovicu, kas 1. janvārī ieradās Londonā, lai saņemtu britu atbalstu cīņā par Latvijas atzīšanu *de iure*. Ministrs uzturējās britu galvaspilsētā ilgi — līdz 23. janvārim, jo Anglijas ārlietu ministrs lords Dž. Kērzons bija ciets rieksts. Viņš bija pret Baltijas valstu atzīšanu, jo pret to esot ASV, Baltijas valstis neesot pratušas radīt patstāvīgu saimniecisko dzīvi un neesot noslēgušas tirdzniecības līgumus ar citām valstīm, nevarot izslēgt Lietuvu, bet tai neesot vēl pat noteiktu robežu, un, beidzot, Krievija sākot savākt savas zemes, un ar Baltijas valstīm varot notikt tas pats, kas ar Armēniju un Azerbaidžānu, kuras ir jau lielinieku rokās. Z.Meierovicam, G.Biseniekam piepalīdzot, tomēr izdevās pārliecināt lordu, ka viņš kļūdās un baltiešu lūgums ir jāatbalsta. Pēc tam abi diplomāti devās uz Parīzi, kur, kā zināms, 1921. gada 26. janvārī tika pieņemts lēmums par Latvijas un Igaunijas atzīšanu *de iure*.

Laikraksts “Latvis” 1922. gada 8. novembra numurā publicēja sūtņa rakstu “Anglijas saimnieciskais stāvoklis un sakari ar Latviju”. Tā autors konstatēja, ka abu valstu sarunas par tirdzniecības līgumu norit sekmīgi un to drīz parakstīs. Tas dibināsies uz vislielāko savstarpējās labvēlības principu. Anglija var dot Latvijai rūpniecības ražojumus un akmeņogles, Latvija savukārt Anglijai — jēlvielas un lauksaimniecības produkciju, tāpat linus, kokmateriālus, stikla izstrādājumus,

sviestu, olas, mājputnus utt. Taču latvieši varēs noturēties Rietumeiropas un īpaši Anglijas tirgū, “vienīgi dodami labu, derīgu un prasībām piemērotu precī”. Tāpēc jāinteresējas par angļu prasībām, noteikumiem un paražām. Šādas ziņas ir gatava vākt un sniegt interesentiem Latvijas pārstāvniecība. Taču latviešu rūpnieki un tirgotāji neizmanto šīs iespējas.

Minētā tirdzniecības un kuģniecības līguma sagatavošanā un akceptēšanā G.Bisenieks piedalījās visnotaļ tieši. 1923. gada 12. jūnijā viņš saņēma Ministru kabineta pilnvaru noslēgt un parakstīt šo vienošanos starp Latviju un Lielbritāniju.³²⁷ G.Bisenieks un Dž.Kērzons to izdarīja 22. jūnijā. Šim aktam bija liela un labvēlīga nozīme Latvijas saimnieciskā un starptautiskā stāvokļa uzlabošanā. G.Bisenieks jau nākamajā dienā pēc līguma parakstīšanas aizveda to uz Rīgu, kur pēc Z.Meierovica norādījuma sagatavoja šā dokumenta tulkošanu.

Latvijas atzīšana *de iure* un tirdzniecības un kuģniecības līguma noslēgšana ar britu impēriju bija divi lielākie G.Bisenieka darba panākumi, strādājot Londonā. Albionu, protams, interesēja ne tikai Latvija, bet arī Igaunija un Lietuva. Intervijā “Kā Anglijas skatās uz Baltijas valstīm”, kuru “Jaunākās Ziņas” publicēja 1923. gada 18. septembrī, G.Bisenieks norādīja, ka angļi vienmēr gribēs Baltijas valstu tuvināšanos. Ja tā notiks, nenāksies ilgi gaidīt uz Anglijas aktīvāku atbalstu Latvijas saimnieciskajai dzīvei. Rīcības kapitālu tā dos, kad baltieši “sasniegs saimnieciskās politikas saskaņošanu”.

Plašāk šis jautājums bija apskatīts sūtņa 1923. gada 9. augusta ziņojumā Latvijas Ārlietu ministrijai. Tajā teikts,

³²⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 168.l., 2.lp.

ka visos pārbaudījumos, kādus nāktos pārdzīvot, "Latvijai jāturpina orientēties politiskā ziņā uz Angliju". Viņu intereses Latvijā esot saistītas ar "Latvijas saimniecisko nozīmi priekš *British trade* (britu tirdzniecības — *R.T.*), ar mūsu labām ostām un pievilcīgo ģeogrāfisko stāvokli, kādās pasaulē daļās Anglija labprāt mīl nostiprināt savu iespaidu, un ar Anglijas tradicionālo politiku sevišķi nestiprināt Krieviju".

Turpinot padziļināt kontaktus ar Angliju, Ministru prezidents un ārlietu ministrs Z.Meierovics 1923. gada 18. jūlijā lūdza britu valdību nosūtīt uz Baltijas valstīm militāru misiju, ko vadītu ģen. A.Berts, kas bauda pilnīgu Latvijas uzticību (viņš 1919. un 1920. gadā bija Sabiedroto militārās misijas priekšnieks Latvijā un Lietuvā — *R.T.*). Misijas uzdevums būtu sniegt padomus Latvijas armijas reorganizēšanai un vispārējās apmācības sistēmas izveidošanai, veicot to pēc britu parauga. Tā varētu darboties vairākas nedēļas uz Latvijas valdības rēķina, inspicēt karaspēka daļas un dot konsultācijas. Z. Meierovics piebilda, ka Latvijas armija ir apbruņota ar dažādu valstu ieročiem, kas rada lielas grūtības to apgādē ar munīciju, ar to liekot saprast, ka būtu labi izmantot tikai angļu šaujamos.

A.Berts patiešām ieradās Rīgā, taču viņu pavadīja nevis britu virsnieki, bet skautu grupa, lai piešķirtu vizītei nepolitisku raksturu. Britu Kara ministrija neuzskatīja ģenerāli par savu pārstāvi. Tā informēja Latvijas Ārlietu ministriju, ka, ja tiks nolemts sūtīt uz Baltijas valstīm militāru delegāciju, A.Berts nevarētu būt tās sastāvā, jo neorientējas modernā kara jautājumos,

lai arī ir ieguvis baltiešu lielu draudzību. Kara ministrs ieteica pensionēto ģenerāli tikai kā starpnieku starp oficiālo militāro delegāciju un Baltijas valstu valdībām. Izmanīgais militārists tad pasūdzējās baltiešu vadītājiem, ka pensija ir tikai pusalga, un tie sāka viņam konfidenciāli maksāt otro pusi par draudzību un padomiem... Tā tas turpinājās līdz 1940.gadam. Baltijas valstu sūtniecības trimdā to vairs nedarīja, jo alkatīgais ģenerālis bija palaidis muti, atklāti priecājoties par krievu karaspēka ienākšanu viņu zemēs. Kā smeļies, mūžu dzīvo, mūžu mācies...

G.Bisenieka pēdējais lielākais politiska rakstura uzdevums pirms aizbraukšanas uz Latviju bija piedalīties Baltijas valstu parlamentu delegācijas vizītes organizēšanā Londonā 1924.gada vasarā. Tā bija atbilde angļu deputātu grupas Rīgas, Tallinas un Kauņas apmeklējumam iepriekšējā gadā. Latvijas Saeimu delegācijā pārstāvēja Z.Meierovics un F.Cielēns. Pēdējais savos memuāros atzīmēja, ka G.Bisenieks "cienīgi pildīja" savus sūtņa uzdevumus, bija "piemērots diplomāts Londonai, raksturā mierīgs, nosvērts, lietišķs un praktisks". F.Cielēns secināja, ka Baltijas valstu parlamentāriešu vizīte Londonā "izdevās labi", taču tā bija pirmā un pēdējā reize, kad baltiešu deputāti apmeklēja kādu Rietumu parlamentu. Viņš uzsvēra, "ka mūsu apmeklējums tik labi izdevās, tam daļēji jāpateicas mūsu sūtņiem Londonā, it īpaši Vilim Biseniekam un Igaunijas sūtnim Kalasam"³²⁸.

Visas delegācijas kopējais runasvīrs bija Z.Meierovics. 26.jūnijā baltiešu deputāti apmeklēja britu parlamentu un iepazinās ar tā darbu. Nākamajā dienā viņi bija vizītē pie Lielbritānijas

³²⁸ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 3.grām., 169., 194.lpp.

premjera Dž.Makdonalda, kas gan šķita ļoti nevaļīgs. Viņš vienīgi apļiecināja viesim, ka Anglija nav zaudējusi interesi par Baltiju.

Pēc tam Z.Meierovicam un F.Cielēnam bija plašāka saruna ar britu ārlietu viceministru A.Ponsonbiju. Pēdējais paziņoja, ka vajadzības gadījumā Latvija saņems plašu Anglijas valdības atbalstu — finansiālu palīdzību, kara materiālus, bet sevišķi nopietnā situācijā varētu iejaukties arī flote.

1924.gada septembrī Baltijas valstis apmeklēja ietekmīgie konservatīvo partijas deputāti sers F.Dosons un sers P.Hennons. Viņus pavadīja ģen. A.Berts. Viesus patikami pārsteidza ciemu zemju saimnieciskie panākumi, bet viņi nebija sevišķi apmierināti par kapitālu ieguldījumu iespējām. Viņi ieteica Latvijai taupīt mežus, bet vairāk koncentrēties uz līnu un olu (? — *R.T.*) ražošanu. Arī ģenerālis sniedza interesantu ziņojumu par saviem novērojumiem, iesakot Baltijas valstīm lielāku atbalstu, un norādīja uz to bīstamo jūras robežu, kas pa lielākai daļai bija pilnīgi neaizsargāta. A.Berts atgādināja, ka šajās zemēs ir ieguldīti lieli kapitāli, kālab Lielbritānijai un tās sabiedrotajiem ir jābūt ieinteresētiem to drošībā. Ja Baltijas valstis okupētu, būtu iznīcināta Rietumu valstu tirdzniecība ar tām un rastos jauna pasaules konflikta briesmas.

Kad sūtņa amatā Londonā bija nostrādāti vairāk nekā trīs gadi, G.Bisnieks personīgu iemeslu dēļ lūdza atbrīvot viņu no ieņemamā posteņa. Ar Ministru kabineta 1924.gada 9.oktobra lēmumu tas tika izdarīts.³²⁹

Valsts prezidents J.Čakste 1925.gada 12.februārī iecēla Fridrihu Vesmani

par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru pie Viņa majestātes Lielbritānijas karaļa. 27.aprīlī jaunais sūtnis iesniedza savas akreditācijas grāmatas britu impērijas augstākajai amatpersonai.³³⁰

Fridrihs Vesmanis

*

1875.gada 10.aprīlī pasaulē nākušajam Rundāles pagasta lauksaimnieka dēlam Fridriham Vesmanim dzīve bija kā dzeņa vēders. Viņš piedzīvoja emigrāciju Anglijā un izsūtījumu padomijā. Strādājis par Saimes spikeru un diplomātu kādreizējā trimdas zemē. Ticis ievēlēts par Jelgavas pilsētas galvu un pa divi lāgi bijis senatora godā. Kur vēl darbība presē un dažādās biedrībās.

Absolvējis Jelgavas ģimnāziju, jaunais zengalietis devās uz daudzu latviešu Atraitnes dēlu sapņu pilsētu Pēterpili, kur 1897.gadā sāka studēt tieslietas turienes universitātē. Prestižajā augstskolā tās prestižās profesūras vadībā. F.Vesmanis vēlējās iegūt teicamu akadēmisko izglītību. Taču tas nebija vienkārši, jo jauneklis jau pirms studijām bija iepazinies ar sociālisma priecās mācību un sācis korespondēt jaunstrāvnieku laikrakstam "Dienas Lapa" Rīgā. Tas nevarēja palikt bez sekām, resp., vajāšanām.

Pārlicinājies, ka represiju vilnis nedomā mitēties, F.Vesmanis izlēma — pienācis laiks emigrēt. Tas notika kopā ar citu jaunstrāvnieku Frici Roziņu.

Tā kā pēc Jaunās strāvas sagrāves vairs nebija domājams izdot Latvijā legālu sociālistisku avīzi, F.Vesmanis un F.Roziņš stājās pie brīvas preses veidošanas ārzemēs,

³²⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 168.l., 2.lp.

³³⁰ Turpat, 14.l., 2.lp.

kura nebūtu pakļauta cariskajai cenzūrai un represijām. Viņi 1899. un 1900.gadā izdeva Londonā mēnešraksta "Latviešu Strādnieks" astoņus numurus 2 tūkstoš eksemplāru lielā metienā. Kad šis izdevums dažādu iemeslu dēļ izjuka, F.Roziņš noorganizēja Londonā žurnālu "Sociāldemokrāts" (tas iznāca līdz 1905.gadam, arī Ženēvā un Bernē). F.Vesmanis strādāja arī šā mēnešraksta redakcijā.

1904.gadā (pēc citām ziņām, 1903.gadā) F.Vesmanis atgriezās dzimtenē, kur, neraugoties uz vajāšanām, kas turpinājās, rosmīgi iesaistījās revolucionāras preses izdošanā. Viņš bija legālā kreisā laikraksta "Pēterburgas Latvietis" (1905—1906) redakcijas loceklis, viens no sociāldemokrātiem tuvu stāvošo žurnālu "Nākotne" (1906) un "Izglītība" (1909—1911) vadītājiem. Tā kā tā laika latviešu presē gandrīz visas publikācijas bija bez paraksta, F.Vesmaņa spalvai piederošo rakstu atšifrēšana paliks kā nākotnes uzdevums.

1909.gadā F.Vesmanim beidzot izdevās pabeigt Pēterburgas universitāti un saņemt jurista diplomu. Darbs atradās advokatūrā Jelgavā. Par viņa sabiedrisko aktivitāti šajā laikā nav tikpat kā nekādu ziņu. Ja neskaita to, ka pēc Februāra revolūcijas viņu ievēlēja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas jaunajā sastāvā.

Viņam — jau pietiekami pieredzējušam tiesībniekam, sociāldemokrātijas darbiniekam un žurnālistam — istā karjera šā vārda labākajā nozīmē sākās tikai pēc neatkarīgās Latvijas nodibināšanas. No 1918. gada 10. decembra F. Vesmanis bija Jelgavas apgabaltiesas loceklis. Ar Ministru kabineta 1921. gada 29. septembra lēmumu viņu iecēla jau par Latvijas augstākās tieslietu iestādes — Senāta — loekli. Pa vidum dažus mēnešus vajadzēja pastrādāt par Jelgavas pilsētas galvu.

Senatora darbu kādu laiku vajadzēja likt pie malas, kad 1920.gada aprīlī F. Vesmani ievēlēja par Latvijas pirmā parlamenta — Satversmes sapulces — loekli. Par deputāti kļuva arī viņa dzīvesbiedre Berta.

F.Vesmanis, kā jau pienācās piektgadniekam, kopā ar laulāto draudzeni darbojās Augstā nama lielākajā — 40 vīru un sievu — LSDSP frakcijā. Viņa frakcijas un

partijas biedrs F.Cielēns tā raksturojis kolēģi: "Kluss, citu nepamanīts, mierīgi nosvērts bija Fricis Vesmanis, kas plašāk bija pazīstams tikai kā solids, korpulents Jelgavas advokāts, bet bija piedalījies cīņā par tautu no Jaunās strāvas laikiem. Piecus gadus pavadījis emigrācijā, atklāti rūpējoties par nelegālās literatūras iespiešanu un transportu uz dzimteni. Blakus viņam viņa laulātā draudzene Berta, klusa partijas darbiniece."

F.Vesmanis bija darbīgs parlamentārietis. Viņš strādāja piecās komisijās: agrārlietu, juridiskajā, izmeklēšanas, mandātu pārbaudīšanas un centrālajā Saeimas vēlēšanu komisijā. F.Vesmanis Satversmes sapulcē referēja par četriem nozīmīgiem likumiem. Deputāts iesniedza vairāk nekā 20 priekšlikumu.

Viņa aktivitātes Augstajā namā nepalika bez ievēribas — Fridrihu Vesmani ievēlēja arī par 1.Saeimas deputātu. Bet ne tikai! Parlamenta pirmajā sēdē 1922.gada 7.novembrī viņam uzticēja augsto Saeimas priekšsēdētāja amatu.

F.Cielēns par spīkera darba stilu raksta: "Fricis Vesmanis veica savu grūto un atbildīgo Saeimas priekšsēža amatu ar cieņu un tehnisku lietpratību, kas nebija nemaz sliktāka par Čakstes sēžu vadīšanas meistarību. (...) F.Vesmaņa prestižu cēla arī viņa apsvērtās un ļoti labi sacītās runas valsts svinamo dienu aktos, kas notika Saeimā 1.maijā, ko Satversmes sapulce pārvērtā par svinamo dienu, un 18.novembrī."

Acīmredzot darbs Augstajā namā F. Vesmanim tomēr pakāpeniski ieguva rutīnas raksturu, un viņš izteica vēlēšanos turpināt strādāt Latvijas labā Rietumeiropā, kuru Saeimas vadītājs labi pazina. Par to tika informēts ārlietu ministrs Z. Meierovics, un tālākais ir zināms.

*

Darāmo Londonā jaunajam Latvijas sūtnim vajadzēja sākt ar sava šefa vizītes organizēšanu. Z. Meierovics viesojās Anglijā no 1925. gada 15. līdz 18. jūlijam. Viņa sarunu galvenais partneris, protams, bija britu ārlietu resora vadītājs sers O. Čemberlens. Pēdējā

skatījumā Lielbritānijai Baltijas valstīs bija pirmām kārtām tirdzniecības intereses, kādēļ tā vēlējās šo zemju labklājības pieaugšanu, bet speciālas aizstāvamās politiskas intereses tai šajās valstīs neesot. Lielbritānija vēlējās redzēt Lietuvas un Polijas attiecību uzlabošanu un visu Baltijas valstu lielāku tuvināšanu. O. Čemberlens apsoltis ciemiņam enerģiski cīnījies pret lieļinieku propagandu un deklarējis: "Mēs jūs saistām pie Vakareuropas, austrumi lai iet savu gaitu." Audiences beigās viņš vēl ieteicis Latvijai nokārtot savus parādus Anglijai, lai varētu saņemt jaunus kredītus.

Tā kā Latvijas valdība nesteidzās norēķināties par brīvības cīņu laikā ietaisītajiem parādiem, briti 1923. gadā nolēma sākt forsēt šo lietu, lai atgūtu vismaz daļu no tā, ko valdība bija "ieguldījusi" Latvijā. Viņi pieprasīja no Latvijas gandrīz divi miljoni mārciņu par piegādātajiem ieročiem un kara materiāliem, admirālītātes izdevumu atlīdzināšanai nepilnus 25 tūkstošus mārciņu un tirdzniecības padomei vairāk nekā 9 tūkstošus mārciņu, kopsummā 2 019 100 mārciņu. Latvijas valdība jutās nepatīkami pārsteigta. Briesmu brīdī latvieši bija lūguši angļu palīdzību, bet nu saņēma bargu rēķinu. Latvijas eksperti uzskatīja britu prasības par nepamatotām. Kara materiāli nebija saņemti uz līguma pamata. Uz britu kvītīm bija atzīmēts tikai saņemto materiālu daudzums, bet ne cenas un vērtība. Kvītis bija izsniegtas, lai virsniekiem būtu pierādījums par ieroču saņemšanu. Latvieši toreiz saprata, ka ieročus viņiem dod bez atlīdzības, bet...

1925. gada 28. maijā sākās Anglijas valsts kases finansu kontroliera vietnieku F. Lita-Rosa un F. Vesmaņa sarunas, patiesību sakot, tirgošanās. Tagad angļi prasīja arī 130 064 mārciņas

par latviešu karavīru pārvešanu no Vladivostokas uz Latviju, kā arī 5% augļu par visām aizdotām summām. Sūtnis gan aizrādīja, ka no Anglijas piegādātos tankus bojājumu dēļ nevarēja izmantot, daļu nolietoto ieroču nevarēja salabot un daļa atvesto uniformu bija nevalkājamas. 1. jūlijā F. Vesmanim devās palīgā arī kara saimniecības eksperts ģen. Jēkabs Ruškevics.

1925. gada 13. augustā F. Lits-Ross un F. Vesmanis beidzot parakstīja vienošanos par kara parādu atmaksu, pamatā saglabājot britu prasības. Par Troickas bataljona un Imantas pulka karavīru pārvešanu no Tāļajiem Austrumiem Latvijas valdība samaksāja pasažieru kuģa 2. klases biļešu cenas, kaut gan karavīrus atveda preču kuģis. Tā kā Anglija pieskaitīja arī augļus, Latvijai bija jāmaksā līdz 1956. gadam (!) kopsummā 2,3 milj. mārciņu. Līguma parakstīšanas laikā Latvija bija atmaksājusi 375 tūkstošus mārciņu. Saeima norēķināšanās līgumu apstiprināja tikai ar 48 pret 30 balsīm, daudziem deputātiem atturoties vai nepiedaloties balsošanā.

Nepatīkams bija arī Rīgas pilsētas parāds angļu *Lazard Brothers* bankai, kas bija viens no lielākajiem starptautiskajiem finansu uzņēmumiem un ar kuru arī bija jānodarbojas F. Vesmanim. Īsi pirms kara Rīga aizņēmas no minētās bankas 1 322 751 mārciņu uz 4,5%. Līdz kara sākumam pilsēta spēja izlietot tikai daļu aizņemtās summas, bet atlikušo daļu Krievijas valdība izmantoja kara vajadzībām. Līdz 1917. gadam bija pagūts bankai atmaksāt 40 911 mārciņu. 1922. gada pavasarī kreditors sāka pieprasīt parāda atdošanu. Londonā ieradās Rīgas pilsētas galva Alfrēds Andersons vienošanās panākšanai ar lielo sabiedrību, bet tās noteikumi bija pārāk smagi. 1923.

gada aprīlī labāk neveicās arī finansu ministram Ringoldam Kalningam. Cits finansu ministrs Voldemārs Bastjānis 1927. gadā ierosināja valdības palīdzību 25% apmērā Rīgas parādu nokārtošanai, bet pilsēta atteicās jebko maksāt. Latvijas valstij šī parāda lieta sagādāja lielas neērtības kredītu saņemšanā. 1930. gadā britu valdība atkal atgādināja F. Vesmanim, ka nepieciešams lietu nokārtot. Šoreiz tomēr izpalika angļu preses agrākie nepatīkamie un bieži vien netaisnīgie uzbrukumi Latvijai. Un tomēr jaunu līgumu starp Lazardu banku un Rīgas pilsētu noslēdza tikai 1934. gada 4. augustā, pēc kura banka samazināja parādu par 40% un pieprasīja 769 104 mārciņas ar 4% augļu gadā. Atmaksa bija jāsāk 1944. gadā un parāds jāsamaksā pilnā apmērā 50 gadu laikā...

S. Boldina vadītajai britu konservatīvajai valdībai, kura nāca pie varas 1924. gadā, ļoti nepatika kreisais Ministru kabinets ar M. Skujenieku priekšgalā, kas nodibinājās Latvijā 1926. gada beigās. Britu sūtnim Baltijas valstīs seram Dž. Vonam īpaši nebija pa prātam ārlietu ministrs F. Cielēns un kara ministrs ģen. R. Bangerskis. Pēdējais, izrādās, gribēja izbeigt defektīvu angļu ieroču un lidmašīnu piegādi Latvijai. Dž. Vons atzina, ka patiesi Latvijai tīšām pārdoti jaunu lidaparātu vietā lietoti, taču nožēloja, ka armijas vadība, kurai nepatika kreisā valdība, nenostājās pret to.

Britu vēstniecība realizēja divas ne draudzīgas akcijas pret Latvijas kreiso valdību. LSDSP centrālkomitejas uzsaukumā sakarā ar 1. maija svētkiem 1927. gadā cita vidū bija kritizēta ASV iekšējās Meksikas iekšējās lietās un sevišķi stingri Anglija par līdzīgu rīcī-

bu Ķīnā. Nākamajā dienā asu mutisku protesta notu F. Cielēnam izteica Dž. Vons. Ministrs to kategoriski noraidīja, norādot, pirmkārt, ka Latvijas valdība neatbild par to, ko izdarījusi kādas valdības partijas vadība, otrkārt, Latvijā pastāv pilnīga vārda brīvība un visiem ir atļauts kritizēt ne tikai ārvalstu valdības, bet arī Latvijas valdību, treškārt, angļu impērija patiešām iejaucas Ķīnas darīšanās, un, ceturtkārt, angļu presē un parlamentā Lielbritānijas ārpolitika ir kritizēta vēl asāk. F. Cielēns ar to uzskatīja šo lietu par izbeigtu. Viņš vēlāk panāca nekautrīgā sūtņa atsaukšanu.

F. Cielēns norāda, ka pirms Latvijas un PSRS 1927. gada tirdzniecības līguma apspriešanas Saeimā 21. oktobrī "tur valdīja politiskās krīzes atmosfēra". Nervozitāti pastiprināja Dž. Vons, kas pirms diskusijas parlamentā bija devis interviju "Jaunākajām Ziņām", nostājoties pret līgumu. Tas ļoti kaitēšot Anglijas—Latvijas saimnieciskajām attiecībām, jo dodot privilēģijas krieviem uz britu rēķina. Pēc F. Cielēna domām, par kurām var arī debatēt, aiz šiem vārdiem "slēpās tas, ka ar līgumu tika laužts angļu—holandiešu naftas firmas "Šell" monopola stāvoklis Latvijā, jo ar mazliet pazemināto miltu arī Krievijai tika dota iespēja konkurēt ar naftu. Tas aprobežoja angļu—holandiešu firmas peļņu, bet pazemināja naftas cenu Latvijā".³³¹

Neveiksmīgi beidzās F. Cielēna saruna ar O. Čemberlenu par Anglijas garantiju došanu Baltijas valstu drošības uzturēšanai, kura notika Tautu Savienības pilnsapulces laikā 1927. gada septembrī Ženēvā. Konservatīvais angļu lords pieņēma lūdzēju latviešu sociāldemokrātu pasvītroti vēsi, pat aiz-

³³¹ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 3. grām., 43. lpp.

vainojoši. F. Cielēns izvirzīja argumentu, ka Anglijai kā jūras valstij varētu likties svarīga Baltijas starptautiskā problēma. Par nozīmīgu miera nodrošināšanas līdzekli iespējams kļūt austrumu Lokarno. O. Čemberlens savukārt deklarēja, ka vadmotīvs Lielbritānijas tradicionālajā politikā ir nesaisīt sev iepriekš rokas. Londona nekādās saistībās tālāk par Reinu nevienā gadījumā nevar iet.³³²

1928. gada janvārī Latvijas kreisā valdība atkāpās, dodot vietu P.Juraševska vadītajam centra un labējo koalīcijas kabinetam. Līdz ar to valsts ārpolitika mainījās pa labi. Valdības deklarācijā, kura tika nolasīta 2. Saeimas VIII sesijas pirmajā sēdē 1928. gada 20. janvārī, cita vidū bija sacīts:

“Ārlietu politikā jāievēro galvenais princips — aizsargāt un nostiprināt valsts neatkarību, uzturot un padziļinot labas attiecības ar mūsu kaimiņiem un citām valstīm, un jāsaistās ciešāk ar valstīm, kuras, tāpat kā mēs, ieinteresētas mūsu patstāvības sargāšanā un tālākā izveidošanā. Izveidojama Baltijas valstu kopdarbība uz savstarpības principiem. Jāveicina tirdzniecības līgumu noslēgšana un konsulārā tīkla paplašināšana.”

Ārlietu ministrijas rietumu nodaļa 1928. gada 23. martā nosūtīja Latvijas diplomātisko pārstāvniecību vadītājiem vēstuli, kurā, pamatojoties uz jaunā ārlietu ministra A.Baloža direktīvām, kritizēja iepriekšējās valdības politiku un izklāstīja P.Juraševska kabineta pozīciju. Vēstulē bija norādīts, ka tirdzniecības līgumu noslēgšana ar PSRS esot stipri atvēsinājusi Latvijas attiecības ar Rietumeiropas lielvalstīm, citējot kāda britu sūtniecības darbinieka vārdus:

“Ar katru soli, kuru Latvija sper uz Krievijas pusi, viņa reizē ar to attālinās no Anglijas.” Vēstulē tika uzsvērts, ka A.Balodis uzskatot par ļoti vēlamu modināt Rietumeiropas valstu simpātijas un draudzīgu noskaņojumu pret latviešiem, tā sekmējot viņu investīcijas Latvijā.

Britu jūras kara flote 1928. gada jūnijā sarīkoja plašus manevrus Baltijas jūrā. Pēc tam angļu karakuģi apmeklēja Baltijas valstu, to skaitā arī Latvijas, ostas. O.Čemberlens sarunā ar Somijas ārlietu ministru deklarēja, ka ar šiem manevriem Anglija gribējusi parādīt savu interesi par Baltijas jūru. Latvijas vadītāji un iedzīvotāji uzņēma viesus ļoti sirsnīgi.

Tas pats sakāms par ģen. A.Berta kārtējo desmit dienu ilgo vizīti Latvijā 1928. gada jūlijā armijas inspicēšanai un apspriedēm ar tās vadību. Par augstā viesu draudzīgo, pat iztapīgo sagaidīšanu A.Balodis rakstīja F.Vesmanim: “Tik liela uzmanība, draudzība un sirsnība, kādu parādīja viņam, nav bijusi vēl manifestēta nevienai ārvalstu militārai personai (...). Pats kara ministrs Kalniņš ir pārliecināts angļu orientācijas piekritējs. Visa mūsu armija ir apbruņota ar angļu sistēmas ieročiem, kurus mēs esam plašos apmēros iepirkuši un turpinām arī pašreiz iepirkt Anglijā.”³³³

Jaunais Anglijas sūtnis Dž.Edisons, kas 1928. gada februārī nomainīja Dž.Vonu, nebūt nebija solīdāks par savu priekšteci. Viņš parasti uzturējās vietējā vācbaltiešu un krievu sabiedrībā, acīmredzot kuras ietekmē 1929. gada 14. maijā atļāvās rakstīt: “Latvieši ir dzērāji, izvirtuši, cietsirdīgi, neuzticami, slinki, skaudīgi un nespējīgi cil-

³³² Cielēns F. Laikmetu maiņa, 3.grām., 68.lpp.

³³³ Sīpols V. Slepenā diplomātija, 178.lpp.

Latvijas sūtniecība Londonā

vēki. Paši nespēdami neko labu paveikt, latvieši atsakās atzīt, ka to varētu paveikt citi, un tīksminās savā augstprātīgajā nespējā, kas, apvienojoties ar latviešu aizdomām, ko vada viņu mazvērtības komplekss, atņem cerības kaut ko derīgu sagaidīt no visa tā, ko latvietis pasāk.” Šāds raksturojums likās par skaļu pat britu Ārlietu ministrijas ierēdņiem, kas bija pielikuši piezīmi: “Šī ziņojuma daļas lasāmas ar atturību.”³³⁴

1929. gada jūnijā Anglijas konservatīvo valdību nomainīja Dž.Makdonalda Strādnieku partijas kabinets, kuram Baltijas valstis nepavisam neinteresēja. Tas redzams arī F.Vesmaņa ziņojumos savai valdībai. Sūtnis 1929. gada 8. martā rakstīja: “Latvijas jautājumi nav pievērsuši Lielbritānijas uzmanību. 1927. gadā varēja manīt zināmu

atsvešināšanos un nemieru par mūsu soļiem. 1928.g., redzot, ka mūsu [tirdzniecības] līgums ar PSRS tik negatīvus rezultātus nav devis, kā pretinieki tēloja, nav vairs dzirdētas kritikas (..). Nenokārtotā Rīgas parāda dēļ viens otrs rūgts vārds presē, bet *Foreign Office* (Ārlietu ministrija — R.T.) nekādus soļus nav spērusi. (..) Tagadējais Anglijas sūtnis nav labvēlīgi noskaņots (..). Voldemārs (Lietuvas premjerministrs — R.T.) zaudējis Anglijas simpātijas Lietuvā (..). Ar Poliju attiecības labas un ar Igauniju simpātiskākas nekā ar Latviju tās draudzīgo attiecību ar Poliju dēļ.” 1930. gada 11. martā sūtnis informēja: “1929. gadā Latvijas un Lielbritānijas attiecībās nav bijis lielu jaunumu (..). Anglijā maz izredžu dabūt ārzemju kredītus, arī Internacionālajā bankā.”

F.Vesmanis konstatēja, ka Dž.Makdonalds nekad nebija draudzīgi noskaņots pret baltiešiem. Viņš arī kategoriski atteicās pārdot Baltijas valstīm ieročus no pasaules kara pārpalikuma krājumiem, kas būtu bijuši lēti. Britu kara resora ierēdņiem, kas simpatizēja Baltijas valstīm, tas šķita nepareizi, bet viņi nespēja neko darīt. Klerki varēja tikai ieteikt latviešiem pasūtīt ieročus angļu kara rūpnīcās. F.Vesmanis šajā sakarā rakstīja Ārlietu ministrijai: “Tas jau tiesa, bet cenas tur ir nesalīdzināmi augstākas, nekā līdz šim esam maksājuši angļu valdības iestādēm.”

E.Andersons secina un viņam pievienojas A.Zunda, ka 20. gadu beigās “Lielbritānijas un Baltijas valstu attiecībās bija iestājusies stagnācija”.³³⁵ Taču, norāda E.Andersons, “ja Lielbritānija apzināti nevēlējās būt aktīva valsts

³³⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 326.lpp.

³³⁵ Turpat, 327.lpp.; Zunda A. Latvijas – Lielbritānijas attiecības: 1930—1940. — Rīga, 1998, 13.—15.lpp.

politiskajā dzīvē, pavisam citāda aina vērojama saimnieciskajā dzīvē, kur britiem bija liela nozīme Latvijas ārtirdzniecībā, kuģniecībā un ieguldījumos Latvijas uzņēmumos. Latvijas valsts pirmajā dekādē briti lielā mērā nostabilizēja Latvijas saimniecisko dzīvi, vairāk sniedzami nekā ņemdami”.³³⁶

Lai gan Latvijai 20. gados bija tirdzniecības sakari jau ar vairāk nekā 50 valstīm, noteicošās tajos bija Vācija un Anglija, kuru daļa bija krietni lielāka nekā puse. Anglija bija galvenā Latvijas eksporta zeme. 1920. gadā uz turieni gāja pat 76,5% izvedamās produkcijas. Z.Meierovics kādā sarunā ar Igaunijas ārlietu ministru A.Pīpu konstatēja, ka “Anglija grib sagrābt mūsu izejvielas, linus un kokmateriālus, lai valdītu mūsu tirgū”. Turpmākajos gados šis skaitlis gan kļuva ievērojami mazāks: 1921. gadā — 34,4%, 1922. — 40,3%, 1923. — 46,3%, 1924. — 41,5%, 1925. — 34,6%, 1926. — 34%, 1927. — 34%, 1928. — 27%, 1929. gadā — 27,4%.

Uz Angliju eksportējamo Latvijas preču nomenklatūra nebija plaša. Vairāk nekā pusi tajā sastādīja kokmateriāli. Sekoja finieri, lini un sviests. 1929. gadā angļi lika uz galda visu Latvijas izaudzēto bekonu un vairāk nekā 20% no latviešu lauksaimnieku saražotā sviesta.

Tajā pašā laikā Latvijas imports no Anglijas nerasniedza pat pusi no eksporta uz turieni. No Anglijas ievada galvenokārt akmeņogles, naftu un naftas produktus, tekstilrūpniecības jēlvielas un pusfabrikātus, kā arī siļķes. Imports no Anglijas 1920. gadā veidoja 20,6% no visa ieveduma, 1921. gadā — 14,9%, 1922. gadā — 18,7%, 1923. gadā — 17%, 1924. gadā — 16,2%,

1925. gadā — 13,8%, 1926. gadā — 9,9%, 1927. gadā — 10,6%, 1928. gadā — 9,5%, 1929. gadā — 8,4%. (Preču ievedums no Vācijas šajā laikā bija palielinājies vairāk nekā divas reizes.)

20. gadu otrajā pusē vairāk nekā viena trešdaļa Latvijas akciju sabiedrības pamatkapitāla bija Vācijas un Anglijas nauda. Britu investīcijas piecu gadu laikā pieauga 2,7 reizes. Anglijas kapitāls īpašu uzmanību veltīja Latvijas tekstilrūpniecībai, pārtikas un kokapstrādāšanas rūpniecībai. Piegādājot šim nozarēm arī izejvielas, tas spēja kontrolēt minētās sfēras. To akciju sabiedrību valžu priekšgalā nereti atradās britu biznesmeņi.

Saimnieciskās krīzes un depresijas gados (1930 — 1933) notika citvalstu kapitālu bēgšana no Latvijas. Tomēr galveno valstu — Vācijas un Anglijas — investīciju nozīme Latvijas akciju sabiedrību pamatkapitālā šajā laikā pat pieauga.

Kad F.Vesmanis bija nostrādājis gandrīz septiņus gadus, viņam atkal uzticēja atbildīgos Senāta locekļa pienākumus. Sakarā ar to viņu uz paša lūguma pamata ar Valsts prezidenta A.Kvieša 1932.gada 20.februāra rīkojumu atbrīvoja no ieņemamā amata. 18.martā eksšūtnis atgriezās Rīgā.³³⁷

F.Vesmaņa uzdevumus sāka pildīt ģenerālkonsuls Londonā L.Sēja, kļūstot arī par *charge d'affairs*. Kad šāda situācija sāka ieilgt, neapmierinātību izteica Saeima, īpaši tās ārlietu komisija. Cik tas dīvaini arī izklausītos, taču iniciatīvu šā jautājuma izkārtošanā uzņēmās ne parlaments vai valdība, bet... britu šūtnis Rīgā kopš 1930.gada augusta H.Nečbuls-Hjūdžesens, ļoti nopietns diplomāts, kas labi saprata

³³⁶ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 328.lpp.

³³⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1656.l., 5.lp.

Baltijas valstu stāvokli un simpatizēja tām. Viņš divas reizes tikās ar K.Zariņu — Latvijas sūtni Igaunijā — neoficiāli piedāvājot viņam kļūt par Latvijas sūtni Lielbritānijā un lūdzot par to runāt ar Valsts prezidentu. K.Zariņš atceras: “Man britu sūtnim bija jāapsola, ka es pirmā izdevīgā gadījumā par to runāšu ar prezidentu. Nākamās dienās prezidentam A.Kviesim atreferēju Knatchbull–Hugossona divreizējo sarunu ar mani par mūsu sūtņa posteni Londonā. Prezidents tad iesaucās: “Bet vai tad jūs runājat angļiski?” Uz to es atbildēju, ka angļu valoda man ir vienā stiprumā ar vācu valodu. Franču ir vājāka. Prezidents tad noteica: “Tādā gadījumā jums jābrauc uz Londonu.”³³⁸

A.Kviesis par K.Zariņa nozīmējumu vienojās ar Ministru prezidentu Ā.Īlodnieku, bet reflektants tikās kā ar premjeru, tā ārlietu ministru V.Salno. Viņiem iebildumu nebija.

Pats par sevi saprotams, ka tādu nevarēja būt Anglijas valdībai, kura to oficiāli apliecināja 1933.gada 11.maijā. Latvijas valdība K.Zariņu tajā pašā dienā iecēla par sūtni Lielbritānijā, sākot ar 16.jūliju. Viņš steidzīgi devās uz Londonu, lai līdz “klusajam” mēnesim — augustam — paspētu akreditēties pie karaļa un valdības, kā arī piedalīties starptautiskā saimnieciskā konferencē, kura tur sākās 12.jūlijā.

Akreditēšanas akts pie Lielbritānijas karaļa Džordža V, kurā bija klāt arī karaliene Mērija, notika 1933.gada 20.jūlijā — tajā pašā dienā, kad karaļu pāris, sezonu slēdzot, vairāk tūkstoš lūgtiem viesiem rīkojis tradicionālos dārza svētkus, kuros jau bija aicināts piedalīties arī Latvijas jaunais sūtnis. Jau iepriekš informēts par K.Zariņa līdzšinējo dzīvi Pēterburgā un ilgo dip-

lomātisko darbu Skandināvijas valstīs, karalis vēlējies saņemt no viņa informāciju par situāciju Padomju Savienībā un izteicis izbrīnu, kā gan boļševiki varot par dempinga cenām eksportēt labību, kad pašu ļaudis mirst badā.

Uzsākot dienestu Londonā, K.Zariņš tūdaļ nodibināja ciešu kontaktu ar abiem Baltijas valstu sūtniem — Igaunijas Dr.O.Kallasu un Lietuvas V.Sidzikausku, apspriežot ar viņiem kopējus, visas Baltijas valstis skarošus jautājumus, kā arī iegūstot no kolēģiem vajadzīgo informāciju. K.Zariņam izveidojās biedriska saskarsme arī ar citiem Baltijas jūras valstu — Somijas, Zviedrijas, Dānijas un Norvēģijas — sūtniem. Vairāki no tiem viņam bija labi pazīstami kopš darba Skandināvijas zemēs. Sākumā sevišķi izpalīdzīgs bija norvēģu sūtnis B.Vogts, kas strādāja Londonā jau 30 gadus un labi zināja angļu tautas psiholoģiju un tradīcijas.

Jau otrajā nedēļā pēc iebraukšanas Londonā K.Zariņš saņēma Anglijas parlamenta konservatīvās partijas ievērojamā deputāta sera A.Bosoma ielūgumu piedalīties viesībās sakarā ar sūtņa ierašanos britu zemē (viņi bija labi paziņas kopš 20.gadiem). Dinejā bija klāt ap 40 angļu sabiedrības prominentu — Ārlietu ministrijas augstāki ierēdņi, deputāti, kultūras un sabiedriskie darbinieki utt. Viņi teikuši, ka angļi skatās uz Latvijas valsti ar simpātijām. Šādi personiski kontakti jebkuram diplomātam bija ļoti svarīgi, īpaši jau K.Zariņam, kas tikko sāka darba gaitas Albionā.

A.Bosoms pasaules saimnieciskās konferences laikā nodibināja Anglijas un Baltijas tuvināšanas biedrību, kurā iestājās ap 50 cilvēku — Ārlietu ministrijas darbinieki, ieskaitot Ziemeļu

³³⁸ Latviešu almanahs, 87.—88.lpp.

departamenta direktoru L.Koljēru un Baltijas valstu ekspertu seru R.Līperu, ģen.A.Berts, laikraksta "Times" īpašnieks Dž.Volters un citi. A.Bosoms ar vairākiem ietekmīgiem biedrības locekļiem 1933.gada septembrī apmeklēja Baltijas valstis. Izrādījās gan, ka viņiem te ir saimnieciskas intereses...

Neilgi pirms tam ģen.A.Berta vadībā Rīgā ieradās liels tūristu kuģis "Calgaric" ar daudziem britu ekskursantiem, kuru vidū bija seši ģenerāļi, 12 admirāļi, vairāki pulkveži, parlamentārieši un universitāšu mācībspēki. Daļai šo tūristu intrigēja militāras lietas.

K.Zariņš 1934.gada 6.aprīlī rakstīja: "Kopēju politisku interešu mums ar Angliju maz; ja būsīm ciešāk saistīti saimnieciskā laukā, tad arī politiskā interese tam sekos. Par pēdējo stipri gādā jaundibinātā *Anglo-Baltic Society*, kurā ieiet daudz redzamu sabiedrisku darbinieku un politiķu."

Citā ziņojumā sūtņis informēja Ārlietu ministriju, ka viņš jautājis L.Koljēram, vai Anglijas valdība būtu ar mieru garantēt Latvijas neatkarību. L.Koljērs atbildēja, rakstīja K.Zariņš, ka šis jautājums gan neesot valdībā pārrunāts, bet viņš personīgi domājot, ka, ja šāds priekšlikums nāktu caur Tautu Savienību un ja visas citas lielvalstis tam piekristu, tad arī viņa majestātes valdība šādu deklarāciju parakstītu. "Ne tāda veida, saprotams, (...) kur Anglijai ar ieročiem vajadzības gadījumā jāuzstājas, bet deklarēt šādu stāvokli varētu." Tie bija tukši vārdi, jo deklarācijas nekādas saistības neuzlika.

K.Zariņš ar sarūgtinājumu rakstīja savā pārskatā par Latvijas sūtniecības darbu Londonā 1933.gadā: "Angļu valstsvīri ir vairākkārt deklarējuši, ka

viņi grib arī turpmāk Tautu Savienībā uzstāties par mazajām valstīm. Šeit varētu piebilst, ka tā ir tikai platoniskas mīlestības izteikšana, bet ka praktiskā dzīvē angļu kareivis neies ne par vienu mazo valsti pat pirkstu kustināt." Latviešu diplomāts nekļūdījās...³³⁹

Kārlis Zariņš nostrādāja par Latvijas sūtņi Anglijā 30 gadus — līdz pat savai aiziešanai mūžībā 1963.gada 29.aprīlī. Tik ilgs sūtņa stāžs, turklāt vienā valstī, turklāt nepārtraukti, nebija nevienam citam latviešu diplomātam. Un kādi gadi! Divas okupācijas, karš, aukstais karš un par spīti visam tam nesavtīga kalpošana Latvijas valsts idejai, nesalaužama ticība brīvās Latvijas atdzimšanai.

Attieksmes ar Franciju

Viena no svarīgākajām Latvijas ārpolitiskajām prioritātēm 20. gados un 30. gadu sākumā aiz Anglijas bija attiecības ar Franciju — dominējošo Eiropas kontinentālo lielvalsti. Vispirms ņemot vērā to kā uzvarētājvalsti Pirmajā pasaules karā ar visām no tām izrietošajām sekām. Īpaši tas zīmējas uz Parīzes miera konferenci un tur parakstīto Versaļas mieru. Otrām kārtām kā lielu palīgu Latvijas brīvības cīņās. Treškārt, lai arī ar vilcināšanos un ierunām, kā Latvijas *de iure* atzinēju 1921. gadā. Ceturtkārt, kā daudzu latviešu mācību un mājvietu pēc Piektā gada revolūcijas. Piektkārt, kā latviešu karavīru kauju lauku franču armijas sastāvā pirmā lielā tautu slaktiņa laikā.

Pēc Latvijas akceptēšanas *de iure* tās valdība 1921. gada 6. maijā iecēla pilnvaroto lietvedi Parīzē Dr.Oļģerdu Grosvaldu par ārkārtējo sūtņi un pilnvaro-

³³⁹ Sīpols V. Dzimtenes nodevība. 22.lpp.

to ministru pie Francijas valdības. Tas bija no vienas puses formāls, bet tajā pašā laikā būtisks paaugstinājums.

Diplomāts iesniedza savas pilnvaras Francijas prezidentam A.Miljerānam 1921. gada 9. novembrī. Viņš par šīs ceremonijas norisi informēja arī savu priekšniecību Rīgā. Šķiet, arī mūsdienas lasītājam būs interesanti uzzināt, kā tās lietas tika darītas pirms vairāk nekā 80 gadiem.

Vispirms Latvijas sūtniecībā ar divām kariatēm ieradās prezidenta protokola šefs. Viņš un sūtnis brauca pirmajā kariatē. Otro "piešķira" sūtniecības padomniekam P.Sējam un otrajam sekretāram J.Feldmanim. Braucējus eskortēja 25 jātnieki. Elizejas pils pagalmā diplomātus sagaidīja republikas gvardes godasardze. Pie ieejas pilī bija iznācis pretim pils komandants, kas ieveda augstos viesus vēstnieku salonā, kur viņus sagaidīja prezidents ar saviem civilajiem un militārajiem ierēdņiem. O.Grosvalds nolasiya apsveikšanas runu, kurai sekoja garāka prezidenta atbildes runa. A.Miljerāns tajā izteica prieku, apsveicot O.Grosvaldu kā pirmo Latvijas priekšstāvi Francijā. Viņš uzsvēra, ka Francija varēja nākt pretim Latvijai, atzīstot to *de iure*, ka Latvija ir svarīgs faktors stāvokļa stabilizēšanā Austrumeiropā, un prieku, redzot Latviju Francijas draugu starpā. Prezidents lūdza nodot sveicienu Latvijas Valsts prezidentam. Tad O.Grosvalds stādīja pils saimniekam priekšā Latvijas sūtniecības darbiniekus, un notika viņa saruna ar A.Miljerānu. "Ar tādu pašu ceremoniālu tikām aizvadīti mājās," nobeidza O.Grosvalds savu ziņojumu Ministru prezidentam un ārlietu ministram Z.Meierovicam.³⁴⁰

Cik tas nepatīkami arī būtu bijis, arī O.Grosvaldam vajadzēja sākt darbu jaunajā ampuā ar Latvijas parādu jautājuma kārtošānu rezidences valstij. R.Puankarē vadītā Francijas valdība mēģināja piespiest Latviju ne tikai samaksāt Rīgas izpratnē nesamērīgi lielus brīvības kara parādus, bet pat 1/60 Krievijas valsts parādu (apm. 250 milj. zelta franku). Ja Latvija to uzņemtos darīt, Francija, solīja tās vadība, dzēstu latviešu 11,6 milj. franku lielos parādus (pēc franču aprēķiniem). Šokētā Latvijas valdība 1922. gada 7. februārī paziņoja, ka izskatīs Francijas prasību pēc būtības, bet O.Grosvalds devās pie R.Puankarē. Viņš paskaidroja premjeram, ka saskaņā ar Latvijas un padomju Krievijas miera līgumu Latvija ir atbrīvota no atbildības pret agrākās Krievijas kreditoriem. Viņu prasības tai daļā, kas attiecas uz Latviju, vērsamas tikai pret Krieviju. R.Puankarē uz to strupi atbildējis: "Šis jautājums ietilps starptautiskajās tiesībās, un vienpusīgus līgumus starp jums un Krieviju pārējās valstis neatzīs. Mēs prasīsim Dženovā (domāta starptautiskā saimnieciskā konference, par kuru jau bija stāstīts — *R.T.*) no Krievijas atzīt tās parādus un to pašu prasīsim no robežvalstīm." Cara un Krievijas Pagaidu valdības ārējo aizņēmumu segšanā Latvijai galu galā nevajadzēja piedalīties, bet 11,6 milj. franku par piegādātajiem kara materiāliem 1919. gadā Francijai bija jāmaksā.³⁴¹

Francija kopā ar savu sabiedroto Poliju 20. gadu sākumā centās nepieļaut angļu ietekmes nostiprināšanos Baltijā. Šim nolūkam tā izmantoja ne tikai politiķus, bet arī militāristus, īpaši karakuģu vizītes šejienes ostās.

³⁴⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 38.l., 141.—142.lp.

³⁴¹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 338.lpp.; Sīpols V. Slepēnā diplomātija, 65.lpp.

1921. gada jūlijā Daugavas grīvā iebrauca franču lielgaballaiva "La Marne", kas 1919. gadā bija atbalstījusi Latvijas armiju cīņā pret Bermonta karaspēku. Tai sekoja franču militārās misijas priekšnieka Latvijā 1919. un 1920. gadā pulkvežleitnanta E. Diparkē vizīte. Francijas militārās misijas Baltijas valstīs darbojās līdz pat 1922. gada beigām. 1922. gada vasarā Latvijas, Igaunijas un Somijas ostās viesojās franču smagais kreiseris "Jules Michelot" un divi mīnu kuģi. Francijas valdība centās panākt, lai Latvija pasūtītu savus karakuģus un krasta aizsardzības ierīces tieši pie franču uzņēmējiem. To arī panāca: Latvijas Kara ministrija 1924. gada oktobrī noslēdza līgumu ar kādu franču firmu par divu zemūdeņu un divu mīnu traleru būvi gandrīz 8 milj. latu vērtībā. Francijā mācījās kā Latvijas jūras kara spēku, tā sauszemes armijas virsnieki.

Visu šo jautājumu kārtošā nepieciešamības un savu pilnvaru robežās piedalījās Latvijas sūtnis Francijā. O. Grosvaldam bija tas gods pārstāvēt savu valsti starptautiskajā mākslas kongresā Parīzē (1921), Pastēra svinībās turpat (1923), starptautiskajā administratīvo zinātņu kongresā Briselē (1923) un līdzīgos forumos. Kur bija iespēja un vajadzība, viņš lūdza arī vārdu.

O. Grosvalds informēja latviešu sabiedrību par Latvijas un Francijas attiecībām un kontaktu attīstību rakstos un intervijās lielākajām Rīgas avīzēm. "Brīvā Zeme" trijos numuros no 1924. gada 8. līdz 10. maijam atreferēja viņa uzstāšanos Latviešu zemnieku savienības biedru vakarā. Runājot par politiskajām attiecībām, sūtnis norādīja, ka jānodrošina Francijas atbalsts Tautu Savienībā un jānostiprina franču vadošajās aprindās pārliecība, ka Latvijas politika ir miermīlīga un tendēta

uz saprašanos ar kaimiņvalstīm, veidojot miera un stabilitātes bāzi Austrumeiropā. Sadarbība saimnieciskajā laukā ar katru gadu uzlabojas. Linu eksports uz Franciju pēdējā laikā stipri pieaudzis. Svarīgākais uzdevums šajā laukā ir noslēgt tirdzniecības līgumu (to parakstīja 1924. gada oktobrī — R.T.). Kultūras laukā Latvija no Baltijas valstīm franču zemē pārstāvēta vislabāk. Būtu jāpiedalās ar savu paviljonu starptautiskajā modernās lietišķās mākslas izstādē Lionā, kā arī olimpiskajās spēlēs Parīzē 1924. gadā (latviešu sportisti bija spēļu dalībnieku vidū — R.T.).

Divās publikācijās laikrakstā "Latvijas Kareivis" 1923. gada 26. jūlijā un 1924. gada 10. maijā O. Grosvalds stāstīja par abu draudzīgo valstu kultūras sakariem. Viņš atzīmēja, ka Latvijas Universitātē notikuši divu Sorbonas universitātes profesoru priekšlasījumi. Viens no viņiem publicējis avīzē "Information" rakstu sēriju par Latviju. Apsveicams ir darbs, ko abu tautu tuvināšanā veic Franču licejs un franču grāmatu tirgotava Rīgā.

O. Grosvalds, būdams īsts frankofils, uzsvēra, ka "neviens cilvēks nevar sevi skaitīt par eiropieši izglītotu, ja tas nav iepazinies ar franču zinātnei, literatūru un mākslu".

Viņš vienlaikus atzīmēja, ka "par mūsu kultūru Francijā dzīvi interesējas", lai gan lielākā daļa franču pazīst Latviju tikai kā ģeogrāfisku jēdzienu. Francija parāda nenoliedzamu labvēlību pret Latvijas armiju, kuras pulkvežleitnanti M. Hartmanis un M. Jeske mācās turienes Kara akadēmijā. Uz Franciju jāsūta papildināties labākie augstskolas beidzēji un jaunie pasniedzēji. Tāpat jāturpina skolēnu sūtīšana uz Parīzes licejiem. Vēl jāpiemēta, ka pēc sūtņa personīgās iniciatīvas

Francijā tika vāktas grāmatas sūtīšanai uz Rīgu latviešu studentiem.

Strādājot Parīzē, O.Grosvalds kārtoja ne tikai valsts lietas, bet izkārtoja arī savas ģimenes lietas — 1922. gada 7. oktobrī viņš apprecējās ar Briseles Karaliskās operas direktora meitu Karolinu Kuferatu. Viņa ne tikai četrus gadu desmitus, kā saka, asistēja vīram viņa atbildīgajā darbā, bet iemācījās perfekti arī latviešu valodu.

Kad gandrīz pieci gadi Parīzē bija nostrādāti, kā jau tas diplomātiskajā dienestā pieņemts, Ministru kabinets ar 1924. gada 27. maija lēmumu atbrīvoja O.Grosvaldu no sūtņa pienākumiem Francijā, Beļģijā un Holandē. 2. augustā viņš atgriezās Rīgā un atkal, kā tas pieņemts, sāka strādāt Ārlietu ministrijā. No 1925. gada maija līdz tā paša gada augustam viņš vadīja resora rietumu nodaļu.

*

Atšķirībā no gandrīz visiem neatkarīgās Latvijas valstsvīriem un diplomātiem, kuri lielākoties bija dzimuši vecsaimnieku vai tūrīgu pilsoņu un inteligentu ģimenēs, M.Valtera dzīves ceļš sākās 1874. gada 25. aprīlī Liepājas proletāriešu vidū. Viņa memuāros "Atmiņas un sapņi" lasām: "Ostas maisnesis un ostas strādniece, maisu lāpītāja — kāda heraldiska, skaista cilšu būve! Kā tie divi tikušies? Darbā! Šis brašais kalps no Dorupes, pāri ezeram, un šī klusā, nerunīgā Jaunliepājas meita (...). Man jāstrādā, tev jāstrādā — cita likuma nepazīna."³⁴²

Rūgtā dzīves skola acīmredzot bija viens no faktoriem, kas aizveda jauno liepājnieku jaunstrāvnieku pulkā un "Dienas Lapas" redakcijā. M.Valters pakāpeniski kļuva par sociālistu. Tas 1897. gadā saveda viņu kopā ar J.Pliekšānu-Raini, P.Stučku, J.Jansonu-Braunu un citiem domubiedriem uz apsūdzēto sola. Turpinājums bija tradicionāls — cietums un emigrācija. Tradicionāli bija arī pirmie gadi Šveicē —

M.Valters tur, tāpat kā ne viens vien trimdinieks, absolvējot Cīrihes universitātes juridisko fakultāti, ieguva spožu izglītību un doktora grādu. Ārzmēs turpinājās jau Latvijā iemītās sociālista takas. Taču

Mikšs Valters

M.Valters nekļuva par cietpaurainu marksistu, kuru interesēja vienīgi šķiru cīņa un proletariāta diktatūra. Gluži otrādi — viņa idejas centrējās ap latviešu tautu un tās pašnoteikšanās tiesībām, un, iestājoties par tām, M.Valters pakāpeniski aizgāja no marksisma ideoloģijas.

1900. gadā M.Valters, E.Rolavs un E.Skubiķis nodibināja Londonā Vakareiropas latviešu sociāldemokrātu savienību. Šveicē iznākošais savienībnieku žurnāls "Proletāriets", kura līdzredaktors kādu laiku bija arī M.Valters, 1903. gadā iespieda viņa programmatisko rakstu ar skaidru un nepārprotamu nosaukumu "Patvaldību nost! Krieviju nost!". Tajā pirmo reizi bija runa par Latvijas atdalīšanos no Krievijas. M.Valters rakstīja: "Nevar būt runa par prasījumu, ka būtu vajadzīgs paplašināt vienas vai otras tautas brīvības apjomu, bet vienīgi — par visas Krievijas valsts sadalīšanu (...) Krievijas izstreijošānu atsevišķos patstāvīgos ķermeņos — valstīs." Raksta autora secinājums bija rezolūts: "Patvaldību nost! Krieviju nost!" 1904. gadā tajā pašā izdevumā M.Valters centās izskaidrot terminu "tēvu zeme". Viņa interpretācija bija vienkārša un drosmīga: "Tēvu zeme kā politisks jēdziens ir organizācija, kuru sauc par valsti."

M.Valters nacionālā jautājuma skaidrojumā vērsās ne tikai pret latviešu marksistiem, bet arī pret 19. gs. tautībniekiem, pārmezdamus viņiem daudzu konkrētāku

³⁴² Valters M. Atmiņas un sapņi. 1. — Stokholma, 1969, 13.lpp.

nacionālpolitisku mērķu trūkumu. 1900. gadā žurnālā "Latviešu Strādnieks" publicētajā rakstā "Iz latvieša sadzīves" viņš norādīja, ko īsti vajadzējis prasīt jau pirmajos trīs dziesmu svētkos: "Vajadzēja mūsu tautībniekiem pagērēt latvisku tiesu, latvisku skolu, pašvaldību (..) Tie apmierinājās ar mazumiņu."

M.Valters 1914. gadā pats par savu nau-
du Helsinkos izdeva 175 lappušu biezu grā-
matu "Mūsu tautības jautājums", ko veltī-
ja Rainim, rakstīdams: "Es zinu, ka Tavā
sirdī mīt tās pašas jūtas, un tādēļ sūtu
Tev šīs lapas kā drauga sveicienu un kā
pateicību." M.Valters grāmatā runāja par
"latviešu tautas normālām pašnoteikšanās
tiesībām", "latviešu normālo tiesību satver-
smi", "mūsu nacionālo tiesību jautāju-
miem", "nacionālo tiesību centieniem" utt.
Jau šie šķietami nevainīgie vārdi bija par
cēloni krievu cenzora lēmumam neatļaut
izdot šo grāmatu. Lasītāji to varēja brīvi
saņemt tikai pēc carisma gāšanas 1917. ga-
dā, kad M.Valters bija viens no Latviešu
zemnieku savienības dibinātājiem un šīs
partijas uzdevumā uzrakstīja brošūru
"Latvijas autonomija". Literāts Viktors Eg-
lītis raksta, ka praktiskais Ulmanis un ide-
oloģiskais Valters "sajūdzās kā divi neval-
dāmi kumeļi dievu ratos, raudami Latviju
1917. gada revolūcijā uz neatkarību".

Smagajā vācu okupācijas laikā M.Val-
ters bija viens no Demokrātiskā bloka —
latviešu demokrātisko partiju apvienības
— organizētājiem un vadītājiem. Viņš blo-
ka darbībā bija ļoti nozīmīgs ar savu Rie-
tumu kultūru, valststiesību zināšanām, la-
bo oratora prasmi un teatrālu, taču iespai-
dīgu uzstāšanos. Tāpēc arī M.Valters kļu-
va par vienu no Latvijas Tautas padomes
platformas autoriem. Latvijas brīvvalsts vēs-
turiskajā proklamēšanas sēdē 1918. gada 18.
novembrī izveidotajā Pagaidu valdībā kā
viens no svarīgākajiem locekļiem iekšlietu
ministra postenī iegāja M.Valters. Viņš šo
darbu veica līdz 1919. gada 8. decembrim,
tātad valsts viskritiskākajā laikā.

Liepājas periodā 1919. gada pirmajos seš-
šos mēnešos M.Valters spēlēja ļoti lielu un

pa laikam pat vadītāja lomu Ministru ka-
binetā. K.Ulmaņa un vairāku valdības lo-
cekļu ilgajā ārzemju komandējumā — no
11. janvāra līdz 2. martam — iekšlietu mi-
nistrs vienlaikus bija premjera vietnieks.
Viņš pārstāvēja Latviju sarunās ar vācu
iestādēm un neatlaidīgi uzturēja savas
valsts prasības. Tāpēc M.Valters bija viens
no tiem nedaudzajiem ministriem, kurus
landesvērs pēc 16. aprīļa puča apcietināja.

1920. gada sākumā M.Valteru kā teica-
mu Rietumu zemju zinātāju un daudzu va-
lodu pratēju (politiķis pārvaldīja pilnīgi vā-
cu, krievu, franču, itāļu un zviedru valo-
du) iecēla par Latvijas sūtni Romā (par
darbību tur sīkāk nākamajā iedaļā).

*

E.Andersons raksta, ka Dr. M.Val-
ters "savā mentalitātē bija īsts rietum-
eiropietis un sevišķi centās kultivēt la-
bas attiecības ar franču intelektuāļiem,
literātiem, māksliniekiem un presi."³⁴³
Lai arī tā, pirmajā plānā tomēr bija
politika un ekonomika.

Sūtnis 1925. gada 13. janvārī tele-
grafēja Z.Meierovicam, ka Francijas Ār-
lietu ministrija esot ļoti ieinteresēta,
lai starp Latviju, Igauniju un Poliju pa-
nāktu saprašanos, un norādījusi, ka
Varšavas nolūks esot izveidot "kopīgu
aizstāvfronti", par ko tā laikam piekāp-
šoties citos jautājumos, tajā skaitā arī
Ilūkstes apriņķa sešu pagastu un ag-
rārreformas lietā. Parīze veicināšot Bal-
tijas valstu saprašanos. "Francija tādā
veidā", norādīja K.Počs, "centās izklie-
dēt Latvijas bažas par Polijas agresīva-
jām tieksmēm un panākt savienību
starp Baltijas valstīm un Poliju."³⁴⁴

1925. gada vasarā M.Valteram vāja-
dzēja organizēt Z.Meierovica vizīti
Francijā. Ministrs uzturējās Parīzē no
9. līdz 15. jūlijam. Šajā laikā viņam
bija sarunas ar Valsts prezidentu G.Du-
mergu, ārlietu ministru A.Briānu, Ār-

³⁴³ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 340. lpp.

³⁴⁴ Počs K. "Sanitārā kordona" valgos, 216.lpp.

lietu ministrijas ģenerālsekretāru F. Bertelo, kas, kā norāda E. Andersons, "no 1914. līdz 1932. gadam, publiski neredzams un nedzirdams, faktiski dik-tēja franču ārpolitikas kursu", un poli-tiskā departamenta direktoru Ž. La-rošu. A. Briāns tikšanās laikā ar Rīgas viesi vēlreiz pasvītroja, ka Francija arī turpmāk vēlas aizsargāt Polijas austru-mu robežas un nepielaidīs noslēgto starptautisko līgumu grozīšanu, papil-dinot tos vienīgi ar jauniem drošības aktiem. Lai gan Z. Meierovica vizītes laikā netika parakstīti ar Franciju jau-ni dokumenti, pats tikšanās un apsprie-šanās fakts ar šīs lielvalsts augstākā-jām amatpersonām bija solis uz priek-šu pozīciju noskaidrošanā un stabilu starpvalstu attiecību tālākajā attīstībā.

Latvijas valdībai joprojām sagādāja rūpes nenokārtotais parādu jautājums ar Franciju. Ministru kabinets gan so-līja maksāt par saņemtajiem kara ma-teriāliem, bet negribēja to darīt par Imantas pulkam un Troickas bataljo-nam³⁴⁵ piegādāto pārtiku. Latvijas val-dība 1925. gada 29. jūnijā norādīja, ka šīs vienības bija saformētas vēl pirms valsts nodibināšanas un atradās Sa-biedroto rīcībā, kas izmantoja tās savā cīņā pret lielniecisko Krieviju, neļau-jot latviešu karavīriem atgriezties dzimtenē, kad viņi tur bija ļoti vaja-dzīgi. Nebija arī nekāda formāla starp-valstu līguma par atlīdzību.

Pēc dzīvas sarakstīšanās pa diplomā-tiskiem kanāliem un Latvijas sūtņu tie-šām sarunām ar Francijas pārstāvjiem, izpildot Rīgas lūgumu, Parīze beidzot

piekāpās. Ār-lietu ministrs K. Ulmanis 1931. gada 15. maijā pa-rakstīja vie-nošanos ar Franciju par Latvijas kara parādu sum-mas samazi-nāšanu. Sa-skaņā ar šo

Vili Šūmani

aktu Latvijai vajadzēja samaksāt 4,5 milj. franku līdzīgās daļās piecu gadu laikā. Šo procedūru vajadzēja sākt ne vēlāk kā 1932. gada 1. jūlijā. Taču īsi pirms tam Latvijas Ārlietu ministrija telegrafēja franču ārlietu resoram, lū-dzot atlikt maksājumu kara parādu dzēšanai. Parīze piekrita, un jautājums atkal palika atklāts.

1924. gada beigās Dr. M. Valtera vietā par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaro-to ministru Francijā iecēla Vili Šūmani.

*

Viņa dzīves ceļš sācies 1887. gada 24. aprīlī Džūkstes pagastā lauksaimnieka ģi-menē. Acīmredzot zemnieciskā izcelsme li-ka latviešu jauniešiem doties uz tālo Mas-kavu, lai vispirms tur pabeigtu lauksaim-niecības vidusskolu, bet pēc tam turpat stu-dētu agronomiju. Taču V. Šūmanim pagāt-nē bija "nāves grēks" — piedalīšanās 1905. gada revolūcijā. Tas lika viņam izšķirties par emigrāciju, lai studijas pabeigtu tur. 1910. gadā V. Šūmanis saņēma Sanktgalle-nes tirdzniecības augstskolas diplomu Švei-cē. Sekoja darbs mītnes zemē, bet pēc tam jaunais tirgzinis devās uz Marseļu Franci-

³⁴⁵ Imantas pulks — latviešu nacionālā karaspēka vienība, ko sāka formēt 1918. gada novembrī Vladivostokā pulkveža J. Kureļa vadībā. Pulks bija pakļauts Sabiedroto Sibīrijas karaspēka virspavēlniekam franču ģen. M. Žanēnam. Tas veica sardzes un garnizona dienestu Vladivostokā, kā arī pārvaldīja Antantes karamateriālu sūtījumus Kolčaka armijai, 1919. gada beigās pulkā bija 74 virsnieki un vairāk nekā 1100 kareivju. 1920. gada sākumā viņus pa daļām ar kuģiem pārveda uz Latviju.

Troickas bataljons — latviešu nacionālā karaspēka daļa. Sākta formēt Samārā 1918. gada oktobrī. Pēc tam izvietojās Troickā (Orenburgas gub.), kur pildīja sardzes dienestu. Tad apsargāja Transsibīrijas dzelzceļu. Ar kaujām atkāpās uz austrumiem, 1920. gada jūnijā nonākot Vladivostokā. Vairāk nekā tūkstotis bataljona karavīru pa jūras ceļu atgriezās Latvijā. Bataljonu visu laiku komandēja kapteinis P. Dardzāns.

jā, kur strādāja privātfirmās un Krievijas ģenerālkonsulātā.

Tomēr ilgas pēc dzimtenes ņēma virsroku pār labas ārzemju karjeras izredzēm, un V.Šūmanis atgriezās Krievijā, kur drīz vien nokļuva armijā, jo ritēja Pirmais pasaules karš. Dienests sākās krievu daļās, bet kopš 1916. gada turpinājās latviešu strēlnieku rezerves pulkā Valmierā. Jādomā, ka viņa revolucionārā pagātne un akadēmiskā izglītība bija pamats, lai pēc carisma gāšanas V.Šūmani ieceltu par Valmieras apriņķa priekšnieku. Šajā amatā viņš sabija līdz lielnieku apvērsumam 1917. gada rudenī.

Taču V.Šūmanim bija kopējs ceļš nevis ar Krievijas jaunajiem saimniekiem, bet gan ar neatkarīgo Latviju, kuras Pagaidu valdība 1918. gada beigās iecēla viņu par Jelgavas apriņķa priekšnieku. Tiesa, te strādāt neiznāca ilgi, jo lielnieki uzvarēja arī Zemgalē.

Pēc Rīgas atbrīvošanas 1919. gada maijā V.Šūmanis brīvprātīgi iestājās nacionālajā armijā, kur strādāja Baloža brigādes štāba kancelejā līdz tā paša gada jūlijam, kad sākās viņa darbs Latvijas diplomātiskajā dienestā sešās valstīs vairāk nekā 20 gadu garumā.

V.Šūmanis stāvēja pie Latvijas ārlietu resora šūpuļa: ar Z.Meierovica 1919. gada 29. jūlija pavēli Nr. 1 viņš tika iecelts par Ārlietu ministrijas kancelejas pārvaldnieku, skaitot no 14. jūlija.³⁴⁶ Tā paša gada rudenī šo struktūrvienību pārdēvēja par vispārējo departamentu, pēc tam — par administratīvi juridisko departamentu. Sekoja politiski ekonomiskā departamenta direktora amats (1921—1924) un Latvijas sūtņa krēsls Romā (1924—1926).

*

V.Šūmanis 1926. gada 1. decembrī iesniedza Francijas prezidentam G.Dumbergam M.Valtera atsaukšanas grāmatu un savas akreditācijas pilnvaras. Par akreditācijas norisi jaunais sūtnis informēja Latvijas ārlietu resora vadītāju K.Ulmani. V.Šūmanis atzī-

mēja, ka, salīdzinot ar Romas grezno un komplikēto akreditācijas ceremoniju, Parīzē viss noritēja daudz vienkāršāk. Sūtni ar sūtniecības personālu aizveda uz Elizejas pili ar automobiļiem agrāko kariešu vietā. Atcelts jātnieku eskorts, tikai pastiprināta policija starp sūtniecību un prezidenta pili. Tās pagalmā karaspēka daļa atdod sūtnim godu. Himnas spēlēšana ir atcelta.³⁴⁷

Interesanti atzīmēt, ka pirms šīs sava veida atskaites V.Šūmanis lūdza Latvijas Ārlietu ministriju informēt viņu, vai Ministru kabinetam jeb Valsts prezidentam ir kāda sevišķa vēlēšanās par akreditācijas runas saturu. Ja nav, tad lūdza sniegt vismaz vispārējus norādījumus attiecībā uz runas toni — vai tam jābūt sirsnīgam, draudzīgam vai neitrālam.³⁴⁸

Saskaņā ar Valsts prezidenta G.Zemgala 1928. gada 10. februāra rīkojumu V.Šūmanis tika iecelts par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru arī Spānijā un Portugālē.³⁴⁹ Tā paša gada 12. maijā viņš iesniedza M.Valtera atsaukšanas, kā arī savus akreditācijas dokumentus Spānijas karalim. Audiencē piedalījās spāņu ārlietu ministrs un galma ļaudis. Saruna nebija tik plaša kā, piemēram, Romā. Tūliņ pēc tam V.Šūmani un citus latviešu diplomātus pieņēma Spānijas karaliene un karaļa māte.

Z.Meierovics jau 1925. gadā bija pārsniedzis maršalam F.Fošam un citiem franču virsniekiem Latvijas ordeņus. Savukārt V.Šūmanis 1927. gada 11. novembrī nodeva Lāčplēša Kara ordeni varonīgajai Verdenas pilsētai, kuras aizstāvēšanā bija piedalījušies arī latviešu karavīri. Vienlaikus V.Šūmanis teica runu, kas ļoti nepatika vāciešiem.

³⁴⁶ LVVA, 2570 f., 14.apr., 1534.l., 366.lp.

³⁴⁷ Turpat, 279.lp.

³⁴⁸ Turpat, 280.lp.

³⁴⁹ Turpat, 198.-199.lp.

Laikā, kad pasaules ekonomiskā krīze jau nopietni ietekmēja ASV, Lielbritāniju un Vāciju, saimnieciskās lejupslīdes vēl maz skartā Francija izmantoja iespēju, lai palielinātu savu politisko un ekonomisko ietekmi Eiropā. Tās plāni ietvēra arī Baltijas valstis. V.Šūmanis 1930. gada 19. novembrī rakstīja: "Francija ļoti labprāt redzētu un apsveiktu cieša militāra bloka nodibināšanos starp Poliju un Baltijas valstīm." Šis grupējums, protams, atrastos Francijas tiešā vadībā, tai netieši aizstāvēt arī Latviju, Lietuvu un Igauniju.

Ar politiku roku rokā gāja saimnieciskā ekspansija. Franču uzņēmēji interesējās par spēkstacijas būvi uz Daugavas, dažādu materiālu piegādi Latvijai un citādām saimnieciskās aktivitātes iespējām. K.Ulmanis, būdams pēc ilgāka laika atkal Ministru prezidents, 1931. gada 8. maijā lūdza V.Šūmanim uzzināt no Francijas ārlietu ministra A.Briāna, vai Parīzes valdība un bankas nolēmušas "izrādīt lielāku interesi un aktivitāti pie mūsu saimnieciskās dzīves" un "vai varētu sagaidīt franču kapitālu ieplūdumu Latvijas bankās un uzņēmumos", kur franču kapitāli "atrastu labas un izdevīgas novietošanas iespējas". Francija tomēr nebija spējīga nodibināt sev kaut cik nozīmīgu stāvokli Latvijas ekonomikā.

No 1930. līdz 1933. gadam Francija ieņēma tikai sesto vietu Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījumos (44% no kopsummas — 3,8% no importa, 5,2% no eksporta). Investīciju ziņā Latvijas akciju sabiedrībās tā atradās pat astotajā vietā.³⁵⁰

Francijas valdošās aprindas daudz nerēķinājās ar Latvijas saimnieciskajām interesēm.

Tajā skaitā arī ar spēkā esošo tirdzniecības līgumu. Latvijas Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītājs L.Ēķis 1933. gada 3. oktobrī rakstīja sūtnim Parīzē F. Cielēnam, ka Latvija iespējamības robežās atbalsta Francijas importu, bet no tās puses "saņemam tikai jaunus ierobežojumus un arvien rigorozāku (bargāku – R.T.) kontingentu un aizlieguma sistēmas piemērošanu". Latvijas Finanšu ministrijas tirdzniecības un rūpniecības departaments 5. oktobrī informēja Ārlietu ministriju, ka, "neraugoties uz pastāvošām līgumiskām saistībām, kādas pastāv starp abām valstīm, Francija *autonomā* ceļā pasliktina mūsu tirdzniecības stāvokli, kā vienas Francijai tīkas. (...) *Francija diezgan brutāli spiež Latviju uz tirdzniecības līguma revīzijas sarunām*. Var gadīties, ka tādā veidā mūs beigās arī piespiedīs (jaunu līgumu noslēdza 1937. gadā – R.T.)"³⁵¹

Par akreditēšanos pie Francijas prezidenta F. Cielēns stāsta savās atcerēs: "Aizgāju vizītē pie ārlietu ministrijas protokola šefa un lūdzu viņu noteikt akreditēšanās ceremoniju līdz 14. jūlijam, lai varētu oficiāli piedalīties Francijas nacionālajos svētkos. Viņš manu lūgumu ievēroja. Pati ceremonija Elizejas pilī noritēja sekojoši. Uz Latvijas sūtniecības namu atbrauca ārlietu ministrijas protokola šefs greznā limuzīnā 20 kavalēristu pavadībā. Viņš mani aizveda uz Francijas valsts prezidenta mītni. Tā bija plaša vienstāva ēka, savā ārienē arhitektoniski neimpozanta, bet iekšienē grezni dekorēta dārgiem paklājiem un gobelēniem, vērtīgām stila mēbelēm un gleznām. Tur spīdēja māksla, tradīcijas un arī bagātība.

Greznā uniformā tērpies ordeņiem ap-

³⁵⁰ Leits A. Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929–1939). – Rīga, 1958, 83., 145.lpp.

³⁵¹ Leits A. Buržuāziskā Latvija imperiālistisko lielvalstu ekonomiskajā atkarībā (1919–1940): Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1984, 61.–63.lpp.

krautais protokola šefs, kopā ar tāpat tērptiem prezidenta kabineta šefu un ad-jutantu, ieveda mani kādā zālē, kur jau gaidīja valsts prezidents Albērs Lebreus un divi viņa tuvākie līdzstrādnieki. Nolasīju savu ceremoniālo runu, kas bija tradicionālās frāzēs sacerēta. Uzsvērti skanēja mani vārdi, ka gribu pielikt visas pūles, lai tuvinātu Franciju politiski un kulturāli Latvijai un Latviju Francijai. Teksts bija sakoncentrēts tā, lai augstākais piecās minūtēs viss būtu pateikts.

Uz manu runu tāpat ceremoniālās frāzēs atbildēja valsts prezidents, solot man visu savu labvēlību un atbalstu manu mērķu sasniegšanā. Pēc tam 15 minūšu sarunā prezidents apprasījās par Latviju, tās valsts prezidentu un arī mani personīgi. Viņš sevišķi interesējās par to, kur un kad es tik labi iemācījos franciski. Prezidents Lebreus bija ļoti vienkāršs un elegants visā ceremonijas laikā. Pēc profesijas inženieris, mazāk izvirzījies kā aktīvs politiķis, tomēr visi viņu cienīja kā ļoti taktisku un godprātīgu valstsvīru.³⁵²

Oficiālo vizīti pie Francijas ārlietu ministra Ž.Pola-Bonkūra F. Cielēns centās izmantot, lai pārrunātu arī dažus starptautiskus jautājumus. Viņš ievadīja sarunu par jauno stāvokli, ko bija radījusi Hitlera nākšana pie varas, gribot uzmināt, kā Francijas valdība skatās uz viņa tieksmēm revidēt stāvokli Eiropā, īpaši tās austrumu daļā, kas radies pēc Pirmā pasaules kara. F. Cielēns diemžēl neatrada dzirdīgas ausis savam Baltijas valstu drošības garantijas projektam. Ministrs, lietojot izmeklētas frāzes, ātri skaidroja savu līniju un patētiski nobeidza: "Uzturēt mieru ir pats galvenais sociālistu un

demokrātu uzdevums!" (Ž.Pols-Bonkūrs bija sociālists – R.T.). Viņam nebija ko atbildēt F.Cielēna vaicājumam, ko darīs Francija, kad Hitlera Vācija kļūs stipra. Par tādu plānu namatēvam nebija ko sacīt. F.Cielēns raksta: "Es aizgāju no ārlietu ministra lepnā kabineta stipri vīlies par varenās Francijas konkrēto ārpolitiku."³⁵³

Viņš sapratās labāk ar franču Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru A. Ležē, kas faktiski bija galvenā persona šajā resorā. Viņš izskaidroja, kāpēc Francija vēl nav izstrādājusi drošības nosargāšanas programmu, kas atbilstu jaunajam starptautiskajam stāvoklim. F.Cielēns ierosināja, lai Francija iesaista vienā politiskā un militārā blokā ne tikai Poliju un Čehoslovākiju, bet arī Padomju Savienību un Baltijas valstis. Ģenerālsekretārs uz to atbildēja, ka tā ir interesanta doma, bet pāragra. Pagaidām Eiropai vēl nekas nedraud. F. Cielēns secināja, ka "pats ministrs mazāk izprot tagadējo starptautisko stāvokli nekā viņa vadītās ministrijas ģenerālsekretārs"³⁵⁴

Ļoti sirsnīga bija sūtņa vizīte pie Francijas Nacionālās sapulces prezidenta radikāļa un radikālsociālista Edvarda Erio. Viņš jau šo to zināja par Latviju, pilnīgi izprata Hitlera briesmas un atzina, ka nepieciešams pulcēt vienā blokā visus spēkus pret fašistisko Vāciju, PSRS ieskaitot. Iesaistot Maskavu savienībā ar Franciju un Poliju, E.Erio atzina vajadzību starptautiski garantēt Baltijas valstu neatkarību kā no Vācijas, tā Krievijas. Kad Francijas valstsvīrs brauca uz Maskavu zondēt franču un krievu sadarbības iespējas, F.Cielēns ielūdza viņu atceļā apmeklēt Latviju, ko viņš arī izdarīja.³⁵⁵

³⁵² Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 138.lpp.

³⁵³ Turpat, 140.lpp.

³⁵⁴ Turpat

³⁵⁵ Turpat, 141.lpp.

E.Erio viesojās Rīgā 1933. gada 10. un 11. septembrī. Rīdzinieki uzņēma viņu ar lielu sajūsmu. Ciemiņš apmeklēja Brāļu kapus un Franču liceju, kā arī atklāja piemiņas plāksni A.Briānam viņa vārdā nosauktajā ielā. Augstais viesis brokastoja kopā ar Saeimas prezidiju un ārlietu komisiju un piedalījās par godu viņam rīkotajā dinejā, kurā ieradās visa Latvijas valdība. Iepriecinātais E.Erio apsolīja Latvijai vajadzības gadījumā tiešu un reālu atbalstu.

1934. gada februārī G. Dumerga vadībā Francijā nodibinājās jauna labā spārna valdība, kurā par ārlietu ministru kļuva agrākais šā resora galva Ž. Bartū, enerģisks un tālredzīgs politiķis. Pēc mēneša viņš pieņēma F. Cielēnu. Ministrs pavēstīja viesim, ka, neskatoties uz Francijas mēģinājumiem pārliecināt Angliju par Baltijas valstu starptautiskās garantijas nepieciešamību, tā tomēr kategoriski atteikusies uzņemties konkrētas saistības ar militāru spēku nodrošināt šo zemju neatkarību un teritoriālu neaizskaramību. Padomju Savienība un Polija uz Francijas ierosinājumu atbildējušas pozitīvi, bet Vācija izvairoties dot atbildi. Šādos apstākļos Francija tomēr gribot turpināt savu iniciatīvu arī bez Anglijas piedalīšanās, mazliet grozot iespējamā pakta formu. Baltijas valstu garantijas līgumu parakstītu tās pašas un kaimiņi – Padomju Savienība un Vācija. Pēc tam Francija ar atsevišķu diplomātisku aktu dotu savu virsgarantiju līgumā paredzētajai drošības garantijai, kas faktiski tai uzliktu pienākumu sargāt Baltijas valstis. F. Cielēns raksta: “Es pateicos (..) Bartū par viņa pūlēm šī jautājuma risināšanā un lūdzu turpināt šo darbu.”³⁵⁶ Diemžēl tas netika darīts, jo negēlīga terorista

lode 1934. gada 9. oktobrī izdzēsa Ž. Bartū dzīvību. Tā šis utopiskais plāns ir palicis tikai F.Cielēna atmiņā (vismaz vēstures literatūrā nav gadījies lasīt par tādu).

F.Cielēns tāpat kā viņa priekšgājēji bija Latvijas sūtnis arī Madridē un Lisabonā. 1933. gada novembra sākumā viņš akreditējās pie Spānijas demokrātiskās republikas valsts prezidenta. Tad pāris dienu braukāja pa pilsētu vizītēs pie oficiālām personām, pieņēma spāņu žurnālistus, sniedzot franču valodā plašu interviju par Latviju, tās politisko un kultūras stāvokli.

Nepatīkamāk sociāldemokrātam F.Cielēnam bija Lisabonā, kur attiecīgos dokumentus vajadzēja iesniegt vienam no militārās diktatūras vadoņiem valsts prezidentam ģen. A.Karmonam. Pēc akreditēšanās sūtnis steidzīgi izstāgāja nepieciešamās vizītes, lai ātrāk atbrīvotos pilsētas un zemes apskatei.

F.Cielēna memuāros nav nekādu ziņu par viņa kaut kādu praktisku darbību šajās Ibērijas valstīs. Tas vedina domāt, ka visi viņa pūliņi bija veltīti gallu zemei.

F.Cielēnam nebija lemts ilgi darboties Latvijas diplomātijas frontē. Viņš nevarēja pieņemt antikonstitucionālo 15. maija režīmu un tāpēc 1934. gada jūnijā lūdza Ministru prezidentu un ārlietu ministru K.Ulmani atbrīvot viņu no ieņemamā amata.

Aizgājis sūtnim pienākošajā viena mēneša ilgā atvaļinājumā un augustā izdarījis visas nepieciešamās atvaļināšanās vizītes, F.Cielēns beidza diplomāta darbu. Viņš par savām Latvijas ārpolitiskajā dienestā pavadītajām pēdējām dienām raksta: “Visur atklāti paziņoju, ka Latvijā noticis nelikumīgs apvērsums, kas nodibinājis diktatūru, tāpēc es

³⁵⁶ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 146.lpp.

atstāju sūtņa amatu. Viens otrs, no kā atvadījos, vēl siki izprasīja, kā noticis apvērsums un kas to realizējis.

Sevišķi gribu šeit minēt atvadišanos no ārlietu ministra (..) Bartū. Viņš neliekuļoti pateicās par manu ierosinājumu nodrošināt Baltijas valstis ar starptautisku garantiju. Bartū man sirsnīgi jautāja, ko es esot nodomājis tālāk darīt. Atbildēju, ka palikšu par politisku emigrantu un ceru nopelnīt maizi savai ģimenei ar žurnālistiku.³⁵⁷

Attiecības ar Itāliju un Vatikānu

Saskarsme ar šīm valstīm attīstījās Latvijai viscaur labvēlīgi jau kopš Parīzes miera konferences laika. Itālijas pārstāvis šajā forumā grāfs Karlo Sforca atbalstīja Baltijas valstu neatkarības atzīšanu, vācu karaspēka izvākšanu, baltiešu delegātu pielaišanu konferencē utt. Dr. M.Valters, pirmais Latvijas sūtnis Romā, raksturojis viņu kā intelektuālu un gaišredzīgu cilvēku, kas labi bija redzams viņa runās un publikācijās.

Itālija bija pirmā lielvalsts, kas starptautiskajā arēnā atklāti aizstāvēja Latvijas, Lietuvas un Igaunijas patstāvības centienus, kaut gan tā nebija saistīta ar šīm valstīm saimnieciskiem vai citādiem sakariem. Iemesli tam bija netieši. Itāļu nācija pati tika smagi cietusi citu tautu jūgā, un viņa simpatizēja mazo nacionalitāšu brīvības centieniem. Itāļi jutās arī savu sabiedroto smagi piekrāpti Pirmajā pasaules karā, jo viņi, lai gan zaudēja ap 700 tūkstoš kritušo, neieguva gandrīz nekādas kolonijas vai cita veida kompensācijas.

Vēl pirms Latvijas starptautiskas atzīšanas Z.Meierovica vadītā delegācija, teica ministrs Satversmes sapulces III sesijas 8. sēdē 1921. gada 18. februārī, 1920. gada beigās Romā atrada "neparastu un negaidītu sirsnību". Tālās, maz pazīstamās zemes viesus pieņēma visaugstākajā līmenī: karalis Viktors Emanuēls III, ministru prezidents Džovanni Džoliti, parlamenta priekšsēdētājs Enriko de Nikola, jaunais ārlietu ministrs, jau minētais K.Sforca un citi. "Mēs patiesi redzējām," secināja Z.Meierovics, "ka nav divu domu par Baltijas valstu atzīšanu Itālijā."³⁵⁸ Itālija bija arī vienīgā lielvalsts, kura 1920. gada decembrī atbalstīja Baltijas zemju lūgumu uzņemt tās Tautu Savienībā. Ne jau gadījuma pēc M.Valters vairākkārt lūdza Z.Meierovicu uzņemt Itālijas pirmo diplomātisko pārstāvi Rīgā M.Vivalbu 1920. gadā pienācīgā līmenī.

M.Valters, 1921. gada jūnijā kļūstot no *chargé d'affaires* par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Romā, kā tas pienācās, iesniedza savas akreditācijas grāmatas Viktoram Emanuēlam III. Sūtnis, informējot Z.Meierovicu par šīs ceremonijas norisi, atzīmēja, ka "karalis atminējās visos sīkumos jūsu apmeklējumu".

Kad Z.Meierovics mēģināja noskaidrot lielvalstu pozīcijas eventuāla padomju uzbrukuma gadījumā Baltijas valstīm, pat Itālijas ministru prezidents diktators Benito Musolīni kā vienīgais 1923. gada 20. novembrī atbildēja ar personīgu vēstījumu, ka Roma tādā gadījumā nepaliks neieinteresēta un atbalstīs baltiešus. Palika tikai jautājums — kādu atbalstu un kā. 1924. gadā itāļu karakuģi pirmo reizi viesojās Baltijas

³⁵⁷ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 165.lpp.

³⁵⁸ Z.A.Meierovics, 342.-343.lpp.

V.Munters, Z.Meierovics un V.Šūmanis (no kreisās) Romā 1925.gadā

valstu un pat krievu ostās. Nākamajā gadā trīs tolaik vismodernākie Itālijas iznīcinātāji apciemoja Latviju. Šādas vizītes turpmāk gan nenotika, jo Latvija nebija tik bagāta, lai sūtītu savus karakuģus uz tālo itāļu zemi.

M.Valters, būdams caurcaurēm īsts demokrāts, vērtēja Musolini vadīto fašistisko kustību kritiski. Ziņojumā Latvijas Ārlietu ministrijai 1921. gada vidū viņš konstatēja, ka, pirmkārt, "fašisti ir nacionālisti, varētu teikt, nacionālistu jaunatne, kura cenšas uzņemt aktīvu cīņu ar komunismu, pieņemot komunistu saucienus uz pilsoņu karu", otrkārt, "viņu programmas priekšgalā (ja par tādu jau varētu runāt) ir cīņa pret katru ārēju un iekšēju ienaidnieku". Sūtņa spriedumi šajā jautājumā ar katru gadu kļuva asāki.

1924. gada vasarā, M.Valteru pārvietojot darbā uz Parīzi, Vili Šūmani iecēla par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Itālijā. Laikraksts "Latvijas Vēstnesis" 27. augustā publicēja interviju ar viņu "Latvija un Itālija". Diplomāts tajā atzīmēja, ka Itālijas apstākļi viņam nav gluži sveši. Strādājot par departamenta direktoru Ārlietu ministrijā, tie iepazīti no sūtņa M.Valtera ziņojumiem. "Ar gandarījumu konstatējam, ka Latvijas un Itālijas attiecības bijušas draudzīgas kopš diplomātisko attiecību nodibināšanas. To izkopšanā lieli nopelni piekrīt Dr. Valteram. Esmu pārliecināts, ka labas attiecības abu valstu starpā man būs iespējams uzturēt un tālāk izveidot, kas vēlams sevišķi saimnieciskā laukā, jo Itālijā, cik man zināms, var rasties pieņemīgs tirgus arī dažām mūsu eksportprecēm kā, piemēram, papīram un liņiem."

1925. gada 21. jūlijā Romā ieradās Z.Meierovics, lai apspriestu tirdzniecības konvencijas noslēgšanu un gaidāmo vācu muižnieku sūdzības izskatīšanu Tautu Savienībā par Latvijas agrāro reformu. Vienošanās parakstīja 23. jūlijā. Tā balstījās uz vislielākās labvēlības principiem un nodrošināja abu valstu pilsoņiem vienādas tiesības un privilēģijas.

Z.Meierovics Romā pirmo reizi satikās ar diktatoru B.Musolini. Pēdējais, audiencei beidzoties, iečukstēja V.Šūmanim ausīs: "Jums tiešām ir varens ārlietu ministrs." Pēc Z.Meierovica traģiskās nāves mēnesi vēlāk duce teicis sūtnim: "Meierovica personā Eiropa ir zaudējusi vienu no saviem lielajiem valstsvīriem."

Latvijas ārlietu ministrs bija citādās domās par B.Musolini, kas viņam atgādinājis slimu cilvēku. Ļoti nepaticis arī diktatora cinisms. Demokrātiski

tendētais Z.Meierovics saskatīja Itālijā lielu līdzību ar Padomju Savienību, neredzot nekādu atšķirību starp totalitāro fašistu kustību un totalitāro sociālisma sistēmu. Roma tomēr atbalstīja latviešu veikto agrāro reformu, bet par to sagaidīja Latvijas atbalstu Itālijas pēckara robežām.

1927. gadā V.Šūmani Romā nomaiņīja Pēteris Sēja.

*

Viņš, nācis šaisaulē 1880. gada 20. aprīlī Doles pagastā lauksaimnieka ģimenē, ieguvis pedagoga tiesības, mācīja bērnus šā paša pagasta draudzes skolā no 1900. līdz 1906. gadam. Kā daudzi latviešu tautskolotāji, P.Sēja bija Piektā gada revolūcijas dalībnieku pulkā. Viņš izplatīja sociālistu literatūru, piedalījās policistu atbrūošanā un pagasta rīcības komitejas organizēšanā, kur tika ievēlēts par priekšsēdētāju. Sākoties reakcijai, jauno skolotāju meklēja soda ekspedīcija, bet velti — viņš jau bija paspējis emigrēt. Cīnījās apsūdzības rakstā 1909. gadā P.Sēja figurēja kā viens no revolūcijas "vecākajiem" Doles un Katlakalna pagastā.³⁵⁹

Emigrācijā viņš, tāpat kā ne viens vien latviešu trimdinieks, cik vien atļāva laiks un līdzekļi, apguva zinības universitātēs un citās prestižās mācību iestādēs. P.Sēja studēja Cīrihē (Šveicē) vēsturi un tautsaimniecību. Pēc tam bija lektora darbs turienes Starptautiskajā tirdzniecības akadēmijā, docējot politekonomiju un tirdzniecības vēsturi.

Pirmā pasaules kara laikā P.Sēja darbojās Raiņa, F.Cielēna un citu emigrantu nodibinātajā Šveices Latviešu komitejā, kura ārzemju presē un politiskajās aprindās iestājās par Latvijas pašnoteikšanās tiesībām, kā arī protestēja pret vācu aneksijas un kolonizācijas plāniem dzimtenē. P.Sēja nostājās tā dēvēto sociālpatriotu (maziņu) pozīcijās.

Dzīvodams ilgus gadus Rietumeiropā, viņš bez jau zināmās krievu un vācu valodas iemācījās perfekti franču, angļu un itā-

ļu mēli. Vēlāk, strādājot jau diplomātiskā darbā, nāca klāt nedaudz zemākā līmenī spēņu, zviedru, dāņu un norvēģu valoda. Teicama izglītība un tikpat teicama lingvistiskā sagatavotība bija viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem, lai Z.Meierovics ieceltu P.Sēju 1920. gada 21. jūnijā par šā resora ekonomiski konsulārā departamenta ekonomikas nodaļas vadītāju.³⁶⁰

Pēteris Sēja

Ar Ministru kabineta 1921. gada 4. augusta lēmumu P.Sēja tika apstiprināts par Latvijas vēstniecības Parīzē padomnieku ar pirmā sekretāra algu. Francijas galvaspilsētā viņš ieradās 8. oktobrī un tūdaļ sāka pildīt savus dienesta pienākumus. Kā jau tas diplomātiskajā praksē pieņemts, sūtņa prombūtnes laikā viņa uzdevumus parasti veic pirmais sekretārs. Kā liecina dienesta apraksts, P.Sējam to pirmoreiz vajadzēja darīt jau no 1921. gada 14. novembra līdz 1922. gada 7. janvārim, kad sūtnis O.Grosvalds neatradās Parīzē. Savs šefs 1922. gadā vien bija jāaizstāj piecas reizes.³⁶¹

Līdztekus darbam sūtniecībā P.Sējam uzticēja pārstāvēt Latviju ne vienā vien svarīgā starptautiskā konferencē vai līdzīgā sasauksmē. Tā, piemēram, ar Ministru kabineta 1922. gada 21. jūnija lēmumu viņu pilnvaroja būt par Latvijas delegācijas locekli Parīzes dzelzceļa konferencē. Ar minēto lēmumu diplomātam tika uzticēts piedalīties kā Latvijas priekšstāvim arī bērnu higiēnas konferencē turpat. Tā paša gada oktobrī viņu pilnvaroja kā Latvijas valdības delegātu doties uz starptautisko darba konferenci Ženēvā. Ar Z.Meierovica 1923. gada 18. maija telegrammu diplomāts tika deleģēts kā valdības pārstāvis piedalīties Pastēra svinībās Strasbūrā.

³⁵⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1354.l., 327.lp.

³⁶⁰ Turpat, 277.lp.

³⁶¹ Turpat, 277.-278.lp.

P.Sēja gan kā intervējamais, gan kā autors bija, tā sakot, uz "tu" ar presi. Kad 1921. gada 23. jūnijā sāka iznākt Satvermes šapulces sociāldemokrātu mazinieku laikraksts "Darba Balss", viņš tajā, sākot jau ar pirmo numuru, regulāri publicēja ārzemju apskatus — pirmajos desmit laidienos ar parakstu, pēc tam bez. Jādomā, ka Ārlietu ministrijas vadībai nebija pa prātam, ka viņu darbinieks raksta kreisam izdevumam. 1922. gada oktobrī un novembrī šī avīze ievietoja 13(!) P.Sējas vēstules no Ženēvas, kurās viņš sīki jo sīki stāstīja par tur notikušo Starptautiskā darba biroja konferenci.

Interesanti atzīmēt, ka P.Sēja, šķiet, bija vienīgais Latvijas karjeras diplomāts, kas kandidēja parlamenta vēlēšanās, turklāt, kā jau tas pienācās piektgadniekam, kreiso — sociāldemokrātu mazinieku un lauksaimnieku savienības — sarakstā Nr.5. Laikraksts "Laukstrādnieks" 1925. gada 24. septembrī citu 2. Saeimas deputātu kandidātu vidū publicēja arī P.Sējas īsu biogrāfiju un viņa fotogrāfiju. Acīmredzot šajā sakarā avīzē jau iepriekš — 17. septembrī — ievietoja viņa rakstu "Atlīdzības jautājums baroniem un ārvalstīs". Tā autors noraidīja muižnieku apgalvojumu — it kā Latvijas agrārreforma būtu virzīta pret vācu minoritāti.

Saeimā P.Sēju tomēr neievēlēja, un vajadzēja vien turpināt diplomāta gaitas. Ar Ministru prezidenta un ārlietu ministra H.Celmiņa 1925. gada 26. oktobra pavēli viņu iecēla par Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītāju, skaitot no 1. oktobra. 1927. gada 21. maijā P.Sēju pilnvaroja parakstīt nolīgumu starp Latviju un Beļģiju par zinātniskām, literāriskām un izglītības attiecībām, bet ar Ministru kabineta tā paša gada 11. augusta lēmumu viņu apstiprināja par Latvijas delegācijas locekli Tautu Savienības pilnsapulcē 1927. gada septembrī. No 18. septembra viņš ārlietu ministra F.Cielēna uzdevumā skatījās par delegācijas priekšsēdētāju.³⁶²

30. septembrī, atgriezies no Ženēvas Rīgā, P.Sēja tūdaļ ķērās pie spalvas, un tapa

raksti "Tautu Savienības astotā pilnsapulce" un "Galvenie momenti Tautu Savienības VIII pilnsapulces darbā".³⁶³ Viņaprāt, ievērojamākais rezultāts ir pieņemta rezolūcija arbitrāžas, drošības un atbrūošānās jautājumā. Tā vispirms ieteica noslēgt arbitrāžas un neuzbrukšanas līgumus starp atsevišķām valstīm vai ieinteresētām valstu grupām. Otrkārt, jārauga panākt bruņošānās samazināšanu un vienlaikus gatavoties sasaukt atbrūošānās konferenci. Treškārt, rezolūcija uzlika par pienākumu Tautu Savienības padomei gādāt, lai, gatavojoties atbrūošānās konferencei, pētītu tos līdzekļus, kādi būtu jālieto, lai samazinātu bruņošānos līdz iespējamam minimumam. P.Sēja visnotaļ atzinīgi novērtēja F.Cielēna uzstāšanos Ženēvā 1927. gada 7. septembrī: "Mūsu ministra runa arī pieklāvās ļoti labi asamblejas (tā arī mēdza saukt pilnsapulci — *R.T.*) noskaņai un vispārējai mazo valstu akcijai. Tā tika priekšā celta izdevīgi apsvērtā momentā un atrada atzinīgu atsaukumi gan asamblejas aprindās, gan nopietnākajos ārzemju preses orgānos un, bez šaubām, Latvijas prestižam nāca stipri par labu. Tāds bija arī visu mūsu delegācijas locekļu iespaids un vienbalsīgs novērtējums." Pilnsapulces darbs rāda, secināja publikācijas autors, ka "Tautu Savienības nozīme arvienu lēni, bet progresīvi pieaug, un viņas nākotne atkarāsies no tā, ciktāl atsevišķu valstu iekšienē izveidosies apstākļi, kuri darīs internacionālo kopdarbību arvienu ciešāku un auglīgāku. Tad arī droši vien tiks sasniegts Tautu Savienības lielais mērķis — pasaules miera nodrošināšana". Otrajā rakstā P.Sēja aplūkoja sīkāk Ženēvā paveikto, atzīmējot, ka Latvijas delegācija atgriezās mājās "tajā pārliecībā, ka Tautu Savienība jau ir svarīgs un nepieciešams internacionālās dzīves faktors, ka šis faktors gan vēl daudzējādā ziņā nepilnīgs, bet ka viņš progresīvi izveidojas, attīstās un nostiprinās".

Līdzīgi kā daudzās citās valstīs, arī Latvijā 1923. gadā nodibinājās Tautu Savienības veicināšanas biedrība. Tā bija šo or-

³⁶² LVVA, 2570.f., 14.apr., 1354.l., 278.lp.

³⁶³ Laukstrādnieks, 1927, 20.okt.; Izida, 1928, 1.nr., 3.-10.lpp.

ganizāciju starptautiskās apvienības locekle un piedalījās tās ik gadu organizētajos kongresos (asamblejās). Biedrību XI kongresā, kas notika Berlīnē no 1927. gada 24. maija līdz 1. jūnijam, Latvijas organizāciju pārstāvēja prof. P.Mincs un P.Sēja. Pēdējais par šo forumu publicēja plašu pārskatu Latvijas TS veicināšanas biedrības rakstu II sējumā, kas iznāca Rīgā 1928. gadā, detalizēti aplūkojot Berlīnē apspriesto un nolemto.

Kongresa darbs noritēja plenārsēdēs un 5 komisijās (iekšējie jautājumi, audzināšanas jautājumi un propaganda, nacionālās minoritātes, ekonomiskie un sociālie jautājumi, politiskie un juridiskie jautājumi). P.Sēja piedalījās visās piektās komisijas sēdēs, kā arī debatēs. Viņa vērtējumā minētā komisija bija "vissvarīgākā". Tā iesniedza kongresam rezolūciju, kas ieteica "visās pasaules malās, kur vien iespējamas diferences starp atsevišķām valstīm, noslēgt neuzbrukšanas un arbitrāžas līgumus zem Tautu Savienības kontroles (..), lai nostiprinātu mieru". Kongress pieņēma arī rezolūciju attiecībā uz atbrūpošanos, kurā ieteica, lai "visas TS veicināšanas biedrības dara iespējamo, iespaidojot sabiedrisko domu nest visus iespējamus upurus, lai panāktu bruņošanās ierobežojumu".

*

Kad bija Rīgā pavadīti divi gadi, atkal pienāca laiks aut ceļam kājas: ar Valsts prezidenta G.Zemgala 1927. gada 5. novembra rīkojumu P.Sēja tika iecelts par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Itālijā, skaitot no 1. novembra. Romā viņš ieradās 20. novembrī un jau 5. decembrī iesniedza savu akreditēšanas rakstu Itālijas karalim. Tā kā naudas Latvijai joprojām bija maz, lai atvērtu jaunas pārstāvniecības ārzemēs, kā tas diplomātiskajā praksē bija pieņemts, ar G.Zemgala 1928. gada 21. janvāra rīkojumu P.Sēja tika iecelts par Latvijas ārkārtējo

sūtni un pilnvaroto ministru arī Albānijā, Grieķijā un Bulgārijā. 3. aprīlī viņš iesniedza savus akreditēšanas dokumentus Albānijas Valsts prezidentam, 15. jūnijā — Grieķijas Republikas prezidentam un 21. jūnijā — Bulgārijas karalim.³⁶⁴

Latviešu diplomātam nebija grūti strādāt mūžīgajā pilsētā, jo Latvijas attiecības ar Itāliju gan šajā laikā, gan arī agrāk, kā jau bija teikts, attīstījās normāli, pat labi. Strādājot Romā, P.Sēja, tāpat kā viņa priekšgājēji, piedalījās ne vienā vien Latvijas un iepriekš minēto valstu kopēju ārpolitisku dokumentu izstrādāšanā un parakstīšanā, kā arī reprezentēja savu zemi vairākās starptautiskās konferencēs. Uzskatāmības labad tikai daži piemēri. 1932. gada 8. janvārī viņam tika uzdots apmainīt ratifikācijas grāmatas līgumam ar Itāliju par izlīgšanu un strīdu nokārtošanu tiesiskā ceļā, bet tā paša gada 4. martā — pilnvarots parakstīt konsulāro konvenciju starp abām valstīm. 1931. gada 24. martā Romā notika lauksaimniecības valstu konference, kurā P.Sēju kā Latvijas delegātu ievēlēja par tās prezidentu. Ar 1932. gada 22. augusta pilnvaru viņam uzticēja piedalīties Starptautiskā lauksaimniecības institūta pilnsapulcē Romā. Ārlietu ministrs K.Ulmanis 1933. gada 4. aprīlī telegrafēja sūtnim, ka saziņā ar Saeimas priekšsēdētāju Dr. Paulu Kalniņu nolemts — viņam jābūt klāt interparlamentārajā tirdzniecības konferencē.³⁶⁵

P.Sēja savā ziņojumā Ārlietu ministrijai Rīgā 1930. gada 7. februārī rakstīja, ka Itālijas attiecības ar visām Baltijas valstīm iepriekšējā gadā bijušas ļoti labas, bet manīta Itālijas tuvināšanās Polijai, kas, protams, nepati-

³⁶⁴ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1354.l., 278.-279., 282.lp.

³⁶⁵ Turpat, 281.-282.lp.

ka Lietuvai. Itāļu presē un politiskajās aprindās lielu nemieru radījusi divu PSRS karakuģu demonstrācija Vidusjūrā un tendence tuvināt slāviskās valstis — Krieviju un Dienvidslāviju. Šajā sakarā nemiers manīts arī Grieķijā. Tāpēc Itālija sāk uzskatīt Baltijas valstis par līdzsvara faktoru starptautisko spēku konstelācijā.

Ar Balkānu valstīm, kur P.Sējam arī vajadzēja strādāt, Latvijai nebija ciešāku attiecību. Izpalika arī nopietni tirdznieciski kontakti. Viņš 1933. gada 4. aprīlī rakstīja, ka "saimnieciskie sakari atduras uz Latvijas finansiālo, resp., kredītu vājumu un pašu rūpnieku organizēšanās un iniciatīvas trūkumu". P.Sēja savu pilnvaru laikā vien Latvijas valdības vārdā noslēdza un 1933. gadā parakstīja līgumu starp Latviju un Bulgāriju par izlīgšanu, strīdu nokārtošanu un arbitražu.

Jauns posms Latvijas un Itālijas sakarsmē sākās 1933. gada rudenī, kad P.Sēju nomainīja romāņu filoloģijas prof. Dr. Arnolds Spekke un par fašistiskās Itālijas politisko iekārtu sāka aktīvi interesēties topošais Latvijas diktators K.Ulmanis.

Tā kā Latvijas iedzīvotāju vidū, īpaši Latgalē, bija daudz katoļu, jau Pagaaidu valdībai un Ārlietu ministrijai vajadzēja pēc iespējas operatīvi noregulēt attiecības atbilstoši valsts un ticīgo interesēm kā ar vietējo garīdzniecību, tā ar Svēto Krēslu Vatikānā.

Valdībai, 1919. gada jūlijā pārnākot atpakaļ no Liepājas uz Rīgu, no Kurzemes atgriezās arī Tautas padomes loceklis, bijušais Pēterburgas garīgā semināra profesors Jāzeps Rancāns. Viņam, kuru Ministru kabinets 4. oktobrī iecēla par savu pārstāvi pie Svētā Krēsla, katoļu baznīcas vadības uzdevumā vajadzēja ar ziņojumu doties uz Romu. Bermonta avantūra braucieni

novilcināja, un J.Rancāns, kā arī speciālists baznīcas tiesībās Ārlietu ministrijas juriskonsults Hermanis Albats varēja doties ceļā tikai vēlā rudenī. Viņu uzdevums bija lūgt Latvijas valsts atzīšanu, Rīgas arhibīskapijas atjaunošanu un latviešu tautības garīdznieka iecelšanu virsgana — arhibīskapa amatā.

Pāvests Benedikts XV atbraucējus pieņēma 22. novembrī, uzklusot J.Rancāna ziņojumu un delegācijas prasības. Vatikāna valsts sekretārs Pietro Gasparri 1920. gada 16. janvārī informēja K.Ulmani, ka Svētais Krēsls atzīst Latvijas valdību kā neatkarīgu valdību *de facto*, un solīja apspriest citus lūgumus.

J.Rancāns un H.Albats pēc atgriešanās Rīgā izstrādāja konkordāta — līguma projektu ar Vatikānu par katoļu baznīcas stāvokli Latvijā. Svētais Krēsls atzina Latviju *de iure* 1921. gada 10. jūnijā. Pēc gada — 1922. gada 30. maijā — Ministru prezidents un ārlietu ministrs Z.Meierovics un P.Gasparri parakstīja konkordāta tekstu. Latvijas valdība ar šo līgumu atzina katoļu reliģijas brīvību un katoļu baznīcas juridiskās personas tiesības, solīja Rīgas bīskapa vajadzībām nodot piemērotu baznīcu, dibināt katoļu garīgo semināru un atzīt katoļu baznīcas un īpašumu imunitāti.

Latvijas Satversmes sapulce ratificēja konkordātu ar 74 pret 40 balsīm, 3 deputātiem atturoties. 1922. gada 3. novembrī Romā apmainīja ratifikācijas dokumentus.

Saeima 1923. gada 23. aprīlī nolēma nodot Rīgas katoļu bīskapam Jēkaba katedrāli, bet evaņģēliski luteriskās baznīcas bīskapam atļaut lietot vācu draudzes rīcībā esošo Doma katedrāli. Tā paša gada 25. oktobrī pāvests Pijis XI paaugstināja Rīgas bīskapu Antoniju Springoviču par arhibīskapu un da-

žas dienas vēlāk J.Rancānu iecēla par viņa palīgu un titulāro bīskapu.

1925. gada 24. jūlijā pāvests pieņēma Z.Meierovicu. Viņš atcerējās ministru no saviem vizitācijas laikiem Rīgā. Pījs XI izteica apmierinātību ar katoļu baznīcas stāvokli Latvijā un valsts politiku reliģiskos jautājumos.

Latvijas katoļus ārzemēs parasti pārstāvēja J.Rancāns. 1928., 1933. un 1938. gadā viņš ieradās pie pāvesta ar ziņojumiem par katoļu baznīcas stāvokli Latvijā. Kā Saeimas un Rīgas arhidiecēzes pārstāvis bīskaps piedalījās starpparlamentāros kongresos Romā un Ženēvā, kā arī dažādās starptautiskās konferencēs. J.Rancāns, ievēlēts pēc kārtas visās četrās Saeimās un pēdējās trijās kā priekšsēdētāja biedrs, visu laiku bija viens no darbīgākajiem parlamenta ārlietu komisijas locekļiem.

Latvijas un ASV saskarsme

ASV, tāpat kā Anglija un Francija, bija valsts, kura visvairāk palīdzēja Latvijai gan materiāli, gan morāli nosargāt tik grūti izcīnīto neatkarību. To labi saprata Latvijas ārpolitikas vadītāji ar Z.Meierovicu galvgalī, cenšoties nodibināt iespējami plašas un lietišķas attiecības ar dižo aizokeāna zemi. Tā kā līdzekļu trūkuma dēļ nebija domājams atvērt sūtniecību dolāru citadelē, jau 1919. gada augustā tika nodibināts Latvijas goda konsulāts Ņujorkā, kuru vadīja t.s. veclatvietis, pirmās paaudzes emigrants uzņēmējs Jānis Kalniņš.

Pirmais Latvijas karjeras konsuls ASV bija Arturs Lūle, kuru par tādu iecēla Ministru kabinets 1921. gada 29. decembrī³⁶⁶. Pirms tam — kopš 1920.

gada 5. jūnija — viņš strādāja par Ārlietu ministrijas ekonomiski konsulārā departamenta direktora palīgu.

1921. gada martā par neoficiālu sūtni sāka strādāt

Arturs Lūle

Ludvigs Sēja. Abu diplomātu pirmais uzdevums bija panākt, lai ASV pēc iespējas ātrāk atzītu Latviju *de iure*. Pirmais palīgs viņiem šajā jautājumā bija Amerikas Latviešu tautiskā savienība. 1921. gada 31. maijā latviešu delegāciju pieņēma ASV prezidents V.Hardings un ārlietu ministrs Č.Hjūzs. Baltiešu intereses aizstāvēja arī republikāņu partijas un Senāta ārlietu komisijas vadītājs H.Lodžs, atsevišķi diplomāti, žurnālisti un biznesa pārstāvji. Amerikāņus, cita starpā, imponēja, ka Latvijas premjers K.Ulmanis bija beidzis Nebraskas universitāti, strādājis tur kā lektors un vēlāk bijis pienotavas īpašnieks Teksasā. Avīze "The Evening Post" jau 1919. gada decembrī rakstīja, ka Ulmanis ir "apmēram 45 gadus vecs, smagnēji liels, gludi skūts, viņa mati pelēki kā tērauds, acis zilas, drošas un laipnas. Viņš atgādina turīgu vidējo Rietumu zemturi. Viņš (..) runā brīvi angļiski, ir amerikāņu meitožu dedzīgs apbrīnotājs un amerikāņu demokrātijas apustulis saviem latviešu patriotiem. Viņš ir visur pirmais un pēdējais un vienmēr latvietis, un visu savu enerģiju veltī tikai latviešu interesēm. Viņa mērķis ir nodrošināt pilnīgu un mūžīgu Latvijas neatkarību"³⁶⁷.

³⁶⁶ LVVA, 2570.f., 14.apr., 938.l., 16.lp.

³⁶⁷ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 356.lpp.

ASV beidzot 1922. gada 28. jūlijā oficiāli atzina triju Baltijas valstu neatkarību *de iure*. L.Sēja 28. septembrī kļuva par *chargé d'affaires*. Viņam līdz 1923. gada martam, strādājot Vašingtonā un dzīvi piedaloties, izstrādāja un pieņēma pirmās bilaterālās vienošanās starp Latviju un ASV: konvenciju par naudas pārvedumiem (1922), līgumu par noziedznieku izdošanu (1923) un konvenciju par pasta paku apmaiņu (1923).

Viens no nepatīkamākajiem jautājumiem Latvijas attiecībās ar ASV tāpat kā Angliju un Franciju bija brīvības kara laika parādi. Tie, tā teikt, oficiāli sākās 1919. gada jūnijā, kad Latvijas valdība par parādu Amerikas Kara departamentam un palīdzības administrācijai izdeva valsts parāda zīmes ASV kasei par 5,1 milj. dolāru. Augļi par tiem bija jāmaksā 5% gadā. Uz procentu rēķina Latvija 1920. gadā samaksāja amerikāņiem 126 tūkstošus dolāru un ne centa vairāk, jo naudas gluži vienkārši nebija.

Kā aizokeāna valsts, tā tās biznesmeņi prata saimniekot. Pasaules karam beidzoties, Savienotajām Valstīm palika lieli dažādu mantu krājumi Francijā, kas tur bija atgādāti militārām vajadzībām. Tikai mazu daļu no tiem aizveda atpakaļ. Viss lielums palika Francijā, kuru izpārdeva draudzīgām valstīm, visvairāk karā cietušajām.

Tautsaimnieks K.Pakalns rakstīja žurnāla "Ekonomists" 1928. gada 12. burtnīcā, ka Latvijai nebija "tiesību izvēlēties, kādas mantas ņemt, bija jāņem, ko deva, kā arī pārstāvjiem nebija tiesības kaulēties par preču cenām (...). Saņemto preču cenas bija par 25%—50% augstākas, salīdzinot ar cenām, kādas tanī laikā bija Amerikas brīvā tirgū(...). Pēc brīvas izvēles nebūtu ņēmuši lāpstas, zāģus, vīles, cirv-

jus, medikamentus, skrūvju griežamos, gumijas zābakus. Finanšu ministrija aprēķinājusi, ka uz cenu diferenci ir zaudēts apmēram \$ 623.000". Medikamentus uzspieda iegādāties tādos daudzumos, ka to pietiktu daudziem gadiem. Tirdzniecības apvienības "Konzums" noliktavās 1928. gadā bija vēl gandrīz 20 tūkstoš kg hloroforma, 7,3 tūkstoš kg ētera, 6,8 tūkstoš kg protergola utt.

ASV valdība 1923. gadā pieprasīja Baltijas valstīm beidzot nokārtot savas kara laika saistības. To pārstāvji apspriedās šajā lietā un nolēma lūgt amerikāņus nepiemērot baltiešiem smagākus debitora noteikumus nekā Anglijai, kas karā bija maz tieši cietusi. Latvijas valdība lūdza ASV reducēt parādus uz 218 tūkstoš dolāriem, kas jau 1920. gadā bija iemaksāti otrās puses attiecīgajās iestādēs kā drošības nauda. Tēvocim Semam nenāca ne prātā piekāpties. ASV administrācijas pasaules kara parādu komisija 1925. gada vasarā konstatēja, ka Latvijas parāds joprojām ir 5,1 milj. dolāru, bet kopā ar 4,5% augļu – 5,8 milj. dolāru.

L. Sēja, kas no 1925. līdz 1927. gadam atkal strādāja par sūtni Vašingtonā, 1925. gada 25. septembrī parakstīja vienošanos ar ASV finanšu ministru E.Mellonu par saistību nokārtošanu. Latvija tūdaļ iemaksāja skaidrā naudā 4,5 tūkstoš dolāru, bet atlikumu 5,7 milj. solīja dzēst līdz 1924. gadam (!) – ar 4,25% augļu, kopsummā 13,5 milj. dolāru apjomā.

Tikai pēc šādas norunas Ministru prezidents K.Ulmanis un ASV ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Latvijā Frederiks Kolemans varēja 1926. gada 1. februārī parakstīt Rīgā abu valstu pagaidu tirdzniecības nolīgumu, kuru Saeima ratificēja tā paša gada 26. aprīlī.

Vienošanās³⁶⁸ sastāvēja no septiņiem pantiem. Pirmajā no tiem bija noteikts, ka "attiecībā uz ievē- un izveidnodēm un visiem citiem nodokļiem un maksājumiem, kas attiecas uz tirdzniecību, kā arī uz tranzīta noliktavu un visiem citiem atvieglinājumiem un tiesībām (..), Latvija piešķir Savienotām Valstīm, viņu teritorijām un posesijām (īpašumiem – R.T.) un Savienotās Valstis – Latvijai bez nosacījumiem vislielāko labvēlību baudošās valsts tiesības". 6. pants paredzēja, ka šis nolīgums neattiecas uz tiesībām, kuras ASV piešķir vai varētu piešķirt nākotnē Kubas vai Panamas kanāla joslas tirdzniecībai, kā arī uz tiesībām, kuras Latvija piešķirusi vai varētu piešķirt Igaunijas, Lietuvas, Somijas vai Krievijas tirdzniecībai.

Latvijas ārlietu ministrs A. Balodis un F.Kolemans 1928. gada 20. aprīlī parakstīja Rīgā draudzības, tirdzniecības un konsulāro tiesību līgumu starp Latviju un ASV.³⁶⁹ Tas bija pats svarīgākais akts, kas starpkaru periodā regulēja abu valstu attiecības.

Salīdzinot šo vienošanos ar 1926. gada līgumu, pēdējais bija daudz plašāks gan pēc apjoma, gan satura. Tas sastāvēja no 31 panta. Citēsim 1. panta pirmo rindkopu pilnībā: "Katras augstās līgumslēdzējas puses pilsoņiem ir atļauts iebraukt, ceļot un uzturēties otras līgumslēdzējas puses teritorijās; tie bauda apziņas un ticības brīvību, tiem ir atļauts nodoties visādiem zinātniskiem, reliģiskiem, labdarības un tirdzniecības darbiem bez jebkādiem traucējumiem, nodoties visāda veida tirdznieciskai darbībai, ko neaizliedz vietējie likumi; nodoties ikkurai tirdzniecībai, amatam, ražojošai rūpniecībai un

profesijai, kas nav rezervēti vienīgi pašu valsts pilsoņiem; turēt īpašumā, celt vai irēt un ieņemt piemērotas ēkas, kā arī nomāt (ne pirkt! – R.T.) zemi dzīvošanai, zinātniskām, reliģiskām, labdarības, rūpniecības, tirdzniecības un apbedīšanas vajadzībām; nodarbināt pēc savas izvēles aģentus un vispāri darīt visu, kas vajadzīgs vai nepieciešams, lai baudītu ikvienu no augšā minētām priekšrocībām uz tādiem pašiem noteikumiem, kā to bauda pašu valsts pilsoņi vai tādas valsts pilsoņi, kurai uz priekšu piešķirs vislielāko labvēlību, padodoties visiem pienācīgi nodibinātiem likumiem un noteikumiem."

Atzīmēsim būtiskāko pārējos līguma pantos. Starpvalstu vienošanās bija noteikts, ka

– augstās līgumslēdzējas puses pilsoņiem ir pilnas tiesības rīkoties ar savu personīgu visāda veida īpašumu otras puses teritorijās, ar testamentu, dāvinājumu vai citādi;

– kara gadījumā starp vienu no līgumslēdzēja pusēm un kādu trešo valsti šī puse var iesaukt piespiedu kara dienestā otras puses pilsoņus, kas pastāvīgi uzturas viņas teritorijās;

– starp abu pušu teritorijām pastāv tirdzniecības un kuģniecības brīvība, katras puses pilsoņiem ir tiesības brīvi iebraukt ar saviem kuģiem un kravām visās ostās un ūdeņos, kas atrodas otras puses robežās;

– katras puses pilsoņi un preces bauda otras puses teritorijās attiecībā uz iekšzemes nodokļiem, tranzītnodokļiem, noliktavu nodevām un citiem atvieglojumiem, kā arī uz atmaksājamo muitas nodokļu un prēmiju summām tās pašas tiesības kā pašu valsts pilsoņi un preces;

³⁶⁸ Valdības Vēstnesis, 1926, 28.apr.

³⁶⁹ Turpat, 1928, 12.jūn.

– abu pušu teritorijās, ieskaitot tirdzniecības ūdeņus, pa starptautiskam tranzītam vislabāk piemērotiem ceļiem, pa dzelzceļiem, kuģojamiem ūdensceļiem un kanāliem, izņemot Panamas kanālu un ūdens ceļus un kanālus, kas sastāda starptautiskās robežas, pastāv pilnīga tranzītkustības brīvība personām un precēm, kas nāk, dodas vai iet caur otras puses teritorijām, izņemot personām, kurām iebraukšana viņas teritorijās aizliegta, un precēm, kuru ieviešana aizliegta likumos vai rīkojumos;

– līgums paliek spēkā 10 gadus, skaitot no ratifikācijas dokumentu apmaiņas dienas;

– ja viena gada laikā pirms 10 gadu notecēšanas neviena puse nepaziņo otrai par nodomu kādu no šī līguma pantiem grozīt, mainīt vai izlaist vai nepaziņo par šī līguma izbeigšanu, tad šis līgums paliek spēkā pēc augšā minētā laika notecēšanas vēl vienu gadu.

Likumu par līguma starp Latviju un ASV ratificēšanu 2. Saeima apsprieda IX sesijas 20. sēdē 1928. gada 6. jūnijā. Tirdzniecības un rūpniecības komisijas vārdā referēja sociāldemokrāts R. Dukurs. Viņš atzīmēja, ka šis akts komisijā pieņemts bez iebildumiem. Tālāk runātājs minēja īsus datus par Latvijas un ASV tirdznieciskajām attiecībām. Latvijas eksports pāri okeānam 1927. gadā bija vairāk nekā 4 milj. latu liels, turpretim imports – vairāk nekā 16 milj. latu liels. Uz ASV eksportēja galvenokārt nemītas jēlādas, no turienes precēm pirmo vietu ieņēma petroleja, benzīns, kvieši, daļēji rudzi, kā arī plašos apmēros lauksaimniecības mašīnas, pirmām kārtām kuļmašīnas.

Saeimas ārlietu komisijas vārdā runāja zemsavietis K. Ulmanis. Viņš bija ļoti lakonisks. Izteicies “par” līgumu, referents lūdza Augsto namu pieņemt to steidzamības kārtā. Tā arī notika. Pēc līguma apspriešanas pa pantiem, kuras laikā deputātiem iebildumu nebija, Saeima vienbalsīgi ratificēja līgumu.

Latvijas un ASV tirdzniecību negatīvi ietekmēja partneru lielais attālums un transporta grūtības, uzņēmēju vājās zināšanas par Amerikas tirgu un viņu nepietiekamā aktivitāte, amerikāņu tarifa barjeras, visai ierobežotie preču kontingenti, kam bija noieta iespējas aizokeāna tirgū, un zemās cenas, kā arī kapitālu trūkums apgrūtināja eksportu uz ASV. Stāvoklis pamazām tomēr uzlabojās.

L. Sēja strādāja ASV tikai līdz 1927. gadam, kad pārprastas taupības nolūkos Latvijas valdība likvidēja sūtniecību Vašingtonā. Līdz ar to daudz vairāk vajadzēja darīt A. Ļūļem, kuru Ministru kabinets 1925. gada 23. novembrī bija apstiprinājis par ģenerālkonsulu.³⁷⁰ Viņam, kas jau bija labi pazīstams amerikāņu politiskajās un diplomātiskajās aprindās, Čikāgas Likumu skola 1928. gada 3. aprīlī piešķīra tiesību zinātņu doktora grādu.³⁷¹ Tas bija liels pagodinājums ārzemju diplomātam.

20. un 30. gadu mijā A. Ļūļe tika pilnvarots deponēt Vašingtonā vai apmainīt vairāku svarīgu vienošanos ratifikācijas grāmatas: 1928. gada 27. augustā Parīzē parakstītam līgumam par atsacīšanos no kara kā nacionālās politikas līdzekļa, izlīgšanas un šķirējtiesas līgumiem ar ASV.³⁷² Jau augstākas

³⁷⁰ LVVA, 2570.f., 14.apr., 938.l., 17.lp.

³⁷¹ Turpat

³⁷² Turpat, 19.lp.

pakāpes dokuments bija 1932. gada 9. septembra pilnvara parakstīt vienošanos ar ASV par Latvijas kara parādu atmaksas termiņa pagarināšanu.³⁷³

A.Ļūle 1930. gada 26. martā informēja Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītāju J.Feldmani, ka ir izdevies ieinteresēt Doles spēkstacijas izbūves projektā Ņujorkas firmu *Electric Bond and Share Company*, kura ir viena no vislielākajām un vadošajām firmām elektrisko uzņēmumu laukā un kas būtu pilnā mērā spējīga finansēt ne vien minētās spēkstacijas celtniecību, bet piešķirt arī turpmākus finansējumus valstij un pašvaldībām, ja tā sāktu strādāt Latvijā. Ģenerālkonsuls norādīja, ka šī firma tomēr nebūtu ieinteresēta projektā, ja tas aptvertu tikai spēkstacijas būvi un elektroenerģijas ražošanu pārdošanai. Lai nodrošinātu lētu ražošanu un nostādītu Latvijas apgādāšanu ar elektroenerģiju uz racionāliem pamatiem, "firma atrod par nepieciešamu iegūt zināmu kontroli par enerģijas izdalīšanu un pārdošanu (...). Firma piešķir visai lielu svaru iegūstamās koncesijas tipam, kuram vajadzētu apmierināt Amerikas lielkapitālistiskā vēriena uzņēmumu prasības šinī ziņā". A.Ļūle uzskatīja, ka būtu vēlams izskaidrot Latvijas iestādēm tās un uzsvērt nepieciešamību pēc iespējas labāk piemēroties šīm prasībām. Viņš atzīmēja, ka ir pietiekami labi iepazinies ar ASV lielbankām un lielajām firmām un vajadzētu, cik vien iespējams, ņemt vērā to izstrādāto koncesiju un kontraktu tipus.³⁷⁴

Amerikāņu biznesa pasaules pārstāvji centās iegūt Latvijā arī koncesijas dzelzceļu un ostu izbūvei. ASV bankas ierosināja izveidot Latvijā sērskociņu ražošanas un realizācijas monopolu. Tās bi-

ja ar mieru nopirkt un rekonstruēt latviešu sērskociņu fabrikas. Par to tām būtu vajadzējis saņemt 60% šā monopola ienākumu.³⁷⁵

Šie projekti gan palika tikai uz papīra.

Acīmredzot Latvijas politiskajām un saimnieciskajām aprindām vēl bija pasvešs amerikāniskais investīciju un koncesiju modelis. Kavēja arī lielais attālums starp abām valstīm. Tāpēc gandrīz visi kontrahenti bija Eiropā.

Julius Feldmanis

Latvija un Tautu Savienība 30. gadu sākumā

Pirmo Latvijas pastāvīgo delegātu (1925-1929) tolaik vienīgajā planetārajā organizācijā Kārli Ducmani nomainīja Jūlijs Feldmanis.

*

Viņš ir kurzemnieks. Pasaulē nācis 1889. gada 21. jūlijā Liepājas apriņķa Nīgrandes muižā, bet bērnību pavadījis Jelgavā, kur tēvs bija galdnieks, bet māte šuvēja. Pabeidzis Annas pirmmācības un ministrijas skolu, jauniešs četrus gadus mācījās Kuldīgas skolotāju seminārā, kam sekoja pedagoga darbs Tukuma valsts pirmskolā (1909-1911). Saņēmis kā eksterns gatavības apliecību Jelgavas ģimnāzijā, viņš devās uz Maskavu, kur 1915. gadā universitātē ieguva jurista diplomu. Pirmo nacionālo audzināšanu viņš saņēma latviešu studentu akadēmiskajā vienībā "Austrums", kuras augstākais princips bija – augt un dzīvot Latvijai.

³⁷³ LVVA, 2570.f., 14.apr., 938.l., 19.lp.

³⁷⁴ Buržuāziskā Latvija imperiālistisko lielvalstu ekonomiskajā atkarībā, 56.–57.lpp.

³⁷⁵ Sīpols V. Slepēnā diplomātija, 69.lpp.

1915. gada rudenī J.Feldmani mobilizēja armijā un kā kara ierēdni nosūtīja uz Trapezundu Aizkaukāzā, kur viņš dienēja līdz 1917. gada rudenim, pēc revolūcijas darbojoties Kaukāza latviešu nacionālajā padomē Tiflisā. Nokļuvis Sibīrijā, 1919. gada pirmajā pusē J.Feldmanis vadīja Omskas rajona latviešu nacionālo komiteju.

Turienes latviešu bēgļu stāvoklis bija bēdīgs. Ziņojumā Z.Meierovicam viņš rakstīja: "Omskā vairāk tūkstoš bēgļu dzīvo zemē ieraktās būdās – zemjankās un no dēļiem celtās barakās. Neparasti aukstās un garās ziemas, antisanitārie apstākļi, lielā dārdzība un darba trūkums ir tie iemesli, ka starp bēgļiem mirstība ir sasniegusi šausmīgus apmērus. Krievu valdība neko nelīdz, tikai Amerikāņu Sarkanais Krusts izdala bēgļiem gan drēbju gabalus, gan ēdamlietas. Latviešu organizācijas dara, kas viņu spēkos, bet tas gaužām maz."³⁷⁶

Laikrakstā "Brīvais Latvī", kas iznāca Omskā, J.Feldmanis aicināja savus tautiešus reģistrēties un gatavoties atgriezties Latvijā. Viņš rakstīja: "Mūsu tautas brāļi Latvijā ar zobenu rokā brīvo mūsu dzimteni... Mums nav piešķirta laime būt viņu rindās, bet arī mēs varam te uz vietas darīt milzīgu darbu Latvijas labā. Tikai tad Latvija būs brīva un spēcīga, ja viņā atgriezīsies visi latvieši. Organizēti – mēs esam stipri, bet izkaisīti pa visu pasauli – neesam it nekas."

Publikācijā "Mūsu izredzes" 1919. gada 10. maija numurā viņš atzīmēja, ka pirmās ziņas par Latvijas Pagaidu valdības nodibināšanos "tika no visiem latviešiem uzņemtas ar neaprazstāmu entuziasmu". Taču likts ir tikai pirmais pamata akmens, un pie jaunās Latvijas celšanas būs jāpieliek neizsakāmi daudz spēka. Bet latviešu tautas "nelokāmā griba, viņas apzinība un augstais kultūras stāvoklis, zemes bagātības, reti izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis – šie ir tie faktori, kuri rādīs ceļu Latvijas tāļākā gaitā".

*

1919. gada augusta sākumā J.Feldmanis devās atceļā uz dzimteni, 5. novembrī beidzot iebraucot Rīgā. Viņa

vārdiem izsakoties, "kā pirmais Sibīrijas latviešu vēstnesis pie Latvijas valdības".

Tā kā J.Feldmanis labi pazina Latvijas lielo kaimiņu Krieviju, jau pēc piecām dienām – 10. novembrī – viņam uzticēja vadīt Ārlietu ministrijas austrumu nodaļu. Nedaudz vēlāk viņu norīkoja strādāt par resora konsultantu, bet 1920. gadā un 1921. gada pirmajā pusē J.Feldmanis bija arī Latvijas un Lietuvas un Latvijas un Igaunijas robežu noteikšanas komisijas loceklis.

1921. gada septembrī J.Feldmani iecēla par Latvijas sūtniecības otro sekretāru Parīzē, kas kļuva par viņa pirmo posteni ārzemēs. Francijas galvaspilsētā jaunais latviešu diplomāts sa-bija mazliet ilgāk nekā divus gadus, paspējot šajā laikā ne tikai pamatīgi iepazīties ar pārstāvniecības praktisko darbu, papildināt franču valodas zināšanas, bet atrast arī dzīvesbiedri. Par J.Feldmaņa sievu kļuva Latvijas sūtniecības darbiniece francūziete Marianne Robina.

Viņa par šo posmu stāsta: "1923.g. martā mēs saderinājāmies un vēlējāmies salaulāties jūnijā, bet Jūlijs saņēma aicinājumu pēc mēneša pārņemt citu posteni Latvijas sūtniecībā Maskavā. Viņš to noraidīja, jo negribēja, ka man būtu jābrauc tik tālu prom. Tad nāca otrs rīkojums, ieceļot Feldmani par Tautu Savienības (TS) nodaļas vadītāju Ārlietu ministrijā Rīgā. To viņš pieņēma, pieprasot gan atlikšanu, lai būtu pietiekami laika pirms aizbraukšanas salaulāties Francijā. Tā mēs salaulājāmies ātrāk, nekā bijām domājuši, jau aprīlī, un nākamā mēnesī devāmies uz Latviju.

Mans vīrs nožēloja, ka viņam jau bija jāatstāj Parīze. Viņš mīlēja Franci-

³⁷⁶ Jūlijs Feldmanis. – [B.v.], 1963, 156.–157.lpp.

ju, viņš labi pazina tās vēsturi un kultūru. Dziļi cieņdams ģimenes saites, viņš skuma par mani un manu māti, kurai viņš bija solījis, ka pēc laulībām vēl kādu laiku paliksim Parīzē.”³⁷⁷

Pārcēlusies uz Rīgu, šarmantā jaunā kundze ne tikvien īsā laikā iemācījās tekoši runāt latviski, bet

Latvijas sūtniecība Ženevā

drīz vien atradās arī diplomāta draugu pulka centrā, pilnīgi iedzīvojās un sarada ar Latvijas dzīves apstākļiem.

Pēc atgriešanās dzimtenē J.Feldmanis kļuva par augstu ārlietu resora ierēdni. No šā laika – 1923. gada 1. aprīļa – viņa dzīve ilgus gadus bija cieši saistīta ar pasaulē pirmās globālās politiskās organizācijas darbu.

J.Feldmanis devās uz Parīzi otrreiz 1925. gada novembrī Latvijas sūtniecības pirmā sekretāra amatā. Te viņš nostrādāja līdz 1928. gada oktobrim, vajadzības gadījumā nereti aizvietojojot sūtni M.Valteru, bet pēc tam V.Šūmani. Šķiet, ka spilgtākie notikumi J.Feldmanim 1926. gadā bija piedalīšanās Francijā uzbūvēto Latvijas karakuģu nolaišanā ūdenī.

11. aprīlī viņš pagodināja ar savu klātbūtni mīnu tralera “Viesturs” kristības Nantes ostā. J.Feldmanis ziņoja Ārlietu ministrijas pārvaldniekam H.Albatam: “”Viesturs” bija izgreznots ar Latvijas flotes un Francijas karogiem. Manai sievai kā krustmātei vajadzēja pār-

griezt lentīti, ar kuru kuģis bija “piesiets”, un sasist pret kuģi tradicionālo šampanieša pudeli, kas arī tika godam izdarīts. Pēc tam “Viesturs” sāka lēni slidēt un ar vienmēr lielāku ātrumu devās ūdenī.”³⁷⁸ 30. jūnijā viņš atkal devās uz turieni, lai piedalītos zemūdenes “Ronis” ūdenī nolaišanas svētkos, bet 11. augustā sūtņa v.i. bija klāt karakuģa “Imanta” kristībās Havrā.

Ar ārlietu ministra A.Baloža pavēli 1929. gada 10. janvārī J.Feldmani iecēla par Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītāju. Būdam šajā kapacitātē, viņš kā Latvijas delegācijas substitūts (resp., vietnieks, aizstājējs – R.T.) tā paša gada septembrī piedalījās Tautu Savienības X pilnsapulces darbā.

Pagāja tikai pusgads, un atkal jauns amats – Ministru kabinets 1930. gada 16. jūlijā iecēla J.Feldmani par Latvijas pastāvīgo delegātu Tautu Savienībā Ženevā, nosakot atalgojumu ar reprezentācijas un konjunktūras piemaksu Ls 579 mēnesī.³⁷⁹ Vienlaikus viņš pārstāvēja Latviju Starptautiskajā darba organizācijā.

³⁷⁷ Jūlijs Feldmanis. – [B.v.], 1963, 150.–151.lpp.

³⁷⁸ LVVA, 2570.f., 14.apr., 400.l., 23.lp.

³⁷⁹ Turpat, 402.l., 6.lp.

Ar šiem nozīmējumiem sākās darbs ilgu gadu garumā nozīmīgākajā 20. gadsimta pirmās puses organizācijā.

J.Feldmanis ieradās jaunajā dienesta vietā 1930. gada 14. augustā, mērojīs tālo ceļu no Rīgas līdz Ženēvai savā automobilī. Par viņa dzīves un darba vietām Šveicē M.Feldmane stāsta: "Mēs sākumā apmetāmies pilsētas ārmaļā, mēbelētā savrupmājā, ko bija nopomājis mana vīra priekštecis. Dažus mēnešus vēlāk mēs noīrējām dzīvokli īres namā, kur jau dzīvoja citas delegācijas, dažus simtus metrus no Tautu Savienības sekretariāta, kas bija novietojies vecajā *Hotel National*. Pēc pieciem gadiem, kad sekretariāts pārgāja uz jauno Nāciju pili (*Palais des Nations*), Jūlijs meklēja māju tās tuvumā.

Bija nomājama māja Miera avēnijā 5 (*Avenue de la Paix*), kuras īpašnieks bija Ženēvas kantons, māja, kas agrāk piederēja gleznotājam Divālam. Nams atradās uzkalnā, paliela parka vidū. Skats bija lielisks, priekšplānā muzejs un Nāciju pils – otrpus avēnijas. Tālāk pacēlās Francijas kalni, un skaidrā laikā varēja redzēt Monblānu, kas gaisa līnijā bija ap 90 kilometru attālumā. Šai īpašumā atradās arī Šveices kalniešu tipa mājiņa – tā vēlāk, pēc modernizēšanas, noderēja, kur apmesties pārstāvjiem, kas brauca no Rīgas uz konferencēm Ženēvā.

Šis nams Miera avēnijā man ļoti patika, un tas bija ideāli piemērots Latvijas delegācijas vajadzībām. Mēs nolēmām šo īpašumu nomāt ar norunu, ka nams, kas bija visai bēdīgā stāvoklī, pilnīgi jārenovē. Kantons tam piekrita, un Latvijas Ārlietu ministrija līgumu apstiprināja. Trīsreiz dienā mēs gājām "pārraudzīt" darbus, kas ilga sešus mēnešus."³⁸⁰

Grūti bija iedomāties pateicīgāku darbavietu kā šī Šveices pilsēta. Tajā bez TS sekretariāta un Starptautiskās darba organizācijas biroja atradās arī Starptautiskais Sarkanais Krusts, Starpparlamentārā ūnija un Pasaules līgas komunisma apkarošanai sēdekļi. Tomēr J.Feldmanim Alpu zemē neklājās viegli. Visa Latvijas pastāvīgā delegācija TS sastāvēja no tās vadītāja, sekretāra un mašīnrakstītājas. Taču rūpu bija pāri galvai, jo, tā kā Latvijai trūka līdzekļu, J.Feldmanim bieži bija jāpārstāv sava valsts ne tikai TS un Starptautiskajā darba organizācijā, bet arī dažādās konferencēs, apspriedēs, sanāksmēs u.tml. saietos. Turklāt 1932. gada 26. novembrī viņu iecēla arī par Latvijas sūtni Šveicē, un šajā sakarībā viņam vajadzēja bieži doties uz konfederācijas galvaspilsētu Berni.

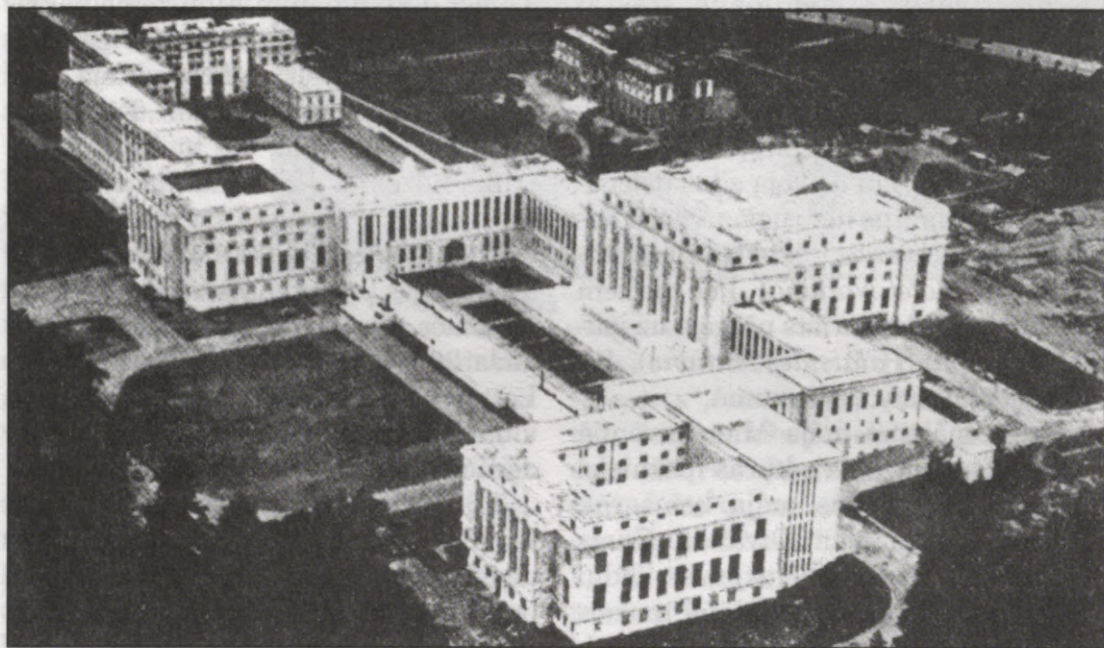
TS pilnsapulces notika katru rudenī un ilga apmēram vienu mēnesi. Daudzajās komisijās apskatīja un vērtēja organizācijas darbu iepriekšējā gadā un noteica uzdevumus turpmākajai darbībai. Lai varētu tam sekot un runāt līdzī, bija jāiepazīstas ar TS sekretariāta piesūtītajiem sagatavošanas materiāliem mazas bibliotēkas apmērā. To lielākā daļa bija daudzveidīgu starptautisku konvenciju projekti: politiskā, juridiskā, saimnieciskā, satiksmes, veselības, kultūras laukā utt.. Tieši šīs konvencijas prasīja pastāvīgajai delegācijai visvairāk darba, jo svarīgākās pieņēma vai noraidīja nevis pilnsapulces laikā vai sarakstes ceļā, bet starpsesiju laikā konferencēs, kurās pastāvīgajai delegācijai bija jāpiedalās lielākoties patstāvīgi, jo valdība taupības nolūkos mēdza sūtīt ekspertus no Latvijas tikai uz šauri tehniskām konferencēm. Turklāt bieži tie nebija TS oficiālo va-

³⁸⁰ Jūlijs Feldmanis, 146.–147.lpp.

lotu – angļu un franču – pratēji, tāpēc uz sēdēm bija jāpavada, lai viņiem paskaidrotu, kas notiek, un viņi zinātu, kā jābalso saskaņā ar valdības instrukcijām.

Šajā jau tā ne vieglajā situācijā kāds vēl izdomāja ieteikt iecelt J.Feldmani

amatu savienošanas kārtībā arī par Latvijas sūtni Dānijā. 1939. gada 22. septembrī tas tika izdarīts, un viņam vajadzēja doties uz Kopenhāgenu. Jau nos pienākumus J.Feldmanis gluži objektīvu iemeslu dēļ varēja pildīt tikai formāli, tālab, pavadījis dāņu zemē di-

Tautu Savienības pils Ženēvā (augšējā attēlā); Latvijas jeb Dzintara zāle Tautu Savienības pilī Ženēvā pēc zāles atjaunošanas 1994.gadā (sākotnēji izbūvēta un iekārtota 1938.gadā) (attēlā pa kreisi); Tautu Savienības pils galvenā sēžu zāle 1938.gadā (attēlā pa labi)

vus mēnešus, viņš atgriezās Šveicē, kur varēja būt daudz noderīgāks Latvijai.

Tā bija atbrūošanās. Ar Ministru kabineta 1932. gada 21. janvāra lēmumu J.Feldmani iecēla par Latvijas delegācijas locekli atbrūošanās konferencē Ženēvā (delegāciju vadīja ārlietu ministrs K.Zariņš). Šā foruma priekšsarunās J.Feldmanis piedalījās jau kopš 1930. gada. Viņš 1931. gada decembrī rakstīja Ministru prezidentam un ārlietu ministram K.Ulmanim: "Ķeros klāt pie atbrūošanās konferences materiālu studēšanas, lai būtu sagatavots uz šo visai svarīgo konferenci... Šeit valda uzskats, ka lielā atbrūošanās konference iezīmēs jaunu laikmetu Tautu Savienības vēsturē... Šeit tiks apspriesti visi svarīgākie jautājumi pasaulē, un apspriedes rezultātiem droši vien būs paliekama nozīme. Tāpēc uz konferenci jāgatavojas ar vislielāko nopietnību, ko arī cenšos darīt, cik vien tas manos spēkos iespējams."³⁸¹

Konference sākās 1932. gada 2. februārī. K.Zariņš, uzstājoties tās 13. februāra sēdē, norādīja, ka Latvijas delegācija ir iepazinusies ar konkrētajiem priekšlikumiem par starptautisku bruņotu spēku izveidošanu, kuri būtu pakļauti TS kontrolei un autoritātei un šos ieteikumus valdība "pārbaudīs ar vislielāko labvēlību un simpātijām". Lai neaizvainotu citādi domājošus, viņš uzsvēra: "Mēs atbalstīsim arī ikkatru citu projektu, kas varētu nodrošināt mieru un teritorijas neaizskaramību uz principiem, kas formulēti [TS] 1923. gada savstarpējās palīdzības projektā un 1924. gada Ženēvas protokolā (tas bāzējās uz trim principiem: drošības garantiju, arbitražu un atbrūošanas - R.T.)."

J.Feldmanis konferencē raksturoja

Latvijas militāro potenciālu. Viņš atzīmēja, ka Latvijas armijas lielums nepārsniedz 20 tūkstoš karavīru. Tai ir tikai divi mīnu traleri, divas zemūdenes (375 t katra), kas nerada uzbrukuma draudus kaimiņvalstīm.

Kad bija beidzies Ženēvas foruma pirmais posms, J.Feldmanis publicēja "Brīvās Zemes" 1932. gada 8. augusta laidienā rakstu "Atbrūošanās konferences panākumi". Viņš vaicāja — vai Latvija var būt mierā ar līdzšinējiem panākumiem? Un pats atbildēja — ja salīdzina ar to, ko mēs vēlētos, tad negatīvi. Bet, ja salīdzinām ar to, kas pirms konferences likās iespējams, tad gluži otrādi. Jo vairāk vēl tālab, ka konference nav beigusies. Turklāt šī ir pirmā tik plaša konference — tajā piedalās 63 valstis.

Publikācijas autors informēja avīzes auditoriju, ka Ženēvā pieņemts lēmums: aizliegt ķīmisko un gāzes karu; ierobežot militāro budžetu; iecelt pastāvīgu atbrūošanās komisiju ar atiecīgām pilnvarām; nodibināt komisiju noteikumu izstrādāšanai par kara ieroču ražošanas un tirdzniecības kontroli.

Latvijas delegācija, paskaidroja J.Feldmanis, balsoja par šo rezolūciju, jo tā ir Latvijas interesēs, kaut būtu bijis vēlams daudz tālāk ejoši lēmumi.

1933. gada 26. martā atbrūošanās konferences galvenās komisijas vispārējās debatēs latviešu diplomāts deklarēja Latvijas valdības principiālo piekrišanu angļu ieroču samazināšanas plānam — premjera Dž.Makdonalda atbrūošanās konvencijas projektam, rezervējot tiesības iesniegt papildinājumus. 1934. gada 11. janvāra vēstulē konferences flotes komisijai viņš norādīja, ka Latvija kā jauna valsts nav līdz

³⁸¹ Jūlijs Feldmanis, 147.lpp.

šim izveidojusi pietiekami lielu floti savu krastu apsardzībai, tāpēc *status quo* šajā laukā Latviju nekādā gadījumā nevar apmierināt.

Lai gan delegāti Ženēvā debatēja augām dienām, J.Feldmanis jau drīz vien sāka raudzīties skeptiski uz tur notiekošo. Savā ziņojumā priekšniecībai Rīgā 1933. gada maijā viņš izteica neticību par konferences izdošanos. Delegāts rakstīja, ka katra lielvalsts grib iegūt sev pēc iespējas vairāk, un rodas šaubas, vai tās vispār grib atbrūņoties. J.Feldmanis informēja, ka Francija no sava pārsvara sauszemes bruņojumā tik viegli neatteiksies, Anglija cīnīsies par savas prioritātes saglabāšanu uz jūras, bet Itālija ieņem nogaidošu pozīciju.

J.Feldmanim, izrādījās, bija taisnība — atbrūņošanās konference 30. gadu vidū beidzās bez rezultātiem. Atbrūņošanās vietā stājās neierobežota apbruņošanās.

Šis monogrāfijas 2. nodaļā izklāstī-

tais materiāls ļauj izdarīt šādus galvenos secinājumus:

— Ārlietu ministrija parlamentārās republikas laikā nostiprinājās un paplašināja savas funkcijas kā ārzemēs, tā Latvijā, darbības pamatā liekot īsteni demokrātiskus principus, īpaši Z.Meierovica ilggadīgajā ministrēšanas laikā;

— Latvijas ārpolitiskais dienests un diplomāti pilnīgi iekļāvās Tautu Savienības struktūrās un darbībā;

— izdevās nodibināt Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienību un sagatavot vajadzīgos priekšnoteikumus Latvijas, Lietuvas un Igaunijas antantes izveidošanai, taču neveiksmi cieta daudzie mēģinājumi radīt lielo Baltijas valstu savienību;

— veicās izveidot normālas politikas, saimnieciskas un kultūras attiecības ne tikai ar tuvākajām kaimiņzemēm, bet arī ar Lielbritāniju, Vāciju, Itāliju u.c. lielvalstīm, bet neizdevās panākt Latvijas drošību un neatkarību garantējošu koncepciju vai dokumentu pieņemšanu.

III nodaļa.

Latvijas diplomātija un diplomāti autoritārā režīma laikā

Prof. E.Andersona vērtējumā, ar ko šis grāmatas autors ir vienisprātis, "jauns posms Latvijas ārpolitikā sākās 1933. gadā, Vācijā varu pārņemot nacionālsociālistiem. Vācija ar savu pieņemto ekspansiju Austrumeiropā kļuva nopietns drauds Baltijas valstu neatkarībai, kamēr saimnieciski novājinātā Padomju Savienība galveno vērību pievērsa valsts jaunuzbūvei un jaunās sociālas iekārtas nodrošināšanai. Savu mērķu sekmēšanā Vācijas jaunā valdība centās iesaistīt vācu minoritātes apkārtējās zemēs, ieskaitot Baltijas valstis".³⁸²

Latvijas sūtnim Vācijā kopš 1932. gada vasaras Dr. Edgaram Krieviņam, pirmo reizi sastopot valsts kancleru A.Hitleru 1933. gada 8. februārī, šķita, ka viņā nebija nekā "no tautas tribūna, nebija arī pārliemas pašapziņas vai lieluma mānijas". Sūtnim "firers" likās "neaptēsts, nenozīmīgs un nedrošs". Taču Dānijas sūtnis, pieredzējis diplomāts, brīdināja E.Krieviņu: "Nepaļaujaties uz saviem pirmajiem iespaidiem." E.Krieviņam drīz vien kļuva skaidrs, ka Hitleris ir "viltīgs, neiecietīgs fanātiķis, kas bija spējīgs uz visu. Savu mērķu sasniegšanai un sava stāvokļa nodrošināšanai viņš soļoja pār liķiem". Latviešu diplomāta ieskatā reihskanclers bija labs psihologs, kas skaidri zināja savas tau-

tas rakstura vājās puses, zināja, ka tā "jūsma par kareivisku stāju un militāriem tērpiem, mīl soļot ierindā un nevar nostāvēt uz vietas, tiklīdz atskan militārs maršs". E.Krieviņš pārlicinājās, ka Hitleris ir "izveicīgs runātājs, apdāvināts aģitators", kas ar "rafinētu propagandas tehniku prata valdzināt masas". Sūtnis rakstīja: "Nevar apgalvot, ka viņš būtu bijis neapdāvināts, bet viņš bija vienpusīgi apdāvināts un viņa spējām piemita paranoīdas un patoloģiskas pazīmes."³⁸³

Jau kopš 1919. gada viens no Hitlera tuvākajiem līdzstrādniekiem bija Tallinā dzimušais un Rīgā studējušais vācbaltietis Alfreds Rozenbergs, kas, kā zināms, Otrā pasaules kara laikā kļuva par okupēto austrumu apgabalu ministru. E.Krieviņš par šo nacistu līderi raksta: "Manām attiecībām ar Rozenbergu piemita īpatns (..) divdabīgs raksturs. Politiskos un ideoloģiskos jautājumos, par kuriem mēs vairākkārt kaislīgi debatējām, mēs nekādi saprasties nevarējām (..), turpretim personīgā satiksmē mēs vienmēr ieturējām civilas formas, un man radās tāds iespaids, ka Rozenbergs pret mani (..) sajuta zināmu respektu. Diezgan bieži es pie viņa esmu griezies pēc informācijas. Viņš man to nekad nav liedzis, un vienmēr tā ir bijusi pareiza."³⁸⁴

³⁸² Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 413.lpp.

³⁸³ Krieviņš E. Viņās dienās, 136.-137., 146.-148., 152., 202.-203.lpp.

³⁸⁴ Turpat, 198.lpp.

Latvijas sūtnim drīz vien nācās sastapties ar hitlerismu nevis politikā vai ideoloģijā, bet praksē.

E.Krieviņš raksta, ka 1933. gadā, kad nacisti sāka ebreju vajāšanu, Vācijā dzīvoja arī kāds tūkstotis, ja ne vairāk, šīs tautības pārstāvju no Latvijas, kuri strādāja tirdzniecībā un rūpniecībā. Ebrejus atlaida no darba, izdauzīja viņu uzņēmumu logus, izdemolēja dzīvokļus un aplaupīja. Tā kā viņi bija Latvijas pavalstnieki, E.Krieviņš devās uz Vācijas Ārlietu ministriju, kur bija izveidota speciāla nodaļa ārzemju ebreju lietu kārtošanai. Tās vadītājs ieteica citvalstu ebrejiem savu īpašumu pasargāšanai izkārt plakātus ar uzrakstu "Ārzemnieka uzņēmums". Sūtnis savos memuāros raksta: "Tas, saprotams, maz līdzēja, un visumā mēs žīdu aizsardzībā bijām bezspēcīgi."³⁸⁵ Vienīgais efektīvais drošības līdzeklis Latvijas ebrejiem bija aizbraukt no Vācijas. E.Krieviņa enerģiskā iestāšanās par savas valsts pilsoņu tiesībām vācu varas iestādēm nepavisam nepatika, un sūtnis pakāpeniski kļuva par nevēlamu personu.

30. gadu vidū Vācijas valdība atklāti lika manīt, ka E.Krieviņš tai nav patīkams. Latvija nevarēja ar to nerēķināties, turklāt tālāk no Rīgas vajadzēja dabūt bijušo zemsavieti un tomēr Ministru prezidenta K.Ulmaņa opozicionāru Hugo Celmiņu. 1935. gada 12. septembrī viņu iecēla par sūtni Berlīnē.

E.Krieviņš, kam bija uzticēti sūtņa pienākumi Tallinā, vēl vairāk nekā mēnesi, kā tas pienākas, pavadīja atvadu vizītēs Berlīnē, Vīnē un Hāgā. 25. oktobrī viņš oficiāli atvadījās no Hitlera un ārlietu ministra K. fon Neirāta. "Vadonis" pēdējā sarunā deklarēja, ka

Vācijai vienīgās grūtības Austrumeiropā esot ar Klaipēdu, bet tās kārtos līgumu ietvaros. E.Krieviņš, viņam izpatikdams, atbildēja, ka Latvijas uzskati attiecībā uz šo apgabalu esot citādi nekā Lietuvai. Bijušais sūtnis arī norādīja, ka Latviju un Vāciju vieno svarīgs, kopīgs pasaules uzskats, kas sevišķi izpaužas parlamentārās sistēmas noraidījumā (reveranss vienlaikus arī Ulmanim!) un cīņā pret komunismu. Hitlers bija tik iepriecināts, ka uzdāvināja dūšīgajam parlamentārās sistēmas noliedzējam savu parakstītu portretu sudraba ielokā un sudraba paplāti. K. fon Neirāts savukārt sarīkoja par godu E.Krieviņam dineju...

V.Munters – K.Ulmaņa labā roka Latvijas ārpolitikas vadīšanā

Rīdzinieks, dzimis 1898. gada 25. jūlijā igauņu tirgotāja Nikolaja Muntera un Igaunijas vācietes Augustes Kleinas ģimenē. Tātad pusvācietis.

Viens no prestižākajiem valsts amatiem nedevās rokās kā uz līdakas pavēli. Līdz tam ar zelta medaļu vajadzēja pabeigt Rīgas komercskolu (1915) un vēlāk (1925) iegūt inženiera ķīmiķa diplomu Latvijas Universitātē, kļūt par Krievijas karaskolas junkuru un nostrādāt par eļļotāju kādā Pēterpils fabrikā, izkaroties latviešu sarkano strēlnieku rindās un igauņu balto brīvības cīnītāju pulkos. Par piedalīšanos kaimiņvalsts neatkarības nosargāšanā tika leitnanta pakāpe un Igaunijas Brīvības Krusta pirmās šķiras 3. pakāpes ordenis (vēlāk jau pēc ieņemamā amata pienācās Lāčplēša Kara ordenis). Latvijas armijā gan vajadzēja nodienēt

³⁸⁵ Krieviņš E. Viņās dienās, 157.–158.lpp.

tikai 20 dienas – no 1920. gada 1. līdz 20. decembrim.

Lai iegūtu līdzekļus studijām augstskolā, V.Munters, kā sākumā likās, stājās vienkārši pie maizes darba, 1921. gada 8. janvārī kļūstot par jaunās valsts Ārlietu ministrijas trešās šķiras sekretāru – viszemāko ierēdni šajā institūcijā. Viņam vajadzēja tulkot latviešu valodā Tautu Savienības statūtus, atreferēt igauņu preses publikācijas un veikt tamlīdzīgus ne īpaši svarīgus uzdevumus. Neraugoties uz to, jaunais censonis strauji virzījās augšup pa karjeras diplomāta (nevis negatīvā, bet šā jēdziena institucionālā nozīmē) kāpnēm. K.Ulmaņa aicināts, V.Munters strādāja viņa vadītajā Latvijas delegācijā, kurai vajadzēja īstenot ar Igauniju 1927. gadā noslēgto muitas ūniju. Ar šo laiku sākās, tā teikt, vecā (Ulmanim gan šajā laikā vēl bija tikai 47 gadi) un jaunā politika kontakti un sadarbība, kas dzīves ritumā parauga sava veida politiskā draudzībā, kura gan ne vienmēr nāca par labu Latvijas valstij.

27 gadu vecumā Munters jau kļuva par vienas no svarīgākajām ārlietu resora struktūrvienībām – Baltijas nodaļas – vadītāju. Tādam lēcienam bija savi svarīgi pozitīvi priekšnoteikumi. Jaunais, bet jau pietiekami profesionālais diplomāts pārvaldīja piecas svešvalodas – vācu, angļu, franču, krievu un igauņu. E.Krieviņš, kas bija Latvijas sūtnis Vācijā, Austrijā, Holandē, Igaunijā un atkal Vācijā (1938–1940) un teicami pazina savu šefu, memuāros “Viņās dienās” rakstīja, ka Munteram bija “ļoti solīdas zināšanas i vispārējā, i diplomātijas vēsturē, filozofijā un Vakareiropas literatūrā. Viņš dzīvi interesējās par valodniecības teorētiskiem jautājumiem, mīlēja grāmatas

un bija cītīgs lasītājs (...). Viņam bija neparasti laba atmiņa: viņš, piemēram, zināja no galvas mūsu muitas tarifa nomenklatūras likumus, pozīcijas un likmes.

Būdams attapīgs un asprātīgs sarunu biedrs, viņš savos spriedumos nebūt nebija autoritārs, bet labprāt uzklausa arī svešas domas. Reiz viņš tās bija atzinis par pareizām, viņš tās arī akceptēja. Viņam piemita rets domu sprāgums un loģiskums.” E.Krieviņš atzīmēja, ka V.Munters mīlēja igauņu tautu, valodu un literatūru, ka “šo valodu viņš prata pilnīgi, ar visām niansēm un izlokšņu atšķirībām un labprāt to arī lietoja”.³⁸⁶ Līdzīgās domās par V.Muntera intelektuālajām un personīgajām īpašībām, sevišķi par spožo angļu valodu, bija viņa ārzemju kolēģi. Ja nu vienīgi atšķīrās šajā ziņā poļu diplomāts V.Svorakovskis, kas apgalvoja, it kā Munters degvīnu un konjaku dzerot pat no alus glāzēm, turklāt, ja var ticēt, daudz...

Vadot Baltijas nodaļu, V.Munters piedalījās gandrīz visu saimniecisko līgumu sarunās ar Latvijas kaimiņvalstīm. Nozīmīgākās no tām bija 1927. gada diskusijas par tirdzniecības līgumu ar PSRS pārstāvjiem, kurās viņam bija pildāmi Latvijas delegācijas sekretāra pienākumi. Viens no sarunu dalībniekiem Dr. F.Menders tā vērtēja V.Muntera darbu Maskavā: “Cik man ir nācies ar Munteru sadarboties, varu

Vilhelms Munters

³⁸⁶ Krieviņš E. Viņās dienās, 227., 230.lpp.

teikt, ka ar viņu bija patīkami strādāt kā ar apdāvinātu un izpratīgu ierēdni. Ministrijas pelēkajā sabiedrībā viņš bija vairāk kā par vienu galvu augstāks prāta, inteligences un saprāta ziņā par saviem kolēģiem.”

1927. gada beigās V.MunTERU iecēla par Ārlietu ministrijas pārstāvi Finanšu ministrijas ārējās tirdzniecības komisijā, 1931. gadā – par ārlietu resora administratīvi juridiskā departamenta direktoru, kas vienlaikus bija ministrijas ģenerālsekretāra palīgs.

Lai gan V.MunTERS ne dienu nebija strādājis par sūtni vai vismaz konsulu, 1933. gada 14. jūlijā viņu iecēla par ārlietu resora ģenerālsekretāru ar viceministra funkcijām. Faktiski viņš tomēr lielā mērā vadīja ministriju, lai gan oficiāli to kopš 1934. gada 17. marta darīja K.Ulmanis, kas vienlaikus bija arī Ministru prezidents. V.MunTERAM vajadzēja būt viņam pateicīgam par amatu. Ģenerālsekretāra vēlākais līdzbiedrs valdībā finanšu ministrs Alfrēds Valdmāns par to vēlāk rakstīja: “Viņš bija nokalpojis Kārlim Ulmanim kā “privātsēkretārs” tirdzniecības jautājumos jau daudzus gadus. MunTERS bija veikls cilvēks un saprata vientuļo Ulmani un vienmēr viņam pielāgojās (...). MunTERS nebija muļķis un vienmēr atcerējās, ka viņš, būdams Baltijas igauņu vācietis, nekad citādi netiks uz augšu kā vien ar beznosacījumu kalpošanu kādam stiprākam. Viņš izvēlējās būt Ulmaņa bruņu nesējs un kalps, un Ulmanis viņu atalgoja. Ulmanis arvien vairāk uzticējās MunTERAM, jo saprata, ka visi citi MunTERU kā “vācieti” noraida. Tā Ulmanis varēja par MunTERA “uzticību” būt dubultīgi drošs. MunTERS bija viņa kreatūra (tas nu ir par stipru teikts – R.T.) pateicī-

bas un nepieciešamības dēļ. MunTERS zināja, ka, Ulmanim krītot, būs “jākrīt” arī viņam.”³⁸⁷

Var sacīt, ka Ārlietu ministrijā sākās MunTERA ēra. Viņš bija ne tikai pirmais karjeras diplomāts šā resora vadībā, bet arī pirmais nelatvietis tajā – tieši latviešu nacionālisma augstāko uzplūdu laikā. Runājot E.Andersona vārdiem, “MunTERS uzskatāms arī par vienu no kontraversākajām (resp., pretrunīgākajām – R.T.) personām Latvijas neatkarības posmā. Par viņu rakstīti gan slavinājumi, gan – daudz vairāk – kritika un pat visļaunākās insinuācijas”.

Jau Latvijas laikā čukstus, bet pirmo divu okupāciju periodā un pēc Otrā pasaules kara kā dzimtenē, tā arī trimdā skaļi atskanēja ne viena vien politiķa, vēsturnieka un publicista balss, kas apvainoja V.MunTERU un viņa sievu dzimtenes nodevībā par sadarbību ar PSRS čeku un spiegošanu kaimiņvalsts interesēs. Aizrunājās un aizrakstījās pat līdz tam, ka V.MunTERS pēc aresta esot strādājis gandrīz vai par PSRS ārlietu resora rietumu nodaļas vadītāju... Šādas versijas, kuras tika izvirzītas bez pierādījumiem, apgalvojumu līmenī, noraidīja jau vairākkārt minētais diplomāts E.Krieviņš, Ārlietu ministrijas bij. preses nodaļas vadītājs Arnolds Skrēbers, trimdas vēsturnieks Jānis Zalcmanis, Latvijas *Dr.habil.hist.* Ojārs Niedre u.c.

Šķiet, ka punktu uz “i” šajā jautājumā, vismaz pagaidām, ir uzlicis *Dr.habil.hist.* Indulis Ronis, kuram, kā arī vairākiem citiem pētniekiem atmodas sākumā tika dota iespēja iepazīties Rīgā un Maskavā ar čekas “lietām” par represētajiem Latvijas valstsvīriem, militārajiem un sabiedriskajiem darbiniekiem. I.Roņa secinājums ir nepārpro-

³⁸⁷ Treji Vārti, 1983, 96.nr., 17.lpp.

tams: "Līdz šim izskatītajos čekas arhīva dokumentos neparādās nekādas ziņas par abu Munteru saistību ar PSRS specdienestiem līdz Latvijas pilnīgai okupācijai 1940.g. 17.jūnijā."

Sava veida V.Muntera sadarbība ar padomju drošības orgāniem sākās gan pēc Latvijas okupācijas, kad viņš 1940. gada vasarā uzrakstīja četras "Piezīmes" PSRS iekšlietu tautas komisāram L.Berijam. To saturs bija plašs – sākot no Latvijas iekšpolitikas un ārpolitikas apskata un vērtējuma līdz ministru un ārzemju diplomātu raksturojumiem. Jāpievienojas I.Roņa spriedumam, ka "Muntera ziņojumi bija pārāk izsmeloši parastai padevībai totalitārā spiediena priekšā". Taču, no otras puses, jāņem vērā, ka piezīmju autors šajā laikā atradās jau izsūtījumā Voronežā, kur gan viņam līdz kara sākumam atļāva strādāt par pasniedzēju svešvalodu institūtā.

Pēc šā nelielā ekskursa atvirzīsimies atpakaļ 30. gadu vidū, kad, kā atzinis K.Ulmanis, "ja min[istrs] Meierovics darbojās lielā mērā patstāvīgi, tad vēlāk V.Munters, jau būdams ministrs, neko svarīgu neuzsāka bez manas ziņas vai pat rīkojuma". Tā domāja un izsūtījumā 1940. gada oktobrī rakstīja caurkritušais diktators, bet tā neuzskatīja un nerakstīja Latvijas vēsturnieki ne 90. gados, ne pašā pēdējā laikā. Tā, piemēram, pēc vēstures doktora Aināra Lerha ieskata, 30. gadu vidū "ārlietu faktiskā vadība nonāca ministrijas ģenerālsekretāra V.Muntera rokās, kurš īstenoja Ulmaņa iedvesmoto ārpolitiku". Protams, V.Munteram "nebija noteicošā loma lēmumu pieņemšanā", bet viņam bija iespēja "ietekmēt Valsts un Ministru presiden-

tu K.Ulmani ārlietu jautājumos".³⁸⁸ Tāds duālisms ne tikai nenāca par labu Latvijas ārpolitikai, bet gluži otrādi – nodarīja tai vienīgi ļaunumu. Tādu pašu kā K.Ulmaņa un Co organizētais pučs 1934. gadā, kura sagatavošanā (ne norisē) tiešāk vai netiešāk piedalījās arī V.Munters.

15. maija apvērsuma rezonanse ārzemēs

Kreisās aprindas un padomju vēsturnieki mīlēja apgalvot, it kā instrukcijas par puča rīkošanu K.Ulmanis saņēmis nacistiskajā Vācijā, gandrīz vai no paša "firera" rokām. E.Krieviņa memuāri, E.Andersona, E.Dunsdorfa un A.Strangas pētījumi liecina, ka tā viss gluži nebija.

E.Krieviņš raksta, ka 30. gadu vidū K.Ulmanis ir bijis biežs viņa viesis gan kā valdības delegācijas vadītājs saimnieciskās sarunās ar Vāciju, gan kā privātpersona. Divas vasaras viņš pa mēnesim veselojās Nauheimas kūrvietā un pēc tam dažas nedēļas atpūtās Īberlingenā pie Bodenes ezera, kur iepazinās ar Dienvidvācijas lauksaimniecību. Kārtējo reizi atgriezies no Vācijas, K.Ulmanis 1933.gada 9.novembrī referēja par ceļojumu Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrībā, pozitīvi vērtējot notikumus Vācijā un labvēlīgi atsaucoties par Hitlera ārpolitiku. Pirms tam viņš trīs stundas pārrunāja brauciena rezultātus ar V.Munteru, kas gandrīz tajā pašā laikā bija bijis Berlīnē un Ženēvā. V.Munters secināja, ka K.Ulmanis vērtējis hitlerismu pozitīvi un pat Vācijas izstāšanos no Tautu Savienības uzskatījis par "prātīgu soli".

³⁸⁸ Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu dienesta attīstība (1917–1941): Promocijas darbu kopsavilkums, – Rīga, 2002, 19., 22.lpp.

Īpaši viņam patika vadonisms. Jau minētajā runā Latvijas nākamais "saimnieks" raksturoja šo principu Vācijā ar vārdiem: "Mums ir viens likums — mūsu vadoņa griba." Savuties uzstājoties Zemnieku savienības konferencē 1933.gada 10.decembrī, K.Ulmanis deklarēja: "No 18 valstīm parlaments savās pilnās tiesībās darbojas tikai kādās 5 valstīs (...). Nekur vairs parlaments nestrādā (...). Parlamentāriskā iekārta nespēj tautu un valsti saturēt kopā un nodrošināt."

E.Dunsdorfs taisnīgi rezumē: "Pēc tā, ko Ulmanis preses intervijās un savos priekšlasījumos teica pēc atgriešanās no Vācijas ceļojuma, ir skaidrs, ka viņam bija imponējusi "jaunā kārtība". Tomēr ņemt šo jauno vācu kārtību par paraugu savam apvērsumam Ulmanim nebija nekādas vajadzības — līdzīgas idejas viņš varēja aizņemties faktiski no visām Eiropas zemēm."³⁸⁹ Tomēr te jāpiemetina arī E.Andersona vārdi: "Ulmaņa režīms gan bija vienīgais visā Eiropā, kurā nebija nekādas tautas pārstāvniecības ar likumdošanas tiesībām."³⁹⁰

Kā pirmais K.Ulmani pēc puča 1934.gada 16.maija rītā apsveica fašistiskās Itālijas sūtnis Rīgā Dž.Memeljo. Anglijas *chargé d'affaires* Latvijā S.Torrs turpretim tajā pašā dienā telegrafēja britu ārlietu ministram Dž.Saimonam, ka K.Ulmanis varbūt nebūtu izdarījis apvērsumu, ja Saeima būtu bijusi pieļāvīgāka Satversmes reformas jautājumā un akceptējusi viņa iesniegumu par lielāku tiesību piešķiršanu valdībai ekonomiskās lietās, kā arī, ja premjeram būtu bijusi lielāka brīvība projektētajā tirdzniecības līgumā ar Apvienoto karaļvalsti. Nākošajā rītā

pēc apvērsuma kāds atbildīgs Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieks esot S.Torram izteicies, ka tagad vairs nebūšot nekādu šķēršļu līguma apstiprināšanai. Tas arī bija galvenais, kas interesēja Viņa majestātes valdību. Un briti nevilās — jau 13.jūlijā viņu diplomāti vienojās ar K.Ulmaņa valdību par Rīgas pilsētas parādu atmaksu un 4.augustā parakstīja jaunu tirdzniecības līgumu.

Anglijas, Francijas un Beļģijas valdības ar savu diplomātisko pārstāvju Rīgā starpniecību izteica demaršus Latvijas jaunajiem valdītājiem par sociāldemokrātu vajāšanām. Francijas sūtnis Ž.Tripjē 18.maijā informēja V.Munteru, ka "franču kreisās aprindas būs šokētas par Dr.P.Kalniņa arestu" (tas jau bija noticis — *R.T.*). Lielākas bažas radās sakarā ar iespējamām nāvessodiem sociāldemokrātiem (kādu, par laimi, nebija).

S.Torrs savukārt 22.maijā ziņoja savai priekšniecībai par Latvijas jaunās valdības sastāvu, piezīmējot: "Zemnieku savienības ietekme kabinetā ir ļoti izteikta, un var droši teikt, ka kabinetā agrārās intereses ir galvenās. Tomēr ir skaidrs, ka praktiski kabinets būs Ulmaņa kungs." Kur vēl trāpīgāk! Pēc diplomāta domām, apvērsums bijis apbrīnojami labi izplānots, un liekoties, ka vispār tas uzņemts ar gandarījumu.

Pēc nedēļas britu diplomāts informēja Ārlietu ministriju Londonā par sarunu ar V.Munteru: "Es jautāju Muntera kungam, vai jaunais režīms uzskatāms par kaut ko līdzīgu fašistu revolūcijai, vai arī valdībai ir nodoms atgriezties pie liberālākām formām. Muntera kungs noraidīja domu, ka ap-

³⁸⁹ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 215.lpp.

³⁹⁰ Andersons E. Latvijas vēsture. Ārpolitika. I, 392.lpp.

vērsums bijusi revolūcija. Valdība gan vēloties, viņš teica, izdarīt vajadzīgās konstitucionālās reformas, ko Saeima nevēlējās pieņemt. Valstī šīs reformas visumā vēloties. Iespējams, ka kādu projektu līdzīgu Ulmaņa sākotnējam projektam nodošot drīzā laikā tautas nobalsošanai. No otras puses, vajadzīgās reformas varētu iedzīvināt ar dekrētu un varētu izsludināt jaunas vēlēšanas. Lai kādu ceļu Ulmaņa kungs izvēlētos, tomēr neesot ticams, ka būs kāda Saeima pirms nākošā gada.” V.Munters, īsi sakot, meloja, acis skatīdamies.

Lielākā daļa Vācijas laikrakstu apsveica 15.maija apvērsumu ar sajūsmu. “Berliner Börsenzeitung” ievadrakstā pasvītēja, ka pučs bijis labi sagatavots un K.Ulmaņa valdībai par paraugu derējušas līdzīgas akcijas Vācijā. “Rheinisch-Westphälische Zeitung” norādīja, ka 15.maijs var kļūt par priekšnoteikumu ilgstošai un auglīgai Vācijas un Latvijas sadarbībai. Vācijas sūtnis Rīgā G.Martiuss savā pārskatā norādīja, ka K.Ulmanis iekārtas maiņu ilgāku laiku klusi gatavojis un 1933.gada rudenī daudz mācījies no vācu nacionālsociālistiem Nauheimā.

Sākotnējā pacilātība tomēr drīz vien pārgāja. Laikraksts “Münchener Neuste Nachrichten” jau 18.maijā bažījās pār nākamās Latvijas valdības jauno kursu pret minoritātēm, protams, domājot ar to vispirms vācbaltiešus. Minētā “Berliner Börsenzeitung” 23.maijā neapmierināta secināja, ka jaunais režīms Latvijā nav fašistisks un tā vadītāji, kas pārstāv pilsoniskus un nacionālus uzskatus, vērsas kā pret labo, tā kreiso spārnu. G.Martiusa 1.septembra pārskats liecina, ka Vācija jau bija vilusies K.Ulmaņa valdībā un domāja, ka vācbaltiešiem būs jācīnās pret jauno varu.

Pats par sevi saprotams, ka Padomju Savienību nevarēja neinteresēt 1934.gada 15.maija apvērsums Latvijā un ar to saistītās peripetijas. Latvija arī bija ieinteresēta informēt Kremli par notikušo, bet, protams, no sava redzesleņķa. Sūtnis Maskavā Dr.A.Bilmanis to izdarīja neoficiālās sarunās ar PSRS ārlietu ministra vietnieku B.Stomonjakovu 16., 17. un 18.maijā. Tā kā sūtnis bija ulmaniskās Latviešu zemnieku savienības biedrs un 20.gadu sākumā pat četrus gadus bija vadījis šīs organizācijas Rīgas nodaļas, viņš centās parādīt puču un tā organizētājus, cik vien iespējams, labvēlīgā gaismā. Būdams augsta ranga diplomāts, A.Bilmanis citādi arī nevarēja rīkoties.

Viņš vairākos ziņojumos informēja savu resoru, ka B.Stomonjakovs nav bijis sevišķi uztraukts par notikumiem Latvijā. Jau agrākās tikšanās A.Bilmanis bija viņam stāstījis par “Saeimas nevarību, mazo Saeimas grupu valstij kaitīgo darbību un Zemnieku savienības konstruktīvo valsts varas stiprināšanas programmu”. Sūtnis tālāk rakstā, ka krievu diplomāts “izpleta muti, kad dabūja zināt, ka atklāta leģionāru sazvērestība par gatavoto atentātu uz Ministru prezidentu un ģenerāli Balodi (tās bija pasakas — *R.T.*) un ka tādēļ pilnīgi saprotams, ka valdība izlietojusi Satversmes 62.pantā (pareizi 81.pantā — *R.T.*) paredzētās tiesības. Liels pārsteigums B.Stomonjakovam bija arī ziņa par ieroču krājumiem pie sociāldemokrātiem (atkal pasaka — *R.T.*) un ka leģionāru sazvērestībā bija iesaistītas arī sīkas politiskas partijas. Lai novērstu iekšējus nemierus, iekšlietu ministrs arī apturējis politisko partiju darbību.

Krievus vispirms interesēja Latvijas jaunās valdības izturēšanās pret Vāciju, un viņi izteica bažas, vai Ulmanis

nemēģinās tuvināties Hitleram. A.Bilmanis šīs bažas izkļiedēja, norādot B.Stomonjakovam, ka K.Ulmanis bija galvenā persona, kas atbrīvoja Latviju no okupantiem, starp kuriem bija arī vācieši. Apvērsuma vadītāju vidū bija arī ģenerāļi J.Balodis un K.Berķis, kas bija sakāvuši fon der Golca un Bermonta armijas. Sūtņis pasvītēja, ka "šie vīri ir par Latvijas neatkarības saglabāšanu un miera uzturēšanu". Taču viņš savā pārlietu lielajā centībā aizrunājās pārāk tālu, stāstīdams krievu diplomātam, ka Latvijā faktiski nekāds apvērsums nav noticis, "jo taisni Ulmaņa valdība ir novērsusi kā no labās, tā kreisās puses visus tamlīdzīgus mēģinājumus".

A.Bilmaņa paskaidrojumi atstāja nomierinošu iespaidu, un, runājot viņa vārdiem, "Pravda" rakstā ir konstatējams vairāk uzbrukums mūsu sociāldemokrātiem, bet "Izvestija" un "Ekonomičeskaja žizņ" ievadnieki vairāk paskaidro notikumu gaitu un attēlo Zemnieku savienības lomu, bet beigās apliecina, ka padomju valdība stāv par Latvijas neatkarību jeb, citiem vārdiem, apliecina, ka viņiem nav daļas gar mūsu valsts iekārtas formu".

1934.gada 9.jūnijā viņš rakstīja no Maskavas, ka Latvijas un PSRS attiecības ir labas un 15./16.maija notikumi uzņemti kā noticis fakts. "Vienlaikus man nav pārlicības", atzina A.Bilmanis, ka "PSRS ir jau evolucioņusies par neatkarīgu valsti — lai gan ar īpatnēju režīmu — un nespēlē vairs Kominternes rīcības līdzekļa lomu. Taisni otrādi, (...) visi tautas komisāri ievēlēti komunistu partijas vadošos orgānos; ar vienu vārdu — patlaban Krievija ir vēl vairāk pakļauta komunistu partijas diktatūrai nekā pāris gadus at-

pakaļ, līdz ar to tā tapusi par līdzekli un mērķi". Taču sūtņis brīdināja no PSRS pieaugošā stipruma, "kas 10–20 gados var izvērsties par Eiropas likteni".

Demokrātiskajai Somijai un Zviedrijai nepatika visu triju Baltijas valstu pārvēršanās totalitārās zemēs. Tās redzēja baltiešu parlamentārās sistēmas vājās puses, saprata, ka K.Ulmaņa jaunais režīms nav nacionālsociālistisks, taču viņām nebija pieņemama sociāldemokrātu totāla vajāšana pēc 15.maija. Tieši pēdējā apstākļa dēļ Zviedrijas ārlietu ministrs R.Sandlers 1934.gada septembrī atteicās pieņemt K.Ulmaņa autoritārās valdības ielūgumu apciemot Latviju.

Latvijas ārpolitikas vadlīnijas 30. gadu vidū

V.Munters 1934. gada 23. februārī informēja sūtņus, ka Latvijas Ārlietu ministrijas galvenie uzdevumi jaunajos apstākļos ir: pirmkārt, turpināt Baltijas valstu savienības politiku, atrodot un izmantojot visizdevīgāko momentu Lietuvas iesaistīšanai aliansē; otrkārt, attīstīt tālāk ideju par *status quo* garantēšanu Austrumbaltijā; pilnveidot politiskās attiecības ar PSRS, kas pašreiz ir drošākais miera uzturēšanas faktors Austrumeiropā; ceturtkārt, nesaasināt attiecības ar Vāciju.³⁹¹

Tūliņ pēc 15. maija apvērsuma, ja neskaita atsevišķas darbinieku pārmaiņas Ārlietu ministrijas centrālajā aparātā un Latvijas diplomātiskajās pārstāvniecībās ārzemēs, nekā būtiski jauns šajā laukā nemainījās un klāt nenāca. Ja demokrātiskajā Latvijā ģenerālie ārpolitiskie uzdevumi pirmām

³⁹¹ Andersons E. Latvijas vēsture. Ārpolitika. I, 414.lpp.

Diplomātu izbraukums uz Baltezeru Latvijas sūtņu II konferences laikā 1935.gada vasarā. Priekšējā rindā (no kreisās): Dr. A.Bīlmanis, V.Munters, P.Sēja, Dr. O.Grosvalds, K.Zariņš, V.Sūmanis, Dr. M.Valters, K.Ulmanis, R.Liepiņš, M.Nukša, J.Tepfers, Dr. E.Krieviņš, L.Sēja un J.Lazdiņš

kārtām tika formulēti valdību programmās, tad autoritārajā valstī šādu dokumentu vairs nebija. K.Ulmaņa jaunās valdības 1934. gada 18. maija deklarācija sastāvēja no diviem teikumiem – tajā bija teikts, ka “Saeimas funkcijas līdz Satversmes reformas izvešanai (ko K.Ulmanis i nedomāja darīt! – R.T.) izpilda Ministru kabinets”, un nosaukti visi desmit kabineta locekļi. Viņi, bet ne vairs desmitreiz vairāk cilvēku – 100 Saeimas deputātu, aiz kuriem stāvēja tūkstošiem vēlētāju un desmitām viņu partijām, tagad noteica veselā valsts ārpolitiku. Pat ne desmit personas, bet pēc būtības divi – premjers un ārlietu ministrs.

K.Ulmanis, runājot Liepājā 1934. gada 10. augustā, pašpārliecināti deklarēja: “Latvijas stāvoklis viņas kaimiņu starpā noteikti nostiprinās, un mums ir pārliecība, ka mēs turpināsim ceļu uz mierīgu un sekmīgu nākotni.” Viņš lepni atkārtāja kāda karaļa vārdus: “Neviena valsts nav maza, kuras krastus skalo jūra, jo viņai atvērta visa pasaule.”³⁹²

Latvijas valdība 1935. gada 30. aprīlī, pieņemot valsts budžetu nākamajam periodam, atzina, ka ārējā politikā “turpināma līdzšinējā neatkarīgā līnija un izveidojama sadarbība ar Tautu Savienību; visplašākos apmēros attīstāma kopdarbība ar Igauniju un Lietuvu uz 1934. gada 12. septembra līguma pamata un jāturpina aktīva līdzdalība miera centienos Austrumeiropā”. Ārpolitikas vadības uzdevumos ietilpa arī ārējās tirdzniecības apgrozījumu strauja kāpināšana, Latvijas kultūras propagandēšana ārzemēs, rūpēšanās par diplomātisko un konsulāro darbinieku skaita palielināšanu, pievēršot uzmanību jaunās paaudzes apdavinātāko pārstāvju iesaistīšanai diplomātiskajā dienestā uz brīvas sacensības pamatiem.³⁹³

Latvijas ārpolitikas stratēģija un taktika 30. gadu vidū un otrajā pusē visnotaļ konkrēti atspoguļojas V.Muntera pēc Z.Meierovica parauga organizētajā sūtņu II konferencē, kura notika Rīgā no 1935. gada 28. jūnija līdz

³⁹² Pirmais gads: 1934. 15.V–1935.15.V. – Rīga, 1935, 146.lpp.

³⁹³ Turpat, 259.lpp.

3. jūlijam.³⁹⁴ Tajā piedalījās bez K.Ulmaņa un V.Muntera 13 sūtņi un ārlietu resora atbildīgie darbinieki. Lai gan K.Ulmanis vēl bija arī ārlietu ministrs, pamatreferātu "Starptautiskā stāvokļa vērtējums" nolasīja ģenerālsekretārs. Premjers aprobežojās tikai ar konferences atklāšanu un vadīšanu, kā arī divu stundu ilgu galavārdu.

V.Munters atgādināja, ka Latvija ir centrālā Baltijas valsts un stratēģiskā atslēga triju zemju blokā, kas visas kopā ir neitrāls apgabals, kurā krustojas lielvalstu intereses. Taču viņš atzina, ka Baltijas antantes iekšējā saistība vēl nebija stipra. Lietuvu joprojām mocīja smagās Viļņas un Klaipēdas problēmas un tai piemita tendence griezties Maskavas virzienā. Igaunija slimoja ar patoloģisku "polonomāniju", un tās ārpolitiku faktiski noteica armijas virspavēlnieks J. Laidoners. Situāciju vēl sarežģīja Igaunijas orientēšanās uz Somiju. Latviju un Igauniju, V.Muntera izpratnē, kura ir apšaubāma, lai neiteiktu vairāk, nevienoja ne etniskas, ne vēsturiskas saites, bet tikai kopīgi piedzīvojumi cariskās Krievijas laikā. Viņš nepieņēma igauņu "primitīvo ārpolitisko orientāciju pret PSRS", kuru padziļināja komunistu sacelšanās Tallinā 1924. gadā, pārspīlēto draudzību ar Poliju un pēdējā laikā arī ar Vāciju. Attiecībās ar Lietuvu referents saskatīja dabīgu pamatu draudzībai visplašākajos latviešu un lietuviešu tautas slāņos, bet grūtības saredzēja kaimiņvalsts politiskajā elitē, kas bija bez noteiktas nacionāli patstāvīgas orientācijas un emocionāli svārstījās Krievijas vai Polijas virzienā.

V. Munters uzskatīja, ka tieši Latvi-

jai ir jānotur visu triju Baltijas valstu līdzsvars, pret kuru vērsās to zemju spiediens, kas nebija apmierinātas ar baltiešu neatkarīgo politiku. Viņš atzina, ka Latvijas uzdevumi Baltijas politikā ir īpaši sarežģīti un runāt par federāciju ir fantāzija. "Galvenais: cementēt visplašāko aprindu draudzību, veicināt savstarpēju pazīšanos, mācīšanos, savstarpēju cieņu."

Referents pasvītēja, ka devīze par kopdarbību ir pietiekama programma, "ja tai pievienojam tēzi par kopēju aizsardzību pret Vāciju un Krieviju un par mūsu neitralitātes misiju Baltijas jūras austrumu piekrastē".

Ģenerālsekretārs uzskatīja, ka Latvijai jāturpina izlīdzinoša politika, tai vajag "ignorēt sīkus pārpratumus, kas sevišķi bieži nāk priekšā ar igauņiem, un stiprināt Lietuvas un Igaunijas pašapziņu un goda pilnas neatkarības apziņu". Viņš pieņēma, ka vieglāk būs tikt galā ar "daudzo Lietuvas vadošo personu sovjetofilo nekā ar Igaunijas polonofilo noskaņojumu, kas līdz ar to ienes jaunu apgrūtinājumu mūsu politikā iepretim Polijai".

V. Munters tomēr atzina Poliju principā par labu Latvijas sabiedroto, jo pastāv abu valstu interešu zināma sakritība. Acīmredzot ar to viņš saprata Latvijas un Polijas centienus ieturēt neitrālu pozīciju kā pret Berlīni, tā Maskavu. No otras puses, runātājs uzsvēra, ka Polija tomēr ir lielvalsts, kas vēlas dominēt neitrālajā joslā starp Vāciju un Padomju Savienību, tāpēc Varšavā "mēs nevaram iegūt bezpartijisku draudzību", bet, atzīstot poļu hegemoniju, "nokļūsim satelīta lomā".

Negaidīti asi V.Munters nostājās pret Somiju. Viņš norādīja, ka Somiju

³⁹⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 418.-423.lpp.; Krieviņš E. Viņās dienās, 183.-184.lpp.; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). - Rīga, 1993, 26.-30.lpp.

gan tradicionāli uzskata par valsti, kas varētu drīz iestāties Baltijas antantē, taču pats šādai iespējai netic. Pēc V.Muntera domām, to izslēdz Somijas “skandināviskie sapņi” un tas, ka tai “taisni lielajā problēmā Vācija–Krievija ir noteikta orientācija — par pirmo pret otro”.

V.Muntera redzējumā Anglija un Francija bija visvairāk aizņemtas ar iekšpolitiskiem jautājumiem un centās saglabāt *status quo* Eiropā. Citāda situācija bija Vācijā, kura strauji bruņojās. Tās vienīgais noteiktais pretinieks bija Padomju Savienība. Referents konstatēja, ka “Vācija grib nogremdēt visas domas par kolektīvo drošību Austrumeiropā. Polija aiz bailēm pret Vāciju stāv klusa un neparāda nekādu aktivitāti. PSRS ir pārliecināta, ka nevarēs vienoties ar Vāciju, un nododas bloku politikai. Tagad tai ir Francija un Čehoslovākija kā sabiedrotās un tā rēķinās arī ar Lietuvu”. Viņaprāt, “tagad PSRS vēlas mieru, bet neviens nevar apgalvot, vai tā atmetusi internacionālo ekspansiju, ja ne militāri, tad ideoloģiski”. Pēc V.Muntera ieskata, “vajadzīgs vēl prāvs laika spriedis, iekāms var runāt par gatavību un politiskās saturācijas (piesātināšanas — *R.T.*) pakāpi, kas ļautu Krievijai droši riskēt sadursmi ar ār pasauli”. Taču viņš pielaida, ka “iespējamās visādas nejaušības”.

V.Munters bija spiests konstatēt, ka Eiropas *status quo* jau piederēja pagātnei. Vācijas potenciāls auga diendienā un līdz ar to tieksme grozīt spēku līdzsvaru Viduseiropā. Auga arī vācu padomju saspilējums, kam pretsvars bija pretvācu spēku bloķēšanās un PSRS iestāšanās Eiropas un pasaules valstu sadarbības organizācijā — Tautu Savienībā. Par vienu no galvenajiem Latvijas diplomātu uzdevumiem viņš ta-

gad uzskatīja sevišķi uzmanīgu Vācijas iekšējās attīstības un diplomātiskās darbības novērošanu.

Ģenerālsekretārs ieteica šādus Latvijas ārpolitikas galvenos virzienus: 1) labākajai drošības garantijai jādibinās uz kolektīvisma principu; 2) bija jāmēģina saglabāt neitrālu stāvokli starp Vāciju, Krieviju un Poliju; 3) bija jāatturas no priekšlaicīgas pozīcijas ieņemšanas vienā vai otrā pusē eventuālas sadursmes gadījumā; 4) bija jāmēģina novilcināt tādas sadursmes pēc iespējas ilgāk; 5) Latvijas ārpolitikai bija jābūt subjektīvai, proti — “mēs nevēlamies citu iejaukšanos mūsu patstāvīgā dzīvē un negribam kļūt politiskas tirdzniecības objekts”.

Visi sūtņu konferences dalībnieki atbalstīja V.Muntera proponēto kolektīvo principu drošības garantijā. Viņi neiebilda ne pret Austrumu pakta sākotnējo franču–krievu variantu, ne arī pret daudzpusēju līgumu. Taču Latvijas diplomāti tajā pašā laikā saprata, ka pakta ideja atradās miršanas stadijā (tā patiešām beidzās ar letālu iznākumu). V.Munters norādīja — ja Latvija vēlas aktīvi veicināt Austrumu paktu, tai atliek sekot Čehoslovākijas piemēram un noslēgt līgumu ar PSRS, kas var tikt vēlāk aizstāts ar kolektīvu paktu. J.Feldmanis, A.Bilmanis, P.Sēja, K.Zariņš un citi sūtņi ar dažām atrunām atbalstīja šādu pozīciju. Viņu ieskatā vienošanās ar Maskavu, ja tas būtu saistīts ar Tautu Savienību un to akceptētu Anglija un Francija, nebūtu pretrunā ar Latvijas neitrālo stāvokli un nenozīmētu priekšlaicīgu nostāšanās vienas lielvalsts pusē. Interesanti atzīmēt, ka tie Latvijas sūtņi, kas strādāja PSRS kaimiņvalstīs un labāk pazina Kremļa politiku — V. Šūmanis (Helsinkos), L.Sēja (Kaunā), M.Valters (Varšavā) un R.Liepiņš (Tallinā) — ie-

bilda pret savstarpējās palīdzības līguma slēgšanu ar Padomju Savienību, kas nav atteikusies no saviem impēriskajiem mērķiem Baltijā. Viņi neticēja krievu diplomātu solījumiem un uzskatīja, ka viņus interesē tikai savas valsts drošība.

Sūtņu sanāksme daudz laika veltīja Latvijas attiecību apskatam ar Angliju, Vāciju, PSRS un citām valstīm, par ko referātus lasīja diplomātiskie pārstāvji šajās zemēs un debatēja viņu kolēģi.

K.Zariņš kļiedēja mītu par Anglijas atbalstu drošībai. Viņš norādīja, ka briti vēlas mieru "ne ideālisma dēļ, bet aiz elementārām pašinteresēm". Tā kā Rietumeiropas drošības problēmas skāra tieši anglu zemes patstāvību un neaizskaramību, Lielbritānija paš aizsardzības nolūkos tur uzņēmās zināmas saistības. Runātāja vērtējumā franču, krievu un čehu neuzbrukšanas līgumi bija radījuši stabilitāti Austrumeiropā. Šā reģiona valstis ar tiem bija guvušas papildu drošību, un šis vienošanās bija zināmā mērā aizlikušas kāju priekšā Vācijas centieniem austrumos. K.Zariņš atzina, ka "pašlaik no PSRS mums nekas nedraud. Viņas intereses prasa, lai ar Eiropas kaimiņiem tā varētu sadzīvot mierā un saticībā (...). Bet vai tas uz visiem laikiem tā — ir cits jautājums". Latvijas diplomātijas veterāns secināja: "Mēs atrodamies starp divām spēcīgām valstīm, kādēļ labākā garantija mūsu drošībai būtu multilaterāls līgums, kas ietvertu visas mūsu kaimiņos esošās lielvalstis. Šādam līgumam nerealizējoties, mums pašreizējos apstākļos ir bīstami defensīvā nolūkā piesaistīties tikai vienai atsevišķai lielvalstij, jo mūsu specifiskais svars atsevišķi ir pārāk mazs." Viņaprāt, Anglijai ir sava domīniju politika, tāpēc tā nevar uzņemties nekādas tālākas saistī-

bas Eiropā. Tāpēc Latvijai "ar visiem spēkiem būtu jācenšas realizēt ciešu Baltijas valstu bloku, ne tikai politisku, bet arī *saimniecisku un militāru* (kursīvs mans — R.T.) (...). Savstarpējā drošības sistēmā Baltijas blokam būtu jāieiet *in corpore*".

E.Krieviņš atceras, ka materiālu viņa referātam nav trūcis. Hitlera stāja pret Baltijas valstīm bija izteikta skaidri un nepārprotami viņa grāmatā "Mein Kampf": "Ja mēs Eiropā runājam par zemes iegūšanu, tad mēs pirmām kārtām domājam par Krieviju un tai pakļautām nomaļvalstīm." Sūtņis uzdeva savam sekretāram sakopot visu, kas šajā grāmatā bija teikts par Vācijas austrumpolitiku, un izmantoja šos materiālus savā ziņojumā.

E.Krieviņš tajā pakavējās pie vācu *Drang nach Osten* vēsturiskā skatījumā, norādot uz simptomātisku parādību, ka Vācija tiklab Veimāras republikas, kā arī Hitlera laikā vienmēr izvairījusies no saistībām, ko tai uzliktu Eiropas austrumus aptverošs reģionāls drošības pakts. Viņš atgādināja Veimāras republikas laikā ārlietu ministra Štrēzema negatīvo nostāju Austrumu Lokarno jautājumā un norādīja, ka šajā ziņā nekas nav mainījies arī beidzamajos gados: ārlietu ministra Neirāta, resp., Hitlera, atbilde uz Rietumu lielvalstu un Padomju Savienības ierosinājumiem slēgt kolektīvu drošības paktu, kas garantētu arī Latvijas neatkarību, vienmēr bijusi noraidoša.

Referents vēl pievērsās vācu tautā izplatītajam uzskatam par Livoniju, t.i., Latviju un Igauniju kā vecāko Vācijas "koloniju" un atgādināja, ka visi "fire-ra" miermīlības apliecinājumi beidzas ar ieroču žvadināšanu. Viņš gandrīz vai pravietiski norādīja, ka Baltijas valstu neatkarību var apdraudēt Vācijas un Padomju Savienības tuvināšanās un

saprašanās. Tiesa, ir izgaisis Rapallo gars, bet vai uz visiem laikiem, tas ir jautājums, uz kuru neviens nevar atbildēt. E.Krieviņa galaslēdziens bija — nacionālsociālistiskā Vācija ir Latvijas potenciālais ienaidnieks Nr.1.

Pēc referāta izraisījās dzīvas debates, kurās vairāki runātāji, īpaši sūtnis Maskavā A.Bilmanis, aizstāvēja viedokli, ka Latvijas ienaidnieks Nr. 1 ir Padomju Savienība. “Beidzot vienojāties,” atminas E.Krieviņš, “ka mums ir divi ienaidnieki Nr. 1.”

Konferencē plaši apsprieda arī jautājumu par Latvijas attiecībām ar Igauniju un Lietuvu. R.Liepiņš norādīja, ka Igaunijas drošību nelabvēlīgi ietekmē padomju Ļeņingradas tuvums un plašā, atklātā jūras robeža, vēl atmiņā palikusī 1924. gada 1. decembra sacelšanās. Tālab igauņi vēl joprojām uzskatīja Padomju Savienību par savu galveno brīvības apdraudētāju un pašreizējo situāciju tikai par pārejas laiku. Viņi bija pārliecināti, ka krievi nav atteikušies no impēriskiem mērķiem Baltijas jūras krastos. Vācijas *Drang nach Osten* ziemeļu kaimiņi neuzskatīja par aktuālu draudu. Igaunija pagriezās uz Latvijas pusi 1923. gadā tikai tad, kad galīgi kļuva skaidrs, ka tā nevar cerēt stāties tuvākās attiecībās ar Somiju. Pēc R.Liepiņa vērojumiem, savienība ar Latviju Igaunijai nebija sirdslieta un kopā ar latviešiem tā gāja, tikai apstākļu spiesta. Daļā igauņu viņš bija manījis pat naidu un nenovīdību pret latviešiem. Bija arī skaidrs, ka Igaunija negribēja stāties tuvākās attiecībās ar Lietuvu, iekams nebūs atrasts *modus vivendi* Viļņas un Klaipēdas jautājumā.

L.Sēja norādīja, ka visas Lietuvas valdības tika pielaidušas, ka valsts ārpolitikas problēmas bija kļuvušas par iekšpolitiskiem jautājumiem. Līdz ar to

valdības nevarēja brīvi izkārtot ārējās problēmas. Valdīja pēc būtības tikai viena partija, kuras bāze bija ļoti šaura. Režīmam nebija stabilitātes un evolūcijas iespējas. Pēc sūtņa ieskata, viens politiskais spēks cenšas pārtrumpot otru ar nelokāmību Viļņas atgūšanas jautājumā, lai rādītu savu patriotismu. Kamēr Polijas attiecības ar Vāciju bija saspīlētas, Lietuva vēl varēja izlīgt ar kaimiņvalsti uz samērā izdevīgiem noteikumiem. Pēc vācu un poļu neuzbrukšanas līguma noslēgšanas Lietuvas cerības nerada Polijā nekādu atbalstu. L.Sēja bija pārliecināts, ka Vācija atprasīs Klaipēdas apgabalu (tā drīz vien arī notika). Pēc viņa domām, Lietuvas lielākā kļūda bija pārmērīga palaišanās uz Padomju Savienību, uzticīgi sekojot Maskavas savtīgajiem padomiem un pārāk spekulējot uz lielvalstu pretrunām.

Noslēguma sēdē par politiskās komisijas darbu ziņoja E.Krieviņš, par preses un propagandas — M.Valters un administratīvo un konsulāro lietu komisijas darbu — J.Tepfers. K.Ulmanis savā garajā runā slavīnāja 15. maija režīmu un valdības darbību, vien norādot, ka Ministru kabinets ir nodrošinājis ārpolitikas kontinuitāti, aktivizēti un sūtņu rīcību ārzemēs. Jāpieņemina, ka neviens Latvijas diplomāts, sociāldemokrātu F.Cielēnu Parīzē ieskaitot, *atklāti* ne ar vienu vārdu neiebilda pret antikonstitucionālo 1934. gada puču. Cieši pievilktās disciplīnas skrūves un vienpusīgā oficiālā informācija no dzimtenes darbojās nevainojami.

V.Munters konferences nobeigumā, izvērtējot Latvijas ārpolitikas iespējamus virzienus, pamatoja nepieciešamību slēgt savstarpējās palīdzības līgumu ar Padomju Savienību, naivi ticot, ka tam varētu sekot visaptverošs ko-

lektīvs pakts. Viņš sacīja: “Ja mēs gribam Austrumeiropas drošības jautājuma atrisināšanu forsēt, mums tas būtu jādara ar Krievijas palīdzību.”

V.Munters drīz pēc konferences — 18. jūlijā — paskaidroja Latvijas sūtniem, ka nedomā par līgumu ar PSRS, lai iegūtu papildu drošību pret Vāciju, bet tikai lai iegūtu līdzrunāšanas tiesības franču un krievu sadarbības jautājumos, ja nebūtu iespējams panākt daudz labāku atrisinājumu, Vācijai piedaloties garantijās. Viņš arī cerēja panākt Francijas un PSRS vienošanās aizstāšanu ar kolektīvu dokumentu, prasot Vācijai, lai tā piespiestu līgumu atvietot ar šādu paktu.

Tā kā K.Ulmanis 1936. gada 11. aprīlī, A.Kvieša pilnvaru laikam beidzoties, bija uzurpējis arī Valsts prezidenta amatu, nebūtu bijis solīdi joprojām turēt savās rokās arī ārlietu ministra portfeli. Tāpēc “vadonis” 1936. gada 14. jūlijā to oficiāli nodeva V.Munteram.

Jaunais resora vadītājs pirmoreiz savu ārpolitikas koncepciju plašāk izklāstīja 1937. gada 25. aprīlī Darba kameronas sanāksmē.³⁹⁵ V.Munters gluži pamatoti atzina, ka mazās valstis ir par vājām, lai ietekmētu pasaules notikumus. Tās nevarēja konsolidēties lielākās apvienībās ģeogrāfisko apstākļu un interešu dažādības dēļ. Tādēļ bija izveidojusies mazo un vidējo valstu grupa, kas kopīgi varētu būt izolatora lomā, nepielaižot lielvalstu saspilējuma izpaušanos tādās formās, kas apdraudētu mieru. Viņaprāt, Baltijas valstīm jāstiprina līdzsvars starp Vāciju un Padomju Savienību un jārūpējas par brīvu Baltijas jūras reģionu, kas tās tuvināja Skandināvijas valstīm. Ministrs arī brīdināja nelikt visas cerības uz

Tautu Savienību, atsakoties no ārpolitiskas aktivitātes cerībā, ka šādā bezdarbībā starptautiskie notikumi Latvijai neskarš. Viņš tolaik saskatīja neitralitātē vēl kādu jēgu tikai kara gadījumā: “Ja neitralitāte nozīmē neiejaušanos lielvalstu politikā un nepieslēšanos lielvalstīm, tad tāds izskaidrojums mums ir pieņemams, bet, ja ar neitralitāti gribam apzīmēt vajadzību bezdarbībā noskatīties starptautiskos notikumus un atturēties no soļiem, kas var stiprināt mūsu politisko stāvokli un veicināt mieru, tad ar tādiem neitralitātes sludinātājiem mums nav pa ceļam.”

V.Munters pasvītroja, ka Latvijas tuvākie ceļabiedri ir Igaunija un Lietuva, “bet, ja mēs piedomājam par Baltijas jūras nozīmi mūsu saimnieciskajā dzīvē, tad arī visas valstis, kas pieiet pie Baltijas jūras”. Viņš atgādināja, ka Latvija pieder to valstu joslai, kas šķir Vāciju no Padomju Savienības, kādēļ Latvijai bija kopīgi uzdevumi ar līdzīgā stāvoklī esošām zemēm. Tajā pašā laikā Latvijai bija jācenšas uzturēt draudzīgas attiecības ar abām dižvalstīm, kas nebija viegls uzdevums. “Šodien tāda draudzības politika vēl vairāk apgrūtināta ar to, ka katra no minētām lielvalstīm vērīgi seko mūsu soļiem, un mēs bieži vien un pavisam nepelnīti saņemam pārmetumus no vienas vai otras puses par iedomātu nosvēršanos pretējā pusē. “V.Munters atkārtoti, bet provinciāli un, varētu pat teikt, nacionālistiski uzsvēra: “Mums ir tikai viena ārpolitiska orientācija — Latvijas orientācija, un nekāda novēršanās ne uz vienu, ne otru pusi nekad nenotiks.” E.Andersona spriedumā “tā bija traģiski lepna deklarācija bez se-guma”.

³⁹⁵ Trešais gads: 1936.15.V-1937.15.V. – Rīga, 1937, 266.-268.lpp.

Ārlietu ministrs runā Darba kamerā 1938. gada 3. aprīlī³⁹⁶ ar gandarījumu atzīmēja, ka latviešiem līdz tam bija laimējies izsargāties no ārējiem satricinājumiem. Viņš norādīja, ka “mēs neesam ļāvuši sevi ieraut sarežģījumos un daudzinātās ideoloģiskās cīņās (...), mēs esam uzturējuši labas attiecības ar visām valstīm, bet it sevišķi ar tām, kas sava ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ vai aiz saimnieciskiem apsvērumiem spēlē svarīgu lomu mūsu ārējā politikā”. Atgādinājis Ķīnas un Japānas karu, pilsoņu karu Spānijā, Austrijas aneksiju, Polijas un Lietuvas konfliktu, V.Munters konstatēja, ka “visur valda satraukums, rūpes par rītdienu, pārrunā visādas kara varbūtības, zilē par valstu likteņiem, milzīgi līdzekļi pārvēršas ieročos, bruņojumā un kara rīkos un vienā otrā vietā parādās jau atkal saimniecisku sastrēgumu pazīmes”. Pierādījis, ka Tautu Savienība pēc Vācijas un Itālijas izstāšanās nav spējīga atrisināt svarīgas politiskas problēmas, jo trūkst vispārīgi atzītu tiesisku principu, kas ļautu visām valstīm runāt kopīgu valodu.

V.Munters bija spiests atzīt, ka izšķirošie spēki starptautiskajā politikā tagad ir lielvalstis un to attiecību raksturs nosaka arī vispārējo starptautisko stāvokli. Viņš konstatēja, ka mazās valstis cenšas vairāk un vairāk norobežoties no lielvalstu interešu sadursmēm un, “atvelkas pozīcijās, kuras uzlūko par drošākām”. Tā kā ministrs joprojām uzskatīja Tautu Savienību par labāko starptautiskās kopdarbības veicinātāju, viņam bija skaidrs, ka šīs organizācijas sabrukums “uz ilgu laiku iznīcinātu katru cerību atgriezties no varas politikas uz tiesību politikas ceļu”. V.Munters uzskatīja: “Nav iedo-

mājams, ka tās locekļi šajā brīdī būtu gatavi kopējiem spēkiem uzņemties kaut kādu cīņu par mieru, izņemot morāliskiem līdzekļiem. Tautu Savienība nevar pārvērsties bruņotā savienībā; tas nozīmētu tās materiālo un idejisko sabrukumu.”

Orators brīdināja, ka “Lielvācijas rašanās nozīmē lielāko pārmaiņu Eiropas līdzsvarā kopš pasaules kara”. Vācijas dinamisms izpaudās jau ārpus tās robežām, un tas dabīgi bija saistīts ar sadursmju iespējamībām. Viņš atzina, ka karš nebija radījis negrozāmu un sastingušu stāvokli, kurā nebūtu iespējamās pārmaiņas. Eiropā bija sācies liels pārgrupēšanās process.

V.Munters, izdarot kārtējo reveransu savam lielajam aizbildnim, pasvītroja, ka “vienīgi nacionāla, stipra un vienota valsts var pastāvēt tais lielās pārvērtībās, kas mūsu acu priekšā norisinās”. Dubults neplīst un tālab atkārtoja vēlreiz: “Nacionālai, stiprai un vienotai valstij ir arī maksimālas garantijas nepalikst par tirgošanās objektu citu rokās.” Diemžēl tā nenotika.

V.Munteram kļūstot par ministru, 1936.gada 9.septembrī par ārlietu resora ģenerālsekretāru iecēla Jāni Eišenu Bruno Tepferu.

Viņš nācis šai saulē 1898.gada 16.janvārī provizora ģimenē Iecavā. Jaunietis sāka mācīties Jelgavas ģimnāzijā, bet sakarā ar Pirmo pasaules karu 1917.gadā absolvēja no Dubultiem uz Tērbatu evakuēto F.Šmidhenes un L.Bērziņa privātģimnāziju. Tad studēja medicīnu vietējā universitātē (20.gados un 30.gadu sākumā studēja tiesības LU), bet pēc suverēnās Latvijas proklamēšanas devās uz Rīgu, lai stātos Kalpaka bataljonā cīņai par dzimteni.

³⁹⁶ Ceturtais gads: 1937.15.V-1938.15.V. – Rīga, 1938, 358.-365.lpp.

Jānis Tepfers

Kad Jelgava bija atbrīvota no bermontiešiem, jau pietiekami pieredzējis karavīrs leitnants Jānis Tepfers 1919. gada 27. novembrī saņēma Studentu bataljona komandiera pavēli nekavējoties doties uz Rīgu ārlietu ministra Z.Meierovica rīcībā. 1.decembrī viņu iecēla par ārlietu resora vispārējā departamenta jaunāko sevišķu uzdevumu ierēdni, uzticot ministra adjutanta pienākumus.³⁹⁷

1920.gada novembrī jaunajam ierēdnim vajadzēja doties pirmajā ārzemju komandējumā — pavadīt Z.Meierovicu braucienā Latvijas atzīšanas jautājumā uz Tautu Savienības mītni Ženēvā, kā arī Romu, Parīzi un Londonu. Bez ministra un adjutanta Latvijas delegācijā Šveicē vēl ietilpa Ārlietu ministrijas protokolšefs J.Lazdiņš, sūtnis Itālijā M.Valters, sūtnis Francijā O.Grosvalds un sūtnis Lielbritānijā G.Bisenieks. Tiesa, kā saka, pirmajā piegājienā Latviju Tautu Savienībā vēl neuzņēma, taču *de iure* jaunā valsts 1921.gada 26.janvārī tika atzīta.

1922.gada aprīlī J.Tepferam bija jābrauc kopā ar Z.Meierovicu uz starptautisku saimniecisku konferenci Dženovā, Itālijā. Tur viņam vajadzēja pildīt arī Latvijas delegācijas sekretāra pienākumus. Komandējums J.Tepferam sekoja pēc komandējuma. Z.Meierovics bija visnotaļ mobils diplomāts, kas 20.gadu pirmajā pusē apmeklēja valsti pēc valsts, visur risinot Latvijai svarīgus politiskus vai ekonomiskus jautājumus. Un visur viņa labā roka bija arī jaunais latvju virsnieks.

1923.gadā viņu paaugstināja par atašeju Ārlietu ministrijas kancelejā, 1926.gadā — par I šķiras sekretāru administratīvi juridiskā departamenta protokola nodaļā. 1927.gada vasarā, kad ārlietu ministrs bija F.Cielēns, J.Tepferam vajadzēja organizēt medības diplomātiem, ko viņš veica teicami. F.Cielēns savos memuāros par to raksta: “Es uzaicināju ierasties 31.jūlija novakarē Burtnieku pilī uz pīļu medībām Valsts prezidentu G.Zemgalu, Ministru prezidentu M.Skujenieku, visus Rīgā akreditētos sūtņus un dažus ministrus ar kundzēm. Ielūgums bija sastādīts mazliet humoristiski, jo tika piezīmēts, ka var piedalīties arī tie, kas neprot šaut, jo būs cita izprieca — vēžu ķeršana. Šāda veida viesības rīkoju ne tikai tāpēc, lai sagādātu sūtņiem un viņu kundzēm patīkamu izpriecu, bet arī lai viņus kaut cik iepazīstinātu ar mūsu laukiem.

Šīs lielās viesības sarīkot uzdevu protokola nodaļas darbiniekam Jānim Tepferam. Viņš šo uzdevumu veica spīdoši (...). Un tas nemaz nebija tik viegls, kā var likties. Burtnieku pils, kas bija piešķirta agronomu biedrībai, taču nebija nekāda viesnīca. Telpu tik daudzām viesiem gan tur netrūka, bet trūka guļamo piederumu. Tie tāpat kā ēdieni, dzērieni un cits nepieciešamais bija jāzagādā, daļēji jāved no Rīgas. Jāaicina bija vietējie aizsargi, kas palīdzētu vēžu ķeršanā, un mežsargi, kas pakalpotu pīļu medībās.”³⁹⁸

1928.gada janvārī J.Tepferu iecēla par protokolu nodaļas vadītāju. Tā paša ga-

³⁹⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1556.l., 25., 27.lp.

³⁹⁸ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4. grām., 81.lpp.

da maijā viņš pavadīja jauno ārlietu ministru A.Balodi Kauņā sakarā ar Lietuvas valsts svinībām, bet pēc gada kopā ar ministrijas Baltijas nodaļas vadītāju V.Munteru — Zviedrijā. Vēl pēc gada — 1929.gada maija beigās — viņam bija tas gods būt kopā ar A.Balodi Valsts prezidenta G.Zemgala delegācijā, kura šajā laikā viesojās zviedru zemē.

J.Tepfers 28.maijā raksta atklātnē nezināmam adresātam: "Pavadot mūsu Valsts prezidentu viņa svītā, vakar no rīta pl.11 ieradāmies Stokholmā, sagaidīti no (...) karaļa Gustava V un prinčiem Kārļa un Eižena. Viss noritēja pēc priekšā rakstītās galma etiķetes.

Dzīvojam visi Karaļa pilī. Es (...) flīgelī viesu telpās, kur man ir debešķīgs apartaments no 3 istabām. Ieiešana pilī bija ar (...) trabantiem (pavadoņiem vai miesassargiem — *R.T.*), daudz hofmaršalu, ceremoniju meistaruru un kamerjunkuru (...). Rīta brokastis pie karaļa pl.1."³⁹⁹

Ārēji G.Zemgala valsts vizīte Zviedrijā šķita kā vienkārša reprezentācija, bet, padomājot dziļāk, tas netieši nozīmēja Latvijas pilnīgu atzīšanu kaimiņzemē, kārtējo soli uz priekšu, jaunajai valstij iekļaujoties Ziemeļeiropas demokrātisko nāciju saimē.

1930.gada augustā J.Tepferam vajadzēja doties uz Briseli, lai pavadītu Ministru prezidentu un ārlietu ministru H.Celmiņu vizītē Beļģijā sakarā ar tās 100 gadu pastāvēšanas svētkiem. Līdzīgi braucieni, turklāt pat vairāki, bija vai katru gadu.

Kā rūdītu diplomātu Ministru kabinets 1934.gada 24.augustā iecēla J.Tepferu jau par administratīvi juridiskā departamenta direktoru, skaitot no 16.septembra, bet vēl pēc diviem gadiem viņš kļuva par ārlietu resora ģe-

nerālsekretāru. Tas pēc jaunā ministra V.Muntera bija otrais augstākais amats šajā ministrijā.

J.Tepfers jaunajā statusā no 1936.gada 9.līdz 12.decembrim piedalījās Baltijas valstu ārlietu ministru V konferencē Rīgā (bez viņa un V.Muntera Latvijas delegācijas locekļi bija sūtnis Igaunijā E.Krieviņš un sūtnis Lietuvā L.Sēja). Konference vienprātīgi pieņēma rezolūciju par Baltijas valstu uzticību Tautu Savienībai, vienojās turpināt neiejaušanās politikā Spānijas pilsoņu karā un apsprieda vairākus citus jautājumus.

Lai gan J.Tepfers ieņēma ļoti augstu vietu Latvijas ārpolitiskā dienesta hierarhijā, V.Munters ar viņa domām daudz nerēķinājās. Viņu vairāk interesēja "vadoņa" K.Ulmaņa ieskatī, kas lielai sabiedrības daļai nepieņemamu ierēdni bija padarījis par svarīgākā valsts resora vadītāju. Ārlietu ministrijas politiski ekonomiskā departamenta direktors Arturs Stegmanis savās atmiņās raksta: "Neatceros, ka kādreiz ministrs svarīgos ārpolitikas jautājumos būtu apspriedies ar savu tuvāko vietnieku ģenerālsekretāru Tepferu (vēlāko sūtni Somijā) vai mani. Šāda vienpersonīga lietu vešanas kārtība mani gan drusku pārsteidza, bet, uzskatīdams Munteru par visai apdāvinātu un veiklu cilvēku un zinādams viņa tuvās attiecības ar prezidentu, biju pārliecināts, ka Latvijas ārpolitika atrodas drošās rokās un virzās pa pareizo ceļu. Tikai pamazām sāku šaubīties, vai kritiskajā laikā, kad pie starptautiskā apvēršņa savilkās arvien draudošāki mākoņi un drošība Austrumeiropā bija apdraudēta, Munters patiešām ir vispiemērotākā persona ārlietu resora vadīšanai."⁴⁰⁰

³⁹⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1556.l., 20.lp.

⁴⁰⁰ Atbalss, 1982, 6.nr., 6.-7.lpp.

Iespējams, ka minēto apstākļu dēļ J.Tepfers, nepilnus trīs gadus nostrādājis par ģenerālsēkretāru, devās darbā uz ārzemēm.

Latviešu diplomāti Ženēvā 30.gadu vidū un otrajā pusē

Viens no svarīgākajiem J.Feldmaņa un citu latviešu diplomātu uzdevumiem Ženēvā bija — panākt Latvijas ievēšanu par Tautu Savienības padomes nepastāvīgo locekli. Tas jaunajai valstij bija kā prestiža, tā pragmatiska rakstura jautājums, jo padome faktiski pildīja organizācijas svarīgākās institūcijas lomu. Šis uzdevums prasīja vairākus gadus ilgu un neatlaidīgu darbu, ko lielā mērā kavēja domstarpības pašu Baltijas valstu vidū. J.Feldmanis rakstīja, ka baltieši Ženēvā gandrīz nemaz neuzstājās, ir ļoti klusi, atturīgi, parasti paliekot skatītāju un klausītāju lomā. Turklāt, ja Baltijas valstu pārstāvji arī runā, tas parasti notiek atsevišķi, nesazinoties, pat radot iespaidu, it kā tās sacenstos savā starpā. Situācija sāka mainīties pēc Latvijas, Lietuvas un Igaunijas antantes izveidošanās 1934.gada 12.septembrī. Svarīgi arī tas, ka Baltijas valstis parakstīja līgumu šajā jautājumā Ženēvā un tieši TS pilnsapulces laikā. Tas tūlīt piesaistīja Šveicē ieradušos žurnālistu uzmanību.

Jau 1935.gada 12.februārī J.Feldmanis varēja informēt Ministru prezidentu un ārlietu ministru K.Ulmani: TS ģenerālsēkretārs Ž.Avenols esot teicis, ka Baltijas valstis gājušas vienmēr katra savu atsevišķu ceļu. Tagad turpretim stāvoklis grozījies. Baltijas valstīm tagad būšot vieglāk iegūt sēdekli padomē. Trīs dienas vēlāk, rakstot Ārlietu ministrijai, Latvijas delegāts atzi-

mēja, ka TS sekretariātā un diplomātu aprindās “tiek pat teikts, ka ir laiks, ka mēs sākot domāt par ieiešanu padomē, jo tagad, pēc antantes noslēgšanas, mēs starptautiskā forumā nozīmējot vērā ņemamu faktoru”.⁴⁰¹

Turpinot darbu šajā virzienā, J.Feldmanis 1935.gada 14.martā publicēja Šveices avīzē “La Tribune des Nations” rakstu “Miers Baltijas telpā”. Tajā viņš iestājās par Baltijas zemju pārstāvja ievēšanu TS padomē. Publikācija noslēdzās ar vārdiem: “Tai dienā, kad kāds Baltijas antantes pārstāvis sēdīsies pie padomes galda, viņam nebūs citu domu kā tikai pasaules forumā strādāt mērķiem, kas ir jauno Baltijas valstu politika jau kopš to dibināšanas: starptautiska sadarbība un patiesa kalpošana miera un taisnības principiem, kā arī uzticība Tautu Savienības paktam.”

Baltijas valstu ārlietu ministru konferencē 1935.gada maijā Latvija, Lietuva un Igaunija vienojās atbalstīt Latvijas ievēšanu TS padomē. Ženēvas ziņu aģentūra “Geneva Press” pēc šā lēmuma pieņemšanas publicēja plašu J.Feldmaņa rakstu, kurā viņš pamatoja, kāpēc baltiešu reprezentantam pienāktos vieta padomē. Kā galvenos motīvus viņš minēja šādus:

— Baltijas valstis nevainojami izpildījušas visas savas starptautiskās saistības un Tautu Savienības pakta pienākumus;

— Baltijas valstu balss līdz šim nav bijusi dzirdama padomē ne tieši, ne netieši;

— savas ģeogrāfiskās situācijas dēļ trim Baltijas valstīm ir svarīga loma Eiropas ziemeļaustrumos, un tās te veikušas savus pienākumus vispārējās drošības un miera labā.⁴⁰²

⁴⁰¹ Jūlijs Feldmans, 144.lpp.

⁴⁰² Turpat, 144.–145.lpp.

J.Feldmanis prasmīgi izmantoja arī personīgos kontaktus, apmeklējot un tiekoties ar citvalstu diplomātiem, politiķiem un žurnālistiem. Par vizīti pie Francijas ārlietu ministra I.Delbosa viņš 1936.gada 26.jūnijā rakstīja uz Rīgu: "Viņš bija ļoti pretimnākošs, un es nemanīju nekā no augstprātības un izklaidības, kas kādreiz piemīt lielajiem "dūžiem", ja šeit, Ženēvā, "mazie" nāk viņus traucēt (...). Es paskaidroju, ka manas vizītes nolūks ir panākt viņa atbalstu mūsu kandidatūrai uz padomes sēdekli (...). Iepazīstināt viņu ar mūsu motīviem (...). Piebildu arī dažus vārdus par Francijas lomu mūsu neatkarības cīņās un tagadējo mūsu svarīgo pozīciju kā neitrālai joslai starp Vāciju un Padomju Savienību."⁴⁰³

Latvijas zvaigžņu stunda pienāca 1936. gada 2. oktobrī, kad TS 17. pilnsapulcē notika izšķirīgā balsošana. Ķīna ar 51 balsi ieguva Japānas vietu padomē, bet Latvija ar 49 balsīm no 51 saņēma otro brīvo vietu, izkonkurējot Austriju, Ungāriju un Šveici. Tā bija liela Latvijas diplomātijas uzvara, pirmām kārtām J.Feldmaņa uzvara. Par TS padomes locekli kļuva V.Munters.

Pēc viņa priekšlikuma Ministru kabinets 1936. gada 20. oktobrī nolēma izteikt J.Feldmanim pateicību par viņa darbību TS, kuras rezultātā Latviju ievēlēja organizācijas padomē.

1936. gada 10. oktobrī V.Munters devās oficiālā vizītē pie Šveices valsts prezidenta Dr. Alberta Meijera un ārlietu ministra Džuzepes Motas, bet jau pēc gada TS 18. pilnsapulcē, kas sākās 13. septembrī, uzticēja viņam vadīt 23 politiķu lielo Tālo Austrumu komisiju, kura pieņēma rezolūciju, kas nosodīja

Japānas aviācijas uzbrukumus Ķīnas pilsētām. Latviešu diplomātu izvirzīja arī par TS mandātu komisijas locekli. V.Munters ar savu augsto profesionalitāti īsā laikā izpelnījās Rietumu un Austrumu kolēģu atzinību. Amerikāņu laikraksts "Times" 1937. gada 18. oktobrī pat atzīmēja, ka "tikai viens no 52 delegātiem atstāja Ženēvu labāk pazīstams un labāk novērtēts nekā šurp braucot – Vilhelms Munters".

Diemžēl to nevarēja teikt par viņa vadīto TS padomes 101. sesiju, kura sākās 1938. gada 10. maijā. Šī Latvijas pārstāvja vienīgā prezidētā sesija, pēc E.Andersona vērtējuma, bija arī "visapkaunojošākā sesija Tautu Savienības vēsturē".⁴⁰⁴ Tajā bija paredzēta diskusija par Itālijas anektētās Abesīnijas (Etiopijas) nākotni. Sesiju faktiski diriģēja britu ārlietu ministrs lords Edvards Halifakss, kas centās panākt TS svētību un atbalstu itāļu iekarojumu atzīšanai. V.Munters diemžēl darīja visu, lai izpatiktu Lielbritānijai, apmierinot tās savtīgās intereses. Lai gan Abesīnija vēl oficiāli bija TS locekle, viņš un E.Halifakss, ne bez organizācijas ģenerālsekretāra Ž.Avenolas ziņas, jau iepriekš nolēma neuzaicināt tās delegāciju piedalīties sesijā. Sēdē klāt bija vienīgi abesīņu ķeizars Haile Selasī I. E.Halifakss klātesošajiem deklarēja, ka nostāja pret Itāliju katrai TS valstij jāizšķir pašai. V.Munters, lai gan viņam nebija tiesību to darīt, ieteica padomes locekļiem izteikt savu individuālo atbalstu angļu pozīcijai. Viņš arī noslēdza debates, paziņodams, ka Latvija pievienojas Lielbritānijas viedoklim.

E.Halifakss bija panācis V.Muntera atbalstu arī diskusijas izbeigšanai ne-

⁴⁰³ Jūlijs Feldmans, 145.lpp.

⁴⁰⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 677.lpp.

ērtajā spāņu pilsoņu kara jautājumā, bet republikāniskās Spānijas ārlietu ministra A. del Vajo enerģiskās uzstāšanās rezultātā sesijas priekšsēdētājs bija spiests piekāpties. Deviņi padomes locekļi, Latviju ieskaitot, atturējās, balsojot par spāņu diplomāta ierosinājumu TS izbeigt neiejaukšanās politiku un atļaut demokrātiskajai Spānijai pirkt ieročus. V.Munters, atcerēdamies šos notikumus, vēlāk rakstīja: "Visos šajos agresijas atbalstīšanas gadījumos mazo, neitrālo valstu, tai skaitā arī Latvijas, sabiedriskā doma nepārprotami bija naidīgi noskaņota pret agresoru. Bet šo valstu atbildīgie vadītāji (V.Munteru ieskaitot! – R.T.) cītīgi atturējās no agresīvās politikas skaidras nosodīšanas un klusēja, zinādami, ka Rietumu lielvalstis negrib efektīvi rīkoties, lai aizstāvētu un atjaunotu mieru."⁴⁰⁵

TS diemžēl sāka buksēt gandrīz no pirmās pastāvēšanas dienas. Pirmā neveiksme to skāra jau pašā sākumā, kad ASV, cik tas paradoksāli arī izklausītos, atteicās ratificēt Versaļas miera līgumu un neiestājās Tautu Savienībā. Organizācijas pirmā pilnsapulce 1920. gada rudenī atsacījās uzņemt par savu locekli Vāciju. Arī PSRS nevēlējās un netika aicināta saistīties ar TS (tā iestājās šajā organizācijā tikai 1934. gadā). Līdz ar to universalitātes princips atkrita. Nākamā neveiksme bija atbrūņošanās konferences neizdošanās 1932. gadā, savstarpējo garantiju un kolektīvās drošības sistēmas sabrukums, Japānas, Vācijas (abas 1935. gadā) un Itālijas izstāšanās no TS (1939). Sākoties karam Somijā, TS pieņēma rezolūciju, ka PSRS ar savu rīcību nostādījusi sevi ārpus TS, resp., tā tika izslēgta no organizācijas. Tātad līdz 1939. gada beigām TS bija atstājušas četras liel-

valstis. Pēdējie smagākie triecieni TS autoritātei bija Austrijas pievienošana Vācijai 1938. gadā, Čehoslovākijas sadalīšana un pārvēršana par protektorātu, Polijas okupācija un sadalīšana 1939. gadā, Dānijas un Norvēģijas okupācija 1940. gadā. TS klusēja.

I.Feldmanis tā vērtē TS funkcionēšanu 30. gadu beigās: "Laikā, kad sākas V.Muntera darbība Tautu Savienības Padomē, šī organizācija pārdzīvoja dziļu krīzi un atradās norieta stadijā. Latvija un daudzas citas Eiropas mazās valstis jau bija zaudējušas ticību Tautu Savienības visvarenībai un tās darbības efektivitātei. Šīs organizācijas autoritāti iedragāja atbrūņošanās idejas neveiksme, nespēja novērst agresijas aktus un karus, sankciju atcelšana pret Itāliju un citi lēmumi (...).

Krass pavērsiens Latvijas politikā pret Tautu Savienību iezīmējās 1938. gada septembrī, kad tā atteicās no šīs organizācijas izvirzītajiem valstu kolektīvās drošības principiem (V.Munters deklarēja, ka Latvija vairs obligāti neuzskatīs par sev saistošiem 16. pantā paredzētos noteikumus; šis pants paredzēja kolektīvu ekonomisko un militāro sankciju lietošanu pret agresoru – R.T.) un tādējādi pasludināja kursu no relatīvās uz absolūtu neitralitāti. Tas bija neadekvāts un kļūdainais lēmums, kas neuzlaboja Latvijas izredzes saglabāt valstisko neatkarību strauji mainīgajā starptautiskajā situācijā. Latvija pati jūtami devalvēja vienu savas ārpolitikas pamatelementu – sadarbību ar Tautu Savienību. 16. pants bija Latvijas un citu Baltijas valstu neatkarības "vienīgā starptautiskā garantija, uz ko tās varēja atsaukties kādas ārvalsts uzbrukuma gadījumā" (E.Andersona vārdi no iepriekš citētās viņa grāmatas, 22. lpp.

⁴⁰⁵ Munters V. Pārdomas. – Rīga, 1963, 61.lpp.

– R.T.). Turpretī pāreja uz absolūtu neitralitāti izrādījās tikai iedomāta Latvijas drošības garantija. Tai nebija reāla pamata, lai citas valstis respektētu un garantētu šo neitralitāti.⁴⁰⁶

1946. gada 8. aprīlī notika TS pēdējā – slēgšanas – sēde. J.Feldmanis ziņoja par savu rīcību sakarā ar šo notikumu Latvijas sūtņu un politiķu konferencē Ženēvā tajā pašā gadā no 15. līdz 22. maijam. Viņš visu laiku gatavojies piedalīties sēdē, uzstāties ar asu protestu pret PSRS par Latvijas okupēšanu un pieprasīt krievu karaspēka izvākšanu. Sūtņinis K.Zariņš Lielbritānijā jau izgatavojis un piesūtījis viņam attiecīgās pilnvaras. Taču iepriekšējās sarunās noskaidrojies, ka ne Anglija, ne Francija nedomā atbalstīt Baltijas valstis, visi baidās no krieviem. Bijis skaidrs, ka mandātu komisija neatzīs baltiešu delegātu pilnvaras, bet, ja arī atzītu, tad TS sēdē nebūtu gaidāms labvēlīgs lēmums. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas delegāti nolēmuši samierināties ar izveidojušos stāvokli. Visi konferences dalībnieki, izņemot vienu, atzina J.Feldmaņa rīcību par pareizu un vienīgi iespējamo.

Vajadzēja paiet gariem 45 gadiem, lai no okupācijas jūga atbrīvojusies un neatkarību atjaunojusī Latvijas Republika 1991. gada 17. septembrī kļūtu par Tautu Savienības netiešās pēcteces – Apvienoto Nāciju Organizācijas – locekli. Viens vēstures loks bija atkal noslēdzies. Šoreiz par labu mūsu valstij.

Baltijas antantes noiešana no skatuves

Alianse, lai gan dzima ilgi un grūti, uz to liktās lielās cerības attaisnoja mazā mērā, bet 30. gadu beigās nemaz,

faktiski turpinot pastāvēt vairs tikai formāli. Baltijas valstīm bija grūti panākt politisku, saimniecisku un militāru vienību jau parlamentārās iekārtas laikā, kur nu vēl 30. gadu otrajā pusē, kad Latvijā, Igaunijā un Lietuvā demokrātijas vietā bija stājušies autoritāri režīmi. K.Ulmanis, K.Petss un A.Smetona reti kad gribēja iet uz kompromisiem triju valstu kopīgajās interesēs. Viņi visā Baltijas antantes pastāvēšanas laikā (1934–1940) nevienu reizi (!) neieradās pat pieklājības vizītes kaimiņvalstīs. Pēc būtības visus starpvalstu saskarsmes jautājumus risināja ārlietu ministru konferences, kuras notika visnotaļ regulāri Rīgā, Tallinā un Kauņā, kā arī šajās pilsētās strādājošie sūtņi. Sava vieta draudzīgu kontaktu attīstīšanā starp kaimiņtautām bija nevalstiskajām organizācijām, akadēmiskajām aprindām, rakstniekiem, žurnālistiem utt.

Jau kopš 1932. gada novembra produktīvi darbojās Baltijas preses antante, kura apvienoja latviešu, igauņu un lietuviešu žurnālistus. Tās mērķi bija “sekmēt iespējami ciešāku antantes zemju sadarbību, nostiprināt šai sadarbībai nepieciešamas labvēlīgas sabiedrības domas, pastiprinot pozitīvu savstarpēju informāciju un tuvinot šo valstu žurnālistus un viņu organizācijas”. Antantes preses konferences parasti notika katru gadu – pirmām kārtām vienā no galvaspilsētām – Rīgā, Tallinā vai Kauņā. Tajās aplūkoja būtiskas sadarbības problēmas. Pēdējā – 7. konferencē, kura notika Rīgā 1940. gada janvārī, piemēram, apsprieda jautājumu par kopēja žurnāla izdošanu vācu, angļu un franču valodā, Baltijas valstu kinohronikas veidošanu, savstarpēju literatūras apmaiņu u.c.

⁴⁰⁶ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, 45.–46.lpp.

Baltijas valstu varas iestādes 1935. gada janvārī izveidoja speciālu biroju sadarbības veicināšanai starp latviešiem, igauņiem un lietuviešiem, īpaši kultūras laukā. Biroja locekļu pirmā sanāksme notika Rīgā, kur tika spriests par kopīgas Tirdzniecības un rūpniecības kameras nodibināšanu (tas netika izdarīts) un kopīgu izglītības politiku.

1935. gada martā Tallinā notika Baltijas valstu tiesībnieku pārstāvju sanāksme, kas izveidoja antantes juristu biroju. Tā paša gada oktobrī Kauņā mājvietu atrada pirmā baltiešu intelektuālās sadarbības konference, kas lika pamatus tādām nopietnam pasākumam kā ikgadējām Baltijas nedēļām. Pēc igauņu profesora L.Pūsepa ierosinājuma nolēma nodibināt jauktu Baltijas valstu augstskolu komisiju augstāko mācības iestāžu sadarbības veicināšanai. Savukārt pēc profesoru A.Pīpa (Igaunija) un E.Bleses (Latvija) iniciatīvas nolēma ieteikt angļu un franču valodu par Baltijas valstu savstarpējās saziņas līdzekli. Šis priekšlikums gan lielā mērā palika uz papīra, jo baltiešiem ierastāka bija un palika krievu un vācu valoda. Prof. L.Adamovičs ieteica Latvijai, Lietuvai un Igaunijai apmainīties ar zinātniekiem un daiļliteratūru, bet Ā.Pīps ierosināja dibināt Baltijas zinātņu akadēmiju (palika idejas līmenī) un lektorātus baltiešu valodu mācīšanai. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas universitātēs lektorātus arī atvēra. Lietuvieši profesori J.Baltrušaitis un J.Šimkus rekomendēja sākt sadarbību mākslas, folkloras un arheoloģijas pētījumos.

1935. gadā sākās arī Baltijas radiofonu sadarbība, sniedzot ieskatu kaimiņvalstu novitātēs, mūzikā un literatūrā. Pirmā radiožurnālistu sanāksme notika Rīgā, tai sekoja tikšanās Kauņā (1936) un Tallinā (1938). 1939./

40. gada sezonā notika jau ap desmit apmaiņas koncertu, pa trim katrā zemē, kuros ielūdza kaimiņvalstu māksliniekus.

1938. gada jūnijā, piedaloties K.Ulmanim, Rīgā notika Baltijas valstu nedēļa un jau VI latvju, igauņu un lietuvju sadarbības kongress. Tā delegāti ieteica dibināt Baltijas institūtu, kas visas trīs tautas iepazīstinātu ar kaimiņu nāciju kultūras sasniegumiem un mentalitāti. Institūtu gan neizveidoja, bet, pateicoties Latvijas valdībai, kā arī somu-ugru tautu palīdzībai, 1938. gada oktobrī lika pamatakmeni līvu tautas namam Mazirbē. Ceremonijā, pasvītrojot šā notikuma nozīmīgumu, piedalījās arī V.Munters. Nepagāja ne gads, kad nams bija uzbūvēts.

Saskaņā ar Ženēvas 1934. gada 12. septembra līgumu politiskās sadarbības jautājumi starp Baltijas valstīm bija jāizskata ārlietu ministru konferencēs, kurām vajadzēja sanākt divas reizes gadā. Līdz 1938. gadam, kad sākās nopietni sarežģījumi baltiešu attiecībās, tā arī notika.

Konferencēs apsprieda tiklab svarīgākos starptautiskos notikumus, kā arī ārpolitikas jautājumus, kas tiešāk vai netiešāk skāra visu Baltijas valstu intereses, piemēram, vācu karaspēka ievešanu demilitarizētajā Reinā joslā 1936. gada martā, pilsoņu karu Spānijā, Austrijas pievienošanu Vācijai, baltiešu pozīcijas Tautu Savienībā izskatāmajās lietās, Latvijas, Lietuvas un Igaunijas politiskās un ekonomiskās attiecības u.c. Konferences noritēja svinīgā atmosfērā, par to gaitu plaši informēja prese.

Pirmā ārlietu vadītāju konference, kurā piedalījās V.Munters, J.Seljamā (Igaunija) un S.Lozoraitis (Lietuva), notika Tallinā 1934. gada novembrī. J.Feldmanis jau pirms tās sanāksanas

bija ierosinājis Latvijas Ārlietu ministrijā apspriest konferencē jautājumu par Baltijas valstu lielāku kopīgu aktivitāti Tautu Savienībā un vietu iegūšanu tās komisijās. Atbalstot šo ierosmi, ministri vienojās par saskaņotu rīcību un kopīgu pārstāvniecību TS orgānos un starptautiskās konferencēs. Liels panākums bija arī lēmums par juridiskās komisijas nodibināšanu, lai vienveidotu trīs valstu likumdošanu.

Sakarā ar pieaugošo Vācijas agresivitāti konference atzina, ka nacisti ar savu politiku nopietni apdraud arī Baltijas valstis. Tās dalībnieki principā bija labvēlīgi Austrumu pakta idejai. Baltijas valstis bija gatavas šim paktam pievienoties, bet paredzēja mainīt savu pozīciju, ja kāda no lielvalstīm šo līgumu neparakstītu. Ministri slepenā rezolūcijā vienojās par sekojošu formulu: "Izskatījusi vispārējo politisko stāvokli, konference vienprātīgi atzīst, ka daži šā stāvokļa aspekti un tendences pelna triju valstu valdību īpašu uzmanību un ka nelokāmi un vienprātīgi kopīgi ar citām valstīm jāturpina miera stabilizēšana, kā arī drošības stiprināšana tajā Eiropas daļā, pie kuras tās pieder."⁴⁰⁷

Lai gan Igaunija nevēlējās ciešākas saites ar Lietuvu, vismaz Latvija un dienviņu kaimiņš centās atrast bāzi efektīvākai sadarbībai. 1934. gada 5. novembrī Kauņā sākās sarunas par jaunu Latvijas un Lietuvas tirdzniecības līgumu, kas vainagojās ar panākumiem: vienošanos parakstīja 18. decembrī.

1934. gada decembra vidū Rīgā viesojās jaunais Lietuvas armijas ģenerālštāba priekšnieks un faktiski armijas komandieris ģen. S.Raščiķis un tikās ar kara ministru ģen. J.Balodi un ar-

mijas komandieri ģen. K.Berķi, ierosinot veidot Baltijas valstu militāro antanti. Lai gan J.Balodis bija noskaņots labvēlīgi pret šo ideju, Latvijas valdība uzskatīja šādu antanti par politiski bīstamu. Igaunijas un Somijas valdība atteica S.Raščiķa vizīti arī viņu valstīs, kas dabiski radīja Lietuvā lielu neapmierinātību. K.Berķis ieradās atbildes vizītē Kauņā 1935. gada februāra sākumā, taču tai bija vairāk protokola raksturs.

Baltijas valstu ārlietu ministru otrā konference notika Kauņā 1935. gada maija sākumā. Tās dalībnieki vēlreiz apliecināja savu zemju atbalstu kolektīvai un reģionālai drošības garantiju sistēmai un piedalīšanos katrā akcijā, kas censtos šādu sistēmu nostiprināt. Viņi no jauna skaidri deklarēja trīs Baltijas valstu solidaritāti kā savas politikas pamatprincipu. Konference gan pieņēma rezolūciju, ka "triju valstu solidaritāte paliek joprojām vienīgā un labākā drošība šo valstu sadarbībai," bet faktiski noraidīja Lietuvas priekšlikumu to konkretizēt ar vairāku Tautu Savienības statūtos paredzēto pieņēmumu minēšanu. Latvijas un Lietuvas ministri aizrādīja, ka tās nav apdraudētas, bet apdraudētajai Lietuvai ir iespēja griezties pie TS. Tā kā Lietuvas delegācija paskaidroja, ka lietuvieši savā konfliktā ar Vāciju nedomā lūgt TS palīdzību, Latvijai un Igaunijai nebija pienākuma atbalstīt dienviņu kaimiņu Klaipēdas jautājumā. Lietuva savukārt apsoliya ziemeļu kaimiņvalstīm neiestāties Padomju Savienības un Francijas blokā.

Čehoslovākijas valdības avīze "Prager Press" drīz pēc konferences publicēja V.Muntera rakstu, kas bija atklāti vērsti pret Lietuvu. Viņš norā-

⁴⁰⁷ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 86.–87.lpp.

dija, ka Baltijas antantei jābūt atšķirtai no PSRS, bet Lietuva Viļņas un Klaipēdas jautājumu dēļ šo būtisko politiku bija aizmirsusi. V.Munters atzina, ka toreizējais spēka līdzsvars Austrumeiropā bija labākā garantija pret uzbrukumu Baltijas telpai. Sekoja bij. Igaunijas ārlietu ministra H.Lareteja publikācija laikrakstā "Deutsche Allgemeine Zeitung", kurā viņš arī atzīmēja, ka vājjai Baltijas antantei jāiegūst neitrāls statuss un tās locekļiem konflikta gadījumā jābūt brīvām no Tautu Savienības pienākumiem.

V.Munters 1935. gada 7. jūnijā aizrādīja Lietuvas sūtnim Rīgā V.Vileišim, ka nav pamata Baltijas valstīm prasīt kopīgu neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju, par kādu iestājās Lietuva, baidīdamās, ka Latvija un Igaunija varētu noslēgt divpusīgas vienošanās, atstājot lietuviešus apdraudētus. Ministrs norādīja, ka kopīgs neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību izjucis Lietuvas vienpusīgas rīcības dēļ, parakstot ar krieviem separātu vienošanos, kas eksponēja pārējās Baltijas valstis. V.Munters arī norādīja, ka Viļņas un Klaipēdas problēmas var apdraudēt Baltijas valstu solidaritāti.

Baltijas valstu ārlietu ministru trešajā konferencē, kas notika Rīgā 1935. gada decembra vidū, pirmo reizi piedalījās pats K.Ulmanis. Latviju pārstāvēja arī V.Munters, L.Sēja un E.Krieviņš, Igauniju — J.Seljamā, H.Laretejs, K.Mennings un J.Lepiks, Lietuvu — S.Lozoraitis, J.Urbšis, V.Vileišis un B.Āilide. K.Ulmanis, atklājot sasaukumi, teica: "Tik dabīga ir mūsu triju valstu kopā iešana, ka 1934. gada 12. septembra līgums varēja būt uzrakstīts pašā pirmajā dienā, kad Baltijas valstis atguva savu brīvību un neatkarī-

bu. Ja tas toreiz nenotika un tad vēlākos gados aiz dažādiem iemesliem nebija realizējams, tad tas lai noder mums par mācību, ka dabīgas politiskas tieksmes ir jāizkopj un jānostiprina bez kavēšanās, lai starptautiskās dzīves raibie apstākļi nenovilcinātu vai pat neaizkavētu nokārtojumus, kas ir neizbēgami un vajadzīgi."⁴⁰⁸

Konferences dalībnieki bija spiesti konstatēt, ka Austrumeiropā ir mazāk drošības nekā citur, un nolēma saglabāt vienotu viedokli šajā jautājumā. Viņi vēlreiz akcentēja savu valstu uzticību Tautu Savienībai kā miera instrumentam. Ministri nolēma apmainīties diplomātu ziņojumiem no tām zemēm, kur tikai vienai vai otrai Baltijas valstij bija pārstāvis, un izveidot regulāru diplomātisko kurjeru dienestu starp trim antantes locekļiem. Viņi secināja, ka jāgriežas pie Starptautiskās darba organizācijas Ženēvā, lai tajā palielinātu baltiešu darbinieku skaitu. Ārpolitiskie vadītāji atkārtoti pasvītvoja Baltijas valstu saimnieciskās konferences nepieciešamību, kopēju muitas terminoloģiju, savstarpēju ceļojumu atvieglināšanu un atzina, ka jāparaksta konvencija par noziedznieku izdošanu.

E.Andersonam, strādājot pie Latvijas ārpolitikas vēstures grāmatas, S.Lozoraitis 1959.gada 5.janvārī rakstījis, ka viņš 1936.gada sākumā ar lietuviešu sūtņa starpniecību apjautājis V.Munteram, vai sakarā ar spriedzes samazināšanos starp Lietuvu un Vāciju, kam sekotu to tirdzniecības līguma parakstīšana, Latvijas valdība būtu noskaņota Baltijas antantes līgumu papildināt ar militāras sadarbības nolīgumu. Lai novērstu J.Laidonera iebildumus, S.Lozoraitis bijis pat gatavs ietvert nolīguma klauzulu, ka Polijas uz-

⁴⁰⁸ Valdības Vēstnesis, 1935, 10.dec.

brukuma gadījumā kādai Baltijas valstij pārējām vienošanās dalībniecēm nebūtu jāpilda uzņemtās saistības. Uz atbildi esot bijis jāgaida ilgi. V.Munters tikai septembrī informējis savu Lietuvas kolēģi, ka viņa priekšlikumi vēl šķiet pārāgrī. Šāda aplama taktika tūpinājās visu laiku. Pēc S.Lozoraiša ieskata militāra savienība tomēr radītu lielāku respektu pret Baltijas valstīm.⁴⁰⁹

Ārlietu ministru ceturrtā konference notika Tallinā 1936.gada maijā, klātesot visiem iepriekšējās sanāksmes dalībniekiem, izņemot K.Ulmani, un no jauna pievienojoties Igaunijas Ārlietu ministrijas politiskās nodaļas vadītājam R.Mellersonam. Lietuvas un Igaunijas ministri nolēma atbalstīt Latvijas kandidatūru Tautu Savienības padomē. Tā kā TS statūtos bija paredzēti grozījumi, lai tā spētu efektīvāk nodrošināt mieru, V.Munters noorganizēja Baltijas valstu ārlietu ministru tikšanos neitrālā vietā — Jāņamuižā pie Cēsīm 1936.gada augusta otrajā pusē. Sanāksme atbalstīja šos grozījumus. Latvija, Lietuva un Igaunija iesniedza šajā jautājumā Tautu Savienībai saskaņotas deklarācijas.

Taču baltiešu attiecībās aizvien vairāk sāka dominēt nesaskaņotība. Visai noraidoši pret Baltijas antanti izturējās Igaunijas ārlietu ministrs F.Akels. Latvijas sūtnis Tallinā E.Krieviņš, kas labi pazina igauņu diplomātu no agrākās kopējās darbības Berlīnē, 1936.gada 20.maijā ziņoja uz Rīgu sakarā ar F.Akela iecelšanu par ministru, ka viņš esot pazīstams kā "liels polono — un germanofils", kas par Baltijas antanti vienmēr atsaucies visai neatzinīgi un pat ar apslēptu ironiju.

Kritiskas atsauksmes par Baltijas

antanti sāka parādīties arī Igaunijas presē. Nevarot apgalvot, rakstīja, piemēram, avīze "Päevaleht", ka trim Baltijas valstīm nebūtu kopēju interešu, taču tikpat maldīgs esot uzskats, ka šo zemju ārpolitika gluži vienāda un tās varot rīkoties kā valstu savienība, jo viņu ģeopolitiskais stāvoklis un līdz ar to arī politiskās intereses ir "pārāk dažādas un specifiskas".

Igaunijas novēršanās no savām sa biedrotajām, tās centieni pieslieties Somijai un tādējādi arī Skandināvijas valstīm izpaudās arī saimnieciskajā laukā. Jau Baltijas valstu ārlietu ministru otrā konference nolēma sarīkot kopēju ekonomisko konferenci, bet tās saaukšanu tomēr visu laiku atlika. Igaunu sūtnis Rīgā K.Mennings beidzot 1936.gada 28.novembrī paziņoja Latvijas valdībai, ka viņa valdība uzskatot šādas konferences vajadzību par neaktuālu, jo trūkstot vajadzīgo priekšnoteikumu.

Pat K.Ulmanis sarunā ar ASV vēstnieku Baltijas valstīs A.Leinu 1936.gada 2.oktobrī bija spiests atzīt, ka Igaunija un Lietuva gan atbalsta Latvijas kandidatūru Tautu Savienības padomē, kas cels valsts starptautisko prestižu, bet faktiski Baltijas zemes viena pret otru ir ļoti skaudīgas.

Baltiešu ārlietu ministru piektā konference notika 1936.gada decembra pirmajā pusē Rīgā. Latviju tajā bez V.Muntera pārstāvēja ministrijas jaunais ģenerālsekretārs J.Tepfers, E.Krieviņš un L.Sēja. Igaunijas un Lietuvas delegācijas vadīja ārlietu ministri F.Akels un S.Lozoraitis. Konference vienprātīgi pieņēma rezolūciju par Baltijas valstu uzticību Tautu Savienībai un nolēma iesniegt organizācijas ģenerālsekretāram kopēju vēlējumus,

⁴⁰⁹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 542.lpp.

norādot uz nepieciešamību bez vilcīnāšanās reformēt savienības statūtus. Ministri nolēma turpināt neiejaukšanās politiku Spānijas pilsoņu karā.

F.Akels pēc konferences informēja Vācijas sūtni Tallinā Dr.H.Broveinu, ka V.Munters izteicis viņam nepatiku par Igaunijas pārāk ciešām attiecībām ar Vāciju. Savuties igauņu militārā vadība atklāti sūdzējās angļu diplomātiem, ka Latvija, neviena nepilnvarota, uzņēmusies vadītājas lomu Baltijas antantē.

1937.gada jūlija sākumā Kauņā notikusi ārlietu ministru konference vēlreiz pasvītroja Baltijas valstu uzticību Tautu Savienībai un kopīgu darbību Ženēvā. Delegāti nolēma turpināt neiejaukšanos Spānijas pilsoņu karā un attīstīt tālāk sadarbību tieslietās. Ārēji Kauņā valdīja draudzīga atmosfēra, taču latvieši un igauņi apmainījās asiem vārdiem saimnieciskās lietās. 1937.gada vidū Igaunija bija parakstījusi ar Somiju tirdzniecības vienošanos, kurā atteicās no tā dēvētās Baltijas klauzulas, kas bija pastāvējusi visu laiku un nozīmēja vislielākās labvēlības principu baltiešu labā. Atsacīdamās no šīs klauzulas, Igaunija parādīja, ka tā nav ieinteresēta attīstīt ekonomisko sadarbību ar savām partnerēm Baltijas antantē. E.Krieviņš šajā sakarā norādīja savā ziņojumā ministrijai 1937.gada 18.septembrī pārspilēti pesimistiski, ka igauņi "noārda visus tiltus, kas ved uz dienvidiem".

Latvijas un Igaunijas prese 1937.gadā samērā plaši iztirzāja nepatīkamo stāvokli, kāds bija izveidojies starp abām valstīm kultūras laukā. Galvenais strīdu iemesls bija igauņu minoritātes situācija Latvijā un otrādi. Runa bija vispirms par skolu un baznīcu situāciju, pedagogu un mācītāju iecelšanu.

Polemika presē kļuva īpaši asa, kad no Latvijas izraidīja igauņu profesoru

O.Loritsu, kas, pētot lībiešu dzīvi, bija vairākkārt uzbrucis viņu mītnes zemes valdībai, pārmezdamš tai šis cilts pēcteču interešu aizskaršanu. Polemika savu kulminācijas punktu sasniedza 1937.gada rudenī, kad igauņu žurnālā "Academia" parādījās bijušā Igaunijas premjerministra J.Tenisona dēla raksti ar prasību, lai Igaunija pārtrauc sakarus ar Baltijas antanti un tuvinās Somijai un Skandināvijas valstīm.

Nesaskaņas aliansē kļuva tik dziļas, ka par tām sāka rakstīt pat ārzemju prese. Tā, piemēram, zviedru avīze "Huvudstadsbladet" 1937.gada novembrī konstatēja, ka attiecības starp Baltijas valstīm "tiek jau zināmu laiku neatlaidīgi diskutētas". Pastāv savstarpēja neapmierinātība tiklab politiskos, kā arī ekonomiskos un kultūras jautājumos. Baltijas antante tiek asi kritizēta. Apšaubā tās lietderīgumu, un tiek pat ierosināts šo antanti likvidēt. Visasāk antanti kritizē igauņi. Ka baltiešu savienība draud sairt, rakstīja arī vācu un somu prese.

1937. gada vasarā igauņi faktiski likvidēja viņu un Latvijas militāro aliansi, kura pēc būtības pastāvēja tikai uz papīra. Tas notika divu iemeslu dēļ. Igaunija par varbūtēju ienaidnieku uzskatīja tikai Padomju Savienību, turpretim Latvija rēķinājās arī ar Vācijas uzbrukumu. Kamēr Latvijas plāni paredzēja kara gadījumā ar krieviem latviešu un igauņu karaspēka pakāpenisku atkāpšanos uz Valku un Rīgu, Igaunijas mobilizācijas projekts plānoja atiešanu uz Tallinu un viņu salu arhipelāgu. Igauņi atteicās arī palīdzēt Latvijai Vācijas uzbrukuma gadījumā. Viņi gaidīja, ka Vācija ies palīgā Igaunijai, ja sāktos karš ar PSRS. Ģen. J.Laidoners pat atļāvās deklarēt, ka savienība ar Latviju gan ir vajadzīga, bet, ja to izbeigtu, "neviens par to nelietu

asaras". K.Ulmaņa valdība arī daudz neinteresējās par Latvijas armijas pārveidošanu spēcīgā kaujas vienībā.

Polemika abu valstu starpā apklusa tikai 1937. gada beigās, kad igauņu valdošās aprindas acīmredzot nāca pie atziņas, ka pilnīgi pārtraukt sakarus ar Baltijas antanti tomēr nav Igaunijas interesēs. Latvijas valsts svētku priekšvakarā "Päevaleht" 1937. gada 17. novembrī rakstīja: "Kaut gan Igaunijas simpātijas ir Skandināvijas pusē, skaidrais saprāts saka, ka nevar pārtraukt attiecības ar Baltijas valstīm." 18. novembrī Tallinā atzīmēja svinīgāk nekā parasti. Aktā ieradās ne tikai H.Akels, bet arī K.Petss un J.Laidoners. Savukārt Viļņā oficiālajā pieņemšanā piedalījās A.Smetona, daudz ministru un augstāko virsnieku. Tās tomēr bija tikai ārišķības.

Baltijas valstu ārpolitikas vadītāju septītā konference noritēja 1937. gada decembra pirmajā pusē Tallinā. Tās dalībnieki deklarēja apņemšanos joprojām turēties ārpus ideoloģiskām cīņām, kas pārnestas starptautisko attiecību laukā, un uzticību drošības principam, kas ir Tautu Savienības pamatos. Ministri atzina, ka visus Baltijas valstu starpā radušos strīdīgos jautājumus var atrisināt draudzīgā un sadarbības līgumam atbilstošā veidā. E.Andersona skarbajā spriedumā "tā bija tikai tukša pļāpāšana, un konferenci varēja uzskatīt vairāk vai mazāk par rutīnas pasākumu".

Angļu diplomāti 1938. gada pašā sākumā konstatēja, ka Baltijas antante balstās uz trausliem pamatiem. Iemesls tam bija igauņu un latviešu nepārtrauktā ķīlidošanās. Igauniem nepatika V.Muntera iespaidīgā personība. Saimnieciski Igaunija un Latvija savstarpēji konkurēja. Atšķīrās arī abu zemju valsts iekārta. Angļi atzina Igauniju par liberālāku un Latviju par dik-

tatoriskāku. (Pareizi vien bija — R.T.) 24. janvārī briti secināja, ka Baltijas valstu savstarpējās aizdomas iznīcina pamatus īstai to antantei, kas būtu spējīga nodrošināt respektu pret Latvijas, Lietuvas un Igaunijas neatkarību un neitralitāti vispārējā karā vai vācu un krievu konflikta gadījumā. Angļu diplomāti atzina, ka Igaunijai nebija V.Munteram līdzīgu spilgtu personību un igauņi nespēja ar viņu sacensties. Latviešu ministrs gan gribot būt dinamisks, bet neesot godīgs (taču nenorādot, kādā ziņā).

Zināmas grūtības Baltijas antantes stabilizēšanā un nostiprināšanā radīja arī K.Ulmaņa valdība, kas faktiski pretendēja uz to, lai Latvijai aliansē būtu vadošā loma. Igaunū avīze "Uus Eesti" šajā sakarā 1938. gada 26. janvārī rakstīja: "Latvieši visu laiku iedomājas, ka Rīga esot visas Baltijas galvaspilsēta (.). Šādi uzskati jāatmet. Latviešiem beidzot jāatsakās no citu Baltijas valstu aizbildņu lomas." Neapmierinātību Igaunijā un Latvijā izraisīja arī tas, ka Latvijas valdība, izlemjot svarīgus ārpolitiskus jautājumus, ne vienmēr apspriedās ar kaimiņvalstu vadītājiem.

K.Ulmaņa valdības separātā politika spilgti izpaudās Polijas un Lietuvas konflikta laikā 1938. gada martā, kad poļu kordons izprovocēja incidentu uz abu valstu robežas. Baltijas antante no Polijas un Lietuvas konflikta turējās sāņus. Nekādu palīdzību tā lietuviešiem nesniedza. Latvija un Igaunija nevis atbalstīja lietuviešus, bet faktiski nostājās Polijas pusē. Latvijas valdība vārda tiešā nozīmē uzspieda Lietuvai savu nelūgto starpniecību šajā ķīldā, prasīdama, lai Kauņa iespējami drīzāk atzīst Viļņas pievienošanu Polijai un līdz ar to kaut vai formāli noregulē savas attiecības ar Varšavu. Tā 1938. gada 17. martā nolēma pilnvarot V.Munteru va-

Baltijas valstu ārlietu ministru konferences dalībnieki Rīgā 30.gada otrajā pusē. Pirmajā rindā (no kreisās): Latvijas armijas komandieris ģenerālis K.Berķis, sabiedrisko lietu ministrs A.Bērziņš, Igaunijas sūtnis H.Rebane, finanšu ministrs L.Ēķis, Lietuvas ārlietu ministrs S.Lozoraitis, K.Ulmanis, Igaunijas ārlietu ministrs K.Selters un V.Munters

jadzības gadījumā pat doties uz Kauņu, lai ietekmētu Lietuvas valdību. Nākamajā dienā K.Ulmaņa kabinets uzdeva sūtnim Tallinā E.Krieviņam noskaidrot, vai Igaunijas valdība būtu ar mieru izdarīt kopēju demaršu Kauņā. Igauni šo ierosinājumu neatbalstīja, uzskatīdami, ka būs lietderīgāk, ja katra valdība atsevišķi paziņos Lietuvai savu viedokli. Tad Latvijas valdība uzdeva sūtnim Kauņā L.Sējam vienam pašam lūgt audienci pie S.Lozoraiša un paziņot viņam, ka Rīga pēc vispusīgas stāvokļa analīzes uzskata par vienīgo izeju Lietuvai atzīt Viļņas pievienošanu Polijai. Līdzīgu paziņojumu drīz pēc tam sniedza arī Igaunijas sūtnis Kauņā.

Taču notikumi attīstījās pavisam pēc cita scenārija. Jau 19. marta rītā Lietuva pieņēma Polijas ultimātu, kas bija pavisam mērens — atjaunot diplomātiskās attiecības. Jau 28. martā Kauņā ieradās Polijas sūtnis F.Harvats, kas pirms tam bija ieņēmis tādu pašu amatu Rīgā. Viņam izveidojās laba saskarsme ar L.Sēju, kas arī centās

veicināt poļu un lietuviešu attiecību normalizēšanos.

Taču L.Sēja 1938. gada 4. aprīlī bija spiests ziņot uz Rīgu, ka Lietuvā “pret Latvijas tautu valda diezgan liels *Verstimmung* (saīgums — *R.T.*). Sevišķi vienkāršā tauta it kā bija gaidījusi no mums kaut kādu politisku atbalstu grūtā brīdī”.

Lietuvieši bija vīlušies Baltijas antantē, kas Polijas un Lietuvas konflikta laikā parādīja pilnīgu bezspēcību. Avīze “Lietuvos Žinios” 1938. gada 11. aprīlī rakstīja: “Kā zināms, viens no svarīgākajiem Baltijas antantes uzdevumiem ir Baltijas tautu un zemju sadarbība miera un drošības saglabāšanai. Bet vai kāds dzirdējis, ka Baltijas antante kaut kā būtu reagējusi kritiskajās 17.—19. marta dienās, kad Baltijas valstīm draudēja karš? Mēs zinām, un to arī apgalvo no visām pusēm, ka tai nav nekāda reāla spēka. Šā iemesla dēļ acīmredzot neviens arī nebija griezies pie Baltijas antantes un varbūt kritiskā brīdī to pilnīgi aizmirsta.”

Igaunija jau 1937. gadā centās novilcināt ārlietu ministru septītās konferences sasaukšanu. Tas pats atkārtojās nākamajā gadā, kad notika tikai viena — astotā konference — no 10. līdz 12. jūnijam Rīgā. Igaunijas jaunais ārlietu ministrs Kārlis Selters (E. Andersona vērtējumā “šim amatam galīgi nepiemērota persona, bet uzticams Laidonera un viņa domubiedru uzskatu paudējs”) informēja, ka, ievērojot situāciju, Igaunijas valdība nolēmusi jau tuvākajā laikā publicēt deklarāciju par valsts neitralitāti. Tika atzīts, ka šādā svarīgā jautājumā vēlams saskaņot visu triju Baltijas valstu viedokli. K.Selters apņēmās sagatavot attiecīgas deklarācijas projektu. Visas iepriekšējās ārlietu ministru konferences bija uzsvērušas, ka Baltijas valstis atbalsta Tautu Savienību, turpretim šīs sasaukšanas komunikē par to vairs nebija ne vārda.

Latvijas delegācija Tautu Savienības pilnsapulcē 1938. gada 19. septembrī sniedza oficiālu paziņojumu, ka K.Ulmaņa valdība “patur sev tiesības noteikt katrā atsevišķā gadījumā, vai un cik lielā mērā tā ir spējīga piemērot pakta 16. pantā paredzētos noteikumus”.⁴¹⁰ Taču nevar neatzīmēt, ka tādus pašus paziņojumus publiskoja Igaunija (19. septembrī), Lietuva (22. septembrī), Polija, Zviedrija un daudzas citas valstis. Gribot negribot tas nozīmēja neuzticības pieaugšanu Tautu Savienībai. No otras puses, Latvijas un citu valstu atteikšanās ievērot 16. pantu stipri mazināja savienības spēku un nozīmi, līdz ar to atvieglot tālāku agresijas izvēršanos.

Atceļā no Ženēvas V.Munters iegriezās Berlīnē, kur viņam 1938. gada 29.

septembrī bija saruna ar Vācijas Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoru Dr. E.Vērmanu. Ministrs viņu informēja, ka Baltijas valstis turpmāk vairs neuzskata par obligātu to piedalīšanos ekonomiskās un militārās sankcijās. Nacisti uzņēma baltiešu deklarācijas Ženēvā atsaucīgi. Vācu ārlietu resora valsts sekretārs E.Veiczeķers, piemēram, 1938. gada 26. septembrī sarunā ar E.Krieviņu atzina, ka viņiem šie paziņojumi ir ļoti svarīgi. Tos apsveica arī vācu prese.

Neraugoties uz K.Seltera pūliņiem iekavēt ārlietu ministru devītās konferences sasaukšanu, tā tomēr beidzot sanāca 1939. gada 1. februārī Kauņā. K.Selters tajā ierosināja šādas sanāksmes organizēt reizi gadā, par otro konferenci uzskatot ministru apspriešanos Ženēvā Tautu Savienības pilnsapulces laikā. V.Munters un Lietuvas jaunais ārlietu ministrs Jozs Urbšis, tā teikt, mīlā miera labad piekrita šim priekšlikumam. Konference nespēja panākt reālu progresu Baltijas valstu turpmākajā saimnieciskajā sadarbībā. Tas nāca par labu tikai Vācijai un Padomju Savienībai. Ministri noraidīja lietuviešu ierosinājumu noslēgt trīspušu konvenciju intelektuālās kopdarbības veicināšanai. Viņu pieņemtajā samērā optimistiskajā komunikē Baltijas antantes locekļu pasludinātā neitralitāte tika vērtēta kā “vislabāk atbilstoša (..) triju valstu interesēm”, bet konferences lēmumi kā jauns impulss sadarbības padziļināšanai. Patiesībā, kā norāda A.Stranga, “tieši tad, kad bija nepieciešama patiešām Baltijas valstu vienotība, tās nebija. 9. Baltijas valstu ārlietu ministru konference fiksēja to, ka *de facto* Antante vairs nepastāvēja”.⁴¹¹

⁴¹⁰ Valdības Vēstnesis, 1938, 28.sept.

⁴¹¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis, 82.lpp.

Latvijas attiecības ar nacistisko Vāciju un fašistisko Itāliju 30. gadu vidū

Ar valsts prezidenta A.Kvieša 1935. gada 12. septembra rīkojumu Hugo Celmiņu iecēla par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Vācijā, Austrijā un Holandē ar sēdekli Berlīnē, skaitot no 1. septembra.⁴¹²

*

Nākamā izcilā valstsvīra dzīves gaitas sākās 1877. gada 31. oktobrī zemnieku sētā Cēsu apriņķa Lubānas pagastā. Beidzis vietējo ministrijas skolu, jauniešs devās uz Gorku zemkopības skolu Mogiļevas guberņā, kur parasti mācījās ne mazums latviešu. Sekoja studijas RPI lauksaimniecības nodaļā, kuras beidzās 1903. gadā ar pirmās šķiras agronoma grādu. Pēc tam jaunais speciālists atkal devās uz Krieviju, kur strādāja par agronoma palīgu Oloņecas guberņā un skolotāju Samaras lauksaimniecības skolā. 1904. –1905. gadā bija mobilizēts karam ar Japānu, bet līdz frontei nenonāca. 1908. gadā atgriezies dzimtenē, strādāja par agronomu, lauksaimniecības kursu vadītāju un lektoru Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrībā un 1910. –1914. gadā par Krievijas Zemkopības departamenta vecāko speciālistu lopkopībā Baltijas guberņās. Šajā darbā sastādīja reģiona sugas lopu ciltsgrāmatas un kļuva pazīstams plašās lauksaimnieku aprindās. 1907. –1913. gadā rediģēja populāro žurnālu "Baltijas Lauksaimnieks". 1913. –1914. gadā, studējot Bernes universitātē, izstrādāja doktora disertāciju, taču nepaguva aizstāvēt, jo sākās Pirmās pasaules karš. H.Celmiņu atkal mobilizēja un kā rotas komandieri nosūtīja uz Austrumprūsiju, kur viņš krita vācu gūstā. Pēc atgriešanās Latvijā lielieki viņu arestēja. Atbrīvojies no jaunā gūsta, H.Celmiņš 1919. gada jūnijā brīvprātīgi iestājās pulkv. J.Baloža brigādē. Pret Bermontu cīnījās Studentu bataljona rindās, izpelnoties kapteiņa dienesta pakāpi un Lāčplēša Kara ordeni. 1919.

gada rudenī piedalījās LU izveidošanā, kādu laiku bija augstskolas organizācijas komitejas sekretārs.

H.Celmiņš bija Tautas padomes loceklis, Satversmes sapulces un visu četru Saeimu deputāts. Sa-

Hugo Celmiņš

tvversmes sapulcē viņš pirmais vadīja ārliešu komisiju. Arī valdībā, divas reizes būdams zemkopības ministrs (1920–1921; īsu laiku 1924. g. beigās un 1925. g. sākumā), pirmām kārtām piedalījās zemes reformas likuma izstrādāšanā un realizēšanā.

H.Celmiņš divas reizes (1924, 1928) sastādīja Latvijas valdību. Viņa otrajam ministru kabinetam bija lemts visgarākais mūžs parlamentārajā Latvijā – tas darbojās līdz 1931. gada 26. martam, tātad 27 mēnešus un 26 dienas.

H.Celmiņa 1924. gada beigās izveidotās valdības laikā 1925. gada 22. augustā traģiski gāja bojā ārlietu ministrs Z.Meierovics. Viņa vietu, paliekot arī Ministru prezidenta amatā, ieņēma pats H.Celmiņš, kas gan sabiedrībai bija diezgan negaidīti. F.Cielēns par to raksta kritiski: "Pēc Zigrīda Meierovica nāves Latvijas ārpolitika gandrīz pusotru gadu atradās sastinguma stāvoklī. Skaidri bija manāms ierosmes un virzes trūkums pie visiem trim ārlietu resora vadītājiem (H.Celmiņš, H.Albats un K.Ulmanis – R.T.), kas darbojās šai laikā. Ministru prezidents Hugo Celmiņš, kas pēc Meierovica nāves 4 mēnešus izpildīja arī ārlietu ministra pienākumus, nekad nebija interesējies par ārpolitiku, un šī nozare viņam bija sveša. Viņa laikā šī ministrija tikai kārtēja rutīnas lietas un pildīja parasto diplomātisko reprezentāciju."⁴¹³

Šķiet, kā pēdējā teikumā sacītais ir tomēr nedaudz pārspīlēts, jo ārlietu resoru

⁴¹² LVVA, 2570.f., 14.apr., 375.l., 4.lp.

⁴¹³ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4. grām., 34.lpp.

ierēdņi turpināja darbu kā Latvijā, tā ārzemēs, un to savu iespēju robežās, vienlaikus ieņemot divus tik atbildīgus amatus, darīja arī H.Celmiņš. Savuties E.Andersons viņu raksturo tā: "Ar savām izkoptajām manierēm un stāju viņš imponēja ārzemju diplomātiem. Viņa vājība bija neuzmanība sarunās, un viņa izteicieni bija bieži nediplomātiska rakstura. Celmiņš bija atklātas un taisnīgas (bet viņa pretinieku uztervē paštaiskas) dabas cilvēks un stingra personība."⁴¹⁴

H.Celmiņa ieskati ārpolitiskajos jautājumos 1925. gada beigās bija vienkārši jūsmīgi. Viņa vērtējumā Latvijai bija draudzīgas attiecības ar visām valstīm un Baltijas zemju savienība bija "tikai stundas jautājums". Ministra vērtējumā, Latvijas viskvēlākā vēlēšanās ir piecu valstu savienība, bet, ja tā neizdotos, tad paliktu trīs Baltijas valstu alianse.

1930. gada februāra sākumā ārlietu ministra posteni, šoreiz no A.Baloža, atkal pārņēma pats premjers H.Celmiņš. ASV lietvedis Rīgā 10. maijā konstatēja, ka diplomātiskais korpuss novērtējis Celmiņu pozitīvi, un piemetināja, ka to nevarēja teikt par viņa priekšgājēju, kas bija ieguvis sūtņa amatu Somijā.

1931. gadā latviešu nacionālajām partijām un grupām izdevās iegūt vairākumu Rīgas domē. H.Celmiņš – viens no latviešu zemnieku savienības līderiem, bet K.Ulmanim ne īpaši tikams, no 1931. gada aprīļa līdz 1935. gadam septembrim bija pilsetas galvas postenī.

*

1935. gada 25. oktobrī H.Celmiņu pieņēma Vācijas ārlietu ministrs K.fon Neirāts. Viņš centās iegalvot latviešu diplomātam, ka Latvijas bažām par attiecībām ar Vāciju neesot nekāda pamata. Vācija vēloties mieru. Daži politiķi fantasti taisot paši savu politiku, bet viņiem neesot Vācijas valdības atbalsta. Vācbaltiešu sūdzības esot cilvēcīgas un saprotamas, jo viņi visu pa-

zaudējuši, bet viņiem neesot ietekmes Vācijas politikā.

31. oktobrī Celmiņš iesniedza savas akreditēšanas grāmatas reihskancleram Hitleram.⁴¹⁵ Sūtnis devās pie viņa, demonstratīvi izrotājies ar Baltijas valstu un Francijas ordeņiem, "lai [Hitlers] neaizmirst Latvijas stāvokli un cieņu". Staltā auguma kareivīgais Celmiņš esot atstājis lielu iespaidu uz pamazo "fireru". Hitlers ieteica Vācijas robežvalstīm apgādāt Vāczemi ar pārtiku un jēlvielām pret vācu rūpniecības ražojumiem. Sūtnis slēptā zobgalībā atbildējis, ka tādā gadījumā Latvijai vairs nebūs jābūvē jaunas fabrikas.

H.Celmiņam nebija viegli strādāt nacistu citadelē. Vēl īsi pirms viņa ierašanās Vācijā 1935. gada 5. septembrī Berlīni apmeklēja V.Munters sakarā ar Hitlera atkārtotiem solījumiem noslēgt neuzbrukšanas līgumus ar kaimiņvalstīm. Viņam šajā sakarā vēl kopā ar E.Krieviņu bija sarunas ar vācu Ārlietu ministrijas politiskā departamenta vadītāju B.fon Bīlovu un Baltijas un Skandināvijas nodaļas vadītāju Dr. V. fon Grundherru. Viņi izteicās par divpuseņa līguma iespējamību, bet norādīja, ka Latvija un Igaunija neesot Vācijas kaimiņvalstis un ar Lietuvu Hitlers neslēgs līdzīgu vienošanos nesaskaņu dēļ Klaipēdas jautājumā.

Latvijas mēģinājums panākt neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju radīja tūlītēju reakciju Kremli. Vācijas vēstnieks Maskavā Dr. F. fon Tvardovskis 1935. gada 7. oktobrī rakstīja, ka šāds līgums būtu ļoti nelabvēlīgs Padomju Savienībai un tajā noteikti piedalītos arī Igaunija. Savukārt Polijas lietvedis Berlīnē S.Lubomirskis 21. novembrī vēlējās uz zināt Vācijas Ārlietu ministrijā, ko viņu zemē meklē latviešu diplomāti.

⁴¹⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 39.lpp.

⁴¹⁵ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1556.l., 4.lp.

Latvijas un Vācijas saskarsme pakāpeniski pasliktinājās. K.Ulmaņa kabinets 1935. gada 31. decembrī izdeva likumu, kas paplašināja pirms gada nodibinātās Tirdzniecības un rūpniecības kameras tiesības un nodibināja jaunu — Amatniecības kameru. Līdz ar to sākās tirgotāju, uzņēmēju un amatnieku biedrību likvidēšana, turklāt to manta bija bez atlīdzības nododama kamerām un pašvaldībām. Likvidējamo organizāciju vidū bija pilnīgi vāciskā Rīgas Lielā gilde ar tās vēsturisko namu un Mazā gilde, kur arī vēl arvien pārsvars bija vāciešiem. Šādi pārkārtojumi sāka nopietni apdraudēt vācbaltiešu un ebreju dominanci saimnieciskajā dzīvē. Tas pastiprināja uzbrukumus Latvijas valdībai kā Vācijas, tā vietējā vācbaltiešu presē.

Latvijas sūtniecība Berlīnē 1936. gada sākumā vienā nedēļā vien savāca 165 avīžu rakstus, kas liecināja par Vācijas naidīgajiem nodomiem pret Latviju. Nacistu agresīvos tīkojumus Baltijā propagandēja arī vesela virkne grāmatu, kas tajā laikā iznāca Vācijā. Šajos izdevumos bija teikts, ka Latvija esot viena no pirmajām vācu kolonijām, ka tās pilsētas ir dibinājuši vācieši, ka šajā zemē pastāvošas lieliskas kolonizācijas iespējas utt. No visa tā tika secināts, ka Baltija esot jāpievieno Vācijai. Tā, piemēram, vācu augstākās politiskās skolas vadītājs rakstīja savā grāmatā "Dominium maris Baltici", ka esot nepieciešams, lai visa Baltija piederētu "Vācijai un tikai Vācijai".

H.Celmiņš 1934. gada 16. janvārī asi protestēja pret vācu preses netaktiskajiem uzbrukumiem Latvijai, bet 22. janvārī pats Ministru prezidents K.Ulmanis paziņoja Vācijas sūtnim Rīgā Dr. E. fon Šakam, ka latvieši necietīs viņu

iejaukšanos savās iekšējās lietās. Premjera vērtējumā šis kungs bija par visiem citiem vācu diplomātiem "aktīvāks un bezceremoniālāks". Retrospektīvi apskatot šos jautājumus, K.Ulmanis 1941. gada 5. jūlijā liecināja: "Vācieši — vietējie un daļēji arī Vācijas — bija ļoti stipri Latvijas rūpniecībā, tirdzniecībā un finansu dzīvē. Šo stāvokli Latvija mantoja no cariskās Krievijas laikiem. Partiju darījumi, kapitāla trūkums traucēja latviešiem ātri un sekmīgi vāciešus izkonkurēt. Pēc 1934.g. stāvoklis izmainījās arī tajā ziņā, ka rūpniecības, tirdzniecības, banku un apdrošināšanas uzņēmumos, gan jaunajos, gan (galvenokārt) no vāciešiem pārņemamajos, valsts sāka pastāvīgi pieaugošos apmēros investēt savus kapitālus. Piem., bankās nelatviešu kapitāla daļa īsā laikā samazinājās no 80% uz 10% (..) Vācu valdība caur savu pārstāvi Rīgā pielika lielas pūles, lai liktu šķēršļus vāciešu saimniecisko interešu samazināšanai Latvijā, taču cīņa no mūsu puses, sevišķi pēdējos gados, nekad nepavājinājās (..) Dažkārt vācu puses rīcība nonāca līdz tam, ka notika tieša iejaukšanās Latvijas likumdošanā (..) Liels šķērslis izrādījās arī tas, ka Vācijā dzīvojošie bijušie Baltijas vācieši, kuru ievērojama daļa kalpoja Berlīnes ministrijās, strādāja firmās vai par žurnālistiem, izmantojot savu ietekmi uz sabiedrību un Berlīnes valdību, pastāvīgi sakūdīja Vācijas iestādes un publiku pret Latviju, radīja pret to nelabvēlīgu noskaņojumu. Ar Hitlera nākšanu pie varas šie noskaņojumi arvien pastiprinājās."⁴¹⁶

Eksprezidents norādīja, ka vietējo un iebraukušo vāciešu naidis pret jauno valsti, tās likumiem un pasākumiem pieauga ar katru gadu. Vadītāja šajā

⁴¹⁶ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā, 373.–374.lpp.

ziņā bija Saeimas vācu frakcija un tās līderis barons Firkss. Vēlāk aktīvu lomu uzņēmās tā sauktā Vācu brālība, kuru Latvijas varas iestādes vajāja. Pēc tam parādījās maskēta nacionālsociālistu organizācija, kuras locekļi galvenokārt bija jaunieši. Pretinieku vadīšanai organizācijai Vācu tautas apvienībai darbojās arī vietējās nodaļas. Tā gan acu apmānīšanai vācu biedru maksas, bet faktiski saņēma naudu no Vācijas — Aizrobežu vācu savienības un Nacionālistiskās partijas. Pēc K. Ulmaņa domām, no politiskā viedokļa vācu organizāciju galvenais uzdevums bija nacistu ideju izplatīšana un aģitācija vācbaltiešu vidū. "Tām bija jāveicina neapmierinātība ar dzīves apstākļiem Latvijā, jāprasa jaunas tiesības un privilēģijas."⁴¹⁷

K. fon Neirāts 1936. gada 24. janvārī intervijā laikrakstam "Niederdeutscher Beobachter" liekulīgi paskaidroja, ka Vācija vēlas vislabākās attiecības ar Baltijas valstīm, bet tās noteiks šo zemju izturēšanās pret vācu minoritāti. Taču ap to pašu laiku nacionālsociālistu oficiozā "Völkischer Beobachter" un SS preses orgānā "Das Schwarze Korps" parādījās pret Latviju mērķētas publikācijas. Reaģējot uz to, V. Munters paziņoja E. fon Šakam, ka, šādiem uzbrukumiem turpinoties, var iestāties bīstams pagrieziens Latvijas un Vācijas attiecībās. Vācbaltiešu problēmas ir Latvijas kompetence, un Vācijai tur nav jāiejaucas. Vēsturiskās netaisnības ir jāizlabo.

Neraugoties uz šo demaršu, atsevišķi hitleriskās partijas funkcionāri pauda aizvien neiecietīgāku nostāju pret Latviju. H. Celmiņš 1936. gada 28. novembrī ziņoja uz Rīgu: kāds atbildīgs

nacists esot izteicies, ka uzbrukums austrumu virzienā esot neizbēgams. "Tas varot nākt gluži negaidot, tā sakot, pa nakti." Viņš rakstīja, ka šos vārdus viņš citē, būdams pārliecināts, ka tie ir "visas nacionālsociālistu partijas ieskati, kuri neatlaidīgi tiek izplatīti un iepotēti jaunatnē un visā vācu sabiedrībā". 21. decembrī sūtnis rakstīja pēc būtības to pašu. Kāds A. Rozenberga diplomātu skolas lektors sarunā ar viņu sacījis: "Vācijas karš ar padomju Krieviju ir neizbēgams. Vāci ies pāri Baltijas valstīm. Jauno valstu siena ir par šauru, lai tās varētu noturēt divu lielvalstu sadursmē. Tādēļ latviešiem ar vāciem jāizlīgst un jātop Vācijas draugiem un sabiedrotiem."⁴¹⁸

V. Munters arī 1936. gadā turpināja zondēt iespēju noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju. Viņš 7. martā informēja par vēlmi parakstīt šādu vienošanos uz 10 gadiem vācu sūtni Rīgā. E. fon Šaks aizrādīja viņam, ka Latvijas 1935. gada Vecgada likumi radījuši lielu nepatiku Vācijā. V. Munters savuties atzīmēja, ka, ja Hitlers vēlas noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar Lietuvu, viņš var to pašu izdarīt arī ar Latviju un Igauniju. Sūtnis uz to atbildēja, ka Latvijai nedraud nekādas briesmas, ja Vācijai jau būs līgumsaistības ar tiešām robežvalstīm Lietuvu un Poliju.

Atceļā no Anglijas V. Munters 1936. gada 20. jūnijā Berlīnē tikās ar K. fon Neirātu, vācu Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoru un Skandināvijas un Baltijas valstu nodaļas vadītāju, oficiāli ierosinot Vācijai noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar Latviju. K. fon Neirāts paskaidroja, ka uzskata šādu līgumu par nevajadzīgu, jo Vācija jau ir parakstījusi Briāna–Keloga paktu.

⁴¹⁷ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā, 272.lpp.

⁴¹⁸ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 106.–107.lpp.

Tai neesot pret Baltijas valstīm nekādu uzbrukuma plānu, bet tikai interese, lai tur valdītu miers un līdz ar to būtu neitralizēta boļševiku propaganda.

V.Munters apmeklēja arī nākamā Vācijas ārlietu ministra J. fon Ribentropa biroju, kura saimnieks jau bija sācis kārtot vācu starptautiskās lietas. V.Munters atgādināja viņam, ka Latvija nav parakstījusi Versaļas miera līgumu un nav arī Francijas sabiedrotā. Viņš ierosināja, lai Vācija izveidotu tādu pašu paktu sistēmu, kādu bija radījusi Padomju Savienība. J. fon Ribentrops aizrādīja viesim, ka komunisms Baltijas valstīs neaizsargās. To jau apliecinājuši notikumi Spānijā un Francijā (Reinzemes okupācija). Hitlera rokaspūsis arī tēvišķīgi pamācīja V.Munteri nepadoties "paktomānijai".

V.Munters, būdams jau ministra rangā, 1937. gada 28. un 29. janvārī atkal tikās ar V. fon Grundherru un J. fon Ribentropu. Viņš, vēlēdamies parādīt zināmu pretimnākšanu, paskaidroja otrai pusei, ka uzskata Padomju Savienību par vāju valsti un netic presē izplatītajam uzskatam par tās pievēršanos demokrātijai un pilsoniskam dzīvesveidam. Un, protams, runāja par neuzbrukšanas paktu, un, protams, atkal bez rezultātiem.

Sakarā ar V.Muntera gaidāmo vizīti Maskavā H.Celmiņš saņēma uzdevumu 10. jūnijā tikties ar vācu Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoru E. fon Veiczekeru, viņa palīgu H. fon Bismarku un V. fon Grundherru. Viņi vienā balsī apgalvoja, ka Vācija ir Baltijas valstīm labvēlīga un negrib tās iekarot. Vācu diplomāti ieteica tām turēties kopā, ievērot stingru neitralitāti un sargāt savas robežas. Viņi neiebilda pret Baltijas valstu palikšanu Tautu Savienībā (Vācija bija aiz-

gājusi no tās!), bet iesacīja tām prasīt šīs organizācijas reformu, īpaši vērsties pret statūtu 16. pantu, kas paredzēja sankcijas pret agresoru.

Lai panāktu lielāku drošību un palielinātu Latvijas prestižu, V. Munters 1937. gada 4. septembrī izteica E. fon Šakam vēlēšanos tikties ar Hitleru. Sūtis, apsverot, ka ministram bija liela ietekme uz K.Ulmani, un cerot, ka vizīte varētu mazināt latviešu spaidus pret vācu minoritāti, šo ideju atbalstīja. V. fon Grundherrs 7. oktobrī ieteica Ārlietu ministrijas valsts sekretāram H. fon Makenzenam organizēt V.Muntera tikšanos ar Ā.Hitleru un J. fon Rozenbergu.

V. fon Grundherrs raksturoja Latvijas ārlietu ministru kā 39 gadus vecu vācu izcelsmes gudru un ļoti godkārīgu cilvēku ar ietekmi K.Ulmaņa valdībā, atzīmējot arī, ka viņš precējies ar krievieti. V.Munters esot nelabvēlīgs vācbaltiešiem, noteikti aizstāvēt Tautu Savienību un tās ideoloģiju. Vai nu šis nelabvēlīgais raksturojums vai citi iemesli neļāva ministram nokļūt pie "firera". Ar V.Munteri un Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītāju Dr. Vili Māsēnu labpatikās runāt tikai K. fon Neirātam un V. fon Grundherram. Viņi kā ierasti pārmeta latviešiem vācbaltiešu tiesību pārkāpšanu.

Pēc E.Andersona ieskata, "Munteram tomēr izdevās panākt attiecību uzlabošanu ar Vāciju" (piemetināsim – uz īsu laiku). Nodibinājās sakari starp Latvijas Darba kameru un vācu Darba fronti un strādnieku kultūras organizāciju *Kraft durch Freude*. Ar spīdošiem panākumiem noritēja Teodora Reitera kora koncerti Berlīnē, Leipcīgā, Hamburgā un Karaļaučos. 1937. gada 31. oktobrī finansu ministrs L.Ēķis un E. fon Šaks parakstīja jaunu Latvijas un Vācijas kliringa nolīgu-

mu par maksājumu kārtošanu abu valstu savstarpējā preču apmaiņā.

Pirmajos četros pēckrīzes gados (1934–1938) Latvijas eksports uz Vāciju strauji auga: palielinājums 1937. gadā, salīdzinot ar 1934. gadu, bija 67,2 milj. latu jeb vairāk nekā 260%. Pēc tam Latvijas izvedums uz turieni no jauna sāka samazināties. 1938. gadā tas kļuva mazāks par 16,4 milj. latu.

Latvijas imports minētajā laikā nepārtraukti auga. 1938. gadā tas bija par 65,5 milj. latu jeb par apmēram 280% lielāks nekā 1934. gadā. Vācijas īpatnējais svars Latvijas eksporta kopsummā 1938. gadā bija 33,5%, importā – 39%. Latvija tomēr nevēlējās izšķiest visu savu eksportu kliringa norēķinos ar Vāciju un visiem spēkiem centās uzturēt ārējo tirdzniecību augstā līmenī ar Angliju.

No Vācijas šajos gados visvairāk tika ievestas mašīnas un rūpniecības iekārtas – 12%. Sekoja dažāda veida dzelzs un čuguns (11%), akmeņogles un kokss (6,6%), ķīmikālijas (5,9%) u.c. Latvija tāpat kā agrāk piegādāja Vācijai lauksaimniecības produktus un kokmateriālus.

Vācijas investīcijas, kuras Latvijā ieņēma otro vietu, pēckrīzes laikā samazinājās. Tās koncentrējās galvenokārt tekstilrūpniecībā, ķīmiskajā un papīra rūpniecībā.⁴¹⁹

Taču politiskās attiecības ar Vāciju 1938. gadā atkal pasliktinājās. Vācu sūtniecība Rīgā sāka darboties aizvien rosīgāk. Tās personālo sastāvu ievērojami palielināja, papildinot ar Latvijai naidīgiem cilvēkiem un izlūkdieneņa darbiniekiem.

Vācbaltiešu izturēšanās ar katru gadu kļuva nekautrīgāka. Krasi palieli-

nājās viņu organizāciju skaits un aktivitāte. Pēc politpārvaldes ziņām, Rīgā bija reģistrētas 66 vācu organizācijas un biedrības, Liepājā ap 30, Kuldīgā 14 utt. To vadītājus nereti mācīja un instruēja Vācijā. Visai rosmīgi darbojās vācu mednieku biedrība, kas rīkoja savu jauniešu militārās mācības.

Vācbaltiešu vidū ievērojami pastiprinājās nacistiskā propaganda. 1938. gada janvārī un februārī daudzas lekcijas Rīgā, Jelgavā, Liepājā un Ventspilī nolasīja Vācijas Ārlietu ministrijas padomnieks K.Kligenfūss. Tie nebija vienīgie priekšlasījumi. Sarosījās pat izbijušie baroni. Viņi 1938. gada otrajā pusē sarīkoja Cēsīs speciālu konferenci, kur apsprieda prasību Latvijas valdībai atdot viņu muižas. 60 delegātu vidū bija 15 atbraucēji no Vācijas.

Pēc politpārvaldes datiem, nacistu vadītājs Liepājā Hakens vietējo vācbaltiešu sapulcē 1938. gada 9. septembrī norādījis, ka tad, ja no Berlīnes nāksot pavēle "radīt apstākļus, kas dotu iespēju Vācijai "iesoļot" Latvijā, tad nac.-soc. kustības dalībnieki tik ilgi rīkošot demonstrācijas un tračus, lai izaicinātu policiju lietot varas darbus, līdz par to sāksot rakstīt ārzemju prese, it īpaši Vācijas laikraksti. Pēc tam, kad pienācīgi būšot sagatavota pasaules sabiedriskā doma par vāciešu neciešamiem apstākļiem Latvijā, neviens nevarēsot Vācijai liegt steigties palīgā saviem tautas brāļiem". Hakens nākamajā sanāksmē teicis, ka tautiešiem pienākuma apziņai jābūt tik stiprai, "lai katrs kustības dalībnieks būtu sagatavots kopējai lietai ziedot pat savu dzīvību, jo varot pienākt laiks, kad arī šeit norisinās lietas līdzīgas Sudetijas notikumiem".⁴²⁰

⁴¹⁹ Leits A. Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929–1939), 95.–96., 146.–147.lpp.

⁴²⁰ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 111.lpp.

Vācijas valdība pastāvīgi izdarīja spiedienu uz Latviju, prasīdama saglabāt vācbaltiešiem visas privilēģijas, kādas vien tiem bijušas. Valsts sekretārs H. fon Makenzens 1938. gada 2. februārī izteica V. Munteram kārtējo protestu – šoreiz sakarā ar Latvijas likumiem par kamerām, norādot, ka tie ierobežojot vācbaltiešu darbošanās iespējas. 24. martā viņš izsauca H. Celmiņu un izteica sūtnim savu neapmierinātību sakarā ar to, ka Vācijas pilsonim – Līgatnes papīra fabrikas galvenajam akcionāram – netiekot pagarināta uzturēšanās atļauja Latvijā. H. Celmiņš ziņoja uz Rīgu: valsts sekretārs viņam esot teicis, ka Vācija nevarot pielaist vācu tautības pilsoņu un sevišķi valsts vāciešu tiesību un interešu aizskaršanu. H. fon Makenzens uzsvēris, ka “pats” firers personīgi interesējoties par šiem jautājumiem un pret šādiem gadījumiem esot “ļoti jūtīgs”.

1938. gada maijā, kad V. Munteru atkal gaidīja ierodamies Berlīnē, V. fon Grundherrs sagatavoja speciālu ziņojumu, kurā norādīja, ka pēdējos gados viņam esot izteikti “nopietni brīdinājumi” sakarā ar Latvijas valdības likumiem un citām akcijām, kas vērstas pret vācu mazākumtautību. “Derētu vēlreiz visai nopietni aizrādīt Muntera kungam”, bija teikts ziņojumā, ka Latvijas pasākumi pret vācu biedrībām, izglītības iestādēm utt. (...) un represīvu izstumšanas pasākumu turpināšana pret vācu ietekmi Latvijas ekonomikā ievērojami pastiprinās jau tagad šeit pastāvošo neapmierinātību, kas galu galā var novest pat pie tā, ka mēs spersim nopietnus soļus.” Tālāk šajā dokumentā bija uzskaitītas Vācijas iespējas izdarīt spiedienu uz Latviju. Vispirms tika ierosināts atsaukt sūtni no Rīgas, uz laiku atstājot tur piln-

varotu lietvedi. Bija paredzēta arī vācu preses un radio kampaņa pret Latviju. Līdz šim, rakstīja ziņojuma autors, Vācija atturējusies no šādas akcijas, uzskatīdama, ka nav izdevīgi rīkot kampaņas vienā laikā pret Lietuvu Klaipēdas jautājumā un pret Latviju. Bija paredzētas arī ekonomiskas represijas.⁴²¹

1938. gada 18. maijā, kad V. Munters tikās ar Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāru E. fon Veiczekeru, kas bija stājies Makenzena vietā, viņam, pamatojoties uz Grundherra ziņojumu, atkal tika izsacīts protests. V. Munters tajā pašā dienā apmeklēja V. fon Grundherra, kas tāpat viņam izteica kārtējo brīdinājumu. Vācu diplomāts par šo sarunu rakstīja: “Es teicu, ka Muntera kunga vairākkārtējo vizīšu laiku pēdējos gados es vienmēr esmu izmantojis, lai norādītu, pie kādām nopietnām sekām Vācijas un Latvijas attiecībās noved pašreizējā apiešanās ar vācu mazākumtautību un Vācijas pilsoņiem Latvijā. Mēs esam ieinteresēti, lai Vācijas un Latvijas attiecības būtu labas. Bet es nevaru noklusēt, ka mums kļūst arvien grūtāk saglabāt šādu stāvokli.” Ministrs tika brīdināts, ka Latvijas politika varot novest pie abu valstu attiecību krasas pasliktināšanās.⁴²²

H. Celmiņš arī ne vienreiz vien saņēma līdzīgus protestus. Viņš 1938. gada 31. augustā informēja Ārlietu ministriju par savām sarunām ar E. fon Veiczekeru un V. fon Grundherra: “Viņi sagaidot, ka Latvijas valdība tomēr sapratišot, ka vācietība (*Deutschum*) nav aizskarama ne kulturālā, ne saimnieciskā ziņā un ka Vācija tādu aizskaršanu uzskatīs par mūsu attiecību nopietnu bojāšanu un to nepielaidīs.”⁴²³

⁴²¹ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 113.lpp.

⁴²² Turpat, 113.–114.lpp.

⁴²³ Turpat, 114.lpp.

Acīmredzot E. Krieviņa nesaderība ar Igaunijas valdošo eliti un H. Celmiņa nepietiekami augstā diplomāta klase lika Latvijas valdībai izšķirties par E. Krieviņa atgriešanos Berlīnē. Bijušais tallinietis par to vēlāk "Viņās dienās" rakstīja: "Piedāvājumu es uzņēmu ar dalītām jūtām: no vienas puses, tas liecināja, ka valdība bija atzinīgi novērtējusi manu darbu Berlīnē, no otras, — man nebija viegli atstāt savu posteni Igaunijā, kur es biju ieaudzis stiprām saknēm, iemācījies igauņu valodu (!— *R.T.*), iepazīties oriģinālos ar mūsu kaimiņu tautas literatūru un ieguvis lielu skaitu patiesu draugu. (..) Pienākuma apziņa tomēr ņēma virsroku pār personīgām ērtībām, un es izšķīros par Berlīni. Skumju sirdi es atstāju Tallinu."

Kādas rudenīgas 1938. gada septembra dienas rītā E. Krieviņu Berlīnes stacijā sagaidīja sūtniecības darbinieki un Vācijas Ārlietu ministrijas protokola šefa v.i., kas kā vecu paziņu apsveica atbraucēju ārlietu ministra vārdā.

Jaunā sūtņa tuvākie palīgi bija lauksaimniecības atašejs J. Bricis, kas, nostrādājis Berlīnē astoņus gadus, bija piesavinājies plašas zināšanas visās Vācijas saimniecības nozarēs, un kara atašejs pulkvedis A. Plensners, kas sūtniecībā strādāja kopš 1937. gada un kam bija bagāta pieredze ne tikai militārās lietās, bet arī politikā. Viņu atbalsts E. Krieviņam bija neatsverams ieguvums, sevišķi pirmajā laikā pēc viņa atgriešanās Berlīnē.

Rezumējot pirmos iespaidus, sūtņis ziņoja uz Rīgu, ka hitlerisma krēsla, Rietumeiropas lielvalstu pasivitātes veicināta, sabiezējusi virs Eiropas. Stāvokli viņš apzīmēja par tik nopietnu, ka ikkatru momentu Hitlers varēja izraisīt katastrofu.

Lai gan E. Krieviņam bija daudz

draugu mēreno vācu diplomātu aprindās, nacisti viņu neieredzēja. 19. novembrī Latvijas sūtņis ieradās oficiālā vizītē pie jaunā Vācijas ārlietu ministra J. fon Ribentropa. Savās atmiņās viņš atzīmējis, ka pretstatā pastāvīgi smaidošajam, ar sevi un pasauli apmierinātajam fon Neirātam Ribentrops atstājis sarūgtināta un gauži noguruša cilvēka iespaidu. Ministrs nezinājis par Latvijas problēmām, sākumā nav pieskāries politikai, bet runājis tikai par saimnieciskiem jautājumiem.

21. novembrī, kā tas pienākas pēc protokola, Krieviņu pieņēma Hitlers. Sūtņis ievēroja, cik lielā mērā "firers" bija pārvērties. Katrā viņa vārdā, katrā žestā izpaudās patoloģiski kāpināta pašapziņa, ka viņš ir neklūdīgs. Viņa sejā bija iezīmējušies brutāli vaibsti. Arī daudzo ārzemnieku "svētuļotāju" glaimi bija atstājuši ietekmi slimīgi godkārīgajā, iekšēji labilajā Vācijas "vadonī". Atmiņās Krieviņš raksta, ka sarunā Hitlers politikai nav pieskāries. Mazliet citādi šī vizīte ir attēlota viņa ziņojumos Latvijas Ārlietu ministrijai tūdaļ pēc notikuma. Sūtņis raksta, ka Hitlers bijis svaigs un možs un uzbrucis Baltijas valstīm par Vācijai nelabvēlīgu noskaņojumu. Viņš apgalvojis, ka Vācija Baltijas valstīm ļauna nevēl, bet tām jāmaina sava nostāja. Viņš interesējies arī par Vācijas un Latvijas saimnieciskajām sarunām.

21. novembrī E. Krieviņš brīdināja Latvijas Ārlietu ministriju, ka Vācijas ārlietu resora un nacionālsociālistu partijas vadošo personu nostāja ir noteikti nelabvēlīga pret Latviju, vācbaltieši un baltikumieši ieņem augstas vietas un tos uzskata par varoņiem, kas cīnījušies par nacionālsociālisma ideāliem. No daudzām baltikumiešu publikācijām dveš satraucošs fanātisms. Vācieši attēlo Latviju kā senu vācu zemi

ar vācu kultūru un vēsturi. Baltijas valstis viņu izpratnē bija neattaisnojamas un latviešu tauta kā bezvēstures tauta esot gatava pieslieties augstākiem radījumiem, kādi ir vācieši. Laikraksti izteica virkni prasību Latvijas valdībai: atļaut vācu jauniešiem militārās apmācības Priedainē, sabiedrisko audzināšanu veikt jaunā, nacionālsociālistiskā garā ar preses, radio un kino palīdzību, pateicību par vācbaltiešu 700 gadu pūliņiem Latvijā un ārpolitisku pieslēšanos Vācijai.

Latvijas valdība vairāk vai mazāk saprata briesmas, kas draudēja no nacistiskās Vācijas un tās "piektās kolonas" valsts iekšienē. Taču tā nevarēja reaģēt asāk, lai neriskētu ar iespējamu eksploziju abu valstu attieksmēs.

E. Andersons nodaļu "Fašistiskās Itālijas ietekme [Latvijā]" nevienreiz vien citētajā "Latvijas vēsturē" sāk ar vārdiem, kas ir visnotaļ pa prātam arī šīs grāmatas autoram, proti: "Jauna ēra (varbūt tomēr posms jeb periods? — R.T.) Latvijas un Itālijas attiecībās sākās ar romāņu filoloģijas profesora Arnolda Spekkes iecelšanu Latvijas sūtņa amatā Romā. Dr. Spekke bija izglītots un ļoti kulturāls cilvēks, kuru interesēja ne tikai valodniecība un literatūra, bet arī māksla un vēsture. Viņš bija aktīvs darbinieks arī politikā un veica Zemnieku savienības Akadēmiskās sekcijas vadītāja pienākumus. Viņš bija arī politiski ietekmīgā romāņu kultūras entuziasta un dzejnieka Edvarta Virzas svainis. Virza savukārt bija ļoti tuvs Zemnieku savienības vadītājam Kārlim Ulmanim. Būdams rados ar viņu un aktīvi darbotamies Zemnieku savienībā, Spekke bija ieguvis Ulmaņa uzmanību, bet līdz ar to

citu ietekmīgu politiku nedraudzību, kas nopietni apdraudēja viņa karjēru Latvijas Universitātē." ⁴²⁴

*

Zemgalieša, visparastākā Mežmuižas pagasta tautsko-

lotāja ģimenes trešā dēla Arnolda Spekkes vislielākā sakrātā un citiem dāsni atdotā bagātība bija zināšanas. Apskaužami plašas zināšanas literatūrā un vēsturē, politikā un diplomātijā. Un apskaužamas valodu — latīņu, grieķu, vācu, krievu, angļu, franču un itāļu — zināšanas.

Absolvējis Jelgavas reālskolu, 1887. gada 14. jūnijā dzimušais jauneklis devās uz Rīgu. Nomācījies nepilnu gadu Politehniskajā institūtā, Arnolds tomēr drīz vien saprata, ka mehānika nav viņa dzīves aicinājums, un tāpēc, nokārtojis papildeksāmenus senajās valodās, kuras Jelgavā nepasniedza, no 1909. līdz 1915. gadam visnotaļ sekmīgi studēja romāņu filoloģiju Maskavas universitātē. E. Krieviņš Dr. A. Spekkes 70 gadu jubilejas sakarā rakstīja savam studiju biedram: "Semināros Tu piedalījies debatēs tikai tad, ja Tev tiešām bija kas sakāms. Tavas piezīmes bija pārdomātas līdz galam, tur nebija ne ko pielikt, nedz ko atņemt. Kā oponents Tu biji iecietīgs un saudzīgs. Tie tavi referāti, kurus es noklausījos, bija precizitātes paraugi. Nekad Tu negribēji spīdēt vai izcelties ar savām zināšanām. Un kāpēc arī? Darbs pats ceļ darītāju." ⁴²⁵

Spožu izglītību ieguvušajam un Maskavas ģimnāzijās latīņu valodas skolotāja pieredzi uzkrājušajam latviešu inteligentam uzticēja nodibināt reālģimnāziju Liepājā, ko A. Spekke arī sekmīgi veica, un 1920. — 1922. gadā vadīt 1. Rīgas valsts ģimnā-

Arnolds Spekke

⁴²⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 627.lpp.

⁴²⁵ Krieviņš E. Viņās dienās, 299.lpp.

ziju. Viņš savos memuāros atcerējās: “Pats sev paturēju vienu latīņu valodas klasi, kuru vadīju piecus gadus no sākumiem līdz abiturījai (arī vēl tad, kad jau biju atsacījies no direktora pienākumiem) (...). Mēs labi satikām, un man bij dziļš gandarījums dzirdēt gadus vēlāk, ka arī maniem skolniekiem bijušas labas atmiņas no laikiem, kad kopīgi mocījāmies cauri Ovidija, Vergīlija, Horācija u.c. tekstiem.”⁴²⁶

Tomēr talantīgā pedagoga doma zelta spārniem varēja vislabāk lidot augstskolā, un A. Spekke tur sāka docēt drīz vien pēc atgriešanās Latvijā, dažus gadus vēlāk jau kļūstot par romāņu filoloģijas profesoru. No 1925. līdz 1927. gadam viņš bija Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāns, pēc tam kādu laiku prorektors studentu lietās.

1927. gadā viņš ieguva doktora grādu par disertāciju “Alt-Rīga im Lichte eines humanistischen Lobgedichtes vom Jahre 1595” (“Vecā Rīga 1595. gada humanistiskā slavinājuma gaismā”).

Līdz 20. gadu vidum zinātnieks galveno uzmanību atdeva Rietumeiropas antīkās, viduslaiku un renesanses literatūras izpētei. Nevar neatzīmēt, ka viņš jau 1924. gadā atdzejoja no latīņu valodas fragmentus no Basilija Plīnija (16. gs. otrā puse — 17. gs. sāk.) 1595. gadā izdotās poēmas “Slavenās Rīgas pilsētas, Livonijas metropoles, cildinājums”, kurus publicēja laikraksts “Brīvā Zeme”, un no poēmas “Par vējiem”, kurus nodrukāja žurnāls “Latvju Grāmata”.

1926. gadā interesenti varēja lasīt A. Spekkes rakstu “Dažas XVI un XVII gs. liecības par krievu kariem Livonijā Jāņa Briesmīgā laikā”, 1927. gadā — “Dažas 16. gs. liecības par Livonijas zemnieku stāvokli, paražām un kultiem”. Un tā gadu pēc gada, publikācija pēc publikācijas. Vēstures druvā darba bija bezgala daudz. Profesors studēja vēstures avotus ne tikai Latvijas, bet arī Polijas, Itālijas u.c. valstu arhīvos un bibliotēkās, atrodot jaunas, agrāk neizmantotas hronikas, ceļojumu aprakstus, tiesu protokolus u.tml. dokumentus. Viņu sāka interesēt arī kartogrāfijas attīstība un arābu ģeogrāfu darbi latvju

zemes pagātnes kontekstā. A. Spekke ne-turēja sveci zem pūra. Viņš referēja par Latviju vai viduslaiku Livoniju Varšavas, Krakovas, Poznaņas, Stokholmas, Upsalas, Romas, Sorbonnas, Strasburgas, Karalauču u.c. universitātēs vai akadēmijās. Latviešu profesora priekšlasījumus varēja klausīties starptautiskajos vēsturnieku kongresos Varšavā (1933) un Rīgā (1937). A. Spekkes apjomīgāko pirmskara darbu — 334 lappušu lielo monogrāfiju “Latvieši un Livonija 16. gs.” — lasītāji saņēma 1935. gadā. Runājot tās autora vārdiem, šo pētījumu nemil ne vācu, ne krievu kungi (resp., vēsturnieki — *R.T.*). To cenšas noklusēt, kas viņiem viegli izdarāms, jo grāmata taču sarakstīta latviešu valodā.

*

Vēl 1932. gadā A. Spekke kā Rokfeller fonda stipendiāts bija zinātniskā komandējumā Itālijā un Polijā, bet jau nākamajā gadā viņš kļuva itāliešu zemē Latvijas sūtnis, kā arī Bulgārijā, Grieķijā un Albānijā ar pastāvīgo mītni Romā. Kāpēc profesors kļuva par diplomātu (vienīgais profesors šādā darbā Latvijas laikā!)? Viņa pirmais virzītājs, domājot par iepazīšanos ar B. Musolini “pieredzi”, bija K. Ulmanis. A. Spekkem par labu liecināja arī viņa vispusīgā humanitārā izglītība, vairāku valodu teicama pārzināšana un daudzo ārzemju komandējumu laikā nodibinātie personiskie kontakti. Profesors jau bija vadījis latvju—franču tuvināšanās biedrību un šajā sakarā rosinājis nodibināt Rīgā Franču institūtu, kas arī tika izdarīts.

Kā atceras A. Spekke, pirms došanās uz Romu K. Ulmanis pieņēmis viņu savā privātajā dzīvoklī Tērbatas ielā un ilgi skaidrojis “lietas un faktus, kas man būs svarīgi manā nākamajā darbā toreiz stingri fašistiskajā Itālijā. To nu gandrīz visu esmu aizmirsis, bet mūsu sarunas noslēgumu netaisos aiz-

⁴²⁶ Spekke A. Atmiņu brīži, 1967, 144. lpp.

mirst līdz manu dienu beigām: vēl durvīs stāvot, jau atvadoties, viņš noteica: uzmaniet krievus”⁴²⁷

1933. gada 27. oktobrī Latvijas jaunajam sūtnim bija jāstādās priekšā Itālijas karalim Viktoram Emanuēlam III. Noliktajā dienā un stundā pie Latvijas pārstāvniecības ieradās galma karieses ar sulaiņiem 18. gs. livrejās. Tās bija atvedušas arī to galma kungu, kam bija uzdots nogādāt diplomātu ar pavadoniem pie Viņa majestātes. Pils pagalmā augstos viesus sagaidīja godasardze un orķestris spēlēja kādu svinīgu maršu.

Karalim, šķiet, bija interesanti parunāt ar jaunas valsts pārstāvi, kas vēl bez tam tāpat kā namatēvs bija zinātnieks, un tērzēšana ievilkās gandrīz stundu.

Savukārt par Itāliju lielu interesi izrādīja K.Ulmanis, īpaši pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma. Viņš, atminas A.Spekke, vēlējās saņemt plašu informāciju par Itālijas lietām no pirmavotiem. “Lai pieminams tikai lielais darbs Itālijas Senātā un Parlamentā, un tad Fašistiskā Senāta un Kameronas organizācijas statūta un kārtības ruļļa tulkošana (tas bija smags numurs, bet mēs visi trīs sūtniecībā, cik mēs tur bijām, sapratām, cik tas Prezidentam vajadzīgs viņa nākotnes plāniem attiecībā uz jauno Latvijas valdības uzbūvi), apdrošināšanas sistēmas raksturojums (tā esot viena no perfektākām Eiropā) utt. utt.”⁴²⁸

A.Spekke, vispirms iepazīsies ar saņemtiem darbiem Itālijā, pakāpeniski apmeklēja pārējās akreditācijas valstis. Albānijā, kur viņš bija vienīgais Baltijas valstu oficiālais pārstāvis, diplomāts ieradās divas reizes. Varbūt tāpēc šīs

zemes karalis Zogs I ar ģimeni pēc Itālijas iebrukuma (1939) kādu laiku atrada patvērumu Rīgā, kur viņš tika uzņemts ar visu pienācīgo uzmanību, kādu paredzēja starptautiskās tiesības politiskajiem bēgļiem.

Baltijas valstu attiecības ar fašistisko Itāliju apgrūtināja tās un Abesīnijas (Etiopijas) konflikts, kas sākās 1934. gada decembrī. Latvija kā stingra Tautu Savienības piekritēja, ko tajā pašā laikā vienoja lielāka vai mazāka draudzība ar itāļiem, nonāca ļoti neērtā situācijā. No otras puses, Itālijas sūtniecība Rīgā, ko šajā laikā vadīja jau minētais Dž.Memeljo, 1935. gadā parādīja lielu aktivitāti, lai panāktu viņa mītnes zemes labvēlīgu nostāju pret gaidāmo itāļu iebrukumu Abesīnijā. Ar šādu mērķi Rīgā tika organizēta “Itālijas nedēļa”, kurā piedalījās vairāki dučes uzticības vīri, ietekmīgās avīzes “Giornale di Genova” redaktors un citi Romas politiķi un kultūras darbinieki.

V.Munters sarunā ar ASV lietvedi Rīgā F.Koulu 1935. gada 11. jūlijā tomēr izteicās, ka Itālijas uzsāktais konflikts ar Abesīniju ir neapdomāta rīcība un ka, Romas interesēm aizvirzoties projām no Eiropas, to izmantos Vācija. Viņš arī atzīmēja, ka latviešu vairākums simpatizējot Itālijai, kura sniegusi diplomātisku atbalstu Latvijai neatkarības sākuma gados un Tautu Savienībā.

Latvijas pozīcija mainījās vēl vairāk, kad Itālijas valdība 1935. gada septembrī noraidīja Tautu Savienības priekšlikumu nokārtot konfliktu Austrumāfrikā miera ceļā, un oktobra pirmajās dienās, kad tās armija sāka uzbrukumu Abesīnijai un kad TS padome ofi-

⁴²⁷ Spekke A. Atmiņu brīži, 245.–246.lpp.

⁴²⁸ Turpat, 243.lpp.

ciāli nosauca kara sācēju par agresoru, V.Munters intervijā valdības pusficiozam "Brīvā Zeme" vēl izteicās, ka "Itālijai ir dabiskas intereses un pamatotas prasības Austrumāfrikā un strīds ir tikai par metodēm, kā tās apmierināt".⁴²⁹

Turpretim Latvijas Ārlietu ministrijas 1935. gada 28. oktobra instruktīvā vēstule sūtņiem jau liecina, ka Abesīnijas jautājumā Rīga pilnīgi atbalsta sankcijas pret Itāliju, ar kuru tirdzniecības bilance bijusi pasīva tik un tā. V.Munters raksta: "Mums nav arī jābūt pārāk rigoroziem, lai nenoārdītu vairāku gadu sadarbības saites. Mēs prasīsim vismaz 2 nedēļu laika eksporta un importa sankciju piemērošanai, skaitot no [Tautu Savienības] Koordinācijas komisijas attiecīgā lēmuma datuma. Lietuvieši pret Itāliju draudzīgāki nekā Igaunija un Latvija, un Somija." Viņš, pieminējis nepamatotus Romas uzbrukumus Latvijai, secina: "Mums nav jābūt fašistiskai Itālijai parādā par demokrātiskās Itālijas draudzību pret mums."⁴³⁰

A.Spekke gan bija norūpējies. Viņš 6. novembrī rakstīja, ka Latvijas "ātrā rīcība sankciju lietā atstājusi sliktu iespaidu Itālijā, kas aizrāda, ka citas valstis cenšas apiet aizliegumu slepeni". Lietuva esot gatava saskaņot savu rīcību ar Latviju un Igauniju. Itālija 1936. gada maijā iesniedza notas Baltijas valstīm par Abesīnijas pakļaušanu tās suverenitātei. Baltieši tās uzņēma visai aturīgi un atbildes nesniedza.

Pirmā garākā saruna A.Spekkem ar B.Musolini bija tikai 1936. gadā. Latviešu politiķa individuālie iespaidi par šo, viņaprāt, "neapšaubāmi lielo personību", kā liecina jau nosauktie

A.Spekkes "Atmiņu brīži", bija šādi: "Viņš runāja ļoti mierīgā ritmā, asi vērojot savu partneru, tad reizēm viņa lielās acis iedegās kādā savādā hipnotizējošā liesmā kā zvērojošas ogles, un šis skats nu partneram bija jāiztur. Varu iedomāties, kas notika ar tiem, kas kaunīgi nolaida acis. Tie *diktatora* (izcēlums mans — *R.T.*) acīs bija pagalam. Neviens man to nebija teicis, bet pats jutu šo hipnotizēšanas spēli (...). Nebūs gājis viegli tiem, kas tieši bija viņam padoti. Lielā lišķēšana un jūsmošana šo vīru beidzot galīgi sabojāja, un viņš (...) zaudēja kontaktu ar īstenību. Gala sākums."⁴³¹

E.Andersona vērtējumā A.Spekkem pašam nepatika Itālijas fašistiskā iekārta, viņš labāk juties itāliešu kultūras darbinieku vidū. "Vācu nacionālsociālistisko kustību viņš atklāti nīda. Vāciešus viņš vispār neieredzēja. Zināms iemesls tam varēja būt vācu vēsturnieku uzbrukumi viņa pētījumiem." A.Spekke līdz 30. gadu vidum esot atbalstījis Baltijas valstu savienību ar PSRS un Franciju, bet vēlāk kļuvis "ļoti aizdomīgs pret Latvijas austrumu kaimiņu".

V.Munters divus gadus pēc Itālijas aneksijas Austrumāfrikā, gribēdams uzlabot attiecības ar Romu, lielā mērā sabojāja tās ar Tallinu un Kauņu. Viņš ar K.Ulmaņa svētību devās uz mūžīgo pilsētu, lai it kā papildinātu konkordātu ar punktu par katoļu teoloģijas fakultātes nodibināšanu LU, bet, neinformēdams par sava brauciena patiesajiem mērķiem (atjaunot draudzīgus sakarus ar Itāliju) igauņus un lietuviešus, izraisīja ne tikai diplomātisku, bet vienlaikus arī politisku skandālu. V.Munters, runādams dinejā, ko par

⁴²⁹ Brīvā Zeme, 1935, 11.okt.

⁴³⁰ Sīpols V. Dzimtenes nodevība, 82.–83.lpp.; Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 631.lpp.

⁴³¹ Spekke A. Atmiņu brīži, 217.lpp.

godu viņam 1938. gada 18. janvārī bija sarīkojis itāļu ārlietu ministrs C.Čano, atļāvās oficiāli uzsaukt tostu Itālijas karalim un Abesīnijas ķeizaram, tā publiski atzīstot iekarotās zemes inkorporāciju iekarotājas valsts sastāvā.

Igaunijas un Lietuvas prese reaģēja uz šo izlēcienu ar rakstiem, kuru nosaukumi runāja paši par sevi: "Rīgas—Romās ass", "Atzīšana, kausu tukšojot", "Nelāga tosts" u. tml. Baltiešu kaimiņi V.Muntera rīcību uzskatīja par Baltijas antantes līguma pārkāpšanu. Viņi bažījās, ka šādu soli varēs uzskatīt par antantes oficiālu politiku. Lietuvieši domāja, ka mazai valstiņai neklājas kā pirmai oficiāli apsveikt citas zemes bojāeju un lielvalsts agresijas rezultātus. Rietumu demokrātijas lika Latvijai manīt, ka ar šo ārlietu ministra soli tā atzinusi fašisma agresivitāti un iekarojumus.

A.Spekke, kā jau tas sūtnim pienākas, mēģināja, cik tas stāvēja viņa spēkos, dezavuēt sava šefa tostu⁴³², bet izlietu ūdeni jau vairs nevarēja sasmelt. Latvija beidzot formāli atzina Abesīnijas iekarošanu 1938.gada 8.februārī, kad šāds solis šķita jau pilnīgi pieņemams.

Kad dučes valdība saprotamu iemeslu dēļ 1940.gadā slēdza Latvijas vēstniecību Romā, A.Spekkem un viņa ģimenei (sieva pianiste un koncertmeistare Aleksandra, dēls Andrejs un meita Vija) sākās grūtas dienas. Bijušajam vēsturniekam vajadzēja strādāt par valodu skolotāju, žurnālistu un citos darbos. Tomēr arī šajos smagajos gados A.Spekke atrada spēku, lai uzrakstītu gandrīz pusceturta simta lappušu lielu "Latvijas vēsturi", kuru M.Gopera apgāds izdeva 1948.gadā Stokholmā. (1951.gadā grāmata iznāca angļu valodā.) Divās valodās — franču un an-

gļu — iznāca (1952, 1954) arī viņa pētījums "Latvija un Baltijas problēma".

1954.gada martā A.Spekke atgriezās diplomātiskajā darbā. Viņš pēc J.Feldmaņa nāves sāka pildīt Latvijas pilnvarotā pārstāvja pienākumus ASV, bet pēc trimdas diplomātiskā korpusa vecākā K.Zariņa aiziešanas viņšaulē 1963.gadā kļuva Latvijas diplomātiskā dienesta šefs. Taču Vašingtona vairs nebija Roma. Lai gan ASV tāpat kā desmitiem citu valstu neatzina Latvijas inkorporāciju PSRS sastāvā 1940.gadā, trimdas diplomāts amerikāņu acīs bija tikai trimdas diplomāts.

1954.gada 24.maijā A.Spekki pieņēma priekšā stādīšanās vizītē ASV valsts sekretārs Džons Fosters Dalless. Pieņēma ne prezidents, bet ārlietu ministrs, jo A.Spekkem nebija akreditēšanās vēstules no Latvijas prezidenta, kas jau atradās aizsaulē, bet tikai no K.Zariņa Londonā. Tā, formāli ņemot, jaunais latviešu diplomāts varēja būt vienīgi sūtniecības lietvedis — *chargé d'Affaires*. Un tos, pēc protokola, pirmajā vizītē pieņēma nevis valsts prezidents, bet tikai ārlietu ministrs. A.Spekke atceras, ka Dalless uzņēmis viesi "īsti amerikāniski: stiepa man roku pretim un noprasīja — "How are you, Mr. Spekke?" Iztika bez "ekselences" un citas ceremoniālas runāšanas. Pēc apsēšanās uz dīvāna ministrs "man sāka skaitīt priekšā (.), kā viņš Molotovam skaitījis priekšā visus lielinieku melus, lauztos solījumus u.c. attiecībā uz mums".⁴³³

Tomēr bija ne viens vien A.Spekkes kolēģis, kas vienkārši "neredzēja" viņu. Staļina dižvalsts un tās satelītu pārstāvji pilnīgi ignorēja baltiešu diplomātus, uzlūkoja viņus ar naidu un nicināšanu.

⁴³² Spekke A. Atmiņu brīži, 291., 298.–301.lpp.

⁴³³ Turpat, 450.lpp.

Par spīti visam A.Spekke nostrādāja savā amatā veselus 16 gadus, kamēr, slimības nomākts, aizgāja no tā. Pēc viņa domām, "ja latvieši Amerikā nebūtu sev radījuši visumā tik cienījamu vārdu ziņībās, mūzikā, daiļamatniecībā, tiešā darbā, atbildīgā un efektīvā, ja latviešu jaunieši negūtu tik daudz lauru šīs valsts skolās, sūtniecības stāvoklis būtu vēl daudz svārstīgāks un nedrošāks, nekā tas ir pašreiz (1967.gadā — *R.T.*)".⁴³⁴

Iejuties aizokeāna dzīvē, A.Spekke tāpat kā Eiropā sāka lasīt lekcijas turienes universitātēs — Ņujorkā, Lasvegasā, Milvokos, Čikāgā u.c. pilsētās. Latviešu profesora tēma numur viens bija Latvijas un visas Baltijas vēsture, kā arī šā reģiona stāvoklis krievu okupācijas jūgā.

Līdztekus tam A.Spekke rakstīja, rakstīja un atkal rakstīja. Liela daļa no viņa vairāk nekā 260 publikācijām tapa Savienotajās Valstīs. Minēsim tikai dažas profesora grāmatas: "Senie dzintara ceļi un Austrum-Baltijas ģeogrāfiskā atklāšana" (1956; 1957.g. papildināta angļu valodā), "Baltijas jūra senajās kartēs" (1959; 1961.g. angļiski), "The Balts and Slavs" ("Balti un slāvi", 1965) u.c. Var tikai pievienoties E.Andersona vārdiem, ka Dr.A.Spekke bija "īpatnējs zinātnieks — literāta un vēsturnieka apvienojums". Turpinot E.Andersonu — arī diplomāts un politiķis. Viņš aizgāja mūžībā 1972.gada 25.novembrī.

Latvijas un PSRS attieksmes 30.gadu otrajā pusē

Lai gan Latvijas sūtnis Maskavā Dr.Alfrēds Bīlmanis strādāja tur jau ceturto gadu, viņš, runājot savu kolēģu

2.konferencē Rīgā 1935.gada jūnija beigās un jūlija sākumā, raudzījās diezgan rožainām brillēm uz kaimiņvalsti notiekošo. Diplomāts uzskatīja, ka padomju ārpolitikai un miermīļībai bija stabils raksturs. Karš tikai apdraudētu krievu lielos sasniegumus. Padomju Savienība bija iestājusies Tautu Savienībā, noslēgusi draudzīgus paktus ar Franciju un Čehoslovākiju, pārdevusi Tālo Austrumu dzelzceļu Japānai, ignorējusi Kominternes kareivīgumu, atbalstījusi Austrumu pakta projektu (Vācijas un Polijas noraidošās nostājas dēļ netika pieņemts — *R.T.*), piedāvājusi garantijas Baltijas valstīm (Vācijai atsakoties pievienoties, palika uz papīra — *R.T.*) utt. Pēc A.Bīlmaņa domām, PSRS ir pārkārtojusi visu valsts iekšējo dzīvi zemes aizsardzības interesēm, nodibinājusi stingru sabiedriskās dzīves kārtību (ar staļiniskā terora palīdzību? — *R.T.*), arvien plašāk izmantojusi kapitālistiskas metodes (kur un kādas? — *R.T.*), palielinājusi karaspēku un bruņojuma ražošanu. Baltijas antantes nodibināšanu tā uzņēmusi labvēlīgi. Viņš ieteica baltiešiem pašiem ierosināt PSRS, Polijas un Vācijas garantiju paktu, bet, ja tās šo iniciatīvu noraidītu, paliktu vēl iespēja pasludināt Baltijas valstu neitralitāti Tautu Savienības ietvaros (tā arī notika — *R.T.*). A.Bīlmanis neiebilda pret Latvijas, Lietuvas un Igaunijas militāro līgumu pēc franču un padomju pakta parauga, bet viņš neieteica prasīt padomus un atļaujas Varšavā un Berlīnē un vienošanos slēgt tikai visām trim Baltijas valstīm kopā. Sūtnis vērtēja Latvijas un PSRS attiecības kā labas, bet atzina, ka vēl joprojām palikušas grūtības pilsoņu izbraukšanā no turienes un dažos citos jautājumos.

⁴³⁴ Spekke A. Atmiņu brīži, 466.lpp.

A.Bilmanis beidza savu runu mažora tonkārtā: "Ar Krieviju ir jāsadarbojas, jāņem vērā, ka tā ir mainījusies un ka šis moments mums ir izdevīga konjunktūra. Visas valstis ir par sadarbību ar Krieviju. Mūsu drošība vairotos, ja mēs noslēgtu līgumu ar Krieviju, it sevišķi — ja Francija piedalītos (...). Vācija mums pašlaik nav nekāds lielais draugs." Viņa domas atbalstīja arī J.Feldmanis: "Situācija mainās, tāpat uzskati (...). Politiskais smaguma centrs pašlaik novirzījies uz Eiropas austrumiem. Vācu *Drang nach Osten* joprojām paliek. Ja vācieši ieņemtu Baltijas valstis, tad viņus no turienes vairs nevarēs izdzīt. Nedomāju, ka Vācijas uzbrukuma gadījumā mēs varētu sagaidīt tūlītēju palīdzību no Polijas vai Krievijas bez attiecīga lūguma."

1935.gada 12.septembrī A.Bilmani pārcēla par sūtni uz atjaunoto Latvijas pārstāvniecību Vašingtonā. Viņa vietā no Tallinas pārnāca strādāt Roberts Liepiņš.

*

Viņš sācis pasauli skatīt 1890.gada 2.septembrī rokpeļņa ģimenē Tukuma apriņķa Pētertāles pagastā. Lai arī rocība vecākiem nav liela, zinībalkstošais jauniešs pēc Džūkstes draudzes skolas absolvēja Tukuma pilsētas skolu un 1911.gadā — Jelgavas reālskolu.⁴³⁵ Tomēr materiālu vai citu apstākļu dēļ tirgzinību studijas Rīgas Politehniskajā institūtā neizdevās pabeigt.

Maizes darbs bija Latviešu lauksaimnieku ekonomiskajā sabiedrībā Jelgavā, Pirmā pasaules kara laikā galvenā grāmatveža amatā Ziemeļu frontes būvniecības organizācijā un Pleskavas guberņas pārtikas valdē līdz 1919.gada 19.maijam, kad pilsētu ieņēma igauņu nacionālais karaspēks. Tā kā Pleskavā un apkaimē dzīvoja daudz latviešu bēgļu un demobilizēto karavīru, kuru intereses vajadzēja aizstāvēt, ar Lat-

vijas konsula Tallinā J.Ramana 1919.gada 30.jūnija rīkojumu R.Liepiņu iecēla par Latvijas Pagaidu valdības pārstāvi šīs guberņas Igaunijas armijas okupētajā daļā.

Jādomā, ka R.Liepiņš sekmiņi tika galā ar šiem nebūt ne vieglajiem uzdevumiem, turklāt viņš bez latviešu un krievu mēles pietiekami pārvaldīja arī vācu, angļu un franču valodu, tāpēc ar ārlietu ministra Z.Meierovica 1919.gada 9.decembra pavēli potenciālo diplomātu iecēla par šā resora 2.šķiras sekretāru, skaitot no 23.septembra. Jau 7.novembrī viņam vajadzēja doties pirmajā ārzemju komandējumā — uz Kopenhāgenu, lai pārbaudītu Latvijas sūtniecības darbvedību, grāmatvedību un kasi.⁴³⁶

R.Liepiņš ātri gāja augšup pa karjeras kāpnēm. 1920.gada novembrī viņš kļuva par savas ministrijas saimniecības nodaļas vadītāja v.i., decembrī — par saimniecības un finanšu nodaļas vadītāju, 1921.gada aprīlī — par administratīvi juridiskā departamenta direktora palīgu, bet nākamajā gadā ar Ministru kabineta 28.marta lēmumu — jau par šā departamenta direktoru. Šī struktūrvienība līdz ar otro — politisko departamentu — bija ārlietu resora svarīgākā sastāvdaļa. Administratīvi juridiskais departaments, kurā 20.gados bija septiņas nodaļas, pārzināja ministrijas organizāciju, personālu, sakarus ar Latvijā akreditēto ārvalstu diplomātisko un konsulāro korpusu, vidutājību starp ārvalstu pārstāvjiem un citām Latvijas ministrijām, diplomātisko protokolu, konsulārās funkcijas, ekspedīciju ar diplomātisko kurjeru sekciju, ministrijas budžetu, grāmatvedību u.c.

R.Liepiņam šajā laikā vajadzēja pārstāvēt Ārlietu ministriju vairākās svarīgās ko-

Roberts Liepiņš

⁴³⁵ LVVA, 2570.f., 14.apr., 919.l., 26.lp.

⁴³⁶ Turpat, 919.l., 2.lp.

misijās — valsts kara zaudējumu aprēķināšanas komisijā, jautājuma noskaidrošanai par Latvijas un padomju Krievijas miera līguma piemērošanu politiskās lietās, komisijā, kurai jāizšķir ārvalstu ieceļotāju un izceļotāju lietas, un citās. Tādējādi tika uzkrāta vērtīgu zināšanu bagāža, kura lieti noderēja diplomātiskajā darbā arī 30.gados.

Kopš 1923.gada jūnija otrā augstākā amatpersona Latvijas Ārlietu ministrijā bija ģenerālsekretārs. Viņa pienākumus slimības, atvaļinājuma vai komandējuma laikā pēc Z. Meierovica 1925. gada 19. jūnija pavēles turpmāk izpildīja R.Liepiņš,⁴³⁷ kas līdz ar to kļuva par vienu no valsts ārpolitiskā dienesta vadītājiem. Šis nozīmējums bija vislabākais apliecinājums R.Liepiņa lielajai autoritātei un cieņai Latvijas diplomātiskajā korpusā. F.Cielēns, kas 1927. gadā vadīja ārlietu resoru, savos memuāros atzīmē, ka "ļoti vērtīgs darbinieks Ārlietu ministrijā bija arī Roberts Liepiņš, kurš pārzināja mūsu konsulātu darbību un vadīja arī ministrijas administratīvās lietas".⁴³⁸

Latvijas konsulārais dienests līdz 20. gadu vidum savā darbā vadījās no bij. Krievijas attiecīgā reglamenta, kas bija novecojis un neatbilda jaunās valsts īpatnībām. Latvijas pilnvarotais lietvedis un ģenerālkonsuls Stokholmā K.Ducmanis, kas bija beidzis Pēterburgas universitātes juridisko fakultāti, izstrādāja konsulārā reglamenta uzmetumu, ko apsprieda un saskaņoja ar R.Liepiņu un Ārlietu ministrija iesniedza Ministru kabinetam. Valdība to Satversmes 81. panta kārtībā pieņēma 1925. gada 9. janvārī.

Reglamentā bija noteikts, ka Latvijas konsulārie pārstāvji ir ģenerālkonsuli, konsuli un patstāvīgi vicekonsuli. Viņiem jāstrādā roku rokā ar Latvijas sūtniecību, ja tāda darbojas attiecīgajā zemē. Konsulārā dienesta virsvadība atrodas ārlietu ministra rokās. 1925. gada konsulārais reglaments ar nelieliem grozījumiem palika spēkā līdz pat 1940. gadam.

Nepilnu gadu (08.03.1928.–30.11.1928.) nostrādājis par finansu ministru P.Jura-

ševska vadītajā Latvijas valdībā, R.Liepiņš atgriezās viņa sekmīgi pasāktajā diplomāta darbā.

Valsts prezidents G.Zemgals 1928. gada 24. decembrī izdeva rīkojumu Nr.348 — iecelt R.Liepiņu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Kauņā.⁴³⁹ Tālākais sekoja kaleidoskopiskā ātrumā: 1929. gada 2. janvārī viņš saņēma akreditēšanas grāmatu, 9. janvārī izbrauca uz jauno dienesta vietu, 15. janvārī iesniedza savas pilnvaras Lietuvas prezidentam Antanam Smetonam un 16. janvārī pārņēma sūtniecību, stājoties pie savu jauno pienākumu izpildes.

Lai gan lietuvieši bija brāļu tauta, strādāt nebija viegli. Kaut arī kā Latvijā, tā Lietuvā darbojās abu nāciju vienības biedrības, kaut arī nebija slikti kontakti starp Rīgas un Kauņas rakstniekiem, māksliniekiem, žurnālistiem un citiem garīgā lauka darbiniekiem, lietuviešus aizvainoja latviešu nevēlēšanās palīdzēt atgūt Viļņu. Latviešus savukārt neapmierināja dienvidu kaimiņu nerealitāte ārpolitikā, viņu neizlēmība kā lielās, tā mazās lietās Baltijas valstu savienības jautājumā. Situāciju sarežģīja vēl tas, ka 1928. un 1929. gadā Lietuvā izveidojās A.Smetonas diktatūra, tieša, zināmās parlamentārās formās.

Neraugoties uz šīm peripetijām, R.Liepiņa darbs Lietuvā tika vērtēts pozitīvi. Tikai viens piemērs. Valsts prezidenta A.Kvieša sekretārs 1930. gada 14. augustā informēja Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru H.Albatu, ka prezidents, iepazīsies ar R.Liepiņa sagatavoto pārskatu par politisko stāvokli Lietuvā gada otrajā ceturksnī, uz tā uzrakstījis: "Viens no tiem nedaudziem pārskatiem, kuri uzrāda sūtņu aktivitāti."⁴⁴⁰

Pēc vispārpieņemtās augstāko diplomātu rotācijas kārtības A.Kviesis ar 1933. gada 24. maija rīkojumu Nr.12 pārcēla R.Liepiņu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru uz Igauniju, skaitot no 16. jūlija.⁴⁴¹ 6. septembrī viņš izbrauca uz jauno dienesta vietu un 21. septembrī iesnie-

⁴³⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 3.lp.

⁴³⁸ Cielēns F. Laikmetu maiņā, 4.grām., 86.lpp.

⁴³⁹ LVVA, 2570.f., 14.apr., 919.l., 5.lp.

⁴⁴⁰ Turpat, 243.lp.

⁴⁴¹ Turpat, 6.lp.

dza savas akreditācijas grāmatas Igaunijas Valsts vecākajam Konstantīnam Petsam.

Kā ierasts, R.Liepiņš tajā pašā dienā informēja savu ministriju Rīgā, kā noritējuši akreditācija. Ceremonija esot bijusi parastā. Taču pretēji domātajam nācies runāt latviski, jo Igaunijas Ārlietu ministrija izteikusi tādu vēlēšanos. Sabiedrotajām nācijām esot jāprot vienai otras valoda. Audience ievilkusies pāri pusstundai. "Pats celties tomēr nevarēju, un tā nācās gaidīt, kamēr Valsts vecākā kungam labpatiksies sarunu izbeigt." Igauniju ārlietu resora protokola šefs pēc tam paskaidrojis sūtnim, ka draudzīgās un sabiedrotās nācijas priekšstāvim esot taisīts izņēmums (valodas ziņā — *R.T.*)⁴⁴²

R.Liepiņa pirmais uzdevums Tallinā bija organizēt K.Petsa un viņa pavadoņu — ārlietu ministra J.Seljamā un ģen. P.Lilla — oficiālo vizīti Latvijā 1933. gada 17. un 18. novembrī. Sūtnis šajā nolūkā devās divos komandējumos uz Rīgu: no 9. līdz 12. un no 17. līdz 20. novembrim.

Igauniju valstsvīru apmeklējuma netiešs rezultāts bija arī ar R.Liepiņa piedalīšanos sagatavotais Latvijas un Igaunijas savienības līgums, uzlabojot un papildinot 1923. gada 1. novembra aizsardzības līgumu. Viņš 1934. gada 23. aprīlī saņēma pilnvaru apmainīt līguma ratifikācijas grāmatas.

1923. gada un tā turpinājuma līguma parakstīšanas sakarā viņš publicēja Latvijas un Igaunijas biedrības mēnešraksta (iznāca latviešu un igauņu valodā Rīgā kopš 1933. gada aprīļa-maija) 1934. gada pirmajā burtnīcā apceri "Latvijas — Igaunijas savienības 10 gadi". R.Liepiņš atzīmēja, ka jau kopš jauno valstu tapšanas pirmajiem brīžiem līdztekus rūpēm par zemes atbrīvošanu no ienaidniekiem Latvijas un Igaunijas ārlietu vadītājus un sabiedrību nodarbināja domas par plašākas Baltijas valstu savienības dibināšanu. Pirmais konkrētais solis šajā virzienā bija Bulduru konference 1920. gada vasarā, kur "Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas delegāti nedēļām ilgi (tā notika no 4. augusta līdz 6. septembrim — *R.T.*) meklēja ceļus minēto 5 valstu sadarbības

izveidošanai". Diemžēl leišu un poļu teritoriālo strīdu dēļ ideju par tā dēvēto lielo Baltijas valstu savienību nācās atmet un tās vietā meklēt iespēju mazākas alianses veidošanai. Taču arī tā izrādījās nerealizējama sakarā ar Polijas karaspēka iebrukumu Viļņas apgabalā.

Raksta autors norādīja, ka "palikt vienām Latvijai un Igaunijai tomēr negribējās, un tās 1923. gada 1. novembrī sadēvēs rokās ciešai aizsardzības savienībai, savienībai, kas jau faktiski pastāvēja brīvības cīņu laikā". Īsi atgādinājis šā dokumenta saturu, R.Liepiņš uzsvēra: "Bez pārspilējuma var sacīt, ka savienības līgums ievērojami palielinājis Latvijas un Igaunijas starptautisko nozīmi un tādā kārtā nācis par svētību abām pusēm. Tas ir arī solīds stūra akmens plašākām savienībām, ja, apstākļiem grozoties, rastos jauni sabiedrotie." Viņš arī uzsvēra, ka jaunais 1934. gada līgums "savienības rāmjus paplašina un sadarbību Latvijas un Igaunijas starpā padara vēl ciešāku. Jaunā konvencija ir skaidra dāvana Latvijas un Igaunijas savienības 10 gadu pastāvēšanas jubilejas gadījumam".

R.Liepiņa darbības pirmais posms Tallinā sakrita ar parlamentārās krīzes sākumu Igaunijā. K.Petss 1934. gada 12. martā pasludināja izņēmuma stāvokli uz 6 mēnešiem, iecēla ģen. J.Laidoneru par armijas virspavēlnieku, aizliedza visas partijas un apcietināja ap 500 opozīcijas atbrīvotāju kustības vadītāju. R.Liepiņš nākamajā dienā rakstīja: "Petss ar veiklu gājienu piespieda konkurentu Laidoneru spēlēt lielinkvizitora lomu. Jaunākā virsniecība nav ar Laidoneru. Radies paradokss stāvoklis. Brīvības cīnītāji izcīnīja Igaunijai stipru centrālo varu valsts prezidenta personā un kļuva pirmie, kas no šīs varas un pie tam legāli dabūja ciest."

K.Petss 1935. gada 11. aprīlī pieņēma R.Liepiņu. Valsts vecākais gan galvenokārt runāja par attiecībām ar Lietuvu. Stāvokli ziemeļu kaimiņvalstī R.Liepiņš sīkāk raksturoja savā runā Latvijas sūtņu otrajā konferencē, par kuru jau bija teikts agrāk.

*

⁴⁴² LVVA, 2570.f., 14.apr., 423.lp.

Kad R.Liepiņš bija uzkrājis pietiekami lielu diplomātiskā darba pieredzi, strādājot divās mazvalstīs, vajadzēja pāriet tādā pašā amatā dižvalstī: Valsts prezidents A.Kviesis ar 1935. gada 12. septembra rīkojumu iecēla viņu par ārkārtējo sūtņi un pilnvaroto ministru PSR Savienībā, sākot ar 1. oktobri. R.Liepiņš iesniedza savus akreditēšanas dokumentus padomju Centrālās izpildkomitejas priekšsēdētājam M.Kaļiņinam 15. novembrī un tajā pašā dienā pārņēma Latvijas sūtniecības vadību.⁴⁴³

Ar tā saukto krievu jautājumu viņš bija pazīstams jau kopš 1919. gada, strādājot kā Pleskavā, tā Ārlietu ministrijas centrālajā aparātā Rīgā. 1923. gada sākumā R.Liepiņš darbojās komisijā, kura izstrādāja konsulārā un tirdzniecības līguma projektu ar padomju Krieviju. 1925. gada 19. jūnijā Z.Meierovics komandēja viņu uz Latvijas un PSRS robežām iepazīties ar apstākļiem un robežapsardzības stāvokli. Tā pašā gada 16. oktobrī Ārlietu ministrija pilnvaroja R.Liepiņu kopā ar resora vecāko juriskonsultu vest sarunas ar PSRS pārstāvi par konvencijas noslēgšanu robežu konfliktu lietās.⁴⁴⁴

Taču pavisam nepatīkams uzdevums, kārtojot attiecības ar lielo austrumu kaimiņu, R.Liepiņam bija jāveic 1926. gada sākumā. Lūk, kādā sakarā. 5. februāra agrā rītā Maskavas–Rīgas ātrvilcienā pie Ikšķiles Polijas un Lietuvas pavalstnieki brāļi Gabriloviči uzbruka padomju diplomātiskajiem kurjeriem latvietim Teodoram Netem un igauņim Johanam Mahmastalam, pirmo nogalinot un otro ievainojot.

Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāram H.Albatam un administratīvi ju-

ridiskā departamenta direktoram R.Liepiņam, gribot negribot, pēc šā terora akta vajadzēja doties uz padomju sūtniecību Rīgā, lai izteiktu nožēlu par notikušo. Maskavai bija skaidrs, ka Latvija nav vainojama negēlīgajā uzbrukumā, kuru tika organizējuši citi spēki, bet atvainoties, protams, vajadzēja.

Tāpat kā Tallinā, arī Maskavā viens no pirmajiem R.Liepiņa uzdevumiem bija augstu amatpersonu vizītes organizēšana. Lai radītu pasaulē iespaidu par PSRS un Baltijas valstu varbūtēju militāru sadarbību, padomju bruņoto spēku virspavēlniecība ar baltiešu sūtņu starpniecību ielūdza Latvijas, Lietuvas un Igaunijas armiju ģenerālštābu priekšniekus noskatīties 1. maija parādi Maskavā. K.Ulmaņa valdība sākumā vilcinājās pieņemt uzaicinājumu, bet, kad to bez kavēšanās bija izdarījuši kaimiņi, Ārlietu ministrija 27. aprīlī informēja sūtņus, ka Latvija bija “nostādīta spaidu situācijā un tai neatlika nekas cits kā izšķirties arī par delegācijas sūtīšanu”. Latvijas armijas delegāciju vadīja ģen. Mārtiņš Hartmanis.

R.Liepiņš uzskatīja, ka padomju valdība iekšpolitisku iemeslu dēļ bija nolēmusi demonstrēt — Sarkanā armija ir kļuvusi par tādu spēku, ka baltieši meklē patvērumu tās paspārnē. Viņš bija pārliecināts, ka Kremlis ir centies parādīt pasaulei Baltijas valstu nosliecēšanos Maskavas virzienā, kā arī ietekmēt baltiešu virsniekus ar savu kara tehniku. Šim braucienam uz padomju galvaspilsētu tomēr nekādas militāras nozīmes nebija. Sarkanās armijas ģenerālštāba priekšnieks maršals A.Jegorovs ieradās pretvizītē Baltijas valstīs 1937. gada februārī un martā.

⁴⁴³ LVVA, 2570.f., 14.apr., 7.lp.

⁴⁴⁴ Turpat, 3.lp.

Neļaujot R.Liepiņam, kā saka, pat degunu apsildīt Maskavā (viņš bija nostrādājis tur tikai 9 mēnešus), K.Ulmaņa kabinets *post factum* 1936. gada 21. jūlijā nolēma viņu atbrīvot no ieņemamā amata, skaitot jau no 1. jūlija, sakarā ar iecelšanu par Rīgas pilsētas galvu⁴⁴⁵ (patiesībā šis postenis 30. gadu otrajā pusē saucās Rīgas pilsētas lielvecākais). Šādu rīcību grūti izskaidrot, jo R.Liepiņš bija visnotaļ augstas raudzes ārlietu darbinieks.

*

Kā tādu viņš sevi reprezentēja arī jaunajā amatā. Bez tam eksdiplomātu iecēla par Ministru kabineta Nacionālās celtniecības komitejas priekšsēdētāju. R.Liepiņš daudz darīja, lai īstenotu K.Ulmaņa plašās ieceres galvaspilsētas modernizācijā un monumentālajā celtniecībā. Pabeidza Brāļu kapu un Ķemeru viesnīcas būvi. Īsā laikā uzcēla divus valdības namus: Tiesu pili Brīvības bulvārī un Finanšu ministrijas bloku Vecrīgā. Saimnieciska rakstura dižceltne bija Armijas ekonomiskais veikals, kuru uzbūvēja no 1936. līdz 1940. gadam. Par Latvijas metropoles attīstības problēmām R.Liepiņš rakstīja brošūrā "Galvaspilsētas Rīgas izbūve un saimniecība" (1937) un "Iestāžu organizācija" (1939).

Trimdā R.Liepiņu ievēlēja par Latviešu nacionālās padomes prezidija locekli (padome darbojās Vācijā no 1948. līdz 1951. gadam). Pēc tam viņš bija vairāku citu kļaida organizāciju vadītāju vidū. Arī neoficiāls Latvijas diplomātiskais pārstāvis Vācijā.

Dzīvojot trimdā, R.Liepiņš sistemātiski korespondēja ārzemju latviešu preses izdevumiem. Mūsu tēmas aspektā īpašu interesi izraisa viņa konceptuālais raksts "Zigfrīds Meierovics — Baltijas valšķu antantes celmlauzis", kuru ASV iznākošais žurnāls "Universitas" publicēja 1957. gada 4. numurā.

Autors vispirms norādīja, ka Z.Meierovics jau Parīzes miera konferences laikā

ievadīja sarunas ar Somiju, Igauniju, Lietuvu un Poliju par šāda bloka dibināšanu un, pateicoties viņa iniciatīvai, 1920. gada janvārī Helsinkos notika pirmā šo valstu ārlietu ministru konference. Tā paša gada vasaras otrajā pusē minēto valstu un Latvijas ministri pulcējās no jauna, šoreiz Bulduros. Konference, kas turpinājās veselu mēnesi, beidzās ar alianses līguma parakstīšanu. Kā tās izpildu institūcija bija paredzēta Baltijas valstu delegātu padome ar pastāvīgu biroju Rīgā. Taču Lietuva, kurai bija konflikts ar Poliju Viļņas dēļ, atteicās šo dokumentu akceptēt. R.Liepiņš raksta: "Ja poļu politika toreiz būtu bijusi tālredzīgāka, mēs jau 1920. g. būtu tikuši pie reģionāla Baltijas valšķu aizsardzības bloka un varbūt nebūtu nonākuši pie 1939. g. notikumiem, kad Padomju Savienība mūs aprija katru par sevi."

Z.Meierovics "ar viņam piemītošu tālredzību un diplomātisko veiklību" panāca, ka uz Somijas un Polijas apspriedi Varšavā 1922.gada martā uzaicināja arī Latviju un Igauniju. Četru valstu konference pieņēma tā saukto *accord politique* (politisku līgumu). Īsi atstāstījis tā saturu, R.Liepiņš atzīmē, ka somu parlaments atteicās šo vienošanos ratificēt un tā, "šoreiz Somijas vainas dēļ, arī šis mēģinājums četratā pajuka".

Padomju Krievijas saimnieciskā un jo sevišķi militārā potenciāla augšana vairoja agresijas briesmas, un tas arī bija viens no iemesliem, kas pamudināja Latviju un Igauniju 1923.gadā noslēgt kopēju aizsardzības līgumu, "lai vismaz divsavienības veidā stātos pretim tām". Z.Meierovica doma bija, ka šai divsavienībai ar laiku, nokārtojoties lietuviešu un poļu attiecībām, varētu pievienoties arī Lietuva.

Atainojis Baltijas antantes tapšanas gaitu pēc Z.Meierovica nāves 1925.gadā, R.Liepiņš izdara interesantu secinājumu: "1934. gada 12.septembra līgums joprojām ir spēkā, un tas ir tiesiskā bāze sadarbībai trimdā, kas pēc Baltijas valšķu okupācijas ir guvusi jaunu impulsu, un doma, kā atgūt neatkarību un vislabāk nodrošināt mūsu valšķu nākotni, nodarbina kā Baltijas valšķu oficiālos pārstāvjus, tā daudzās bal-

⁴⁴⁵ LVVA, 2570.f., 14.apr., 7.lp.

tu tautu politiskās organizācijas, kas nodibinājušās cīņai ar okupantu.”

Raksta nobeigumā tā autors vēlreiz uzsver, ka Z.Meierovica politiskā programma, kuras realizēšanu pārtrauca viņa priekšlaicīga nāve, nav aizmirsta un “cīņa par Latviju un pārējo Baltijas valšķu nākotni neatlaidīgi turpinās kā dzimtenē un vergu no metnēs, tā citās pasaules malās, kur vien kāds tautietis trimdas gaitās nokļuvis”.

Roberts Liepiņš – viena no spilgtākajām personībām latviešu diplomātu pulkā – aizgāja viņšaulē 1978.gada 16.septembrī Ludvigsburgā, Vācijā.

*

R.Liepiņa vietā Maskavā stājās pulkvežleitnants (ne pulkvedis, kā raksta E.Andersons) Fricis Kociņš – pirmo un vienīgo reizi tik augsta militārpersona sūtņa amatā Latvijas pirmskara diplomātiskajā korpusā.

*

1895.gada 10.maijā Jelgavā amatnieka ģimenē pasaulē nākušais Fricis, 1914.gadā beidzis vietējo reālskolu, devās uz Maskavu, lai studētu turienes Komerinstitutā. Taču klāt jau bija pirmais lielais tautu slaktiņš, un 1916. gada aprīlī arī jaunajam jelgavniekam vajadzēja uzgērbt pelēko karavīra formu. Tā kā F.Kociņš jau bija guvis pietiekamus zināšanu pamatus, viņam vajadzēja doties uz Odesas praporščiku skolu, lai pēc nepilna pusgada saņemtu spīdošos uzplečus. Nodienējis pāris mēnešu krievu daļās, jaunais virsnieks 1917. gada aprīlī sasniedza vai visu latviešu karavīru ilgu mērķi – karot pret vāciem savu pulku sastāvā. Latviešu strēlnieku rindās F.Kociņš atradās līdz 1918.gada februārim, jo ar lielinieku revolūciju un tās idejām viņam nebija viens ceļš ejams.

Viņš, vēl vecajā armijā par podporučiku paaugstināts, 1919.gada 4.aprīlī uzvilka Latvijas nacionālā karaspēka cīnītāja šineli, brīvprātīgi iestājoties tajās dienās Jelgavā izvietotajā Kalpaka bataljonā 1.neatkarības rotā. Tās sastāvā F.Kociņš piedalījās cīņā pret sarkanarmijas daļām Kurzemē. Pēc tam atkal

vajadzēja doties kaujā pret lieliniekiem, šoreiz Latgalē. Par varonību F.Kociņu 1920.gada novembrī paaugstināja par kapteini.

20.gados un 30.gadu sākumā, atrazdamies brīvvalsts bruņoto spēku rindās, viņš ie-

ņēma tajās dažādus atbildīgus amatus un sekmīgi virzījās augšup pa militārās karjeras kāpnēm. 1925.gadā Kociņš beidza virsnieku kursus ar pirmo šķiru, 1928.gadā – tikpat teicami kara akadēmiskos kursus. Nākamajā gadā pienāca kārtējais paaugstinājums – pulkvežleitnanta dienesta pakāpe un armijas štāba operatīvās daļas iekšējās informācijas pārziņa amats. 1934.gadā vajadzēja pāriet ārējās informācijas iegūšanas sfērā – F.Kociņu iecēla par Latvijas kara aģentu (mūsdienu izpratnē – militāro atašeju) Lietuvā. Tas nebija ārēji redzams darbs, tālab par tā saturu konkrēti šā teksta autoram nav izdevies atrast materiālus. Taču arhīvā ir atrodams spīdošs F.Kociņa tā laika raksturojums. Armijas štāba informācijas daļas priekšnieka pulkveža G.Ķikuļa 1934.gada 16.novembrī parakstītajā dokumentā teikts:

“Fiziski attīstīts ļoti labi. Spējīgs panest kara dienesta grūtības miera un kara laikā apstākļos.

Morāliskā ziņā nevainojams.

Raksturā noteikts. Ļoti attapīgs un kustīgs, sabiedrīks.

Pārmērīgā alkohola lietošanā nav novērots. Nodarbošanās ārpus dienesta nav.

Dienesta pienākumus pārzina labi un izpilda tos centīgi.

Savas darbības robežās izrāda iniciatīvu.

Disciplinēts, korekts un satīcīgs.

Kara aģenta pienākumus izpilda ļoti labi.

Ļoti labs virsnieks. Nozīmējams ierindā cenza iegūšanai.”⁴⁴⁶

*

Fricis Kociņš

⁴⁴⁶ LVVA, 5601.f., 1.apr., 3067.l., 33.lp.

F.Kociņa nākamo posteni acīmredzot noteica trīs faktori: tautsaimniecības studijās LU (1924–1926) iegūtās zināšanas, krievu, vācu un franču valodas perfekta pārvaldīšana un kaimiņvalstī dabūtā diplomātiskā darba prasme. Tāpēc ar Valsts prezidenta K.Ulmaņa 1936.gada 9.decembra rīkojumu viņš tika iecelts par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Padomju Savienībā, skaitot no 6.decembra.

F.Kociņš 1936.gada 24.decembrī informēja Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru J.Tepferu: “Š.g.23.decembrī ierados bez starpgadījumiem Maskavā (...). Cik vēroju, salonvagonu līdz Maskavai pavadīja 2 uzraudzības iestādes ierēdņi, Maskavas stacijā mani sagaidīja ārlietu komisariāta protokolšefs Barkovs, sūtniecības darbinieki un sūtņa v.i.Zeļļa kungs.

Protokolšefs Barkovs apveica mani ārlietu komisāra Litvinova vārdā; vienojamies, ka oficiālās lietas sāksu kārtot pēc Ziemassvētkiem.”⁴⁴⁷

1937.gada 4.janvārī sūtnis telegrāfēja ārlietu ministram V.Munteram, ka šajā dienā plkst.12.30 viņš iesniedzis savas akreditācijas grāmatas PSRS Centrālās izpildu komitejas priekšsēdētājam Kaļiņinam. Piedalījušies Litvinovs, Stomonjakovs, Kurskis u.c., kā arī sūtniecības personāls pilnā sastāvā. Audience ilgusi pusstundu.⁴⁴⁸ F.Kociņš nākamajā dienā par ceremoniju Kremli informēja ministru sīkāk rakstiski. Akreditācijā piedalījās Latvijas militārais pārstāvis pulkvežleitnants Lejiņš, 1.sekretārs Zellis un 2.sekretārs Ramans. Kremli latviešu diplomātus sagaidīja komandants, kas pavadīja līdz Kaļiņina pieņemšanas kabinetam, kur bija sapulcējušies ārlietu komisāra viet-

nieks Stomonjakovs, rietumu departamenta direktors Kurskis un viņa palīgs Fehners. Akreditācijas laikā runas netika turētas.

1937.gada 21.martā Kociņš informēja savu šefu Rīgā, ka viņš bijis oficiālā vizītē pie ārlietu komisāra vietnieka Krestinska. Izmantojot gadījumu, izvirzījis Latvijas ģenerālkonsulāta ekzekvatūras jautājumu Ļeņingradā. Krestinskis teicis, ka tā atvēršana ir saistīta ar grūtībām, bet, tā kā agrāk tas pastāvējis, viņš cerot, ka atjaunošanai šķēršļu nebūšot. Šī saruna nepalika bez rezultāta. Tā paša gada 22.aprīlī V.Munters parakstīja pavēli par F.Kociņa komandēšanu uz Ļeņingradu, lai iepazītos ar ģenerālkonsulāta jautājumu. Jādomā, ka darāmā šajā sakarā bija daudz, jo sūtnis uzturējās Krievijas otrajā galvaspilsētā veselu nedēļu. Nākamā gada pavasarī F.Kociņš atkal devās dienesta darīšanās uz Ļeņingradu.

Pats par sevi saprotams, ka jebkura sūtņa darbības, tā sakot, epicentrā atrodas rezidences valsts galvaspilsēta. F.Kociņa pirmais pārbaudes akmens Maskavā bija V.Muntera vizītes organizēšana Padomju Savienības metropolē un vairākās citās pilsētās. Tā kā tas bija pirmais Latvijas ārlietu ministra (šajā amatā) brauciens uz Maskavu, par to ir vērts pastāstīt sīkāk.

Vēsturē iegājušas divas V.Muntera vizītes Padomju Savienībā ministra rangā. Pirmā – ar lielu pompu, sarkanbaltām rozēm, Lielo teātri, dinejām, šamapnieti utt., u.tml., pašam “tautu tēvam” piedaloties.

Lai paplašinātu kontaktus ar Baltijas valstīm, padomju valdība 1937.gada sākumā uzaicināja V.Munteru ar

⁴⁴⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 776.l., 106.lp.

⁴⁴⁸ Turpat, 3067.l., 40.lp.

kundzi viesoties Maskavā. 15.jūnijā stacijā augsto ciemiņu sagaidīja pats ārlietu tautas komisārs M.Ļitvinovs, nemaz nerunājot par daudziem citiem ierēdņiem. Komisāra dzīvesbiedre pasniedza kolēģa laulātajai draudzenei sarkanbaltas rozes.

Sarunās ar prominentu Latvijas amatpersonu bez tautas komisāra piedalījās viņa vietnieki V.Potjomkins un B.Stomonjakovs. Par diskusiju saturu ziņas diemžēl ir gauži trūcīgas. Viens no apspriežamajiem sižetiem acīmredzot bija jautājums par Latvijas (arī visas Baltijas un ziemeļvalstu) neitralitātes koncepcijas būtību un minēto valstu noraidošo attieksmi pret savām, "pretagresora karaspēka caurlaišanas" saistībām Tautu Savienības noteiktajos ietvaros.

Pats interesantākais vizītes otrās dienas notikums bija PSRS valdības galvas Vjačeslava Molotova rīkotās pusdienas, kurās kafijas pasniegšanas laikā negaidīti ieradās pats padomju valdnieks. Tas bija liels reveranss Munteram, jo Staļins tādā veidā bija pagodinājis tikai dažus ārzemju ārlietu ministrus. Tā bija savā ziņā sensācija, kas faktiski kļuva par centrālo apbrīnojamo un apspriežamo notikumu pasaules presē un politiski diplomātiskajos izvērtējumos. Rietumu žurnālisti informēja, ka "valstsvīrs Munterš brīvi sarunājās ar valstsvīru Staļinu krievu valodā. Viņš atzīst, ka diktatoram piemīt ekspansīvs dabisks šarms savienojumā ar zemnieka viltīgumu, bet nav ne miņas no komunistu-intelektuāla īpašībām. Munterš kungs, zinādams, cik daudz komunistu traktātu uzdotais autors ir Staļins, mēģināja ievirzīt sarunu ar viņu intelektuālā gultnē. Bet Staļinam ikreiz bija gatavas īsas un raupjas atbildes, uz jautājumiem un idejām viņš atbildēja ar faktiem, nevis

teorijām. Staļina jautājumi par Latviju Munterš redzēja liecina, ka viņam nav nekādu nopietnu zināšanu par Latvijas vēsturi laikā, kas pagājis kopš padomju varas krišanas".

V.Munterš Maskavas brauciens demonstrēja arī pretvaru Vācijas agresivitātes eskalācijai. Tas iekļāvās plaši sludinātajā Latvijas latviskās ārpolitiskās orientācijas politikā, kura paredzēja aktīvu diplomātisko darbību dažādos virzienos, paturot visas uzmanības centrā tieši savas valsts intereses. Vizītes laikā padomju līderi deklarēja, ka viņu valsts attiecības ar Latviju var kalpot par labu kaimiņattiecību paraugu visām PSRS aptvertajām zemēm. Sevišķi tika atzīmēta jēlcādu robežkonfliktu un teritoriālu pretenziju neesamība. M.Ļitvinovs uzsvēra 1920.gada miera līguma fundamentālo nozīmi abu valstu attiecību attīstībā.

V.Munterš apmeklēja arī Ļeņingradu, kur citu vidū tikās ar Latvijas ģenerālkonsulu Bruno Pavasaru, Maskavas-Volgas kanālu, Harkovas traktoru rūpnīcu un citus objektus. Viņš bez Ārlietu ministrijas austrumu nodaļas vadītāja Kārļa Freimaņa, juridiskā departamenta vadītāja Andreja Kampes un padomju sūtņa Latvijā Stefana Brodovska pavadīja latviešu žurnālistu grupu, kura samērā objektīvi atspoguļoja dzīvi Padomju Savienībā.

Netiešs V.Munterš brauciena rezultāts bija trīs latviešu uzņēmēju delegāciju – kūdras rūpniecības, linu rūpniecības un fabrikas "Vairogs" – došanās uz Maskavu 1937.gada beigās. Viņi izteicās atsaucīgi par padomju rūpniecības panākumiem.

Arī abu valstu kultūras sakari kļuva rosmīgāki. Latvijā uzstājās daudzi padomju mākslinieki – D.Oistrahs, V.Barsova, M.Maksakova un citi, kurus latviešu publika uzņēma ļoti at-

saucīgi. 1937.gada februārī Rīgā plaši atzīmēja Puškina jubileju. Ar lieliem panākumiem Latvijā demonstrēja krievu filmas.

Tas no vienas puses. Taču, no otras puses, V.Muntera vizīte kaimiņvalstī noritēja laikā, kad tur vārda tiešā nozīmē bija sācies genocīds pret minoritātēm, it īpaši jau pret latviešiem, kuri ieņēma vadošus posteņus daudzās dzīves nozarēs. F.Kociņš, kas sākumā neņēma nopietni teroru, 1938.gada 7.janvārī jau rakstīja, ka "ar plašu lielniecisku vērienu noslaucītas no zemes virsas latvju organizācijas, slēgta latviešu saimnieciskā organizācija "Produkts", slēgti laikraksti, teātris "Skatuve", Stučkas klubs un grāmatu izdevniecība "Prometejs" (...). Krievu tauta latviešus nemīlēja, baidījās un neieredzēja par viņu cietsirdību un nežēlību pilsoņu karā (...). Tomēr valdības acīs līdz pagājušam gadam latvietis bija uzticības un pienākuma apziņas paraugs. Vēl pagājušā gadā latvieši — Mežlauki (brāļi Ivans un Valerijs — *R.T.*), Rudzutaks, Alksnis, Eidemanis, Peterss, Lācis, Eihe un citi līdz ar Kremļa valdniekiem noteica Padomju Savienības tautu likteņus. Tagad viņu rindas palikušas stipri retas. (...) No 14 latviešu kandidatūrām uz Augstāko padomi 8 kandidatūras noņemtas". 1938. gada 19. maijā diplomāts konstatēja, ka sakarā ar zemkopības tautas komisāra Eihes apcietināšanu Maskavā no skatuves nogājis pēdējais ievērojamais latvietis, un līdz ar to latviešu komunistu ietekme PSRS likteņu noteikšanā bija pilnīgi beigusies.

Par latviešu komunistu un citu savu tautiešu likteni Staļina impērijā Latvijas valdība nelikās ne zinis, taču tā nevarēja nerēķināties ar padomju oficiālo ārpolitiku, kuras uzmanības lokā atradās arī Baltijas valstis. Pozīciju

noskaidrošana vispirms notika sūtņu līmenī. PSRS jaunais sūtnis Latvijā I.Zotovs, ieradies Maskavā, 1938. gada 20. oktobrī informēja F.Kociņu, ka Kremlis nav apmierināts: Latvijā nelaižot daļu padomju filmu, grāmatu un laikrakstu, maz izmantojot TASS ziņas (sic! — *R.T.*) Latviešu laikraksti esot tendenciozi, un Latvijas izlūkdienesta aģenti pārāk redzami izsekojot viņu un viņa sievu. F.Kociņš nepalika atbildi parādā. Viņš atgādināja I.Zotovam, ka Latvija nevar slavināt kādas citas zemes normas un propagandēt tās politiskās idejas. F.Kociņš norādīja, ka Padomju Savienības valdība vispār nelaiž savā valstī Latvijas grāmatas, laikrakstus un filmas un neizmanto LTA ziņas. Viņš atgādināja arī, ka Latvijas valdība neaizskar kaimiņvalsts vadītājus, turpretim padomju laikraksti ir apvainojuši Latvijas Ministru prezidentu un ārlietu ministru. Padomju Savienībā apcietināti Latvijas pilsoņi, padomju lidmašīnas pārlido Latvijas teritoriju, bet PSRS teritorijā nejauši ielidojušu Latvijas aeroplānu un lidotājus aiztur jau divus mēnešus. Latvijas sūtniecības tuvumā dežurē divi padomju aģenti, kuri pārbauda katru, kas ierodas pārstāvniecībā.

Vēršoties plašumā hitleriskās Vācijas agresijai, PSRS baidījās, ka tā varētu virzīties arī pret Baltijas valstīm. Tālab 1938. gada 28. martā Latvijas un Igaunijas sūtņi F.Kociņš un A.Reijs saņēma identiskas notas, kas abām valstīm atgādināja agrāk noslēgtos līgumus un PSRS valdības mēģinājumus pēdējos 15 gados panākt šo republiku robežu neaizskaramību. Padomju valdība liekulīgi pasvītvoja, ka tā uzskata par augstākā mērā svarīgu Baltijas pilnīgas neatkarības saglabāšanu, jo tas ir ne tikai šo zemju iedzīvotāju, bet arī padomju valsts dzīvības interesēs. Tādēļ padom-

ju valdība uzskatīs par nepieļaujamu un neatbilstošu līgumiem, kas noslēgti ar Baltijas valstīm, vai pat par šo līgumu pārkāpšanu jebkādu brīvprātīgu vai ārējā spiediena radītu vienošanos, kura panāktu Baltijas republiku neatkarības vai autonomijas vājināšanu vai ierobežošanu, pieļaujot Baltijas zemēs radīt kādas trešās valsts politisku, saimniecisku vai citāda veida dominēšanu, piešķirot šai valstij sevišķas tiesības vai privilēģijas baltiešu teritorijās vai to ostās. Tas bija PSRS garantijas pieteikums, bet ne jau bez savtīgām interesēm.

Latvija un demokrātiskās Rietumu lielvalstis 30. gadu otrajā pusē

Lai gan Anglijas demokrātiskajām aprindām nebija pa prātam 1934. gada 15. maija apvērsums Latvijā, tradicionālie kontakti starp abām valstīm saglabājās. Politiski briti turējās iespējami atstatu no Baltijas valstīm, bet centās tās izmantot saimnieciskajā konkurencē ar Vāciju un Padomju Savienību. Anglijas 1934. gada jūlijā noslēgtie tirdzniecības līgumi ar Latviju, Lietuvu un Igauniju paredzēja, ka latviešiem jāimportē no britu impērijas 70% ogļu (Lietuvai 80% un Igaunijai pat 85%) un jāsamazina muitas tarifi viņu rūpniecības precēm, sevišķi tekstilijām, dzelzij un tēraudam, skotu siļķēm u.c. Tā kā tirdzniecības vienošanās balstījās uz vislielākās labvēlības principu, Anglija ne tikai prasīja palielināt savas produkcijas importu Latvijā, bet bija gatava arī ievest ievērojamus apmēros Latvijas sviestu, bekonu un olas.

Taču jau pēc gada sākās šā tirdzniecības

līguma kritika. Kredītbankas direktors A. Bērziņš 1935. gada 9. jūlija vēstulē finansu ministram L. Ēķim atzīmēja, ka britu un holandiešu kompānija *Shell* nodarījusi Latvijas tautsaimniecībai lielus zaudējumus. Tā iecēla atbildīgos amatos ārzemniekus, kuri rīkojās "pilnīgi kolonizatoriskiem paņēmieniem".

Tirdzniecības un rūpniecības departamenta direktors tā paša gada augustā informēja L. Ēķi, ka tirdzniecības līgums ar Angliju nav attaisnojis uz to liktās cerības attiecībā uz tikpat aktīvas tirdzniecības bilances saglabāšanu kā agrāk. Angļu preces ir ļoti dārgas. Līgums nodrošina angļiem monopolu uz siļķu ievēšanu Latvijā. Tāpēc Latvija bija spiesta atteikties no Islandes siļķu piedāvājumiem, lai gan tās ir par 50% lētākas nekā skotu siļķes. Turklāt Islande ar mieru kompensācijas kārtībā pieņemt mūsu preces. "Mums būtu izdevīgāk dažus manufaktūras veidus importēt no Čehoslovākijas, PSRS vai no Vācijas nekā no Anglijas (...). Anglijas ogles un kokss arī ir par 5–10% dārgāki nekā citu zemju ogles un kokss."⁴⁴⁹

Anglijas puse arī bija neapmierināta ar tirdzniecības līgumu realizēšanas gaitu. Britu vēstniecības lietvedis Rīgā J. Tors 1936. gada 2. oktobra ziņojumā savai Ārlietu ministrijai atzīmēja, ka šī vienošanās neattaisno britu biznesmeņu cerības. Abu valstu savstarpējā tirdzniecība nav īpaši paplašinājusies. Tirdzniecības bilance Anglijai joprojām ir negatīva. J. Tors ieteica britu valdībai panākt bilances izlīdzināšanu. Viņš ierosināja arī atgādināt Latvijas valdībai V. Muntera solījumu palielināt importu no Anglijas par 50–60 tūkst. sterliņu mārciņu gadā.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Leits A. Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari, 89.–90., 152.–153.lpp.

⁴⁵⁰ Zunda A. Latvijas un Lielbritānijas attiecības: 1930–1940, 203.–204.lpp.

Latvijas politisko attiecību attīstība ar Albionu 30. gadu otrajā pusē sākās negaidīti — 1936. gada 20. janvārī nomira Lielbritānijas karalis Džordžs V un uz viņa bērēm devās arī V.Muntera vadītā delegācija no Rīgas. Kā jau tas parasti notiek šādos gadījumos, arī bēres izmanto diplomātiskām un politiskām sarunām. V.Munters britu Kara ministrijā pārrunāja prettanku lielgabalu un citu ieroču iepirkšanas iespējas. Tās apsolīja ne ātrāk kā 1936. gada beigās. Latvijai tomēr izdevās iepirkt 1936./1937. saimniecības gadā britu salās apbruņojumu par 1,7 milj. latu. Francijā šī pati summa bija 219 tūkstoš latu un Vācijā tikai 56 tūkstoš latu.⁴⁵¹ Nacistu agresivitātes eskalācija spieda piekāpties pat Anglijas pacifistiem.

Tā kā Lielbritānija joprojām bija Rietumos Latvijas galvenā sabiedrotā, V.Munters 1936. gada jūnijā devās uz turieni (vienu valsti!) divnedēļu ilgā vizītē. Visplašākās sarunas viņam bija ar britu ārlietu ministra vietnieku A.Īdeni, kuram V.Munters paskaidroja, ka Baltijas valstis varētu pasargāt no Vācijas agresijas vai ar vispārēju Austrumu paktu, piedaloties arī vāciešiem, vai arī ar divpusīgiem neuzbrukšanas līgumiem starp baltiešiem un Berlīni. Latviešu diplomāts, kuram jau pēc mēneša bija lemts kļūt par Latvijas ārlietu ministru, uzskatīja otro variantu par ideālāko risinājumu. Tas nostādītu Baltijas valstis līdzīgā stāvoklī ar Poliju un mazinātu kā Vācijas, tā PSRS spiedienu pret tām. V.Munters tomēr nebija pārliecināts, ka Vācija ir ieinteresēta šādos līgumos.

Viņš Londonā veda ne tikai politisku dialogu un sarunas par ieroču iegā-

dāšanos, bet arī nolasīja Karaliskajā starptautisko attiecību institūtā plašu lekciju par Baltijas valstu un īpaši Latvijas situāciju un ārpolitisko stratēģiju. V.Munters atzina, raksta A.Zunda, ka "Baltijas valstis pašreizējā situācijā var "spēlēt" pozitīvāku lomu drošības sistēmas izveidē Austrumeiropā. Viņš ne bez lepnuma atzīmēja, ka Baltijas valstis sākušas figurēt Eiropas lielās politikas orbītās. Tās savstarpējās sarunās sākušas pieminēt Anglija, Francija, PSRS un Vācijas vadītāji (...). Starptautiskās situācijas īpatnība ir tā, ka pašreiz Baltijas valstis kopā ar citām Austrumeiropas valstīm ir pārvērtušās par bufervalstīm, kas atdala PSRS un Vāciju (...). Līdz ar to Baltijas valstu ārpolitiskās stratēģijas svarīgākais elements šādos apstākļos ir neitralitāte, neieklaušanās lielvalstu blokos un kombinācijās".

Viesojoties Londonā, V.Munters uzstājās arī Anglijas-Baltijas biedrībā. Viņa vizīte Anglijā, pēc A.Zundas atzinuma, "kopumā noritēja sekmīgi".⁴⁵²

Jādomā, ka viens no V.Muntera brauciena netiešiem rezultātiem bija arī ar 99% Latvijas kapitālu 1936. gadā nodibinātā saimnieciskā organizācija *Anglo-Baltic Produce Company*. Tai izdevās īsā laikā uzlabot Latvijas sviesta, bekona, konfekšu un šokolādes u.c. ražojumu stāvokli Anglijas tirgū. 1938. un 1939. gadā latviešu lauksaimnieku sviests kotējās britu salās tūliņ aiz tā paša dāņu produkta un arvien par dažiem šiliņiem augstāk par Holandes sviestu.

Latvijas sūtniecībai Londonā ar K.Zariņu priekšgalā rosmīgi līdzdarbojoties, tika panākts, ka visa Rīgas koktirdzniecība ar Angliju, kas agrāk gāja

⁴⁵¹ Zunda A. Latvijas un Lielbritānijas attiecības: 1930–1940, 55.lpp.

⁴⁵² Turpat, 62.–63.lpp.

caur Hamburgu, radot lielas grūtības Latvijai, pārgāja solīdas britu koku tirgotāju sabiedrības ziņā. Līdzīgi izkārtāja Latvijas augstās kvalitātes finiera eksportu uz Angliju.

Latviešu diplomāti piedalījās savas zemes ražojumu skašu organizēšanā britu valstī. Viņi rūpējās par attiecīgās literatūras un bukletu izplatīšanu, par šo izstāžu popularizēšanu angļu presē.⁴⁵³

1936. gada jūlijā un augustā Baltijas valstīs viesojās 16 cilvēku liela britu tirdzniecības un rūpniecības delegācija, kurā bija pārstāvēta Londona, Mančestra, Glazgova u.c. Anglijas saimnieciskie centri. Albiona vadošais laikraksts "The Times" šo biznesmeņu vizīti vērtēja pozitīvi, norādot, ka sarunu rezultātā gaidāms Lielbritānijas īpatsvara pieaugums Baltijas valstu ārējā tirdzniecībā. Šī prognoze gan piepildījās tikai daļēji.

V.Munteram 1937. gada maijā atkal vajadzēja aut kājas ceļam uz Londonu. Šoreiz gan ne uz bērēm, bet jaunā karaļa Džordža VI kronēšanu. Bet kā vienmēr sarunas, sarunas ... trīs (!) nedēļu garumā. No Latvijas puses šoreiz tajās piedalījās arī armijas komandieris ģen. K.Berķis, jo kara materiālu jautājums joprojām bija darba kārtā. Šo problēmu viesi apsprieda ar britu militārā resora vadītāju T.Inskipu, kas bija atturīgs, jo viņu armijā notiekot pārbruņošanas process un kara rūpniecība neesot spējīga izpildīt pat savas valdības pasūtījumus.

V.Munteru pieņēma finansu ministrs, nākamais Lielbritānijas valdības galva Nevils Čemberlens, kuru latviešu ministrs raksturojis kā Latvijai labvēlīgi noskaņotu politiķi ar noteiktu gribu, kas labi orientējas ārpolitikā.

Ar V.Munteru tikās britu Ārlietu ministrijas ziemeļu departamenta vadītājs L.Koljērs, lai apspriestos par Baltijas valstu ciešāku sadarbību ar Skandināvijas zemēm.

Anglijas tirdzniecības ministrs V.Rensimens pārmeta augstajam viesim par pārāk mazo importu no britu valsts un rūpniecības valstiskošanu Latvijā. V.Munters savuties sūdzējās par angļu importieru nevēlēšanos piegādāt Latvijai nepieciešamā daudzumā ogles, ķīmiskās rūpniecības produkciju, dzelzs un tērauda izstrādājumus.

Ministru ielūdza vakariņās tikko tronī nākušais angļu impērijas karalis. Tas viesim gāja sevišķi pie sirds. V.Munters intervijā "Jaunākajām Ziņām" 1937. gada 22. maijā, kā jau tas pieklājās, apgalvoja, ka "šajās dienās, ko Latvijas delegācija ir pavadījusi Londonā, mūsu vecā tradicionālā draudzība ar Anglijas karaļvalsti ir vēl vairāk padziļinājusies un paplašinājusies". Kā rādīja tālākie notikumi, tas tomēr bija lielā mērā kroņa optimisms.

Par to jau liecināja tas fakts, ka tūdaļ pēc V.Muntera brauciena Baltijas valstis un Somiju apmeklēja britu ārlietu ministra vietnieks un Starptautiskās neiejaukšanās komitejas priekšsēdētājs, taču N.Čemberlens kabinetā nenozīmīga persona, bet lords, proti, Plimuts, kas no 6. līdz 8. jūnijam uzturējās Rīgā. Tā pamatā tomēr bija pieklājības vizīte.

K.Ulmanis, atrazdamies izsūtījumā, par tikšanos ar šo titulēto viesi rakstīja: "Angļu diplomātisko vai vispār valdības aprindu pārstāvji uz Latviju atbrauca ļoti reti. Pirms trijiem gadiem Latviju apmeklēja lords Plimuts (...). Pieņemšanā pie manis mēs pārrunājām politiskās parādības tikai vispārī-

⁴⁵³ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 220.–221.lpp.

gos vilcienos. Acīmredzot viņam nebija nopietnu uzdevumu. Viņš interesējās par mūsu attiecībām ar PSRS un ierunājās par bažu iespējamību no mūsu puses sakarā ar aizvien pieaugošo PSRS spēku un varenību. Es atbildēju, ka zināmas bažas par sovietizāciju vai pat Latvijas atkalapvienošānu ar PSRS pastāv, bet tas gan vairāk attiecas uz dažām pilsonības aprindām nekā valdību. Tomēr valdība ir noskaņota pret tādām tendencēm un tādēļ veic nepārtrauktu darbu pret komunistisko propagandu Latvijā. Taču nekādu redzamu pazīmju par PSRS plāniem attiecībā uz Latviju, kuri varētu būt pretrunā ar pastāvošajiem likumiem, nav.”

K.Ulmanis atzīmē, ka “lords Plimuts lielāku vērību pievērsa attiecībām starp Latviju un Vāciju un bija apmierināts ar iegūtajiem iespaidiem, ka Latvijā nepastāv nekādas īpašas tuvināšanās tieksmes attiecībā uz Vāciju ne iedzīvotāju vidū, ne valdībā un nav nekādu faktu, kuri norādītu uz Latvijas politisko tuvināšanos ar Vāciju. Izņēmums bija vienīgi vietējie vācieši un saujiņa latviešu (...). Kultūras dzīvē bija saskatāma Latvijas attālināšanās no Vācijas un tuvināšanās Anglijai. Valsts saimnieciskajā dzīvē, īpaši rūpniecībā un tirdzniecībā, valdības politikas mērķis bija vietējo vāciešu un tātad arī Vācijas īpatsvara samazināšana”.⁴⁵⁴

Lords varēja ar Valsts un ministru prezidentu tikai nepiespiesti patērzēt, taču Latvijai par nelaimīgo V.Muntera tostū Itālijas karalim, nogodinot viņu arī par Abesīnijas imperatoru, 1938. gada 1. martā bija jāsniedz paskaidrojums britu valdībai. Ministrs norādīja, ka papildus tostam nekādas politiskas deklarācijas nav sniegtas, nav iesaistītas

šajā lietā arī pārējās Baltijas valstis. Latvijas attieksme pret Tautu Savienību nav mainījusies, un viņa žests nav arī uzskatāms par Rīgas tuvināšanos Romas un Berlīnes asij. Latvijā šo incidentu, kā jau tādās reizēs dara, vienkārši noklusēja.

1938. gada 23. aprīlī par Lielbritānijas jauno sūtni Baltijas valstīs ar sēdekli kā vienmēr Rīgā apstiprināja seru Č. Ordu. Jau 8. jūnijā pie viņa ieradās Latvijas armijas štāba priekšnieks ģen. M. Hartmanis, lai atkal runātu par vecumveco ieroču jautājumu. Viņš norādīja uz neapmierinošo stāvokli, kādu bija radījušas Baltijas valstu armiju atšķirīgās apbruņojuma sistēmas un vispārējās sadarbības trūkums. Ģenerālis ieteica panākt britu militāro pārstāvju viesošanos šajās valstīs, lai mēģinātu panākt to kopdarbību. Tā bija utopijs, jo šādas misijas Latvijā netrūka arī agrāk. Anglijas Kara ministrija gan jau 26. augustā nolēma principā atbalstīt latviešu lūgumu pēc ieročiem, bet... 1941. vai 1942. gadā, kamēr pilnīgi būtu apgādāta pašu armija.

Izpalīdzīgāks bija baltiešu draugs, Anglijas—Baltijas biedrības aktīvis, konservatīvo partijas parlamenta deputāts sers A. Bosoms. Apmeklējis 1938. gada vasarā Latviju un iepazinies arī ar pretgaisa aizsardzību, viņš panāca, ka britu valdība nākamajā gadā bija gatava pārdot latviešiem... 20 tūkstošus civilo gāzmasku.

Baltijas valstu ārlietu ministri V. Munters, S. Lozoraitis un K. Selters 1938. gada 18. novembrī parakstīja Rīgā vienošanās protokolu par rudenī pieņemto neitralitātes likumu realizēšanu, vienojoties arī nemainīt šo dokumentu saturu bez iepriekšējas savstarpējas sazināšanās. Kad “Latvijas Ka-

⁴⁵⁴ Kārlis Ulmanis cietumā un trimdā, 307.–308.lpp.

reivis” 23. novembrī informēja par šo protokolu, Č. Orde pēc divām dienām iesniedza Latvijas Ārlietu ministrijai notu, kura izteica neapmierinātību ar vairākiem viņa mītnes zemes pieņemtā neitralitātes likuma pantiem: tiem, kuri aizliedza iebraukt Latvijas ostās apbruņotiem tirdzniecības kuģiem un zemūdenēm, pret aizliegumu kara lidmašīnām šķērsot tās teritoriju u.c. Britu Ārlietu ministrija turpināja ofensīvu pret Baltijas valstu neitralitātes likumiem arī 1939. gadā, taču baltieši palika pie sava un negrozīja tos.

Nozīmīgākais notikums Latvijas un britu attieksmēs pašās 1938. gada beigās bija V. Muntera oficiālā vizīte Anglijā no 5. līdz 11. decembrim. Britu diplomātu dokumentos atzīmēts, ka ministrs esot kompetents un viņiem ļoti draudzīgi noskaņots, kas precējies ar krievieti un kam Latvijā daudz ienaidnieku.

V. Munteru jau ierašanās dienā pieņēma pats premjerministrs N. Čemberlens. Sekoja tikšanās ar ārlietu ministru E. Halifaksu, viņa vietnieku A. Kadoganu un citām augstām amatpersonām. Viesi pieņēma Lielbritānijas jaunais karalis Džordžs VI.

Tā kā Latvija gribēja beidzot iegūt modernu apbruņojumu, V. Munters apskatīja arī vairākas angļu zemūdenes un apmeklēja ieroču rūpnīcas. Viņš centās paplašināt britu un latviešu tirdznieciskos kontaktus, lai mazinātu vācu konkurenci. Otrā puse savukārt ieteica Latvijai vairāk pirkt angļu ražojumus, bet V. Munters aizrādīja, ka dažas kontrahenta firmas nepiegādā pasūtītos ieročus, dzelzs un tērauda izstrādājumus. Viņu preču cenas bija pārāk augstas un tirdzniecības aģenti Latvijā pārmēram pasīvi.

Atgriezies Latvijā, V. Munters 17. decembrī informēja K. Ulmani par sava

brauciena rezultātiem un par Anglijas un Francijas gatavošanos sarunām ar Padomju Savienību par kopēju rīcību miera saglabāšanai. E. Halifakss viņam esot teicis, ka britu valdībai nav iebildumu pret Latvijas vēlmi noslēgt ar Vāciju neuzbrukšanas līgumu.

30. gadu otrajā pusē turpināja tālāk kuplināties Latvijas un Anglijas kultūras sakari. Sekmīgi darbojās Anglijas—Baltijas biedrība. Paplašinājās studentu un docētāju apmaiņa. Londonā regulāri notika latviešu mākslas izstādes. 1938. gada martā ar lieliem panākumiem Londonā un citās Anglijas pilsētās koncertēja slavenais Teodora Reitera koris. Tā koncertus noklausījās arī britu karaļnama un valdības locekļi (Briselē publikas vidū bija arī Beļģijas karaliene Elizabete).

Attiecības ar Franciju

Dr. O. Grosvaldam kārtējais rotācijas raunds pienāca 1934. gada 27. septembrī, kad Valsts prezidents A. Kviesis izdeva rīkojumu pārcelt viņu par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Francijā, Spānijā un Portugālē ar sēdekli Parīzē. Nodevis atsaukšanas grāmatu Polijas prezidentam I. Moscickim un saņēmis akreditēšanas grāmatu Francijas prezidentam A. Lebrenam, O. Grosvalds 6. oktobrī izbrauca uz jauno darbavietu.

Latvijas sūtnis 26. oktobrī ieradās vizītē pie Francijas ārlietu ministra P. Lavāla, bet trīs dienas vēlāk — pie prezidenta, lai iesniegtu viņam savas pilnvaras. Grosvalds apliecināja Lebrenam, ka Latvija vienmēr būs gatava atbalstīt Francijas iniciatīvas miera nostiprināšanai Austrumeiropā, bet viņam personīgi nepatīk PSRS iesaistīšana garantiju nodrošināšanā Baltijas valstīm.

Kā zināms, Francija 1932. gada novembrī noslēdza neuzbrukšanas līgumu ar Padomju Savienību. O. Grosvalda vērtējumā, "kopš Krievijas un Francijas attiecību uzlabošanās nav gaidāms Francijas atbalsts Latvijai. Francija atbalstīs katru valsti, kas nonāks konfliktā ar Vāciju". Pretējās domās bija līgumu noslēgušās valdības galva Latvijas draugs radikālsociālists E. Erijo. Viņš, gan jau vairs nevadīdams ministru kabinetu, sarunā ar O. Grosvaldu 1934. gada 30. novembrī deklarēja: "Kamēr es esmu te, Francija atbalstīs Baltijas valstis."

Latviešu diplomāts 1935. gada 11. martā apsprieda Francijas garantiju varbūtību Latvijai, Lietuvai un Igaunijai ar franču Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoru Baržetonu. Pēdējais apgalvoja, ka Francijai tiešu interešu Baltijas telpā nav, bet netieši tā garantē šā reģiona valstis sakarā ar tās saistībām ar PSRS un vairākām citām zemēm. Grosvaldam kļuva skaidrs, ka Francija nedomā Baltijas valstis garantēt tieši.

1937. gada rudenī O. Grosvalds piedalījās sarunās par jaunas tirdzniecības konvencijas noslēgšanu starp Latviju un Franciju. Ar K. Ulmaņa 1937. gada 30. septembra pilnvaru viņam tika uzdots Latvijas vārdā parakstīt šo dokumentu. Latvijas valdība 1. oktobrī ratificēja (Saeimas taču vairs nebija) konvenciju, kas stājās analogas 1924. gada vienošanās vietā, kur vislielāko labvēlību baudīja nevis Latvijas, bet Francijas preces. Tagad stāvoklis bija labots, un franči apsoliya atzīt arī Baltijas valstu un PSRS klauzulu.

Pa daļai jaunā līguma sakarā V. Munteru ielūdza apmeklēt Parīzi, kur viņš uzturējās no 1937. gada 22. līdz 25. novembrim. Prominento ciemiņu

pieņēma Francijas prezidents, ārlietu ministrs I. Delbors un citas augstas amatpersonas. V. Munters pasvītroja Baltijas valstu neitralitātes nepieciešamību, puda bažas par varbūtēju britu un vāciešu slepenu vienošanos, neievērojot citu valstu intereses, un izteica aizdomas, ka, Vācijai ieņemot Klaipeņu, Padomju Savienība varētu sagrābt Austrumlatviju. Franči tā nedomāja un izsacījās, ka tādā gadījumā poļi ieietu pirmie Daugavpilī.

V. Munters vērtēja līdzšinējos Latvijas un Francijas tirdznieciskos kontaktus par neapmierinošiem. Savukārt franču valdības oficiālie pārstāvji izteica nepārprotamu vēlēšanos izveidot Rīgā savu bāzi tirdzniecībai ar koloniālprecēm. Šai bāzei vajadzēja apkalpot Baltijas valstis, nodrošināt Latviju ar tai vajadzīgajiem kapitāliem, piedalīties "Vairoga" modernizēšanā, reorganizēt Rīgas pilsētas transportu un uzcelt centrālo dzelzceļa staciju, atvērt Rīgā gumijas izstrādājumu fabriku un veikt citu saimniecisko darbību.

V. Munters atbildēja, ka Latvijas valdība visus šos priekšlikumus visrūpīgākā kārtā izskatīšot. Taču solītais makā nekrita...

Ministram nepatīkamu pārsteigumu sagādāja franču preses izturēšanās. Sociālistu laikraksts "Populaire" izsacīja cerības, ka latvieši drīz nokratīs fašistu valdību Latvijā, bet "Temps" gaidīja savienības izveidošanos starp Baltijas valstu antanti un Poliju pret Vāciju un PSRS. V. Munteram gan noorganizēja preses konferenci, bet žurnālisti gandrīz pilnīgi ignorēja viņa vizīti.

O. Grosvalds, būdams spožs intelektuālis, tāpat kā 20. gadu pirmajā pusē daudz darīja latviešu un franču tautas kultūras sakaru tālākajā attīstībā un pilnīgošanā. Viņš piedalījās Latvijas paviljona iekārtošanā vispasaules izstā-

dē Parīzē 1937. gadā. Ar sūtņa — erudīta mākslas speciālista — tiešu atbalstu 30. gadu otrajā pusē Francijas metropolē notika divas latviešu mākslas izstādes. O.Grosvalds palīdzēja nodibināt vairākas stipendijas latviešu skolēniem franču licejos.

Darba viņam vienā no lielākajiem pasaules politikas, literatūras un mākslas centriem bija pāri galvai, tāpēc laika Ibērijas pussalas valstīm atlika maz. Arī Latvijas sakari ar Spāniju un Portugāli neatkarības gados bija minimāli. Abas valstis tika cienītas galvenokārt kā tūrisma objekti, un to ostās bieži iegriezās Latvijas kuģi.

Latvijas sūtnis sociāldemokrāts F.Cielēns 1933. gadā labāk jutās republikāniskajā Spānijā nekā Salazara fašistiskās diktatūras pārvaldītajā Portugālē, bet autoritārā režīma cienītājam O.Grosvaldam bija otrādi. Viņam Spānijas demokrātiskā iekārta nepatika. Sūtnis rakstīja, ka “pārspilēti demokrātiskā garā” notikusi akreditēšanas ceremonija atstājusi nenozīmīgu iespaidu. Viņš neesot varējis atrast piemērotu kandidātu Latvijas konsula amatam Madridē un atklājis, ka Latvijas un vispār Padomju Savienības pierobežas valstu pilsoņiem ir grūti dabūt Spānijas vīzas.

Kad Spānijā uzvarēja fašistiskais Franko režīms, O.Grosvalds ar K.Ulmaņa 1939. gada 6. maija rīkojumu tika akreditēts ārkārtējā sūtņa un pilnvarotā ministra amatā pie diktatora. Bet līdz Otrā pasaules kara sākumam bija atlikuši vairs tikai daži mēneši...

Saskarsme ar ASV

Tā kļuva nedaudz ciešāka 30. gadu vidū, kad pēc ilgāka pārtraukuma Latvija atjaunoja savu sūtniecību Vašing-

tonā. Ar Valsts prezidenta A.Kvieša 1935. gada 12. septembra 312. rīkojumu par Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Amerikas Savienotajās Valstīs iecēla piedzīvojušo diplomātu Dr.Alfrēdu Bīlmani, skaitot ar 1. oktobri.

Labi izpratis amerikāņu mentalitāti, viņš īsā laikā ieguva daudz draugu diplomātu, politiķu un žurnālistu aprindās. “Runāt ar Latvijas sūtni Bīlmani,” Vašingtonas avīzē “The Sunday Star” 1940. gada 17. martā rakstīja reportieris R.Kraufords, “ir vienmēr atsvaidzinoši, stimulējoši un informējoši, un, vai runa ir par pasaules lietām vai mākslu, šī vīra dinamiskā enerģija, viņa laipnās, pieklājīgās manieres un viņa cieņas pilnā attieksme pret cita domām un uzskatiem ietekmē ikvienu.” Nedaudz agrāk — 1939. gada 14. maijā — tas pats žurnālists rakstīja avīzē “The Evening Star”, ka “kopš Dr.Bīlmanis iecelts par sūtni Vašingtonā, tirdzniecība ar šo valsti (Latviju — *R.T.*) ir izaugusi ļoti strauji”.

Tas nu bija pārāk skaļi teikts. Latvijas un ASV tirdzniecību negatīvi ietekmēja lielais attālums starp abām valstīm un transporta grūtības, latviešu eksportieru nepietiekamā aktivitāte un vājās zināšanas par komercapstākļiem aiz okeāna, amerikāņu tarifu barjeras, visai ierobežotie preču kontingenti, kam bija noieta iespējas turienes tirgos. Viss tas kavēja preču apmaiņu, kas gan pakāpeniski palielinājās.

Kad ASV administrācija 1935. gada 11. septembrī pieprasīja Latvijas valdībai vislielākās labvēlības principu amerikāņu precēm, V.Munters atbildēja, ka latviešiem ir grūti piemērot šo kārtību valstīm, kas pašas neseko šim principam. Tas attiecas uz Latvijas sviesta un zivju konservu importu.

ASV lietvedis Rīgā Dž. Ebots arī

1936. gada oktobrī rakstīja, ka Latvija tirdzniecībā ar ASV vēlas izmantot principu par abpusēgi līdzsvarotu preču apmaiņu. Viņš konstatēja, ka Latvijas eksports uz Ameriku stipri pieaudzis. Latvieši piegādājuši amerikāņiem sviestu, rudzus un āboliņa sēklas, kuras otrā puse bijusi spiesta pirkt zemo ražu dēļ.

1938. gada martā Baltijas valstīs viedojās īstens baltiešu draugs, kādreizējais Amerikāņu palīdzības administrācijas vadītājs un bijušais ASV prezidents Herberts Hūvers. Viņš sastapās atkal ar savu seno paziņu Kārli Ulmani, kas Hūveram imponēja ar savu agrāko dzīves posmu štatos un amerikānisko plūstošo angļu valodu.

1938. gada novembrī Rīgā ieradās pazīstamā amerikāņu laikraksta "Christian Science Monitor" korespondents D.Bess, kas vēlējās noskaidrot K.Ulmaņa valdības tālāko kursu. V.Muntera 5. novembrī un K.Ulmaņa 9. novembrī sniegtās intervijas bija stipri līdzīgas. Abi valstsvīri atzina, ka pašreizējā valdības forma Latvijā jau it kā ieguvusi pastāvīgu raksturu, bet K.Ulmanis atzīmēja, ka tautai sešu kameru sistēmā būs lielāka teikšana nekā parlamentā. Viņš norādīja, ka pats likvidējis savu partiju, jo vislabāk patīkot amerikāņu divu partiju sistēma (tā bija blefošana — *R.T.*). V.Munters konstatēja, ka jaunā režīma laikā apcietinājumā bijuši ap 2 tūkstoši politiešlodziņi, bet tie jau gandrīz visi atbrīvoti un Latvijā pat jālikvidē divi cietumi (nieki! — *R.T.*). Abi intervējamie apliecināja, ka bijis nodoms apvienot jau nodibinātas kameras Satversmes sapulcē, kurai nodotu jaunās Satversmes projektu (plāpa! — *R.T.*), bet notikumi Eiropā kopš Minhenes konferences spieduši valdību šos plānus atlikt. K.Ulmanis bez sirdsapziņas pār-

metumiem deklarēja žurnālistam: "Prāts prasa, lai pagaidām patur pašreizējo stāvokli."

Pateicoties arī A.Bilmaņa pūliņiem, 1938. gada sākumā Ņujorkā sāka darboties Latvijas eksporta aģentūra. Tajā pašā gadā vēlāk nodibinājās Apvienotā latviešu kuģniecības sabiedrība kārtējai preču, bet vēlāk arī pasažieru satiksmei ar ASV. 1938. gada 17. decembrī uz Ameriku devās pirmais latviešu kārtējais kuģniecības tvaikonis "Tautmīla", bet 1939. gada 10. maijā regulārus ikmēneša braucienus sāka jaunais lielais motorkuģis "Hercogs Jēkabs". Piestāšanās ostas bija Bostona, Ņujorka un Baltimora. Sākās jauns posms Latvijas un ASV attiecībās, bet tas bija jau piecas minūtes pirms divpadsmitiem...

Dzimtenē pa to laiku nobrieda traģiski notikumi. Ārpus tiem tādā vai citādā kapacitātē nevarēja palikt arī A.Bilmanis. Viņš, pamatojoties uz ASV preses publikācijām, jau 1939. gada 3. jūnija ziņojumā V.Munteram retoriski vaicāja: "Vai tik Maskava negatavo ceļu saprašanai ar Vāciju? Tāds uzskats valda arī vietējā ārlietu ministrijā."

Neuzbrukšanas līgums ar Vāciju

Turpinot neitralitātes politiku un ievērojot, ka 1932. gadā bija parakstīts Latvijas un PSRS neuzbrukšanas līgums, K.Ulmaņa valdība jau kopš 1934. gada centās noslēgt analogu vienošanos arī ar Vāciju, uzskatot to par svarīgu drošības elementu Austrumeiropā. Bet visus šādus Latvijas ārpolitiskās vadības priekšlikumus Berlīnē vienmēr kategoriski noraidīja. Vācijas pozīcija mainījās tikai 1939. gada sākumā, baidoties, ka Latvija varētu pieņemt angļu, franču un krievu garanti-

jas, kuras kļuva aizvien reālākas. Tāpēc Hitlera valdība nolēma noslēgt neuzbrukšanas līgumus ar Ziemeļeiropas valstīm, neļaujot tām izveidot koalīciju, kas varētu kavēt vācu agresīvo plānu realizēšanu.

J. fon Ribentrops 1939. gada 28. aprīlī izsauca Latvijas sūtni Berlīnē E. Krieviņu un oficiāli ierosināja uzsākt sarunas par neuzbrukšanas līguma noslēgšanu. To pašu viņš piedāvāja arī Igaunijai, Dānijai, Zviedrijai, Norvēģijai un Somijai. Pēdējās trīs valstis atteicās pieņemt vācu ierosinājumu. Hitlerš tajā pašā dienā uzstājās ar runu Reihstāgā, liekulīgi apgalvojot, ka Vācija garantē neatkarību jebkurai valstij, kas vien to vēlēties, un ka uz šīs bāzes viņš ir gatavs uzsākt sarunas.

Vācijas priekšlikumu Latvijas Ministru kabinets apsprieda nekavējoties — 2. maijā — un nolēma to pieņemt, t.i., uzsākt sarunas. E. Krieviņš par šo lēmumu 4. maijā informēja J. fon Ribentropu: "Latvijas valdība paziņo par savu principiālo gatavību stāties sarunās par neuzbrukšanas līguma noslēgšanu. Latvijas valdība apsveic reihskanclera runā un Jūsu man izteikto gatavību noslēgt uz neierobežotas abpusējības pamata šo neuzbrukšanas paktu." Bet, piemētināja sūtnis, "lai izvairītos no pārpratumiem, atļaujiet man piebilst, ka Latvijas valdība pārstāv uzskatu, ka būtu nemērķtiecīgi saistīt šīs sarunas ar kādiem citiem jautājumiem, kā, piemēram, kas skartu vācu tautas grupas vietu Latvijā. Tā domā, ka minētais jautājums nevar būt valdību sarunu priekšmets."⁴⁵⁵

Tātad Latvija līguma ideju apsveica, bet nevēlējās tajā iekļaut vācu minoritātes klauzulu.

V. Munters jau pēc Otrā pasaules kara rakstīja, ka sevišķu ilūziju par šā līguma lietderību "mums nebija, bet domājām, ka Vācijas saistība neuzbrukt mums varēja kaut nedaudz nostiprināt mūsu stāvokli, ievērojot to, ka kolektīvās drošības sistēma Tautu savienības pakta veidā bija gandrīz jau izjukusi".⁴⁵⁶

Latvijas un Igaunijas valdība, vienojoties savā starpā, uzskatīja par nepieciešamu izdarīt vācu ieteiktajā projektā dažus labojumus, kurus viņu sūtni jau 1939. gada 9. maijā nodeva Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāram E. fon Veiczekeram. Trejsarunas turpinājās vēl gandrīz veselu mēnesi, iekams ārlietu ministri J. fon Ribentrops, V. Munters un K. Selters 7. jūnijā parakstīja neuzbrukšanas līgumu. Tam bija tikai divi panti. 1. pants skanēja: "Latvijas Republika un Vācijas Valsts nekādā gadījumā nevērsīsies viena pret otru ar karu vai pielietojot citāda veida varas līdzekļus.

Ja no kādas trešās valsts puses notiktu pret vienu no līdzējām pusēm kāda pirmā rindkopā aprādītā darbība, tad otrā līdzēja puse šādu darbību nekādi neatbalstīs." 2. pants noteica, ka vienošanās ir spēkā uz 10 gadiem. Ja gadu pirms termiņa notecēšanas viena no līguma slēdzējām pusēm to neuzteic, tad līgums paliek spēkā vēl 10 gadus.⁴⁵⁷

Tajā pašā dienā V. Munteru, piedaloties vācu ārlietu ministram un E. Krieviņam, pieņēma pats Ā. Hitlerš. Sarunā, kura ilga 55 minūtes, valsts kanclers bez kautrēšanās deklarēja, ka "Vācija ir vitāli ieinteresēta, lai šīs valstis [Latvija un Igaunija] pabalstītu un stiprinātu to drošību". V. Munters jaunajā dokumentā saskatīja ne tikai

⁴⁵⁵ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis, 237.lpp.

⁴⁵⁶ Munters V. Pārdomas, 19.lpp.

⁴⁵⁷ Valdības Vēstnesis, 1939, 28.jūn.

“militāru neuzbrukšanas garantiju, bet vispirms psiholoģiski nomierinošu aktu”.

Viņu pieņēma arī nacistu dūzis H.Himlers, ģenerālštāba priekšnieks F.Halders un vairāki citi valstsvīri un amatpersonas. V.Munteru, kā pienākas pēc protokola, apbalvoja ar Vācijas Lielā Ērgļa krusta ordeni. Taču tas nebūt nepadarīja viņu par nacisma atbalstītāju. Gluži otrādi — V.Munters ierakstīja savā dienasgrāmatā rezolūti: “Es neticu Hitleram!”

“Brīvā Zeme” sakarā ar 7. jūnija paktu ievadapcerē “Mēs un lielvalstis” rakstīja: “Līdz ar neuzbrukšanas līguma noslēgšanu zudīs pie mums beidzot arī tās valodas, kas jau no laika gala vēlas Vācijai pierakstīt nedraudzīgus centienus pret Latviju, pie tam palielinot daudzkārt šīs iedomas fantastiskos apmēros.” K.Ulmaņa laikraksts lepni deklarēja: “Latvijai nav nekādas vajadzības, lai Anglija, Francija un Krievija to protežētu un aizstāvētu pret kādu trešo valsti. Angļu, franču un krievu sarunas Latvijai ir pilnīgi vienaldzīgas (sic! — R.T.), ja šīs valstis kārtu pašu lietas un ja viņas nekādā veidā neskar Baltijas valstis un to suverēnās tiesības.”

Daudz tuvāk patiesībai bija A.Speke, kas ziņoja no Romas, ka Itālijas fašistu barveži esot ar gandarijumu atzīmējuši, ka ar šo līgumu “mēs (..) *palīdzot ass valstīm viņu spēlē.*”⁴⁵⁸

Vēl tuvāk patiesībai bija 1938. gada februārī demisionējošais Ministru prezidenta biedrs M.Skujenieks, kas privātā vēstulē 1939. gada novembrī rakstīja V.Salnājam uz Stokholmu: “Neierobežotā angažēšanās uz Vācijas pusi (..) izpaudās mums nevajadzīgā neuzbrukšanas līguma noslēgšanā (..).

Francijas, Amerikas S.V. un angļu diplomātija šeit par to ir pilnīgā nesaprašanā un izskaidro to ar ideoloģiskām režīma simpātijām, kas, man liekas, ir arī pareizi.”⁴⁵⁹

Latvijas valdība ratificēja līgumu neaplasti ātri — jau 1939. gada 21. jūnijā. Ratifikācijas dokumentu apmaiņa, ar kuru akts stājās spēkā, notika 24. jūlijā Berlīnē. Vācija to neoficiāli lauza jau pēc diviem mēnešiem — 23. augustā...

M.Valtera polemika ar V.Munteru un K.Ulmani

Turpinoties Vācijas un Itālijas agresijai (Čehoslovākijas un Albānijas sagrābšana, Klaipēdas ieņemšana), padomju valdība 1939. gada 17. aprīlī ierosināja noslēgt Anglijas, Francijas un PSRS savstarpējās palīdzības paktu uz 5–10 gadiem, lai nodrošinātu kopīgu aizsardzību visām Austrumeiropas valstīm starp Baltijas un Melno jūru gar krievu robežām, ja pret tām notiktu agresija. Pēc Maskavas ierosinājuma šīs valstis būtu jāaizstāv pat tad, ja tās aizsardzību neprasītu. Raksturīgi, ka padomju vēstnieks Berlīnē A.Merekalovs tajā pašā dienā rosināja attiecību normalizēšanu ar Vāciju.

Anglijas ministru kabinets jau 26. aprīlī nolēma noraidīt Kremļa priekšlikumu. Apdraudētākā Francija turpretim bija gatava to pieņemt un iekļaut garantijās arī Baltijas valstis, pat pret to vēlēšanos.

V.Munters tajā pašā 26. aprīlī nosūtīja Latvijas diplomātiem pārstāvjiem plašu apkārtrakstu, kurā izklāstīja valdības viedokli valsts drošības

⁴⁵⁸ Sipols V.Dzimtenes nodevība, 195.lpp.

⁴⁵⁹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. I, 83.lpp.

jautājumos, aicinot sūtņus "ar visu vajadzīgo vaļširdību izteikties" par viņa apsvērumiem, "palīdzot valdībai ienest korektūras tur, kur viņa, pēc Jūsu domām, pielaiž kļūdas savos novērtējumos".⁴⁶⁰

Pēc K.Ulmaņa un V.Muntera ieskata, Latvija var tikt apdraudēta trejādā veidā: a) kā tiešs agresijas objekts, b) vācu-padomju kara gadījumā un c) preventīvos nolūkos. Pirmā varbūtība ir maz ticama, jo agresija, kas aprobežotos ar Latviju (resp., Baltijas valstīm), tomēr izsauktu plašākas komplikācijas, bet lokalizētu latviešu un vāciešu sadursmi nevar iedomāties. Vācu un padomju karš nepadodas nekādām iepriekšējām kalkulācijām. Padomju preventīva akcija varētu notikt, "ja Vācijas iespīšanās Lietuvā paliktu jūtāmāka", bet par to var pamatoti šaubīties. Pēc apkārtraksta autora domām, Latviju tieši apdraud tikai vācu un padomju karš, kas būtu tik plaša katastrofa, "ka tai uzstādīt šodien kādu prognozi reāli nemaz nevar". Taču valsts stāvoklis nav viegls, jo jāmanevrē starp trim kaimiņiem (Padomju Savienību, Vāciju un Poliju — *R.T.*), kas viens uz otru raugās ar neuzticību, ir kopēja robeža ar PSRS, Vācija pienākusi tuvu klāt, neskaidra politika ziemeļos, nestabila situācija dienvidos, vācu minoritāte, naidīgu spēku propaganda un pretpropaganda — "visi šie apstākļi, kopā ņemot, attaisno mūsu saucienus pēc stipriem nerviem, skaidra skata un droša prāta".⁴⁶¹

V.Munters nesaudzīgi, pat pārāk asi raksturoja Rietumu demokrātijas pārstāvjus Rīgā. Viņš rakstīja: "Anglijas un Francijas sūtņi ir galīgi nevarīgi,

nekā nezina, nekādu informāciju nevar sniegt, nekādu darbību neattīsta, ja neskaita to, ka viņu mājās ievērojamā skaitā apgrozās prominēnta vietējā vācu sabiedrība. Tie nu gan nav īstie Hitlera sekotāji, bet baumas fabrikē ne sliktāk par citiem."⁴⁶²

Atsaucoties V.Muntera aicinājumam izteikties par viņa apsvērumiem, kas bija formulēti apkārtrakstā, Dr.M.Valters, kuru diplomāta jaunības draugs K.Ulmanis bija iecēlis maznozīmīgajā sūtņa amatā Beļģijā (1938—1940), 1939.gada pavasarī uzrakstīja 8(!) vēstules ministram⁴⁶³, izsakot tajās savas domas par šefa dokumentu. Tās nebija glaimojošas V.Munteram, bet formulētas visumā toleranti un korekti, kā tas pienācās diplomātam un augstas raudzes intelektuālim.

Papildinot ministra apgalvojumu, ka Vācijas politikā var saskatīt divus reālus dzinuļus (apmierināt materiālās prasības un atgūt pasaules valsts stāvokli) un vienu iracionālu vai ideoloģisku, M.Valters uzsvēra, ka nepieciešams "panākt spēku, koalīciju, kas būtu pietiekoši spēcīga, lai apturētu vācu ekspansiju (..), politiskos apsvērumos būtu jāpanāk skaidrība arī mūsu kopējā nostājā, kā mēs skatīsimies uz vācu politikas galveno tendenci".

V.Muntera oponents norādīja, ka, nostājoties uz viedokļa, ka Latvijai ārpolitikā visādi jāmēģina izturēties neitrāli, lai to pasargātu no draudošām briesmām, ikviens šaubīsies, vai tas ir panākts. Zināmu lomu ir spēlējusi Latvijas principiālā nostāja pret kolektīvo drošību. M.Valters akcentēja Tautu Savienības lomu (V.Munters par to vispār nerakstīja), atzīmējot, ka, ja ma-

⁴⁶⁰ Valters M. Mana sarakste, 14.lpp.

⁴⁶¹ Turpat 19.-20.lpp.

⁴⁶² Turpat, 22.lpp.

⁴⁶³ Turpat 23.-62.lpp.

zās valstis būtu stingri palikušas pie šīs organizācijas, "tās varētu šodien daudz vieglāk ieņemt stāvokli pret Vācijas politiku, nekā tas ir tagad". Viņš, būdams viens no Latvijas diplomātijas pionieriem, ar pilnām tiesībām varēja rakstīt, ka Ārlietu ministrijas sakariem ar pārstāvniecībām ārzemēs vajadzētu būt dzīvākiem, to darbība varētu būt intensīvāka izziņu un novērojumu laukā, bet iegūto informāciju vajadzētu plašāk izmantot. Rakstiski sakari jāpapildina ar kopējām diplomātisko pārstāvju apspriedēm Rīgā. M.Valters atgādināja V.Munteram, ka ir jau pagājis ilgāks laiks kopš sūtņu iepriekšējās konferences un atkal jāorganizē analoga sanāksme.⁴⁶⁴ Autoritārā režīma vadītāji Latvijā nedomāja vis to darīt. K.Ulmanim un V.Munteram tā bija vieglāk strādāt, un sūtņu konference netika sasaukta.

M.Valters pamatoti kritizēja V.Munteru, kas apgalvoja: "Rūzvelta vēstījumu nopietns politiķis nevar uzskatīt par mieru veicinošu akciju." ASV prezidents 1939.gada 15.aprīlī piesūtīja Hitleram un Musolini vēstījumu, aicinādams viņus apsolīt, ka tie desmit gadu laikā neuzbruks šajā dokumentā uzskaitītajām 30 valstīm, tajā skaitā Latvijai. Rūzvelts aicināja sasaukt starptautisku konferenci, lai apspriestu atbrūņošanās jautājumus un noregulētu ekonomisko strīdu problēmas. Viņa iniciatīvu atbalstīja kā Anglija un Francija, tā Padomju Savienība. Hitlers oficiālu atbildi uz ASV prezidenta priekšlikumu nedevis.

M.Valters pretēji ministram rakstīja: "Kā diplomātiska akcija Rūzvelta vēstījums ir morālo spēku pamudinājums un kā tāds tas atstājis lielu poli-

tisku iespaidu." Tas ir liels morāls trieciens "tai agresīvajai politikai, kas guļ Romas-Berlīnes ass kodolā". Viņš uzsvēra, ka Latvijas diplomātijai "jāatzīst un jāizceļ Rūzvelta vēstījuma pozitīvā nozīme kara novēršanā".⁴⁶⁵

V.Muntera oponents vērtēja ne tikai 28.aprīļa apkārtrakstu, bet arī publikācijas presē un ministra runas. M.Valters asi vērsās pret "Brīvās Zemes" 13.februāra numurā ievietoto nezināmā autora K.K. rakstu "Katrā valstī var būt tikai viens nacionālisms (Latvju-vācu jautājums)", kurā bija apgalvots, it kā valsts politikas jautājumos no nacionālās vienības un sociālās taisnības viedokļa starp Latviju un Vāciju "nepastāv tās doktrinārās pretešķības, ar kurām pēdējai jāsaduras daudzās citās valstīs". Sūtnis uzsvēra, ka atbilde uz šo apgalvojumu var būt tikai tāda, ka nav nekādas doktrināras līdzības starp abām valstīm,"lai arī ārējās pazīmes varētu tikt uzrādītas, kurām būtu pieskaņa par doktrīnu (resp., nacionālsociālisma un autoritārisma — *R.T.*) līdzību". M.Valters retoriski vaicāja: "Vai tiešām mūsu vadošai iestādei (Ārlietu ministrijai — *R.T.*) varētu tādi ieskati izlikties par netraucējošiem mūsu diplomātijas darbībā?" Un pats atbildēja: "Mums nav bijis norādījums, ka izteiktais ieskats par doktrināro līdzību starp Latviju un Vāciju nav pieņemams."⁴⁶⁶

Citējis V.Muntera vārdus runā Darba kameras sēdē 1938.gada 3.aprīlī, ka "ar Vāciju mums nav nekādu strīdīgu jautājumu un Vācijas lielo politisko lo-
mu mūsu Eiropas daļā mēs atzīstam un respektējam", M.Valters norādīja, ka tāds formulējums var radīt greizu iespaidu, ka Vācijas dinamisms (lasi:

⁴⁶⁴ Valters M. Mana sarakste, 25.-29.lpp.

⁴⁶⁵ Turpat, 31.-32., 34.lpp.

⁴⁶⁶ Turpat, 47.-48.lpp.

agresija — *R.T.*) ir Latvijai pieņemams kā kaut kas dabīgs un nenovēršams, “ar kuru mēs saprotamies vai kuram atzīstam pastāvēšanas tiesības”. Tādi apgalvojumi, kas atviegļina Vācijai tās politisko spēli, nav Latvijas interesēs. Latvijai nevar būt tuva tādas valsts, t.i., Vācijas pozīcija, “kas iesākusi plašu agresīvu uzņēmšanos politiku”.⁴⁶⁷

V.Munters atbildēja M.Valteram uz viņa vēstījumiem 1939.gada 11.maijā ar īsu vēstulīti⁴⁶⁸, kurā rakstīja, ka sūtījumus izlasījis ar lielu interesi, lai gan tiem ar viņa skartajiem konkrētajiem jautājumiem esot bijis maz kopēja (te nu ministrs kļūdījās — *R.T.*). Viņš ieteica šos rakstus neturpināt, jo laika trūkuma dēļ atbildēt uz tiem nebūšot iespējams, kas varētu radīt iespaidu, ka “es to saturu un virzienu klusi ciešot akceptēju”. Pēc V.Muntera domām, nav vērts turpināt polemiku par lietām, “kas stāv tālu no konkrētas ārpolitikas situācijas”.

M.Valters tā nedomāja. Viņš pēc nedēļas kārtējā vēstulē V.Munteram vispirms atgādināja apkārtrakstā ietvertu aicinājumu sūtņiem izteikties par minētajā dokumentā formulētajiem apsvērumiem un atzīmēja, ka viņa aizrādījumi ir lietišķi un vienkārši diplomāta domu formulējumi. Lai tos uzzinātu arī valsts vadība, M.Valters lūdza minētās 8 vēstules un saraksti nosūtīt K.Ulmanim, kas arī tika izdarīts.

Diktators arī iesaistījās polemikā.

K.Ulmanis saņēma ne tikai oficiāli viņam adresēto korespondenci, bet arī M.Valtera 1939. gada 30. maija vēstuli, kurā bija ievietota minētā sarakste (viņš acīmredzot baidījās, ka tā varētu palikt nenosūtīta), ko papildināja pla-

šāks komentārs. Sūtnis rakstīja: “Ja Tev tagad piesūtu saraksti atsevišķi, tad daru to, lai bez kādas novilcināšanās Tev būtu iespējams iepazīties ar sarakstē izteiktiem uzskatiem, pagaidām atturoties no kaut kādiem tālākiem komentāriem, kas būtu nepieciešami, lai pilnīgi saprastu, kādēļ es uzskatīju par nepieciešamu atsaukties uz ārlietu ministra kunga apkārtrakstu ar plašākām piezīmēm.” Viņš informēja K.Ulmani, ka ļoti plaša Latvijas sabiedrība iebilst pret V.Muntera darbību, “kāda tā parādījusies presē, izteicienos un deklarācijās”.

M.Valtera vēstulei bija pievienots viņa “Latvijas Kareivja” 1938. gada 16. oktobra laidienā publicētais raksts “Pa to pašu ceļu tālāk”. Pēc tā parādīšanās V.Munters aizliedza viņam publicēt politiskus apcerējumus. Sūtnis šajā sakarā neizteica vēlēšanos, lai prezidents “ievadītu kādu rīcību”, jo joprojām diezin kāpēc bija pārliecināts, ka Muntera uzskati nav Ulmaņa uzskati.⁴⁶⁹

“Vadonis” bija citās domās. Viņš 1939. gada 26. jūnijā rakstīja M.Valteram: “Mans uzskats ir, ka nav vēlama polemika ārpolitikas jautājumos ne Ārlietu ministrijā, ne “Brīvā Zemē” vai citos Latvijas laikrakstos. “Brīvā Zeme” pauž Ārlietu ministrijas atziņas, un ārlietu ministrs savu politiku saskaņo ar visu kabinetu un arī ar mani. Polemika nav vēlama arī blakus jautājumos, un valdības politikas jautājumos nepavisam nav vēlami raksti no valdības ierēdņu puses.”⁴⁷⁰ Šoreiz K.Ulmanim bija taisnība, jo, rīkojoties pretēji, ciestu tikai valsts ārpolitiskā autoritāte.

M.Valters paklausīja K.Ulmanim un neturpināja diskutēt presē par Latvi-

⁴⁶⁷ Valters M. Mana sarakste, 52.–53., 58.lpp.

⁴⁶⁸ Turpat, 63.lpp.

⁴⁶⁹ Turpat, 68.–71.lpp.

⁴⁷⁰ Turpat, 76.lpp.

jas ārpolitiku. Bet muti viņš neturēja. 1939. gada 27. novembra vēstulē prezidentam⁴⁷¹ viņš pievērsās ļoti būtiskam iekšpolitiskam jautājumam, proti, Saeimai, kura kopš 1934. gada 15. maija bija nodota aizmirstībā. Atsaucoties 18. novembra vēstījumā tikko izskanējušajam K.Ulmaņa apgalvojumam, ka tautas pārstāvniecības vadīšanu aizkavējot kara laiks, M.Valters rakstīja, ka tas nepārliecina un izsauc sarūgtinājumu kā katrs vārds, kas skan nepatiesi. Viņš aicināja "mīlo draugu", kā abi politiķi sarakstoties parasti viens otru uzrunāja: "Ja Tu esi atzinis, ka tautas pārstāvība vajadzīga — nekavējies to radīt (..), un Tu redzēsi, ka Tevi cienīs arī tie, kas tagad no Tevis attālinājušies vai Tev ir naidīgi. Tādu ir vairāk, nekā Tu domā." Konkretizējot šo domu, M.Valters norādīja, ka tautas pārstāvniecība jau pastāv, tiesiski tā nav izbeigta, jālikvidē tikai pārtraukums tās darbībā. Atliek panākt rūpīgu sagatavošanos Saeimas saaukšanai, ievadot sarunas ar visām partijām, kas bija pārstāvētas parlamentā un "vēl vairāk ar tām aprindām (nenorādot gan, kādām — *R.T.*), kas dzīvo līdz Latvijai, atbild par tās likteni". Saeima legalizētu pieņemtos likumus un rīkojumus, un tā Latvija nokļūtu uz ceļa tālākiem darbiem un konstitucionālām pārgrozībām. M.Valters aicināja K.Ulmani draudzīgi savienot visus spēkus Latvijas "legālā satversmē, valsts aizsardzības un valsts pilnīgākas izveidošanas labā". Prezidents tomēr palika pie sava: viņš 1939. gada 12. decembrī rakstīja M.Valteram, ka doma par tautas pārstāvniecību nav izmesta no galvas, bet kara laikā būs jāapmierinās tikai ar domu, nevis tās realizēšanu.

M.Valters 1939. gada 20. decembra vēs-

tulē K.Ulmanim⁴⁷² ļoti skarbi raksturoja viņa līdzgaitniekus — Latvijas Kreditbankas vadītāju Andreju Bērziņu, sabiedrisko lietu ministru Alfredu Bērziņu un V.Munteru. Pirmā Bērziņa apgalvojumu, ka 5. oktobra tā dēvētais bāzu līgums (par to plašāk nedaudz vēlāk) nostiprinājis Latvijas starptautisko stāvokli, radušās labākas saimnieciskās izredzes un karš valstij iet secen, M.Valters nosauca par negudrīgu. Turklāt tas notiek laikā, kad visā pasaulē taisa tikai vienu spriedumu par šo aktu — Latvija nav gandrīz vairs suverēna valsts un atrodas ceļā uz pazūšanu.

Vēstules autors norādīja, ka pret abiem minētajiem ministriem Latvijas sabiedrībā valdot neticams naidis (tik traki jau nu nebija — *R.T.*). A.Bērziņš alkstot ieņemt K.Ulmaņa vietu. Viņš atklāti izteicies, ka saņemot aizsargu atbalstu un starp strādniekiem tam arī esot prāvs piekritēju skaits. M.Valters izteica izbrīnu, ka prezidents tur tādu cilvēku savā tuvumā. (Vai sūtnis tiešām bija jau aizmirsis, ka A.Bērziņš visnotaļ sekmīgi spēlēja vienu no 15. maija apvērsuma organizētāja lomām?)

M.Valters pēdējo visapjomīgāko vēstuli K.Ulmanim uzrakstīja 1940. gada 20. janvārī.⁴⁷³ Šis vēstījums sākās ar V.Muntera personības kritisku vērtējumu. Sūtnis atcerējās ministra karjeras sākumu ārlietu resorā, kur viņš bija "diezgan tuvs Meierovicam, varēja vērot viņa [diplomāta] tehniku, pieņemt šo to labu no tās". Pārejot augstākos amatos, V.Munteram parādījās "pavaiļīga izturēšanās, iespīlēšanās, bet it sevišķi sabiedriska takta trūkums". Viņš bija naidīgi noskaņots pret Franciju, bet ar Angliju "vēl šā tā". Uz V.Muntera sāka skatīties kā uz Vācijas pusi vērstu. Viņu neieredzēja Prāgā, jo

⁴⁷¹ Valters M. Mana sarakste, 90.–92.lpp.

⁴⁷² Turpat, 95.–100.lpp.

⁴⁷³ Turpat, 101.–132.lpp.

Munters atbalstīja poļu nedraudzīgo politiku pret Čehoslovākiju un Tautu Savienību. Ženēvā viņš pieturējās pie poliski berlīniskās līnijas. Pēc M.Valtera ieskata, Maskava raudzījās uz V.Munteru nenoteikti, bet dominēja doma, ka viņš seko Berlīnes politikai.

Diezin vai pamatots ir vēstules autora apgalvojums, ka Igaunijā V.Munteru ienīda. Tuvāk patiesībai, šķiet, ir vārdi, ka, pēc igauņu domām, šis latviešu diplomāts esot politiski iedomīgs, uzkundzīgs. Tikpat maz V.Munters tika cieņits Lietuvā, kur viņš uzskatīts par Polijas ārlietu ministra J.Beka piekritēju.

M.Valters atzīmē, ka Latvijas prese tika orientēta tajā virzienā, kuru aizstāvēja ārlietu ministrs. Ja ticēt viņam, V.Munters pats cenzēja "Brīvās Zemes" un "Jaunāko Ziņu" rakstus par ārpolitiku, deva savus norādījumus "un tā nolika latvju presi zem sava personīgā iespaida". Mūsu rīcībā nav informācijas, ka šīs avīzes būtu noraidījušas arī citu Latvijas diplomātu manuskriptus. Iespējams, ka tādu arī nebija, jo ne katrs varēja rakstīt tā, kā to atļāvēs diplomātijas vecmeistars M.Valters. Pēc viņa domām, "mani raksti visiem spēkiem vilka uz Sabiedrotiem — Angliju un Franciju".

M.Valters kritiski vērtēja 1939.gadā parakstīto neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju un īpaši asi Latvijas un Padomju Savienības savstarpējās palīdzības paktu. Viņaprāt, no vienošanās ar Berlīni nevarēja sagaidīt "kādu idejisku vai praktisku labumu, labi zinot, ka Eiropas saspīlējums un pati krīze novedīs pie katra tāda līguma sabrukšanas". Vajadzēja tuvināties Skandināvijas valstīm un Somijai, kas noraidīja šādu projektu. Vācijai Latvijas pozīcija bija tikai "jauns aģitācijas materiāls rokās. (...) Viss šis lūgums un darbība, kas stāvēja ar to sakarā, vērsās pret morālās

pretošanās spēku. Tā bija politiska un morāla tautas iemidzināšana. Tas pastiprināja ļoti jūtami noskaņas pret Baltijas valstīm Anglijā un Francijā un attālināja mūs arī no Skandināvijas valstīm, tāpat no Polijas".

Vienošanos ar Kremlī M.Valters vērtēja kā "5.oktobra kapitulāciju, aplietu ar šampanieti un mielasta runām tās pašas dienas vakarā Maskavā. Munters slavēja Staļinu un Staļins-Munteru, bet pie mums mājās ledus jūtas pārņēma cilvēkus". Viņš nosauca šo datumu par melno dienu Latvijas vēsturē. M.Valters uzskatīja, ka nav nopietni ņemami V.Muntera vārdi, ka vajadzējis ievērot krievu stratēģiskās intereses pie Baltijas jūras, un, ja līgumu būtu noraidījuši, ko esot varējuši darīt, diezin kāds tad tas būtu vēlāk izskatījies. Sūtnis vēl un vēlreiz atkātoja, ka 5.oktobra paktu "nedrīkst nemaz uzskatīt par brīvu līgumu, kas nemaz tāds nav, jo nav labprātīga divu gribu vienošanās; tas ir uzspiests, ir ar to nemorāls". Ja to nevar teikt, "klusēsīm, vismaz to neslavēsīm". M.Valters neticēja (un dibināti), ka notiks brīnums un krievi apmierināsies ar kādam īsam laikam iegūtām militārām bāzēm. Viņš konstatēja, ka cilvēki nosoda 5.oktobra līgumu, nosoda politiku, kas ievedusi Latviju tādā ceļā. Viņš bija pārliecināts, ka valsts ārlietu politika bijusi uz greiza ceļa, un visa Latvija vēlas, lai uzvarētu lielās Rietumu demokrātijas. Visa zeme jūt līdzīgu varonīgajām cīņām Somijā.

Ko darīt tālāk? — jautāja M.Valters. Un pats arī atteica: "No jauna jāmeklē sakari ar Rietumeiropas lielajām valstīm, ar tās sabiedrību un politiskām iestādēm, atkal jāiegūst turienes noteicošo aprindu simpātijas. Lai to panāktu, citi ceļi jāiet arī iekšpolitikā. Vispirms jāizstrādā valsts Satversme tautas valdības garā." Vēstules sacerētājs bija pārliecināts, ka neviens īsts

latvietis nevēlas, lai uzvar Vācija ar padomiju. "Visi skatās tikai uz to, kādus soļus spers sabiedrotie."

M.Valters pārmeta V.Munteram, ka viņš nespēja ieskaidrot savai mātei un mātai, ka repatriēšanās uz hitlerisko Vāciju ministra ģimenes locekļiem nav privāta un neitrāla, bet gan provokatīva un politiska rīcība. Visi redz, ka Latvijas ārlietu politiku vada cilvēks, kura māte atklāti demonstrē savu piederību nacistiskai valstij.

Vēstules nobeigumā M.Valters atkal atgriezās pie Satversmes un Saeimas problēmas. Viņš vēlreiz aicināja adresātu nevairīties no tās ar vārdiem, ka radīt tautas pārstāvniecību kara laikā neesot iespējams. Epistulas rakstītājs uzskatīja, ka konstitucionālās dzīves atjaunošanas darbs vajadzīgs "vairāk nekā viens otrs cits tagad". Iniciatīvai jānāk no K.Ulmaņa paša, jo dažādi ierēdņi baidās no Satversmes un tautas pārstāvniecības.

Dr. M.Valtera sarakste ar V.Munteru un K.Ulmani, zināms, bija konfidenciāla. Taču ministrs neturēja par vajadzīgu ar viņa oponenta pirmajām astoņām vēstulēm pat iepazīstināt citus Latvijas sūtņus, acīmredzot uzskatot M.Valteru par senilu politikāni, kura domas nebija interesantas ne tikai ārlietu resoram, bet arī latviešu diplomātiem ārzemēs. Valsts ārpolitikas vadītāji nerēķinājās ar citādi domājošā cilvēka ieskatiem, kuri vairākos aspektos bija arī diskutabli, un tie palikuši vērtīgi tikai vēsturei un tās interpretiem.

Garantiju jautājumi triju vareno sarunās

Liela nozīme Otrā pasaules kara priekšvakarā bija angļu, franču un padomju sarunām Maskavā 1939.gada va-

sarā, kurās svarīgu vietu ieņēma arī Baltijas jautājums. Maskava 2.jūnijā no jauna izvirzīja Anglijas, Francijas un PSRS vienošanās projektu, kurā bija paredzēts, ka šīs trīs lielvalstis apņemas ne vien pildīt savstarpējās palīdzības saistības, bet arī aizstāvēt pret agresiju Latviju, Igauniju (Lietuva jau bija ieguvusi zināmu nodrošinājumu Polijas un Anglijas 1939.gada aprīlī noslēgtajā nolīgumā), Somiju, Poliju, Beļģiju, Rumāniju, Grieķiju un Turciju. Šis garantiju ierosinājums guva negatīvu atbalsi britu valdībā, bet pozitīvu — franču valdībā. Latvija un Igaunija par katru cenu centās saglabāt savu pilnīgo neitralitāti, pasvītrotot faktu, ka tām bija neuzbrukšanas līgumi kā ar Padomju Savienību, tā Vāciju.

1939.gada 5.jūnijā F.Kociņš mēģināja noskaidrot PSRS Ārlietu tautas komisariātā, vai angļu, franču un padomju sarunās, kas notika šajā laikā, ir minēta Latvijas neitralitātes garantija. Viņam paziņoja, ka tā nav apspriesta, bet, kad trīs valstis vienosies šajā jautājumā, tās pieprasīs Latvijas un citu Baltijas valstu viedokli attiecībā uz garantijām.

Latvijas sūtnis Londonā K.Zariņš 12.jūnijā nodeva Anglijas ārlietu ministram E.Halifaksam oficiālu paziņojumu, kur bija formulēts K.Ulmaņa valdības viedoklis jautājumā par triju dižvalstu garantiju attiecināšanu uz Latviju. Dokumentā bija teikts, ka "neitralitātes politika neļauj Latvijai pieņemt tādas garantijas, kādas dotas dažām Eiropas valstīm". Anglijas vēstnieks Varšavā sers H.Kenards nākamajā dienā paskaidroja Latvijas sūtnim L.Ēķim, ka britu valdība saprotot un attaisnojot baltiešu viedokli, bet viņu atteikšanās no citu zemju palīdzības esot drusku paradoksāla. Savuties Ķīnas vēstnieks Beļģijā Dziņ

Tajs, atgriezies šajā laikā no brauciena uz Londonu, pastāstīja M.Valteram, kādu informāciju viņš ieguvis autoritatīvās aprindās Anglijā, proti: "Atstājot Baltijas valstis ārpus garantijām, Vācijai tiekot rādīts ceļš uz padomju Krievijas robežām. Ja atstāj zināmas pozīcijas negarantētas, tad skaidrs, ka šīm pozīcijām var uzbrukt." Pat V.Munters sarunā ar Itālijas sūtņi Rīgā Dž.Rodžeri bija spiests atzīt, ka angļu, franču un padomju līguma noslēgšanas gadījumā Baltijas valstis "automātiski būtu spiestas orientēties uz Vāciju".

22.jūnijā visu trīs Baltijas valstu sūtņi Maskavā sastapās ar britu pārstāvjiem trijpušu sarunās un izteica bažas, ka Lielbritānija un Francija līguma labā varētu upurēt Latviju, Lietuvu un Igauniju Padomju Savienībai. F.Kociņš diezgan lielmanīgi paziņoja britiem, ka Latvija aizstāvēsies ar ieročiem rokās. Pret angļiem un frančiem viņš bija ļoti neuzticīgs. Viņu uztrauca to diplomātu mazrunība Baltijas valstu un PSRS attiecību jautājumā. Viņam aizdomas radīja arī Francijas vēstnieks Maskavā P.Nagžjārs, ar kuru viņš satikās 26.jūnijā. Franču diplomāts miglainos vārdos atkārtoja angļu versiju, ka lielvalstīm būšot morāliski grūti aizstāvēt kādas valsts patstāvības atgūšanu, ja šī zeme neizrādīšot pietiekamu izpratni pret agresiju. Tas F.Kociņam atgādināja Anglijas vēstniecības darbinieku ieskatus, ka Baltijas valstis kara gadījumā var uz laiku zaudēt savu neatkarību. Viņš piezīmēja: "No kuras puses šīs briesmas draud, liekas, būtu skaidrs." F.Kociņš arī brīdināja no pretlielniecisko un lielniecisko krievu vienprātības "nacionālo interešu" un varbūtē-

jas vācu un krievu vienošanās ("nav dūmu bez uguns").

3.jūlijā Latvijas, Igaunijas un Somijas sūtņi, sekojot savu valdību instrukcijām, iesniedza Lielbritānijas Ārlietu ministrijai notas, kurās šīs valstis paziņoja, ka nevēlas būt minētas lielvalstu garantiju līgumā. Baltijas valstu sūtņi Maskavā 6.jūlijā vienojās, ka vācu briesmas būs mazākas nekā krievu briesmas. Ja ielaidīs krievu uti kažokā, to vairs ārā nedabūs, jo baltiešu reģions ir krievu vitālās interesēs un viņi to uzskata par savu dzīves telpu. Kaut gan krieviem un vāciešiem ir puslīdz vienāds režīms, kultūras ziņā augstākā līmenī esošie vācieši rēķināsies ar Eiropu un atturēsies no tautu iznīcināšanas (?! — R.T.), ko nevar sagaidīt no krieviem, kā to liecināja jau notikušās korejiešu, ingru, karēļu un citu tautību deportācijas.

Francijas militārais pārstāvis Maskavā pulkv.L.Abrāms mēģināja iestāstīt F.Kociņam, ka ne tikai Francijai, bet visai Eiropai ir svarīga pakta noslēgšana ar PSRS: "Ja būs pakts, nebūs karš. Pietiek tikai ievadīt sarunas, lai vāci paliktu rāmāki." Viņš domāja, ka Baltijas valstīm no pakta nebūtu jābaidās.

Kā zināms, 1939.gada augustā Maskavas sarunas izjuka. Līdz ar to pajuka Baltijas valstu garantijas. Uz vēstures skatuves uznāca Molotova-Ribentropa plāns.

Rūgta taisnība ir E.Andersonam, kas raksta: "Tagad zināmie vēstures fakti ļauj secināt, ka ar britu, franču un padomju garantiju palīdzību Baltijas valstis vēl kaut kā varētu operēt, bet ar savu absolūto neitralitāti tās sevi pilnīgi izolēja tālākajos notikumos un ar tām vairs neviena vara nerēķinājās."⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 107.lpp.

Kara, dališanas un iznīcības pakts

Tā Vācijas un PSRS 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līgumu, kuru parakstīja šo valstu ārlietu resoru vadītāji J.fon Ribentrops un V.Molotovs, trāpīgi nosaucis vācu vēsturnieks E.Nolte un viņa latviešu kolēģis prof. I.Feldmanis. Taču tā šo dokumentu nedēvēja tā parakstīšanas laikā un vēl ilgi pēc tam. Tikpat ilgi, cik stūrgalvīgi Padomju Savienībā noliedza šā līguma slepenā papildu protokola eksistenci.

Šā protokola 1.punktā bija noteikts, ka "teritoriāli politiskas pārkārtošanas (lasi: agresijas — *R.T.*) gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas."⁴⁷⁵ Tas nozīmēja, ka Ziemeļeiropā Somiju, Igauniju, Latviju un Austrumpoliju tika nolemts atdot Padomju Savienībai, bet Lietuvu un Rietumpoliju — Vācijai. Pēc Latvijas ārpolitikas vēstures lielāko speciālistu I.Kreituses, I.Feldmaņa un A.Strangas vērtējuma,⁴⁷⁶ "kā kara, dališanas un iznīcināšanas pakts 23.augusta līgumam nav analoga visā Eiropas vēsturē XIX un XX gadsimtā".

Kam vispirms vajadzēja iegūt un sniegt informāciju Latvijas ārpolitiskajai vadībai par konfidenciālo protokolu? Saprotais, ka sūtņiem Maskavā un Berlīnē.

23.augusta pakta un tā protokola sakarā nevar plašāk necitēt F.Kociņa pozīcijas kritisko, bet, šķiet, nedaudz pārāk kritisku vērtējumu, kādu tai devis

prof.E.Andersons: "Amerikāņu vēstniecības Maskavā darbinieki par pakta un slepenā protokola saturu informāciju ieguva jau 24.augusta rītā no Vācijas vēstniecības darbinieka Hansa Hervarta fon Bitensfelda. Amerikāņi uzzināja, ka Igaunija, Latvija, Austrumpolija un Besarābija iekļautas padomju interešu sfairā, bet vēl nezināja, ka tajā iekļauta arī Somija. ASV sūtnis Lorenss A.Stainhārts (*Steinhardt*) nolēma brīdināt Baltijas valstis, un ASV Ārlietu ministrija savukārt brīdināja Angliju un Franciju. Diemžēl brīdinājumiem bija maz nozīmes. Latvijas sūtnis Maskavā pulkv.Fricis Kociņš un militārais pārstāvis pulkv.ltn.Jānis Zālītis palika kurli pret rietumu zemju brīdinājumiem, bet ticēja Molotova un fon der Šulenburga (Vācijas vēstnieks Maskavā — *R.T.*) meliem."⁴⁷⁷

Profesors turpina: "Kociņš rakstīja tajā pašā dienā (3.septembrī — *R.T.*) Ārlietu ministrijai, ka jau 31.jūlijā viņš esot izteicis varbūtību par vācu un padomju sadarbību, bet šī sadarbība tomēr nākusi kā pārsteigums. Viņš piemetināja, ka no viņa sarunām ar padomju vaditajām personām viņam rodies iespaids, ka tās šo līgumu uzskatot tikai par "papīra gabalu". (..) Kociņš 2.septembrī esot pieprasījis audienci pie Molotova, bet atbildi neesot saņēmis. Vācijas vēstniecības darbinieki, ieskaitot pašu vēstnieku, izrādot Baltijas valstu pārstāvjiem lielu laipnību un sarunās apgalvojot, ka, kamēr pastāvēs labas Vācijas un Padomju Savienības attiecības, neesot ko baidīties un viņu neitralitāti respektēsot. Kociņš ticēja vairāk vāciešiem un krieviņiem (sic!) nekā frančiem un tieši neiesaitītajiem amerikāņiem, kas uzmanīgi

⁴⁷⁵ Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940: Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1995, 72.lpp.

⁴⁷⁶ Turpat, 15.lpp.

⁴⁷⁷ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 122.lpp.

mēģināja Baltijas valstīm atklāt tām draudošo likteni, bet nespēja salauzt šo valstu diplomātisko pārstāvju neticību baigajai realitātei.”⁴⁷⁸

E.Andersons raksta:

“Kociņš Maskavā vēl 22.septembrī nebija pārliecināts, vai Padomju Savienība būtu parakstījusi kādu slepenu vienošanos ar Vāciju par Rumāniju, Poliju, Baltijas valstīm un Somiju. Anglijas un Francijas diplomātiskie pārstāvji viņu bija brīdinājuši, ka Padomju Savienībai esot tālejoši nodomi attiecībā uz Baltijas valstīm, bet sirsnīgais un lādzīgais Kociņš viņiem neticēja. (..)

Lai iegūtu kādu skaidrību, Kociņš griezās pie Molotova, kas atrunājās ar nevajadzīgu zvēresta došanu (sic!). Arī tagad Kociņš vēl ilgi kavējās un savu 22.septembra ziņojumu nosūtīja tikai 3.oktobrī.”⁴⁷⁹

Latvijas sūtnis Berlīnē E.Krieviņš kā pirmais no latviešu diplomātiem fiksēja jaunas vēsmas PSRS un Vācijas attiecībās. 1939.gada 27.aprīlī viņš ziņoja V.Muntheram par savu sarunu ar Vācijas Propagandas ministrijas preses šefu Bēmeru, kas pasvītrojis, ka “neesot izslēgta Vācijas saprašanās un izlīgšana ar Krieviju”. Bēmers Krieviņam arī pavaicājis, vai viņš esot beidzamajā laikā lasījis vācu presē “nopietnus uzbrukumus Krievijai”. Arī 7.maija ziņojumu sūtnis nobeidza ar vārdiem: “Man tomēr ir ienākušas ziņas par to, it kā krievu-vācu sarunas jau esot ievadītas.” 9.augustā E.Krieviņš informēja V.Muntheru, ka valodas par vācu un krievu tuvināšanos nāk pat no Hitlera vietniekam nacistu partijas lietās R.Hesam tuvu stāvošiem cilvēkiem, kas “zina stāstīt par Hitlera plāniem izlīgt ar Maskavu uz Polijas un Baltijas val-

Geheimes Zusatzprotokoll.

Aus Anlass der Unterzeichnung des Nichtangriffsvertrages zwischen dem Deutschen Reich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken haben die unterzeichneten Bevollmächtigten der beiden Teile in streng vertraulicher Aussprache die Frage der Abgrenzung der beiderseitigen Interessensphären in Osteuropa erörtert. Diese Aussprache hat zu folgenden Ergebnis geführt:

1. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung in den zu den baltischen Staaten (Finnland, Estland, Lettland, Litauen) gehörenden Gebieten bildet die nördliche Grenze Litauens zugleich die Grenze der Interessensphären Deutschlands und der UdSSR. Hierbei wird das Interesse Litauens am Wilnaer Gebiet beiderseits anerkannt.

2. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung der zum polnischen Staat gehörenden Gebiete werden die Interessensphären Deutschlands und der UdSSR ungefähr durch die Linie der Flüsse Murew, Weichsel und Dan abgegrenzt.

Die Frage, ob die beiderseitigen Interessen die Erhaltung eines unabhängigen polnischen Staates erwünscht erscheinen lassen und wie dieser Staat abzugrenzen wäre, kann emigligtig erst im Laufe der weiteren politischen Entwicklung geklärt werden.

In jedem Falle werden beide Regierungen diese Frage im Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen.

3) Hinsichtlich des Südostens Europas wird von sowjetischer Seite das Interesse an Bessarabien betont. Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteresse an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die Deutsche Reichsregierung
J. Ribbentrop
 In Vollmacht der Regierung der UdSSR:
V. Molotow

J.Ribentropa un V.Molotova parakstītais 1939.gada 23.augusta līguma slepenais papildprotokols

stu rēķina, restitūējot Krieviju 1914.gada robežās”.

Sestdien, 1939.gada 19.augustā, E.Krieviņš izlidoja no Berlīnes uz Kēnigsbergu, lai apmeklētu turienes gadskārtējo izstādi, kurā piedalījās arī Lat-

⁴⁷⁸ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 164.-165.lpp.

⁴⁷⁹ Turpat, 195.-196.lpp.

vija. Pirmdien, 21.augustā, viņš atgriezās Berlīnē un vēl vakarā — drīz pēc pulksten 23 — radiofons pārtrauca programmu un ziņoja, ka Berlīne un Maskava vienojušās noslēgt neuzbrukšanas līgumu, kura parakstīšanai J.fon Ribentrops 23.augustā ieradīšoties Maskavā.

Vairākkārt iepriekš citētajos E.Krieviņa memuāros viņš bez argumentācijas apgalvo, ka “jau 24.8 visi pavedieni bija mūsu (domāts arī Lietuvas sūtnis Kazis Škirpa — R.T.) rokās. Mums bija pilnīgi droša un eksakta informācija ne vien par pašu līgumu, bet arī par slepeno protokolu. Mums bija zināms, ka saskaņā ar šo protokolu Somija, Igaunija un Latvija ietilpinātos Padomju Savienības ietekmes sfairā, Lietuva — Vācijas (...). Lai būtu pilnīgi drošs par pirmatnējās informācijas pareizību, es to laikā no 25.8. līdz 1.9. vairākkārt pārbaudīju un par rezultātiem ikreiz ziņoju arī Munteram, vienmēr minēdams savus avotus (aptuveni!) (..) Par ko mums Berlīnē nebija skaidrības, tas bija jautājums, kā nekļūdiģi interpretējams jēdziens “interesu sfaira” vācu-krievu 1939.gada 23.augusta protokolā”.⁴⁸⁰ Jāpiebilst, ka tāda autoritāte kā profesors Edgars Dunsdorf (Austrālija), kā arī profesori Edgars Andersons (ASV) un Aivars Stranga (Latvija) uzskata, ka E.Krieviņš vēlamo informācijas iegūšanas laiku pieņem par īstenību, ka līdz šim zināmie dokumenti neapstiprina viņa rakstīto. V.Munters un K.Ulmaņa valdība par slepeno protokolu uzzināja pakāpeniski un no dažādiem avotiem, E.Krieviņa ziņojumus ieskaitot (viņa 25., 26.un 30.augusta informācijas Rīgai⁴⁸¹ liecina, ka nekāda skaidrība par slepeno protokolu nebija vēl iegūta).

Par to liecina arī tas, ka vēl 1939.g.

da 30.augustā sarunā ar Vācijas Ārlietu ministrijas politiskās nodaļas vadītāju E.Vērmanu sūtnis gribēja izdibināt, vai Maskavā ir spriests par Baltijas valstīm. E.Krieviņa ziņojums V.Munteram un E.Vērmaņa dienesta atzīme liecina, ka vācu diplomāts devis noraidošu atbildi. Taču tajā pašā laikā viņš pasvītrojās, ka viens ir noteikti skaidrs: “Ja kas notiek Austrumos, tas attiecas vienīgi uz Vāciju un Padomju Savienību, ne uz vienu citu.”⁴⁸²

Ziņas par Maskavā notikušo vāca un sūtīja uz Rīgu arī citi Latvijas diplomātiskie pārstāvji. Sūtnis Varšavā L.Ēķis jau 1939.gada 24.augustā informēja V.Munteru, ka Polijas Ārlietu ministrijas austrumu departamenta direktors viņam teicis: esot ļoti nopietns pamats “neseniem vācu priekšlikumiem pie krieviem sadalīt Baltijas valstis starp Vāciju un Krieviju pa Daugavas līniju”. O.Grosvalds — sūtnis Francijā — nākamajā dienā ziņoja ministram, ka Parīzē “plašākas politiskās aprindas ir pārliecinātas par to, ka līdz ar līgumu noslēgtas arī slepenas konvencijas. No lielākā svara būtu zināt, vai tas tā ir un cik tālu šie nolīgumi sniedzas. (..) Daudz šejienes prese runā par Polijas un Baltijas valstu sadalīšanas plāniem starp Vāciju un Krieviju”. Pēc diplomāta domām, Molotova-Ribentropa pakts ir “Vācijas un Krievijas sadarbība uz citu valstu rēķina”.⁴⁸³

Pats par sevi saprotams, ka arī V.Muntera uzmanība 1939.gada augusta liktenīgajās dienās fokusējās uz sarkanbrūno paktu. Taču viņš vēl panāvi cerēja, ka, pateicoties skaļi deklarētajai neitralitātei, Latvijai iesecen Austrijas un Čehoslovākijas liktenis.

⁴⁸⁰ Krieviņš E. Viņās dienās, 210., 212.lpp.

⁴⁸¹ Latvijas okupācija un aneksija 1939-1940, 76.-79.lpp.

⁴⁸² Turpat, 79.-81.lpp.

⁴⁸³ Turpat, 73.-74.lpp.

Kā liecina itāļu avoti, ministrs sarunā ar Itālijas sūtni Dž.Rodžēri 24. augustā izlicies ļoti apmierināts ar “pārsteidzošo” vācu un padomju līgumu, kas it kā padarījis “drošāku” Latvijas stāvokli. V.Munters pieņēmis, ka gadījumā, ja Padomju Savienība būtu parakstījusi paktu ar Angliju un Franciju, Latvija tiktu ierauta karā. Viņš teicis gan, ka radušās nekontrolējamas baumas, it kā Vācija nodevusi Baltijas valstis PSRS brīvā rīcībā, un bijis skeptisks par padomju un vācu attiecību stabilitāti uz jaunās vienošanās pamata.

Vācu dokumenti savukārt rāda, ka 31. augustā V.Munters ticies ar Vācijas sūtni H. fon Koci, kuru informējis, ka Latvijas valdība nekādā veidā nejutās Molotova un Ribentropa pakta skarta un cer, ka šis līgums stiprinās Latvijas neitralitāti eventuāla kara gadījumā un pat miera apstākļos tas uzskatāms kā atbalsts (?! — R.T.) Austrumeiropas tautām. Taču ministrs lūdza sūtni ierosināt vismaz publicēt neoficiālu ziņojumu presē, ka 23. augusta līgums nemazinās Baltijas valstu neatkarību, neaizskaramību un drošību un nav notikusi nekāda vienošanās, kas ietekmētu šo zemju stāvokli. U. fon Koce tajā pašā dienā informēja par šo vēlēšanos Berlīnē, bet jau nākamajā dienā sākās karš.

Latvijas valdība 29. augusta sēdē noklausījās V.Muntera ziņojumu par starptautisko stāvokli, kā arī piesardzības līdzekļiem un saimnieciskiem soļiem, kas pēdējās dienās pielietoti vairākās valstīs. Ministra informāciju papildināja attiecīgo resoru vadītāji. Kabinets deva viņiem vajadzīgos norādījumus, “*neatrodot par vajadzīgu ķerties pie jebkādiem ārkārtīgiem līdzekļiem*” (izcēlums mans — R.T.).

Minēto ziņu “Brīvā Zeme” publicēja nākamajā dienā ar lielu virsrakstu “Nav vajadzīgi ārkārtīgi līdzekļi”. Zem tā vēl dižākiem, tā teikt, zirga burtiem, bija salikti vārdi “Kara nebūs!”. Bet bija jau klāt...

Sūtnis V.Šūmanis pēdējā miera dienā — 1939. gada 31. augustā — rakstīja no Tallinas, ka turienes Ārlietu ministrija pēc Igaunijas sūtņa Berlīnē K.Tofera kategoriska apgalvojuma, ka Baltijas valstu jautājums nav apspriests vācu un padomju sarunās un parakstītais pakts esot vislabākā garantija Igaunijas patstāvībai, ir nomierinājusies, bet igauņi kategoriski atsakoties noslēgt trīs Baltijas valstu militāro savienību, jo tai jau esot par vēlu to darīt. V.Šūmanim joprojām nebija nekādu ziņu par Molotova–Ribentropa pakta slepeno protokolu, bet pašu pakta parakstīšanas veidu viņš novērtēja ar lielām aizdomām. Sūtnis secināja, ka agrākie draugi — angļi un franči — vairs nav sasniedzami. Polijai vairs nebija nekādas nozīmes, un Baltijas valstu liktenis tagad bija atkarīgs no PSRS žēlastības.

K.Ulmanis, atsaucoties uz 1938. gada 1. decembra likumu par neitralitāti, 31. augustā parakstīja šajā jautājumā lakonisku deklarāciju,⁴⁸⁴ kuras 1. punktā bija teikts: “Pasludinu, ka karā, kas izcēlies starp ārvalstīm, Latvija ievēros stingru neitralitāti.” Plašāk šo jautājumu apsprieda valdības sēdē 3. septembrī, kurā par ārpolitisko stāvokli ziņoja V.Munters. Pieņemtajā vēstījumā⁴⁸⁵ bija sacīts: “Bruņotais konflikts, kas uzliesmojis starp Poliju un Vāciju 1. septembrī, vērsas plašumā. Kopš šīs dienas izcēlies karš arī starp Angliju un Vāciju un starp Franciju

⁴⁸⁴ Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940, 83.–84.lpp.

⁴⁸⁵ Turpat, 86.lpp.

un Vāciju. Arī šajos apstākļos Latvijas politika ir stingra neitralitāte, ko ar savu 1.septembra deklarāciju nospraudis Valsts prezidents.

Šai satraukuma brīdī valdība griežas pie visiem pilsoņiem ar dedzīgu aicinājumu vienprātīgi un apzinīgi atbalstīt Valsts Prezidenta noteikto neitralitātes politiku, kurai valsts sekos visās darbības nozarēs. Mierīgi un cienīgi, neaizraujoties no jūtām un nepado doties panikai, visa tauta turpinās savu darbību un pārvarēs visas grūtības un ierobežojumus, ko karš starp ārvilstim varētu nest arī mūsu zemei.

Atbildības sajūta un pienākuma apziņa lai būtu jo stipras katrā pilsonī, un katrs lai zina, ka valdība sagaida darbīgu un saprātīgu atbalstu no it visiem.

Kopīgi strādāsim, kopīgi aizlūgsim par mieru tām tautām, kas šodien pacēlušas ieročus viena pret otru, kopīgi pieliksim visas pūles mūsu tēvzemes stiprumam un godam.

Dievs, svētī Latviju!”

Neraugoties uz šiem diviem optimistiskajiem dokumentiem, otrā lielā tautu slaktiņa atskaņas drīz vien nonāca arī līdz Latvijai. Lūk, pavisam īsa pirmo divu trīs nedēļu notikumu hronika.

... 1. septembris. Rīgai uz laiku pārtrūkst telefona sakari ar Angliju, Franciju, Dancigu, Viļņu, Varšavu un KatoVICI.

... 4. septembris. Latvijas iedzīvotāji sāk lielā daudzumā iepirkt sāli, cukuru un citus pārtikas produktus.

... 5. septembris. No Varšavas sāk evakuēties Latvijas sūtniecība.

...6. septembris. Izveido īpašu bataljonu Latvijas un Polijas robežu apsardzībai.

... 11. septembris. Liepājas jūrmalā

pie Šķēdes spiests nolaisties vācu bumbvedējs ar četru vīru apkalpi, kurā bija nolēmusi pretoties, bet lidotājus tomēr izdevās internēt.

Latvijā iesauc 12,5 tūkstoš rezervistu.

... Septembra vidus. Latvijā sāk pamazām ieplūst poļu militārie un civilie bēgļi.

... 21. septembris. “Neitrālā” Latvija slēdz Polijas sūtniecību Rīgā, kas rada lielu neapmierinātību Anglijā un Francijā.

Sākoties karam, bija apgrūtināti sakari ar Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem ārzemēs. Tāpēc ārlietu resora ģenerālsekretārs M.Nukša 15. septembrī informēja Latvijas sūtņus, ka turpmāk viņiem nepārsūtīs kolēģu ziņojumus ministrijai, bet to vietā resors uz tai pienākošos ziņu pamata dos pārskatus un kopsavilkumus par valsts ārpolitisko stāvokli, kā arī informāciju par soļiem, “kurus Latvijas iestādes ir spērušas mūsu valsts neitralitātes sargāšanai un saimnieciskās dzīves rituma uzturēšanai”. Ģenerālsekretārs pirmajā pārskatā⁴⁸⁶ atzīmēja, ka karadarbība Polijā un Rietumeiropā līdz šim nav radījusi sarežģījumus Baltijas valstu politiskajā stāvoklī. Pateicoties stingri ievadītajai un īstenotajai neitralitātes politikai, šimbrīžam briesmas nedraud ne no vienas puses. Minējis dažādus ārpolitiskus aktus, M.Nukša tomēr iluzori secināja, ka “Baltijas valstis šodien sevi redz samērā labā stāvoklī”. Neticīgi viņš uzņēma ziņas, it kā Molotova–Ribentropa paktā būtu skartas arī Baltijas valstu intereses, cita starpā minot kā argumentu arī Maskavā notikušo sarunu starp Latvijas sūtni F.Kociņu un padomju ārlietu komisāru V.Molotovu, kurā pēdējais apgalvojis: “Pastāv tak neuzbrukšanas lī-

⁴⁸⁶ Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940, 91.–95.lpp.

gums (starp PSRS un Latviju — *R.T.*), ko vēl var gribēt.” Pret Latviju nekādas prasības neesot izvirzītas arī Maskavā 1939. gada augustā notikušajās Anglijas, Francijas un PSRS militārajās sarunās.

M.Nukša informēja sūtņus, ka 11. septembrī kara ministrs J.Balodis izdevis pavēli par triju gada gājumu iesaukšanu aktīvā dienestā (1914., 1915. un 1916. gads). “Iesaukšana noritēja bez trokšņa un uztraukuma, ar noteiktību un labu saskaņu.”

Kā valdības komisijas loceklim M.Nukšam 1939. gada beigās un 1940. gada sākumā daudz laika prasīja vācbaltiešu repatriācijas jautājumu kārtošana. 1939. gada 7. novembra pārskatā par vāciešu izceļošanu⁴⁸⁷ viņš vispirms sīki pastāstīja par šīs akcijas priekšvēsturi, kura sākās ar Vācijas sūtņa H. fon Koces vizīti pie Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra 1939. gada 6. oktobrī. Ministru kabinets jau 10. oktobrī nodibināja īpašu komisiju to jautājumu risināšanai, kuri bija saistīti ar vācu tautas piederīgo aizbraukšanu uz Vāciju, par tās priekšsēdētāju ieceļot tieslietu ministru H.Apsīti. Vācijas delegāciju vadīja H. fon Koce. 13. oktobrī notika abu delegāciju pirmā kopsēde, kur vienojās par sarunu bāzi. Tālākais darbs, kas bija ļoti plašs un komplicēts, noritēja apakškomisijās.

Sarunu rezultātā 1939. gada 30. oktobrī tika parakstīts līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju. Tā pamattēzes bija šādas:

- katrs pilsonis, sākot ar pilniem 16 gadiem, var brīvi izšķirties, vai repatriēties vai palikt Latvijā, bet jau bez kaut kādām minoritāšu tiesībām;

- repatriācija notiek kā vienreizēja akcija, ar kuras noslēgumu vācu mi-

noritāte izbeidz savu pastāvēšanu Latvijā uz visiem laikiem;

- kustamo mantu izceļotājs var aizvest vai atsavināt, izņemot to mantu, kura norādīta papildu protokolā un kurai paredzēts īpašs nokārtošanas veids;

- nekustamie īpašumi pāriet, sākot ar īpašnieka izceļošanas dienu, sevišķas izceļošanas akciju sabiedrības pārvaldīšanā un rīcībā, ar tiesībām tos atsavināt divu gadu laikā;

- visi likvidācijas aktīvi iemaksājami Latvijas Bankas sevišķā kontā, šo summu pārvešana uz Vāciju notiek Latvijas preču papildu eksporta veidā periodiski, ilgākos gados.

M.Nukša pie šīm tēzēm vēl piezīmēja, ka “ar repatriācijas akcijas noslēgumu izbeigsies Latvijā uz visiem laikiem visi jautājumi, kuri saistījās ar vācu minoritāti: skolas, baznīcas, draudzes, biedrības, dažādi labdarīgi iestādījumi utt.”

Ģenerālsekretārs atzīmēja, ka “ar vāciešu izceļošanu rodas lielas pārmaiņas saimnieciskajā dzīvē, sevišķi Rīgā. Pārdošanā nāks daudz uzņēmumu, imobiliju (nekustamu īpašumu — *R.T.*), atbrīvosies daudz dzīvokļu. Ir paredzēta enerģiska kārtošana no valsts puses. Ja šie atstātu privātām personām vai sabiedrībām pilnīgi brīvu rīcību, tad viegli varētu rasties dziļi satricinājumi”.

Pārskata nobeigumā M.Nukša konstatēja, ka izceļotāju reģistrācija norit sekmīgi: “Līdz šai dienai no Latvijas pašvalstniecības atlaists ap 7500 personu. Laiks vēl ir par īsu, lai varētu spriest par to, cik liels % vāciešu no visiem 60 tūkstošiem izceļos. Pa līguma sarunu laiku vācu delegāti apgalvoja, ka repatriēties gandrīz visi, tā no Rīgas apmēram 39 000 vāciešiem izceļošot vismaz 38 000. Tomēr no vairākām pusēm ie-

⁴⁸⁷ Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940, 169.–173.lpp.

nāk ziņas, ka izceļošanas jautājumā starp vāciešiem nebūt neesot tāda vienprātība, kā vadība (vācbaltiešu – R.T.) to apgalvo. Katrā ziņā nav noliedzams, ka izceļošana notiek ar ļoti grūtu sirdi.”

“Arī latvieši”, atzīmēja ģenerālsekretārs, “noskatās šinī kustībā ne tikai bez naida, bez skaudības vai zobgalības, bet gan ar zināmu līdzjūtību pret aizbraucējiem.”

Tomēr nevar neatzīt, ka par K.Ulmaņa un V.Muntera pēc būtības neveiksmīgo ārpolitiku liktenīgajā 1939. un 1940. gadā, kas noveda pie Latvijas neatkarības zaudēšanas, sava daļa vainas jāuzņemas arī M.Nukšam. Ģenerālsekretārs nebija ierindas klerks.

*

Pēc krievu karaspēka ienākšanas Latvijā 1940. gada jūnijā M.Nukša nedomāja ne bēgt, ne slēpties, jo viņš nejutās vainīgs Kremļa priekšā. Taču tā neuzskatīja jaunā vara, kuras kalpi arestēja M.Nukšu jau 13. augustā. Tiesa, vēl tikai uz trim dienām. Ar Ārlietu ministrijas likvidatora tieslietu tautas komisāra A.Jablonska 1940. gada 2. septembra pavēli viņam piešķīra pienākošos 6 nedēļu kārtējo atvaļinājumu, skaitot no 1.septembra. Dažas dienas vēlāk jau sekoja Tautas komisāru padomes lēmums atbrīvot M.Nukšu no ieņemamā amata, skaitot no 13. oktobra⁴⁸⁸.

Būdams kārtīgs valsts ierēdnis un arī vēl nedaudz naivs, M.Nukša 1940. gada 11. novembrī iesniedza savas ministrijas likvidācijas komisijai lūgumu par pensijas piešķiršanu, pievienojot vajadzīgos dokumentus. Tie liecināja, ka reflektants bija nostrādājis Ārlietu ministrijā 20 gadus, 8 mēnešus un 12 dienas, bet kopējais darba stāžs sniedzās līdz 25 gadiem, 6 mēnešiem un 12 dienām. Par 962 latu lielo algu pieņācās 300 latu liela pensija.

1941. gada sākumā M.Nukša paguva vēl nostrādāt Komunālās saimniecības tautas komisariātā projektēšanas trestā, bet tad

jau bija arī klāt traģiskā X diena – 14. jūnijs, kad viņam, kundzei un dēlam, Franču liceja 3. klases skolēnam, vajadzēja doties uz lopu vagoniem, lai mērotu Golgātas ceļu uz Sibīriju. No turienes M.Nukša vairs neatgriezās un no dzīves šķīrās 1942. gada 17. maijā. Represiju moku rats samala vairāk nekā pussimtu Latvijas diplomātu un ārlietu darbinieku. Viens no viņiem bija Mārtiņš Augusts Nukša.

Bāzu līgums

Tā vēsturnieki un žurnālisti tēlaini, bet pamatoti nereti dēvē 1939. gada rudenī noslēgtos PSRS un Baltijas valstu savstarpējās palīdzības paktus, kas noveda pēc pusgada pie šo zemju okupācijas un neatkarības iznīcināšanas.

Viens no šā dokumenta iniciatoriem bija Padomju Savienības pilnvarotais pārstāvis Latvijā I.Zotovs. Viņš savā 1939. gada 14. septembra vēstulē PSRS Ārlietu tautas komisariātam⁴⁸⁹, konstatējis, ka Latvijā ir ekonomiskas grūtības un pieaug pretvaldības noskaņojums masās, kuras paužot savas simpātijas austrumu kaimiņam, secināja: tas K.Ulmaņa valdībai pagaidām saimnieciskā jomā liek griezties uz viņa valsts pusi. Pēc sūtņa domām, esot iespējams arī politisks pagrieziena, ja uz Latviju “tiks izdarīts zināms spiediens”, jo “mūsu ieinteresētība Baltijā ir visai liela”. Konkretizējot šo priekšlikumu, I.Zotovs ierosināja mēģināt “izdarīt atklātu politisku spiedienu (..), noslēgt savstarpējās ekonomiskās un militārās palīdzības paktu”. Tā mērķis esot izskaust Latvijā jebkādu propagandu pret PSRS, nostiprināt plašus kultūras sakarus un nodrošināt padomju preses un literatūras ienākšanu

⁴⁸⁸ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1083.l., 5.lp.

⁴⁸⁹ Latvijas okupācija un aneksija, 87.–88.lpp.

kaimiņvalstī. Krievu diplomāts prognozēja, ka Latvija nepieņems šos "vēlējumus", tur plašāk atraisīsies opozicionārie spēki, kas nevarēs neietekmēt valdības ārpolitisko līniju līdz pat tās aizstāšanu ar jaunu kabinetu, "kas spēs pieņemt mūsu viedokli". Tiktāl I.Zotova biklais viedoklis, kas pat vēl neieņemās par iespējamu padomju karaspēka izvietošanu Latvijā. Kremlim šajos jautājumos bija nesalīdzināmi cietāks vārds.

Realizējot Molotova-Ribentropa paktu, Padomju Savienība jau mēnesi pēc tā parakstīšanas – 28. septembrī – piepieda Igauniju parakstīt tā dēvēto savstarpējās palīdzības līgumu. Bija pagājušas tikai divas dienas, kad padomju valdība izraudzījās Latviju kā nākamo upura jēru savu it kā drošības interešu altārim. 30. septembra naktī V.Molotovs izsauca pie sevis F.Kociņu un izteica izbrīnu par to, ka Latvijas valdība izliekoties, it kā nekas nebūtu mainījies pēdējā mēnesī. Noticis esot daudz, starp citu – neesot vairs Polijas. Igaunija jauno politisko stāvokli esot sapratusi un parakstījusi ar Padomju Savienību līgumu. Viņš cerot, ka Latvijas valdība darišot to pašu, un tādēļ vistuvākajā nākotnē gaidot Maskavā Latvijas valdības pārstāvi, kas būtu pilnvarots parakstīt šo dokumentu.

Jau 1. oktobra vakarā notika Ministru kabineta sēde⁴⁹⁰, kurā K.Ulmanis informēja valdības locekļus, ka steidzamības kārtā jāizlemj jautājums par delegātu sūtīšanu uz Maskavu. V.Munters ziņoja par savām sarunām ar F.Kociņu šajā sakarā. Uz Maskavu esot jābrauc tādēļ, ka PSRS noslēgusi līgumus ar Vāciju un Igauniju. Kabinets nolēma, ka uz turieni 2. oktobrī jāodas ārlietu ministram. Debatēs par vi-

ņa uzdevumiem esot izskanējusi "vienprātīga vēlēšanās sargāt valstī mieru un visiem iespējamām līdzekļiem aizstāvēt latviešu tautas un valsts intereses".

2. oktobrī ar kārtējo satiksmes lidmašīnu uz Maskavu devās V.Munters (pat nesazinājies ar Lietuvu!), viņa resora līguma departamenta direktors A.Kampe, I.Zotovs un padomju tirdzniecības pārstāvis Rīgā V.Terentjevs. Jau tās pašas dienas vakarā sākās sarunas, kurās bez V.Muntera no Latvijas puses piedalījās tikai F.Kociņš, turpretim pretējo pusi pārstāvēja visa "smagā artilērija" – J.Staļins, V.Molotovs, V.Potjomkins, kā arī I.Zotovs.

Diskusija bija virzīta uz vieniem – Latvijas – vārtiem. Pirmo vijoli, protams, spēlēja Kremļa saimnieks. Kā liecina V.Muntera pēc sarunām izdarītās piezīmes, kuras viņš vakaros diktēja stenogrāfistei Latvijas sūtniecībā, Staļina un viņa komandas apetīte bija neizmērojama. Lūk, ko, cita starpā, teica (Muntera atreferējumā) krievu delegācijas vadītājs:

"...Mums ir vajadzīgas neaizsalstošas jūras bāzes... Tas, kas noteikts 1920. gadā, nevar palikt uz mūžīgiem laikiem. Jau Pēteris Lielais rūpējās par izeju pie jūras. Mēs tagad esam bez izejas, bet tādā stāvoklī palikt nevaram."

"...Es jums saku atklāti: iespaidu sfēru sadalījums ir noticis."

"...Varētu paņemt no jums teritoriju ar krievu mazākumtautību, bet mēs šo jautājumu nepaceļam."

"...Pēc šā līguma noslēgšanas katrs zinās, ka šeit (Latvijā – *R.T.*) ir divi saimnieki – latvieši un krievi."

"...Jūs domājat, ka mēs jūs gribam sagrābt. Mēs varētu to tagad darīt, bet

⁴⁹⁰ Latvijas okupācija un aneksija, 114.lpp.

mēs to nedarām, lai gan Rīga ir pret-padomju aģitācijas centrs.” Utt., u.t.jpr.

V.Munters, cik vien bija viņa spēkos, aizstāvēja Latvijas intereses. Viņš oponenta, iebilda, precizēja, operēja ar skaitļiem, pat kaulējās... Ministrs nebaidījās deklarēt, ka Latvijas tautas acīs “līgums tiks iztulkots kā tāds, kurš rada kaut ko līdzīgu protektorātam (un viņam bija taisnība! – *R.T.*). V.Munters panāca, ka daži līgumprojekta un tā konfidencialā protokola punkti tika mikstināti vai mainīti.

Pirms šie dokumenti vēl nebija parakstīti, K.Ulmanis 3. oktobrī uzaicināja uz Rīgas pili Vācijas sūtni H. fon Koci cerībā iegūt no viņa kaut kādu informāciju par Berlīnes pozīciju pret Maskavas prasībām Latvijai. Pēc šīs sarunas diktatoram kļuva skaidrs, ka no Vācijas nekāds atbalsts nav sagaidāms. Tāpēc viņš ķērās pie spalvas un uzrakstīja lēmuma projektu tajā pašā dienā sasaukamajai Ministru kabineta ārkārtējai sēdei.

Valdības locekļi sapulcējās vēlu vakarā – 21.33. K.Ulmanis sīki ziņoja par sarunu gaitu Maskavā.

Viņš, kā liecina trimdā uzrakstītās piezīmes⁴⁹¹, esot teicis, ka Munters rekomendē līguma parakstīšanu un pats arī atbalstot šādu priekšlikumu. Tādās pašās domās bijis kara ministrs Balodis. Pēc tam runājuši visi pārējie valdības locekļi. Vienīgi iekšlietu ministram Veidniekam bijušas šaubas un bažas, pirms pievienoties citu valdības locekļu viedoklim. K. Ulmanis tālāk raksta: “Viņš norādīja uz to, ka padomju karaspēka klātbūtne Latvijas teritorijā novedīs pie komunistiskās aģitācijas pastiprināšanās un komunistu mācību izplatīšanās iedzīvotāju vidū. Viņš iz-

teica savas bažas par patstāvīgas Latvijas nākotni, tādēļ — vai nebūtu labāk atsacīties no līguma parakstīšanas? Viņam tika norādīts, ka atteikšanās parakstīt līgumu varētu nozīmēt bruņotu konflikta sākumu ar PSRS (Somijas gadījumā tā notika — *R.T.*) un ka vajag ņemt vērā tāda konflikta sekas un iznākumu pastāvošajos apstākļos, un ka, no otras puses, līgums pēc sava satura neattaisno viņa bažas attiecībā uz komunistisko aģitāciju un Latvijas patstāvību.” Ulmanis esot paskaidrojis Veidniekam, ka uz visu valdību gulstas “smaga atbildības nasta” par līguma parakstīšanu, bet, “ņemot vērā tos labumus un atvieglojumus, kurus mums dod līgums”(!?—*R.T.*), to varēs akceptēt. Tad lēmums esot pieņemts vienbalsīgi.

Tajā⁴⁹² bija sacīts:

“1) izteikt ārlietu ministra Muntera līdz šim Maskavā vestām sarunām, kam pamatā Igaunijas — PSRS savstarpējas palīdzības līgums, savu piekrišanu;

2) uzdot ārlietu ministram pielikt visas pūles, lai panāktu uzlabojumus igauņu— krievu līguma tekstā, cenšoties, ja vien iespējams, iegūt visizdevīgākos noteikumus PSRS līgumam ar Latviju;

3) pilnvarot ārlietu ministru V. Munteru parakstīt Savstarpējās palīdzības līgumu starp Latviju un PSRS.”

Apspriede Maskavā ar padomju valstsvīriem un diplomātiem turpinājās 4. oktobrī. F. Kociņš, cik spēja, palīdzēja savam šefam, taču pārspēks bija otrā pusē. V. Munters savās atmiņās vēlāk rakstīja: “Naktī uz 5. oktobri — Latvijas un Padomju Savienības līguma parakstīšanas dienu — mēs divatā ilgi sēdējām sūtņa Kociņa kabinetā mūsu sūt-

⁴⁹¹ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā, 296.–297.lpp.

⁴⁹² Latvijas okupācija un aneksija, 115.–116.lpp.

niecībā Maskavā un spriedām, vai mēs varam ieteikt savai valdībai parakstīt tekstu, ko bijām izstrādājuši sarunās ar Staļinu, Molotovu un Potjomkinu. Mēs sapratām, ka tas ir pagrieziena punkts Latvijas vēsturē, bet mēs arī sapratām, ka tikai tā var saglabāt latviešu tautu, nodrošināt tai mieru, nepieļaut, lai to aprītu Vācija.”⁴⁹³ E. Andersona komentārs: “Tā kā Munters šo fragmentu publicējis Padomju Savienībā (avīzē “Izvestija” un “Dzimtenes Balsī” — *R.T.*), viņam bija jāpiemin Vācijas draudi, kas naktī uz 5. oktobri vēl neeksistēja. Šajā naktī latviešu delegācija Maskavā nolēma pieņemt kompromisa projektu un ieteikt to Latvijas valdībai ratificēšanai.”⁴⁹⁴

Komunikē par Latvijas un PSRS sarunām bija teikts: “Sarunā, kas par Latvijas un Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanu notika starp Latvijas ārlietu ministru V. Munteru un Tautas komisāru padomes priekšsēdētāju, ārlietu komisāru V.M. Molotovu, klātesot J.V. Staļinam un Latvijas sūtnim F. Kociņam, abas puses konstatējušas savu vienprātīgo uzskatu, ka savstarpējās palīdzības pakta sekmīgas realizēšanas interesēs nepieciešams faktors ir savstarpējā uzticība, kas nodibinājusies pastāvošo draudzīgo attiecību izveidošanās ilgajos gados abu valstu starpā.”⁴⁹⁵

V. Munters jau 6. oktobra vakarā informēja K. Ulmani par līgumu, bet nākamajā dienā valdību, kuras sēdē piedalījās arī F. Kociņš un armijas komandieris ģen. K. Berķis. Ministru kabinets nolēma piekrist līguma tālākai virzīšanai uz ratifikāciju, kas paredzama vie-

nā no tuvākajām kabineta sēdēm. Tas tika izdarīts zibensātrumā 10. oktobrī.

V. Muntera un V. Molotova 1939. gada 5. oktobrī parakstītajā savstarpējās palīdzības paktā starp Latviju un PSRS⁴⁹⁶ bija seši panti. Abas līdzējas puses apņēmas sniegt viena otrai visādu palīdzību, ieskaitot arī militāru, gadījumā, ja notiktu tiešs uzbrukums vai rastos uzbrukuma draudi no jebkuras Eiropas lielvalsts puses līdzēju pušu jūras robežām Baltijas jūrā vai viņu sauszemes robežām caur Igaunijas vai Lietuvas Republikas teritoriju, kā arī pakta III pantā minētajām bāzēm (I pants). Padomju Savienība apņēmas sniegt Latvijas armijai uz izdevīgiem noteikumiem palīdzību ar apbruņojumu un citiem kara materiāliem (II p.). Latvijas Republika nolūkā nodrošināt Padomju Savienības drošību un savas pašas neatkarības nodrošināšanai piešķīra tai tiesību turēt Liepājā un Ventpilī kara flotes bāzes un dažus aerodromus uz nomas pamata par salīgstamu cenu. Noteiktās vietas bāzēm un aerodromiem bija ierādāmas un to robežas nosakāmas uz savstarpējās vienošanās pamata. Irbes jūras šauruma apsardzības nolūkā Padomju Savienībai piešķīra tiesību uz tiem pašiem noteikumiem ierīkot krasta artilērijas bāzi jūrmalā starp Ventpili un Pitrugu. Flotes bāzu aerodromu un krasta artilērijas bāzes aizsardzības nolūkos Padomju Savienībai bija tiesības turēt šīm bāzēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos uz sava rēķina stingri ierobežotu padomju bruņoto sauszemes un gaisa spēka daudzumu, kura maksimālais skaitliskais sastāvs nosakāms ar atsevišķu vienošanos (III p.). Abas līdzējas puses ap-

⁴⁹³ Munters V. Pārdomas, 19.lpp.

⁴⁹⁴ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 224.lpp.

⁴⁹⁵ Latvijas okupācija un aneksija, 120.–121.lpp.

⁴⁹⁶ Turpat, 118.–119.lpp.

ņēmās nenoslēgt nekādas savienības un nepiedalīties nekādās koalīcijās, kas vērstas pret vienu no līdzējām pusēm (IV p.). Šī pakta realizēšana nekādā ziņā nedrīkstēja aizskart līdzēja pušu suverēnās tiesības, starp citu “*viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību*” (izcēlums mans — *R.T.*). Bāzēm un aerodromiem ierādāmie iecirkņi palika Latvijas Republikas teritorijā (V p.).

Šis pakts stātos spēkā ar ratifikācijas dokumentu apmaiņu, ko izdarītu Rīgā sešu dienu laikā no pakta parakstīšanas dienas. Pakts būtu spēkā 10 gadus, turklāt gadījumā, ja viena no līdzējām pusēm neatzītu par vajadzīgu uzteikt šo paktu vienu gadu pirms termiņa notecēšanas, tas automātiski paliktu spēkā uz turpmākiem 10 gadiem (VI pants).

Pakta konfidenciālais protokols⁴⁹⁷, kuru abu valstu ārlietu ministri parakstīja vienlaicīgi ar pamatdokumentu, sastāvēja no četriem pantiem. To vidū svarīgākais bija pirmais, kas nosacīja, ka Padomju Savienībai ir tiesības notiekošā kara laikā (lai cik dīvai ni tas arī neizliktos, runāja pretim paktā noteiktajiem 10 gadiem! — *R.T.*) turēt Latvijā vietās, kas ierādītas bāzēm un aerodromiem, padomju sauszemes un gaisa bruņoto spēku garnizonus, kopskaitā līdz 25 tūkstoš cilvēkiem. Protokola otrais pants paredzēja, ka paktā noteiktā palīdzība jāsniedz tad, kad otra puse izsaka vēlēšanos, turklāt ar abpusēju piekrišanu. Puse, kurai jāsniedz palīdzība, kad izceļas karš starp otro un trešo valsti, var palikt neitrāla. Lai novērotu pakta īstenošanu un risinātu šajā sakarā radušos jautājumus, trešais pants noteica, ka uz

paritātes pamata tiek izveidota jaukta komisija. Rodoties nesaskaņām bāzu un aerodromu vietu un robežu noteikšanā, kā arī jauktās paritātes komisijas darbā strīdīgos jautājumus paredzēja izšķirt diplomātiskā ceļā vai tiešās sarunās starp valdībām.

K.Ulmanis, V.Munters, K.Veidnieks un citi valdības locekļi, kā arī autoritārā prese runās un rakstos pēc melnā 5. oktobra uzsvēra, ka Latvija šo līgumu slēgusi no brīva prāta saskaņā ar valsts ārlietu principu — pasargāt savu zemi no kara. Ne sarunu veids, ne pakta teksts neliecinot, ka Maskavai būtu nodoms uzkundzēties. Tāda pati bija Igaunijas un Lietuvas nostāja pret šiem aktiem — neviena no izjukušās Baltijas antantes valstīm neuzdrošinājās teikt, ka savstarpējie “palīdzības līgumi” nav slēgti brīvprātīgi, bet uzspiesti, lietojot varas draudus.

Tā kā Latvijai vairs nebija Saeimas, kas vienīgā būtu bijusi tiesīga legītimēt Maskavā notikušo, K.Ulmanis 12. oktobrī sasauca valsts politiskās, saimnieciskās un akadēmiskās elites sanāksmi, kur pats teica plašu runu, kuru “Brīvā Zeme” nākamajā dienā nodēvēja par vēstījumu tautai⁴⁹⁸. Diezin vai ir liela vajadzība pārstāstīt šīs uzstāšanās saturu, bet vienu vietu tomēr nevar necitēt, proti: “Šis pakts ar lielo kaimiņu, kas slēgts abpusējas uzticības, uzticēšanās un labas ticības garā, nes mums drošību, kā arī kara draudu attālināšanu vai pat novēršanu. Vēl vairāk, tas pavairo arī Padomju Savienības drošību, un tas pats zīmējas uz mūsu kaimiņiem ziemeļos un dienvidos, Igauniju un Lietuvu. Pie tam Padomju Savienības labo ticību un patiesu gribu sadarboties pierāda Padomju

⁴⁹⁷ Latvijas okupācija un aneksija, 120.lpp.

⁴⁹⁸ Turpat, 136.-143.lpp.

Savienības gatavība Viļņu atdot atpakaļ Lietuvai. Bez tam reizē ar līgumu atklātībai sniegtā oficiālā paziņojumā ir uzsvērts, ka Padomju Savienības un Latvijas valsts sistēmu izšķirība nav bijusi un nav šķērslis auglīgai sadarbībai abu valstu starpā. Tāpēc arī abas valstis līgumā ir apliecinājušas apņēmību neskart otrās valsts iekārtu un sadzīves normas, atstājot līdz ar to neskartu mūsu iekšējo un ārējo politiku.” Šie vārdi bija vēlamā pieņemšana par patiesību. Bet vai Ulmanis varēja runāt otrādi? Protams, ka nē.

To varēja darīt tikai neoficiāli. Kā, piemēram, M.Skujenieks, kas 1939. gada novembrī rakstīja V.Salnajam: “Sarunas un līgumi ar Krieviju notika sasteigtā kārtībā. Varbūt tie bija nepieciešami, bet nepanesama ir servilitāte, ar kuru tas notika, un riebiga pakalpība, ar kuru to izved. Paši krievi atstāj ļoti, ļoti sliktu iespaidu.”⁴⁹⁹

Atklāti runāja un rakstīja ārzemēs. Par to Latvijas sūtņi informēja Ārlietu ministriju. A. Bīlmanis no Vašingtonas 1939. gada 10. oktobrī ziņoja V.Munteram⁵⁰⁰, ka 5. oktobra līguma noslēgšanu ASV valsts departaments uzņēmis “itin mierīgi”. Taču prese cenšas attēlot šo notikumu tā, it kā Latvija un Igaunija būtu nonākušas protektorātu stāvoklī (un pareizi! – *R.T.*). Amerikāņu ārlietu resorā ar lielu interesi noklausījās A. Bīlmaņa paziņojumu, ka pēc Latvijas valdības uzskata nav iemeslu apšaubīt krievu solījumus un ka valstī visi mierīgi turpina savu darbu. Valsts departamenta vadošie darbinieki ieteikuši Latvijai būt uzmanīgai, lai kādi valsts ierēdņi vai citas atbildīgas

personas kaut arī draudzīgās sarunās kritizētu līgumu vai celtu aizdomas pret tā slēdzēju otro pusi. Krieviem esot visur ausis, un nevajagot dot tiem iespēju pārnest, ka Latvija vienošanos nepilda, kritizē vai pat mēģina lauzt. Amerikāņi izteikuši cerību, ka Latvijas grūtākais pārbaudījums jau izturēts. Taču diezgan lielas grūtības sagaidāmas, lai nokārtotu līguma realizēšanu, bet arī tās ir pārvaramas.

Līdzīga situācija informācijas un vērtējuma ziņā bija Francijā. O.Grosvalds 1939. gada 13. oktobrī rakstīja V. Munteram⁵⁰¹, ka franču prese apgalvo: Baltijas valstis ir viegli padevušās un parakstījušās īstus protektorātu un vassalitātes līgumus, nemēģinot nemaz aizstāvēties. Turpretim somi esot tauta, kura ir lepna uz savu brīvību un ir gatava līdz pēdējai iespējai cīnīties par savu neatkarību. Franču prese konstatē grūti atvairāmu un spēcīgu Krievijas ekspansiju, turklāt Baltijas valstis tiek uzskatītas par nelaimīgiem upuriem.

Sūtņis atzīmēja, ka sarunās ar nopietniem Parīzes politiskiem darbiniekiem viņš turpretim saņem pavisam citādus iespaidus, jo ir darījis visu iespējamo, lai sniegtu šim aprindām objektīvu un plašu informāciju. Lielākā daļa sarunu biedru atzīst, ka Latvijai bija jāpiešķir zināmas koncesijas, bet tiek izteiktas bažas par to, cik tālu ies krievu prasības, kad stāsies pie līguma realizēšanas. Pieņem, ka tad var pat iestāties situācija, kad Baltijas valstīm būs jāķeras pie ieročiem.

Un beidzot Lielbritānija. K. Zariņš 10. oktobrī informēja V. Munteru, ka

⁴⁹⁹ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 229.lpp. Iekšlietu ministrs K.Veidnieks (K.Veitmanis), kas sākumā bija pret līgumu, 25.oktobrī aizrunājās tik tālu, ka ar šo paktu “lielākas garantijas mūsu nacionālās valsts patstāvībai un neatkarībai vispār nav iedomājamas” (Latvijas okupācija un aneksija, 158.lpp).

⁵⁰⁰ Latvijas okupācija un aneksija, 128.–130.lpp.

⁵⁰¹ Turpat, 144.–148.lpp.

tajā dienā viņu pieņēmis britu ārlietu ministrs lords E. Halifakss, kas atzinis, ka citādi rīkoties Latvija neesot varējusi, ka ir darīts gudri un prātīgi, izvairoties no asinsizliešanas. Viņš vaicājis sūtnim, bet vai Krievija pildīšot līgumu. K. Zariņš atbildējis, ka galvot un roku uz sirds likt, to nevarot, taču jādōmā, ka darīs to. Lai gan tonis visumā Latvijai labvēlīgs, "preses kungi", sūtnis 20. oktobrī rakstīja ministram, "ieņēmuši galvā ieskatu, ka mūsu ārpolitika tagad zaudējusi savu neatkarību un tai būšot jāpiemērojas stiprajam kaimiņam". K. Zariņš, cik vien bijusi izdevība būt kopā ar žurnālistiem, mēģinājis šo uzskatu kļiedēt, teikdams, ka Latvijas ārpolitika paliks tāda pati, kāda bijusi, "ieturot stingri neitrālu nostāju pret visiem citu valstu konfliktiem un ideoloģiju cīņām".⁵⁰²

Neklusēja arī Latvijas ārpolitiskās vadības frondists M. Valters. Viņš 1940. gada 15. janvārī informēja V. Munteru⁵⁰³, ka Beļģijas sabiedriskā doma uzskata, ka Padomju Savienības līgumi ar Latviju, Lietuvu un Igauniju ierobežo šo valstu suverenitāti. Preses spriedumi dažbrīd ir vēl noteiktāki. Tie bieži runā par vasalitāti, kas radusies pie Baltijas jūras. Minētie līgumi esot izbeiguši šo valstu suverenitāti. Kāda avīze raksta, ka 5. oktobra pakts novedīšot Latviju pie pilnīgas atkarības no Maskavas. Lielinieki pievienos Latviju Padomju Savienībai ekonomiski un sociāli, tiklīdz tas Maskavai izrādīsies par vēlamu. Liepāja un Ventspils jau faktiski ir krievu ostas. Lielais milzenis aprijis Latviju, Lietuvu un Igauniju. Varot teikt, ka Baltijas valstis ir inkorporētas padom-

ju republiku mozaikā un praktiski beigušas būt patstāvīgas.

Sūtnis atzīmēja, ka līdzīgi spriedumi izteikti arī beļģu saimnieciskajā presē. Latvija, Lietuva un Igaunija tikušas apšorbētas viena pēc otras. Bieži saka, ka šīs valstis padevušās krievu sarkanajam caram. Tās neesot nekas vairāk kā padomju protektorāti un varot tikai vēl gaidīt brīdi, kad viņas tiks pilnīgi anektētas. Tas atkarāšoties vienīgi no Staļina gribas. Pilsoniskajām latviešu valdībām nebūšot spēka pretoties Maskavai, jo krievu karaspēks, kas jau atrodas tur, ir lielāks nekā mazo republiku armijas.

Daži spriedumi, norādīja M. Valters, tomēr nav tik asi. Tie uzskata, ka līgumi atstāj zināmas cerības. Lielās koncesijas, kuras Padomju Savienība ieguvusi Latvijā, Igaunijā un Lietuvā, varbūt atļausot Baltijas valstīm saglābt mieru un zināmu relatīvu neatkarību, Latvijā sakot, ka tai nekad nebūtu izdevies tā turēties kā Somijai.

Sūtnis Briselē atgriezās pie šiem jautājumiem 1940. gada 19. martā ziņojumā Ārlietu ministrijas rietumu nodaļas vadītājam V. Kalniņam.⁵⁰⁴ Viņš atzīmēja, ka beļģu puse raksta daudz par Latviju, Lietuvu un Igauniju ne sensāciju dēļ, bet tāpēc, ka Beļģija ir dziļi norūpējusies par šo valstu likteni, jo tur ierīkotas krievu militārās bāzes. Viņu žurnālistu komentāri ir viscaur baltiešiem labvēlīgi. Tie necenšas vainu uzvelt Baltijas valstīm, bet vienīgi Vācijai un Padomju Savienībai. Beļģu puse vēlas tikai vienu — lai valstis, kas savā suverenitātē cietušas, atgūtu to pilnīgi no jauna. Daļa viņu izdevumu notikumus Baltijas reģionā vērtē se-

⁵⁰² Latvijas okupācija un aneksija, 131.-133., 153.-154.lpp.

⁵⁰³ Turpat, 204.-206.lpp.

⁵⁰⁴ Turpat, 255.-257.lpp.

višķi pesimistiski un paredz, ka svešas valsts "varas apstākļu nodibināšanās otrā valstī varētu ātri attīstīties tālāk ar visām konsekvencēm, kas tādos gadījumos vēsturiski novērotas". M.Valters bija pārliecināts, ka argumenti, kas līdz šim bija parādījušies Latvijas presē par labu svešas valsts militārām bāzēm, "nav diemžēl tādi, kurus varētu nopietni celt priekšā [Beļģijā]".

5. oktobra pakta žņaugos

Drīz pēc pazemojošo līgumu parakstīšanas 1939. gada 7. un 8. decembrī Tallinā notika Baltijas valstu ārlietu ministru desmitā konference. Par tās norisi Latvijas ārlietu resora Baltijas nodaļas vadītājs V.Māsēns 19. decembra vēstulē informēja sūtņus.⁵⁰⁵ Konference noritēja draudzīgā garā un apsprieda visus svarīgākos kopējos politiskos un saimnieciskos jautājumus. Ministri veltīja daudz uzmanības jaunajām attiecībām ar Padomju Savienību, galveno vērību pievēršot praktiskiem jautājumiem, kādi rodas sakarā ar krievu karpēka atrašanos Baltijas valstīs. Problēmas visumā kārtojoties apmierinoši, bet "nav jāizlaiž no acīm tas apstāklis, ka te ir darīšana ar svešu ķermeni mūsu zemēs, ar cilvēkiem, kuriem citāda pieeja pie lietām un kas pieraduši pie citādas kārtības". Igaunijas ārlietu ministrs prof. A.Pīps šajā pašā sakarā esot attīstījis teoriju, ka savstarpējās palīdzības pakti nekavējot Baltijas valstīm pildīt to neitralitātes likumus. Igaunijas stingrā neitrālā stāja neesot mainījusies arī sakarā ar Padomju Savienības un Somijas konfliktu.

Tallinā pārrunāts arī jautājums par Baltijas valstu attiecībām ar Tautu Sa-

vienību. Nolēma tās pilnsapulcēs "turēties stingri kopā". Tas pirmo reizi notika neilgi pēc desmitās konferences, kad Latvijas delegāts J.Feldmanis visu triju val-

Valdemars Māsēns

stū vārdā Ženēvā deklarēja, ka tās aturēsies no balsošanas par rezolūciju Somijas iesnieguma lietā (lūdzot apturēt PSRS agresiju pret somu tautu — *R.T.*).

Saimnieciskā komisija sarunu rezultātā izstrādāja īpašu dokumentu, kurā bija paredzēts, pirmkārt, koordinēt trīs valstu rīcību jautājumos, kas izriet no saimnieciskā kara, un, otrkārt, uzaicināt kompetentas iestādes (V.Māsēns tās nenosauca — *R.T.*) sniegt savstarpēju atbalstu triju valstu apgādes nodrošināšanai ar jēlvielām un patēriņa produktiem. Tāpat bija domāta savstarpēja preču apmaiņa un kopējas nepieciešamo preču iegādes ārzemēs veicināšana.

V.Munters un A.Pīps vēl apspriedušies par Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienības līguma pastāvēšanu un nozīmi. Tas nav vērstis ne pret Vāciju, ne pret Padomju Savienību, ir spēkā, un militārā sadarbība turpināšoties. Kas attiecas uz līdzīgas vienošanās noslēgšanu ar Lietuvu, tad tai neesot vajadzīgo apstākļu (acīmredzot tāpēc, ka PSRS šajā laikā atdeva tai Viļņu — *R.T.*), un tamdēļ militārie kontakti ar dienvidu kaimiņu būšot jāturpina bez līguma.

Taisnība ir K.Ulmanim, kas 1941.

⁵⁰⁵ Latvijas okupācija un aneksija, 181.–186.lpp.

gada 10. jūlijā cietumā Vorošilovskā tapušajā liecībā godīgi rakstīja: “Nekādas rīkojumus par Baltijas antantes pārvēršanu militārā savienībā un par militāru plānu izstrādāšanu pret PSRS es nedevenu ne Munteram, ne arī kādam citam. Tāpat arī man nebija nekādas informācijas par to, ka šādi plāni tiktu izstrādāti pēc kāda diktāta un tādā gadījumā pēc kāda tieši.”

Viņš atzīmēja, ka triju ārlietu ministru apspriedes turpinājās arī pēc savstarpējās palīdzības līgumu noslēgšanas. “Munters man ziņoja, ka apspriedēs tikusi apspriesti arī jautājumi par līguma ar PSRS realizēšanas gaitu. Nekādu informāciju par to, ka Baltijas antante pārvēršas militārā savienībā un ka tiek izstrādāti pret PSRS vērsti plāni, es no Muntera nesaņēmu.”⁵⁰⁶

Latvijas ārpolitikas redzējumu, Otrajam pasaules karam turpinoties, K.Ulmanis izklāstīja 1940. gada 10. februāra radorunā⁵⁰⁷ un V.Munters priekšlasījumā LU Lielajā aulā 12. februārī.⁵⁰⁸ Pirmā no tām bija, moderni runājot, pragmatiska, kurā “zemes saimnieks” pamācīja savus pavalstniekus, kas darāms kara gadījumā. Ja tas sāktos, “no katras lauku mājas vienam vīra cilvēkam būs jāuzvelk uniforma”. Bet ar to vien nepietiks. Jāsāk gādāt un jā rūpējas “vismaz par diviem krekliem (..), diviem dvieļiem un arī pāris labiem zābakiem, zeķēm vai autiem”. Runātājs paskaidroja, ka tas attiecas ne tikai uz lauku saimniecībām, bet arī uz pilsētām un viņš tā neteiktu, “ja tā nebūtu svarīga lieta”. Var solidarizēties ar kādreizējo sabiedrisko lietu ministru A.Bērziņu, ka politiska nozīme šai runai nebija.

V.Munters kā jau ministrs, turklāt vēl augstskolā, runāja gari un plaši, pretendējot gandrīz vai uz teorētiskiem vispārinājumiem. Viņa kritikas smaile bija vēsta pret diviem galvenajiem ārzemju preses (latviešu prese jau to nebija tiesīga darīt!) apgalvojumiem: Latvijai draud sovjetizācija, un tā jau faktiski ir neatkarību zaudējušs protektorāts. V.Munters kvalificēja Latvijas attiecības ar PSRS diezgan neparasti – par “ļoti apmierinošām”. Tulko, kā gribi!

Mēnesi pēc K.Ulmaņa un V.Muntera deklarācijām – no 1940. gada 14. līdz 16. martam Rīgā notika Baltijas valstu ārlietu ministru vienpadsmitā konference.⁵⁰⁹ Tā konstatēja, ka visās trijās zemēs ir apmēram vienāds stāvoklis kā attiecībā uz krievu garnizoniem, tā saimnieciskām grūtībām. Ministri pamatoti atzina uzlabošanas Baltijas valstu savstarpējā sadarbībā un izteica pārliecību, ka tikpat cieši jākontaktējas attieksmēs ar Padomju Savienību. Viņi nolēma palikt stingri neitrāli starptautiskajos konfliktos.

Kas attiecas uz saimnieciskajām attiecībām, konferencē izskanēja vienprātīga vēlēšanās panākt ciešāku sadarbību ekonomikā un lielāku preču apmaiņu, kā arī rūpniecības produkcijas ražošanas saskaņošanu. Latvija, piemēram, bija jau nopirkusi no Igaunijas 100 tūkstoš tonnas degakmeņa.

Tallinas sasaukšanas komunikē bija sacīts: “Pārbaudījuši triju valstu sadarbības rezultātus kopš pēdējās ārlietu ministru konferences, kas notika Tallinā pagājušā gada decembrī, trīs ārlietu ministri ar gandarījumu

⁵⁰⁶ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā, 387.lpp.

⁵⁰⁷ Brīvā Zeme, 1940., 12.febr.

⁵⁰⁸ Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1940, 1.nr., 5.–28.lpp.

⁵⁰⁹ Valdības Vēstnesis, 1940, 18. marts; Latvijas okupācija un aneksija, 260.–261.lpp.

konstatējuši, ka šī sadarbība turpinājusies pilnīgā saskaņā, 1934. gada 12. septembra saprašanās un sadarbības līguma garā un saskaņā ar tajā izteiktiem principiem, un atzīmējuši reālus sasniegumus visās viņu savstarpējo attiecību nozarēs. Tāpat trīs ministri vienprātīgi atzīst, ka šī sadarbība pilnīgi attaisnojusies arī starptautiskā plāksnē.”

Nākamo – 12. – Baltijas valstu ārlietu ministru konferenci nolēma rīkot 1940. gada septembrī Kauņā. Okupantiem tāda nebija vajadzīga...

Īsi pirms pēdējās konferences iznāca igauņu, latviešu un lietuviešu Sadarbības biroja oficioza žurnāla “Revue Baltique” pirmais numurs angļu, vācu un franču valodā (2. burtnīca nāca klajā jūnijā, bet to vairs neizdevās izplatīt). Rīgas avīze “Segodņa” par šo izdevumu 1. martā rakstīja: “Žurnāls sev izvirza divus uzdevumus – nodibināt sakarus starp Baltijas tautām nolūkā veicināt vienotas sabiedriskās domas izveidošanu un padarīt šo sabiedrisko domu par pieejamu plašām aprindām ārzemēs.” To bija paredzēts laist klajā trīs reizes gadā. “Revue Baltique” autoru vidū bija ievērojami Baltijas valstu politiķi, diplomāti, zinātnieki un žurnālisti. Viņi nepauda kara un pretpadomju idejas, kā to vēlāk apgalvoja Maskava, bet popularizēja pacifismu, pasvītrotot baltiešu cenšanos izvairīties no ieraušanas militāros konfliktos.

Ārkārtējās pilnvaras

K.Ulmaņa Ministru kabinets, naivī ticot savai pasludinātajai absolūtajai neitralitātei, atšķirībā no Polijas un

vairākām citām Rietumeiropas valstīm, kuras, karam sākoties, izveidoja valdības emigrācijā, par tādu iespējamu soli nedomāja ne pirms, ne pēc bāzu līguma noslēgšanas. Vienīgais, ko kabinets izdarīja, un arī tad, kad ūdens jau smēlās mutē, bija ārkārtēju pilnvaru izsniegšana K.Zariņam Londonā.

Sūtis atceras,⁵¹⁰ ka 1940. gada februāra sākumā viņš negaidot saņēmis no savas valdības aicinājumu steidzami ierasties Rīgā. K.Zariņš to izdarījis, braucot cauri Beļģijai un kara pārņemtajai nedrošajai Vācijai. Uz Rīgu izsauca arī sūtņi Berlīnē E.Krieviņu, lai iegūtu pēc iespējas precīzu informāciju par kara norisi abās pusēs. K.Zariņu pieņēma arī K.Ulmanis. Pēdējais bija vēlējis iegūt pārbaudītas ziņas par “pašreizējiem politiskiem apstākļiem un vispārīgo kara noskaņojumu Anglijā”. Turklāt tieši viņam bija domātas ārkārtējās pilnvaras.

V.Munters atminas,⁵¹¹ ka viņš jau 1939. gada rudenī sakarā ar sarežģīto starptautisko stāvokli izteicis K.Ulmanim priekšlikumu kontaktu nodrošināšanai ar Latvijas diplomātikajiem pārstāvjiem Anglijā un ASV piešķirt viņiem zināmu rīcības brīvību un pārskaitīt vajadzīgos līdzekļus gadu uz priekšu. Prezidents principā piekritis šādam ierosinājumam, bet uzskatījis, ka vēl mazliet jāpagaida, kā arī gribējis apspriesties ar pārējiem valdības locekļiem.

Kāpēc par pilnvaru galveno turētāju izvēlējās K.Zariņu? V.Munters uz šo jautājumu atbild: “Te spēlēja lomu gan politiski, gan personīgas dabas apsvērumi. Anglija toreiz bija Vācijas pretinieku vadošais spēks, draudzīga lielvalsts, ar to mums bija ārkārtīgi svarī-

⁵¹⁰ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 224.–228.lpp.

⁵¹¹ Munters V. Pārdomas, 40.–43.lpp.

gi saimnieciski sakari, un tās politiskā līnija mums arvien iedvesa uzticību. Bez tam sūtnim Zariņam bija labs stāvoklis Londonā, un mani personīgi ar viņu saistīja ilggadīgas draudzības attiecības no tiem laikiem, kad viņš organizēja Latvijas valsts prezidenta un Zviedrijas karaļa savstarpējos apciemojumus. Lai gan ir K.Ulmanim, ir J.Balodim, ir H.Apsītim (tieslietu ministram – *R.T.*) bija zināmi iebildumi pret K.Zariņu, viņi tomēr piekrita maniem argumentiem. Mans projekts tika nodots tieslietu ministram galīgai noformulēšanai.”

K.Zariņam pēc atgriešanās Londonā bija saruna ar Anglijas Ārlietu ministrijas ziemeļu departamenta direktoru L.Koljēru, kas interesējies par noskaņojumu Latvijā. Sūtnis, ziņojot V.Munteram par šo tikšanos, raksta, ka viņš atbildējis – nevarot ne par ko žēloties. Latvijas austrumu kaimiņš 5. oktobra līgumu līdz šim izpildot kārtīgi, un neesot pazīmju, kas dotu pamatu kādām bažām. Baumas, ka Padomju Savienībai būšot vēl kādas tālākas prasības, esot pilnīgi bez pamata. Latviešu sabiedrība simtprocentīgi (!? – *R.T.*) atbalstot valdības soļus līguma slēgšanā iepriekšējā gada oktobrī, jo pretējā gadījumā “mūsu stāvoklis varētu būt fatāls”.

K.Zariņš 1940. gada 18. martā informēja V.Munteru par savu sarunu ar PSRS vēstnieku Londonā I.Maiski. Sūtnis kolēģim teicis, ka, esot Rīgā, viņam bijusi pašam iespēja pārliecināties, ka līgumu ar Padomju Savienību īsteno labi. “Ja nu runā par sajūtu pašā tautas dvēselē, tad jāsaprot, ka latviešiem pret krieviem, protams, nav nekāda naida un tam nav iemesla, jo padomju garnizona kara-

vīri uzvedas korekti, bet ka tomēr mēs būtu laimīgāki, ja mūsu zemē nebūtu sveša karaspēka.” I.Maiskis pēc tam gari un plaši stāstījis, ka garnizonu novietošana Latvijā kara laikā neesot vērsta pret kaimiņvalsti un ka Maskavai neesot agresīvu nodomu. Visas valodas par ietekmes sfēru sadalīšanu, vismaz ciktāl tas attiecas uz Padomju Savienību, esot bez pamata, bet par Vācijas nolūkiem viņš nevarot spriest.

Valsts kanceleja 1940. gada 18. maijā nosūtīja V.Munteram iepriekšējā dienā Ministru kabineta sēdē pieņemto lēmumu,⁵¹² kura pirmajā punktā bija teikts: “Ja kara apstākļu dēļ nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām Rietumeiropā, piešķirt Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam ārkārtējas pilnvaras.” Tās deva tiesības:

— aizstāvēt Latvijas intereses visās valstīs, izņemot Igauniju, Lietuvu, Somiju, Zviedriju, Vāciju un Padomju Savienību (V.Munters norādīja, ka jūras blokāde netraucēja uzturēt sakarus ar šīm valstīm pa sauszemes ceļiem);

— šai nolūkā dot saistošus rīkojumus visām Latvijas misijām, izņemot iepriekšminētajās zemēs;

— rīkoties ar valsts līdzekļiem, kustamo un nekustamo mantu, kas ir attiecīgo misiju rīcībā;

— uz laiku atcelt no amata sūtņus, kā arī atcelt no amata vai pārvietot visus citus misiju darbiniekus;

— likvidēt misijas, izņemot legāciju Amerikas Savienotajās Valstīs;

— iecelt sapulču un konferenču delegātus;

— ārkārtējos apstākļos, kas kavē šo tiesību izlietošanu, nodot šo pilnvarojumu sūtnim Alfrēdam Bīlmanim.

⁵¹² Latvijas okupācija un aneksija, 278.–280.lpp.

Šīs pilnvaras stātos spēkā tikai tad, ja kara apstākļu dēļ Latvijas valdībai nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar savām diplomātiskajām un konsulārajām misijām Rietumeiropā, bet spēkā stāšanos laiku noteiktu ārlietu ministrs, dodot attiecīgu rīkojumu sūtnim Londonā. Ja tehnisku iemeslu dēļ ministram nebūtu iespējams nodot šo rīkojumu, sūtnim piešķirtās ārkārtējās pilnvaras stātos spēkā automātiski.

K.Zariņš šā dokumenta nokļūšanu viņa rokās 1940. gada 1. jūnijā apstiprināja ar telegrammu: "Pilnvaru saņemmu. Dievs, svētī Latviju!"

Grūti izskaidrot, kāpēc K.Zariņš informēja draudzīgas valsts augsta ranga diplomātu L.Koljēru par Latvijas valdības pilnvarām tikai 15. jūnijā. L.Koljērs raksta: "Latvijas ministrs man šodien teica, ka viņa valdība, ņemot vērā iespēju, ka satiksme ar Rietumeiropu un Ameriku varētu tikt pārtraukta, piešķīrusi viņam pilnas tiesības pārstāvēt valdību visās Eiropas valstīs uz rietumiem no Vācijas un Amerikā un pārraudzīt Latvijas pārstāvību darbu šais zemēs. Zariņa kungs domā, ka krievi, baidīdamies no Vācijas, turpmāk būs ļoti uzmanīgi visā savā rīcībā, izņemot ja viņi iepriekš par to ar Vāciju vienojušies."⁵¹³

Ārkārtējās pilnvaras ir izpelnījušās pamatotu un ne tik pamatotu kritiku. To aizsāka diplomāti M.Valters ar veselu grāmatiņu⁵¹⁴ un, domājams, viens no šā dokumenta autoriem V.Munters⁵¹⁵, bet turpināja zinātnieki profesori vēstures doktori E.Dunsdorfs⁵¹⁶ un E.Andersons.⁵¹⁷

Pēc V.Muntera paškritiskām do-

mām, pilnvaras nav politiska, bet administratīva rakstura dokuments. Tās nav bijušas, kā apgalvoja trimdas politiķi un diplomāti, akts par valsts kontinuitātes uzturēšanu, ja Latviju okupētu. Eksministrs rakstīja: "Vai tiešām kāds nopietns valstsvīrs tam var ticēt, ka valdība, kas paredz savas zemes okupāciju, aprobežotos ar pilnvarām dažu pārstāvību pārzināšanai? (..) Iznāk, ka ar šīm pilnvarām valdība būtu pārcēlusi Latvijas valsti uz ārzemēm, it kā tā piešķīrusi Latvijas suverenitātes tiesības vienai personai."

E.Dunsdorfs konstatē, ka ārkārtējo pilnvaru "forma ir īpatnēja". Tas ir tikai Valsts kancelejas raksts ārlietu ministram par to, ka Ministru kabinets ir nolēmis piešķirt rakstā minētās pilnvaras. V.Munters nenosūtīja K.Zariņam uz šī lēmuma pamata izgatavotu pilnvarojumu, bet tikai Ārlietu ministrijas administratīvā departamenta direktora T.Anševica apliecinātu norakstu. Viņš acīmredzot arī nosūtīja šo dokumentu uz Londonu.

E.Andersons tāpat norāda, ka nebija pat īsta pilnvaru teksta, bet tikai valdības lēmuma noraksts, ko bija parakstījuši nevis K.Ulmanis un V.Munters, bet "mazāka kalibra darbinieki", turklāt abi tikai vietas izpildītāji (valsts kancelejas direktora v.i. R.Bulsons un nodaļas vadītāja v.i. B.Roze – R.T.). Pilnvaras bija domātas tikai īsam pagaidu stāvoklim. "Sūtņi nebūtu ne Latvijas valsts pilnvarnieki, ne arī valsts augstākie pārstāvji ārzemēs, ne arī valsts galvas vietnieki, nemaz nerunājot par jebkādu valdības funkciju veikšanu ārzemēs. (..) Pilnvaras bija ļoti

⁵¹³ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 369.lpp.

⁵¹⁴ Valters M. 15. maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras ar pilnvaru tekstu. – Stokholma, 1951.

⁵¹⁵ Munters V. Pārdomas, 42.–43.lpp.

⁵¹⁶ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 368.lpp.

⁵¹⁷ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 414.–415.lpp.

ierobežotas.” Latvijas valdība pat neinformēja sūtņus par tur noguldītajām vērtībām – zeltu un ārzemju valūtu. Sūtniecības, kurām nebija pilnvaras rīkoties ar tām, varēja operēt tikai ar viņu kontos esošajām nelielajām naudas summām. Tās nevarēja arī aizstāvēt valsts līdzekļus citvalstu bankās.

Latvijas diplomātiskais pārstāvis Spānijā (1953—1969) Roberts Kampuss 1963. gada 5. jūnijā rakstīja E. Andersonam: “Pilnvarās bija paredzēts, ka gadījumā, ja Zariņš būtu spiests pārtraukt savu darbību, tad viņa vietā nāktu Dr. Bilmanis. Bet substitūts nomira (1948. gadā – *R.T.*) jau pirms pilnvaru nesēja nāves (1963. gadā – *R.T.*). Tālāka cedēšana pilnvarās nebija paredzēta, un pilnvaru devēji, protams, nedomāja, ka tā būs vajadzīga. Nevienš nebija paredzējis pilnvaras tik ilgam laikam. Ja Zariņš būtu mēģinājis pilnvaras nodot kādai citai personai, maz gan domājams, ka tās kāds atzītu. Pilnvaru stiprā puse nebija to juridiskā bāze (..) To atzīšana vai neatzīšana atkarājās no acumirkliņas politikas.”⁵¹⁸

M. Valters kritizēja 18. maija lēmumu visasāk, nicinoši likdams pat tā pieņēmēju pēdiņās – “ministru kabinets”. Viņš apgalvo, it kā šo dokumentu nevarot saukt par ārkārtējām pilnvarām, jo tas ir tikai ierēdņu vietas izpildītāju parakstīts noraksts. Taču kritiķis aizmirst, ka jau lēmumā pirmajā punktā ir skaidri teikts: “ārkārtējas pilnvaras”. Var gan piekrist, ka tās vajadzēja parakstīt K. Ulmanim un V. Munteram vai vismaz ārlietu ministram, kuram arī bija jādod rīkojums par pilnvaru stāšanās spēkā. Taču tāds izpalika. Vislielākos pārmetumus izpelnījās šā dokumenta turētājam piešķirtās tiesības

likvidēt misijas. “Ko tāda tiesība var izteikt?” – vaicāja oponents. Pats arī atbildēja: “Taču ne cīņu par Latvijas neatkarību, kur tādai cīņai vajadzīgas pārstāvības. (..) Bija vajadzīgs pavisam cits: rīkojums katrā ziņā par to gādāt, ka pārstāvības netiktu likvidētas kā svarīgas pozīcijas cīņās par Latviju.” M. Valters apvainoja K. Ulmaņa valdību padošanās psiholoģijā, izvairīšanās no cīņas: pilnvaras nepazīst norādījumus uz pretimturēšanos kā pašu augstāko to uzdevumu. Tās padara pārstāvniecību likvidēšanu atkarīgu no viena cilvēka gribas. Nevar tomēr būt vienisprātis ar kritiķi, kas pilnvarās saskatīja gandrīz vai vēlēšanos saprasties ar Maskavu, uz turieni “raugoties ar vienu vai pat abām acīm”. M. Valters aizrakstījās tik tālu, ka apgalvoja: pēc Latvijas okupācijas K. Ulmanis un ministri palika Rīgā un cerēja tur turēties, ja ne citādi, tad ar Maskavas žēlastību. Spekulācija esot izgājusi uz to – palikt valdīt, nevis iesākt jaunu cīņu par neatkarīgu Latviju, kas bija pārnesama uz ārzemēm. Analītiķa spriedums bija iznīcinošs: šis dokuments “paliks uz visiem laikiem par atraidāmu nemorālu, netiesisku aktu Latvijas vēsturē”. Verdiktu papildināja treknēm burtiem salikts komentārs: “Valdība, apzinādamās, ka tā iet bojā vai grib varonīgi uz vietas krist, nodod visas Latvijas valdīšanas tiesības ārzemēs kādai neatkarīgai autoritātei.”

Lai gan M. Valters apšaubīja ārkārtējo pilnvaru tiesiskumu, K. Zariņam uz to pamata izdevās panākt ne mazumu Latvijas diplomātisko pārstāvju saglabāšanā vai nomaiņā.⁵¹⁹ Kad no dzīves šķīrās A. Bilmanis, viņa pēcteča J. Feldmaņa iecelšanai tika iz-

⁵¹⁸ Andersons E. Latvijas vēsture: Ārpolitika. II, 414.lpp.

⁵¹⁹ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 227.–228.lpp.

lietotas šīs pilnvaras. Tās pārbaudīja ASV valdība un atzina, ka viņu nesējam ir tiesības iecelt Latvijas sūtņi Vašingtonā. J. Feldmanim aizejot mūžībā (1953. gadā — *R.T.*), ārkārtējās pilnvaras vairs netika parakstītas. K. Zariņš par jauno sūtņi iecēla A. Spekki. Viņš uz 1940. gada 18. maija dokumenta pamata nozīmēja par diplomātiem pārstāvjiem: R. Liepiņu Vācijā, R. Kampusu Spānijā un A. Skrēberu Šveicē un kā konsulāros pārstāvjus — O. Rozīti Melburnā Austrālijā, V. Tomsonu Monreālā Kanādā un citur.

K. Zariņš par šīm akcijām raksta:

“Ārkārtējās pilnvaras ir bijušas liels atbalsts, lai Latvijas suverēnā valsts netiktu aizmirsta. Esmu pa šo laiku iecēlis vairāk nekā divdesmit konsulāros un vairākus diplomātiskos pārstāvjus. Ir tiesa: bieži atgadās, ka dažās valstīs maz informēti valsts ierēdņi mūsu leģitimācijas dokumentus dažreiz neatzīst, bet vienmēr pret to tiek stingri reaģēti un parasti ar labiem panākumiem. Mēs savas rokas nenolaizām, bet turpinām stingri stāvēt par Latvijas brīvības atgūšanu, Latvijas trimdas tautas un arī dzimtenes atbalstīti.”

X stunda

Tā — Latvijas okupācija — sākās ar provokāciju, kad naktī no 1940. gada 14. uz 15. jūniju padomju robežsargi, gaismai austot, uzbruka latviešu robežsardzes III Abrenes bataljona 1. rotas mītnēm Masļenkos un Šmaļos. Viņi nodedzināja pirmo mītni, nošāva trīs cilvēkus, ievainoja divus, tostarp vienu bērnu, un aizveda sev līdz 10 robežsargus un ap 30 vietējo iedzīvotāju. Latvijas sūtņi Maskavā F. Kociņš, sa-

ņēmis ziņu par to, nekavējoties devās pie V. Molotova un informēja viņu par notikušo. Komisārs atbildējis: ja mūsējie būs vainīgi, mēs viņus bargi sodīsim. Šie skaļie vārdi palika tikai uz papīra. Sodīt savējos provokatorus padomijā nebija modē.

Vētrains diena F. Kociņam bija 1940. gada 16. jūnijs. Pulksten 14 viņam vajadzēja ierasties Kremli pie V. Molotova, kas nolasīja ultimātu par papildu karaspēka daļu ieviešanu Latvijā un tādas valdības sastādīšanu, kura nodrošinātu savstarpējās palīdzības pakta godīgu izpildi, piezīmēdams, ka gaida atbildi līdz pulksten 11 vakarā. Pretējā gadījumā “notikšot darbība”. Velti bija sūtņa iebildumi, ka nav pamata Latvijas apvainošanai pretpadomju politikā, tāpat lūgums pagarināt ultimāta laiku, lai varētu izlidot uz Rīgu un novērst katru varbūtēju pārpratumu. V. Molotovs palika pie sava, ka atbilde dodama noteiktajā laikā.

Kas tikai nebija inkriminēts PSRS valdības 16. jūnija paziņojumā Latvijas valdībai!⁵²⁰ Latvija neesot likvidējusi militārsavienību ar Igauniju, kas vērsta pret PSRS, bet vēl paplašinājusi to, iesaistot savienībā Lietuvu un cenšoties iekļaut tajā arī Somiju. Paplašinātās militārsavienības izveidošanai esot sasauktas divas slepenas (*sic!* — *R.T.*) triju Baltijas valstu konferences. Slepeni padziļinot šo zemju armijas ģenerālštābu sakarus. Esot radīts militārās Baltijas antantes preses orgāns “Revue Baltique”. Visi šie fakti runājot par to, ka Latvijas valdība rupji pārkāpusi savstarpējās palīdzības pakta. Padomju Savienība gan vedusi un vedot augstākā mērā labvēlīgu, noteikti prolatvisku (*sic!* — *R.T.*) politiku, punktuāli izpildīdama visas pakta prasības. Visi šie ap-

⁵²⁰ Latvijas okupācija un aneksija, 340.–342.lpp.

vainojumi bija nepatiesi, baltiem diegiem šūti, un nav nekādas vajadzības tos vēlreiz atspēkot, kas vēstures literatūrā jau daudzkārt ir darīts.

Staļina impērijas prasības Latvijai (tāpat kā Igaunijai un Lietuvai) bija strupas, bet bargas:

“1) *nekavējoties* (izcēlums mans — *R.T.*) sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt Padomju — Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu izvešanu dzīvē;

2) *bez kavēšanās* (izcēlums mans — *R.T.*) nodrošināt padomju karaspēka daļu (nenorādot, cik tūkstoš vīru lielas! — *R.T.*) brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā (resp., neierobežotā skaitā — *R.T.*), kas būtu pietiekošs, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.”

16. jūnijā pulksten 16 F.Kociņš nolasīja ultimātu pa telefonu V. Muntēram, bet 19.45 ieradās pie V. Molotova un nodeva viņam ministra atbildi. Sakarā ar to, ka 16. jūnijā Daugavpilī notika Latgales dziesmu svētki, viņš lūdz atlikt karaspēka ieviešanu vismaz līdz nākamajai dienai. Kas attiecas uz otro prasību, tad to apspriedīs Ministru kabineta sēdē.

Šī sēde sākās 16. jūnijā pulksten 19 vakarā, un tā nolēma pieņemt PSRS prasību par papildu karaspēka daļu ielaišanu Latvijā. Tika nolemts arī pieņemt Valsts prezidentam Ministru kabineta atkāpšanos. Kāda likteņa ironija — autoritārais Ministru prezidents K. Ulmanis pieteica demisiju autoritārajam Valsts prezidentam K. Ulmanim. Kaut kas tāds varēja notikt vienīgi ne-

demokrātijas valstī, kurā valdība nevis parlaments, bet diktators, kas pēc būtības neko nedarīja, lai kaut vai minimāli traucētu gaidāmo valsts okupāciju. Šā darba autors ir pilnīgi vienprātis ar A. Lerhi, kas raksta: “Diplomātiskā protesta izteikšanai pat militāras nepretošanās gadījumā vai valdības oficiālam paziņojumam, saucot lietas īstajos vārdos, varētu būt bijusi svarīga starptautiska rezonanse, tas varētu kļūt arī par pamatu Latvijas neatkarības atjaunošanai tālākā nākotnē, lai arī to nenodrošinātu automātiski. Autoritārisma apstākļos Latvijā cilvēku loks, kuri pieņēma ārpolitisko lēmumu, nepaplašinājās arī okupācijas brīdī (...). K. Ulmanis ārkārtas situācijā diplomātiskā protesta nianse un nozīmi ilglaicīgā perspektīvā acīmredzot nespēja vai nevēlējās saprast. Valdība okupācijas brīdī neinformēja tautu par patieso stāvokli un notikumu gaitu valstī, kā arī nedeļa uzdevumu pārstāvēniecībām ārzemēs starptautiski protestēt pret okupāciju un informēt pasauli par notikumu patieso gaitu Latvijā. Vēlāk Latvijas sūtņu izteiktie pretokupācijas protesti bija pašu sūtņu iniciatīva.”⁵²¹

1940. gada 16. jūnija vakarā pulksten 22.30 V. Molotovs pieņēma F. Kociņu trešo reizi. Sūtņi oficiāli paziņoja ārlietu komisāram, ka abas PSRS prasības Latvijas valdība ir pieņēmusi.

Kā jau tas pienākas pēc protokola, 17. jūnijā F. Kociņš pavadīja stacijā Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieku A. Višinski, kas PSRS valdības uzdevumā devās uz Rīgu, lai vestu sarunas ar Valsts prezidentu par valdības sastādīšanu. Latvijas okupācija šajā laikā jau ritēja pilnā sparā. Neba F. Kociņam to bija novērst. Vi-

⁵²¹ Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu dienesta attīstība (1917–1941), 22.–23.lpp.

nam kā jebkuram diplomātam vajadzēja paust un aizstāvēt savas valdības viedokli. Cik tas bija F. Kociņa spēkos un prasmē, viņš to darīja.

Kā teikts sūtņa dienesta gaitu aprakstā, no 1940. gada 26. jūnija līdz 7. jūlijam viņš atradies komandējumā Rīgā. Ziņas par F. Kociņa darbu šajā laikā ir trūcīgas. Skaidri ir zināms, ka 1. jūlijā viņš piedalījies Ministru prezidenta prof. Dr. A. Kirhenšteina vadītajā augstu valsts un militāro darbinieku apspriedē, kura bija veltīta attiecību kārtošanai ar lielo kaimiņvalsti pēc 5. oktobra pakta noslēgšanas. F. Kociņš ziņoja, ka mutiskās sarunās Ārlietu tautas komisariāts atzinis arī padomju puses vainu zināmu jautājumu neatrīsināšanā. Viņaprāt, personai, kas kārto attiecības ar padomju karaspēku, jābūt ar vārdu valdībā un tā nedrīkst izlaist no rokām iniciatīvu.

Atgriezies Maskavā, F. Kociņš ziņoja A. Kirhenšteinam, kas izpildīja arī ārlietu ministra pienākumus, ka viņš, tiekoties ar ārlietu komisariāta Baltijas departamenta direktoru, izvirzījis jautājumu par aizvesto latviešu robežsargu likteni. Direktors atbildējis, ka viņam nekas tuvāk neesot zināms. Kaut kādu tur Masļenku upuru liktenis padomju dižvīrus maz interesēja. Viņus interesēja pēc iespējas ātrāk inkorporēt okupētās Baltijas valstis totalitārajā sistēmā.

Kad tas 1940. gada augusta sākumā bija izdarīts, baltiešu diplomāti varēja no Maskavas doties mājup. F. Kociņš ar ģimeni – sievu Emīliju un meitu Dzintaru — atgriezās Rīgā 1. septembrī. Viņam ar Ārlietu ministrijas likvidatora tieslietu tautas komisāra A. Jablonska 1940. gada 5. septembra pavēli vēl piešķīra pienākošos 6 nedēļu ilgu kārtējo atvaļinājumu, bet ārlietu resora likvidēšanas dēļ Augstākās padomes

prezidijs un Tautas komisāru padome atbrīvoja F. Kociņu no ieņemamā amata, skaitot no 14. oktobra.

Patiesībā viņš jau kopš 19. septembra atradās apcietinājumā. 1941. gada 7. jūlijā F. Kociņam tika piespriests nāvessods, kuru čekas bendes izpildīja tā paša mēneša 28. dienā Lubjankas cietumā Maskavā. Virsnieka un diplomāta, īstena Latvijas patriota, 46 gadus vecā Friča Kociņa mūžs bija beidzies.

A. Višinska sastādītās marionešu valdības vadītājam A. Kirhenšteinam bija uzticēts arī pagaidām izpildīt ārlietu ministra pienākumus. Šādā duālā statusā viņš jau 26. jūnijā pieņēma Ārlietu ministrijā priekšā stādīšanās vizītē Latvijā akreditētos ārvalstu sūtņus. Katrs diplomātiskā korpusa loceklis pie A. Kirhenšteina uzskatījās 10 minūtes. Kā pirmo Ministru prezidents un ārlietu ministra p.v.i. pieņēma diplomātiskā korpusa vecākā v.i. Beļģijas sūtni baronu F. de Seljusu-Fansonu. Spāniju, Dāniju, Rumāniju, Šveici un Vatikānu pieņemšanā reprezentēja pilnvarotie lietveži. 28. jūnijā A. Kirhenšteins pieņēma 15 ārvalstu konsulus.

ASV sūtnim Dž. Vailijam viņš atklāti pateica, ka ne viņš, ne viņa kolēģi nekad nav sapņojuši par ministru vietām un viņiem neesot nekādas pieredzes valsts darbā. Britu sūtnim Č. Vodam A. Kirhenšteins atzinās, ka netic padomju apgalvojumiem par Latvijas slepenajiem līgumiem, bet “krievi teikuši, ka tādi esot”.

“Tautas” valdība lida vai no ādas laukā, lai izdabātu okupantiem. Tā jau 29. jūnija sēdē uz A. Kirhenšteina priekšlikumu pieņēma un nolēma lūgt Valsts prezidentu izsludināt šādu lēmumu: “Uz abpusējas vienošanās pamata ar Igaunijas valdību atzīst ar š.g. 1. jūliju par anulētiem 1923. gada 1. novembra līgumu par aizsardzības sa-

Arturs Stegmanis

vienību starp Latvijas un Igaunijas republikām un 1934. gada 17. februāra Līgumu starp Latviju un Igauniju savienības organizēšanai.” Pēc tāda paša scenārija Ministru kabinets 1. jūlijā nolēma lūgt K.Ulmani izsludināt šādu lēmumu: “Uz vienošanās pamata ar Igaunijas un Lietuvas valdībām atzīst ar 1940. gada 3. jūliju par anulētu 1934. gada 12. septembrī Ženēvā noslēgto Saprašanās un sadarbības līgumu starp Latviju, Lietuvu un Igauniju.”⁵²²

A.Kirhenšteins savas darbības sākumposmā sasauca vairākas apspriedes (28. un 29. jūn., 1. un 5. jūl.) ar pieredzējušiem vecās valsts darbiniekiem. 1. jūlija sanāksmē⁵²³ piedalījās kara ministrs ģen. R.Dambītis, sakaru štāba priekšnieks sadarbības organizēšanai un veicināšanai ar Sarkano armiju ģen. M.Hartmanis, Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs M.Nukša, vairāki šā resora departamentu direktori un nodaļu vadītāji, kā arī citi augsti valsts ierēdņi. Šādu dalībnieku sastāvu noteica apspriežamais jautājums – attiecību kārtošana ar PSRS kopš 1939. gada 5. oktobra savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas, par ko ziņoja Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors A.Stegmanis. Viņš atgādināja, ka 1939. gada oktobrī un novembrī darbojusies jaukta komisija M.Hartmaņa un padomju kara flotes

komisāra I.Isakova vadībā, kas parakstījusi vairākas tehniska rakstura vienošanās. Pēc tam jautājumus ar PSRS kārtojais armijas štābs, padomju garnizonu apgādes komiteja, pakta konfidencialā protokolā paredzētā jauktā komisija (to vadīja M.Hartmanis – R.T.), ieinteresētie resori un pēc 1940. gada 17. jūnija sakaru štābs pie armijas štāba. Šie orgāni līdz 17. jūnijam noslēguši sešas vienošanās ar otro pusi. Referents atzina, ka “bijušās valdības laikā lietu kārtošana ar PSRS nav bijusi apmierinoša”. Taču viņš vēl atļāvās visu vainu par to neuzgāzt “bijušajai valdībai”, bet vispirms norādīja, ka to pa daļai varētu izskaidrot ar Latvijā novietotā padomju karaspēka kopējas vadības trūkumu un padomju iestāžu izvairīšanos kārtot lietas caur jaukto komisiju. A.Stegmanis uzskatīja par trūkumu no Latvijas puses militārā pārstāvja izpalikšanu jauktajā komisijā, un, tai nedarbojoties, lietu sadalīšanu pa vairākām iestādēm, departamentiem, nodaļām utt.

Lai gan 5. oktobra pakts 17. jūnijā bija samīdīts kājām un Kremlis to jau vairs neatcerējās, latviešu elite, būdama vai nu naiva, vai servila, ar premjeru priekšgalā pēc A.Stegmaņa ziņojuma vēl nopietni debatēja, kā tad īsti būtu jāpilda bāzu līgums Tā bija tukša laika izniekošana.

Latvijas sūtņu reakcija uz valsts okupēšanu

Sākumā tā bija klusējoša un nogaidoša, jo K.Ulmanis vēl sēdēja prezidenta krēslā Rīgas pilī, bet Ārlietu ministrija, kura gan vēl oficiāli it kā darbo-

⁵²² Latvijas okupācija un aneksija, 391.lpp.

⁵²³ Turpat, 424.–426.lpp.

jās, bet kurā pamazām ienāca citi saimnieki, nekādus norādījumus vai instrukcijas nedeļa. Divdesmit gadus rūpīgi koptais subordinācijas sindroms arī turpināja darboties.

K.Zariņš par pirmajām okupācijas dienām raksta: "Pēc 17. jūnija mēs Londonā uzmanīgi sekojām notikumiem Latvijā. Naktī pulksten divos klausījā-

Latvijas sūtniecība Vašingtonā 1940.gada jūlijā ar pusmastā nolaistu karogu

mies Rīgas radio raidījumus ārzemēm. Visi tautieši dzimtenē zina, kā viss šais traģiskajās 1940. g. jūnija un jūlija dienās norisinājās Latvijā (...). Mēs šiem notikumiem varējām sekot tikai pēc radio raidījumiem. *Citas informācijas mums nebija (izcēlums mans – R.T.)*. Patiesie apstākļi dzimtenē mums palika nenoskaidroti. (...) Ap 20. jūniju ziņoja, ka Valsts prezidents K.Ulmanis pieņēmis savas valdības demisiju un uzdevis jaunas valdības sastādīšanu A.Kirhenšteinam (...). Pēc mūsu ziņām prezidents tomēr vēl bija dzimtenē; arī citi ministri vēl dzīvoja dzimtenē."⁵²⁴

Naktī no 22. uz 23. jūniju sūtniecība Londonā saņēma telegrammu ar A.Kirhenšteina parakstu par jaunās valdības sastāvu. Pārstāvniecības darbinieki vaicājuši K.Zariņam, ko darīt: vai apstiprināt telegrammas saņemšanu un izteikt novēlējumus kabinetam. Sūtnis teicis, ka jāapliecina tikai sūtītā pienākšana.

K.Zariņš atceras, ka 1940. gada jūni-

jā un jūlijā turpinājusies tikai rutīnas sarakstīšanās ar Ārlietu ministrijas departamentu direktoriem un nodaļu vadītājiem par tīri tehniskām lietām. Bez atbildes no Rīgas palikusi viņa 12. jūlija telegramma: "Dzimtenes laikraksti nepienāk. Vēlama plašāka informācija. Sūtniecībai daudz pieprasījumu. Mūsu pilsoņi un angļi prasa, kādi vēl vēlēšanu saraksti bez noraidījumā minētā (domāts Demokrātisko latviešu vēlēšanu saraksts – R.T.). Telegrafējiet."⁵²⁵

K.Zariņš raksta: "Dažas dienas pēc pirmo telegrammu apmaiņas Dr. A.Bilmanim radās doma, vai neiesniegt Londonā un Vašingtonā protestu. Teicu, ka pagaidām vēl jāatturas no protestu iesniegšanas, jo kā prezidents K.Ulmanis, tā visi valdības locekļi laikam atrodas A.Kirhenšteina valdības rīcībā un nevar zināt, vai pret tiem netiktu pielietoti kaut kādi varas līdzekļi, liekot tiem parakstīt kādas piespiedu deklarācijas un teikt, ka nekādas nelikumības nav notikušas. A.Bilmanis tam arī piekrita.

⁵²⁴ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 228.–229.lpp.

⁵²⁵ Turpat, 229.–230.lpp.

Bija taču skaidrs, ka jaunā valdība dos sūtņiem kaut kādus rīkojumus un tad tūliņ radīsies neapgāžams pamats un izdevība informēt Amerikas un Anglijas valdības, iesūtot protestus.”⁵²⁶

A.Bilmanis šajā ziņā bija uzņēmīgāks. Viņš jau 1940. gada 13. jūlijā izteica protestu pret notikumiem Latvijā ASV Ārlietu ministrijas Eiropas lietu kārtotājam R.Ātertonam. Amerikāņu preseī A.Bilmanis paziņoja, ka būdams Valsts prezidenta A.Kvieša iecelts par sūtņi, viņš latviešu tautas vārdā protestē pret Latvijā notiekošajām nelikumīgajām pārmaiņām un rezervē sev tiesības neatzīt 14. un 15. jūlijā notiekošo Saeimas viltus vēlēšanu rezultātus. Protestus viņš atkārtoja 18. un 23. jūlijā.

Tiem bija arī rezultāti. Jau 15. jūlijā ASV valdība “iesaldēja” amerikāņu bankās noguldītos Baltijas valstu līdzekļus un zeltu, piešķirot zināmas summas sūtniecību un konsulātu darbības turpināšanai. Aiz okeāna palika arī 8 Latvijas kuģi.

Ne bez A.Bilmaņa pūlēm ASV valsts sekretāra vietnieks S.Velless 1940. gada 23. jūlijā parakstīja deklarāciju, kurā amerikāņu valdība nosodīja PSRS mērķi iznīcināt Baltijas valstu politisko un teritoriālo integritāti, nosodīja katru vardarbību, “vienalga, vai to īsteno, lietojot varu vai varas lietošanas draudus. Tāpat tā nosoda jebkādu kādas valsts, lai cik spēcīga arī tā būtu, iejaukšanos otras suverēnas valsts, lai cik vāja tā būtu, iekšējās lietās”.⁵²⁷ ASV valdība 1945. gada 4. martā un 1946. gada 3. janvārī paziņoja, ka neatzīst Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienībā ne *de iure*, ne *de facto*.

Latvijas sūtņis Berlīnē E.Krieviņš okupācijas sakarā 1940. gada 22. jūlijā iesniedza memorandu Vācijas ārlietu ministram J. fon Ribentropam.⁵²⁸ Tajā viņš informēja, ka parlaments, sanācis Rīgā 21. jūlijā, pasludinājis Latviju par padomju republiku un vērsies pie Maskavas ar lūgumu iekļaut to PSRS sastāvā. Sūtņis uzsvēra, ka šai rezolūcijai nav nekāda likumiska pamata, jo pašam parlamentam par savu eksistēšanu jāpateicas vēlēšanām, kuras notika krievu okupācijas apstākļos un kuras nekādā gadījumā nevar tikt uzskatītas par tautas gribas brīvu izpausmi. “Agrāk notikušais padomju karaspēka iebrukums Latvijā jau pats par sevi bija visu esošo Latvijas un PSRS līgumu pārkāpums.” E.Krieviņš norādīja, ka viņš protestē pret šo rīcību.

Vācijas Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors E.Vērmans 24. jūlijā atdeva atpakaļ E.Krieviņam un Lietuvas sūtņim K.Šķirpam viņu notas un, viņš raksta, “savam attaisnojumam paziņoja, ka mēs varam pieņemt no sūtņiem tikai tās notas, kuras viņi iesniedz savas valdības vārdā”. Vācu diplomāts gan visžēlīgi apsolīja, ka protestētāju diplomātisko misiju locekļi kopā ar ģimenēm, ja viņi to vēlēšies, varēs palikt Vācijā.⁵²⁹ E.Krieviņš 12. augustā lūdza Vācijas pavalstniecību, bet viņam piešķīra tikai personīgo imunitāti. Vācijas Federatīvā Republika 1951. gada 3. augustā deklarēja, ka Baltijas valstis ir okupētas zemes un PSRS – agresors.

K.Zariņu 1940. gada 20. jūlijā pieņēma britu Ārlietu ministrijas ziemeļu departamenta direktors L.Koljērs un izteica bažas, ka, balstoties uz viņam

⁵²⁶ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 230.lpp.

⁵²⁷ Latvijas okupācija un aneksija, 553.–554.lpp.

⁵²⁸ Turpat, 554.–555.lpp.

⁵²⁹ Turpat, 555.lpp.

izdotajām pilnvarām, pienācis laiks atteikties atzīt Maskavas kontrolēto Latvijas valdību, kā to jau bija izdarījis A. Bīlmanis. Angļu diplomāts apsolija K. Zariņam, ka viņam un viņa ģimenei nebūs jāatstāj Lielbritānija.

Baltijas valstu sūtņi Londonā 23. jūlijā iesniedza britu Ārlietu ministrijai protestus par savu zemju okupāciju. K. Zariņa memorandā⁵³⁰ bija norādīts, ka Latvija godīgi pildīja savus līgumus ar PSRS, 1939. gada 5. oktobra paktu ieskaitot. Tomēr padomju valdība 1940. gada jūnija vidū iesniedza Latvijai jaunas tālejošas prasības, pamatojoties uz nedibinātiem pārmetumiem par Baltijas valstu militāru aliansi. Latvijas parlamenta vēlēšanas 14. un 15. jūlijā notika draudu atmosfērā, stipru ārvalsts bruņoto spēku klātbūtnē, Tautas komisāru padomes viceprezidenta Višinska uzraudzībā, atvēlot šīs akcijas sagatavošanai tikai 10 dienas. Tāpēc šīs vēlēšanas nevar uzlūkot par tautas gribas brīvu izteikumu. Tāpat kā parlamenta lēmumu pievienoties Padomju Savienībai. Latvijas Satversme nedod šādas tiesības deputātiem. K. Zariņa uzrakstītais dokuments beidzās ar vārdiem: "Laiņi lūdzu Viņa Majestātes valdību uzskatīt šīs nesenās pārmaiņas Latvijā kā notikušas zem spaidiem un atļaujos izteikt cerību, ka Viņa Majestātes valdība saprātīs manu stāvokli un neatzīs Latvijas inkorporāciju PSRS."

Britu ārlietu ministrs lords E. Halifakss, kas pieņēma Baltijas valstu sūtņus, gan atbildēja viņiem, ka vajadzētu noraidīt 1940. gada jūnija notikumu rezultātus, bet oficiāli viņš atšķirībā no ASV tomēr nenosodīja padomju akciju. Anglijas valdība nolēma atlikt Baltijas valstu aneksijas atzīšanu. Bri-

tu Ārlietu ministrija 1940. gada 14. augustā paskaidroja baltiešu sūtņiem, ka viņus atstās līdzšinējā stāvoklī un līdz turpmākajam arī diplomātiskajā sarakstā. Arī konsuli varēs turpināt strādāt. Anglijas valdība atzīs Baltijas valstu pavalstniecību tiem šo zemju pilsoņiem, kas dzīvo britu impērijā, bet nevēlas kļūt par Padomju Savienības pavalstniekiem. Sava veida Zālamana spriedums bija tikko par Lielbritānijas premjerministru kļuvošajam Vinstonam Čērčilam. Viņš 1940. gada 5. septembrī paziņoja, ka britu valdība neatzīs nekādas kara laikā notikušas teritoriālas pārmaiņas, atskaitot tādas, kas notikušas ar pašu šo teritoriju iedzīvotāju brīvu piekrišanu un gribu.

Rīga, pareizāk sakot, Maskava, neatstāja bez ievēribas K. Zariņa 1940. gada 23. jūlija "izlēcieni". Jau 25. jūlijā viņš saņēma šādu telegrammu: "Ierodieties ar ziņojumu. Telegrafējiet, kad izbrauksiet. Kirhenšteins. Latvijas ārlietu ministrs." (Līdzīgas prasības saņēma daudzi sūtņi.) K. Zariņš nekavējās ar atbildi: "Izbraukšana nav iespējama. Neatzīstu jaunās valdības nākšanu pie varas ar sveša karaspēka palīdzību, Latvijas suverenitātes laušanu un pretēji Satversmei pieņemto lēmumu par pievienošanos PSRS."⁵³¹

Arī Rīga nekavējās ar atbildi. Ministru kabinets 26. jūlijā pieņēma lēmumu "lūgt Valsts prezidentu ārkārtējo sūtņi un pilnvaroto ministru Londonā *Kārlis Zariņu* disciplināru pārkāpumu dēļ atcelt ar š.g. 26. jūliju no ieņemamā amata. Nolemj lietu nodot prokuratūrai K. Zariņa saukšanai pie kriminālatbildības. Reizē ar to K. Zariņu atbrīvo arī no ģenerālkonsula pienākumiem Londonā."⁵³²

⁵³⁰ Bērziņš A. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā, 231.–232.lpp.

⁵³¹ Latvijas okupācija un aneksija, 558.lpp.

⁵³² Turpat, 558.–559.lpp.

Šajā pašā sēdē apstiprināja valdības rīkojumu par Latvijas tirdzniecības flotes uzdevumiem jaunajos apstākļos. Šajā direktīvā bija teikts, ka valsts saimnieciskās intereses prasa, lai visa šī flote atrastos Latvijas valdības rīcībā. Tāpēc "valdība *pavēl* (izcēlums mans – *R.T.*) visiem kuģu īpašniekiem un kuģu kapteiņiem:

— kuģiem, kuri atrodas svešos ūdeņos, izbraukt vai iebraukt no kādas ostas citā ostā tikai ar Latvijas valdības atļauju;

— bez valdības atļaujas kuģiem nav tiesības iebraukt amerikāņu un angļu (sic! – *R.T.*) ostās;

— kuģu kapteiņi, kuri pārkāps valdības pavēli Latvijas kuģiem atgriezties dzimtenē, tiks uzlūkoti kā *tautas nodevēji* (izcēlums mans – *R.T.*) un tos pasludinās kā stāvošus ārpus likuma. Kopā ar viņiem tiks sauktas pie atbildības arī viņu ģimenes un tuvākie radnieki".⁵³³ Izlasot pēdējos teikumus, tīri vai jāpabrīnās, kā jaunie ministri mēneša laikā bija apguvuši čekas terminoloģiju un darbības metodes un kā tādu rīkojuma redakciju varēja akceptēt pagaidām it kā vēl demokrāts prof. Dr. A. Kirhenšteins.

Bet raganu medības Latvijas diplomātiskajā dienestā turpinājās. Ministru kabineta 29. jūlija sēdē tām bija veltīti veseli pieci darba gaitas punkti.⁵³⁴ Sāka, protams, ar nepaklausīgo vašingtonieti, lūdzot prezidentu "ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Amerikas Savienotajās Valstīs Dr. Alfrēdu Bilmani atcelt no ieņemamā amata disciplināru pārkāpumu dēļ, skaitot no šā gada 29. jūlija. Nolemj lietu nodot prokuratūrai A. Bilmaņa saukšanai pie kriminālatbildības".

Latvijas pilnvarotajam lietvedim Ar-

gentīnā un Brazīlijā Dr. Pēterim Oliņam un sūtniecības Buenosairesā III šķiras ārstata sekretāram Nikolajam Ozoliņam bez disciplīnas pārkāpumiem vēl pierakstīja "pretvalstisku propagandu".

Valdība atrada par vēlamu sašaurināt Ārlietu ministrijas štatus, pirmām kārtām likvidējot politiskās nodaļas.

Izrādījās, ka ar 29. jūlija ostrakismu pret K. Zariņu un A. Bilmani vēl nepietika, un nākamajā dienā sasauca vienīgi viņiem domātu kabineta sēdi. Valdība šoreiz nolēma atņemt viņiem pilsoņu tiesības, konfiscēt diplomātu īpašumus un kā valsts nodevējus izsludināt viņus ārpus likuma.⁵³⁵

Ministru kabinets 2. augusta sēdē nolēma lūgt prezidentu atcelt no amata Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Vācijā un Holandē ar sēdekli Berlīnē Edgaru Krieviņu. Kā parasti – "disciplināru pārkāpumu dēļ".⁵³⁶

Taču "nodevēji" un disciplīnas grāvēji nedomāja klusēt. Kad PSRS Augstākā padome 1940. gada 5. augustā pieņēma lēmumu par Latvijas inkorporēšanu Maskavas impērijas sastāvā, A. Bilmanis sniedza kārtējo paziņojumu preseī. Tajā bija teikts: "Latvijas sūtnis uzskata, ka šis akts ir rupjš starptautisko tiesību, prakses un morāles pārkāpums, un viņš stingri protestē pret vardarbību attiecībās uz Latvijas integritāti."

*

A. Bilmanis nebūt nedomāja atgriezties padomju anektētajā dzimtenē, kā to prasīja turienes varasvīri, bet turpināja cīņu no brīvās pasaules pret Latvijas krievu un pēc tam vācu okupāciju. Bez paziņojumiem, preses konferencēm, sarunām ar amerikāņu un citu valstu diplomātiem viņš plaši izmantoja iespiesto vārdu. No 1941. gada līdz savai nāvei 1948. gadā A. Bilmanis

⁵³³ Latvijas okupācija un aneksija, 559.–560.lpp.

⁵³⁴ Turpat, 560.–561.lpp.

⁵³⁵ Turpat, 556.lpp.

⁵³⁶ Turpat, 559.lpp.

publicēja Vašingtonā, galvenokārt angļu valodā, vairāk nekā 50 grāmatu, brošūru un rakstu, kuri visi (ar retiem izņēmumiem) bija vērsti pret divām okupācijas varām. Latvijas sūtniecībai bija savs preses birojs, un tā sūtņa vadībā izdeva informācijas biļetenu (*"Latvian Information Bulletin"*), kurā bieži bija redzamas arī A. Bilmaņa publikācijas.

Jau 1942. gadā iznāca viņa sastādītais dokumentu krājums *"Latvia in 1939 – 1942"*. Tam sekoja dokumentāru materiālu kopojums divos sējumos *"Latvia under German Occupation"*.

Visnozīmīgākais A. Bilmaņa veikums šajā laukā bija 1944. gadā iznākušais 255 lappušu lielais dokumentu krājums *"Latvian – Russian Relations"* (tā otrais izdevums nāca klajā turpat Vašingtonā 1978. gadā). Grāmatu ievadīja vēsturisks *"Pārskats par Latvijas starptautiskajām attiecībām"*. Tam sekoja dokumenti, sākot ar 1721. gada 30. augustā parakstīto Nīstades miera līgumu starp Krieviju un Zviedriju par Vidzemes pāreju krievu valsts varā un beidzot ar Latvijas Centrālās padomes paziņojumu 1944. gada februārī par latviešu tautas prasību atjaunot neatkarīgu un demokrātisku Latvijas Republiku. Krājumā bija publicēti galvenie Latvijas — Krievijas (PSRS) līgumi starpkaru periodā: 1920. gada 11. augusta miera līgums, 1932. gada 5. februāra neuzbrukšanas līgums, 1933. gada 3. jūlija konvencija par agresoru noteikšanu u.c. Izdevumā pirmo reizi tika publicēti V. Muntera izdarītie pieraksti par viņa sarunām ar PSRS vadītājiem 1939. gada 2.—3. oktobrī pirms bāzu līguma noslēgšanas. Grāmatas pamattekstu papildināja vairāki pielikumi, kuru vidū īpaši atzīmējama Latvijas 1922. gada Satversme un 1934. gada 12. septembrī parakstītais Baltijas valstu saprašanās un sadarbības līgums.

A. Bilmaņa gulbja dziesma savas dzimtenes historiogrāfijā bija kapitāla 441 lappušu liela Latvijas vēsture — *"History of Latvia"* —, kura gan iznāca 1951. gadā jau pēc

viņa aiziešanas viņšaulē. Grāmata aptvēra Latvijas vēsturi no vissenākajiem laikiem līdz Latvijas otrreizējai pilnīgai iekļaušanai PSRS sastāvā 1945. gadā. Par tās saturu, kuru diezin vai vajag pārstāstīt, liecina jau visu sešu daļu nosaukumi: *"Cilšu Latvija"*, *"Vācu kundzība"*, *"Poļu un zviedru kontrolē"*, *"Krievu varā"*, *"Neatkarība"* un *"Atkal lielvalstu laupījums"*.

A. Bilmaņa pēdējo un visapjomīgāko darbu, kuru viņš veltīja latvju tautai, izdeva pazīstamā akadēmiskā izdevniecība — *"Princeton University Press"*. Ievērojams amerikāņu vēsturnieks S. Tomsons, kas uzrakstīja priekšvārdu šai grāmatai, to nobeidza ar vārdiem: *"Šī Latvijas vēsture ir rakstīta ar mīlestību un dziņu pēc patiesības. Vairāk par to nevar prasīt ne no viena nacionāla vēsturnieka."*

Vēsturnieks, diplomāts un žurnālists Dr. Alfrēds Bilmanis šķīrās no dzīves Vašingtonā 1948. gada 26. jūlijā. Viņa dāsnā mūža devums, kuru papildinām saņēma Latvija, ir cieņas un atceres vērts.

*

Cik zināms, tikai trīs Latvijas sūtni paši lūdza atbrīvot viņus no ieņemamā amata (tas nenozīmēja viņu atgriešanos dzimtenē; tā nenotika). Pirmais to 1940. gada jūlijā sākumā izdarīja V. Šūmanis (Igaunija).⁵³⁷ Viņam 14. jūlijā sekoja J. Tepfers (Somija)⁵³⁸ un augusta sākumā A. Spekke (Itālija, Bulgārija un Grieķija).⁵³⁹

A. Kirhenšteins Ministru kabineta 25. jūlija sēdē paziņoja, ka viņš par ārlietu ministra biedru uzaicinājis Andreju Jablonski. Viņa, vienlaikus arī Latvijas kompartijas centrālkomitejas sekretāra, vadībā noritēja Ārlietu ministrijas likvidācija. No ieņemamajiem amatiem jūlijā atbrīvoja visus trīs resora departamentu vadītājus: 1938. gada novembrī nodibinātā līgumu departamenta direktoru Andreju Kampi

⁵³⁷ LVVA, 2570.f., 14.apr., 1534.l., 6.lp.

⁵³⁸ Turpat, 1556.l., 230.lp.

⁵³⁹ Latvijas okupācija un aneksija, 559.lpp.

Ludvigs Ēķis

(sakarā ar departamenta likvidāciju 10. jūlijā), politiskā departamenta direktoru Arturu Stegmani (sakarā ar amata likvidāciju 16. jūlijā) un administratīvā departa-

menta direktoru Teodoru Anševicu (25. jūlijā). Par pēdējā departamenta direktora v.i. iecēla V. Jemeljanovu.

Jau LPSR valdība 1940. gada 8. augustā pieņēma lēmumu "Par Latvijas pārstāvniecību ārzemēs darbības izbeigšanu".⁵⁴⁰ Saskaņā ar to sūtniecību un konsulātu arhīvi un īpašumi bija jānodod PSRS pārstāvniecībām attiecīgajās valstīs, bet sūtņiem un darbiniekiem jāatgriežas Latvijā. Lielākā daļa latviešu diplomātu ignorēja šīs prasības, jo neatzina savas valsts neatkarības likvidēšanu. Oficiāli 1940. gada vasarā un rudenī darbu izbeidza 16 Latvijas sūtniecības, kas pārstāvēja valsti 25 zemēs (Argentīnā, ASV, Beļģijā, Brazīlijā, Bulgārijā, Dānijā, Francijā, Grieķijā, Holandē, Igaunijā, Itālijā, Lielbritānijā, Lietuvā, Luksemburgā, Norvēģijā, Portugālē, PSRS, Rumānijā, Somijā, Spānijā, Šveicē, Vācijā, Vatikānā, Ungārijā un Zviedrijā) un 194 konsulāti.

Latvijas sūtņus citu pēc cita atbrīvoja no darba: L. Ēķi (Rumānija, Ungārija, Turcija) – no 10. augusta, V. Salno (Zviedrija, Norvēģija) – no 16. augusta, Dr. O. Grosvaldu (Francija, Spānija, Portugāle) un H. Albatu (Vatikāns) – no 1. septembra, L. Sēju (Lietuva) – no 13. oktobra, F. Kociņu (PSRS) – no 14. oktobra un kā

pēdējo Dr. M. Valteru (Beļģija un Luksemburga) – 23. oktobrī. Līdz ar Latvijas inkorporāciju Padomju Savienības sastāvā 1940. gada augustā un septembrī izbeidza savu darbu Latvijā ārzemju diplomātiskās pārstāvniecības.

Ciņa vēl nebeidzas

Sūtņis demokrātiskajā un Latvijai draudzīgajā Zviedrijā V. Salnais jau 1940. gada jūlija beigās sāka savas dzimtenes atbrīvošanas kustības organizēšanu. Tur notika vairākas viņa, J. Tepfera un V. Šūmaņa apspriedes, kurās tika uzņemts Latvijas atsvabināšanas komitejas izveides un darbības projekts. Tā pamatā bija doma, ka Latvijas sūtņiem jāpaliek savās vietās, vienalga, kādā statusā, jāpulcina ap sevi mītnes zemē dzīvojošie latvieši un kopā ar pārējo Baltijas valstu diplomātiskajiem pārstāvjiem jādibina baltiešu draugu biedrības, iesaistot tajās Latvijai, Lietuvai un Igaunijai draudzīgus politiķus, žurnālistus, valsts un sabiedriskos darbiniekus.

V. Šūmanis ar Zviedrijā izstrādāto dokumentu kabatā 7. augustā devās uz Ženēvu, kur vēl mierīgi turpināja strādāt Latvijas sūtņi Šveicē un pārstāvis Tautu Savienībā J. Feldmanis (Šveice tolaik vēl neatzina Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā). Projektu atbalstīja arī Latvijas sūtņi L. Ēķis (Rumānija un Ungārija), O. Grosvalds (Francija) un E. Krieviņš (Vācija).

Vairākiem no viņiem, V. Šūmani ieskaitot, piedaloties, 1940. gada 17. decembrī notika vēl viena apspriede Ženēvā, kurā ievēlēja Latviešu nacionālās komitejas organizācijas komisiju (J. Feldmanis, V. Šūmanis, O. Grosvalds, bij. sabiedrisko lietu ministrs

⁵⁴⁰ Valdības Vēstnesis 1940, 9.aug.

A. Bērziņš). Taču domstarpības tās locekļu vidū un sarežģītie kara laika apstākļi neļāva komisijai attīstīt darbību.

Īsta politiska darbība sākās vēlāk Stokholmā V. Salnā vadībā, kad viņam 1943. gadā izdevās nodibināt sakarus ar nacistu okupētās Latvijas politiķiem un atbalstīt nelegāla demokrātiska starppartiju centra – Latvijas Centrālās padomes — nodibināšanu Rīgā. Padomi vadīja jurists LU profesors Konstantīns Čakste (Jāņa Čakstes dēls). Bet tas jau ir citas grāmatas stāsts.

*

Šīs monogrāfijas 3. nodaļā apskatītais, analizētais un vērtētais faktiskais materiāls dod pamatu šādiem galvenajiem secinājumiem:

— 1934. gada 15. maijā notikušais apvērsums nodarīja kaitējumu arī Latvijas ārpolitikai un diplomātijai — K.Ulmaņa un viņa domubiedru auto-

ritārais režīms nebija pieņemams Rietumu demokrātijai;

— pēc puča Latvijas ārpolitiskā vadība pārgāja pilnīgi K.Ulmaņa un viņa protežētā ārlietu ministra V.Muntera rokās. Ārpolitikas jautājumus Ministru kabineta sēdēs apsprieda vairs tikai formāli, ja vispār apsprieda;

— Latvijas diplomātiskais korpuss, izņemot sūtņi Francijā F.Cielēnu un daļēji M.Valteru, sūtņi Polijā, pēc tam Beļģijā, ieņēma diemžēl konformistiskas pozīcijas attiecībā pret ulmanismu un tā kultu;

— Latvijas diplomātijas nozīmīgākais panākums 30. gadu vidū bija Baltijas valstu antantes līguma parakstīšana Ženēvā 1934. gada septembrī. Tiesa, neparedzot sadarbību militārā laukā, kas mazināja šīs vienošanās nozīmi. Sasniegums bija arī V.Muntera ievēlēšana 1936. gadā par Tautu Savienības padomes nepastāvīgo locekli;

Baltijas valstu sūtņi ASV Kongresa komitejas sēdē 1989.g. (no kreisās): E.Jaksons — Igaunija, S.Lozoraitis — Lietuva, A.Dinbergs — Latvija

— lai gan nacistu nākšana pie varas Vācijā 1933. gadā sarežģīja Latvijas politiskās attiecības ar šo valsti, ekonomiskie kontakti ar vācu firmām un uzņēmējiem turpināja attīstīties. Tas pats sakāms par Angliju. Šīs valstis joprojām dominēja Latvijas ārējos saimnieciskajos sakaros. Pēdējos gan ievērojami traucēja Otrā pasaules kara sākums;

— Latvijas autoritārajai ārpolitiskajai valdībai 30. gadu otrajā pusē neizdevās iegūt valsts drošības garantijas. K.Ulmanis un V.Munters, likdami lielākas cerības uz savu pasludināto absolūtās neitralitātes politiku, pēc būtības noraidīja

lielvalstu garantiju piedāvājumus;

— Latvijas vadošās politiskās un diplomātiskās aprindas nenovērtēja Molotova-Ribentropa pakta nozīmi valsts likteņos un piekāpās Padomju Savienībai, 1939. gada 5. oktobrī parakstot tai uzspiesto savstarpējās palīdzības paktu. Latvija pēc būtības kļuva par protektorātu;

— K.Ulmaņa valdība 1940. gada jūnijā padevās padomju okupācijai bez neviena šāviena vai protesta notas, turklāt "vadonim" vēl turpinot mēnisi parakstīt iebrucēju diktētos dokumentus, tādējādi gribot vai negribot legitimējot neatkarīgās Latvijas valsts likvidēšanu.

Kopsavilkums

Uz šajā monogrāfijā aptvertā un izmantotā faktiskā materiāla pamata, tā analīzes un vērtēšanas bāzes autora ieskatu un kompetences robežās izdarītie galvenie slēdzieni vēlreiz koncentrētā veidā atgādināti kopsavilkumā. Tajā ieskicēti arī šīs problemātikas izpētes tālākie vēlāmie virzieni.

Latvijas brīvvalsts (1918—1940) ārpolitikas un diplomātijas veidotāji pēc valsts proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī nesāka darbu šajā sfērā tukšā vietā. Jau apmēram gadu bija strādāts, galvenokārt Petrogradā, Latviešu pagaidu nacionālās padomes ietvaros un galvenokārt dibinot sakarus ar Rietumu diplomātiem, kas lieti nodevēja 1919. un nākamajos gados. Darbojoties šajā laukā, auga pirmie latviešu diplomāti ar Zigfrīdu Annu Meierovicu galvgalī. Pateicoties lielākoties viņa pūliņiem, tika panākts neticamais: Anglija atzina Latviju *de facto* 1918. gada 11. novembrī — jau pirms tās oficiālas pasludināšanas.

Topošie latviešu diplomāti pirmo ārpolitisko skolu izgāja Parīzes miera konferencē 1919. gadā. Lai gan viņi tur neguva lielus panākumus, sevišķi valsts *de iure* atzīšanas jautājumā, tika nodibināti cieši kontakti ar Igaunijas un Lietuvas ārpolitiskajiem darbiniekiem un iespēju robežās arī ar Rietumeiropas diplomātiem, politiķiem un žurnālistiem. Latvijas vārds kļuva vairāk vai mazāk pazīstams arī ārpus tās un Krievijas robežām.

Latvijas pirmajam ārlietu ministram

Z.Meierovicam 1919. gada jūlijā atgriežoties no Francijas, tika izveidota jaunās valsts Ārlietu ministrija, nodibinātas pirmās diplomātiskās pārstāvniecības Anglijā, Francijā, Vācijā, Polijā, Zviedrijā un citās valstīs. Uz diplomāta skolas sola nosēdās pirmie Latvijas ārpolitikas ierēdņi — galvenokārt dažādas augstskolas beigušie un svešvalodas ziņošie latviešu inteliģences pārstāvji.

Parlamentārās republikas laikā Latvijas ārpolitikas koncepciju noteica Sattversmes sapulce (1920—1922), un tai sekojošās četras Saeimas (1922—1934), parlamenta ārlietu komisija un attiecīgais resors, kura vadītāji, izņemot Z.Meierovicu, tāpat kā valdības bieži mainījās, kas nenāca par labu valsts starptautiskajai saskarsmei. Tomēr jau 1920. gadā izdevās noslēgt miera līgumus ar Vāciju un padomju Krieviju, noregulēt robežjautājumu ar Igauniju un Lietuvu. Valsts ārpolitiskās vadības un latviešu diplomātu neatlaidīgā darba rezultātā nākamajā gadā tika panākta Latvijas atzīšana *de iure* un uzņemšana Tautu Savienībā. 1920. gadā Latvijā (Bulduros) notika pirmā starptautiskā konference, bet 1922. gadā Latvija kā pilntiesīga locekle piedalījās pirmo reizi starptautiskā forumā — Dženovas konferencē.

Latvijas ārpolitikas vadītāji un diplomāti daudz darīja 20. gados, lai izveidotu kā lielo (trīs Baltijas valstis, Somija un Polija), tā mazo (Latvija, Igaunija, Lietuva) šā reģiona zemju antanti. Lai sasniegtu šo mērķi, viņi

piedalījās vai paši organizēja ne vienu vien baltiešu konferenci. To rezultāti diemžēl bija pieticīgi, lai neteiktu vairāk, jo gandrīz visu laiku turpinājās Lietuvas un Polijas konflikts Viļņas dēļ. Arī Somijas pozīcijas alianses jautājumā bija rezervētas. Lielākais panākums šajā laukā bija Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienības izveidošana (1923).

Latvijas diplomāti rosmīgi darbojās Tautu Savienībā, uz kuru tika liktas lielas cerības valsts drošības jautājumā. Satversmes sapulce 1922. gada jūlijā pieņēma likumu "Tautu Savienības līgums". Ārlietu ministrijā nodibināja speciālu nodaļu kontaktiem ar šo organizāciju, bet kopš 1925. gada Ženēvā strādāja Latvijas pastāvīgs delegāts Tautu Savienībā. Latvija piedalījās arī Savienības satelītorganizāciju darbā. 1925. gadā tā sekmīgi tika galā ar vācu muižnieku sūdzību it kā par nelikumīgu agrāro reformu Latvijā.

20. gados un 30. gadu sākumā kopumā sekmīgi attīstījās Latvijas attiecības kā ar tuvām, tā tālām ārvalstīm. Neatkarīgā republika noslēdza pirmos saimnieciskos līgumus: ar Čehoslovākiju (1922), Lielbritāniju (1923), Igauniju (1923) u.c. Pats nozīmīgākais tomēr bija tirdzniecības līgums ar PSRS (1927), kas, neraugoties uz dažām vājām vietām, tomēr visumā bija Latvijai labvēlīgs. Līdz 1928. gadam Latvija bija parakstījusi tirdzniecības un kuģniecības līgumus ar 22 valstīm, tajā skaitā ar Vāciju, Franciju, Itāliju, Japānu un ASV, un 45 starptautiskas konvencijas. Gandrīz bez izņēmumiem pozitīvi attīstījās ar citām valstīm arī politiskie kontakti un sadarbība kultūras jomā.

Jauns periods Latvijas ārpolitikā sākās pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma, kad Ministru prezidents Kārlis Ulmanis un viņa domubiedri nodibināja

valstī autoritāru režīmu. Rietumu demokrātijas izturējās pret jauno kārtību noraidoši vai nogaidoši. Latvijas ārpolitikas vadība pārgāja pilnīgi "vadoņa" un viņa protežētā, kopš 1936. gada jūlija ārlietu ministra Vilhelma Muntera rokās. Latvijas sūtņi, izņemot Fēliksu Cielēnu (Francija) un daļēji Dr. Miķeli Valteru (Polija, Beļģija), diemžēl ieņēma konformistisku pozīciju attiecībā pret ulmanismu.

Nozīmīgākais Latvijas diplomātijas panākums 30. gadu vidū bija Baltijas valstu (Latvija, Lietuva, Igaunija) antantes dibināšanas līguma parakstīšana Ženēvā 1934. gada septembrī. Tiesa, neparedzot sadarbību militārā laukā, kas mazināja šīs vienošanās nozīmi. Sasniegums bija arī V. Muntera ievēlēšana par Tautu Savienības padomes nepastāvīgo locekli (1936), lai gan ministrs ne vienmēr rīkojās korekti šajā organizācijā.

Lai gan nacistu nākšana pie varas Vācijā 1933. gadā sarežģīja Latvijas politiskās attiecības ar šo valsti, ekonomiskie kontakti ar vācu firmām turpināja attīstīties. Tas pats sakāms par Angliju. Šis valstis joprojām dominēja Latvijas ārējos saimnieciskajos sakaros.

Latvijas autoritārajai ārpolitiskajai vadībai 30. gadu otrajā pusē neizdevās iegūt valsts drošības garantijas. Tā, likdama lielākas cerības uz savu pasludināto neitralitātes politiku, izturējās noraidoši pret Anglijas un Francijas palīdzības solījumiem. Valsts drošībai nepalīdzēja neuzbrukšanas līgumi ar PSRS (1932) un Vāciju (1939).

Latvijas vadošās politiskās un diplomātiskās aprindas nenovērtēja Molotova-Ribentropa pakta nozīmi valsts likteņos un (tāpat kā Igaunija un Lietuva) parakstīja tai uzspiesto savstarpējās palīdzības paktu ar Padomju Savienību (1939). K. Ulmaņa un V. Mun-

tera lielā mērā kļūdainā ārpolitika bija viens no galvenajiem cēloņiem, kāpēc Latvija 1940. gadā tika okupēta bez neviena šāviena un protesta notas, un valsts neatkarībai pienāca gals.

Ievērojot to, ka atmodas laikā lasītāji ir saņēmuši veselu virkni Latvijas ārpolitikas pagātnei veltītu nopietnu darbu, īpaši par 30. gadiem (I. Feldmanis, Ē. Jēkabsons, A. Lerhis, A. Stranga, J. Taurens, A. Zunda u.c.), šajā grāmatā lielākā uzmanība pievērsta nevis vispārējiem valsts starptautisko attiecību vēstures jautājumiem, bet diplomātu, pirmām kārtām sūtņu un konsulu, darbam, kā arī viņu dzīves aprakstiem. Šim nolūkam izmantoti kā arhīvu dokumenti, tā prese un memuāri, kā arī ap 30 raksti, kurus par latviešu diplomātiem pēdējos gados šīs monogrāfijas autors publicējis laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" un dažos citos izdevumos.

Sacītais nebūt nenozīmē, ka šīs problemātikas izpētē un tās rezultātu nodošanā sabiedrībai viss jau ir paveikts. Darāmā vēl ir gana.

1) Vairāk jāpublicē Latvijas ārpolitikas vēstures avoti. Vispirms turpinot labi iesākto sēriju "Latvija starptautiskajās attiecībās", no kuras pirmā sējuma iznākšanas (1999) jau pagājis krietns laika sprīdis.

2) Lūdzot palīgā Saeimu un valdību, normalizējot attiecības ar Krieviju, jāpanāk, lai visiem pētniekiem būtu pieejami tur atrodošies Latvijas ārpolitikas dokumenti.

3) Ir iznākušas nozīmīgas grāmatas par Latvijas attiecībām ar Padomju Savienību (A. Stranga) un Lielbritāniju (A. Zunda), taču nav publicēti plašāki pētījumi par mūsu valsts saskarsmi ar citām lielvalstīm, nemaz nerunājot par kaimiņu mazvalstīm.

4) Par bibliogrāfisku retumu ir kļuvusi pirms kara izdotā grāmata par Z. Meierovicu un pēc kara — par K. Zariņu. Prasīt prasās izdot tās par šiem diplomātiem mūsdienu zinātnes līmenī. Jāraksta biogrāfiski stāstījumi par M. Valteru, V. Munteru, F. un O. Grosvaldiem un citiem Latvijas ārpolitikas veidotājiem un vadītājiem.

Ievērojamāko Latvijas brīvvalsts diplomātu īsbiogrāfijas*)

Albats Hermanis (1879—1942) – jurists un diplomāts. Dzimis Cēsu apriņķa Veļķu pagastā zemkopja ģimenē. Beidzis 1910.gadā jurisprudences un tautsaimniecības studijas Maskavas universitātē, papildināja zināšanas tiesībzinātnēs Parīzē un Heidelbergā (Vācijā). Perfekti pārvaldīja vairākas svešvalodas, pirmām kārtām franču valodu.

Vairāk nekā 20 gadus nostrādāja Latvijas Republikas Ārlietu ministrijā (turpmāk tekstā – LR ĀM): juriskonsults (1919), ministra biedrs (1920—1923), ģenerālsekretārs (1923—1933) un vienlaikus (1925 XII – 1926 V) ministrijas pārvaldnieks, kas nozīmēja pildīt ministra pienākumus. Sūtnis Vatikānā (1925—1940) ar rezidenci Rīgā.

Pārstāvēja Latviju sarunās ar Svēto Krēslu par konkordāta noslēgšanu. Kā savas valsts delegācijas vadītājs vai loceklis piedalījās Tautu Savienības pilnsapulcēs, Baltijas valstu ārlietu ministru konferencēs, līgumsarunās ar daudzām zemēm un citos forumos. LU docents (kopš 1921.gada) un profesors (kopš 1939.gada). Lasīja lekcijas galvenokārt starptautiskajās publiskajās un starptautiskajās civiltiesībās. Publicējis ap 200 rakstu par diplomātijas un jurisprudences problēmām Latviešu konversācijas vārdnīcā. Miris 1942.gada 9.februārī izsūtījumā Vjatlagas nometnē Kirovas apgabalā.

Alberts Pauls (1901—1941) – diplomāts. Dzimis Jēkabpilī. Beidzis 1932.gadā LU ķīmijas fakultāti, iegūdamis inže-

niera ķīmiķa grādu. LR ārpolitiskajā dienestā kopš 1925.gada. Atašejs sūtniecībā Parīzē (1926—1930). Otrais sekretārs ĀM preses nodaļā, pēc tam rietumu nodaļā (1930—1933). Otrais sekretārs sūtniecībā Londonā (1933—1937). Pirmais sekretārs sūtniecībā Maskavā (1937—1940). Arestēts 1940.gada jūlijā un nošauts 1941.gada 12.jūlijā Maskavā.

Anševics Teodors (1900—1942) – diplomāts. Pasaulē nācis Nīcā ierēdņa ģimenē. Studējis LU tautsaimniecības fakultātē. Ierēdnis ĀM kopš 1925.gada. Trešais sekretārs Latvijas ģenerālkonsulātā Londonā, pēc tam sūtniecībā (1929—1937). Otrais sekretārs ĀM administratīvā un protokola nodaļā (1937—1939). Saimniecības un finanšu nodaļas vadītājs (1939). Administratīvā departamenta direktors (1939—1940). Miris cietumā Tatārijā 1942.gada 23.janvārī.

Balodis Antons (1880—1942) – diplomāts. Dzimis Valkas apriņķa Jērcēnu pagastā. Piektā gada revolūcijas dalībnieks. Atrazdamies emigrācijā Šveicē un Francijā (1906—1911), Grenoblē ieguva franču valodas skolotāja tiesības. ĀM Baltijas nodaļas vadītājs (1920—1924). Sūtnis Lietuvā (1924—1928). Vairāk nekā trīs gadus (1928 I – 1930 II) ārlietu ministrs. Sūtnis Somijā (1931—1933). Darbojās arī literatūras kritikā un žurnālistikā. Miris izsūtījumā 1942.gada 1.janvārī Soļikamskas nometnē.

*) Rādītāja sagatavošanai izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Valsts arhīva dokumenti, kā arī grāmatas: *Latviešu konversācijas vārdnīca* (1927—1940), *Latvijas darbinieku galerija* (1928), *Latvijas vadošie darbinieki* (1935), *Es viņu pazīstu* (1939, 1975), *Latvju enciklopēdija* (1950—1955, 1962) prof.A.Švābes redakcijā, *Latvju enciklopēdija* (1983—1990) prof.E.Andersona redakcijā, *Arhīvs* (1973, IVsēj., 2.izd.), *Trimdas biogrāfiskā vārdnīca* (1978), *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem* (1999), *No NKVD līdz KGB* (1999), *Aizvestie* (2001) un *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.—1956.gadā* (2001). Bez tam prese un memuāru literatūra.

Bandrevičs Vilis (1875 — 1945) — diplomāts un finansists. Beidzis Leipcigas universitāti ar agronoma diplomu, pēc tam papildinoties tirdzniecības zinībās. Pilnvarotais lietvedis, pēc tam rezidējošais ministrs Lietuvā (1919 — 1922). Atgriezies Rīgā, bija viens no Latvijas bankas vadītājiem. 30.gadu otrajā pusē pensionējās. Miris Vācijā.

Bilmanis Alfrēds (1887—1948) — diplomāts, vēsturnieks un publicists. Dzimis Rīgā tirgotāja ģimenē. Ieguvis vēstures maģistra grādu Maskavas universitātē (1910), zināšanas papildināja Strasbūras universitātē Francijā. Filozofijas doktora disertāciju aizstāvēja 1925.gadā Varšavas universitātē. Pārvaldīja astoņas valodas — bez dzimtās latviešu, latīņu, krievu, vācu, poļu, angļu, franču un itāļu valodu.

ĀM preses nodaļas vadītājs (1920—1932). Valsts propagandai uzrakstīja ap desmit grāmatu un brošūru četrās valodās, neskaitot daudzas publikācijas presē. Piedalījās un uzstājās vairākās starptautiskās žurnālistu konferencēs. Viens no Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības vadītājiem. Daudz apcerējumu par dažādiem Latvijas vēstures jautājumiem.

Sūtnis PSRS (1932—1935) un ASV (1935—1948). Viens no pirmajiem latviešu diplomātiem, kas uzstājās pret Latvijas okupāciju 1940.gadā. Tikpat asi protestēja pret nacistu iebrukumu valstī 1941.gadā. Kara un pēckara laikā publicēja vairākas grāmatas un daudz rakstu par latviešu tautas vēsturi, Latvijas un Krievijas (PSRS) attiecībām un Baltijas jautājumu starptautiskajā politikā. Miris Vašingtonā 1948.gada 26.jūlijā.

Birznieks Aleksandrs (1882 — 1951)—diplomāts. Dzimis Olaines pagastā lauksaimnieka ģimenē. Beidzis Maskavas universitātes vēstures un filoloģijas fakultāti. ĀM austrumu nodaļas vadītājs (1920—1923). Sūtniecības padomnieks Maskavā (1923—1925) un ģenerālkonsuls Ļeņingradā (1925—1930). Ģenerālkonsuls Dancigā (1930 — 1940). Miris Francijā.

Bisenieks Georgs Vilis Ludvigs (1885 — 1941) — diplomāts un tautsaimnieks.

Nācis pasaulē Kroņvirnavas pagastā lauksaimnieka ģimenē. Piektgadnieks. Latvijas diplomātiskais pārstāvis Lielbritānijā (1918), sūtniecības vadītājs (1919—1921), sūtnis (1921 — 1924). Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības rīkotājs direktors un valdes loceklis (1923 — 1926). Valdes priekšsēdētājs (1926 —1933). Latvijas konsuls Ļeņingradā (1933 — 1935). Hipotēku bankas direktors (1935 — 1940). Apcietināts 1940.gada oktobrī. Nošauts 1941.gada 27.jūlijā.

Celmiņš Hugo (1877 — 1941) — agronoms, politiķis un diplomāts. Zemnieka dēls. Dzīves gaitas sākušās Cēsu apriņķa Lubānas pagastā. Beidzis Rīgas Politehniskā institūta lauksaimniecības nodaļu (1903). Pirmā Pasaules kara un Brīvības cīņu dalībnieks. Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris. Tautas padomes loceklis, Satversmes sapulces un visu četru Saeimu deputāts. Ministru prezidents (1924 — 1925; 1928 — 1931). Vienlaikus ārlietu ministrs (1925 VIII — XII; 1930 II — 1931 III). Rīgas pilsētas galva (1931—1935). Sūtnis Vācijā (1935 — 1938). 1941.gada 30.jūlijā nošauts Ļefortovas cietumā Maskavā.

Cielēns Fēlikss (1888 — 1964) — politiķis un diplomāts. Dzīves ceļš sācies Ādažu pagastā aldara ģimenē. Piektā gada revolūcijas dalībnieks. Tieslietu studijas sācis Pēterburgas universitātē, pabeidz tās emigrācijā Parīzē 1914.gadā. Tautas padomes loceklis, Satversmes sapulces un visu četru Saeimu deputāts. Parlamenta ārlietu komisijas priekšsēdētājs (1922 — 1933, ar pārtraukumiem). ĀM padomnieks (1919), ārlietu ministra biedrs (1923), ārlietu ministrs (1926 XII — 1928 I). Sūtnis Francijā, Spānijā un Portugālē (1933 — 1934). Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma demisionēja. Plašu memuāru "Laikmetu maiņā" (Stokholma, 1961 — 1964) autors. Miris emigrācijā Zviedrijā 1964.gada 10.jūlijā.

Dinbergs Anatols (1911 — 1993) — diplomāts. Dzimis inženiera ģimenē Rīgā. Beidzis Franču valodas institūtu (1931) un LU tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes tiesību zinātņu nodaļu (1937). Po-

litoloģijas doktors (1953). Latvijas diplomātiskā korpusa patriarhs, atdevis ārpolitiskajam dienestam 60 mūža gadus. Darbvedis goda konsulatā Lodzā (1933 – 1934). Strādājis ĀM rietumu (1934 – 1935) un juridiskajā nodaļā (1935 – 1937). Vicekonsuls ģenerālkonsulatā Ņujorkā (1937 – 1941). Nedomādams atgriezties okupētajā Latvijā, turpināja cīņu par valsts neatkarības atjaunošanu brīvajā pasaulē. LR sūtniecības Vašingtonā atašejs un konsulārās daļas vadītājs (1941 – 1948), sūtniecības vadītājs un pagaidu pilnvarotais lietvedis (1948 – 1949; 1953 – 1954), sūtniecības pirmais sekretārs (1949 – 1953), padomnieks (1954 – 1970). Latvijas pilnvarotais lietvedis ASV, sūtniecības vadītājs un Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājs (1970 – 1991). Pēc valsts neatkarības atjaunošanas vēstnieks ASV (1991 – 1992), vienlaikus LR pastāvīgais pārstāvis un vēstnieks ANO Ņujorkā (1991). Mūža beigās Latvijas vēstniecības ASV padomnieks. Miris Vašingtonā 1993.gada 9.novembrī.

Donass Fēlikss (1882 – 1971) – diplomāts. Studējis Varšavas Politehniskajā institūtā un Pēterburgas Kalnu institūtā. Darbvedis, pēc tam otrais sekretārs LR sūtniecībā Varšavā (1919 – 1923). Goda konsuls, vicekonsuls un konsuls Viļņā (1924 – 1940). Uzraksta atmiņu grāmatu “Politiskos krustceļos” par darbu Latvijas diplomātiskajā dienestā (Čikāga, 1969).

Ducmanis Kārlis (1881 – 1943) – diplomāts un jurists. Saimniekdēls. Dzīves ceļš sācies Cēsu apriņķa Brantu pagastā. Absolvējis Pēterburgas universitātes juridisko fakultāti (1913). Latvijas diplomātiskais pārstāvis un ģenerālkonsuls Dānijā (1919 – 1923) un tadā pašā amatā Zviedrijā (1923 – 1925). Latvijas pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā Ženēvā (1925 – 1929) un vienlaikus sūtnis Dienvidslāvijā (1928 – 1933). 1927.gadā ievēlē par Starptautiskās diplomātiskās akadēmijas locekli Parīzē. Vairāku brošūru un daudzu rakstu autors par Tautu Savienību, Starptautisko darba organizāciju un Starptautisko tiesu Hāgā. Sūtnis Čehoslovākijā un Dienvidslāvijā (1929 – 1933). ĀM juridiskās no-

daļas vadītājs (1934 – 1935). Latvijas pārstāvis starptautiskajā tiesā Sāras apgabalā (1933 – 1936). Miris izsūtījumā 1943.gada 20.augustā cietumā Kirovā.

Ēķis Ludvigs (1892 – 1943) – diplomāts. Dobeles pagasta lauksaimnieka dēls. Studējis tautsaimniecību (1911 – 1914) Rīgas Politehniskajā institūtā. Pirmā pasaules kara un brīvības cīņu dalībnieks. Virsnieks, kalpakietis. Kopš 1920.gada dažādos amatos Ārlietu ministrijā. LR sūtniecības otrais sekretārs Berlīnē un pirmais sekretārs Helsinkos (1922 – 1925). ĀM administratīvās un protokola nodaļas vadītājs (1925 – 1931) un rietumu nodaļas vadītājs (1931 – 1934). Īsu laiku (1934 II – V) sūtnis Lietuvā un tikpat īsu laiku (1936 IV – XII) ārlietu ministrs līdztekus finanšu ministra amatam. Sūtnis Polijā (1938 – 1939) un Ungārijā (1938 – 1940), pēc tam arī Rumānijā (1939 – 1940). Padomnieks Latvijas vēstniecībā Vašingtonā (1941 – 1943).

Feldmanis Jūlijs (1889 – 1953) – diplomāts. Kurzemnieks. Pasaulē nācis Liepājas apriņķa Nīgrandes muižā amatnieka ģimenē. Maskavas universitātē ieguvis jurista diplomu (1915). LR ārpolitiskajā dienestā kopš 1919.gada. Latvijas sūtniecības otrais sekretārs Parīzē (1921 – 1923), pirmais sekretārs (1925 – 1928), ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1929 – 1930), LR pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā Ženēvā (1930 – 1946), sūtnis Šveicē (1938 – 1940), Dānijā (1939 – 1940). Pilnvarotais pārstāvis ASV (1949 – 1953). Grāmatas “Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība” autors (Rīga, 1924).

Fīlholds Juris (1891 – 1942) – diplomāts. Dzimis tirgotāja ģimenē Tukuma apriņķa Milzkalnes pagastā. Beidzis tehniko augstskolu Karlsruē Vācijā ar inženiera elektriķa grādu (1914). ĀM šifru nodaļas darbinieks un vadītājs (1921 – 1925), Latvijas sūtniecības pirmais sekretārs Somijā (1926 – 1931), ĀM Baltijas nodaļas vadītājs (1931 – 1933). Sūtniecības padomnieks Maskavā (1933 – 1935). ĀM austrumu nodaļas vadītājs (1938 – 1940). Miris vācu okupācijas laikā Rīgā.

Freimanis Kārlis (1890 — 1973) — diplomāts. Sēlis. Dzimis Ilūkstes apriņķa Bebreņu pagastā lauksaimnieka ģimenē. Beidzis Pēterburgas Politehniskā institūta tautsaimniecības nodaļu (1918), vēl gadu papildinās Sorbonnas universitātē Parīzē. ĀM Tautu Savienības nodaļas vadītājs (1922). Latvijas sūtniecības otrais sekretārs Romā (1923), pirmais sekretārs Varšavā (1923). ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājs (1924). Latvijas konsuls Klaipēdā (1925 — 1926), sūtniecības padomnieks Maskavā (1927 — 1928). Pirmais sekretārs goda ģenerālkonsulatā Stokholmā (1939). Otrais, pēc tam pirmais sekretārs vēstniecībā Tallinā (1930 — 1933). ĀM austrumu nodaļas vadītājs (1933 — 1937). Konsuls Hamburgā (1937 — 1940). Miris Šveicē.

Gailītis Markus (1882 — 1942) — diplomāts, politiķis, finansists. Vidzemnieks, Dzērbenes draudzes skolotāja dēls. Rīgas Politehniskajā institūtā 1911.gadā ieguvis pirmās šķiras būvinženiera grādu. Pirmā pasaules kara un brīvības cīņu dalībnieks. Kalpakietis. Virsnieks. Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris. Latvijas sūtnis Igaunijā (1919 — 1920). Satversmes sapulces, 1.un 2.Saeimas deputāts. Zemkopības ministrs (1925 — 1926). Miris 1942.gada 14.jūlijā Vjatlaga nometnē Kirovas apgabalā.

Girgenšons Ernests (1891 — 1974) — diplomāts. Dzimis Rīgā. Studējis Rīgas Politehniskā institūta komercnodaļā. Pirmā pasaules kara dalībnieks. Militārais atašējs Latvijas delegācijā Parīzes miera konferencē (1919). Otrais sekretārs sūtniecībā Parīzē (1920 — 1921). Pirmais sekretārs ĀM Baltijas valstu nodaļā (1921 — 1922). Konsuls Vitebskā (1925 — 1927). Padomnieks sūtniecībā Maskavā (1927 — 1928). Sūtniecības Skandināvijas valstīs pirmais sekretārs Kopenhāgenā (1928 — 1932) un Briselē (1932 — 1939). Ārlietu ministra sekretārs (1939 — 1940), ĀM administratīvā departamenta direktors (1940). Pēc ieslodzījuma un nometinājuma izciešanas miris Rīgā 1974.gada 13.novembrī.

Grosvalds Fridrihs (1850 — 1924) — jurists, sabiedriska darbinieks, diplomāts.

Pasaulē nācis Valmieras apriņķa Šķirstiņu muižas dzirnavās. Pēterburgas universitātē ieguvis jurista diplomu un zelta medaļu. Advokāts. Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks (1885 — 1919). Krievijas I Valsts domes deputāts (1906). Diplomātiskais pārstāvis, pēc tam sūtnis Zviedrijā (1919 — 1924).

Grosvalds Oļģerds (1884 — 1962) — mākslas zinātnieks, diplomāts. Dzimis Rīgā jurista Fridriha Grosvalda ģimenē. Studējis filoloģiju un mākslas vēsturi Tērbatas, Parīzes un Minhenes universitātē, pēdējā 1912.gadā iegūstot filozofijas doktora grādu.

Latviešu pagaidu nacionālās padomes ārlietu nodaļas sekretārs Petrogradā (1917 — 1918). Latvijas delegācijas sekretārs Parīzes miera konferencē (1919). LR diplomātiskais pārstāvis Francijā (1919 — 1921), sūtnis Francijā, Beļģijā un Nīderlandē (1921 — 1924). ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1925). Sūtnis Somijā (1925 — 1930), Polijā un Rumānijā (1930 — 1934), Austrijā (1930 — 1933), Ungārijā (1932 — 1934), Francijā, Spānijā un Portugālē (1934 — 1940). Miris Parīzē.

Kalniņš Vilhelms (1894—1972) — diplomāts. Dzimis Maskavā. Beidzis Leipziger tirdzniecības augstskolu (1924). Strādājis Latvijas bankā (1925—1927). Pēc tam ĀM: Latvijas pārstāvniecībā Tautu Savienībā Zenēvā (1928—1931), administratīvā un protokola nodaļā (1931—1936), juridiskajā nodaļā (1936—1938), saimniecisko līgumu nodaļā (1938). Līdztekus pirmais sekretārs Latvijas sūtniecībā Vatikānā ar rezidenci Rīgā (1937—1940), ĀM Rietumu nodaļas vadītājs (1939—1940).

Kampe Andrejs (1905—1942) — diplomāts. Sūpulis kārts Valmierā tirgotāja ģimenē. 1927. gadā beidzis Parīzes universitātes tiesību zinību fakultāti un tajā pašā gadā Parīzes privātās politisko zinību skolas diplomātijas nodaļu. LR ĀM dienestā (1927), atašējs Latvijas sūtniecībā Romā (1930—1932), administratīvās un protokola nodaļas vadītājs (1934—1935), juridiskās nodaļas vadītājs (1936—1938), līgu-

mu departamenta direktors (1938–1940). Diplomātu arestēja 1940. gada oktobrī un 1942. gada 16. martā izpildīja nāvessodu.

Kampuss Jēkabs Roberts (1897–1969) – diplomāts. Dzimis Valmieras apriņķa Nauksēnu pagastā. Pirmā pasaules kara un brīvības cīņu dalībnieks. Kalpakietis, Lāčplēša ordeņa kavalieris. Kapteinis. Beidzis LU tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāti. Papildinājies Sorbonnas universitātē Parīzē. Kopš 1928. gada ĀM dienestā. Vispirms centrālajā aparātā Rīgā, tad sūtniecības pirmais sekretārs Romā (1932–1934), Maskavā (1934–1936) un Stokholmā (1936–1940). Pēc Otrā pasaules kara Latvijas pārstāvniecībā Londonā, Latvijas diplomātiskais pārstāvis Spānijā (1953–1969). Miris Madridē.

Kļaviņš-Ellanskis Jānis (1884–1957) – žurnālists, diplomāts. Vidzemnieks. Nācis šai saulē lauksaimnieka ģimenē Sāikavas pagastā. Piektgadnieks. Emigrējies uz Rietumeiropu, kā brīvklaušitājs trīs gadus studēja filozofiju Vīnes universitātē. Par mūža darba un dzīves vietu kļuva Šveice. Strādājis galvenokārt žurnālistikā. 1920. gadā pildījis preses šefa pienākumus Latvijas diplomātiskajā misijā Bernē. Kopš 1921. gada LR konsulārais aģents, kopš 1924. gada – vicekonsuls, kopš 1925. gada – konsuls, kopš 1927. gada – goda ģenerālkonsuls un kopš 1931. gada – karjeras ģenerālkonsuls. Līdz 1946. gadam, kad pēc Maskavas spiediena Šveices valdība slēdza Baltijas valstu pārstāvniecības Bernē.

Kociņš Fricis (1895–1941) – militārs darbinieks, diplomāts. Dzimis Jelgavā amatnieka ģimenē. Piedalījies Pirmajā pasaules karā un brīvības cīņās. Apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni. Kapteinis (1921). Pulkvežleitnants (1929). Kara aģents (militārais atašējs) Lietuvā (1934–1936). LU studējis tautsaimniecību (1927–1929). Sūtnis PSR Savienībā (1936–1940). Apcietināts 1940. gada septembrī. Nāvessods izpildīts 1941. gada 28. jūlijā Maskavā, Lubjankas cietumā.

Krieviņš Edgars (1884–1971) – diplomāts. Dzīves gaitas sākušās zemnieka sē-

tā Trikātas pagastā. 1914. gadā absolvējis Maskavas universitātes vēstures un filoloģijas fakultātes romāņu un ģermāņu nodaļu, sākot tūdaļ turpat strādāt par vācu valodas lektoru. Papildinājies Leipcigas un Berlīnes universitātē. Latvijas ārlietu dienestā kopš 1920. gada. ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1920). Turpmāk dažādos amatos sūtniecībā Berlīnē, ģenerālkonsulātā Londonā un sūtniecībā Parīzē. Sūtnis Vācijā (1932–1935; 1938–1940), Austrijā (1933–1935), Nīderlandē (1933–1935; 1938–1940), Igaunijā (1935–1938). Uzrakstījis memuārus "Viņās dienās" (Melburna, 1966).

Ķeniņš Atis (1874–1961) – dzejnieks, sabiedriska darbinieks, diplomāts. Kalpa dēls. Dzimis Tukuma apriņķa Grenču pagastā. Beidzis Maskavas universitātes juridisko fakultāti (1918). Kā Tautas padomes loceklis piedalījās un runāja Latvijas valsts proklamēšanas aktā. Sūtnis Polijā (1919–1921). Izglītības un tieslietu ministrs (1931–1933). Padomju okupācijas laikā vairākkārt represēts. Profesors Rīgas Pedagoģiskajā institūtā. Miris Rīgā.

Lazdiņš Jānis (1875–1953) – mūziķis, diplomāts. Zemgalietis. Dzimis Bārbeles pagastā. Beidzis Pēterburgas Konservatoriju (1898) un papildinājies Parīzē. Krievijas galma orķestra pirmais vijolnieks (1902–1917). Latvijas ārlietu dienestā (1919). ĀM protokolšefs (1920–1924). Ģenerālkonsuls Beļģijā (1924–1929) un Luksemburgā (1925–1929). Sūtnis turpat (1929–1938; 1930–1938). Pēc tam pensijā. Miris Briselē.

Liepiņš Roberts (1890–1978) – diplomāts. Pasauli sācis skatīt rokpeļņa ģimenē Tukuma apriņķa Pētertāles pagastā. Studējis tirgzinības Rīgas Politehniskajā institūtā. LR ārpolitiskajā dienestā kopš 1919. gada. ĀM saimniecības un finanšu nodaļas vadītājs (1920–1921), juridiskā departamenta direktors (1922–1928). Finanšu ministrs (1928). Sūtnis Lietuvā (1928–1933), Igaunijā (1933–1935) un PSR Savienībā (1935–1936). Rīgas pilsētas lielvecākais (1936–1940). Pēc Otrā pasaules kara neoficiāls Latvijas diplomātiskais pārstāvis Rietumvācijā. Aizgājis viņsaulē Vācijā.

Lūle Arturs (1882–1941) – diplomāts. Skolotāja dēls. Dzimis Rīgas priekšpilsētas Inciema pagastā. Beidzis Rīgas Politehniskā institūta tirdzniecības nodaļu (1912). Papildinājies franču valodā Grenobles universitātē Francijā. Latvijas ārpolitiskajā dienestā (1920). Konsuls ASV (1921–1925), ģenerālkonsuls (1925–1935). Pēc Latvijas sūtniecības atjaunošanas Vašingtonā – konsuls (1935–1937). Čikāgas Likumu skola piešķīrusi tiesībzinātņu doktora grādu (1928). Konsuls Karalaučos (1937–1938). Pēc tam darbs Rīgas pašvaldībā. Miris 1941. gada 19. decembrī Usolagā Molotovas apgabalā.

Māsēns Vilis (1902–1964) — diplomāts. Vidzemnieks. Šūpulis kārts Dikļu pagastā. Studējis Londonas universitātes juridiskajā fakultātē, Londonas ekonomikas un politikas zinātņu skolā un starptautisko tiesību akadēmijā Hāgā. Absolvējis LU juridisko fakultāti. Aizstāvējis doktora disertāciju Heidelbergas universitātē Vācijā. LR ārpolitiskajā dienestā kopš 1922. gada: ģenerālkonsulātā Londonā (1923–1930), sūtniecībā Kauņā (1930–1933) un sūtniecībā Parīzē (1933–1936). ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1937–1938) un Baltijas nodaļas vadītājs (1938–1940). Pēc kara vadošos amatos latviešu un Eiropas tautu trimdas organizācijās. Miris Ņujorkā.

Meierovics Zigfrīds Anna (1887–1925) — diplomāts, politiķis un valstsvīrs. Dzīves ceļš sācies Durbē ārsta ebreja un mātes latvietes ģimenē. Rīgas Politehniskajā institūtā iegūst komerczinību kandidāta grādu (1911). Viens no Latviešu pagaidu nacionālās padomes dibinātājiem (1917). Padomes uzdevumā panāk Londonā Latvijas atzīšanu *de facto* (1918–XI). Latvijas delegācijas loceklis (1919) un tās vadītājs Parīzes miera konferencē (1919 V–VII). Tautas padomes loceklis, Satversmes sapulces un 1. Saeimas deputāts. LR ārlietu ministrs (1918 XI–1924 I; 1924 XII–1925 VIII). Ministru prezidents un ārlietu ministrs (1921 VI–1923 I; 1923 VI–1924 I). Viens no suverēnās Latvijas Republikas un tās ārpolitiskā dienesta pamatlicējiem. Panācis jaunās neatkarīgās valsts

starptautisku atzīšanu *de iure* un uzņemšanu Tautu Savienībā. Vadījis LR Ārlietu ministrijas izveidošanu, iedibinājis valsts ārpolitikas pamatvirzienus un diplomātisko dienestu. Miris traģiskā nāvē autokatastrofā 1925. gada 22. augustā.

Munters Vilhelms (1898–1967) — diplomāts. Dzimis Rīgā igauņu tirgotāja un Igaunijas vācietes ģimenē. LU iegūst inženiera ķīmika diplomu (1925). Pārvaldīja piecas svešvalodas — igauņu, krievu, vācu, angļu un franču. LR ārlietu dienestā kopš 1920. gada. ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājs (1925–1930), administratīvi juridiskā departamenta direktors (1931–1933), kas vienlaikus bija ministrijas ģenerālsekretāra palīgs. Ģenerālsekretārs (1933–1936). Ārlietu ministrs (1936 VII–1940 VI). LR pārstāvis Tautu Savienības padomē (1936–1939). Kopā ar K.Ulmani ne visai veiksmīgi vadītā ārpolitika bija viens no svarīgākajiem faktoriem, kas noveda pie valsts neatkarības zaudēšanas 1940. gadā. Pirmais jau 1940. gada jūlijā deportētais Latvijas ministrs. Četrpadsmit gadus pavadījis ieslodzījumā sešos cietumos. Atgriezies dzimtenē 1959. gadā, ieņēma propadomiskas pozīcijas. Miris Rīgā 1967. gada 10. janvārī.

Nukša Mārtiņš Augusts (1878–1942) — arhitekts un diplomāts. Vidzemnieks. Pasaulē nācis zemnieka ģimenē Vidrižu pagastā. Ieguvis inženiera arhitekta diplomu Rīgas Politehniskajā institūtā (1908). Projektējis gandrīz 20 vairākstāvu mūra dzīvojamās mājas Rīgas centrā. LR diplomātiskajā dienestā Parīzē (1920–1921). Sūtnis Polijā (1921–1930), Rumānijā (1922–1930), Čehoslovākijā (1923–1930; 1933–1939), Austrijā (1925–1930), Zviedrijā, Dānijā un Norvēģijā (1930–1933), Dienvidslāvijā (1933–1939) un Rumānijā (1934–1939). ĀM ģenerālsekretārs (1939–1940). Izsūtījumā piespriests nāves sods. Izpildīts 1942. gada 17. maijā Soļikamskā.

Oliņš Pēteris Ziedonis (1890–1962) — diplomāts. Dzimis Valmieras priekšpilsētas Bauņu pagastā zemkopja ģimenē. Absolvējis Pēterburgas universitātes filoloģi-

jas fakultāti (1914). Brīvības cīņu dalībnieks. Virsleitnants. Latvijas diplomātiskajā dienestā (1919): sūtniecībā Varšavā, Londonā un Vašingtonā. Amerikāņu universitātē Vašingtonā iegūst filozofijas doktora grādu (1927). ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1927–1929). Sūtniecības Maskavā padomnieks (1929–1930). ĀM austrumu nodaļas vadītājs (1930–1933), LR ģenerālkonsuls Riodežaneiro (1933–1935, ar pārtraukumu). Pilnvarotais lietvedis Argentīnā (1935–1946) un Brazīlijā (1935–1961). Grāmatas par filozofiju un vēsturi latviešu un angļu valodā. Daudz publikāciju par Latviju un Baltijas valstīm portugāļu un spāņu valodā. Miris Riodežaneiro.

Ozols Kārlis (1882–?) — inženieris un diplomāts. Vecpiebaldzēns. Dzimis Veļķu pagastā lauksaimnieka ģimenē. Rīgas Politehniskajā institūtā ieguvis inženiera tehnologa diplomu (1914). Latvijas diplomātiskajā dienestā kopš 1920. gada. Tirdzniecības atašejs ASV (1920). Reevakuācijas komisijas priekšsēdētājs Latvijas sūtniecībā Maskavā (1920–1921). Sūtnis PSRS (1923–1929). Divu atmiņgrāmatu autors: "Latvijai topot" (Rīga, 1935) un "Memuari poslaņņika" (Sūtņa memuari (Parīze, 1938)). Arestēts 1940. gada augustā, 1941. gada 23. jūnijā piesprieda augstāko soda mēru. Nav zināms, kad nāvessods izpildīts.

Punga Hermanis (1877–1941) — diplomāts. Dzimis Liepājā. Jaunstrāvniece. Vācijā, Manheimā, beidzis politehnisko institūtu, iegūdamas mašīnbūves inženiera diplomu (1909). Finanšu ministrs (1923–1924). Konsuls Vitebskā (1927–1930). ĀM konsulārās nodaļas vadītājs (1931–1933). Konsuls Hamburgā (1933–1937). Pirmais sekretārs sūtniecībā Londonā (1937–1939). Miris Rīgas Centrālcietuma slimnīcā 1941. gada 12. aprīlī.

Ramans Jānis (1871–1957) — mācītājs un diplomāts. Latvijas Pagaidu valdības pirmais diplomātiskais pārstāvis Igaunijā (1918). Konsuls (1919) un pilnvarotais lietvedis (1919–1920), sūtniecības padomnieks un konsuls (1920). Pēc darba Tallinā turpināja strādāt par mācītāju.

Reinhardts Pauls Jēkabs (1903–1990) — inženieris, politiķis un diplomāts. Dzimis Jelgavā. Beidzis LU mehānikas fakultāti (1931). Papildinājies Francijā Aeronautikas institūtā. Satiksmes ministra biedrs (1931). Kopš 1934. gada ĀM dienestā. Konsulārās nodaļas vadītājs (1934–1936), rietumu nodaļas vadītājs (1936–1937), preses nodaļas vadītājs (1939–1940). Latvijas pārstāvis starptautiskajā neiejaušanās komitejā Spānijas lietās (1937–1939).

Rozenbergs Eduards (1878 – 1954) – jurists, politiķis un diplomāts. Vācbaltietis. Barons. Beidzis Pēterburgas universitātes juridisko fakultāti (1904). Latvijas Tautas padomes loceklis. Pirmās Pagaidu valdības valsts kontrolieris (1918–1919). LR valdības delegāts, pēc tam pilnvarotais lietvedis Austrijā (1920–1922; 1922–1925). Uzrakstījis memuārus "Für Deutschland und Fortschritt in Lettland" (Par vāciskumu un progresu Latvijā) (Rīga, 1928).

Salnais Voldemārs (1886 – 1948) – statistiķis un diplomāts. Šūpulis kārts Lubānas pagastā lauksaimnieka ģimenē. Piedalījies 1905. gada revolūcijā. Pēc katorgas izciešanas no nometināšanas vietas izbēdzis un emigrējis uz ASV. LR ārlietu ministra biedrs (1921 – 1923), 1. Saeimas deputāts. Tautas labklājības ministrs (1925). Ārlietu ministrs (1933 III – 1934 III). Sūtnis Zviedrijā, Norvēģijā un Dānijā (1934 – 1940). Aktīvi atbalstīja dzimtenē izveidotās (1943) nacionālās pretestības kustības vadošās iestādes – Latvijas Centrālās padomes — darbu.

Sēja Ludvigs (1885 – 1962) – diplomāts. Dzimis zemnieka ģimenē Dobeles apriņķa Džūkstes pagastā. Grenobles universitātē Francijā beidzis kursus franču valodā un literatūrā. LR ārpolitiskajā dienestā kopš 1919. gada. ĀM politiski diplomātiskā departamenta direktors (1920–1921). Diplomātiskais pārstāvis, pēc tam pilnvarotais lietvedis ASV (1921 – 1923). Sūtnis Lietuvā (1923 – 1924). Ārlietu ministrs (1924 I – XII). Sūtnis Vašingtonā (1925 – 1927). Ģenerālkonsuls Londonā (1927 – 1933). ĀM administratīvi juridiskā departamen-

ta direktors (1933 – 1934). Sūtnis Lietuvā (1934 – 1940). Būdams Latvijas Centrālās padomes (1943) ģenerālsekretārs, pārdzīvojis nacistu Štuthofas koncentrācijas nometni, pēc tam padomju gulagus. Šķīries no dzīves dzimtenē.

Sēja Pēteris (1880 – 1940) – diplomāts. Nācis šaisaulē Doles pagastā lauksaimnieka ģimenē. Piektā gada revolūcijas dalībnieks. Atrazdamies emigrācijā, studēja Cīrihē (Šveicē) vēsturi un tautsaimniecību. Dzīvodams ilgus gadus Rietumeiropā, bez jau zināmās krievu un vācu valodas iemācījās perfekti franču, angļu un itāļu valodu. Vēl strādājot diplomātiskā darbā, nāca klāt ne daudz zemākā līmenī spāņu, zviedru, dāņu un norvēģu valoda. ĀM ekonomiski konsulārā departamenta ekonomikas nodaļas vadītājs (1920). Tautu Savienības nodaļas vadītājs (1921). Padomnieks Latvijas sūtniecībā Parīzē (1921 – 1925). ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1925 – 1927). Sūtnis Itālijā (1927 – 1933), Albānijā, Bulgārijā un Grieķijā (1928 – 1933). Sūtnis Zviedrijā, Dānijā un Norvēģijā (1933 – 1937). Pēc tam pensijā.

Seskis Jānis (1877 – 1943) – diplomāts. Dzīves gaitas sākušās Cēsu apriņķa Vaives pagastā lauksaimnieka ģimenē. Piektgadnieks. Dzīvodams emigrācijā Šveicē, studēja jaunās valodas un pedagoģiju Bāzeles un Bernes universitātē. Latviešu pagaidu nacionālās padomes ārlietu nodaļas sekretārs Petrogradā (1917 – 1918). Latvijas delegācijas loceklis (vēlāk – tās vadītājs) Parīzes mierkonferencē (1919). Latvijas diplomātiskais pārstāvis Šveicē (1920). Rezidējošais ministrs (1921 – 1922) un sūtnis Igaunijā (1922 – 1929). Sūtnis Maskavā (1929 – 1932). ĀM preses nodaļas vadītājs (1932 – 1934). Ģenerālkonsuls Klaipēdā (1934 – 1940). Uzrakstījis dokumentālu atmiņu grāmatu "Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē" (Rīga, 1938), 1941.gadā arestēts. Nošauts 1943.gada 10.jūlijā Vjatlagā.

Skrēbers Arnolds (1897 – 1979). Dzimis Rīgā ierēdņa ģimenē. Pirmā pasaules kara un brīvības cīņu dalībnieks. Kalpakietis. Kapteinis. Apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni. LU studējis tiesības. Beidzis

Angļu valodas institūtu (1932), ĀM preses nodaļas vadītājs (1934 – 1939). Latvijas sūtniecības padomnieks Briselē (1939 – 1940). Miris Ženēvā.

Spekke Arnolds (1887 – 1972) – filologs, vēsturnieks, diplomāts. Zemgaliētis. Mežmuižas pagasta tautskolotāja dēls. 1915.gadā beidza romāņu filoloģijas studijas Maskavas universitātē. Pārvaldīja latīņu, grieķu, vācu, krievu, angļu, franču un itāļu valodu. Zinātņu doktors (1927), LU profesors (1922). Sūtnis Itālijā, Bulgārijā, Grieķijā, Albānijā (1933 – 1940). Vienīgais profesors Latvijas diplomātiskajā korpusā. Latvijas pilnvarotais pārstāvis ASV (1954 – 1970). Miris Vašingtonā 1972.gada 25.novembrī.

Sproģis Voldemārs (1888 – 1946) – diplomāts. Dzimis Cēsu apriņķa Vestienas pagastā. Beidzis Maskavas universitātes juridisko fakultāti (1907). Pirmais sekretārs, padomnieks Latvijas sūtniecībā Maskavā (1920 – 1921; 1921 – 1923). ĀM austrumu nodaļas vadītājs (1923 – 1926). Pēc tam ierēdnis Finanšu ministrijā. Miris Vācijā.

Stegmanis Arturs (1902 – 1986) – diplomāts. Dzimis Rīgā. LU ieguvis jurista diplomu (1929). LR Ārlietu ministrijā kopš 1919.gada. Ierēdnis centrālajā aparātā Rīgā (1919 – 1924). Atašejs sūtniecībā Parīzē (1924 – 1925). Preses nodaļā Rīgā (1925 – 1927). Pirmais sekretārs Latvijas pārstāvniecībā Belgradā (1927 – 1929), preses nodaļā Rīgā (1929 – 1930) un sūtniecībā Varšavā (1930 – 1934). ĀM rietumu nodaļas vadītājs (1934 – 1935). Sūtniecības padomnieks Berlīnē (1936 – 1938). ĀM politiskā departamenta direktors (1938 – 1940). Sodīts ar brīvības atņemšanu uz 10 gadiem labošanas darbu nometnē. Miris Valmierā.

Students Kārlis (1885–1964) – skolotājs un diplomāts. Pasaulē nācis Valkas apriņķa Ērgemes pagastā. 1905. gadā absolvējis Baltijas skolotāju semināru. Piektā gada revolūcijas un Pirmā pasaules kara dalībnieks. Piedalījies brīvības cīņās. Sakaru virsnieks ar Lielbritānijas politisko misiju Baltijas valstīs (1919–1920). ĀM kopš 1922. gada. Latvijas sūtniecības pirmais

sekretārs Londonā (1924–1927), Maskavā (1928–1929) un Helsinkos (1929–1937), Ārlietu ministrijā (1937–1939). Pirmais sekretārs Latvijas goda konsulātā Breslavā (tag. Vroclava), Vācijā (1939–1940). Pēc tam pensijā. Represēts — 1946. gadā piespriesta brīvības atņemšana uz pieciem gadiem.

Šreiners Vilhelms (1864–1936) — diplomāts. Dzimis Rīgā. Vācbaltietis. Beidzis Rīgas Politehniskā institūta ķīmijas fakultāti ar inženiera tehnologa grādu (1889). Tautas padomes loceklis. Latvijas diplomātiskais priekšstāvis Berlīnē (1919–1920) un Prāgā (1921–1923). Ierēdnis Latvijas Bankā (1928–1936).

Šūmanis Vilis Roberts (1887–1948) — diplomāts. Dzīves ceļš sācies Tukuma apriņķa Džūkstes pagastā lauksaimnieka ģimenē. Piedalījies Piekta gada revolūcijā. Dzīvodams emigrācijā, beidzis Šanghaines tirdzniecības augstskolu Šveicē (1910). Pirmā pasaules kara un brīvības cīņu dalībnieks. LR ĀM vispārējā, vēlāk administratīvi juridiskā departamenta direktors (1919–1921) un politiski ekonomiskā departamenta direktors (1921–1924). Sūtnis Itālijā (1924–1926), Francijā (1926–1933), Spānijā un Portugālē (1928–1933), Somijā (1933–1938) un Igaunijā (1938–1940).

Tepfers Jānis Eižens Bruno (1898–1994) — diplomāts. Provizora dēls. Nācis šai saulē Iecavā. Studējis medicīnu Tērbatas universitātē un tiesības LU 20. gados un 30. gadu sākumā. Brīvības cīņu dalībnieks. Ierēdnis Ārlietu ministrijā kopš 1919. gada. Ministra adjutants (1919–1923). Protokola nodaļas vadītājs (1928–1934). Administratīvi juridiskā departamenta direktors (1934–1936). ĀM ģenerālsekretārs (1936–1938). Sūtnis Somijā (1938–1940). Pārcēlies uz Stokholmu, strādāja par tulku Zviedrijas Ārlietu ministrijā (1943–1945). Rosmīgi darbojās latviešu bēgļu organizācijās un savu iespēju robežās diplomātiskajās aprindās. Šķīrās no dzīves Stokholmā 1994. gada 9. aprīlī.

Tomsons Arnolds (1895–1942) — diplomāts. Vidzemnieks. Dzimis Zeltiņu pa-

gastā. Beidzis Rīgas Politehniskā institūta tirdzniecības fakultāti (1918). ĀM kopš 1921. gada. Reevakuācijas komisijas sekretārs un loceklis Maskavā (1921–1923). Atašejs sūtniecībā Varšavā (1923–1927). Ierēdnis centrālajā aparātā Rīgā (1927–1933). Pirmais sekretārs sūtniecībā Parīzē (1933–1937). Lidztekus Latvijas valdības ģenerālkomisārs pasaules izstādē (1936–1937). ĀM austrumu nodaļas vadītāja v.i. (1937–1938), juridiskās nodaļas vadītājs (1938–1940). Miris apcietinājumā 1942. gada 2. martā.

Ulmanis Kārlis (1877–1942) — politiķis, valstsvīrs, diplomāts. Dzimis Dobeles apriņķa Bērzes pagastā lauksaimnieka ģimenē. Piekta gada revolūcijas dalībnieks. Atrazdamies emigrācijā, 1909. gadā ieguva bakalaura grādu lauksaimniecībā Linkolnas universitātē (ASV). Tautas padomes loceklis, Satversmes sapulces un visu četru Saeimu deputāts. Ministru prezidents (1918–1921; 1925–1926; 1931; 1934–1940), Valsts prezidents (1936–1940). Ārlietu ministrs (1926 V–1926 XII; 1931 III–1931 XII; 1934 III–1936 IV). Vadīja Latvijas delegāciju Tautu Savienības XII pilnsapulcē (1931). 1934. g. 15. maijā organizēja antikonstitucionālu valsts apvērsumu. Miris 1942. gada 20. septembrī cietumā Krasnovodskā Turkmēnijā. Vairāku grāmatu un daudzu rakstu autors.

Valters Miķelis (1874–1968) — literāts, politiķis, diplomāts. Mūžs sācies strādnieka ģimenē Liepājā. Jaunstrāvniece. Dzīvodams emigrācijā Šveicē, pabeidza Cīrihes universitātes juridisko fakultāti (1904). Papildinājies Sorbonnas universitātē Parīzē. Aizstāvējis (1906) doktora disertāciju jurisprudencē. Perfekti pārvaldīja vācu, krievu, franču, itāļu un zviedru valodu. Tautas padomes loceklis. Iekšlietu ministrs LR pirmajā Pagaidu valdībā (1918–1919). Pirmais Latvijas sūtnis Itālijā (1919–1924). Sūtnis Francijā (1924–1925). Konsuls Karalaučos (1928–1934). Sūtnis Polijā (1934–1938) un Ungārijā (1936–1938), Beļģijā un Luksemburgā (1938–1940). Daudzu grāmatu (no tām vairākas svešvalodās Latvijas popularizēšanai) un rakstu autors. Miris 1968. gada 27. martā Nicā, Francijā.

Vanags Arturs (1882–1970) — uzņēmējs un diplomāts. Vecpiebalgas saimniekdēls. Studējis Rīgas Politehniskā institūta ķīmijas nodaļā. Zināšanas kalnrūpniecībā un metalurģijā papildinājis Kalna akadēmijā Harcas pilsētā Vācijā un Anglijā. 1905. gadā emigrējis uz Norvēģiju. Latvijas konsulārais aģents Oslo (1919–1921), ģenerālkonsuls (1921–1940). LR pirmais konsuls. Nostrādājis visilgāk. Miris Oslo.

Vesmanis Fridrihs (1875 – 1941) – politiķis un diplomāts. Pasaulē nācis Rundāles pagastā lauksaimnieka ģimenē. Jaunstrāvniece un Piektā gada revolūcijas dalībnieks. Beidzis Pēterburgas universitātes juridisko fakultāti (1909). Satversmes sapulces un 1. Saeimas deputāts, 1. Saeimas priekšsēdētājs (1922 – 1925). Sūtnis Lielbritānijā (1925 – 1932). Senators (1932 – 1940). Miris 1941. gada 7. decembrī Usoļaga soda nometnē.

Vesmanis Jānis (1877 – 1942) – tautsaimnieks un diplomāts. Zemgalietis. Mūža gājums sācies Zaļenieku pagastā lauksaimnieka ģimenē. Absolvējis Rīgas Politehniskā institūta komercnodaļu. Latvijas ārpolitiskajā dienestā kopš 1921. gada. Latvijas delegācijas vadītājs miera sarunu nobeigumā ar padomju Krieviju. Sūtnis Maskavā (1920 – 1921). 1. Saeimas deputāts (1922 – 1925). Miris Vjatlagā 1942. gada 13. jūnijā.

Vigrabs Emīls (1887 – 1965) – diplomāts. Vidzemnieks. Muižas rentnieka dēls no Lazdonas. Absolvējis Pēterburgas universitātes vēstures un filoloģijas fakultāti (1914). Pirmā pasaules kara un brīvības cīņu dalībnieks. Virsleitnants. Ārlietu ministrijā kopš 1921. gada. Pirmais sekretārs Latvijas sūtniecībā Lietuvā (1922 – 1923), otrais sekretārs sūtniecībā Vācijā (1923 – 1925), pirmā sekretāra v.i. sūtniecībā PSRS (1925 – 1926). ĀM austrumu nodaļas vadītājs (1926 – 1928). Pirmais sekretārs sūtniecībā Parīzē (1928 – 1933). Baltijas valstu nodaļas vadītājs (1933 – 1938). Konsuls Karalaučos (1938 – 1940). Miris trimdā Francijā.

Vigrabs Juris (Georgs) (1881 – 1958) – vēsturnieks un diplomāts. Vidzemnieks. Dzimis muižas rentnieka ģimenē Lazdonas pagastā. Beidzis Tērbatas universitātes teoloģijas fakultāti (1904). Pārvaldīja senebreju, grieķu, latīņu, krievu, vācu, angļu un itāļu valodu. Pirmais sekretārs Latvijas sūtniecībā Maskavā (1927 – 1930), ĀM austrumu nodaļā (1930 – 1931), preses nodaļā (1931 – 1933) un sūtniecībā Berlīnē (1933 – 1940). Vairāku grāmatu un daudzu rakstu autors Latvijas vēsturē. Miris trimdā Vācijā.

Voits Oskars (1866 – 1959) – ārsts un diplomāts. Ropažu pagasta mežsarga dēls. Beidzis Tērbatas universitātē divas fakultātes – dabaszinību (1892) un medicīnas (1895). Latvijas diplomātiskais priekšstāvis (1920 – 1921) un sūtnis Vācijā (1921 – 1932). Vienlaikus Šveicē (1921 – 1932), Holandē (1925 – 1932) un Ungārijā (1925 – 1932). Pēc tam pensijā. Miris emigrācijā Vācijā.

Zariņš Kārlis Reinhards (1879 – 1963) – diplomāts. Šūpulis kārts Ziemeļvidzemē, Ipiķu pagastā, lauksaimnieka ģimenē. Mācījies Pēterburgas Tautas augstskolā un augstākajos komercursos. Latvijas delegācijas atašejs Parīzes miera konferencē (1919). Latvijas diplomātiskais pārstāvis Zviedrijā (1919). Diplomātiskais pārstāvis (1919 – 1921) un sūtnis Somijā (1921 – 1925). Sūtnis Zviedrijā, Norvēģijā, Dānijā (1923 – 1930), Igaunijā (1930 – 1931). Ārlietu ministrs (1931 XII – 1933 III). Sūtnis un ģenerālkonsuls Lielbritānijā (1933 – 1963). Latvijas valdības ārkārtējo pilnvaru nesējs un Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vadītājs ((1940 – 1963). Miris Londonā.

Zēbergs Aurēlijs (1879 —?) – jurists un diplomāts. Beidzis Harkovas universitātes juridisko fakultāti (1903). Ārlietu ministra biedrs (1919 XII – 1920 VI). Pirmais delegācijas vadītājs Latvijas – padomju Krievijas miera sarunās (1920). Miris vācu okupācijas laikā.

Bibliogrāfija

I Dokumentu publikācijas

Akten zur Deutschen auswärtigen Politik 1918-1945. – Göttingen, 1930-1969

Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados: Latvijas valsts nodibināšanās un viņas pirmo desmit gadu darbības vēsture. – Rīga, 1928, 57.–96.lpp.

Ārlietu ministrijas darbība 1925.g. – Rīga, 1926

Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra V.Muntera ziņojums Tautu Savienības XV asamblejai // Ekonomists, 1934, 19. nr., 665.–668.lpp.

Balodis A. Runa Tautu Savienības 9. asamblejas sēdē 1928.g. 10.septembrī Ženēvā // Izida, 1929, 2.nr., 86.–87.lpp.

Bihlmann A. Das diplomatische und konsulare Korps Lettlands // Die Woche im Bild. – 1926, 5. Juni, S. 385–398

Buržuāziskā Latvija imperiālistisko lielvalstu ekonomiskajā atkarībā (1919-1940): Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1984

Ceturtais gads: 1937.15.V – 1938. 15.V – Rīga, 1938

Cielēns F. Runa Tautu Savienības 8. asamblejas 4. sēdē 1927.g. 7. septembrī Ženēvā // Izida, 1928, 1.nr., 99.–102.lpp.

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939. – London, 1946-1958

Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem: 1918-1998. – Rīga, 1999

Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. – Rīga, 1988

Instrukcija diplomātiskām un konsulārām pārstāvībām attiecībā uz informācijas darbību. – [Rīga], [B.g.]

Jauni dokumenti par Latvijas vēsturi. – Latvijas Vēsture, 1999, 3.nr., 81. – 90. lpp.

Kārlis Ulmanis cietumā un trimdā: Dokumenti un materiāli // Ar I.Roņa ievadeseju

“Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš”. – Rīga, 1994

Kā tas bija: Dokumenti un materiāli (Kā latviešu buržuāzija nāca pie varas). – Rīga, 1968

Kolektīvās konvencijas, kurām pievienojusies Latvija // H.Albata red. – Rīga, 1930

Konsulārais reglaments un Konsulārā dienesta instrukcija. – Rīga, 1936

Konsulārais tarifs – [Rīga], 1936

Konsulāta [Ņujorkā] darbības pārskats par 1923./24. budžeta gadu // Valdības Vēstnesis, 1924, 20. sept.

Latvian–Russian Relations: Documents. // Compiled by Dr. A.Bilmanis. – Washington, 1944

Latvijas ārlietu ministrijas informācijas departamenta darbības pārskats. – Valdības Vēstnesis, 1920, 25. – 27., 29. – 30. nov., 2. – 3.dec.

Latvijas delegācijas deklarācija, iesniegta Baltijas komisijai Parīzē 10. jūnijā 1919.g. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1992, 1.nr., 146. – 179. lpp.

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.1. – Rīga, 1925

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.2. – Rīga, 1927

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.3. – Rīga, 1928

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.4. – Rīga, 1929

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.5. – Rīga, 1931

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.6. – Rīga, 1933

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.7. – Rīga, 1935

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.8. – Rīga, 1937

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs: Nr.9. – Rīga, 1939

Latvijas ģenerālkonsulāta Londonā gada pārskats par informācijas un propagandas darbību 1926. gadā. – Valdības Vēstnesis, 1927, 8. febr.

Latvijas ģenerālkonsulāts Londonā: Pārskats par 1922. gada darbību. – Valdības Vēstnesis, 1923, 12. febr.

Latvijas okupācija un aneksija: 1939–1940: Dokumenti un materiāli // I.Grava–Kreituse, I.Feldmanis, J.Goldmanis, A.Stranga. – Rīga, 1995

Latvijas Republikas ārlietu ministra Z.A.Meieroviča dienesta lieta. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2000, 3.nr., 158.–162.lpp.

Latvijas Republikas ģenerālkonsulāts Londonā: 1924. gada pārskats. – Valdības Vēstnesis, 1925, 19. martā

Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli: 1940. gada 16. jūnijs – 19. jūlijs. – Rīga, 1991

Latvijas Republikas Saeimas stenogramas. – Rīga, 1923–1934

Latvijas Satversmes sapulces stenogramas. – Rīga, 1920–1922

Latvijas starptautisko līgumu saraksts: 1919–1925. – [Rīga, 1925]

Latvijas sūtņa Anglijā ziņojumi 1925. gada 21. aprīlī un 1926. gada 28. janvārī. – Latvijas Vēsture, 1992, 3.nr., 40.–42.lpp.

Latvijas Tautas padome: Pārskati, protokoli un stenogramas: no 1918.g. 18. nov. līdz 1920.g. 18. martam. – Rīga, 1920

Letland: Eingabe an die Friedenskonferenz in Paris. – Lugano, 1919

Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. – Rīga, 1923–1940

Likumu un valdības rīkojumu krājums. – Rīga, 1920–1922

Meierovics Z. Latvijas ārlietu politika: 18.novembris 1918.–18.novembris 1919. // Valdības Vēstnesis, 1919, 18.nov.

Meierovics Z. Pirmais ieguvums diplomātijā // Valsts pieci gadi: 1918–1923. – Rīga, 1923, 27.–28.lpp.

Memorandum on Latvia adressed to the Peace conference by the Lettische delegation. – [Paris, 1919]

Minutes of the Baltic conference, held at Bulduri in Latvia in 1920. – Washington, 1960

V.Muntera piezīmes viņa krimināllietā: Piezīmes paredzētas PSRS iekšlietu tautas komisāram [fragmenti]. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1992, 1.nr., 180.–184.lpp.

Mūsu ģenerālkonsulāta darbība Londonā 1923.gadā // Valdības Vēstnesis, 1924, 28.febr.

Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office. – Washington, 1948

Noteikumi par dienestu ārlietu ministrijā. – [Rīga, 1922]

Okupācijas varu politika Latvijā 1939-1991: Dokumentu krāj. – Rīga, 1999

Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1987

Pārskats par ārlietu ministrijas darbību 1924.gadā // Valdības Vēstnesis, 1925, 5.janv.

Pārskats par Latvijas ārējo politiku 1918-1925. – Rīga, 1925

Pirmais gads: 1934.15.V – 1935.15.V. – Rīga, 1935

Protokols apspriedei Ārlietu ministrijas sēžu zālē 1940.gada 1.jūlijā plkst.10 // Latvijas Vēsture, 1994, 2.nr., 49.-51.lpp.

Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers 1918-1928:1/Red. Hermans Albats. – Rīga, 1928

Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers 1930-1938:2/Red. Hermans Albats. – Rīga, 1938

Salnais V., Albats H. Ārlietu ministrijas darbība no 1920.g. 18.novembra līdz 1921.g. 18.novembrim // Valdības Vēstnesis, 1921, 17.nov.

Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju [Rīga, 1934]

Sēja L. Ārējā politika: Latvijas priekšstāvēniecības ārzemēs // Valdības Vēstnesis, 1919, 18.nov.

Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā: Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1963

Starptautiskie līgumi // Valsts pieci gadi: 1918-1923. – Rīga, 1923, 34.-35.lpp.

Trešais gads: 1936. 15.V-1937.15.V. – Rīga, 1937

Trimdinieka [K.Ulmaņa] manuskripts // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1990, 12.nr., 122.-130.lpp.

Valdības darbība no 1918.-1923.g.: Ārlietu ministrija // Valdības Vēstnesis, 1923, 17.nov.

Valdības darbība otrā valsts pastāvēšanas gadā // Valdības Vēstnesis, 1920, 17.nov.

Valsts adresu kalendārs: 1922.-1940.gadam. – Rīga, 1922-1940

Valters M. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. – Vesterosa, 1957

Valters M. 15.maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras ar pilnvaru tekstu – Stokholma, 1951

Документы внешней политики; в 2 кн., т. 22. – Москва, 1992

Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1-2. – Москва, 1948-1981

Внешняя политика СССР; 1917-1944 гг. Сборник документов в 4 т. – Москва, 1944 – 1946
Год кризиса; 1938-1939, т.1, 2. – Москва, 1990

От пакта Молотова-Риббентропа до договора о базах; Документы и материалы. – Таллин, 1990

Полпреды сообщают; Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939 г. – Август 1940 г. – М., 1990

II Memuāri

Bērziņš Alfreds. Labie gadi: Pirms un pēc 15.maija. – [Ņujorka], 1963

Bērziņš Alfreds. 1939: Lielo notikumu priekšvakarā. – [Ņujorka], 1976

Bērziņš Alfreds. Tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni. – Rīga, 1995

Boss Ž. Franču diplomāta piezīmes Latvijā: 1939 – 1940. – Rīga, 1997

Cielēns F. Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas. 3 sēj. – Stokholma, 1961–1964

Donass F. Politiskos krustceļos: Atmiņas un vērojumi divdesmitgadīgā diplomātiski-konsulārā dienestā. – Čikāga, 1969

Jūlijs Feldmans: Rakstu krāj. – Linkolna, 1963

Great-Watson Herbert A. Latvian Republic. – London, 1965

Grosvalds O. Latvijas de jure atzīšana un diplomātiskais darbs Parīzē pirmajos neatkarības gados // Universitāte, 1958, 5.nr., 21.–27.lpp.

Klīve A. Brīvā Latvija: Latvijas tapšana, atmiņas, vērojumi un atziņas. – Bruklina, 1969

Klīve A. Latvijas neatkarības gadi: Latvijas politiskā veidošanās un augšana: – Stokholma, 1976

Krieviņš E. No Maskavas uz Berlīni // Universitāte, 1956, 3.nr., 29.–32.lpp.

Krieviņš E. Viņās dienās: Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi. – Melburna, 1966

Lansing R. The Peace Negotiations: A Personal Narrative. – London, 1921

Nonācs O., Šreiners V. Pēc 18.novembra: Tautas Padomes locekļa memuāri. – Rīga, 1933

Ozoliņš K. Kārlis Zariņš ikdienā // Arhīvs, 4.sēj. – Melburna, 1973, 22.–24.lpp.

Ozols K. Latvijai topot: Darbs un atmiņas Amerikā un Eiropā Latvijas tapšanas sākumā. – [Rīga], 1935

Plensners A. Divdesmitā gadsimta pārvērtības: Atmiņas. – [Ņujorka], 1978

Rancāns J. Manas atmiņas par profesoru Hermani Albatu // Universitāte, 1956, 3.nr., 25.–26.lpp.

Ratermane L. Dzīve un vērojumi Maskavā // Akadēmiskā Dzīve, 1977, 19.nr., 36.–46.lpp.

Ratermane L. Pēdējie mēneši Latvijas sūtniecībā Maskavā // Akadēmiskā Dzīve, 1976, 18.nr., 25.–30.lpp.

Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaulē kara notikumu norisē: Atmiņas un apcerējumi (1914.–1921.). – Rīga, 1938

Spekke A. Atmiņu brīži: Ainas, epizodi, silueti. – Stokholma, 1967

Stalažs V. Sen ziedējušas puķes. – Dobeles, 1992

Stegmanis A. Atmiņas // Atbalss, 1981, 4.–5.nr.; 1982, 6.nr.

Treiguts –Tāle E. Latvieši, karš ir sācies!: Atmiņas par liktenīgajiem gadiem. – Rīga, 1996

Valters M. Atmiņas un sapņi: 1. – Stokholma, 1969

Zariņš K. Par Latvijas tapšanu: Īsas atmiņas. – Stokholma, 1945

Zariņš K. 35 gadi Latvijas valsts darbā // Latviešu almanahs 1954.gadam. – Londona, 1953, 60.–92.lpp.

Озол К. Мемуары посланника. – Париж, 1938

III Monogrāfijas, kolektīvi pētījumi un raksti tajos

- Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture: 1914.-1945.- [Stokholma], 1968
- Albats H. Latvijas starptautiskais stāvoklis // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 41.-43. lpp.
- Andersons E. Latvijas vēsture 1914 – 1920 – Stokholma, 1967
- Andersons E. Latvijas vēsture 1920 – 1940, 2 sēj. – Stokholma, 1982 – 1984
- Die Aussenpolitik der Baltischen Staaten und die internationalen Beziehungen im Ostseeraum. – Hamburg, 1994
- Balodis A. Latvija un Tautu Savienība // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 78.-80.lpp.
- The Baltic and the Outbreak of the Second World War. – Cambridge, 1992
- The Baltic in International Relations Between the Two World Wars. – Stokholm, 1988
- The Baltic Path to Independence: An International Reader of Selected Articles. – New York, 1994
- Baltic States: A Study of their Origion and National Development; Their Seizure and Incorporation into the U.S.S.R. Vol.IV.–New York, 1972
- Bērziņš Alfreds. Kārlis Ulmanis: Cilvēks un valstsvīrs. – [Ņujorka], 1973
- Bērziņš Arturs. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā. – Londona, 1959
- Bērziņš V. Latvijas ārpolitika 1920. – 1925. gadā: problēmas un risinājumi // Andrievs Ezergailis: Biobibliogrāfija. – Rīga, 2000, 97. – 120. lpp.
- Bērziņš V. Latvijas delegācija Parīzes miera konferencē (1919.g.) // Baltijas studiju konference. – Stokholma – Rīga, 1990, 18. – 20. lpp.
- Bilmanis A. Baltic Essays. – Washington, 1945
- Bilmanis A. The Baltic States and the Problem of the Freedom of the Baltic Sea. – Washington, 1943
- Bilmanis A. Facts about Latvia. – Washington, 1944
- Bilmanis A. History of Latvia. – Princeton, 1951
- Bilmanis A. Latvia as an Independent State. – Washington, 1947
- Bilmanis A. Latvia in the Making. – Rīga, 1928
- Bilmanis A. Latvijas Werdegang. – Leipzig, 1934
- Bilmanis A. Mūsu propaganda ārzemēs // Valsts pieci gadi: 1918–1923.–Rīga, 1923, 36.–37.lpp.
- Bilmanis A. Die politischen und wirtschaftlichen Grundlagen der baltischen Republik Lettland. – Rīga, 1926
- Birkerts P. J. Rainis. Dzīve un darbi: Biogrāfija un kopoti raksti I. – Rīga, 1937
- Birznieks A. Mūsu pārstāvniecības ārzemēs // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 81. – 90.lpp.
- Brēdrihs I. Baltijas zelts un Latvijas intereses // Arhīvs, 11. sēj.–Melburna, 1971, 19. – 26. lpp.
- Blanks E. Latvijas atdzimšana: Valsts 10 gadu atcerei (1918–1928). – Rīga, 1928
- Blanks E. Latvijas valsts pirmie gadi. – Rīga, 1923
- Bojārs J. Starptautiskās tiesības, 2. labotais un papildinātais izd. – Rīga, 1998
- Buševics A. Mūsu politikas problēmi. – Rīga, 1927
- Cielēns F. Baltijas valstu starptautiskais stāvoklis un Latvijas ārpolitiskie uzdevumi. – Rīga, 1928
- Crowe D. The Foreign Relations of Estonia, Latvia and Lithuania: 1938-1939. – Athens, 1974
- Jānis Čakste: Ilustrēts piemiņas rakstu krājums. – Rīga, 1928
20. gadsimta Latvijas vēsture. I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918. – Rīga, 2000
- Dribins L., Spārītis O. Vācieši Latvijā. – Rīga, 2001
- Drīzulis A. Latvija fašisma jūgā (1934.–1940). – Rīga, 1959
- Druva J. Mūsu ārpolitikas pieci gadi // Valsts pieci gadi: 1918-1923.–Rīga, 1923
- Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939: Latvia and the Years of Fateful Decisions. – Rīga, 1994
- Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļnieks, Politīķis. Diktators. Moceklis. – Rīga, 1992
- Dunsdorfs E. Latvijas zelts Londonā // Arhīvs, 11. sēj. – Melburna, 1971, 27. – 48. lpp.
- Feldmanis I., Stranga A. The Destiny of the Baltic Entente: 1934 – 1940. – Rīga, 1994
- Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – Rīga, 1993

- Feldmanis I. Latvijas kara pieteikums Vācijai. // Latvijas kara muzeja gadagrāmata II. – Rīga, 2001, 124. –135.lpp.
- Feldmanis I. Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918–1940) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga, 1999, 15.–57.lpp.
- Feldmanis I., Freimanis A.A., Lerhis A., Ziemele I. Latvijas valsts okupācijas gados (1940–1991) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga, 1999, 127.–183.lpp.
- Gailis K. Latvijas starptautiskais stāvoklis // Arhivs, 11. sēj. – Melburna, 1971, 51.–72.lpp.
- Graham M. The Diplomatic Recognition of the Border States. P.3. Latvia. – London, 1941
- Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mīkkrēslis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs. – Rīga, 1992
- Ģermanis U. Ceļā uz Latviju: Raksti par mūsu vēsturi. – Rīga, 1993
- Hiden J., Loit A. The Baltic in International Relations between two World Wars. – Stockholm, 1988
- Jēkabsons Ē. ASV attieksme pret Latviju 1918.–1922. gadā // Andrievs Ezergailis: Bibliogrāfija. – Rīga, 2000, 198.–263.lpp.
- Kalniņš B. Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. –Stokholma, 1956
- Kalniņš B. Vēl ciņa nav galā... I:1899–1920. – [B.v.], 1983
- Kangeris K. Izvēles iespējas: “Jaunā Eiropa”, padomju republika vai neatkarīga valsts: Valsts tiesiskie jautājumi un “lielā politika” kara gados // Latvija Otrajā pasaules karā. – Rīga, 2000, 79.–106.lpp.
- Kisindžers H. Diplomātija. – Rīga, 2001
- Latvieši Lielbritānijā. – [Londona], 1995
- Latviešu trimdas desmit gadi: Rakstu krāj. – [Toronto], 1954
- Latvija 20 gados/Red. R.Bērziņš un S.Vidbergs. – Rīga, 1938
- Latvijas izlūkdienesti 1919–1940: 664 likteņi. – Rīga, 2001
- Latvijas Republikas prese. 1918 – 1940 // R.Treija red. – Rīga, 1996
- Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000). – Rīga, 2000
- Latvija 10 gados: Latvijas valsts nodibināšanās un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. – Rīga, 1928
- Latvija 20 gados. – Rīga, 1938
- Latvija divos laikposmos: 1918 – 1928 un 1991 – 2001. – Rīga, 2001
- Latvija-Zviedrija. Sverige-Lettland. – Rīga, 1929
- Latvijas ārējā tirdzniecība: 1. – Rīga, 1929
- Latvijas likteņgadi. 1.–4.d. – Rīga, 1987–1990
- Lehti M. Baltijas sadarbība pēc Pirmā pasaules kara: Neatkarība caur integrēšanos // Baltijas valstis likteņgriežos: Rakstu krāj. – Rīga, 1998, 365.–378.lpp.
- Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados/Galv. red. A.Bilmanis. – Rīga, 1928
- Latvijas valsts pirmie pieci gadi. – Rīga, 1923
- Leits A. Buržuāziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921 – 1929). – Rīga, 1957
- Leits A. Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929 – 1939). – Rīga, 1958
- Lerhis A. Padomju režīma represijas pret neatkarīgās Latvijas diplomātiem // Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956.gadā. – Rīga, 2001, 71.–118.lpp.
- Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu dienesta attīstība (1917 – 1940): Promocijas darbu kopsavilkums. – Rīga, 2002
- Lettonia. – Roma, 1939
- Loeber D. A.Diktierte Option: Die Umsiedlung der Deutsch–Balten aus Estland und Lettland 1939–1941. – Neuminster, 1972
- Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana (Latvijas Pagaidu nacionālā padome): Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (līdz 18.novembrim 1918): Pēc protokoliem, organizāciju dokumentiem, aktiem, vēstulēm, ziņojumiem, atziņu uzzīmējumiem un citiem avotiem. – Rīga, 1925
- Līgotnis J. Zigrīds Meierovics: Mūžs. Darbs. Liktenis. – Rīga, 1938
- Z.A.Meierovics: Latvijas ārlietu darbībai veltīts rakstu krāj. – Rīga, 1935
- Menders F. Austrum-Eiropas savienotās valstis – kā Baltijas valstu nākotnes problēmas. – Rīga, 1926
- Munters V. Pārdomas. – Rīga, 1963
- Munters V. Savu tautu ienaidnieki. – Rīga, 1964
- Munters V. Z.Meierovics un Tautu Savienība // Tautu Savienības veicināšanas biedrība: Raksti. – Rīga, 1926, 70.–74.lpp.
- Myllyniemi S. Die baltische Krise: 1938–1941. – Stuttgart, 1979
- Nagobads A., Ābols G. Parīze, Madride, Lisabona un atpakaļ Rīgā: Atmiņas un vērojumi četrās vēstniecībās. – [Rīga], 2000

- “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – Rīga, 1987
- Niedre O. Latvijas Republikas pēdējais mēnesis // Pretstatu cīņā: Latvija 1917–1950. – Rīga, 1990, 258.-310.lpp.
- Niedre O. 1940.gada jūnija pirmās divdesmit dienas Latvijā // Pretstatu cīņā: Latvija 1917-1950. – Rīga, 1990, 237.-257.lpp.
- Paegle Sp. Kā Latvijas valsts tapa. – Rīga, 1923
- Perna Valerio. Itālija un Latvija: Diplomātisko attiecību vēsture, – Rīga, 2002
- Počs K. Anglijas un Francijas politika Polijā un Baltijas valstīs 20.gadu pirmajā pusē. – Rīga, 1982
- Počs K. “Sanitārā kordona” valgos: Baltijas savienības jautājums buržuāziskās Latvijas ārpolitikā: 1918-1925. – Rīga, 1971
- Pretstatu cīņā: Latvija 1917-1950. – Rīga, 1990
- Rauch G.v. The Baltic States: The Years of Independence: Estonia, Latvia, Lithuania, 1917-1941. – Los Angeles [1974]
- Res Baltica: A Collection of Essays in Honor of the Memory of Dr. Alfred Bilmanis 1887-1948. – Leyden, 1968
- Ritenis J., Striķis M. Baltijas valstu pašreizējais starptautiskais stāvoklis // Arhīvs, 26.sēj., Melburna, 1986, 53.-82.lpp.
- Ritenis J. Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu. – Rīga, 1999
- Rodgers H. Search of Security: A Study in the Baltic Diplomacy: 1920-1934. – Hamden, 1975
- Ronis I. Latvijas valsts iznīcināšana // Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā. – Rīga, 1992, 39.-48.lpp.
- Rudzīts D. Augstākās Latvijas valsts iestādes un to noorganizēšana // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 70.-71.lpp.
- Schmidt T. Die Außenpolitik der baltischen Staaten: Im Spannungsfeld zwischen Ost und West. – Wiesbaden, 2003
- Sīpols V. Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulises: 1918-1920. – Rīga, 1957
- Sīpols V. Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940.g. – Rīga, 1963
- Sīpols V. Latvijas buržuāziskā diplomātija. – Rīga, 1969
- Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze Eiropā: 1933-1939. – Rīga, 1976
- Sīpols V. Slepēnā diplomātija: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919-1932. – Rīga, 1965
- Spekke A. History of Latvia: An outline. – Stockholm, 1951
- Spekke A. Latvia and the Baltic States. – London, 1949
- Sozanski J. International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the years 1918-1994. – Rīga, 1995
- Stranga A. Latvijas-padomju Krievijas miera līgums 1920.gada 11.augustā: Latvijas-padomju Krievijas attiecības 1919.-1925.gadā. – Rīga, 2000
- Strods H. Zem melnbrūnā zobena: Vācijas politika Latvijā 1939-1945. – Rīga, 1994
- Silde Ā. Latvijas vēsture: 1914-1940. Valsts tapšana un suverēna valsts. – Stokholma, 1976
- Silde Ā. Pirmā republika: Esejas par Latvijas valsti. – Rīga, 1993
- Silde Ā. Trimdinieka raksti. 1944-1990. – Minstere, 1991
- Silde Ā. Valstvēri un demokrāti: Biogrāfiskas studijas. – Ņujorka, 1985
- Šneidere I. Represijas pret Latvijas valsts darbiniekiem // Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā. – Rīga, 1992, 64.-73.lpp.
- Tarulis A. America-Baltic relations 1918-1922: The Struggle for over Recognition. – Washington, [1965]
- Tallent S. Man and Boy. – London, 1943
- Tarulis A.N. Soviet Policy toward the Baltic States: 1918-1940. – Indiana, 1959
- Tautu Savienības veicināšanas biedrība: Raksti, 1.sēj. Rīga, 1926; 2.sēj. Rīga, 1928; 3.sēj. Rīga, 1929
- The Baltic States: Search for Secyurity. – Rīga, 1996
- Treijs R. Kas bija Baltijas preses antante? // Tava labākā grāmata par Latviju. – Rīga, 2000, 112.-113.lpp.
- Treijs R. Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos. 1918.-1940. – Rīga, 1998
- Ulmanis K. Pirmais ministru kabinets // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 25.-26.lpp.
- Ulmanis K. Sabiedriskie raksti un runas: Izlase. – Rīga, 1935
- Unāms Ž. Dzīvā Latvija. – Linkolna, 1964
- Unāms Ž. Melnā vara toreiz un tagad. – Rīga, 1993
- Unāms Ž. Neatkarības saulrietā: Latvija pēc 17.jūnija. – Oldenburga, 1950
- Valters M. Baltengedanken und Baltenpolitik. – Paris, 1926
- Valters M. Le peuple lettons. – Rīga, 1926

- Valters M. Lettland: seine Entwicklung und die baltischen Fragen. – Rome, 1923
- Valters M. Par valsti un valsts problēmām. – Stokholm, 1950
- Valters M. Probleme Europas. – Bern, 1943
- Valters M. Das Verbrechen gegen die baltischen Staaten. – [B.v.], 1962
- Varslavāns A. Anglijas imperiālisma politiski diplomātiskā ietekme buržuāziskajā Latvijā: 1924.-1925.g. – Rīga, 1973
- Varslavāns A. Anglijas imperiālisma politiski diplomātiskā ietekme buržuāziskajā Latvijā: 1926.-1929.g. – Rīga, 1973
- Welles S. The Time for Decision. – New York, 1944
- Vigrabs G. Valsta tapšana un starptautisko attiecību izveidošana // Latvija 20 gados. – Rīga, 1938, 17.-52.lpp.
- Vizulis I. The Molotov-Ribbentrop Pact of 1939: The Baltic Case. – New York, 1988
- Zālite P. Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja? – Rīga, 1928
- Zalts A. Latvijas starptautiskā saimnieciskā dzīve. – Rīga, 1932
- Zāmuēls V. Latviešu Pagaidu nacionālā padome // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – Rīga, 1928, 22.-24.lpp.
- Zariņš K. Mēs būsīm: Runas un raksti 1947-1963. – Melburna, 1987
- Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija: 1930-1939. – Rīga, 1992
- Zīle Z.L. Baltijas klātbūtne Tautu Savienībā // Baltijas valstis likteņgriežos. – Rīga, 1998, 379.-383.lpp.
- Zolmanis E. Latvia among the Baltic States. – Rīga, 1931
- Zunda A. Latvijas un Lielbritānijas attiecības: 1930-1940: Realitāte un ilūzijas – Rīga, 1998
- Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis: 1933.-1935. – Rīga, 1989
- Žagars Ē. Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā: 1940-1941. – Rīga, 1975

IV Publikācijas presē

- Āmanis R. Rusofils, anglofils vai germanofils: Neizprastais Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters nacionālsociālistu vērtējumā (1936-1939) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993, 3.nr., 122.-139.lpp.
- Andersons E. Amerikas latvieši cīņā par Latvijas de jure tiesībām // Ceļa Zīmes, 1950, 1.nr., 27.-36.lpp.
- Andersons E. Baltijas antantes priekšvēsture – sākuma periods // Treji Vārti, 1969, 1.-2.nr., janv.-apr.
- Andersons E. Dr. Arnolds Spekke (1887.g. 14.6. – 1972.g. 27.7.) // Jaunā Gaida, 1973, 92.nr., 56.-58.lpp.
- Andersons E. Dr. Miķelis Valters (1874-1968) // Jaunā Gaita, 1968, 69.nr., 3.-8., 43.lpp.
- Baltijas valstis somu Ziemas kara laikā // Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 1976, 1.-4.nr., janv.-aug.
- Baltijas valstu sakari ar Skandināviju // Sējējs, 1939, 5.nr., 549.-551.lpp.
- Bergs A. Baltijas valšķu apvienība // Burtnieks, 1933, 7.nr., 489.-496.lpp.
- Bergs A. Uz austrumiem vai uz vakariem // Burtnieks, 1927, 4.nr., 259.-266.lpp.
- Bērziņš V. Šogad aprit 75 gadi, kopš Latvija atzīta *de iure* // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1996, 1.nr., 130.-131.lpp.
- Bilmanis A. The Legend of the Baltic Barrier States // Journal of Central European Affairs, 1964, No 6, pp.126-146
- Buka L. Latvijas sutniecība Vašingtonā: Vēsture, notikumi un cilvēki (1919-1949) // Latvijas Arhīvi, 2002, 3.nr., 43.-78.lpp.
- Butkus Z. Vācijas un PSRS diplomātiskā sadarbība Baltijas valstīs 1920.-1940. gadā // Latvijas Vēsture, 2000, 3.nr., 85.-92.lpp.
- Butulis I. Baltijas tautu garīgās tuvināšanās un intelektuālās sadarbības problēmas (1933-1940) // Latvijas Vēsture, 2002, 3.nr., 70.-81.lpp.
- Butulis I. Jānis Čakste Latvijas vēsturē // Latvijas Vēsture, 1999, 4.nr., 4.-8.lpp.
- Butulis I. Nevalstisko organizāciju loma Baltijas tautu sadarbības veicināšanā (1921-1940) // Latvijas Vēsture, 2002, 1.nr., 61.-68.lpp.
- Daukšts B. V. Muntera oficiālā un neoficiālā vizīte Padomju Savienībā // Latvijas Vēsture, 1991, 2.nr., 27.-29.lpp.; 1992, 2.nr., 30.-33.lpp.
- Daukšts B. Vilhelms Munters: Politiskā portreta aprise Latvijas Republikas ārpolitikas ietvarā // SestDiena, 1991, 16.nov.
- Dinbergs A. Dr. A. Bilmaņa nāves 10 gadu piemiņai // Universitāte, 1958, 4.nr., 114.-116.lpp.
- Dunsdorfs E. Latvijas un Krievijas 1920.

gada miera līgums // Ceļa Zīmes, 1978, 60.nr., 387.-401.lpp.

Feldmanis I. Baltijas jautājums padomju, angļu un franču sarunās 1939. gada pavasarī un vasarā // Latvijas Vēsture, 1992, 3.nr., 35.-39.lpp.; 4.nr., 31.-34.lpp.; 1993, 1.nr., 51.-55.lpp.

Feldmanis I. Molotova-Ribentropa pakts un Latvija // Latvijas Vēsture, 1999, 2.nr., 29.-36.lpp.

Feldmanis I. Latvijas valsts: izveidošanās un starptautiskā atzīšana // Latvijas Vēsture, 1998, 3.nr., 5.-19.lpp.

Feldmanis I. Ulmaņa autoritārās valdības antivāciskie pasākumi // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993, 3.nr., 112.-121.lpp.

Feldmanis I. Vācbaltieši: nostāja pret nacionālsociālismu un attiecības ar Latvijas valsti (1933-1939) // Latvijas Vēsture, 1997, 1.nr., 102.-113.lpp.

Feldmanis I. Vācija un Latvija: no *de facto* līdz *de iure* (1918-1921) // Latvijas Vēsture, 1997, 3.nr., 33.-37.lpp.; 4.nr., 61.-64.lpp.; 1999, 1.nr., 61.-67.lpp.

Feldmanis I. Vācu sūtnis Ulrihs fon Koce par Latvijas okupāciju 1940. gada jūnijā // Latvijas Vēsture, 2000, 2.nr., 72.-78.lpp.

Giza A. Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā // Latvijas Vēsture, 1992, 1.nr., 14.-17.lpp.

Gore I. Zigfrīds Anna Meierovics (1887-1925) un Latvijas ceļš uz neatkarību // Latvijas Vēsture, 1992, 2.nr., 64.-70.lpp.; 4.nr., 58.-60.lpp.; 1993, 2.nr., 68.-74.lpp.; 3.nr., 67.-71.lpp.

Grosvalds O. Latvijas de jure atzīšana un diplomātiskais darbs Parīzē pirmajos neatkarības gados // Universitāte, 1958, 5.nr., 21.-27.lpp.

Jēkabsons Ē. Krīze Latvijas un Polijas attiecībās 1931. gadā un tās atrisinājums // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1996, 4.nr., 117.-137.lpp.

Jēkabsons Ē. Latvijas attiecības ar Lietuvu 1919.-1921. gadā // Latvijas Vēsture, 1997, 1.nr., 85.-91.lpp.; 2.nr., 25.-34.lpp.

Jēkabsons Ē. Latvijas attiecības ar Poliju 1919. gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1994, 1.nr., 93.-113.lpp.

Jēkabsons Ē. Latvijas sūtniecība Varšavā: 1939. gada septembris // Neatkarīgā Cīņa, 1992, 16. janv.

Jēkabsons Ē. Polijas militārie un civilie bēgļi Latvijā 1939. un 1940. gadā // Latvijas Vēsture, 1993, 2.nr., 22.-29.lpp.; 3.nr., 33.-40.lpp.

Jēkabsons Ē. Sešu pagastu un Grīvas pilsetas problēma Latvijas un Polijas attiecībās 20.-30. gados // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1995, 1.nr., 80.-101.lpp.

Jundzis T. Drošības garantiju meklējumi (1920-1940) // Latvijas Vēsture, 1994, 3.nr., 39.-48.lpp.

Karnups V. P. Par Latvijas un Norvēģijas ekonomisko attiecību pirmsākumiem // Latvijas Vēsture, 2000, 4.nr., 13.-19.lpp.

Kas bija Munters? Mūsu ārpolitika Latvijas liktenīgajos posmos // Latvija, 1953, 11., 18., 25. jūl.; 1., 8., 15., 22., 29. aug.; 5., 12., 19., 26. sept.; 7., 17. okt.

Keruss J. PSRS politiskie mērķi Baltijā un neuzbrukšanas līgumu piedāvājumi 1926. gadā // Latvijas Vēsture, 1999, 4.nr., 19.-28.lpp.

Kreituse I. Liktenis apskauda Tevi... // Lauku Avīze, 2000, 24. aug.

Kreituse I. Spožās dzīves skumjās beigas // Lauku Avīze, 1998, 22. aug.

Krieviņš E. Dažas piezīmes pie rakstu sērijas "Kas bija Munters?" // Latvija, 1953, 5., 12., 21. dec.; 1954, 2., 9., 16. janv.

Križevica S. Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošana: 1918. gada novembris - 1919. gads // Latvijas Arhīvi, 1999, 4.nr., 58.-71.lpp.

Križevica S. Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošanas astoņdesmitgade // Lauku Avīze, 1999, 5.aug.

Krūmiņš O. Latvijas pirmā ārlietu ministra Zigfrīda Annas Meierovica piemiņai // Strēlnieks, 1974.-1975., 34.-45.nr., 109.-144.lpp.

Krūmiņš O. Zigfrīds A. Meierovics // Strēlnieks, 1971, 24./25.-26./27.nr., 25.-33.lpp.

Ķezbers I. Durvīs: Tā tas bija // Neatkarīgā Cīņa, 1992, 5., 8., 9. dec.

Lēbers D. A. Liktenīgi pagriezieni mūsdienu paaudzes dzīvē un pēctecības princips atjaunotajā Latvijā // Latvijas Vēsture, 2000, 3.nr., 30.-38.lpp.

Legzdīņš R. Tautu pils un latvieši // Laiks, 1974, 20. apr.

Lerhis A. Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas izveidošana (1917-1919) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1997, 4.nr., 77.-107.lpp.

Lerhis A. Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads - 20. gadu pirmā puse) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1998, 2.nr., 100.-128.lpp.

Lerhis A. Latvijas ārpolitikas aizsākumi (1918-1920) un Latvija Rietumu lielvalstu

- ārpolitiskajā stratēģijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1999, 3.nr., 54.–73.lpp.
- Lerhis A. Latvijas ārpolitikas veidošanās (20. gadu pirmā puse) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2000, 4.nr., 83.–97.lpp.
- Lerhis A. Latvijas ārlietu dienests padomju okupācijas priekšvakarā (1938. g. novembris – 1940. g. jūnijs) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2001, 2.nr., 87.–116.lpp.
- Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu darbinieku likteņi padomju Gulaga nometnēs // Latvijas Vēsture, 2001, 3.nr., 91.–97.lpp.
- Lerhis A. Zigfrīds Anna Meierovics (1887–1925) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2000, 3.nr., 135.–148.lpp.
- Liepa A. Dievu un cilvēku izredzētais // Diena, 1992, 8. febr.
- Liepa A. Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze, 1990, 6., 13., 20. jūl.
- Liepa A. Nedzimušās valdības gals // Cīņa, 1989, 10. marts
- Liepiņš R. Latvijas ārlietu resora izveidošanās // Londonas Avīze, 1969, 3., 10., 17. janv.
- Liepiņš R. Zigfrīds Meierovics – Baltijas valšķu antantes celmlauzis // Universitāte, 1957, 4.nr., 38.–41.lpp.
- Lūsis J. Latvijas diplomātu darbs // Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 1990, 3.nr., 9.–14.lpp.
- Munters V. Kara pirmie mēneši (Priekšlasījums Universitātē 1940. g. 12. februārī) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1940, 1.nr., 5.–28.lpp.
- Munters V. Z.Meierovica ārpolitikas orientācija // Sējējs, 1937, 3.nr., 230.–236.lpp.
- Munters V. Starptautiskais stāvoklis // Sējējs, 1938, 11.nr., 1137.–1140.lpp.
- Ozoliņš A. Kāda neizpildīta līguma 10 gadi // Burtnieks, 1930, 8.nr., 657.–664.lpp.
- Peterss R.P. Problems of the Baltic diplomacy in the League of Nations // Journal of Baltic Studies, 1983, pp. 128–149
- Počas K. Ārējais faktors Latvijas valsts izveides procesā un tā atspoguļojums vēsturiskajā literatūrā // Latvijas Vēsture, 2002, 1.nr., 44.–60.lpp.
- Počas K. Četru valstu ārlietu ministru Helsinku konference 1925. g. janvārī un imperiālistisko valstu mēģinājums iesaistīt Latviju pretpadomju savienībā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1965, 8.nr., 33.–44.lpp.
- Počas K. Latvijas neatkarības problēmas: 1918.–1923. gads // Latvijas Vēsture, 1994, 4.nr., 21.–22.lpp.; 1995, 1.nr., 6.–14.lpp.
- Počas K. Pretpadomju Polijas–Baltijas valstu savienības jautājums buržuāziskās Latvijas ārpolitikā 1920.–1923. g. // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1966, 1.nr., 21.–30.lpp.
- Priedītis P. Dr. Alfrēds Bilmanis – diplomāts un tiesību cīnītājs // Universitāte, 1974, 33.nr., 23.–26.lpp.
- Raudseps A. Hugo Celmiņš – tautas tiesību aizstāvis // Universitāte, 1957, 4.nr., 43.–46.lpp.
- Ritenis J. Lielbritānija un Baltijas valstis angļu, franču, padomju sarunās Otrā pasaules kara priekšvakarā // Latvijas Vēsture, 1998, 4.nr., 60.–70.lpp.; 1999, 2.nr., 78.–88.lpp.; 3.nr., 49.–60.lpp.; 2000, 1.nr., 88.–92.lpp.; 2.nr., 89.–93.lpp.
- Ronis I. Dažas Kārļa Ludviga Sējas (1885–1962) biogrāfijas lappuses: Baltijas valstis toreiz un tagad // Atmoda Atpūtai, 1994, 30. jūl., 6., 13. aug.
- Ronis I. Vilhelma Muntera piezīmes viņa krimināllietā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1992, 1.nr., 180.–184.lpp.
- Salnais V. Latvijas ārpolitikas līnijas // Izida, 1928, 1.nr., 16.–30.lpp.
- Salnais V. Latvijas starptautiskais stāvoklis un uzdevumi // Izida, 1929, 2.nr., 1.–8.lpp.
- Salnais V. Latvijas uzņemšana Tautu Savienībā // Izida, 1929, 2.nr., 25.–31.lpp.
- Salnais V. Saimnieciskie līgumi kā tautu solidaritātes un miera pamati // Latvijas–Igaunijas Biedrības Mēnešraksts, 1934, 1.nr., 30.–37.lpp.
- Sēja L. Epizode no Latvijas diplomātijas vēstures // Senatne un Māksla, 1937, 4.nr., 76.–82.lpp.
- Sēja P. Galvenie momenti Tautu Savienības VIII pilnsapulces darbā // Izida, 1928, 1.nr., 3.–10.lpp.
- Skultāns V. Divu ministru politika: Alfreda Valdmaņa sarunas ar Vācijas sūtniecību Rīgā // Universitāte, 1973, 31.nr., 42.–46.lpp.
- Skultāns V. Kas īsti bija Vilhelms Munters? // Universitāte, 1972, 30.nr., 85.–86.lpp.
- Skultāns V. Pirmo reizi pie Staļina: ārlietu ministrs V.Munters apmeklēja Maskavu 1937. gada jūnijā // Universitāte, 1974, 33.nr., 26.–30.lpp.
- Stranga A. Brīvmūrnieki un “Jāņuguns” loža Rīgā (20.–30.gadi) // Latvijas Vēsture, 1991, 2.nr., 72.–74.lpp.; 3.nr., 70.–77.lpp.
- Stranga A. Krievijas un Latvijas saimnieciskās attiecības 1920.–1927.gadā // Latvijas Vēsture, 1993, 1.nr., 14.–22.lpp.
- Stranga A. Latvijas ārējā tirdzniecība 30.gadu nogalē // Latvijas Vēsture, 1993, 4.nr., 16.–25.lpp.; 1994, 1.nr., 21.–26.lpp.; 3.nr., 22.–30.lpp.; 1995, 1.nr., 26.–30.lpp.; 2.nr., 34.–42.lpp.; 3.nr., 12.–22.lpp.

- Stranga A. Miķelis Valters – domātājs un diplomāts // *Labrīt*, 1994, 7.maijs
- Stranga A. 1940.gads Baltijā: izpildītāji un rīkotāji // *Lauku Avīze*, 1997, 20.jūn.
- Stranga A. Vilhelma Muntera noslēpumi // *SestDiena*, 1993, 20.nov.
- Ščerbinskis V. Ziemas karš un Latvija 1939–1940 // *Latvijas Arhīvi*, 1999, 1.nr., 111.–125.lpp.
- Taurēns J. Latvija, Baltijas Antante un Austrumu pakta metamorfozes 1935.gadā // *Latvijas Vēsture*, 2000, 2.nr., 79.–88.lpp.; 3.nr., 97.–102.lpp.
- Taurēns J. Latvija Baltijas Antantē: problēmas un secinājumi // *Latvijas Vēsture*, 1998, 1.nr., 97.–104.lpp.
- Taurēns J. Latvija un Baltijas Antantes izveidošanās 1934.gadā // *Latvijas Vēsture*, 1996, 5.nr., 82.–89.lpp.
- Taurēns J. Latvijas ārpolitika un Baltijas Antante (1934–1940): dažas problēmas historiogrāfijā // *Latvijas Vēsture*, 1997, 4.nr., 94.–106.lpp.
- Tepfers J. Ārlietu ministrs Z.Meierovics un cīņa par Latvijas valsts tiesisko atzīšanu // *Universitas*, 1973, 32.nr., 29.–33.lpp.
- Tērauds T. [Munters V.] Baltijas politiskie pamati // *Sējējs*, 1936, 2.nr., 170.–179.lpp.; 3.nr., 262.–274.lpp.
- Treijs R. Ar divu augstskolu diplomiem diplomātijā [Arnolds Tomsons] // *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 13. febr.
- Treijs R. Ar Latviju – no pirmā vārda līdz pēdējai elpai [diplomāts Jānis Seskis] // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 10., 19., 26.janv., 2.febr.
- Treijs R. Ar neatkarīgās Latvijas jaunās paaudzes stāju [diplomāts Pauls Alberts] // *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 13. febr.
- Treijs R. Ārpolitiskajā dienestā piecu valstu sešās pilsētās: Par tautskolotāju un diplomātu Kārlis Studentu // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 13.febr.
- Treijs R. Ar savas dzimtenes mīlestību sirdis: Arturs Vanags, Jānis Kļaviņš un Arturs Ļūle – Latvijas brīvvalsts pirmie un ilggadējie konsuli // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 1., 12.febr.
- Treijs R. Ar sekmīgu darbu par svētību Tēvijai: Par otro Latvijas sūtni Lielbritānijā [Fridrihu Vesmani] // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 13.–14.jūn.
- Treijs R. Ārzemju kapitāls Latvijas brīvvalsts ekonomikā // *Lauku Avīze*, 2001, 6.sept.
- Treijs R. Ar zviedriem nevar jokoties // *Lauku Avīze*, 2000, 23.nov.
- Treijs R. Diplomāta darbā līdz pēdējam elpas vilcienam: Par pedagogu un diplomātu Pēteri Sēju // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 16., 26.okt.
- Treijs R. Diplomāts, publicists, vēsturnieks Dr. A.Bilmanis // *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 26.–28.janv.
- Treijs R. Divdesmit gadi ārpolitiskajā dienestā Varšavā un Viļņā: Par diplomātu Fēlik-su Donasu // *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 16.janv.
- Treijs R. Gados visvecākais un Vācijā visilgāk strādājušais Latvijas sūtnis: Par ārstu un politiķi Oskaru Voitu // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 30.janv.
- Treijs R. Gadsimta trešdaļu Latvijas diplomātijā Jūlijs Feldmanis // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 10.–11., 18.maijs
- Treijs R. Īss darba mūžs, bet viss Latvijas diplomātijai: Diplomāts Andrejs Kampe // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 6., 13.nov.
- Treijs R. Jaunstrāvnieks [Hermanis Punga] brīvvalsts diplomātijā // *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 21. marts
- Treijs R. Jurists, žurnālists un diplomāts Kārlis Ducmanis // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 28.–30.nov.
- Treijs R. Kad mūsu nākotne izšķīrās frontē un pie sarunu galda: Par pirmajiem Latvijas diplomātiem Igaunijā Jāni Ramanu un Markusu Gailīti // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 10.apr.
- Treijs R. Latviešu diplomāts ar pasaules vārdu: Vilis Māsēns // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 13.nov.
- Treijs R. Latvija un pirmā globālā starptautiskā organizācija [Tautu Savienība] // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 20.–21.sept.
- Treijs R. Latvijas brīvvalsts sūtnis sešās zemēs [Vilis Šūmanis] // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 31. maijs, 30. jūn.
- Treijs R. Latvijas pēdējais sūtnis Somijā [Jānis Tepfers] // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 19. jūl.
- Treijs R. Latvijas pirmie diplomāti Lietuvā // *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 13. marts
- Treijs R. Mūsu pēdējais sūtnis Padomju Savienībā [Fricis Kociņš] // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 27.–28. sept.
- Treijs R. No ierindas diplomāta līdz Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretāram [Mārtiņš Nukša] // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 13. jūl., 8. aug.
- Treijs R. No jaunākā kancelejas ierēdņa līdz departamenta direktoram: Par Arturu Stegmani ārlietu resorā no 16 gadu vecuma // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 14., 21. dec.
- Treijs R. No Krievijas galma orķestra mūziķa par Latvijas diplomātu: Par Jāni Lazdiņu – Latvijas sūtni Beļģijā un citās valstīs // *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 5. dec.

Treijs R. No Lazdonas līdz pasaules diplomāta saloniem: Par Latvijas diplomātiem brāļiem Emīlu un Juri Vīgrabiem // Latvijas Vēstnesis, 15., 22. okt.

Treijs R. No militārā atašeja līdz ārlietu resora likvidatoram: Par Ernestu Girgenzonu // Latvijas Vēstnesis, 2003, 3. apr.

Treijs R. No savas Sēlijas Eiropas diplomātu salonos: Par Latvijas diplomātu Kārli Freimani // Latvijas Vēstnesis, 2002, 2. dec.

Treijs R. No sekretāra palīga līdz departamenta direktoram [diplomāts Teodors Anševics] // Latvijas Vēstnesis, 2000, 24. dec.

Treijs R. No tautskolotāja par diplomātu [Aleksandrs Birznieks] // Latvijas Vēstnesis, 2003, 27. febr.

Treijs R. Pamatu cilvēki, diplomāti Grosvaldi // Latvijas Vēstnesis, 2001, 22.–23. febr., 6., 13. marts

Treijs R. Par kopīgām garīgām saitēm ar Itāliju: Itāļu vēsturnieka Valerio Pernas monogrāfija par mūsu valstu diplomātiskajām attiecībām 20. gadsimta 20. un 30. gados // Latvijas Vēstnesis, 2003, 23. janv.

Treijs R. Profesors. Diplomāts. Zinātnieks [Arnolds Spekke] // Lauku Avīze, 2000, 25. nov.

Treijs R. Riņķa dancis ap Latvijas atzīšanu *de iure* // Lauku Avīze, 2000, 22. janv.

Treijs R. Seši desmiti gadu Latvijas ārpolitiskajā dienestā; Par Anatolu Dinbergu // Latvijas Vēstnesis, 2003, 3., 8. apr.

Treijs R. Vācbaltieši Latvijas brīvvalsts ārpolitiskajā dienestā; Par Vilhelmu Šreineru un Eduardu baronu fon Rozenbergu // Latvijas Vēstnesis, 2003, 28. marts, 1. apr.

Treijs R. Viens no Latvijas diplomātijas pionieriem [Roberts Liepiņš] // Latvijas Vēstnesis, 2002, 1., 2. aug.

Treijs R. Viens no pirmajiem Latvijas diplomātijā [Edgars Krieviņš] // Latvijas Vēstnesis, 1999, 10.–12. marts

Treijs R. Viens no spēcīgākajiem jaunās valsts diplomātiem: Kārlis Ozols – no Vecpiebalgas līdz mocekļa nāvei Maskavā // Latvijas Vēstnesis, 2001, 23. nov.

Varoslavāns A. Anglijas cīņa par buržuāziskās Latvijas iesaistišanu kopējā imperiālisma pretpadomju frontē // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1962, 8. nr., 13.–23. lpp.

Varoslavāns A. Baltijas konsolidācijas lokalizēšanās: 1928. – 1929. gads // Latvijas Vēsture, 1997, 3. nr., 38.–44. lpp.

Varoslavāns A. Latvijas un Rietumu lielvalstis: 1928.–1929. gads // Latvijas Vēsture, 1995, 4. nr., 13.–17. lpp.; 1996, 3. nr., 34.–38. lpp.

Varoslavāns A. Rietumi un “kreisās koalī-

cijas” valdības ārpolitiskās aktivitātes: 1927. gads // Latvijas Vēsture, 1994, 1. nr., 16.–20. lpp.; 2. nr., 23.–30. lpp.; 3. nr., 14.–21. lpp.

Varoslavāns A. Rietumu politiskais faktors Latvijā: 1919. gads // Latvijas Vēsture, 1993, 2. nr., 11.–17. lpp.; 3. nr., 28.–32. lpp.; 4. nr., 8.–15. lpp.

Varoslavāns A. Ženēvas protokols, Lokarno līgumi un Latvija (1924–1925) // Latvijas Vēsture, 1992, 3. nr., 13.–20. lpp.

Vizulis I. “Bēdīgi slavenais” Molotova–Ribentropa pakts (60 gadi) // Latvijas Vēsture, 1999, 4. nr., 65.–79. lpp.

Vīgrabs J. Latvijas atzīšana “de jure” un uzņemšana Tautu savienībā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1938, 4. nr., 569.–612. lpp.

Vulfsons M. “Velna Pakts” // Latvijas Vēsture, 1997, 2. nr., 35.–40. lpp.

Zalcmanis J. Atvadu vainaga vietā: Pēdējo Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru pieminot // Latvija, 1967, 11. febr.

Zalcmanis J. Neatkarības norietā // Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 1971, 5. nr., 20.–27. lpp.

Zalcmanis J. Pirms katastrofas // Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 1969, 5. nr., 28.–35. lpp.

Zalcmanis J. Vācijas sarunas ar Latviju un Igauniju 1939. gadā // Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 1969, 4. nr., 13.–24. lpp.

Zālite I., Bergmanis A. Vilhelms Munterš padomju plānos // Lauku Avīze, 1999, 7. aug.

Zemīte L. Ieskats Tautu Savienības historiogrāfijā (1930–1939) // Latvijas Vēsture, 1993, 3. nr., 46.–51. lpp.

Zemīte L. Neitralitāte Tautu Savienības ietvaros // Latvijas Vēsture, 1998, 1. nr., 93.–96. lpp.

Zīle Ļ. Latvija starp divu totalitāro lielvalstu spīlēm 1939.–1940. gadā // Latvijas Vēsture, 2002, 3. nr., 38.–44. lpp.; 4. nr., 87.–93. lpp.

Zunda A. Britu nacionālās valdības Eiropas politika un Latvija (1933–1935) // Latvijas Vēsture, 1997, 4. nr., 53.–60. lpp.

Zunda A. Latvija britu diplomāta skatījumā // Latvijas Vēsture, 1992, 3. nr., 70.–72. lpp.

Zunda A. Latvijas un Anglijas sadarbības sarežģījumi 1936. gadā // Latvijas Vēsture, 1995, 2. nr., 43.–48. lpp.

Zunda A. Lielbritānijas īstenotā nomierināšanas politika un Baltijas valstu starptautiskais stāvoklis (Rietumu historiogrāfijas analīze) // Latvijas Vēsture, 1991, 1. nr., 37.–43. lpp.

Žagars Ē. Ulmaņa diktatūras pēdējās četras dienas: Notikumi Latvijā 1940. gadā no 17. līdz 20. jūnijam // Dzimtenes Balss, 1980, 19./25. jūn.

V Uzziņu literatūra

- Aizvestie: 1941. gada 14. jūnijs. – Rīga, 2001
- Enciklopēdiskā vārdnīca. 1 - 2. sēj. – Rīga, 1991
- Es viņu pazīstu: Latviešu biogrāfiskā vārdnīca, 1. izd. – Rīga, 1939.;
2. izd. – Grand Haven, 1975
- Latviešu konversācijas vārdnīca./ Red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. 21 sēj. – Rīga, 1927–1940
- Latvija citu valstu saimē: Kulturāli saimniecisks apskats. – Rīga, 1938
- Latvijas enciklopēdija: 5 sēj., 1. sēj.— Rīga, 2002
- Latvju enciklopēdija: 3 sēj./ Red.A. Švābe. – Stokholma, 1950–1955
- Latvju enciklopēdija: 4 sēj. // Galv.red. E. Andersons – Rokvila, 1983–1990
- Latvijas ārlietu dienesta rokasgrāmata. – Rīga, 1997
- Latvijas darbinieku galerija.1918-1928. — Rīga, 1929
- Latvijas Padomju enciklopēdija: 10 sēj. – Rīga, 1981–1988
- Latvijas PSR Mazā enciklopēdija: 3 sēj. – Rīga, 1967–1970
- Latvijas vadošie darbinieki. – Rīga, 1935
- Rozītis O. Latviešu diplomātu īsbiogrāfijas // Arhīvs. – Melburna, 1973, IV sēj., 2. izd., 37.-40.lpp.
- Veigners I. Latvieši ārzemēs. – Rīga, 1993

Personu rādītājs

- Adamovičs L. – 298
Aizsilnieks A. – 393
Akels F. – 136, 144, 162, 183, 301, 303
Akmentiņš K. – 128
Akuraters J. – 39
Albats H. – 16-18, 58, 82, 102-104, 117, 119, 128, 130, 152, 153, 181, 226, 237, 265, 272, 306, 321, 323, 374, 380, 391, 393
Alberings A. – 155, 214
Alberts P. – 380
Aleksanders-Sinklers E. – 41-43
Alksnis J. – 328
Andersons A. – 244
Andersons E. – 21, 48, 55, 83, 95, 103, 141, 153-155, 160, 179, 189, 195, 199, 203, 204, 239, 247, 248, 251, 254, 255, 266, 277, 280, 282, 284, 286, 290, 295, 296, 300, 303, 307, 310, 314, 325, 345-347, 355, 357, 363, 393, 396
Anševics T. – 363, 374, 400
Antone E. – 32, 225
Antonelli M. – 28
Antons M. – 68, 86
Apsītis H. – 351, 362
Aralovs S. – 137, 180, 182, 183
Aspazija – 229, 230
Ašmanis P. – 58
Arciņevskis M. – 216
Avenols Ž. – 294, 295
- Ābele D. – 25
Ābols G. – 394
Ābrams L. – 345
Āmanis R. – 396
Ātertons R. – 370
- Bahmanis K. – 39
Bahs Ž. – 176
Bakmanis J. – 227
Bakmanis P. – 227
Balodis A. – 18, 104, 128, 129, 147, 150, 151, 156, 158, 162, 189, 200, 215, 220, 224, 228, 229, 246, 268, 272, 293, 307, 380, 390, 393
Balodis F. – 227
Balodis J. – 69, 77, 162, 207, 208, 256, 283, 299, 306, 351, 354, 362
Balodis K. – 232
Baltrušaitis J. – 298
Bandrevičs V. – 39, 62, 87, 381
Bangerskis R. – 163, 245
Barsova V. – 190
Bartū Ž. – 259
Bastjānis V. – 154, 199, 245
Beks J. – 170, 217, 343
Belfūrs A. – 32-34, 59
Benedikts XV – 265
Benešs E. – 14
Bēnuss R. – 60
Bērents B. – 206
Bērents G. – 82
Bergmanis A. – 400
Bergs A. – 26, 28, 30, 38, 55, 74, 75, 145, 167, 186, 190, 396
Berija L. – 281
Bermonts-Avalovs P. – 265, 284, 306
Berts A. – 47, 241, 242, 246, 250
Bērziņš Alfrēds – 304, 342, 360, 374, 392, 393
Bērziņš Andrejs – 329, 342
Bērziņš Arturs – 61, 163, 218, 220-222, 227, 228, 237, 238, 361, 364, 369, 370, 392
Bērziņš V. – 37, 392, 396
Bērziņš-Valdess R. – 19, 393
Bergis P. – 78, 80
Berķis K. – 217, 284, 290, 304, 331, 355
Bess D. – 336
Biokdorfs-Rancans – 198
Birkerts P. – 237, 393
Birznieks Aleksandrs – 18, 104, 381, 393, 400
Birznieks Alfrēds – 60
Bisenieks Georgs – 35, 46, 62, 91-93, 117, 239-241, 292
Bismarks H. – 310
Bismarks O. – 10
Bite E. – 36
Bitsfelds H. – 346
Bilmanis A. – 17, 19, 21, 96, 109-113, 128, 169, 170, 191-193, 227, 283-285, 287, 289, 319, 320, 335, 336, 357, 358, 362-364, 369-373, 381, 390, 394-396

- Bīlmanis R. — 184, 185
 Bīlovs B. — 307
 Blanks E. — 393
 Blaumanis R. — 218
 Blese E. — 298
 Blumbergs J. — 236
 Bļodnieks Ā. — 249
 Bojārs J. — 393
 Boldins S. — 245
 Bosenkots V. — 41, 42
 Bosoms A. — 249, 250, 332
 Boss Ž. — 392
 Braže M. — 36
 Brežņevs L. — 21
 Brēdrihs I. — 393
 Brēmers A. — 53
 Briāns A. — 94, 139, 152, 188, 189, 200,
 254, 257, 259, 309
 Bricis J. — 313
 Brisons A. — 47, 125
 Brodovskis S. — 172, 327
 Broveins V. — 302
 Buijons F. — 55
 Bulsons R. — 363
 Buka L. — 396
 Buržuā L. — 91
 Buševics A. — 68, 73, 80, 393
 Bušs K. — 74, 75
 Butkus Z. — 396
 Butulis I. — 396

 Celmiņš H. — 6, 86, 137, 139, 141, 158,
 159, 163, 200, 222, 234, 263, 278, 293,
 306–316, 381
 Celms J. — 215
 Cielēns F. — 64, 76, 100, 101, 103, 130,
 143, 150, 153–159, 161, 162, 165, 182–
 184, 186, 188, 199, 208, 209, 213, 214,
 229, 230, 241–243, 245, 246, 258–261,
 263, 264, 289, 292, 306, 320, 335, 375,
 377, 381, 390, 393, 393
 Cimdiņš V. — 235

 Čakste J. — 26, 42, 52–55, 61, 85, 97,
 100, 102, 135, 145, 146, 151, 161, 162,
 175, 176, 179, 208, 210, 211, 222–225,
 228, 230, 242, 375, 393, 396
 Čakste K. — 375
 Čano Č. — 318
 Čarnecks V. — 139, 150, 151
 Čemberlens N. — 331–333

 Čemberlens O. — 139, 151, 152, 155, 185,
 200, 243–248
 Čērčils V. — 371
 Čičerins G. — 64, 70, 73, 74, 77–79, 122,
 124, 126, 148, 152, 175, 178–180

 Dailide B. — 300
 Dalless Dž.F. — 318, 319
 Dambekalns J. — 60
 Dambītis R. — 368
 Dange A. — 229
 Dardzāns P. — 255
 Daugmalis V. — 187
 Daulijs E. — 51, 52
 Deferdings H. — 192
 Deglavs A. — 36
 Delbors I. — 334
 Dinbergs A. — 381, 396
 Diparkē E. — 47, 125, 252
 Disterlo B. — 206
 Dizraeli B. — 6
 Dobelis A. — 26, 27
 Donass F. — 207, 208, 212, 216, 382, 392,
 399
 Dosons F. — 242
 Dramonds Ē. — 96, 97
 Dribins L. — 204, 393
 Drīzulis A. — 393
 Druva J. — 16, 393
 Ducmanis K. — 60, 97, 99, 106, 117, 226,
 227, 236, 269, 321, 382, 399
 Duhanovs M. — 393
 Dukurs R. — 185, 186, 267
 Dumergs G. — 139, 254, 255, 259
 Dunsdorfs E. — 22, 40, 43–45, 78, 156,
 204, 281, 282, 348, 363, 364, 393, 396
 Dvoilackis Ž. — 193
 Dzenis B. — 221
 Dziņ Tajs — 345
 Džoliti Dž. — 91, 260
 Džordžs V. — 249, 330
 Džordžs VI — 331, 330

 Eberhards M. — 69
 Eberts F. — 84
 Ebots Dž. — 336
 Edisons Dž. — 246
 Eidemanis R. — 328
 Eihe R. — 328
 Enkels K. — 136, 141
 Erhards R. — 52, 206
 Erihs R. — 152, 153

- Erio E.—258, 259, 334
Ēķis L.—104, 159, 160, 257, 304, 310, 329,
344, 348, 374, 375
Feldmane M. — 271–274
Feldmanis I. — 15, 23, 24, 27, 40, 69, 142,
188, 285, 297, 305, 337, 346, 379, 391,
393
Feldmanis J. — 58, 97, 104, 130, 167, 194,
215, 236, 251, 270–272, 274, 275, 287,
293–296, 298, 318, 359, 364, 374, 379,
382, 392, 399
Feldmanis Ē. — 175, 176
Fēgezaks M. — 98
Firkss V. — 98, 186, 205, 206, 309
Filholds J. — 104, 382
Flečers A. — 51
Fogelmanis N. — 77
Fošs F. — 65, 66, 125, 256
Franko F. — 335
Franks H. — 179
Freimanis K. — 103, 327, 383, 400
Frensiss D. — 28
Fridenbergs A. — 73, 74, 77
Gailis K. — 394
Gailītis M. — 85–87, 383, 399
Galvanausks E. — 135, 148
Gaņeckis J. — 80
Gaspari P. — 102, 125, 265
Gauss G. — 72
Gerts O. — 25
Girgensons E. — 383
Giza A. — 397
Gofs H. — 47, 51, 65
Golcs R. — 50, 51, 55, 65, 67, 86, 283
Goldmanis Jānis — 23, 26, 27, 28, 31, 35,
44, 45, 50, 145
Goldmanis Juris — 23, 391
Gopers M. — 318
Gore I. — 22
Grabskis V. — 212
Grahams M. — 394
Grava-Kreituse I. — 23, 391
Gregorijs Dž. — 238, 239
Grents-Vatsons H. — 47, 50, 392
Grišāns J. — 53
Grīnbergs G. — 212
Grīns V. — 48, 50
Grosvalda L. — 60
Grosvalda M. — 60
Grosvalds F. — 57, 61, 62, 117, 129, 225,
226, 236, 379, 383, 400
Grosvalds O. — 53–55, 58–60, 62, 66, 91,
92, 96, 104, 124–126, 130, 211, 215,
217, 222–224, 250–253, 262, 285,
292, 334, 335, 348, 357, 373, 374, 377,
383, 397, 397
Grundherrs V. — 307, 309, 310, 312
Grundmanis N. — 86
Grūms Dž. — 49
Gulbis V. — 86
Gustavs V. Ādolfs — 112, 227–230, 234, 293
Gērmanis U. — 394
Haile Selasī I — 295
Hakons X — 234
Halders F. — 338
Halifakss E. — 295, 333, 343, 358, 371
Hambro M. — 237
Hamiltons K. — 152
Hartmanis M. — 115, 252, 324, 333, 368
Harvards F. — 162
Harvats F. — 304
Hausšīlds H. — 198
Hāns Dž. — 184–186, 206
Hārdings V. — 95, 267
Hāze H. — 51
Hedbergs T. — 228
Heikings G. — 98
Hellats H. — 133
Hendersons N. — 14
Hennons P. — 242
Hermanovskis T. — 44
Hess R. — 347
Hidens J. — 394
Himlers H. — 337
Hindenburgs P. — 198, 201
Hinnoma A. — 68
Hitlers Ā. — 8, 11, 13, 14, 164, 165, 203,
204, 258
Hjūzs Č. — 95, 266
Holcmanis V. — 144
Holsti R. — 16, 71, 119, 121, 218, 220, 221
Hovards E. — 32, 55
Hūvers H. — 49, 70, 177, 336
Ibsens H. — 227, 237, 238
Ičs M. — 45
Ieviņš K. — 32, 60, 225

- Inskips T. – 331
 Isakovs I. – 368
- Īdens A. – 330
- Jablonskis A. – 352, 368, 374
 Jaksons J. – 161
 Jankovskis J. – 82
 Jaunsudrabiņš J. – 190
 Jansons-Brauns J. – 253
 Jegorovs A. – 324
 Jemeljanovs V. – 374
 Jeske M. – 252
 Jēkabsons Ē. – 24, 379, 394, 397
 Jodko V. – 122
 Jofe A. – 75, 79, 80
 Judeničs N. – 65, 66, 71
 Jundzis T. – 397
 Juraševskis P. – 60, 158, 162, 214, 246,
 321
 Jurgutis V. – 197
- Kačalovs V. – 190
 Kadogans A. – 333
 Kalējs A. – 163, 169, 215
 Kaljē F. – 9
 Kallass O. – 241, 249
 Kallio L. – 223
 Kalnings R. – 124, 144, 149, 183, 245
 Kalniņš A. – 190
 Kalniņš B. – 187, 394
 Kalniņš E. – 72, 80, 116, 246
 Kalniņš I. – 25
 Kalniņš P. – 36, 37, 50, 187, 201, 217, 220
 Kalniņš V. – 358, 383
 Kalpaks O. – 47, 291, 325
 Kameņeckis V. – 119
 Kampe A. – 327, 353, 373, 383, 399
 Kampuss R. – 364, 365, 384
 Kangeris K. – 394
 Kanins S. – 10
 Karlbergs S. – 233
 Karmons A. – 259
 Karnups V.P. – 397
 Karskis M. – 159
 Katrīna II – 9
 Kaļiņins M. – 175, 176, 322, 325
 Keizerlings A. – 234
 Kelogs F. – 188 – 190, 309
 Kenards H. – 344
- Kers F. – 12
 Keruss J. – 397
 Kesters A. – 155, 199
 Kērzons Dž. – 72, 93, 240
 Kilmanorks V. – 44
 Kings Dž. – 14
 Kirhenšteins A. – 190, 367 – 369, 372, 374
 Kisindžers H. – 15, 124, 151, 152, 394
 Kinens A. – 47, 55
 Klemanso Ž. – 12, 55, 66, 67
 Kligenfūss K. – 311
 Klīve Ā. – 46, 116, 117, 208, 392
 Kļaviņš J. – 399
 Kļaviņš-Ellanskis J. – 384
 Koce Ū. – 349, 351, 354, 397
 Kociņš F. – 324 – 328, 344 – 346, 350, 353
 – 356, 366 – 368, 374, 399
 Kolbijs B. – 177
 Kolemans F. – 268, 269
 Koljērs L. – 248, 331, 363, 371
 Kolontaja A. – 11
 Kops V. – 128, 129
 Kouls F. – 316
 Kovens V. – 47
 Krasins L. – 75
 Krastiņš J. – 211
 Krastkalns A. – 36
 Krauze-Ozoliņa A. – 82
 Kreichbergs J. – 26, 28 – 30, 35, 53, 224
 Kreigers I. – 230–233
 Kreituse I. – 346
 Krieviņš E. – 104, 201 – 203, 277 – 280,
 285, 286, 288, 289, 293, 300, 301, 303,
 305, 307, 313 – 315, 337, 338, 347 –
 349, 370, 371, 375, 384, 391, 392, 400
 Križevica S. – 397
 Krodērs A. – 183
 Kruzbergs A. – 104
 Krūmiņš O. – 397
 Kurelis J. – 256
 Kurmans S. – 235
 Kurševics K. – 36
 Kūlidžs K. – 177
 Kviesis A. – 82, 136, 163, 166, 175, 214,
 215, 217, 224, 227, 234, 248, 249, 290,
 305, 321, 322, 333, 334
 Kēmanis J. – 116
 Kēniņa A. – Rūmane – 61
 Kēniņš A. – 38, 61, 62, 68, 114, 116, 145,
 207–210, 384
 Kēzbers I. – 397

- Ladošs A. – 139
 Laidoners J. – 72, 162, 163, 286, 300, 302, 322
 Laizāns P. – 68
 Lansings R. – 48, 392
 Lapiņš J. – 60
 Laretejs H. – 167, 170, 299, 300
 Larošs Ž. – 257
 Latimers F. – 167
 Lavalis P. – 333
 Lazdiņš J. – 68, 91, 92, 101, 102, 128, 285, 292, 399
 Lazersons M. – 131
 Lebreņš A. – 259, 333
 Ledebūrs G. – 36, 37
 Legzdiņš R. – 397
 Lehti M. – 394
 Leins A. – 301
 Leits A. – 21, 258, 311, 329, 394
 Lejiņš K. – 325
 Lepiks J. – 300
 Lerhis A. – 24, 35, 281, 366, 379, 394, 397
 Ležē A. – 259
 Lēbers A. – 82, 105
 Lēbers D.A. – 23
 Liepa A. – 398
 Liepa M. – 62, 236, 237
 Liepiņš R. – 106, 128, 158, 159, 167, 231, 285, 287, 289, 319–324, 364, 384, 398, 400
 Līgotņu Jēkabs – 26–29, 32–34, 394
 Like I. – 237
 Lills P. – 321
 Lindhagens K. – 32, 228
 Lindlejs F. – 28, 29
 Lits-Ross F. – 244
 Līpers R. – 250
 Lodžs H. – 267
 Loits A. – 394
 Lokarts R. – 29
 Lorencs I. – 193
 Loritss O. – 302
 Lozoraitis S. – 171, 298, 300, 301, 303, 305, 332
 Lubomirskis S. – 307
 Lukasevičs J. – 213, 215
 Lūsis J. – 398
 Ļepins V. – 74, 178
 Ļitvinovs M. – 74, 126, 127, 188–191, 194
 Ļūle A. – 262, 270, 271, 385, 399
 Magnuss E. – 52, 79, 206
 Mahmastals J. – 322
 Maiskis I. – 362, 363
 Majakovskis V. – 190
 Makdonalds Dž. – 242, 247, 276
 Makenzens H. – 310–312
 Makjavelli N. – 5
 Maklakovs V. – 55
 Maksakova M. – 327
 Malcans A. – 82, 197
 Manteifels H. – 50
 Mantels D. – 120
 Mantū P. – 97
 Margaliss M. – 71
 Martins G. – 283
 Māršs F. – 47, 65
 Māsēns V. – 310, 359, 385, 399
 Meierovics Z.A. – 15, 16, 18–20, 26, 28–34, 35, 38, 42, 46, 50, 53–55, 57–59, 61, 63, 64, 68–71, 74, 75, 76, 78–80, 82, 84, 87, 88–94, 96, 98, 101, 102, 113–117, 119–135, 137–144, 148, 150, 164, 173, 175, 179, 196–198, 203, 208–210, 212, 218, 221, 225, 226, 239–243, 248, 251, 254–256, 261, 263, 267, 272, 276, 281, 285, 306, 319, 320, 322–324, 342, 374, 377, 379, 385, 391, 394, 397–399
 Meijers A. – 295
 Mellersons R. – 300
 Mellons E. – 268
 Memeljo Dž. – 282, 316
 Menders F. – 36, 39, 52, 68, 74, 75, 77, 82, 99, 130, 184, 208, 279, 394
 Mennings K. – 300, 301
 Meņšikovs A. – 8
 Merekalovs A. – 338
 Mežlauks I. – 327
 Mežlauks V. – 327
 Mikojans A. – 184
 Miljerāns A. – 92, 125, 251
 Milliniemi S. – 294
 Mīlbergs G. – 186, 187
 Mincis P. – 52, 265
 Mironesko G. – 215
 Misiņš A. – 46
 Miškovskis A. – 77
 Molotovs V. – 22, 326, 345–347, 349, 350, 352–355, 365, 368, 374, 376, 396
 Mora M. – 15
 Morisons S. – 70
 Moriss A. – 42, 45
 Moscickis I. – 333
 Mota Dž. – 295

- Munters V. – 6, 18, 21, 22, 104, 141, 170–172, 192, 193, 262, 278–282, 285–287, 289–296, 298–301, 303–305, 307, 309–312, 316, 317, 325–327, 329–343, 347–349, 351–357, 359–363, 365, 372, 374, 376, 378, 385, 391–390, 394, 396–400
 Musolīni B. – 139, 260, 262, 315, 316, 339
 Nadolnījs R. – 169
 Nagobads A. – 394
 Nagžjārs P. – 344
 Napoleons – 92
 Napoleons III – 10
 Naruševičs T. – 66
 Nečbuls-Hjūdžesens H. – 172, 248, 249
 Neirāts K. – 204, 278, 288, 307–310
 Nete T. – 322
 Niedra A. – 49–52, 65, 66
 Niedre O. – 188, 280, 395
 Nikola E. – 91, 261
 Nikolajs I – 8
 Nikolsons H. – 12
 Nisels A. – 67, 69, 125
 Nolte E. – 345
 Nonācs O. – 26, 68, 392
 Noske G. – 66
 Nukša M. – 129, 210–212, 214, 215, 227, 234–236, 285, 350–352, 367, 385, 399
 Nulanss Ž. – 30
 Oistrahs D. – 327
 Oliņš P. – 104, 116, 128, 190, 207, 209, 371, 385–386
 Orbisons T. – 49
 Ords Č. – 332
 Osborns L. – 44
 Ostrams A. – 117
 Ozoliņš K. – 392
 Ozoliņš N. – 371
 Ozoliņš V. – 215
 Ozols A. – 163
 Ozols K. – 49, 166, 176–180, 182, 184, 188
 Ozols V. – 114
 Paegle S. – 36, 38, 43, 395
 Pakalns K. – 268
 Pateks S. – 207
 Pauļuks J. – 130, 154
 Pauļuks K. – 75, 79, 80, 98, 175
 Pavasars B. – 327
 Peders E. – 68, 87, 144
 Peniķis M. – 126, 128, 163
 Penlevē P. – 139
 Perna V. – 395, 400
 Peterss J. – 327
 Peterss R. – 398
 Petrevics A. – 215
 Petss K. – 45, 117, 160, 297, 302, 321, 322
 Pēteris I – 7, 63, 353
 Pētersons A. – 86
 Pijs XI – 266
 Pilsudskis J. – 73, 76, 77, 170, 198, 207, 213
 Pīps A. – 16, 119, 121, 122, 143, 144, 153, 181, 197, 221, 247, 297, 359
 Plensners A. – 312
 Počs K. – 21, 24, 114 – 116, 118, 122, 133, 141–143, 148, 208, 209, 254, 395, 398
 Pols-Bonkūrs Ž. – 259
 Pommers J. – 186, 187
 Ponsobijs A. – 242
 Poska J. – 71, 72
 Potjomkins G. – 9
 Potjomkins V. – 326, 353
 Prestons T. – 159, 170
 Priedītis P. – 398
 Princeps G. – 13
 Prokopē J. – 137, 223
 Puankarē R. – 125, 151
 Punga H. – 399
 Purickis J. – 119, 143, 144
 Puriņš K. – 41, 44–46
 Purvītis V. – 105
 Pūseps L. – 297
 Pusta K. – 66, 118, 137, 140, 141
 Radziņš P. – 77, 208
 Radzivils J. – 127
 Rainis – 117, 150, 154, 190, 208, 227–230, 237, 238, 254, 255, 263, 277
 Ramans J. – 39, 45, 86, 319, 386, 399
 Ramats K. – 127
 Rambolds H. – 76
 Rancāns J. – 26, 266, 267, 392
 Randseps A. – 398
 Ratenaus V. – 197
 Ratermane L. – 392
 Rauhs G. – 394
 Rebane H. – 304
 Reijs A. – 165, 168, 327
 Reinhardts P. – 386
 Reitensverds P. – 230
 Reiters T. – 310, 333
 Rēks N. – 68

- Relanders L. – 222–224
Rensimens V. – 330
Ribentrops J. – 13, 22, 309, 310, 313, 336,
337, 345, 347–350, 352, 370, 375, 377,
396
Ridzs-Smigļijs E. – 77
Rikovs A. – 184
Rinks J. – 64
Rišeljē A. – 5
Ritenis J. – 395, 398
Riters K. – 204
Rodžēri Dž. – 344, 348
Rodžers H. – 395
Rolavs E. – 254
Roliņš E. – 193
Ronis I. – 24, 280, 395, 398
Rostfelds B. – 144
Rotsteins F. – 148
Roze B. – 364
Rozenbergs A. – 277, 309
Rozenbergs E. – 82, 132, 206, 386
Rozenšteins H. – 202
Rozentāls J. – 218, 221
Roziņš F. – 242, 243
Rozītis O. – 365, 401
Rozītis P. – 190
Rudevics A. – 154
Rudzīte A. – 128
Rudzītis D. – 395
Rudzutaks J. – 124, 327
Ruņģis J. – 18
Ruškevics J. – 68, 244
Rūzvelts T. – 339, 340

Saimons Dž. – 282
Salazars A. – 334
Salnais V. – 16, 101, 106, 127, 129, 154,
163 – 165, 168, 169, 194, 235, 236, 249,
337, 356, 374, 375, 386, 391, 398
Sandleris R. – 235, 284
Sapicha E. – 209
Sarkanis A. – 23
Seida M. – 133
Seile V. – 75
Sēja L. – 15, 16, 58, 62, 79, 80, 116, 130,
134, 136, 137, 148 – 150, 248, 285, 287,
289, 293, 300, 301, 303, 374, 386, 391,
398
Sēja P. – 50, 89, 90, 96, 99, 104, 227, 236,
251, 263 – 268, 287, 387, 398, 399

Seljamā J. – 162, 168, 170, 171, 298, 321
Seljuss-Fansons F. – 368
Selters K. – 304, 305, 332, 337
Seskis J. – 22, 26 – 31, 34 – 36, 53, 54, 56
– 58, 62, 66 – 68, 72, 129, 144 – 146,
161, 162, 185, 190, 387, 392, 399
Setele E. – 181, 223
Sidzikauskis V. – 249
Silvandars R. – 221
Simonss V. – 196
Simpsons Dž. – 88
Sīpols V. – 15, 20, 21, 49, 71, 72, 74, 114,
115, 142, 165, 169, 172, 179, 181, 185,
193, 194, 246, 251, 271, 298, 309, 311,
312, 316, 337, 395
Skalbe K. – 28, 105
Skirmunts K. – 121, 210
Skizinskis A. – 137, 141
Skrībers A. – 280, 365, 387
Skubiņš V. – 53
Skujenieks M. – 36, 53 – 55, 68, 82, 154,
185, 191, 199, 213 – 215, 217, 245, 292,
337, 357
Skulme O. – 190
Skultāns V. – 398
Sleževičs M. – 46
Smetona A. – 45, 159, 297, 302, 320, 321
Smilģis E. – 190
Sots J. – 144
Soulahti H. – 223
Sozanskis J. – 395
Spārītis O. – 205, 393
Spekke A. – 8, 22, 227, 268, 314 – 318,
337, 374, 387, 392, 395, 396, 400
Springovičs A. – 266
Sproģis A. – 25
Sproģis V. – 104, 386
Stainhārts L. – 346
Stalažs V. – 392
Stalbergs K. – 71
Staļins J. – 11, 21, 318, 326, 343, 354, 355,
359, 398
Straujāns V. – 36
Stegmanis A. – 58, 293, 368, 369, 374, 387,
392, 400
Stīve F. – 200
Stoica K. – 91, 261
Stomonjakovs B. – 191, 193, 283, 284, 325,
326
Strandmans O. – 71, 163

- Stranga A. – 14, 22 – 24, 71, 75, 78 – 80,
 254, 281, 286, 305, 336, 345, 347, 378,
 391, 393, 394, 398, 399
 Strasburgers H. – 133
 Strengs V. – 192
 Striķis M. – 395
 Strods H. – 395
 Stučka P. – 43, 52, 75, 253
 Students K. – 104, 189, 387–388, 399
 Sviderskis A. – 191
 Svorakovskis V. – 279

 Šaks E. – 308 – 310
 Šaulis J. – 137
 Šāvēja S. – 23
 Ščerbinskis V. – 399
 Šeidemans F. – 51
 Šilde Ā. – 34, 395
 Šimkus J. – 71, 298
 Šīmanis P. – 132, 205, 206
 Šmits T. – 395
 Šneidere I. – 395
 Šreiners V. – 51, 62, 82, 84, 206, 388
 Štrēzemans G. – 152, 155, 198, 199, 288
 Šuberts K. – 198
 Šulenburgs F. – 346
 Šūmanis V. – 57, 117, 122, 127 – 129, 141,
 221, 255, 261, 273, 285, 287, 349, 374,
 375, 388, 399
 Švābe A. – 99, 118, 401
 Švēde E. – 202
 Šķirpa K. – 347, 371

 Talents S. – 47, 51, 52, 68, 87
 Tarulis A. – 395
 Taube J. – 79, 220
 Taurens J. – 24, 378, 399
 Tenisons J. – 64
 Teffers J. – 91, 92, 285, 289, 291 – 293,
 301, 325, 374, 388, 399
 Terentjevs V. – 353
 Tervands J. – 162, 163
 Tērauds T. – 141
 Tofers K. – 148, 349
 Tomā A. – 97
 Tomsons A. – 127, 388, 399
 Tomsons S. – 373
 Tomsons V. – 365
 Torrs S. – 282
 Tors J. – 329

 Traubergs E. – 36, 37
 Treigūts-Tāle E. – 392
 Treijs R. – 5, 14, 24, 25, 395, 399–400
 Tripjē Ž. – 282
 Tubelis J. – 159, 160
 Tupiņš A. – 54
 Tvardovskis F. – 307

 Ulmanis K. – 6, 13, 16, 19, 21 – 24, 36, 38
 – 46, 48 – 52, 57, 59, 69, 71, 72, 74 –
 76, 79, 81, 86, 102, 106, 117, 118, 155,
 156, 169, 175, 180, 181, 182, 186, 204,
 205, 207, 208, 216, 217, 225, 236, 255
 – 258, 265 – 268, 275, 278 – 287, 289,
 291, 293, 294, 297 – 304, 306 – 308,
 310, 314, 315, 317, 323, 325, 331 – 333,
 335, 336, 338 – 344, 349, 351 – 357,
 360 – 365, 367 – 369, 375, 377, 388,
 390, 392, 393, 395
 Ulpe P. – 187
 Unāms Ž. – 395
 Unders U. – 226
 Urbšis J. – 300, 305

 Vailijs Dž. – 368
 Vajo A. – 295
 Valdemārs A. – 154, 157, 158, 160, 213
 Valdmanis A. – 280, 398
 Valdmanis O. – 39
 Valrots V. – 126, 128, 198
 Valters M. – 13, 21, 36, 37, 44, 49, 91, 92,
 96, 98, 124, 139, 195, 217, 253 – 256,
 261, 262, 273, 285, 287, 289, 292, 338,
 339 – 344, 358, 359, 363 – 365, 374,
 375, 377, 378, 388, 392, 392, 395, 396,
 399
 Vanags A. – 61, 104 – 106, 236, 389, 399
 Vasiļevskis L. – 77, 115 – 117
 Veckalns A. – 187
 Vēfers K. – 83
 Veiczekers E. – 305, 312, 337
 Veidnieks K. – 355, 357
 Veigāns M. – 65, 125
 Veigners I. – 401
 Veinbergs F. – 36
 Weiss A. – 77, 207
 Velless S. – 370, 396
 Vennola J. – 72, 115, 133
 Vērmans E. – 305, 371
 Vesmane B. – 243
 Vesmanis F. – 185, 212, 243 – 245, 247,
 248, 389, 399

- Vesmanis J. – 80, 127, 128, 173 – 175, 389
 Vestholsts O. – 44
 Vetons H. – 5
 Vetsers P. – 218
 Vidbergs S. – 19, 394
 Vīgrabs E. – 104, 129, 170, 214, 389
 Vīgrabs J. – 19, 20, 56, 389, 393, 400
 Vileišis V. – 299, 300
 Vilhelms II – 36, 202
 Vilsons V. – 39, 42, 48, 89, 94, 177
 Vinnigs A. – 38, 40, 43
 Virsis M. – 23, 285, 305, 336, 393
 Virza E. – 19, 109, 314
 Višinskis A. – 367, 368
 Viviarī R. – 91
 Vizulis I. – 396, 400
 Vods Č. – 368
 Vogts B. – 250
 Voits O. – 83 – 85, 124, 130, 196, 198, 200
 – 202, 389, 399
 Volters Dž. – 250
 Vons Dž. – 137, 153, 180, 245, 246
 Vulfsons M. – 22, 400
- Zalcmanis J. – 280, 400
 Zalts A. – 396
 Zamoiskis M. – 136
 Zauņus D. – 159, 160, 169
- Zariņš K. – 53, 61, 62, 106, 114, 117, 129,
 130, 163, 190, 191, 192, 216, 218 – 222,
 226 – 231, 234 – 236, 249, 250, 275,
 285, 287, 288, 296, 317, 318, 330, 344,
 358, 362 – 365, 369 – 372, 378, 389,
 392, 393, 396
 Zālīte I. – 400
 Zālīte P. – 396
 Zālītis Jānis – 35, 38, 40, 44, 52, 224
 Zālītis Jānis – 346
 Zāmuēls V. – 38, 68, 98, 114, 117, 119,
 134, 396
 Zellis K. – 325
 Zemgals G. – 60, 102, 112, 158, 166, 168,
 189, 227 – 230, 256, 265, 292, 293, 320
 Zemitāns J. – 45, 51
 Zemīte L. – 396, 400
 Zēbergs A. – 79, 101, 389
 Ziemele I. – 394
 Zīle Ļ. – 400
 Zolmanis L. – 396
 Zorge R. – 14
 Zotovs I. – 327, 328, 352, 354
 Zunda A. – 15, 24, 247, 329, 330, 378, 396,
 400
 Žagars Ē. – 396, 400
 Žeļigovskis L. – 208
 Žvinklis A. – 24

'The Diplomacy and Diplomats of Latvia'

by professor Dr. habil. Hist. Rihards Treijs

Summary

The summary outlines the main conclusions that are drawn from the factual material included and used in this monograph and based on the analysis and assessment of this material within the author's judgement and competence.

After the proclamation of the Republic of Latvia on November 18, 1918, the foreign policy makers and diplomats of the Free State of Latvia did not have to start from scratch. Work in this field had already been under way for about a year, mainly in Petrograd, within the framework of the Latvian Provisional National Council and it mainly consisted in establishing contacts with Western European diplomats, which proved very useful in 1919 and the following years. The first Latvian diplomats grew working in this field, and the most famous of them was Zigfrīds Anna Meierovics. It was mainly due to his efforts that made it possible to achieve incredible results: England recognized Latvia *de facto* on November 11, 1918 – before its official proclamation.

The would-be Latvian diplomats gained their experience in foreign policy at the Peace Conference of Paris in 1919. Although they failed to achieve much success there, particularly with regard to the recognition of the state of Latvia *de iure*, close contacts were established with the Estonian and Lithuanian officials working in the field of foreign policy and, within the

limits of possibility, with Western European diplomats, politicians and journalists. The name of Latvia became more or less known abroad, beyond the borders of Latvia and Russia.

After the return of the first Latvian Foreign Minister Z.Meierovics from France in 1919, the Foreign Ministry of the new state was formed and the first diplomatic missions were established in England, France, Germany, Poland, Sweden and other countries. The first Latvian foreign policy officials – mainly the representatives of Latvian intelligentsia who had graduated from higher educational establishments and knew foreign languages – started learning diplomacy.

During the period of the parliamentary Republic of Latvia, the concept of Latvia's foreign policy was determined by the Constitutional Assembly (1920-1922) and the following four Saeimas (Parliaments) (1922-1934), the parliamentary Committee for Foreign Affairs and the respective department, the leaders of which, except Z.Meierovics, in the same way as the governments, often changed, which was bad for the state's international contacts. However, it was already in 1920 that Latvia succeeded in concluding peace treaties with Germany and Soviet Russia and reaching a settlement on border issues with Estonia and Lithuania. The persevering work of Latvia's foreign policy makers and Latvian diplomats

resulted in the recognition of Latvia *de iure* and its admission to the League of Nations in the following year. In 1920, the first international conference took place in Latvia, but in 1922, Latvia as a full-fledged member first participated in an international forum – the Genoa Conference.

In the 1920s, Latvia's foreign policy makers and diplomats made great efforts to create the great alliance (three Baltic States, Finland and Poland), as well as the small alliance (Latvia, Estonia, Lithuania) of the countries of this region. To achieve this aim, they took part in, or organized themselves quite a few Baltic conferences. Unfortunately, suffice it to say that the achieved results were insignificant because of the continuous conflict between Lithuania and Poland over Vilnius. The position of Finland on the matter of alliance was reserved, too. The greatest achievement in this field was the creation of the Latvian and Estonian Alliance of Defence (1923). Latvian diplomats took an active part in the work of the League of Nations. There was much hope that the League of Nations would help to ensure security. In July 1922, the Constitutional Assembly passed the law "The Treaty of the League of Nations". A special department was established at the Foreign Ministry for maintaining contacts with this organization, but since 1925 a permanent delegate of Latvia to the League of Nations worked in Geneva. Latvia also took part in the work of the satellite organizations of the League of Nations.

In the 1920s and the early 1930s, Latvia's relations with both nearby and distant foreign countries developed rather successfully. The independent

republic concluded the first economic agreements: with Czechoslovakia (1922), Great Britain (1923), Estonia (1923), and others. However, the most significant of them was the trade agreement with the USSR (1927) which, despite some weak points, was quite favourable for Latvia. By 1928, Latvia had signed trade and navigation agreements with 22 countries, including Germany, France, Italy, Japan and the USA, as well as 45 international conventions. Political relations with other countries and co-operation in the field of culture also developed rather successfully.

A new period in Latvia's foreign policy started after the coup that took place on May 15, 1934 when Prime Minister Kārlis Ulmanis and his supporters established a totalitarian regime in Latvia. The attitude of Western democracies to the new order in Latvia was negative or cautious. The leadership of Latvia's foreign policy was taken over by the dictator and his protégé Vilhelms Munters, who since July 1936 was the Foreign Minister of Latvia.

The most significant achievement of Latvian diplomacy in the mid-1930s was the signing of the treaty on the foundation of the Alliance of Baltic States (Latvia, Lithuania, Estonia) in Geneva in July in 1934. However, the treaty did not provide for co-operation in the military field, which lessened its importance. It was also an achievement that V. Munters was elected to the Council of the League of Nations as a nonpermanent member.

When the Nazis came to power in Germany in 1933, Latvia's political relations with Germany became complicated, but the economic contacts with German companies and

entrepreneurs continued to develop. The same refers to England. The two countries still played the dominant role in Latvia's foreign economic relations.

Latvia's totalitarian foreign policy leadership failed to ensure the security of the state in the second half of the 1930s. Having placed high hopes on the declared neutrality policy, they assumed a negative attitude to the promises of England and France to render assistance. The non-aggression pacts with the USSR (1932) and Germany (1939) did not ensure security.

Latvia's leading political and diplomatic circles failed to understand the meaning of the Molotov-Ribbentrop Pact in the destiny of Latvia and (in the same way as Estonia and Lithuania) signed the forced pact of mutual assistance with the Soviet Union (1939). The erroneous foreign policy pursued by K.Ulmanis and V.Munters was to a great extent one of the main reasons why, in 1940, Latvia was occupied without a single

shot and a note of protest, and it was the end of independence.

Taking into account the fact that during the time of awakening the readers received a large number of serious works devoted to the past of Latvia's foreign policy, particularly of the 1930s (I.Feldmanis, Ē.Jēkabsons, A.Lerhis, A.Stranga, J.Taurens, A.Zunda and others), this book focuses on the work of diplomats, for the most part, ambassadors and consuls and their life stories rather than on the general issues of the history of international relations of the state. For this purpose, the author has made use of the documents of the Latvian State History Archives and the Latvian History Archives, periodicals and memoirs, as well as more than 30 articles on Latvian diplomats published by the author of the monograph in the official newspaper "Latvijas Vēstnesis" and some other publications over the past years.

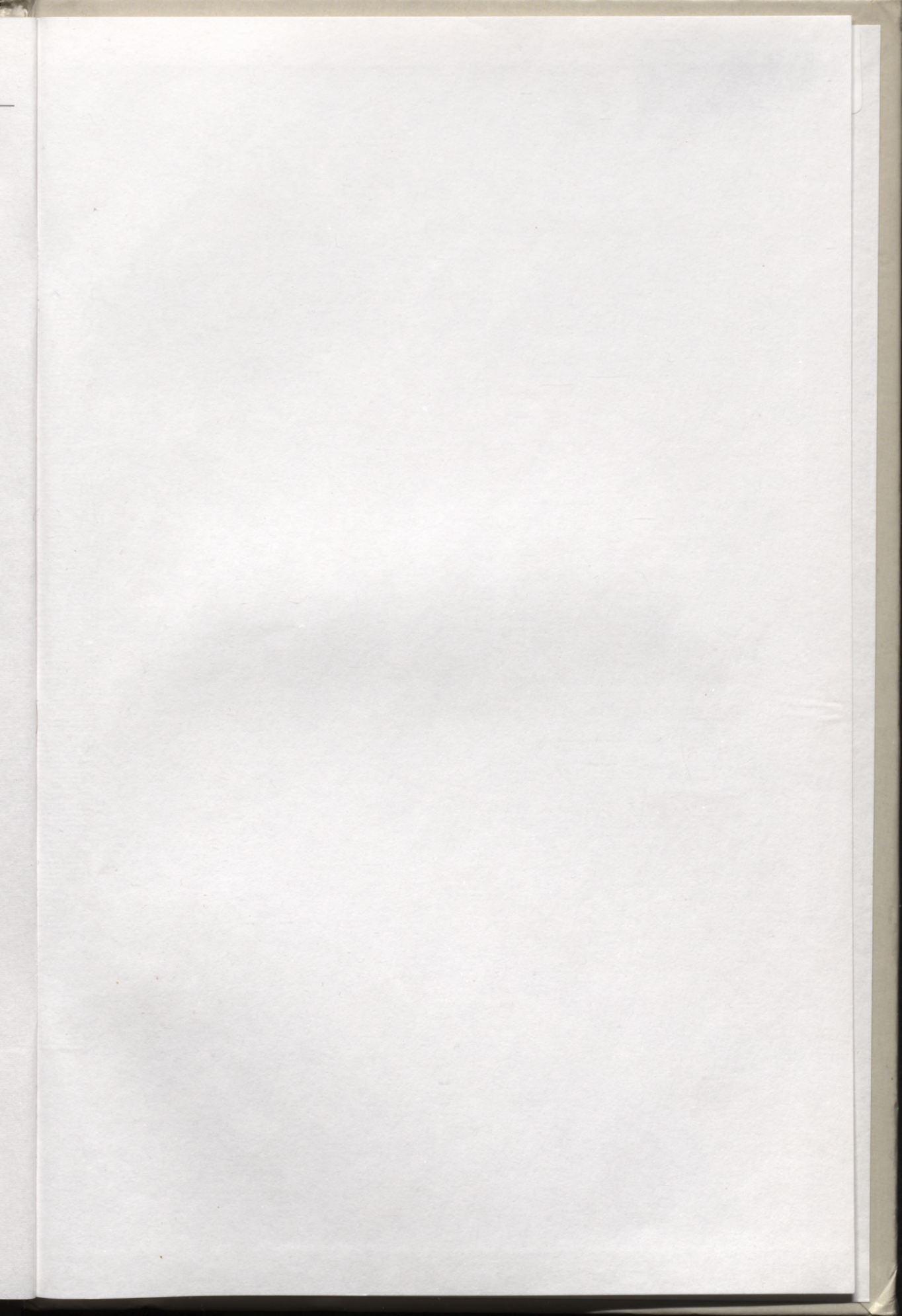
Translated by *G. Štrauhmane*

Saturs

Ievadvārdi	5
Ievads	15
I nodaļa. Latvijas diplomātija neatkarīgās valsts izveidošanās un nostiprināšanās laikā	26
Latviešu pirmo diplomātu pirmie soļi 1917. un 1918. gadā	26
LPNP ārlietu nodaļas darbības beigu cēliens	35
Ārpolitikas jautājumi Demokrātiskā bloka darbā	36
Latvijas Pagaidu valdības ārpolitiskā programma	38
Pagaidu valdības pirmās ārpolitiskās aktivitātes	40
Pagaidu valdības diplomātiskā darbība Liepājas laikā	44
Antantes militāristi un diplomāti Latvijā 1919. gadā	47
Parīzes miera konference – Latvijas diplomātu pirmā skola	53
Latvijas ārpolitika un tās veidotāji 1919. gada otrajā pusē	57
Latvijas diplomāti citvalstīs un to diplomāti Rīgā	58
Priekšparlaments par Latvijas ārpolitiku	62
Bermontiāde, Sabiedrotie un Latvijas politika	65
Baltijas valstu pirmie sadarbības mēģinājumi	70
Militāri politiskā savienība ar Poliju un Latgales atbrīvošana	76
Pamiera sarunas Maskavā	77
Miera līgums ar padomju Krieviju	78
Attiecību noregulēšana ar Vāciju	82
Strīdīgo robežjautājumu izkārtošana ar Igauniju un Lietuvu	85
Latvijas diplomātija cīņā par valsts atzīšanu <i>de iure</i> un uzņemšanu Tautu Savienībā	88
Latvijas nostiprināšanās Tautu Savienībā	96
Latvijas tiesības aizstāvēt	98
II nodaļa. Latvijas diplomātija parlamentārās republikas laikā	100
Ārlietu ministrijas nostiprināšanās un darbības paplašināšana	100
Latvijas pārstāvniecības ārzemēs	104
Latvijas ārpolitiskā dienesta informācijas darbs	109
Nesekmīgie mēģinājumi izveidot Baltijas valstu lielo aliansi	114
Bulduru konference	116

Konference Helsinkos	119
<i>Accord politique</i> poļu galvaspilsētā	121
Latvieši Eiropas mēroga konferencē	123
Latvijas piedalīšanās Maskavas atbrūošanās konferencē	126
V.Kopa misija Latvijā	128
Latvijas sūtņu pirmās konferences	129
Ārlietu ministrs atkal premjera krēslā	130
Diplomātiskā cīņa par aliansi turpinās	133
Meierovica pēdējā lielā turneja	139
Baltijas valstu mazo savienību veidojot	142
Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienība	144
Kauņas konference	148
Latvija un Austrumu Lokarno	151
Likloči Latvijas attiecībās ar Lietuvu 20. gadu otrajā pusē un 30. gadu sākumā	155
Latvijas un Igaunijas attieksmes 20. gadu otrajā pusē un 30. gadu sākumā	160
Baltijas ūnija	165
Ilgais ceļš uz Baltijas antanti	166
Lietuvas tuvināšanās Latvijai un Igaunijai	169
Baltijas antantes dzimšana	171
Attiecības ar PSRS	173
Neuzbrukšanas līguma problēmas ar PSRS	179
1927. gada tirdzniecības līgums ar PSRS	183
Latvijas pievienošanās Litvinova protokolam	188
1932. gada neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību	190
Jauna tirdzniecības līguma noslēgšana ar PSRS	191
Latvija paraksta konvenciju par uzbrukuma definēšanu	194
Latvijas politiskie un saimnieciskie sakari ar Vāciju	195
Attieksmes ar Poliju	207
Attiecības ar Somiju un Skandināvijas valstīm	217
Latvija un Zviedrija	224
Latviešu un zviedru "špicku" skandāls	230
Saskarsme ar Dāniju un Norvēģiju	235
Latvijas attiecības ar Angliju	238

Attieksmes ar Franciju	250
Attiecības ar Itāliju un Vatikānu	260
Latvijas un ASV saskarsme	266
Latvija un Tautu Savienība 30. gadu sākumā	270
III nodaļa. Latvijas diplomātija un diplomāti autoritārā režīma laikā	277
V. Munters – K. Ulmaņa labā roka Latvijas ārpolitikas vadīšanā	278
15. maija apvērsuma rezonanse ārzemēs	281
Latvijas ārpolitikas vadlīnijas 30. gadu vidū	284
Latviešu diplomāti Ženēvā 30. gadu vidū un otrajā pusē	294
Baltijas antantes noiešana no skatuves	297
Latvijas attiecības ar nacistisko Vāciju un fašistisko Itāliju 30. gadu vidū	306
Latvijas un PSRS attieksmes 30. gadu otrajā pusē	319
Latvija un demokrātiskās Rietumu lielvalstis 30. gadu otrajā pusē	329
Attiecības ar Franciju	333
Saskarsme ar ASV	335
Neuzbrukšanas līgums ar Vāciju	336
M. Valtera polemika ar V. Munteru un K. Ulmani	338
Garantiju jautājumi triju vareno sarunās	344
Kara, dalīšanas un iznīcības pakts	346
Bāzu līgums	352
5. oktobra pakta žņaugos	359
Ārkārtējās pilnvaras	361
X stunda	365
Latvijas sūtņu reakcija uz valsts okupēšanu	368
Cīņa vēl nebeidzas	374
Kopsavilkums	377
Ievērojamāko Latvijas brīvvalsts diplomātu īsbiogrāfijas	380
Bibliogrāfija	390
Personu rādītājs	402
Summary	411

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303055352

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

4.20

2003-5
L 142

Esmu kurzemnieks. Zemnieka dēls. Dzimis (1931) uz kuršu un lībiešu robežām. Esmu divu mūžu - žurnālistikas un vēstures kalps. Skribenta darbā no direktora Ventspils avīzē *Brīvā Venta* uzkalpoju līdz *Padomju Jaunatnes* redaktora krēsliem. Desmit gadus (1982 - 1992) bija tas gods vadīt LU žurnāli-

stikas katedru. Pa vidu pamanījos aizstāvēt vēstures kandidāta disertāciju Rīgā (1967) un doktora darbu Maskavas Universitātē (1983), kas deva profesora titulu. Visu mūžu esmu rakstījis, rakstījis un vēlreiz rakstījis...Tā tapuši neskaitāmi artiķeļi un savas desmit grāmatas un grāmatiņas. Par foliantu *Latvijas valsts un tās vīri* izpelnījos pat valdības Goda diplomu (1999) un naudas žūksnīti.

Vaļasprieks - lasīt un rakstīt.

Rihards Freijis

